НАУКОВІ ЗАПИСКИ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»

Серія «Філологічна»

Збірник наукових праць

Випуск 46

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2014

УДК: 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.
Н 34

Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 8 від 27 березня 2014 року)

Збірник затверджено постановою президії ВАК України
від 22 квітня 2011 року № 1-05/4

Редакційна колегія:
Архангельська А. М., доктор філологічних наук, професор;
Білоус П. В., доктор філологічних наук, професор;
Вокальчук Г. М., доктор філологічних наук, доцент;
Пасічник І. Д., доктор психологічних наук, професор;
Поліщук Я. О., доктор філологічних наук, професор;
Тищенко О. В., доктор філологічних наук, професор;
Хом'як І. М., доктор педагогічних наук, професор, академік АН ВШ України;
Яворська Г. М., доктор філологічних наук, професор.

Укладачі:
Ковальчук І. В., кандидат психологічних наук, доцент.
Коцюк Л. М., кандидат філологічних наук, доцент.
Новоселецька С. В., кандидат психологічних наук, доцент.

Н 34 Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : збірник наукових праць / укладачі : І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк, С. В. Новоселецька. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – Вип. 46. – 274 с.

У збірнику містяться статті, присвячені проблемам сучасного мовознавства та порівняльного літературознавства, а також методиці навчання іноземних мов. Збірник рекомендовано науковцям, викладачам, студентам-філологам і всім, хто цікавиться філологічною наукою.

УДК: 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.

Адреса редколегії:
35800, Україна, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2,
Національний університет «Острозька академія»,
факультет романо-германських мов

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2014

УДК 811.111'373.7

S. Bigunova, M. Zubilevych
Rivne

THE STRUCTURAL AND GRAMMATICAL CHARACTERISTICS OF ENGLISH PHRASEOLOGICAL UNITS OF LATIN AND FRENCH ORIGIN

This article analyses the structural and grammatical characteristics of English phraseological units of Latin and French origin. The attempt of their division into groups has been done. The cognitive level of the inner form of phraseological units has been determined.

Key words: *phraseological units, Latin and French origin, etymological investigation, cognitive structure, borrowing.*

В статье анализируются структурные и грамматические характеристики английских фразеологических единиц латинского и французского происхождения. Была сделана попытка их разделения на группы. Был определён когнитивный уровень внутренней формы фразеологических единиц.

Ключевые слова: *фразеологические единицы, латинское и французское происхождения, этимологическое исследование, когнитивная структура, заимствование.*

У статті аналізуються структурні та граматичні характеристики англійських фразеологічних одиниць латинського і французького походження. Була здійснена спроба їх поділу на групи. Було визначено когнітивний рівень внутрішньої форми фразеологічних одиниць/

Ключові слова: *фразеологічні одиниці, латинське і французьке походження, етимологічне дослідження, когнітивна структура, запозичення.*

The applicability of the article. It goes without saying that any language of the world is a fusion of the native and the borrowed. And English language is not an exception as the borrowings enrich it during the whole history of its development. The extent of the borrowings in the lexico-graphic stock of the language is rather big. And besides, the English phraseological stock is characterised by the great number of the Romance elements due to the certain historical conditions of the development of England.

The problem of the phraseological borrowing is not worked out properly in the linguistic literature. As a rule, the results of the study of the linguistic borrowings are shifted automatically on the material of phraseology. Very few researches of the phraseological borrowings come to the historical and etymological analysis (A.V. Kunin, S.I. Nazarian). The linguists retrace the way of the phonetic, grammatical or the semantic evolution of the borrowings in correlation with the development of these units in the language-source (E.M. Soloduho). The problem of the borrowing of phraseological units remains an unstudied sphere within the cognitive linguistics. Thus, by way of the bibliographical search no scientific works dealing with the study of the phraseological units from the position of cognitive linguistics were found. However, at the same time the phraseological units are highly informative units which keep the knowledge and experience of different nations. That is why it remains pertinent to study the phraseological units from the position of cognitive linguistics the main statement of which is that the linguistic unit is the reflection of the cognitive structures.

That is why **the object of the article** is the structural and grammatical characteristics of English phraseological units of Latin and French origin and **the subject-matter** is the cognitive structures of the borrowed phraseological units.

The tasks of the research:

1. To give the general characteristics of the cognitive structures of the borrowed phraseological units of Latin and French origin.
2. To make the etymological investigation of the borrowed phraseological units of Latin and French origin.
3 .To carry out the structural and thematic analysis of phraseological units borrowed from Latin and French.
4. To investigate the cognitive level of the inner form of phraseological units.

The classification on the structural and grammatical principles is widely used in the analysis of the factual material [2; 4]. The syntactical structure is called in most cases the concrete linguistic embodiment of the structural model of the phraseological unit [5, p. 41]. Thus, E.F. Arsentieva suggests that in the aspect of expression the phraseological units are presented as a certain structural and grammatical construction, created after the models of the free word-combinations or sentences which exist in this or that language [2, p. 9].

The structural and grammatical characteristics of the borrowed phraseological units are intended for the description of the syntactical constructions, according to which the borrowed phraseological units are built. The basis of the analysis is the structural and grammatical classification proposed by A.V. Kunin [3, p. 137].

The structural principle of classifying phraseological units is based on their ability to perform the same syntactical functions as words. In the traditional structural approach, the following principal groups of phraseological units are distinguishable:

Substantive phraseological units.

In the substantive phraseological units the key component is a noun. They are subdivided into the following groups:

– Substantive phraseological units with the structure of the subordinating word-combination. The characteristic structural and grammatical type in this group of the phraseological units is **the prepositional nominal construction**.

The prepositional subordinating connection is expressed by the prepositions: *after, among, at, between, by, for, from, in, on, to, with, of.*

© S. Bigunova, M. Zubilevych, 2014

Aid after the war (Lat. Post bellum auxilium) – help offered too late.

A circle in the proof (Lat. Circuius in probando) – arguing in a circle, assuming the conclusion as an argument to prove it.

An ass among perfumes (Lat. Asinus in unguento) – a person who causes damage or harm by his clumsiness.

An ox on the tongue (Lat. Bos in lingua) – a weighty reason for silence.

A blow from the wild boar's snout (Fr. coup de boutoir) – a brusque attack in an argument which silences all dispute.

Cream of the cream (Fr. crème de la crème) – the very choicest part of anything [6–9].

To the substantive phraseological units with the subordinate structure also **non-prepositional phraseological units** belong:

Baculine argument (Lat. Argumentum ad baculinum) – argument at the stick.

The devil's advocate (Lat. Advocatus diaboli) – a fault-finder.

A white night (Fr. nuit blanche) – a sleepless night [6–9].

– Substantive phraseological units with the coordinating structure. The main structural type of the substantive phraseological units with the coordinating structure is the phraseological unit with a conjunction *and*: *bread and circuses (Lat. panem et circenses) – means of pacifying the common populace* [6].

– Substantive phraseological units with the partially predicative structure. The partially predicative phraseological units are expressions which contain the grammatical key member – antecedent – and the predicative unit which depend on it – marked by N.N. Amosova [1]: *a sprat to catch a mackerel (Lat. sua murtera mittit cum hamo) – a small gift, favour, etc. that is given or done in the hope of obtaining smth. advantageous in return* [8].

Adjectival phraseological units. The key component of the adjectival phraseological units is an adjective. The subordinating structure occurs in the comparative phraseological units:

More smooth than oil (Lat. oleo tranquillior).

As the crow flies (Fr. á vol d'oiseau) – the shortest line between two places [7; 9].

Adverbial phraseological units. Most of the phraseological units of this structural type are characterized by the existence of a formal sign – a preposition as the first component of the phraseological unit: *at, between, by, for, from, of, on, with*:

Between the hammer and the anvil (Lat. Inter malleum et incudem) – between two opposing forces.

By the plumb-line (Lat. ad amussim) – correct in every particular.

At a cheap rate (Fr. à bon compte) – at a low estimate [6; 7].

Verbal phraseological units. The key component of the verbal phraseological units is a verb:

Add flame to flame (Lat. in flammam flammas) – to act foolishly.

Bark at the moon (Lat. latrantem curatne alta diana canem) – to speak ill of one's superiors, to express contradiction [6; 7].

As the result of the structural and grammatical analysis of the phraseological units it should be mentioned that there exist a full correspondence of the borrowed phraseological units with the morphological and syntactical peculiarities of the English language. We could distinguish the substantive (42), adjectival (16), adverbial (28), verbal (56) phraseological units.

From the point of view of cognitive linguistics the meaning of a language unit is regarded as a cognitive phenomenon, a cognitive structure of which reflects certain layers of knowledge and experience fixed in the language and closely connected with the human activity.

The comparative study of the thematic and ideographic groups of native and borrowed phraseological units makes it possible to systematize and compare the knowledge fixed on the cognitive level of the meaning of the native and borrowed phraseological units, to analyze the role of the cognitive structures of the borrowed phraseological units in the cognitive structure of the phraseological stock.

Let us stop on the thematic and ideographic classification of the phraseological units.

In the notional zone **«The human as a living being»** the following thematic groups are distinguished:

1. Perception of the world around: *be gracious with (your) tongue (Lat. favere Unguis) – listen in silence*.

2. Voice, speech: *see (have seen) a wolf (Lat. lupi videre priores) – to be tongue tied; speak French like an enraged cow (Fr. parler français comme une vache espagnole) – to murder the French language*.

3. Death: *pay the debt of nature (Lat. pagare debitum naturae) – to die* [6–9].

The notional zone **«The inner world of the human»** comprises the following thematic rubrics:

1. Peculiarities of behavior: *lend light to the sun (Lat. soli lumen mutuari) – to act foolishly and uselessly; an ass with two panniers (Fr. faire le panier à deux anses) – a man walking the streets with a lady on each arm*.

2. Mental peculiarities: *of wiped nose (Lat. emunctae naris) – of matured judgment; at the end of his Latin (Fr. au bout de son Latin) – at the end of his knowledge* [6–9].

To the notional zone **«The human as a doer»** includes such groups:

1. Human at work: *sand without lime (Lat. arena sine calce) – work that will not endure*.

2. Leisure, interests: *a dry garden (Lat. hortus siccus) – a collection of botanical specimens pressed and dried.*

3. The human and the surrounding world: *with good birds (Lat. cum bonis avibus) – under favorable auspices* [6–9].

The notional sphere **«The human in the world of people»**:

Relations between people (interpersonal relations): *snap one's fingers at smb./ smth. (Lat. Cicero) – to show that one has no respect (for another person or thing), esp. by making a sharp sound with one's fingers; a black beast (Fr. bête noire) – object of especial aversion* [6; 9].

The notional sphere **«The human in the world of things»**:

Buying, sale: *for a song (Lat. pro carmine dona) – very cheaply; buy a pig in a poke (Fr. acheter chat en poche) – to buy something without carefully examining it* [6; 9].

Many borrowed phraseological units have synonyms in the phraseological stock of English language. It is interesting to mention some synonymic sets of phraseological units which belong to the thematic group «Relations between people».

The synonymic set with a common meaning **«to suffer offence, abuse and humiliation»**:

1. Eat humble pie (native) – to admit that one is wrong or say that one is sorry for smth. that one has done or said.

2. Put one's pride in one's pocket/pocket one's pride (native) – to suppress one's pride.

3. Beat the dog before the lion (Fr. battre le chien devant le lion) – to punish a person of lesser degree in the presence of and in order to intimidate one of great [8; 9].

The synonymic set with a common meaning **«to deceive, misinform smb»**.:

1. Throw dust in/ into somebody's eyes (Lat. pulverem ob oculos aspergeré) – colloq. – to confuse (someone) or take his attention away from smth. that one does not wish him to see or know about.

2. Play someone false (native) – to deceive or cheat (a person).

3. Put ideas into someone's head (native) – colloq. – to give a person ideas, impression/ or expectations that are false, dangerous, unlikely to be fulfilled [7; 9].

The synonymic set with a common meaning **«to discomfit, spoil one's plans»**:

1. Upset somebody's apple-cart (Lat. Plaustrum perculi) – colloq. – to disarrange his plans and frustrate one's intention; to spoil something that has been carefully planned.

2. Queer somebody's/ the pitch (native) – to cause trouble for a person, e.g. by ruining or upsetting his plans or arrangements.

3. Take the wind out of the sails (native) – to deprive a person of his justifiably expected opportunity; suddenly to forestall a person [7–9].

The synonymic set with a common meaning **«to put someone on the spot, in an awkward situation»**:

1. Throw smb. to the lions (Lat. liberatus sum de ore leonis) – to be put in a dangerous or difficult situation.

2. Set/ land/put smb. in a hole (native) – colloq. – in an awkward or difficult situation.

3. Wash one's dirty linen in public (Fr. laver son linge en famille) – to expose family quarrels or skeletons in public; to reveal and talk about one's hidden faults, mistakes, etc. in public [6–9].

The synonymic set with a common meaning **«to make an influence on somebody whether intentionally or not»**:

1. Lead smb. by the nose/ be led by the nose (Lat. naribus trahere) – colloq. – to be easily influenced; to be able to control completely.

2. Have/ hold in the palm of one's hand (native, Shakespeare) – to have (a person or thing) under one's complete control or influence.

3. Turn the tide (of public opinion) (native) – to influence public opinion in a new direction [6; 8; 9].

The synonymic set with a common meaning **«to discomfit, put someone out of countenance»**:

1. Be/ throw off one's balance (Lat. pensantur eadem trutina) – to cause (a person) to become confused or annoyed, e.g. by suddenly asking a difficult question.

2. Get/ have one's knickers in a twist (native) – to become/ be confused, angry, worry (originally used specifically of women).

3. Knock/ strike all of a heap (native, Shakespeare) – colloq. – to throw (someone) into confusion [7–9].

Making the summary of all above-mentioned it should be said that the cognitive ground for the phraseological borrowings in relation to the level of the meaning is the knowledge fixed on the level of the meaning. From the point of view of traditional semantics it is supposed that the phraseological borrowings specify or exactly define the notions for the adequate expression of which there are not any own intralingual equivalent means.

Speaking about the thematic classification of phraseological units according to their inner form they should be classified in the following way.

1. Animal world (animalistic phraseological units).

The phraseological units with animalisms is one of the most numerous and varied groups of the phraseological stock. They reflect the centuries-long observations after the appearance and habits of animals, express the attitude of humans to their smaller brothers:

Make an elephant out of a fly (Lat. elephant ex musca facis) – to worry about or become excited about matters that are not really important at all; an ass in a lion's skin (Aesop's fable) – a fool who pretends to be wise; a dirty dog (Fr. crotte comme un barbet) – a low and sneaky person [6–9].

2. Organs and parts of the human's body (somatic phraseological units).

The group of somatic phraseological units includes such units which contain the lexemes (components) that denote different phenomena connected with the human's body as well as the names of parts of the body: *with a short hand (Lat. brevi manu) – offhand; jump/ leap to the eyes (Fr. sauter aux yeux) – it is quite obvious, it can not be overlooked* [6–9].

3. Human's feelings and emotions, their expression.

From an angry man (Lat. ab irato) – unfair, unprovoked; have a double hope (Lat. duplici spe uti) – to have alternative courses or resources; be blue with fear (Fr. avoir une peur bleue) – aghast as with amazement or fear [6–9].

4. Things which belong to the living environment.

Keep open house (Lat. omnes benigne mensa occipere) – to give free entertainment to all who choose to come [8; 9].

5. Realities that belong to the sphere of medicine.

Add insult to injury (Lat. injuriae qui addideris contumeliam) – to indicate a second act against a person [8; 9].

6. Precious things.

(The) golden mean (Lat. aurea mediocritas) – the happy medium; a bridge of gold (Fr. faire un pont d'or à ses ennemis) – an opportunity of withdrawing from a position without loss of dignity [6–9].

7. Food and dishes (gastronomic phraseological units).

Cabbage twice cooked/served (Lat. crambe bis cocta/ repetita) – to harp on the same string; of the same four (Lat. ejusdem farinae generis) – of the same kind, sort; go and plant cabbage (Fr. aller planter ses choux) – to retire into the village [6–9].

8. Phraseological units which go back to the literary sources.

Naked truth (Lat. nuda Veritas) – the plain truth. (Aesop «Truth and Falsehood»); pull smb's/ the chestnuts out of the fire (Fr. tirer les marrons du feu pour qn) – to act as the tool of another [6–9].

9. Spiritual culture: customs, traditions and beliefs of Ancient Rome.

From (the) egg to (the) apples (Lat. ab ovo usque ad mala) – from beginning to end (in Ancient Rome dinner, as a rule, began with boiled eggs and ended with fruit); *with thumb(s) turned down/with thumb(s) turned up (Lat. police compresso favour judicabatur) – to receive approval/ disapproval* [6–9].

Thus, the analysis of the inner form of the borrowed phraseological units shows that it is closely connected with various spheres of life of different language communities: with the animal world and nature, the spiritual culture and the traditions and beliefs of the people. Interestingly, the system of thematic groups coincides in different languages. Such a coincidence is associated with the social and historical experience of the people.

In the **conclusion** it should be mentioned that as the result of the structural and grammatical characteristics of the borrowed phraseological units we could distinguish the substantive, adjectival, adverbial, verbal phraseological units. The borrowed phraseological units fully correspond to the morphological and syntactical peculiarities of the English language.

The cognitive level of the phraseological meaning contains the knowledge about a human and the surrounding world, about the relations between people, about the moral norms and manners, about the life situations. The comparative cognitive analysis of the phraseological meaning shows that the cognitive structures of the borrowed phraseological meanings bring the new or additional knowledge into the cognitive structure of the phraseological stock.

The thematic classification of the borrowed phraseological units in the one hand is made in correspondence with the extralingual spheres and the objective realities which are reflected in the inner form of the borrowed phraseological units. The most productive thematic rubrics are animalistic phraseological units, somatic phraseological units, the names of the objects and nature phenomena, the names of things which belong to the sphere of living environment, gastronomic phraseological units. There are 9 thematic groups in total.

In the other hand the special group is represented by the phraseological units which run back to the literary sources, traditions, realities of another language community. The cognitive structures (correlated with the inner form of such phraseological units) have no analogues in the cognitive structure of the phraseological stock. Evidently, the acquaintance with the cultural property of another nation caused the borrowing of the given phraseological units.

References:

1. Амосова Н. Н. Этимологические основы словарного состава современного английского языка / Н. Н. Амосова. – М. : Изд-во лит. на иностр. яз., 1956. – 218 с.

2. Арсентьева Е. Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц (На материале фразеологических единиц семантически ориентированных на человека в английском и русском языках) / Е. Ф. Арсентьева. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1989. – 124 с.

3. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка: Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / А. В. Кунин. – 2-е изд., перераб. – М. : Высш. шк, Дубна: Изд. Центр «Феникс», 1996. – 381 с.

4. Лапшина М. Н. Семантическая эволюция английского слова (изучение лексики в когнитивном аспекте) / М. Н. Лапшина. – СПб. : Изд-во С.-Петер. ун-та, 1998. – 159 с.

5. Проблемы фразеологической семантики / [А. К. Бирих, С. С. Волков, Н. М. Кабанова и др.]; Под ред. проф. Г. А. Лилич. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 1996. – 173 с.

6. Brewer E.C. Dictionary of phrase & fable / By E. Cobham Brewer. – London : Ian Crofton and John Ayto, 2010. – 1184 p.

7. Hyamson A.M. A dictionary of English phrases. Phraseological allusions, catchwords, stereotyped modes of speech... – Albert Montefiore Hyamson. – London : General books, 2012. – 264 p.

8. Vaan de M. Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages / Michiel de Vaan. – BRILL, 2008. – 820 p.

9. Webster's Third New International Dictionary of the English language Unabridged. – Konemann, 1993. – 2724 p.

УДК 371.3

Agnieszka Koterwas,
Uniwersytet Gdański, Gdańsk

HOW TO DESIGN CONSTRUCTIVIST LEARNING ENVIRONMENTS IN THE CLASSROOM?

The article presents a constructivist model that means establishing a place conducive to research activity that emerges usually in the environment. A «learning environment» that entails cognitive and has the potential to influence an individual's behavior conducive to its development is defined.

Key words: *cognitive representation, mental representation, constructivist model.*

У статті розглядається конструктивна модель навчання,що сприяє дослідницькій діяльності під час занять. Крім того, автор дає визначення поняттю «атмосфера навчання», яка впливає на когнітивну та особистісну поведінку студентів.

Ключові слова: *когнітивна репрезентація, розумова репрезентація, конструктивна модель.*

В статье рассматривается конструктивная модель обучения, которая способствует исследовательской деятельности во время занятий. Автор также определяет «атмосферу обучения», которая влияет на когнитивное и личностное поведение студентов.

Ключевые слова: *когнитивная репрезентация, ментальная репрезентация, конструктивная модель.*

The scientist, such as philosophers, psychologists and pedagogues were wondering about the phenomenon of constructing knowledge in the mind. Plato and Aristotle compared the mind to a stamp pressed into wax. This conception is called realism. It assumes that the representations (objects, ideas, judgments, mental models, whose function is to present stimuli within the mind) are the result of direct «impress» the stimulus in mind [9, p. 61]. The idea that knowledge is something that exists outside of man. It is an objective representation of the underlying facts, principles and theories, and so you can pass it directly from books or by the teacher.

This position dominated from antiquity to the Middle Ages when Ockham, stated that the representation does not need to show properties of the object to which it refers. He created his theory on the basis of the existence of fictitious objects that are not subject to the processes of perception, thus they cannot be «impress» in mind. Nevertheless, these objects exist in the cognitive representation and every man imagines them on their own way. In this way Ockham argued the existence of their own, individually and actively constructed mental representations [9, p. 62].

In recent years, a growth of empirical evidence to demonstrate that the same object can be mentally represented in many different ways. The researchers turned their attention to the value of this theory in other fields such as psychology and pedagogy. Nowadays most psychologists supports the theory of constructivism. They deny the assumption of realism that the object was independent of the cognitive subject. Mental representation is dependent on the setting, context, previously acquired knowledge, expectations, motivation, moods or emotions and intellect and personality [1].

This way of thinking is the source of Constructivism. According to cognitive psychologists it is a process of creating a mental structure, which encodes the sensory data in a special language. As a result, sensory data are translated into mental data [9, p. 62]. Psychologists draw attention to the assumptions of constructivist thinking in the consideration of the process of thinking, perception and memory. Therefore, pedagogues began to notice the value of constructivism in the development of competencies and academic skills such as writing, reading, communication, research, problem solving and asking questions.

M. Chomczyńska-Rubacha considering how to put the assumptions of Constructivists into educational practice. She said that the learning environmental is a stimulus external to the individual, which influence on quality of the school day learning and learning outcomes [2, p. 240]. Furthermore the classroom is the direct environment of the student, where he interacts with teachers and peers. Classroom provides the stimulation necessary to maintain an adequate level of student's activity.

There are many educational solutions for the inclusion of a constructivist model in the school. These solutions create the most favorable conditions for the student that are relevant to their individual needs. This includes aspects such as the learning content and methods and role of student and teacher. Student is an explorer of reality and the teacher is responsible for fulfillment of the constructivist learning environment conditions.

Constructivist model assumes the creation of a place that is conducive to research activity occurs naturally in the environment. Is is called «learning environment» that provokes cognitive and has the potential to impact on an individual's behavior conducive to its development [8, p. 494]. This is the environment determining the development of the student. According to B. Wilson learning environment «is a place where people can draw upon resources to make sense out of things and construct meaningful solutions to problems» [10, p. 3]. We add «constructivist» to the front end of the term, shortly CLE (Constructivist learning environments), to bold importance of meaningful activities that provide to construct understandings and develop skills relevant to solving problems. Outside the classroom CLE is a place containing cultural transmission, such as a museum, gallery, library, park. In this environment learning student activates own cognitive schemas are not always responding to the expectations of the teacher, but being in accordance with their development needs and the system of meanings.

The creator of the term of constructivist learning environment is D. Jonassen. He proposed guidelines in the form of a chart necessary for the design of such an environment [6]. These are: active/manipulative, constructive (students are to incorporate new ideas and prior knowledge in their into the new knowledge construct), collaborative (students working together, combine their forces to achieve common goals), conversational, reflective (this is reflective ap-

© Agnieszka Koterwas, 2014

proach to learning that provides a deep understanding of the issues), contextualized (students have to work on a project focusing on the real problem or task), complex and intentional.

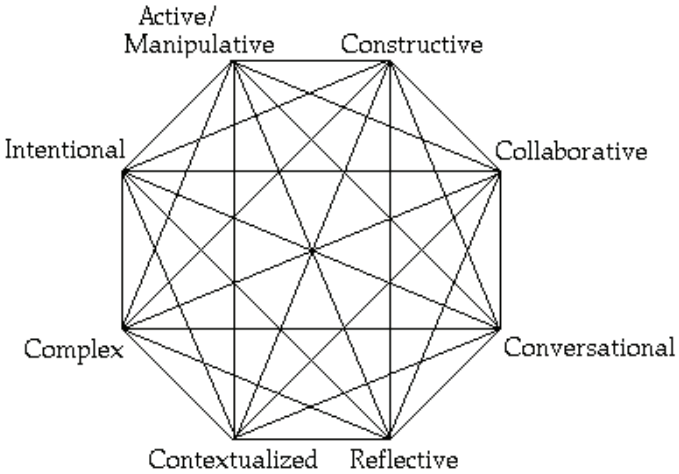

Picture 1. Features of constructivist learning environment

On this basis, S. Dylak listed three main principles of constructivism in the learning process [4, p. 71]. First principle is to put relevant problems. These problems are attractive and developing, has many ways of solutions, are appropriate to the age and based on previous student's knowledge. These problems are not strictly planned, but they are formulated spontaneously during the teaching.

The second principle relates to organize teaching around the basic concepts, problem, question or situation. Realization of the separate issues in a different fields of life causes difficulties in the integration of knowledge. S. Dylak proposes to explore the reality based on the problem or question that affects many areas of life.

The third principle is promoting and celebrating the subjective point of view of the student and encourage to express their personal beliefs. This can be achieved by selecting appropriate problems dealt with in the classroom. This question or problem are formulated in such a way that every child can answer, based on his personal experiences. In this situation, student can express themselves using current knowledge and he want to develop it.

P. Honebein listed seven main aims of designing constructivist learning environment [5].

First of all it is to provide experience with the knowledge construction process. Student should be responsible for determining the topics or object. He should choose the learning method and the strategies for solving the problems. Teacher have to facilitate this process.

Second aim is to provide experience and appreciation for multiple perspectives. In the real world there are a lot of ways of thinking about or solve problems. One correct answer or one correct solution is rather rare. In contrast in the learning process there is usually one proper solution or acceptable result. Activities in the classroom should encourage student in evaluate alternative solutions to problems which enriching their understanding. In addition, each student has their own way of thinking, so they should construct their own solution, instead of submit to the pattern given by the handbook or teacher. Therefore, the teacher cannot impose ready instructions to solve the problem, because as a result, a student could be passive and carry out the tasks given by the teacher after his earlier explanations. In the future this student won't be able to solve tasks that require logical and creative thinking.

Third aims is to learning in realistic and relevant context. The learning environment should be adequate for the real life. The constructivist learning environment is based on a realistic and meaningful context for the child. The school should not be a separate institution unconnected with the environment. Student's knowledge should be practical used outside the classroom. As an example B. Wilson wrote about word problems in math textbooks, which are rarely relate to the types of problems found in real life. In this case the students have a lot of difficulties to transfer what they learn in school to everyday life.

The next aim is to encourage ownership and voice in the learning process. This is the idea of the student-centeredness of constructivist learning. The teacher should be a consultant who supports their student and help them. He shouldn't determining the learning content and methods. Student have to identifying their issues, direction of thinking and goals.

Embed learning in social experience is the fifth goal considered by P. Honebein. Nowadays is relevant to develop social skill. Thus, collaboration between both teachers and students, and students and students is very significant. In the classroom there should be a lot of activities, which base on work in pairs or in group.

Next goal is about using of multiple modes of representation. Learning process with only the most common forms of transmitting knowledge, which is oral and written, limits how student see the world. Other forms, which provide richer experiences are media such as video, computer, photographs, and sound. Teacher should use also these forms of representation.

The last goal is to encourage self-awareness of the knowledge construction process. For instance when student explore the object he should analyze their construction of knowledge and process. Thus, he wondering what he already know about it, what he would like to know and how he want to get this knowledge. While the student solves the tasks

he has to explain how he did it and why he solved the problem in this way. As a result, the student develops his mental constructs of the way to solve the task. For the teachers, this condition will allow to follow the progress of children thoughts and to catch potential errors during this process.

Next scientist who examine constructivist learning environment is J. Kruk. She lists several conditions of design CLE [8, p. 497].

First of all is interactivity, which calls for making research activity. Interactive environment is full of elements that allow the child to explore reality. In the traditional approach, teaching aids is limited to the illustrative materials that are specific to the level of iconic representation. The student copy what has been presented to him in a passive and imitative way. Although, thinking is not a copy but an operational activity, leading to knowledge representation. The natural processes of exploring the world, cognitive activity and curiosity exist in an environment full of the material items of everyday life. However, the author writes that in a traditional school there are no objects for research by students in the areas of classroom.

Another condition of constructivist learning environment mentioned by the author is the incorporation into their surroundings educational strategies. This condition will allow for independent learning. As an example of fulfill this condition is media, which allow learning phenomenon in the natural context. As inspiration for such solutions the author writes about cognitive paths that take place on interactive exhibitions containing various fields of knowledge. As a result, the student will be able to understand the complicated and complex phenomena in an intuitive way.

The last issue mentioned by J. Kruk is to design of the environment in such a way that all participants would be interested. In this approach, the main task is to establish common rules for communication. This feature allows the student to understand the situations and the meaning of the concepts in a more clear and interesting way.

These assumptions concerning the design of constructivist learning environment described by P. Honebeina and J. Kruk are very similar. However, the difference appears when we consider who take responsibility for design constructivist learning environment at school. It seems that it is the teacher. However, in contrast to concept described by J. Kruk, P. Honebein don't treat the teacher as a main person, who is responsible for putting the principles of constructivism to the learning environment. It seems that goals listed by P. Honebein concern the whole environment, especially the students. According to him, the students must be responsible for creating their knowledge and constructing it in a conscious, independent and active way. They learn from each other and exchange experiences. The students in accordance with their needs and interests determine what and how they want to learn. Thus the learning content, methods and forms depend on them.

The other hand J. Kruk often emphasizes the role of the teacher. He is responsible for putting principles of constructivism into the school. In this concept the teacher is a professional who understands the complexities of the educational reality, knows the theory of the development process and flexibly adapts to the individual behavior or skills of his students. The design conditions of constructivist learning environment, described by the author, is a guidelines for teachers how to understand and interpret what is happening in the classroom. It is a type of support for teacher didactic ideas.

Finally, three principles listed by S. Dylak are generalized and accept mentioned difference in the approach to responsibility for the practice of constructivist assumptions. Both the curriculum, the teacher, and the student are responsible for that. According to this assumption curriculum determines those fundamental issues, which should be based on the specific problems. They are based on the student's current knowledge and allow him to a holistic approach to the problem. The role of the teacher is to create appropriate conditions for cognitive activities, mediating in the development of the student's knowledge from the less to the more complex construct and encouraging students to discuss about their judgments or critical thinking (Dylak 2000, 72). As a result, students have an impact on the management of the learning process, changing the learning methods or the content.

The article presents the establishment of a school based on the theory of constructivism. This is a different proposition functioning school. It is about school, where the student is at the center of the educational process. The role of the teacher is not a transfer of knowledge, which is characteristic for schools based on the cultural transmission theory. His role is to create the conditions of a constructivist learning environment to allow the student an active exploration of the surrounding reality.

References:

1. Bruner J. Poza dostarczone informacj. – Warszawa : PWN, 1978.

2. Chomczyńska-Rubacha M. Szkolne środowisko uczenia się in Z. Kwieciński, B. Śliwerski (ed.) Pedagogika-podręcznik akademicki, tom II, Warszawa : PWN, 2006.

3. Dymara B. Przestrzenie szkoły i przestrzenie życia czyli trzy światy dziecka in B. Dymara (ed.) Dziecko w świecie szkoły. – Kraków : Oficyna Wydawnicza «Impuls», 1998.

4. Dylak S. Konstruktywizm jako obiecująca perspektywa w kształceniu nauczycieli in H. Kwiatkowska, S. Lewowicki, S. Dylak (ed.) Współczesność a kształcenie nauczycieli. – Warszawa : WSP ZNP, 2000.

5. Honebein P. Seven goals for the design of Constructivist Learning Environments in B.G. Wilson (ed.) Constructivist learning environments- case studies in instructional design. – USA : Englewood Cliffs, 1996.

6. Jonassen D. Evaluating constructivist learning in T. M. Duffy, D. H. Jonassen (ed.) Constructivism and the technology of instruction: A conversation. – Hillsdale, NJ : Lawrence Erlbaum Association, 1992.

7. Klus-Stańska D. Dyskursy pedagogiki wczesnoszkolnej in M. Szczepska-Pustkowska, D. Klus-Stańska (ed.) Pedagogika wczesnoszkolna – Dyskursy, problemy, rozwiązania. – Warszawa : Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, 2009.

8. Kruk J. Przestrzeń i rzeczy jako środowisko uczenia się in M. Szczepska-Pustkowska, D. Klus-Stańska (ed.) Pedagogika wczesnoszkolna – Dyskursy, problemy, rozwiązania. – Warszawa : Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, 2009.

9. Nęcka Z. Psychologia Poznawcza. – Warszawa : PWN, 2008.

10. Wilson B. G. What is Constructivist Learning Enfironment?, in B. G. Wilson (ed.) Constructivist learning environments-case studies in instructional design. – USA : Englewood Cliffs, 1996.

УДК 81-119

Lessia M. Kotsyuk,
Ostroh Academy National University, Ostroh

LEARNER CORPORA AS A FEEDBACK ON CURRICULUM

The paper presents a sample research into how the analysis of learner corpora can influence syllabus design. The investigation is conducted on the basis of the Ostroh Academy Corpus of Learner English (OACLE) – a corpus of essays of different types written in English by the students of the College of Romance and Germanic Languages of the Ostroh Academy National University. Due to the on-site character of the corpus the administration of the college can use corpus data to control problematic areas in the learning process, evaluate the syllabus and initiate changes into the planning of certain courses, influence the choice of textbooks.
Key words: *learner corpus, OACLE, essay, syllabus, punctuation skills.*

Стаття наводить приклад того, як аналіз учнівського корпусу текстів може бути використаний при створенні чи покращенні навчальних програм. Дане дослідження проведено на основі Корпусу Учнівської Української Англійської Мови (КУУАМ) – корпусу англомовних есе різного типу, написаних студентами факультету романо-германських мов Національного університету «Острозька академія». Зважаючи на локальний характер корпусу, адміністрація факультету може використовувати його дані для контролю за проблемними зонами у навчальному процесі, оцінювати навчальні програми та ініціювати зміни до планування певних курсів, впливати на вибір підручників та навчальних матеріалів.
Ключові слова: *учнівський корпус, КУУАМ, есе, навчальні програми, пунктуаційні навички.*

Статья приводит пример того, как анализ ученического корпуса текстов может быть использован при создании или улучшении учебных программ. Данное исследование было проведено на основе Корпуса Ученического Украинского Английского Языка (КУУАЯ) – корпуса англоязычных эссе разного типа, написанных студентами факультета романо-германских языков Национального университета «Острожская академия». Принимая во внимая локальный характер корпуса, администрация факультета может использовать его данные для контроля за проблемными зонами учебного процесса, оценки учебных программ и инициации изменений касающихся планирования определенных курсов, влиять на выбор учебников и учебных материалов.
Ключевые слова: *ученический корпус, КУУАЯ, эссе, учебные программы, пунктуационные навыки.*

Introduction

Being a young independent state, Ukraine looks for the effective ways of integration into the European community. English has become an integral part of educational process in every university. Ostroh Academy National University chose English as a second working language along with the official Ukrainian language. The students use English during the classes, communicate with foreign professors and guests, write scientific papers, apply for programs abroad. The research group of lexicographic laboratory LEXILAB initiated creating of a Learner English Corpus to become a part of ICLE project and to represent samples of the Ukrainian English. While the data is being collected and organized, the research group of professors and students already make use of the Corpus to inform curriculum design at the College of Romance and Germanic Languages.

1. Learner Corpora in Language Teaching

1.1 State of Arts

Modern corpus linguistics appears to be a powerful source of language data accumulation. The developments in this sphere effect both theoretical and applied linguistic studies. Language pedagogy is not an exception. Teachers and linguists consider a wide range of issues related to direct or indirect using of learner corpora in language teaching (Leech, 1997; Keck, 2004). Unfortunately, this methodology of foreign language teaching is among the last in the list of great variety of modern teaching techniques to be used in the process of training of future linguists and philologists in Ukraine. The reason for that is probably the existence of much more elaborated methods, already developed teaching packages, provided with authentic audio and video materials and recommendations on how to use them. The introduction of corpus linguistics resources into the process of learning and teaching turns out to be outside of traditional understanding of foreign language didactics and presupposes reaching a new qualitative level of training of future linguist, teacher or translator. In Ukraine the publications that address the aspects of teaching and language corpora are not numerous, they are mainly theoretical and do not deal with the analysis of a certain learner corpora (Demska-Kulchytska, O. (2006); Buk, S. (2007); Kunych, L. (2008), Diduk-Stupiak, G. (2010). Some attempts to create learner corpus and to describe its applications in language teaching though were made in Kyiv National Linguistic University (Ukrainian Corpus of Learner English, UCLE) and Ostroh Academy National University (Ostroh Academy Corpus of Learner English (OACLE) (Kolomiyets, V, Kotyk, S. (2012), Pampurak, A. (2012)).

This direction of corpus study most actively develops in the countries that already have some compiled learner corpus: Belgium (ICLE, FRIDA, LINDSEI, LONGDALE, and VESPA), UK (BAWE, BALC, and CLC), Spain (BELC), China (BICCEL, CLEC, and ESCCL), Germany (CALE, TCEEE), Japan (CEEAUS), and France (ANGLISH), Czech Republic (AKCES/CZESL). Among the most significant works that have recently been represented on the topic of teaching and language corpora are the following: Barker, F. (2010), Collentine, J., & Asencion-Delaney, Y. (2010), Gilquin Gaëtanelle, Granger Sylviane (2010, 2011), Paquot Magali (2010), Gilquin, G. (2011), Granger, S., & Paquot, M. (2011), Hawkins, J., & Buttery, P. (2010), Huang, C.-R., Cheung, W., Harada, Y., Hong, H., Skoufaki, S., & Chen, H. (2010), Lozano, C., & Mendikoetxea, A. (2010), Mendikoetxea, A., Murcia, S., & Rollison, P. (2010), Meunier

© Lessia M. Kotsyuk, 2014

Fanny (2010), Racine, I., Detey, S., Bühler, N., Schwab, S., Zay, F., & Kawaguchi, Y. (2010), Thewissen, J., Bestgen, Y., & Lories, G. (2010).

The above mentioned scientific studies deal with the questions of how the learner corpora are used in both second language acquisition and in foreign language teaching. The joint interest of both directions of didactics is the difference in language acquisition of a native and a foreign languages, universal processes in mastering a foreign language, the role of native language in foreign language learning, language variability, individual peculiarities and strategies in teaching. Learner's speech samples, reports, introspections, experiments make up the data to help solve these problems.

The most extensively learner corpora have been used to provide accurate descriptions of learners language use. The tradition of language error analysis of the texts produced by learners goes back to 1960-70s. Some not very big collections of texts, non-electronic, variegated were looked through. Only certain types of mistakes were fixed and extracted, the rest of the material was not taken into account. Modern learner corpora in contrast have a whole set of essential advantages: the amount of data is much bigger, electronic form, accurate criterion of data collection, etc. They provide the possibility not only to fix language errors but to make conclusions as to learners' speech in general and look critically at existing teaching methods, syllabuses and teaching materials. Some works prove that corpora may provide data, which may further alter what is taught (Mindt, D. (1996), Hunston, S. (2002), McEnery, T. and Xiao, R (2011).

1.2 Learner corpus

As stated by Granger, S (2002: 124), learner corpora are defined as 'electronic collections of spoken or written texts produced by foreign or second language learners in a variety of language settings.' A learner corpus provides data for a deep quantitative and qualitative analysis of language skills of a learner, which leads to working out of new teaching means and methods and language acquisition facilitation. Such type of a corpus can also be used for the error analysis to display the main lexical and syntactical mistakes of a foreign language learner. The facts about the quantity of different language use errors, the types of contexts, in which they were encountered, can be provided only by a learner corpus.

The website of Learner Corpus Association (http://www.learnercorpusassociation.org/) represents a list of 125 learner corpora around the world. The most famous one is the *International Corpus of Learner English (ICLE)* – an English learner corpus, which contains argumentative essays written by higher intermediate to advanced learners of English from several mother tongue backgrounds. The creation of the ICLE was initiated by The Louvain Centre for English Corpus Linguistics, which pioneered learner corpus investigations. The computerized database of the Centre is the result of more than ten years work of a great number of universities from around the world. Now the Corpus consists of more than 4 million words, pronounced or written by the representatives of more than 20 countries.

2. OACLE for the College Needs

The research group of lexicographic laboratory LEXILAB initiated creating of *Ostroh Academy Corpus of Learner English* to become a part of ICLE project and to represent samples of the Ukrainian English. The final amount of words that will be included in OACLE is 200,000. The process of corpus creation is divided into several phases. The first step is to collect the essays of the students of the College of Romance and Germanic Languages. Every student can donate only one 500-1000 word essay. The essays collected were of the same type – argumentative (are written as a home task and allow using additional materials). At the moment 165 essays are taken from the students, whose native language is Ukrainian, they are mainly at their third and fourth year of studying at the College. All the samples were coded according to the system proposed by ICLE project.

The development of such a corpus appeared to be useful not only to participate in the international project but to inform the administration of the College as to typical mistakes, peculiarities of vocabulary choice, grammatical organization of the writings of the students.

One of the surveys was conducted to identify problematic punctuation areas in the writings of the College students and to think over possible treatment of the problem. The main questions to answer were: which punctuation mark appeared to be the most frequent; what were the most typical punctuation errors and which of them could be considered as transfer (as the result of the mother tongue influence) or intralingual (influence coming from the target language).

At the first stage of the investigation the corpus was manually tagged. Each punctuation mark was coded according to the system of codes developed earlier. Three types of elements could be contextualized for each of the punctuation mark:

a) Correct use of the punctuation mark – full stop (₱.₱), question mark (₱?₱), exclamation mark (₱!₱), comma (₱,₱), semicolon (₱;₱), colon (₱:₱), dash (₱–₱), parentheses (₱()₱), suspension points (₱…₱), and apostrophe (₱'₱);

b) Incorrect use of punctuation mark: full stop (₱I.₱), question mark (₱I?₱), exclamation mark (₱I!₱), comma (₱I,₱), semicolon (₱I;₱), colon (₱I:₱), dash (₱I–₱), parentheses (₱I()₱), suspension points (₱I…₱), and apostrophe (₱I'₱);

c) The punctuation mark is missing: full stop (₱0.₱), question mark (₱0?₱), exclamation mark (₱0!₱), comma (₱0,₱), semicolon (₱0;₱), colon (₱0:₱), dash (₱0–₱), parentheses (₱0()₱), suspension points (₱0…₱), and apostrophe (₱0'₱).

According to the concordances run for each of the element it was found out that the exclamation mark, the question mark and the suspension points were not used at all, the colons were rare, which can be explained by the type of essays included in the corpus. The most frequent were the full stop and the comma. Taking into account the nature of the essays (argumentative), it can be concluded that such poor use of the variety of punctuation marks testifies students' fear of complex sentence constructions.

The typical punctuation mistakes found in the essays were in the use of coma and semicolons. Students chose to use coma instead of semicolon in composite extended sentences. The most frequent coma mistakes are: parenthetic

words in sentences; in sentences with *and, because, but*; defining/non-defining clauses; conditional sentences. Some of the mistakes are typical for all the essays; some appear in the same essay for several times. Most cases of punctuation mark misuse can be considered as the result of students' mother tongue influence.

Having compared college curricula, the programs and the textbooks of the courses of Academic Writing, English Language and the results of corpora analysis the research group came to conclusion, that punctuation is paid not enough attention in the process of studying. The students' knowledge of punctuation rules is superficial; they lack practice and transfer their punctuation experience from the Ukrainian language.

Changes into curricula as well as refinements to teaching techniques should be incorporated. The research group proposed to the faculty of the College to check with the curricula and developed a set of exercises and additional materials that can be used by teachers and students in complex with the textbooks.

3. Conclusions

Corpus linguistics is in direct contribution to language teaching. Textbooks do not usually consider learners peculiarities coming from their mother tongue, they are designated to heterogeneous audiences and global markets [13]. Learner corpus can help teachers visualize the results of their work; develop learning materials and exercises to the direct needs of the students. On-site learner corpora can influence the development of adequate courses and learning materials, evaluation of the curricular within the frames of a university, college, or school.

References:

1. Barker, F. (2010). How can corpora be used in language testing? In A. O'Keeffe & M. McCarthy (Eds.), The Routledge Handbook of Corpus Linguistics (Routledge Handbooks in Applied Linguistics) (pp. 633-46). New York: Routledge.

2. Collentine, J., & Asencion-Delaney, Y. (2010). A corpus-based analysis of the discourse functions of 'ser/estar' plus adjective in three levels of Spanish as FL learners. Language Learning, 60(2), 409-445.

3. Gilquin Gaëtanelle, Granger Sylviane, How can data-driven learning be used in language teaching?, In: The Routledge Handbook of Corpus Linguistics, London, Routledge, 2010, p. 359-370.

4. Gilquin, G. (2011). Lexical infelicity in causative constructions. Comparing native and learner collostructions. In J. Leino & R. von Waldenfels (Eds.), Analytical Causatives (). München: Lincom Europa.

5. Granger, S. (2002), «A bird's-eye view of learner corpora research,» in Computer Learner Corpora, Second Language Acquisition and Foreign Language Teaching, Granger, S., Hung, J. & Petch-Tyson, S. eds., John Benjamins, Amsterdam, pp. 3-33.

6. Granger, S., & Gilquin, G. (2011). From EFL to ESL: evidence from the International Corpus of Learner English. In J. Mukherjee & M. Hundt (Eds.), Exploring second-language varieties of English and learner Englishes: bridging a paradigm gap (). Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins.

7. Granger, S., & Paquot, M. (2011). Language for specific purposes learner corpora. In T. Upton & C. Chapelle (Eds.), Language for specific purposes. The encyclopedia of applied linguistics (). Oxford: Blackwell-Wiley.

8. Hawkins, J., & Buttery, P. (2010). Criterial features in learner corpora: theory and illustrations. English Profile Journal, 1(1), 1-23.

9. Huang, C.-R., Cheung, W., Harada, Y., Hong, H., Skoufaki, S., & Chen, H. (2010). English learner corpus: global perspectives with an Asian focus. Paper presented at the A new look at language teaching and testing: English as subject and vehicle. Selected papers from the 2009 LTTC international conference on English Language Teaching and Testing, March 6-7, Taipei (Taiwan).

10. Hunston, S. (2002) Corpora in Applied Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.

11. Keck, C. (2004) 'Corpus linguistics and language teaching research: Bridging the gap'. Language Teaching Research 8/1: 83-109.

12. Leech, G. (1997) 'Teaching and language corpora: a convergence' in A. Wichmann, S. Fligelstone, T. McEnery and G. Knowles (eds.) Teaching and Language Corpora, pp. 1-23. London: Longman.

13. López, Willelmira Castillejos. Error analysis in a learner corpus. What are the learners' strategies? – http://www.scribd.com/doc/73162791/Error-Analysis-in-a-Learner-Corpus

14. Lozano, C., & Mendikoetxea, A. (2010). Interface conditions on postverbal subjects: a corpus study of L2 English. Bilingualism: Language and Cognition, 13(4), 475-497.

15. McEnery, T. and Xiao, R. (2011) What Corpora Can Offer in Language Teaching and Learning. In: Hinkel, E. (ed). Handbook of Research in Second Language Teaching and Learning: Volume 2. Routledge.

16. Mendikoetxea, A., Murcia, S., & Rollison, P. (2010). Focus on errors: learner corpora as pedagogical tools. In M. C. Campoy-Cubillo, B. Bellés-Fortuño & M. L. Gea-Valor (Eds.), Corpus-based approaches to English language teaching. London; New-York: Continuum.

17. Meunier Fanny, Learner Corpora and English Language Teaching: Checkup Time, Anglistik: International Journal of English Studies, 21, 1, 2010, p. 209-220.

18. Mindt, D. (1996) 'English corpus linguistics and the foreign language teaching syllabus' in J. Thomas and M. Short (eds.) Using Corpora for Language Research, pp. 232-247. Harlow: Longman.

19. Paquot Magali, Academic vocabulary in learner writing: from extraction to analysis, Continuum, 2010, Corpus and Discourse

20. Racine, I., Detey, S., Bühler, N., Schwab, S., Zay, F., & Kawaguchi, Y. (2010). The production of French nasal vowels by advanced Japanese and Spanish learners of French : a corpus-based evaluation study. Paper presented at the New Sounds 2010 – Sixth International Symposium on the Acquisition of Second Language Speech, Poznan: Adam Mickiewicz University.

21. Thewissen, J., Bestgen, Y., & Lories, G. (2010). Using latent semantic analysis to measure coherence in essays by foreign language learners?. In S. Bolasco, I. Chiari & L. Giuliano (Eds.), Proceedings of 10th International Conference on statistical analysis of textual data (JADT2010) (pp. 385-95). Rome (Italy): LED.

22. Бук С. Учнівські корпуси в методиці викладання іноземної мови / С. Бук // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : збірник наукових праць. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені І. Франка, 2007. – Випуск 2. – С. 19–23.

23. Демська-Кульчицька О. Корпусні підходи в методиці мови // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2006. – Вип.1. – С. 22–27.

24. Дідук-Ступ'як, Г. І. Лінгводидактичні можливості корпусної лінгвістики [Текст] / Г. І. Дідук-Ступ'як // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Сер. Педагогіка. – Тернопіль, 2010. – № 1. – С. 105-109.

25. Коломієць В, Котик С. Спеціальний навчальний корпус текстів UCLE: сучасний стан і перспективи використання. Комп'ютерна лінгвістика: сучасне та майбутнє. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції – К. : КНЛУ, 2012.– С. 29-32.

26. Кунич Л. Інноваційні технології англійської мови у світлі ідей корпусної лінгвістики / Л. Кунич // Імідж сучасного педагога. – 2008. – № 9–10. – С. 93–95.

27. Пампурак, А. М. (A. Pampurak) (2012) Застосування учнівських корпусів текстів при навчанні лексики іноземної мови.Студентські наукові записки. Серія «Філологічна» (Вип. 5). с. 144-146.

УДК 37.011.3(73) – 051

S. Shandruk,
Kirovohrad Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University, Kirovohrad

MODERN EMPIRICAL METHODS IN COGNITIVE LINGUISTICS RESEARCH

У статті аналізується проблема сучасних емпіричних методів, як істотного інструменту когнітивної лінгвістики для систематичного і точного аналізу даних досліджень; представлені рекомендації з використання методів в різноманітних трансгресивних дисциплінах з різними способами збору емпіричних даних.
Ключові слова: *емпіричні методи, емпіричні дані, когнітивна лінгвістика, статистика.*

В статье анализируется проблема современных эмпирических методов, как существенного инструмента когнитивной лингвистики для систематического и точного анализа данных исследований; представлены рекомендации по использованию методов в разнообразных трансгрессивных дисциплинах с разными способами сбора эмпирических данных.
Ключевые слова: *эмпирические методы, эмпирические данные, когнитивная лингвистика, статистика.*

The problem of modern empirical methods as an essential tool of cognitive linguistics for the systematic and rigorous analysis of the numerical data researchers is analyzed; the guidelines for employing methods from a variety of intersecting disciplines, laying out different ways of gathering empirical evidence is presented in the article.
Keywords: *empirical methods, empirical evidence, cognitive linguistics, statistics.*

Introduction. Cognitive Linguistics (CL) has been asking theoretical questions for a long time. Most have revolved around understanding how language fits in with everything else about us: the ways we are in our environments, the ways we feel, and the ways we imagine.

Although CL is fundamentally committed to the psychological reality of its theoretical constructs, much of this work is based purely on the linguistic intuitions of the theoreticians. However, there is a growing awareness that linguistic theory should be grounded in the observation of language usage, in experimental tests of its validity, and in general knowledge of cognitive function. Work in cognitive metaphor, cognitive grammar, psycholinguistics, discourse management, conceptual integration, and spatial cognition has produced tantalizing proposals about the conceptual underpinnings of human languages.

A major movement in cognitive linguistics has thus developed around the commitment to pursue empirical studies that might help substantiate its claims, and to develop a coherent account of the connection between language and cognition.

The Empirical Methods in Cognitive Linguistics (EMCL) workshops were conceptualized as a practical bridge between theoretical and empirical work. Because Cognitive Linguistics does not assume isolation for linguistic processes, most of the methods used to study cognition can potentially be adapted to investigating language. At the same time, language usage data, including co-speech gesture and signed languages, are sources of overt manifestations of cognitive processing, situated cognition, and social behavior. The potential for methodological cross-fertilization is already obvious in the broad range of methods in use. The latest International Cognitive Linguistics Conferences have yielded provocative offerings on everything from eye-tracking studies, to corpus analyses, to nonlinguistic behavioral studies, to computational modeling.

Goals. The aim of the article is to present the guidelines for employing methods from a variety of intersecting disciplines, laying out different ways of gathering empirical evidence for claims originally motivated by theoretical considerations or by a particular set of data.

Much modern research in second-language acquisition (R. Rueda, D. August, C. Goldenberg, J. Plass, D. Chun, R. Mayer, D. Leutner and others) has taken a cognitive approach [1]. Cognitive research is concerned with the mental processes involved in language acquisition, and how they can explain the nature of learners' language knowledge. This area of research is based in the more general area of cognitive science, and uses many concepts and models used in more general cognitive theories of learning. As such, cognitive theories view second-language acquisition as a special case of more general learning mechanisms in the brain. This puts them in direct contrast with linguistic theories, which posit that language acquisition uses a unique process different from other types of learning.

Cognitive approaches, including Functional linguistics (T. Bates, B. MacWhinney and others), Emergentism (J. Elman, B. MacWhinney and others), Cognitive linguistics (R. Langacker, D. Ungerer, R. Schmid and others), and Constructivist child language researchers (P. Brooks, C. Slobin, M. Tomasello and others), view the linguistic sign as a set of mappings between phonological forms and conceptual meanings or communicative intentions [3, c. 4-28]. They hold that simple associative learning mechanisms operating in and across the human systems for perception, motor-action and cognition as they are exposed to language data as part of a communicatively-rich human social environment by an organism eager to exploit the functionality of language are what drives the emergence of complex language representations.

As an academic discipline one of the main goals of Linguistics is to study patterns and regularities of languages around the world, such as phonological structures and grammatical constructions like markers for tense, gender, or number, definite and indefinite articles, relative clauses, case marking of grammatical roles, and so on. Psychology, on the other hand, studies people's behavior, motivation, perception, performance, cognition, attention, and so on.

Over the last century, the academic fields of linguistics and psychology have developed following rather different paths (G. Heiman, G. Helmstadter, S. Jurs, M. Sabourin, W. Wiersma et al.). Linguistics, by seeing its subject matter as existing at the level of structures of languages – beyond individuals themselves – gathered knowledge mainly through the careful and detailed analysis of phonological and grammatical patterns, by means of what philosophers of science and epistemologists call the method of reasoning [6; 11]. Psychology, on the other hand, by marking its

© S. Shandruk, 2014

definitive separation from Philosophy during the second half of the 19th Century, defined its subject matter at the level of the individual and embraced a method of knowledge-gathering which had been proved useful in the hard sciences: the experimental method. Ever since, peoples' behavior, performance, and mental activity began to be studied with rigorously controlled experimental methods of observation and data gathering.

An essential tool of the modern experimental method is Statistics (G. Heiman, D. Hinkle, J. Jurs, W. Wiersma, R. Witte, J. Witte), especially inferential statistics, which is a carefully conceived mathematically-based conceptual apparatus for the systematic and rigorous analysis of the numerical data researchers get from their measurements [5; 13].

One important difference between linguistics and psychology has to do with the question of what counts as empirical evidence for falsifying or supporting a given theoretical claim. What is a well-defined valid piece of information that can be safely incorporated into the body of knowledge in the field? What counts as an acceptable method for obtaining such a piece of information? When can that piece of evidence serve as a robust counterargument for an existing argument? These are questions for which linguistics and psychology traditionally have had different answers. For example, if some theory in linguistics states that the plural marker in language X is provided by a marker x, then if through your detailed observations of the language you find a counterexample where the plural marker is not x but y (i.e., well-accepted linguistic expressions that do not fit the proposed pattern) you can, with that very piece of information, falsify the proposed theoretical statement. In such a case you would be making a contribution to the theory after which the body of knowledge would be modified to become something like the regular plural marker in language X is provided by a marker x, but there are some irregular cases such as y.

The same would happen if some linguistic theory describes some grammatical pattern to be generated by a rule A, but then you observe that if you apply such a rule to some sentences you actually generate *ungrammatical* ones (which linguists usually write down prefacing it with an asterisk). Again, by showing these ungrammatical sentences you would be providing linguistic *evidence* against a proposed theoretical statement. You would be falsifying that part of the theory and you would be de facto engaging in a logical counter-argumentation, which ultimately would lead to the development of a richer and more robust body of knowledge in that field.

The situation in psychology is quite different. Because the subject matter of psychology is not defined at the level of the abstract structure of a language as linguistics does, but defined at the level of peoples' behavior (often used to infer people's cognitive mechanisms), performance or production, the elements that will allow you to falsify or support a theoretical statement will be composed of empirical data observed at the level of peoples' behavior or performance. For instance in order to falsify or support a theoretical statement such as

English speaking children have difficulties learning irregular forms of the plural you would have to generate a series of studies that would provide empirical data (i.e., via observation of real children), supporting or challenging the original statement. Moreover, you would have to make several methodological decisions about how to test the statement, as well as how exactly to carry out your experiments. For example, because you will not be able to test the entire population of all English speaking children in the world (much less those not yet born!), you will have to choose an appropriate sample of people who would represent the entire population of English speaking children (i.e., you would be working only with a subset from that population). And you will have to operationalize terms such as «difficulties» and «learning» so it is unequivocally clear how you are going to measure them in the context of your experiment. And because it is highly unlikely that all individuals in your sample are going to behave in exactly the same manner, you will need to decide how to deal with that variability, and how to characterize in some general but precise sense what is going to be considered a «representative» behavior for your sample (i.e., how to establish a proper measure of central tendency), how to describe the degree of similarity of children's behavior, how to objectively estimate the error involved in any measurement and sampling procedure, and so on. Within the realm of the experimental method all these decisions and procedures are done with systematic and rigorous rules and techniques provided by statistical tools.

The moral here is that linguistics and psychology, for historical and methodological reasons, have developed different ways to deal with the question of how you gain knowledge and build theories, how you falsify (or support) hypotheses, how you decide what counts as evidence, and so on. Where the relatively new field of cognitive linguistics is concerned, which gathers linguists and cognitive psychologists (usually trained within the framework of the experimental method), it is very important to:

a) keep in mind the nature and the implications of these methodological differences, and

b) understand the complementarity of the two methods of knowledge-gathering as practiced in linguistics and experimental psychology.

Cognitive linguistics, emerging out of linguistics proper, and initially in reaction to mainstream Chomskian-oriented approaches, has made important contributions to the study of human language and its cognitive underpinnings. This new field, however, relying mainly on linguistic methods of evidence gathering has made claims not only about languages, but also about the psychological reality of peoples' cognition. For example, an important subfield of cognitive linguistics, conceptual metaphor theory, has, for the last twenty-five years or so, described and analyzed in detail thousands of metaphorical expressions such as *the teacher was quite cold with us today and send her my warm helloes* [8, c. 9]. The inferential structure of these collections of linguistic expressions has been modeled by theoretical constructs called conceptual metaphors, which map the elements of a source domain (corresponding in the above examples to the thermic bodily experience of Warmth) into a more abstract one in the target domain (in this case, Affection). The inferential structure of the metaphorical expressions mentioned above (and many more) is thus modeled by a single conceptual metaphor: Affection Is Warmth.

But beyond the linguistic description, classification, and analysis of linguistic expressions using methods in linguistics proper, conceptual metaphor theory has made important claims about human cognition, abstraction, and mental phenomena. For instance, it has claimed that conceptual metaphors are ordinary inference-preserving cognitive mecha-

nisms. These claims, however, are no longer at the level of linguistic data or the structure of languages, but at the level of individuals' cognition, behavior, and performance. Because of this, many psychologists believe that giving a list of (linguistic) metaphorical expressions as examples does not provide evidence (in cognitive and psychological terms) that people actually think metaphorically. In other words, what may count as linguistic evidence of metaphoricity in a collection of sentences for linguists may not count as evidence for psychologists that metaphor is an actual cognitive mechanism in peoples' minds. It is at this point where some psychologists react and question the lack of empirical «evidence» to support the psychological reality of conceptual metaphor (G. Murphy, R. Gibbs et al.) [4; 10, c.99-108]. Moreover, how do we know that some of the metaphors we observe in linguistic expressions are not mere «dead metaphors,» expressions that were metaphorical in the past but which have become «lexicalized» in current language such that they no longer have any metaphorical meaning for today's users? How do we know that these metaphors are indeed the actual result of real-time cognitive activity? And how can we find the answers to such questions? These are reasonable and genuine questions, which from the point of view of experimental psychology, need to be addressed empirically.

Cognitive linguistics, which is part of cognitive science – the multidisciplinary scientific study of the mind – is located at the crossroads of linguistics and cognitive psychology and as such, has inherited a bit of both traditions. It is therefore crucial for this field that the search for evidence and knowledge be done in a complementary and fruitful way.

The dominant model in cognitive approaches to second-language acquisition, and indeed in all second-language acquisition research, is the computational model [2]. The computational model involves three stages. In the first stage, learners retain certain features of the language input in short-term memory. Then, learners convert some of this intake into second-language knowledge, which is stored in long-term memory. Finally, learners use this second-language knowledge to produce spoken output. Cognitive theories attempt to codify both the nature of the mental representations of intake and language knowledge, and the mental processes which underlie these stages.

Other cognitive approaches have looked at learners' speech production, particularly learners' speech planning and communication strategies. Speech planning can have an effect on learners' spoken output, and research in this area has focused on how planning affects three aspects of speech: complexity, accuracy, and fluency. Of these three, planning effects on fluency has had the most research attention. Communication strategies are conscious strategies that learners employ to get around any instances of communication breakdown they may experience. Their effect on second-language acquisition is unclear, with some researchers claiming they help it, and others claiming the opposite [12].

The cognitivists are convinced that learning depends upon perception and insight formation. They feel that all learning is in the nature of problem solving. The learner tries to solve new problem on the basis of previous learning. If language learning is explained purely in terms of imitation, it should not be possible for a child to produce any occurrences, which he has not heard before (which are not part of the input). Indeed, children constantly surprise their parents by producing occurrences, which have not been heard by them before. Even the behaviorists have to accept this phenomenon and they try to account for it. The explanation offered by them was that a child is able to produce new occurrences through the process of substitution.

Summary. According to the Cognitivists, even a very limited amount of language data may be sufficient to reveal the underlying rules, and once the rule is known, it can be used or applied to produce an infinite number of sentences. The Cognitivists, tend to look at only that part of the language, where general rules apply, because for them language learning is the process whereby the rules of language are discovered and internalized. Progress in cognitive linguistics is achieved through the production of consecutive steps in (1) theoretical cognitive linguistics, which serves to generate hypotheses, followed by (2) empirical observations in experimental psychology meant to test those hypotheses. Experimental psychology thus has the last word as far as empirical cognitive linguistics is concerned.

The process of gathering knowledge in cognitive linguistics is, of course, open for new developments not only in linguistics and psychology, but in neuroscience and other new neighboring fields, as well. It is through the ongoing process of mutual feeding that genuine knowledge gathering is perpetuated.

Bibliography:

1. Chamot A. The CALLA Handbook / Anna Uhl Chamot, J. Michael O'Mally. – NY : Brookline Books, 1994. – 340 p.
2. Cognitive Benefits of Learning Languages [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.tip.duke.edu/node/866
3. Ellis N. Cogniteve Approaches to SLA / N. Ellis // ARAL, 2012. – Vol. XIX. – pp. 4-28.
4. Gibbs, R. (1996). Why many concepts are metaphorical / R. Gibbs // Cognition, 1996. – No. 61. – pp. 309–319.
5. Heiman, G. W. Basic Statistics for the Behavioral Sciences / Gary W. Heiman. – Boston, MA : Houghton Muffin, 2003. – 567 p.
6. Helmstadter, G. C. Research concepts in human behavior: Education, psychology, sociology / G. C. Helmstadter. – New York : Appleton-Century Crofts, 1970. – 448 p.
7. Hinkle, D. Applied Statistics for the Behavioral Sciences / Dennis E. Hinkle, William Wiersma, Stephen G. Jurs. – Boston, MA : Houghton Muffin, 2003. – 784 p.
8. Lakoff, G. The contemporary theory of metaphor / In A. Ortony (Ed.), Methaphor and Thought. – Cambridge : Cambridge University Press, 1993. – pp. 202–251.
9. Lakoff, G. Metaphors we live by / George Lakoff, Mark Johnson. – Chicago : University of Chicago Press, 1980. – 242 p.
10. Murphy, G. Reasons to doubt the present evidence for metaphoric representation / G. Murphy // Cognition, 1997. – No.62. – pp. 99–108.
11. Sabourin, M. Méthodes d'acquisitions de connaisances [Електронний ресурс] / St-Hyacinthe, Quebec: Edisem, 1988. – Режим доступу : http://fastef.ucad.sn/memthes/sall/t1_ch11.pdf.
12. Second-language acquisition [Електронний ресурс] / Wikipedia. – Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/Second-language_acquisition
13. Witte, R. Statistics / Robert S. Witte, John S. Witte Hoboken. – NJ : John Wiley & Sons, 2007. – 570 p.

УДК 371

Беата Адрян,
Университет Варминьско-Мазурский, Ольштын

МЕСТО РОДИТЕЛЕЙ В КУЛЬТУРЕ ШКОЛЫ

В статье анализируется место родителей в культуре школы. Сотрудничество определено как соответствие модели присутствия и места родителей в польских школах. Автор показывает, что сотрудничество очень ограничено с узаконенной формой, которую определяет школа, и родители представляются как инструменты, используемые для выполнения определенных заданий.
Ключевые слова: *культура, сотрудничество, обучение.*

У статті аналізується місце батьків у культурі школи. Співпраця визначається як відповідність моделі присутності і місця батьків в польських школах. Автор показує, що співпраця є дуже обмеженою і з узаконеною формою, яку визначає школа, і батьки визначаються як інструменти, що використовуються для виконання окремих завдань.
Ключові слова: *культура, співпраця, навчання.*

The article deals with the analysis of the parents' place in the culture of school. Cooperation is defined as the correspondent to the presence model and the place of parents in Polish schools. The author displays that cooperation is limited with a legalized form determined by school. Parents are defined as the instruments used for fulfilling several tasks.
Key words: *culture, cooperation, studying.*

События на киевском Майдане, которые имели место на переломе года, показали всему миру родителей, как социальную группы с могучими возможностями влияния. Недовольство властью было в Украине всеобщим, но это именно родители, выступая в защиту своих детей, стали действенными инициаторами революции, которая привела к политической смене и восхитила весь мир...

Политические перемены в Польше, после 1989 года позволили родителям быть активными ради изменения школы. Родители создавали и создают школы, активно выступают по делам, касающимся детей, массово протестуют в защиту детей против некоторых решений правительства. Дети в возрасте до 17 лет составляют в Польше, по данным Главного статистического агентства Польши, двадцать процентов польского общества. Если к каждому ребенку до 17 лет отнесем двое родителей, тогда участие родителей в социальной структуре составляет сорок процентов. Большинство в этой группе это родители, у которых дети в школьном возрасте[1].

Вышеописанные явления показывают родителей, как очень сильную социальную группу, которая для своих детей сделает почти все... Наблюдая за силой, которая заметна в действиях родителей, я желаю задуматься, как эта сила используется в школе. Какое место для родителей конструируется в ее культуре? Вопросы, которые я задаю в статье, касаются места, которые в культуре школы занимают родители.

Поставленное в заглавии задание этой статьи требует уточнения, что обозначает понятие «культура школы». Я использую прием Жероме Брунера, для которого культура – это «набор техник и процедур для того, чтобы понимать мир и справляться с ним»[2]. По его мнению «школа сама является культурой, а не только подготовкой к культуре, разминкой»[3]. Я понимаю, ссылаясь на Брунера, культуру школы как способ понимания мира, который конструируется участниками школьной жизни, чтобы справиться в мире.

Теоретические предпосылки: сотрудничество – партнерство – союз как модели понимания места родителей в культуре школы

Описание отношений между родителями и школой занимает крепкое место в литературе. Исследовательские категории, которые я избрала для этой статьи, я предлагаю поместить на оси понятий: сотрудничество – партнерство – союз. **Сотрудничество** со школой понимается как «формированная исторически, педагогически обоснованная, организованная и узаконенная форма связи семьи и школы, как двух основных и близких себе воспитательных сред (...), появляющаяся в семейном воспитании и школьном образовании, которых удовлетворение требует кооперации как минимум родителей и учителей»[4]. Такое определение ставит четкую границу между образованием (приписанном школе) и воспитанием (приписанным домашней сфере). Такое определение тоже узаконивает отношения родителей и школы, которая подвергается закону. Такой подход отделяет сотрудничающие субъекты, у них разделены задания и они подвергаются двум внешним законным порядкам. Отношение субъектов тоже описывается здесь как «форма связи», что дает возможность довольно свободно интерпретировать их участие. Связь может ведь быт более или менее тесной, вовлеченной и интенсивной. Ребенок, по этой концепции, исключен из действий родителей и школы. Он даже не упоминается в так сформулированном определении сотрудничества.

Образовательное партнерство определяется как более высокий уровень отношений родителей и школы, т.е. «связь семьи и школы с целью достижения ребенком максимальных возможностей развития»[5]. В этой де-

[1] Główny Urząd Statystyczny: Ludność – bilans opracowany w oparciu o wyniki NSP 2011: 31.12.2011 r.. 2012-10-08. [доступ 2012-10-25].

[2] J. Bruner, Kultura edukacji, изд. UNIVERSITAS. – Краков, 2006. – С. 140.

[3] J. Bruner, Kultura edukacji, изд. UNIVERSITAS. – Краков, 2006. – С. 140.

[4] A. W. Janke, Współpraca rodziny i szkoły, w: T. Pilch (ред.), Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, Tom VII. – Варшава, 2008. – С. 295.

[5] J. Epstein, цитата за: M. Mendel, Animacja współpracy środowiskowej. – Торунь : Издательство Adam Marszałek, 2004. – С. 21.

© Беата Адрян, 2014

финиции подчеркивается ориентировка на единую цель обеих субъектов, родителей и школы, а этой целью является развитие ребенка. Описание этого отношения существительным «связь» выражает соединение действий ради важной цели. Партнерство, кроме тесной связи предполагает тоже равенство участников. Ребенок в этом подходе, а точнее, создание условий для его возможностей, становится целью всей активности взрослых.

Союз – это разная от выше представленных концепция отношений между школой и родителями. Автор, которая ввела это понятие, подчеркивает изменения действительности, как контекст, заставляющий изменить мышление об этих отношениях. Она утверждает, что изменения действительности переформулировали роль учителя и его отношений с учеником. Если учитель хочет правильно выполнять свои задачи в меняющимся мире, ему надо искать союзников (от них получает знания, они тоже могут во время так называемых домашних действий, позволить на реализацию задач школы)[6]. Она определяет союз в трехсубъектной концепции, как союз с учеником и для ученика[7]. Союз, в таком восприятии, ставит ученика в центре действий родителей и школы, тоже ученика делает не только субъектом, но и участником союза.

Как сформировался нынешний статус родителя в польской школе?

Во время поисков статуса родителя в школе я выделяю два измерения, которые конструировали позицию родителя в школе – культурное и политическое. Мария Мендель утверждает, что то, как создается понимание родителя в школе, во многом зависит от культурной традиции. Эта традиция, которая создает эти отношения в Польше, опирается на предпосылки из XIX века, согласно которым родитель – это необразованный, часто даже неграмотный человек, который приходя в школы попадал в отношение зависимости или даже подчиненности. Как пишет автор, в Польше это привело к кажущемуся, мнимому сотрудничеству[8]. Родители, правда, присутствуют в школе, но они не воспринимаются как партнер школы, а лишь как «маленький помощника учительницы»[9], задания которого сводятся к тому, чтобы покрасить стену, испечь пирог, или помочь организовать школьную экскурсию. Родители становятся марионетками в руках директора и учителя, и ними воспользуются для выполнения задач, которые определяет школа[10].

Александер Налясковски в разницы мнений и взглядов усматривает основу конфликта между родителями и школой. Ключевым в этом конфликте является вопрос, кому принадлежит школа и кто ней управляет. Поэтому оправданное законом присутствие родителей в школе, в самом деле, во многих школах является ничтожным или вообще не существует. Школа в Польше определяется как учреждение принадлежащие общинам (гминам)/городам, а по назначению управляет ними директор и учителя. Родители, убеждены, что школа доминирует в области образования и воспитания, и что она находится вне их влияния, не могут затеять сотрудничества с учителями[11]. Поэтому они воспринимают школу как чужое учреждение, целью которого является образование детей без значительного влияния родителей.

Тезис

Тезис, который я хочу осветить в этой статье таков: школа через свои действия, значительно ограничивает участие родителей в культуре школы.

Обоснование тезиса:

Правильность тезиса я докажу благодаря исследованиям школьной культуры, которые были мною проведены с применением этнографического и автоэтнографического метода. Такой исследовательский подход позволил мне, как наблюдателю, поучаствовать в жизни школ и почувствовать их атмосферу. Участие в культуре школы стало для меня возможностью задуматься над темами, которых примером, среди других, является эта статья. Конечно, из-за ограничения объема текста, я могу привести лишь маленькие фрагменты моих исследований. Надеюсь, что избранные мною отрывки из школьной действительности станут подходящей иллюстрацией для обоснования моих тезисов. Собранный материал позволил мне определить сферы, в которых школа ограничивает место родителей в культуре школы. Я определила четыре сферы таких ограничений:

Исключение родителей из основного поля деятельности школы, значит из дидактической активности через раздел обязанностей, по схеме: школа занимается образованием, родители воспитанием. В исследования, которые я провела в школе, неоднократно появляется мотив раздела заданий. Во время собраний учителя дают отчет о итогах тестов, средних оценках, успехах учеников во внешкольных соревнованиях. Эффекты образования всегда приписываются школе. Родителям во время школьных собраний передается лишь обязанность продолжения задач школы: «присмотрите только за детьми, чтобы они делали уроки»[12]. Родителям часто напоминают, чтобы они контролировали поведение своих детей. Это часто имеет место во время индивидуального контакта учителя с родителями. Чаще всего, после собрания, воспитательница класса вслух читает фамилии тех, которым надо остаться после общей части, на индивидуальную встречу. Тогда разговор о плохом поведении проходит в присутствии остальных, ожидающих в очереди, родителей. Во время индивидуального разговора учитель представляет проблему, чаще всего она связана с плохим поведением ученика. Учитель во время этого разговора обязывает родителей к интервенции, просит поговорить с ребенком, ввести систему наказаний или другие санкции. Когда контакт с учителем имеет место по инициативе родителя (один

[6] M. Mendel, Rodzice i nauczyciele jako sprzymierzeńcy. – Гданьск : изд. HARMONIA, 2007.

[7] M. Mendel, Rodzice i nauczyciele jako sprzymierzeńcy. – Гданьск : изд. HARMONIA, 2007. – С. 7.

[8] M. Mendel, Rodzice i nauczyciele jako sprzymierzeńcy. – Гданьск : изд. HARMONIA, 2007. – С. 26.

[9] Определение проф. Д. Клюс-Станьской, см. D. Klus – Stańska, Nauczycielska tożsamość zawodowa jako konstrukt negocjowany społecznie, czyli o pozorach podmiotowości nauczyciela wczesnej edukacji, (в:) D. Waloszek, (ред.), Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna. Obszary sporów, poszukiwań, wyzwań i doświadczeń w kontekście zmian oświatowych. – Краков, 2010.

[10] Konieczna, A. Szkoła wobec rodziców dziecka źle funkcjonującego z roli ucznia. – Варшава : Издательство APS, 2010.

[11] A. Nalaskowski, Szanse szkoły z wyboru. – Торунь : Издательство Adam Marszałek, 1993. – С. 22-24.

[12] Запись из собрания с родителями.

из родителей приходит во время перерыва в школу или ждет свободного времени у учителя), учитель тоже воспроизводит схему раздела активности школы и родителей. Нижеприведенный диалог родителя с учителем является хорошей иллюстрацией:

Родитель: У моего сына такие разные отметки, 5, 4, но тоже в последнее время какая-то тройка попала, как я могу ему помочь?

Учительница: Вы знаете, на самом деле с ним огромная проблема, вы знаете, его проблема – это прическа, с того времени, когда у него эти новые волосы (...) он их постоянно так закидывает и эти девушки его окружают и смотрят таким телячьим взглядом. (...) И он, знаете, опуститься, эти тройки получит и полетит вниз, и наверно уже не поднимется...

Приведенный выше диалог [13] показывает ситуацию, когда родитель спрашивает о школьных достижениях своего ребенка, явно хочет помочь учителю в работе, но прежде всего хочет помочь своему ребенку. Учительница немедленно принимает роль специалиста по поведению. Ее позиция заключается во фразе: «Я занимаюсь обучением», а проблема ребенка в том, что родители не занимаются воспитанием (разрешили носить длинные волосы). Длинные волосы, по мнению учительницы, вызывают ситуацию, в которой ученик не может дальше принимать участия в процессе образования. Учитель игнорирует все контексты, в которых находится ученик (отрочество, первые сексуальные контакты, создание своего имиджа без родительского контроля). И назначает родителю роли вне обучения (пусть он займется поведением своего ребенка, которое проблематично из-за внешнего вида: длинных волос, которые согласно учительнице, являются причиной невозможности концентрироваться). Еще иным доказательством раздела обучения и воспитания является запись в школьных документах, касающаяся родителей, которая звучит: *«заданием школы является привлечение родителей, как партнеров воспитательной деятельности, которую ведет школа»*[14]. Очевидным образом в этой записи родителям приписывается определенная роль, раздельная от сферы образования ученика.

Следующей сферой ограничений является определение родителям видов активности ради помощи школе. Можно даже констатировать, что родителей заставляют помогать школе и в школе, он иногда даже просто воспринимается как спонсор школьной деятельности. Чаще всего во время собраний, учитель, но тоже другие родители, которые входят в совет родителей при школе, обязывают всех родителей оплачивать сбор на Совет родителей, взносы на классовый фонд и поддержку предприятий, реализованных в школе (оборудование кабинетов, дидактические пособия, покупка стройматериалов для ремонта). В школе, где я проводила исследования, в документах я нашла запись о пределах сотрудничества с родителями, который был указан под названием приоритет но. 1, и в котором как самое главное выделяется отмечать родителей вовлеченных в жизнь школы, а также разузнать возможности получать помощь со стороны родителей[15]. Родители обязаны помогать в мероприятиях, создающих имидж и престиж школы в окружающей среде (ярмарки, лотереи, марши, благотворительные балы и другие). Другой вид помощи родителей касается поддержки в добавочных задачах школы, т.е. организации балов и классовый выездов (экскурсий, биваков, интеграционных лагерей или так называемых «зеленых школ»), выездов учеников в бассейн, являющихся реализацией школьного урока по физкультуре.

Следующей сферой ограничения участия родителей в жизни школы является отнесение их к некоторых социальных недостатков и восприятие родителя **как врага, например через внушение им «претензионного отношения»**; «не известно чего хотят, придираются, но они не правы, не знают, как это бывает в школе, не имеют права нами управлять». Таким образом учителя обосновывают исключение родителей изо сотрудничества со школой. В высказываниях директор школы зафиксировано такое предложение: думают, что они все могут, поменять директора, учителей[16]. Тоже в исследовании я часто замечала страх учителей перед родителями. Примером такого рода позиции может быть разговор двух учительниц после собрания с родителями:

Учительница 1: Как думаешь, родители ко мне нормально отнеслись в этот раз?

Учительница 2: (с удовольствием) Да, все в порядке, ты знаешь, какое было собрание, я их так заняла, что они даже никаких тебе претензий не предъявили...

Такого вида понимание роли родителей приводит к тому, что они не воспринимаются как партнеры для сотрудничества, но как люди, от которых надо избавиться из-за их невменяемости.

Последней, но может зато самой значимой сферой, в которой место родителей в жизни школы подвергается ограничению, является **ограничение физического места и пространства**, доступного родителям. О том, как понимается отношение родителей и школы много говорят формы встреч учителей, директоров и родителей. Самым популярным в Польше видом такой встречи является собрание, во время которого воспроизво-

---

[13] Запись из этнографического исследования школы (автоэтнография).

[14] Документ из исследуемой начальной школы, касающийся сотрудничества с родителями, приоритет но 1: заданием школы является привлечение родителей, как партнёров воспитательной деятельности, которую ведет школа, отмечение родителей вовлечённых в жизнь школы, опознание уровня и объёма возможной помощи со стороны родителей.

[15] Документ из исследуемой начальной школы, касающийся сотрудничества с родителями, приоритет но 1: заданием школы является привлечение родителей, как партнёров воспитательной деятельности, которую ведет школа, отмечение родителей вовлечённых в жизнь школы, опознание уровня и объёма возможной помощи со стороны родителей.

[16] Высказывание директора исследуемой школы. Директор о родителях: не знаю, можно ли так совсем просто сказать родителям, что от них, в принципе, очень много зависит, потому, что они готовы подумать, что они могут в этой школе все: поменять директора, поменять учителей и так далее; потому, что именно эти дела, когда-то этого не было, а сейчас, так говоря, можно себе очень сильно повредить, потому, что найдется группа двух, трёх или четырёх родителей, которые захотят поставить мир ногами вверх, а то им вот такой-то учитель нравится или такой-то, или еще что-то. И, конечно, родители всегда такие односторонние, всегда смотрят только на то, что сказал ребёнок.

дится отношение учитель-ученик (учениками становятся родители, сидящие во время собрания за маленькими партами)[17]. Не хватает времени на назначенные, регулярные индивидуальные встречи, выше упомянутые встречи после собраний надо причислить лишь к «дисциплинирующим» разговорам.

Родители тоже часто ждут своих детей перед зданием школы или перед школьным классом, в коридоре. У них нет своего места в школе. Мои исследования, проведенные ныне в украинских школах показывают, что в некоторые из них родителям даже нельзя входить. Об этом свидетельствуют бумажки на дверях школы с надписью: «Пожалуйста, здесь расстаньтесь со своим ребенком». В повседневных ситуациях родители исключены из школьного пространства, у ни нет своего места, они не там не у себя, на чужой территории[18]

Выводы

Каково тогда место родителей в культуре школы? С уверенностью можно сказать, что оно ограниченное. Ограничены возможности родителей принять на себя задания, которые выходят за рамки ситуации помощника, выполняющего просьбы и распоряжения. Ограничением является тоже восприятие родителей как «безвредных сумасшедших», которые не понимают, что происходит в школе и поэтому надо к ним относится сдержанно и осторожно, не позволять им «войти на голову», потому, что не понятно, что они натворят в школе. Ограничение участия родителей в школьной культуре тоже в отсутствии возможности просто быть в школе, что вытекает прямо из отсутствия физического пространства (и времени), предназначенного родителям.

Если попробуем определить место родителей в школе, в контексте моделей понимания места родителей в школе, после анализа собранного материала, приходим к выводу, что только сотрудничество соответствует модели присутствия и места родителей в польских школах. Я считаю, что несмотря на то, что это место входит в модель сотрудничества, это сотрудничество очень ограничено. У него узаконенная форма, которую определяет школа. Родители – это инструменты используемые для выполнения определенных заданий. Ребенок тоже не присутствует в этой модели отношений. Он где-то далеко, за пределами действий родителей и школы. Кажется, что все касается именно ребенка, но в самом деле, это школа и реализация ее зданий на первом месте. Так родители, как дети играют только роль инструмента «в руках» школы.

Школа сама по себе является культурой, а не только подготовкой к участию в культуре. Она является «набор техник и процедур для того, чтобы понимать мир и справляться с ним»[19].

Какие тогда школа предоставляет процедуры понимания мира, если именно так понимает роль родителей в школе? Пусть этот вопрос станет рефлексией, открывающей следующие поиски места родителей в школе.

Литература:

1. Bourdieu P. J-C. Passeron. Reprodukcja. Elementy teorii systemu nauczania. – Варшава : Научное издательство PWN, 2006.

2. Bourdieu P. Rozum praktyczny. O teorii działania. – Краков : Изд. UJ, 2009.

3. Bruner J., Kultura edukacji. – Краков : изд. UNIVERSITAS, 2006. – С. 122.

4. D. Klus – Stańska. Nauczycielska tożsamość zawodowa jako konstrukt negocjowany społecznie, czyli o pozorach podmiotowości nauczyciela wczesnej edukacji, (в:) D. Waloszek, (ред.), Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna. Obszary sporów, poszukiwań, wyzwań i doświadczeń w kontekście zmian oświatowych, Краков, 2010.

5. Grygier U., Rodzice w szkole. Sprzymierzeńcy czy intruzi?, «Nowa Szkoła», Nr 2/2002.

6. Konieczna, A. Szkoła wobec rodziców dziecka źle funkcjonującego z roli ucznia. – Варшава : Издательство APS, 2010.

7. Mendel M. PARTNERSTWO rodziny, szkoły i gminy. – Торунь : Изд. Adam Marszalek, 2000.

8. Mendel M. Miejsca rodziców w przestrzeni szkoły, (в:) M. Mendel, (ред.), Pedagogika miejsca. – Вроцлав : Изд. Naukowe DSZWE, 2006.

9. Mendel M. Rodzice i nauczyciele jako sprzymierzeńcy, Издательство Harmonia, 2007.

10. Mendel M. Rodzice i szkoła. Jak współuczestniczyć w edukacji dzieci? – Торунь : Изд. Adam Marszalek, 2001.

11. Mendel M., Miejsca rodziców w przestrzeni szkoły [в:] Nauczyciele i rodzice. W poszukiwaniu nowych znaczeń i interpretacji współpracy, I. Nowosad, M.J. Szymański (ред.), Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Зелена Гура – Краков, 2004, fc. 185–195.

12. Mendel M., Rodzice i nauczyciele jako sprzymierzeńcy. – Гданьск : изд. HARMONIA, 2007.

13. Nalaskowski A. Szanse szkoły z wyboru. – Торунь : Wydawnictwo Adam Marszałek, 1993.

14. Olubiński A., Współpraca rodziny i szkoły jako funkcja życia społecznego, «Wychowanie Na Co Dzień», nr 1-2/2005.

15. Stawiak-Ososińska, Formy współpracy rodziny ze szkołą w wybranych krajach świata, «Nauczanie Początkowe», nr 2/2004.

16. Thompson M. G., Fox Mazzola A., Understanding Independent School Parents; the teacher's Guide to Successful Family – School Relationships, Wise Teacher Press, 2012. – C. X.

[17] Сравни исследования проф. Марии Мендель, например: Miejsca rodziców w przestrzeni szkoły [в:] Nauczyciele i rodzice. W poszukiwaniu nowych znaczeń i interpretacji współpracy, I. Nowosad, M. J. Szymański (ред.), Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Зелёна Гура – Краков, 2004. – С. 185–195.

[18] Сравни исследования проф. Марии Мендель.

[19] J. Bruner, Kultura edukacji. – Краков : изд. UNIVERSITAS, 2006. – С. 140.

УДК 37. 370

К. В. Антонова, О. Ю. Корж,
ДЗ «Луганський державний медичний університет», м. Луганськ

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ НА ЗАКЛЮЧНОМУ ЕТАПІ НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ МЕДИЧНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті проаналізована навчальна література з російської мови як іноземної, яка застосовується на завершальному етапі навчання мові студентів-медиків, визначені основні прийоми семантизації лексики, представлені основні види вправ на вивчення та закріплення нової лексики, а також для опанування мовними одиницями та комунікативним навичками. Визначені доцільність та рівень ефективності використання найбільш розповсюджених вправ, які використовуються в процесі вивчення російської мови як іноземної: вивчення напам'ять, переказ тексту, переклад з рідної мови на російську.

Ключові слова: *іноземні студенти-медики, комунікативні навички, семантизація лексики, комунікативна компетенція, професійно-орієнтована лексика, науковий стиль.*

В статье проанализирована учебная литература по русскому языку как иностранному, которая используется на завершающем этапе обучения языку студентов-медиков, определены основные приёмы семантизации лексики, представлены основные виды упражнений на изучение и закрепление новой лексики, а также для овладения языковыми единицами и коммуникативными навыками. Определены целесообразность и уровень эффективности использования наиболее распространенных упражнений, используемых в процессе изучения русского языка как иностранного: изучение наизусть, пересказ текста, перевод с родного языка на русский.

Ключевые слова: *иностранные студенты-медики, коммуникативные навыки, семантизация лексики, коммуникативная компетенция, профессионально-ориентированная лексика, научный стиль.*

In the article academic books on the Russian language as a foreign one are analysed. This literature is used on the final stage of the language teaching of medical students. The basic methods of vocabulary semantization are determined; the basic types of exercises on new vocabulary studying and consolidation are presented, and the methods for language units acquirement and communicative skills are given. Expediency and the level of efficiency of the most common exercises usage are determined. These tasks are used in the process of the Russian language as a foreign one studying: learning by heart, text retelling, translation from the native language into Russian.

Key words: *foreign medical students, communicative skills, vocabulary semantization, communicative competence, professionally-oriented vocabulary, scientific style.*

Процес європейської інтеграції дедалі помітніше впливає на всі сфери життя держави,не оминув він і вищу освіту. Україна чітко визначила свої орієнтири на входження в освітній та науковий простір Європи. Прийняття Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України у 2004 р. рішення про підтримку Болонської декларації (1999 р.) про єдиний європейський освітній простір і про проведення педагогічного експерименту з впровадження кредитно-модульної системи в 58 українських ВНЗ у рамках двохетапної реформи є дійсно значущим для вищої освіти України і, в разі успіху, кардинально змінить навчальний процес у вищих навчальних закладах.

Розвиток та поширення міжнародних стосунків в політичних, науково-технічних, культурних, економічних та освітніх галузях вимагають від сучасного випускника вищої медичної школи не тільки наявності глибоких професійних навичок та вмінь, але й володіння іноземними мовами.

Метою статті є аналіз навчальної літератури з російської мови як іноземної для студентів 3-4 курсів медичних університетів, дослідження типових завдань з метою визначення їхньої ефективності в процесі вивчення мови іноземними студентами та здобуття комунікативних навичок необхідних для спілкування в професійно-навчальній діяльності.

Питання про контент курсу з «Російської (української) мови як іноземної» поки що лише ставиться на порядок денний. Тому говорити про якісь серйозні дослідження ще рано. Більшість методистів (Г. Левченко, М. Зайцева, Н. Топіліна, Г. Барабанова та ін.) пов'язують структуру курсу з тематичним принципом відбору навчального матеріалу, тобто фактично кількість змістових модулів визначається кількістю тем, які передбачається вивчити протягом годин, відведених навчальною програмою на російську мови як іноземну. Розробці структури, способів організації самостійної роботи з позиції особистісно-орієтованого та комунікативних підходів до викладання російської мови як іноземної присвячені дослідження Г. Н. Протасової, Н. І. Соболевої, Л. А. Прядиної, І. А. Зимньої ті ін.

Актуальність та **новизна нашого дослідження** полягає в тому, що на сьогоднішній день не існує типового підручника з російської мови як іноземної для студентів-медиків, а в методичній та навчальній літературі не існує достатньо розроблених навчальних та дидактичних матеріалів для вивчення російської (української) мови як іноземної на завершальному етапі навчання, які б готували до професійного спілкування, клінічної практики в лікарні, моделювання професійної діяльності студентів на мовному рівні. Необхідно також диференціювати рівень ефективності мовних та комунікативних вправ, які використовуються на завершальному етапі вивчення російської мови як іноземної.

Завдання курсу «Російська мова як іноземна» в ДЗ «Луганський державний медичний університет» визначається комунікативними та пізнавальними потребами спеціалістів-іноземців.

Мета курсу «Російська мова як іноземна» – придбання комунікативної компетенції, рівень підготовки якої дозволяє застосування іноземної мови в професійній діяльності, зокрема медичній. Володіння іноземною лексикою професійного середовища забезпечує здатність майбутнього спеціаліста побудувати власне

© К. В. Антонова, О. Ю. Корж, 2014

висловлювання, вміння вести діалог-бесіду, діалог-дискусію на професійні теми, дозволяє донести свої думки та ідеї до співбесідника і обмінятися з ним інформацією. Головним показником досягнення результатів вивчення російської мови студентами-іноземцями – це знання загальної лексики на початковому етапі навчання та нейтрального наукового стилю, а також володіння термінологією спеціальності на заключному етапі курсу «Російська мова як іноземна».

Для реалізації цих цілей потрібні навички читання, написання, слухання і мовлення, сформованих на матеріалі професійно орієнтованих медичних текстів, знаннях характерних рис і особливостей наукового стилю, знайомство із структурно-семантичними типами слів, словосполучень, синтаксичних конструкцій, що в ньому функціонують [1, с. 105–106].

Проведений аналіз навчальної літератури з російської мови як іноземної дозволяє зробити висновок, що зміст навчального, граматичного і лексичного матеріалу не готує майбутніх іноземних студентів-медиків до професійного спілкування. Підручники для медичних вищих навчальних закладів страждають не цілеспрямованістю мовного матеріалу і відсутністю професійної орієнтації. Великий російський педагог К. Д. Ушинський стверджував, що якісний підручник складає фундамент гарного викладання, при гарному підручнику і сприятливій методиці і недосвідчений викладач може бути хорошим.

Звідси на кафедрі української мови та гуманітарних наук виникла необхідність створення методичного посібника спрямованого на мовну підготовку іноземних студентів-медиків до клінічної практики, формування у них навичок професійної усної і письмової мови, вироблення мовної поведінки в різноманітних професійних ситуаціях. Автори методичного посібника поставили перед собою завдання визначити словниковий мінімум, адаптувати наукові тексти з клінічних дисциплін, відібрати лексико-граматичні одиниці, які відображають особливості мови спеціальності. Зміст текстів включає опис захворювання, його причини, симптоми, лікування, скарги хворого і т. ін. Система передтекстових завдань спрямована на подолання труднощів засвоєння російської медичної термінології, побудову синтаксичних і словотворчих моделей наукового стилю мови.

При навчанні мові спеціальності особлива увага приділяється семантизації лексики. Для цього використовуються різні прийоми:

– *наочність* (полегшує процес засвоєння термінів, оживляє зайняття, підвищує інтерес студентів до засвоєння нових лексичних одиниць);

– семантизація за допомогою *словотворчого аналізу*, наприклад, утворення віддієслівних іменників (проявлять – проявление, лечить – лечение, выявлять – выявление та ін.);

– *підбір синонімів* для введення нових термінів-дублетів (пальпация – ощупывание, локализация – сосредоточение, перкуссия – выслушивание і ін.);

– *переклад* окремих лексичних одиниць.

Закріплення і подальше тренування пропонується за допомогою лексико-граматичних вправ (*підбір необхідних словоформ, зміна форм числа, особи, часу, різні заміни конструкцій*). Окрім цих видів завдань пропонуються мовні і комунікативні завдання такі як: відповіді на питання, складання плану за текстом, переказ тексту з використанням лексико-граматичних конструкцій, властивих науковому стилю мови (*що означає що, що характеризується чим* та ін.), складання діалогу лікар – пацієнт, вивчення діалогів напам'ять, вправи на переклад та ін.

В статті ми розглянемо ефективність деяких видів вправ, які активно використовуються в сучасному навчальному процесі на завершальному етапі вивчення російської мови як іноземної: вивчення діалогів напам'ять, переказ прочитаних текстів, вправи на переклад.

Проаналізуємо вивчення діалогів напам'ять. Автори підручників дуже часто звертають увагу на даний тип завдань, а методисти зрідка звертають на ці вправи увагу. Однак ефективність використання цих вправ досі є не до кінця визначеною, оскільки в методичній літературі зустрічаємо рекомендації як з використання даного типу вправ, так і прихильників уникати вивчення напам'ять. Дійсно, викладачі-практики знають, що це досить розповсюджена форма роботи, та в залежності від установок окремих викладачів цій формі надається більша або менша увага.

З використанням вправ на вивчення напам'ять, на нашу думку, доцільно погодитися на старших курсах, коли іноземні студенти вже майже оволоділи мовою та вивчають уривки творів (здебільшого поетичних) для поглиблення знань про красу мови, яку вони вивчають. Коли ж пропонують завчати напам'ять ті або інші уривки прозових текстів (діалогів лікар – пацієнт), напевно вважається, що окремі фрагменти (слова або фрази) будуть використані студентами в професійно-навчальній мовній діяльності. Для нас важко обґрунтувати таку позицію. Адже кожний мовний акт в природній ситуації – це продукування якогось нового змісту. Мовний акт відповідає конкретній ситуації спілкування в певних умовах середовища й ніколи достеменно не може бути повторений. В цьому випадку мовний фрагмент, який був завчений в навчальному діалозі, навряд чи може бути використаний в новій ситуації. Виняток становлять деякі стереотипні фрази, кількість яких незначна та при побудові системи вправ їх можна не враховувати.

Як відомо, характер функціонування мовної одиниці в потоці мови такий, що при всієї безлічі варіантів в конкретних мовних актах, в кожному з них вона зберігає деякі незмінні риси. Завдяки чому мовна одиниця існує і саме це є основою правил її використання в мові. В тому або іншому мовному акті певна одиниця мови представлена конкретним варіантом, особливості якого визначаються унікальною ситуацією спілкування [2].

Логічною, на нашу думку, є стратегія навчання усному мовленню, яка спирається на необхідність оволодіння системою одиниць мови в динамічній сукупності. Тільки такі знання роблять можливим продукування нових мовних актів в постійно змінних мовних ситуаціях. Таким чином, вивчення текстів напам'ять не може дати позитивного ефекту в оволодінні усною мовою, оскільки мовна одиниця зберігається в свідомості сту-

дента не в загальному, а в формі конкретного варіанту, який може бути використаний для єдиної конкретної мовної ситуації.

Отже, якщо в основу навчання іноземних студентів на завершальному етапі ставити принцип використання мови як засобу спілкування, вивчення текстів напам'ять не виправдовує енергетичні та часові затрати студентів порівняно з очікуваним ефектом. Єдиним видом матеріалів, які, ми вважаємо, доцільно завчати іноземним студентам напам'ять, є поезія. Однак вірші можна вивчати лише за умови відповідності рівня володіння мовою ступеню мовної складності тексту.

Досить близькою до вивчення напам'ять є проблема переказу текстів як засобу оволодіння усною мовою. Для іноземних студентів як правило ставиться завдання як можна ближче до тексту переказати зміст прочитаного. Студент докладає великих зусиль для запам'ятовування змісту в певній мовній оформленості та послідовності, як представлено в тексті. Студент виконує фактично чисте репродукування, приділяючи основну увагу запам'ятовуванню. В той же час, як при вивченні напам'ять, зовсім не тренується вміння варіативного використання мовної одиниці. Отже, іншими словами, переказ тексту якомога ближче до тексту – це такий же малопродуктивний вид роботи, як і вивчення напам'ять.

На нашу думку, необхідно підкреслити, що інші види переказу текстів є набагато ефективнішими: скорочений переказ змісту, виділення головної проблеми та думки в тексті, переказ від особи того чи іншого персонажу тексту. Всі ці види переказу характеризуються певним ступенем творчого підходу студентів до виконання завдання і, коли рівень володіння мовою дозволяє студентам виконати даний вид завдання, такі перекази є досить продуктивними та ефективними формами роботи в процесі формування комунікативних вмінь та навичок іноземних студентів.

Нарешті розглянемо результативність використання вправ на переклад. Ці вправи можуть виконувати дві основні функції. По-перше, опанування перекладу з однієї мови на іншу. По-друге, навчання усному мовленню. Роль вправ на переклад цікавить нас саме з точки зору навчання усному мовленню. В навчальній літературі на завершальному етапі вивчення мови вправи на переклад використовуються з метою первинного закріплення мовного матеріалу [3, с. 203–208]. Звісно, переклад використовується і при первинній подачі інформації з метою семантизації матеріалу. В якості вправ на переклад, метою яких є формування комунікативних навичок іноземних студентів, доцільно використовувати переклад з рідної мови (або англійської) на російську мову; тільки в такому вигляді переклад сприяє закріпленню нового матеріалу й, відповідно, може бути розцінений як передтекстова вправа.

З точки зору взаємозв'язку рідної та іноземної мови, оволодіння усною іноземною мовою можна представити як процес поступового відриву іноземної мови від рідної. Ідеальним результатом вивчення іноземної мови можна вважати момент, коли в природних умовах спілкування іноземна мова функціонує як автономна система, яка не залежить від рідної мови. Саме вправи на переклад мають сприяти формуванню автономної системи іноземної мови. Щоб система іноземної мови функціонувала як автономна система, необхідно використовувати заходи, які спрямовані на диференціацію її елементів від відповідних елементів рідної мови. Вправи на переклад сприяють чіткій та адекватній ідентифікації нового матеріалу, що і становить умови диференціації від відповідного матеріалу на рідній мові.

Досвід викладання російської мови як іноземної свідчить, що дотримання вимог зовнішньої мовної ізоляції забезпечує і внутрішню ізоляцію іноземної та рідної мов. А це головна умова автономного функціонування російської мови у іноземних студентів як засобу спілкування. Вправи на переклад є одним з засобів зовнішньої ізоляції. Тому, як тільки зовнішня іноземна мова переходить в розряд автономної внутрішньої мови, завдання на переклад втрачають свою актуальність. Відповідно до цього дані вправи ефективні та доцільні тільки в передтекстовому блоці.

Можна зробити висновки, що методично грамотно організований навчальний підручник з ефективними вправами як для аудиторної, так і самостійної роботи студентів забезпечить успішне вивчення російської мови як іноземної та оволодіння комунікативними навичками в професійно-навчальній сфері спілкування іноземних студентів

Отже, ми вважаємо доцільними складати контент підручника з російської мови як іноземної з великим обсягом тренувальних прав, щоб викладач мав змогу вибірково використовувати найбільш ефективні вправи відповідно до рівня підготовки студентів. Подальше дослідження вбачаємо в удосконаленні організації структури підручника з російської мови як іноземної для студентів-медиків 3-4 курсів, а також у створенні електронних підручників з російської мови як іноземної , які б можна було використовувати не тільки для навчання, а й для контролю знань, навичок студентів-медиків.

Література:

1. Цыренова С. М. Отбор лексического материала по русскому языку для обучения монгольских студентов-медиков основам научной речи: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.02 / Цыренова Софья Малановна. – Москва, 1984. – 245 с.

2. Журомская Л. И. Актуальные проблемы преподавания русского языка как иностранного в группах с английским языком обучения / Л. И. Журомская // Культура народов причерноморья. – 2003. – № 37. – С. 345–348.

3. Зимняя И. А. Психология обучения неродному языку / И. А. Зимняя. – М. : Рус. яз., 1989. – 219 с.

УДК 81'367

О. В. Бабенко,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

КОГНІТИВНИЙ І НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ОЦІННОЇ СЕМАНТИКИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З КОМПОНЕНТОМ КОЛЬОРУ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

У статті розглянуто фразеосемантичні механізми утворення оцінного значення фразеологічних одиниць з компонентом кольору в англійській та українській мовах. Наведено класифікацію та аналіз досліджуваних одиниць за асоціативним фактором.
Ключові слова: *когнітивна лінгвістика, оцінне значення, фразеологічна одиниця, компонент, колір, ментальність народу.*

В статье рассматриваются фразеосемантические механизмы образования оценочного значения фразеологических единиц с цветообозначениями в английском и украинском языках. Приводится классификация и анализ исследуемых единиц по ассоциативному фактору.
Ключевые слова: *когнитивная лингвистика, оценочное значение, фразеологическая единица, компонент, цвет, ментальность народа.*

The article deals with phraseosemantic mechanisms of formation of value meaning in the structure of English and Ukrainian colour idioms. Colour idioms are classified and analysed according to the associative factor.
Keywords: *cognitive linguistics, value meaning, phraseological unit, component, colour, mentality of the nation.*

В останні десятиліття в лінгвістиці з'явився новий науковий напрям – лінгвоаксіологія, який вивчає цінності, відображені в мові та їхню оцінну семантику. Проблема відображення позамовної дійсності в фразеології, зокрема елементів матеріальної та духовної культури, особливо актуальна сьогодні, коли семасіологія приділяє велику увагу культурній зумовленості змістового аспекту мовних одиниць, їхній історичній, соціальній, етнічній співвіднесеності з нормами певної національної культури.

У лінгвістиці теорія мовної оцінки досить повно представлена в наукових працях Н. Д. Арутюнової, Ю. Д. Апресяна, О. М. Вольф, Л. Ю. Іванова, Т. В. Маркелової, В. М. Телії, В. І. Карасика та інших.

Нині питаннями лінгвоаксіології займається група лінгвістів на чолі з В. І. Карасиком, яка створила науково-дослідну лабораторію «Аксіологічна лінгвістика». Основними напрямками дослідження цієї групи є лінгвокультурні концепти і концептосфери, типи дискурсів, мова соціального статусу, національні та соціокультурні типи мовних особистостей.

Питаннями оцінки в рамках теорії емотивності займалися Ч. Стівенсон і Т. А. Ван Дейк, в рамках загальної теорії прагматики – Р. Хеар, прагматики при вивченні міжкультурних відмінностей – А. Вежбицька, Р. В. Сколлон, С. В. Сколлон.

Аксіологічний аспект дослідження мови передбачає визначення того, що людина вважає цінним і яким чином функціонують мовні механізми, які утримують в лексичній системі мови знання про добре та погане, красиве і непривабливе, добропорядне та гріховне, приємне і неприємне, корисне та шкідливе тощо.

У будь-якій мові одним з найважливіших засобів вираження оцінки є фразеологія. Вивчення ціннісної картини світу на основі базових цінностей, відображених у фразеології двох різносистемних мов, а також способів породження оцінних значень у свідомості та мові представляється нам перспективним для виявлення подібностей і відмінностей в процесі сприйняття і оцінки дійсності людьми, що належать різним лінгвокультурам.

Когнітивні структури і процеси, що є в основі оцінних значень і оцінних висловлювань, а також приховані в системі мови семантичні механізми, що виконують роль сполучної ланки між лексико-семантичною оцінною системою і соціальним досвідом національно-культурної спільноти, почали вивчатися в сучасній лінгвістиці порівняно недавно.

Мета нашого дослідження – визначення причин і фразеосемантичних механізмів, які беруть участь у процесі формування оцінного значення фразеологічних одиниць (ФО) з компонентом кольору на матеріалі англійської та української мов, що відповідає тенденції обов'язкового пояснення спостережуваних фактів в сучасній науці про мову.

Проблема відображення і кристалізації елементів матеріальної та духовної культур у фразеології особливо актуальна сьогодні, коли семасіологія приділяє велику увагу культурній зумовленості змістових аспектів мовних одиниць, їхній історичній, соціальній, етнічній співвіднесеності з нормами певної національної культури.

Експериментальне та теоретичне вивчення колірного зору з позицій фізіології і психофізики триває вже не одне століття.

Вперше безперервний спектр на сім кольорів розбив Ісаак Ньютон. Він знаходився під впливом європейської нумерології і грунтувався на аналогії з сімома нотами в октаві.

Колір впливає на фізіологічні процеси людини та на її психологічний стан. Знаючи особливості кожного кольору, можна сформувати певний образ, викликати певні емоції, асоціації.

Вчені прийшли до наступних висновків щодо впливу кольору на емоції: «позитивна оцінка свого внутрішнього стану (у тому числі внаслідок ейфорії), потреба в припливі зовнішньої стимуляції, екстраверсія, установка на швидке (агресивне) реагування поєднується з перевагою червоного і жовтого кольорів і запереченням синього. Протилежний стан: негативна оцінка свого стану, провина, страх, напруженість, уникнення зовнішньої стимуляції, інтроверсія поєднуються з перевагою синього і запереченням червоного і жовтого

© О. В. Бабенко, 2014

кольорів. Зв'язок переваги зеленого кольору з параметрами стану неоднозначна: в одних випадках вона співвідноситься із загальною нормалізацією стану і його позитивною оцінкою, в інших − з підвищенням внутрішнього напруження, страхом, відчуттям небезпеки, інтровертними тенденціями» [5, с. 81].

Проаналізовані нами фразеологізми можна розділити на кілька смислових груп по фактору, за яким відбувається утворення оцінних значень.

Оцінний компонент формується під впливом спостережуваних характеристик об'єктів, що викликають позитивні або негативні реакції (рідше нейтральні).

Виходячи з того, що оцінка – складова частина фразеологічної конотації, а психічною основою конотації є асоціація, то і ця класифікація буде асоціативною [1; 3].

Враховуючи розроблену О.М. Мішенькіної асоціативну класифікацію ФО, а також дослідження М. О. Болотіної, Є. О. Шабашевої в цьому напрямку ми пропонуємо свій аналіз оцінної семантики фразеологічних одиниць з компонентом кольору на матеріалі англійської та української мов.

У кожній групі можна виділити, у свою чергу, підгрупи фразеологізмів, що розрізняються за ступенем переосмислення. Компонент «колір» може бути використаний або в прямому, або в переносному значенні.

До першої групи можна віднести фразеологізми (ФО), в основі оцінки яких є фактори фізіологічного або психологічного впливу на суб'єкт (асоціації загального фізіологічного або психологічного характеру). Тут виділяються дві підгрупи: у першій підгрупі колір використано в прямому значенні, у другій – в переносному. Розглянуті нижче приклади відносяться до підгрупи ФО, в яких початковий простір, що містить кольоропозначення, вжито в прямому «колірному» значенні.

Ідіома англійської мови *to see red* є продуктом інтеграції двох початкових ментальних просторів – «освоєння дійсності за допомогою зору» і «червоний», вжитого в прямому значенні кольору. Злиття зазначених ментальних структур виражається у значенні цієї ідіоми (ФО) – «experience a sudden feeling of anger» (розлютитися, роз'яритися, букв. бачити червоне).

У наївній картині світу емоції пов'язані з нормою. Спокій, умиротворення – нормативні емоційні стани, а інші є відхиленнями від норми. Негативна оцінка ФО *to see red* побудована на відхиленні від норми в емоційному стані людини (спокій) і зрушенні за оцінною шкалою в бік стану подразнення, агресії.

В українській мові в структурі ФО *пустити червоного півня* поєднано два початкових елементи ментального простору – «привести в певний емоційний стан» і «червоний півень як символ блискавки, пожежі, підпалу». При їхньому з'єднанні виникає інтегрований простір, який виражається в значенні цієї ФО – «підпалювати що-небудь, викликати пожежу з метою помсти» [4, с. 142]. Несхвалення як оцінна характеристика цього фразеологізму виникає в процесі метафоричного перенесення якостей червоного півня в сферу людських емоцій, де екстремальні стани оцінюються як негативні та неприпустимі та сприймаються як відхилення від норми. Розглянуті приклади відносяться до підгрупи ФО, в яких початковий простір, що містить кольоропозначення, вжито в прямому «колірному» значенні.

Розглянемо другу підгрупу, де початковий простір з семантикою кольору – результат метафоричного переосмислення.

Наприклад, англійська ФО *to look / feel blue* є результат інтеграції вихідних ментальних просторів «відчувати, перебувати в певному психологічному стані» і «блакитний» (відбувається метафоричним шляхом – через перенесення характеристик «сумний», «пригнічений» на блакитний колір), що відображає національно-культурну специфіку англійської концептуальної картини. Негативна оцінка цієї ФО обумовлена метафоризацію компонента *blue* і має відношення до психологічного впливу синього кольору, який викликає в людині сповільнену реакцію, стурбованість, сумний настрій, втому і пригніченість.

Фразеологізм української мови *бачити все в рожевому світлі* – це бленд, що поєднує дві початкові простору, одна з яких – «бачити, сприймати дійсність за допомогою органів зору», а інша – результат первинної інтеграції просторів «позитивного, життєстверджуючого стилю життя». Для багатьох мов характерним є позначення спокійного психологічного стану і внутрішньої гармонії за допомогою рожевого кольору. Позитивна/ нейтральна оцінка в значенні «сприймати щось ідеалізовано, в кращому вигляді, ніж у дійсності» – результат злиття інтегрованим простором ознак переосмисленого початкового простору з компонентом «рожевий», який виконує в цьому прикладі функцію посилення, висловлюючи ступінь розсудливості та ознаки саногенного мислення.

До другої групи належать ФО, в основі оцінки яких знаходиться фактор загальнолюдського асоціативного впливу на суб'єкт.

До цієї групи відносяться асоціації, засновані на загальних принципах мислення або загальноприйнятих уявленнях про предмети, явища навколишньої дійсності (в області кольоропозначення такими є наступні асоціації: зелений – трава, синій – небо, море, жовтий – сонце, червоний – вогонь і кров, чорний – темрява, страх, смерть).

Зв'язок між сприйняттям, оцінюванням кольору в мозку і його мовним виразом опосередковується певними поняттями; зорові категорії співвідносяться з універсальними, доступними всім людям зразками (моделями). Так, А. Вежбицька пропонує включати в число таких моделей *день, ніч, вогонь, сонце, рослинний світ і небо* [2, с. 284].

Ідіоми англійської мови *to give someone the green light, white collar, yellow press, black swan, a green thumb* є наслідком інтеграції декількох вихідних ментальних просторів. Проаналізуємо ідіому *a green thumb*. Вона позначає «someone who has a green thumb is good at caring for plants or gardening»/талант, здатність до садівництва, до вирощування рослин.

Початковий простір «green» (зелений) виступає тут у прямому значенні, це – колір рослинності, трави, дерев, саду. Другий початковий простір «a thumb» (великий палець) – результат метонімізації, оскільки з цим словом ми асоціюємо образ садівника. Позитивна оцінка цієї ідіоми проявляється в генерованому ментальному просторі, що об'єднує асоційоване уявлення про зелений колір як символ природи, умиротворення та сприйняття фізичної праці на відкритому повітрі в образі садівника.

В українській мові в групі з фактором загальнолюдського асоціативного впливу на суб'єкт можна навести приклади наступних ФО: *біла пляма; синій птах, біла ворона*. В українському фразеологізмі біла ворона перший початковий простір «білий» вживається в прямому колірному значенні, а другий – «вид птахів з роду воронів загону горобцеподібних з характерним чорним оперенням». Інтеграція початкових просторів виражається в цієї ФО – «людина, яка різко виділяється на тлі колективу своєю поведінкою, зовнішнім виглядом або життєвою позицією». Негативна оцінка виникає при метафоричному асоціюванні образу ворони з білим оперенням, яке проявляється в генерованому просторі з образом людини, що відрізняється від інших людей і часто піддається негативному ставленню, нерозумінню в суспільстві. Підкреслення нестандартної, незвичайної властивості оцінюваного об'єкта (білого оперення ворони) надає значенню ФО аксіологічну заданість, що актуалізує негативний напрям оцінки.

До третьої групи відносяться ФО, в основі оцінки яких знаходиться фактор культурно-історичного та символічного впливу на суб'єкт.

Асоціативно-образний розвиток цих ФО являє собою злиття ментальних просторів, один з яких є наслідком переосмисленого значення кольоропозначення та часто знаходиться в тісному зв'язку з символізмом кольору, з національно-культурними конвенціями вживання і ставленням до кольору в конкретній мові.

Оцінне значення, що виникає в результаті національно-культурних асоціацій, нерозривно пов'язане з фоном, специфічним для культурно-історичного контексту, і формується поза мовою у системі цінностей конкретної лінгвокультурної спільноти.

Підставою позитивної оцінки англомовних ідіом *to wear the purple* (належати до королівської сім'ї), *to marry into the purple* (війти заміж за принца) є асоціації, пов'язані з фіолетовим кольором, який символізує мудрість, зрілість, благородство, аристократизм, велич, а також належність до високого духовного сану чи королівської сім'ї. У Великій Британії королівська сім'я користується заслуженою повагою і авторитетом. З королівської сім'єю англійці пов'язують не тільки минуле своїх предків, але і світле майбутнє своїх дітей і онуків.

ФО української мови *помаранчева революція* з'явилася відносно недавно і пов'язана з подіями в Києві в листопаді – грудні 2004 р. У результаті «помаранчевої революції» у 2004 р. відбулася зміна правлячої еліти України та переорієнтація внутрішнього й зовнішньополітичного курсу країни.

Початкові ментальні простори, які беруть участь в утворенні цієї ФО, – *«помаранчевий»* і *«революція»*. В інтегрований простір увійшли профільовані характеристики оранжевого кольору, наведеного в українській лінгвокультурній свідомості як колір благополуччя, благородства, успіху, життєвої сили та енергії, а також ознаки ментального простору «кольорова революція» – «поняття, що застосовується для позначення так званих «ненасильницьких революцій».

Отже, можна зробити висновки: оскільки оцінка є одним з пізнавальних процесів, вивчення концепту, його вербального вираження та семантичних механізмів утворення оцінки в мові важливо для розуміння ціннісної картини світу в конкретній культурі. В основі утворення фразеологічного значення задіяні (залучені) когнітивні процеси злиття ментальних просторів, в результаті чого виникає інтегрований простір. Оцінка як складова частина фразеологічного значення може міститися в різних елементах, що беруть участь в процесі концептуальної інтеграції.

Національно-специфічна характеристика оцінної семантики ФО є складним, багатоплановим утворенням для повного та різнобічного дослідження. Тому необхідним є подальше цілеспрямоване дослідження цієї проблематики з використанням більш удосконалених методик.

Література:

1. Болотина М. А. Когнитивный аспект оценочной семантики фразеологических единиц с цветообозначением / М. А. Болотина, Е. А. Шабашева // Вестник Балтийского Федерального Университета им. И. Канта. – 2013. – № 2. – С. 21–28.

2. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая – М. : Русские словари, 1996. – 416 с.

3. Мишенькина Е. В. Национально-специфическая характеристика концепта «свет-цвет» в русской и английской лингвокультурной картине мира: дис.... кандидата филол. наук: 10.02.19 / Мишенькина, Елена Владимировна. – Ярославль, 2006. – 265 с.

4. Олійник І. С. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник / І. С. Олійник, М. М. Сидоренко. – К. : Радянська школа, 1991. – 400 с.

5. Яньшин П. В. Эмоциональный цвет: Эмоциональный компонент в психологической структуре цвета / П. В. Яньшин. – Самара : Изд-во СамГПУ, 1996. – 218 с.

УДК 811.161.2'42

Г. С. Бабічева,
Національний Університет Оборони України, м. Київ

РЕАЛІЗАЦІЯ АКТУЛЬНОЇ КОГНІТИВНОЇ МЕТАФОРИ В АНГЛОМОВНОМУ ВІЙСЬКОВОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено актуальним проблемам дослідження когнітивної метафори у сучасному англомовному військовому дискурсі. Автор розмірковує над важливим аспектом функціонування когнітивної метафори як інструменту комунікативного впливу на свідомість реципієнта. Такий прагматичний підхід дає змогу моделювати та відображати структурні елементи свідомості учасників дискурсу, базуючись на аналізі аксіологічних домінант, метафоричних моделей і стереотипів, зокрема концептуальних сутностей та фреймів.

Ключові слова: *когнітивна метафора, дискурс, концептуальна сутність, метафорична модель, аксіологічна домінанта.*

Статья посвящена актуальным проблемам исследования когнитивной метафоры в современном англоязычном военном дискурсе. Автор размышляет над важным аспектом функционирования когнитивной метафоры как инструмента коммуникативного воздействия на сознание реципиента. Такой прагматический подход позволяет моделировать и отображать структурные элементы сознания участников дискурса, основываясь на анализе аксиологических доминант, метафорических моделей и стереотипов, концептуальных сущностей и фреймов.

Ключевые слова: *когнитивная метафора, дискурс, концептуальная сущность, метафорическая модель, аксиологическая доминанта.*

The article is devoted to important issues of cognitive metaphor investigation in modern English military discourse. The author dwells on the crucial aspects of cognitive metaphor as a tool of influence on the recipient. This pragmatic approach enables to make up and reveal structural elements of consciousness of discourse participants, relying on the analysis of axiological dominance, metaphorical models and stereotypes, theory of concepts and frames.

Keywords: *cognitive metaphor, discourse, conceptual entity, metaphorical model, axiological dominant.*

Безсумнівним є той факт, що когнітивна метафора виступає одним із домінуючих засобів концептуальної семантики в різних лінгвокультурах. В метафорі відбивається спосіб мислення людини, зумовлені національними культурно-специфічними особливостями та хронотопними характеристиками, що відображають образні уявлення індивіда в проекції на час та простір. Сучасна когнітивна лінгвістика досліджує метафору як спосіб пізнання реальної дійсності, структурного впорядкування та пояснення об'єктів картини світу. Подібне твердження знайшло відображення в работах відомих лінгвістів сучасності, а саме Дж. Лакофф, М. Джонсон, Н. Д. Арутюнова, А. Н. Баранов, Г.Вежбицька, Ю. Н. Караулов, О. С. Кубрякова та ін.

Як відомо, концептуальні метафори є невід'ємною складовою культурної парадигми носіїв мови, більшість з яких викарбувані у свідомості носіїв мови і вже не усвідомлюються як метафори [4, с. 210]. Тривалий час увага науковців була прикута до вивчення метафоричності політичного дискурсу, а також дослідження метафори «війна» спрямоване на виявлення інгерентних характеристик та прагматичного потенціалу у різних видах дискурсів: політичного, медійного, релігійного, рекламного, медичного, тощо. Відповідно метафоричність військового дискурсу потребує окремого дослідження, оскільки цей вид дискурсу містить деякі експліцитно нейтральні, на перший погляд метафори, які мають прихований антигуманний контекст у текстах військових промов, лекцій та статей.

Згідно теорії концептуальної мілітаристської метафори Дж.Картера ідеологічне підґрунтя формується саме на основі метафори. Тому метафоризація сучасного військового дискурсу визначає актуальні тенденції морально-психологічного впливу на військових для складання стратегічної картини майбутньої боротьби. Більшість метафоричних образів відображає типові для англійської лінгвокультури уявлення про взаємодію військових та громадянського суспільства, бойові дії та мирне життя та внутрішні відносини учасників дискурсу відповідно до їх рольових призначень.

Наявність метафор, що репрезентують інші концептуальні сутності є проявом втілення прототипічних структур, зокрема фреймів, що допомагають підміняти існуючі поняття та образи з конкретних на уявні. Таким чином, метафори впливають на спосіб пізнання дійсності реципієнтом, формують його світогляд, стають засобом прихованої або явної маніпуляції.

Такий спосіб порушення загальноприйнятих угод між комунікантами є способом впливу на емоції та почуття, що є характерною ознакою риторики характерної для спілкування, особливо з пострадянською аудиторією: «Прагматический потенциал модели (сценария, фрейма, слота) – это типовое эмоциональное воздействие, которое способно оказать соответствующее высказывание на адресата» [3, с. 183].

Необхідно, також, звернути увагу на те, що використання стійких метафор, або подальше перетворення метафори на цитату пов'язана з ідеологічною складовою будь-якої промови в армії. Впровадження ідеології та стереотипів у мовлення, формує пресуппозиції для розуміння та тлумачення військових дій та носить суб'єктивний характер. Зокрема в дискурсі, згідно твердженню А.Н.Баранова, «метафоры оказываются наиболее часто цитируемой составляющей, которая задает не только тему обсуждения, но и ее предварительную оценку» [1, с. 189]. Тому, метафора часто слугує інструментом для маніпуляції свідомістю військових поряд з іншими вербальними та невербальними засобами.

Серед найбільш розповсюджених концептуальних сутностей, що набувають символічного метафоричного значення в військових публіцистичних текстах, можна виділити наступні групи: *будівля, рух вперед, дорога, родинні відносини, спорядження, наука, театр, обмундирування, кольоровий спектр, організм*.

© Г. С. Бабічева, 2014

Традиційно метафори пов'язані з рухом, дорогою, будівлею відносяться до активної перспективи, організм – до перспективи природної, а фауну та родинні зв'язки до перспективи недостатнього контролю [2, с. 109]. Але частотність їх залучення у різних типах дискурсу буде відрізнятися, диференціюватися з оціночною конотацією та метою аплікації.

Слід зазначити, що лексика, використана для створення метафоричного образу є культурно і ментально зумовлена особливостями сприйняття об'єктів реальної дійсності представниками різних націй. Сили НАТО є ключовими учасниками сучасного англомовного військового дискурсу, тому саме вони визначають мовленнєві домінанти для впливу на свідомість реципієнтів, детерміновані, звичайно, мовленнєвою картиною світу американців та європейців. Ментальний і культурно-специфічний корпус метафор у військових текстах складають такі, що відносяться до кольорового спектру, флори та фауни за ареальною ознакою, історично марковані метафори за принципом участі у бойових діях минулого.

Але існує певний набір стійких, традиційних для військового дискурсу метафор, які є інтернаціонально зрозумілими. Саме таку групу складають нейтральні метафори руху, родини, дому, які є важливими аксіологічними домінантами будь-якої культури. Звичайно, подібні метафори частково спрощують процес сприйняття та когнітивної обробки інформації, особливо у великих обсягах.

За частотністю уживання метафори групи «фауна» представлені у меншості і здебільшого основані на стереотипному асоціативного уявленні про представників різних культур: *Success in Afghanistan will depend on the dubious premise that* ***a bull will*** *not tire as quickly as* ***a Russian bear***. Метафорична концептуалізація подій у Афганістані накладається на більший рівень категоризації – опозиції: ми – *a bull* – сильні та витривалі, залишились в Афганістані для підтримки миру, та вони – *Russian bear – слабкі, нестійкі*, вийшли з боротьби першими.

Метафори організму також представлені малочисельною групою в військовому дискурсі і служать для наголошення на важливості певної інформації: *«..the* ***lifeblood*** *of their analytical work»*. Переважно метафори пов'язані з організмом людини викликають сильну емоційну реакцію, та мають суб'єктивне оціночне забарвлення, що є не припустимим у військовій комунікації. На відміну від медіа дискурсу, де метафори із компонентом *blood* та *heart* (*with cold blood, a single bloody night*) для опису військових конфліктів та подій є достатньо поширеними.

В військовому дискурсі метафорична група «сім'я, родинні зв'язки» є найбільш контрольованою сферою, яку часто включать до військових лекцій та промов. Сили альянсу активно просувають модель демократичного батьківства, виконуючи роль глави сім'ї: *«In the end its like* ***parents and their children*** *– you discipline them for their misbehaviour – not because you don't like them and you tend to use a punishment that is just enough to make the point – you use restraint».*У більш широкому попередньому контексті ми дізнаємося, що в ролі батьків виступають сили підтримки миру (*a peace support force*), під дітьми метафорично називають країну, яка веде військові дії проти миротворців (*a belligerent party*). Позитивна оцінка поданої метафоричної групи приховує агресивне нав'язування конфлікту та військових дій представниками НАТО, та служить засобом маніпуляції свідомістю військових.

Акцентуалізація обов'язкової бінарної опозиції військового дискурсу «свій-чужий, захисник-ворог», позначається відповідними маркерами *within-outside* або *internal-external*: *all other military work* ***within and outside*** *of the mission area*, яку реалізовано у подальшому метафоричному представленні військ як родини та кола друзів: *After the three post-Cold War enlargement rounds… consensus is a challenge in our* ***extended family****. The Alliance has not only to take care of its* ***internal family*** *life but also to manage relationships with its* ***growing circle of friends****.*

На розмежування світу на своїх та чужих, вказує метафоричне осмислення кольору військовими, оскільки часто колір форми виступає ключовою розпізнавальною ознакою підтримки дружніх або ворожих сил. В свою чергу, семантика кольору, певні лінгвокультурні асоціації пов'язані з колоремами додають метафоричному образу певного психоемоційного забарвлення та додаткову оціночну конотацію: *Fusion Centers and CJ2 shops are overwhelmingly focused on* ***«red» activity*** *– concerning the enemy – devoting relatively little effort to* ***«white» activity*** *– the Afghan population, economy, development, and government.* Тобто метафоричність представлення кольору у військовому нарративі включає міжкультурну складову. В уявленні американців та європейців червоний колір крові та агресії, який присутній в формі талібів, уособлює зло, а білий колір символізує невинне населення Афганістану, яке треба визволити та надати допомогу: *The intelligence community – the brains behind the bullish might of military forces – seems much too mesmerized by the* ***red of the Taliban's cape****.*

В деяких випадках семантика кольору метонімічно (оскільки вказує на колір форми одягу) уособлює ворога чи дружні війська, що звужує концептуальний простір сприйняття військовими інформації до простору «свій-чужий», а чужий – це ціль, ворог, що уособлює зло, тому навіть нейтральні кольори можуть набувати негативної інтерпретації у свідомості реципієнта: *... Insider Attacks (formerly referred to* ***as Green-on-Blue*** *incidents) have had a negative impact on the Coalition mission in Afghanistan*. В цьому випадку колір уніформи сил НАТО – зелений – протиставлено кольору уніформи місцевих збройних сил у країні, де відбувається конфлікт, які залучені до підтримки миру – блакитному. Слід зауважити, що для кращого розуміння значення деяких метафор необхідно володіти фоновою, екстралінгвістичною інформацію. Це частково зумовлено заангажованістю військових сил у всьому світі.

Окрім кольору, метафоричного осмислення у військовому дискурсі набувають інші частини військового обмундирування та амуніції, а саме уніформи, зброї, засобів пересування. У мілітаристському дискурсі зрозумілими для сприйняття повинні бути речі знайомі кожному військовому та стереотипні. Переважно такі метафори пов'язують із правими військовими силами та мають позитивне або нейтральне відношення мовця

для активного нав'язування односторонньої оцінки конфліктних дій: *to **trigger** … legal responsibility, the force **will be tailored** (adjusted in size and capability), contributing to the military effort as **'as boots on the ground'**, It is also **a driving engine** of NATO's military transformation.*

Одну з найбільших метафоричних груп представлено лексико-стилістичними номінаціями «активного руху та руху вперед». Інтенсивність цього руху представлено у динаміці розвитку від відбитку ноги до подорожі на позначення військової експансії: *These were **bold steps** towards…; It is not about **expanding our footprint** into other parts of the world; NATO's partnership policy has always been **a two way street**. But that **journey** is not yet complete. On this **journey**, there are no shortcuts*; Переважно метафора в цій групі виконує евфімізуючу функцію для виправдання жорстокості і агресії та інструменту маніпуляції. Метафора руху активно посилюється епітетами, що гіперболізують швидке пересування та номінаціями засобів для його здійснення.

Метафори групи «Будівля, архітектура» є досить широко представлені і притаманні переважно американській і сучасній європейській культурі та реалізуються за рахунок метонімії: *Our commitment to keep our **doors** open has to be matched … to do what it takes to go through that **door** when the time is right. It opens the prospect of a better future for all of us…; And NATO's **door** does not open automatically just because you stand **in front of it**.* Такі метафори вже давно стали стійкими і залучаються майже до кожної промови до військових та статей за темою дискурсу. Вони мають позитивний, створюючий характер та імпліцитно запрошують країни, які ще не приєдналися до альянсу долучитися до спільної справи. Україна, як правило, представлена країною з нерішучою військовою політикою, яка стоїть перед дверима та не наважується зайти. В цьому випадку метафора слугує засобом подолання складної комунікативної прагмалінгвістичної ситуації.

Сучасний підхід до ведення бойових дій вимагає використання у текстах неологізмів та принципово новітніх епітетів, що не може не позначитися на виборі лексичних відповідників в військовому дискурсі. Замість звичних та традиційних словосполучень, щодо ведення бойових дій – *tactical, armed, combat conflict* – ми зустрічаємо наступні – *cyber, hybrid, innovative operations*. Поступово функціональні та номінативні ознаки термінологічного апарату сучасної глобальної комп'ютерної мережі стають характерною ознакою військової лексики.

У військовому дискурсі застаріла, стерта і новітня, неологічна метафора можуть співіснувати у площині одного тексту, в такому випадку старі метафори можуть набувати нового значення в контексті. Так, традиційне метафоричне сприйняття військового конфлікту, як театру бойових дій передбачає наявність всіх ключових слотів фрейму «Війна», а саме: Місце дії, поле бою – *theatre, stage*, Учасники, військові – *actors, civil actors, security actors*: *The Immediate Response Force has joint **theatre troops**,* інструменти та військові дії – *to play one's part, role: We will continue **to play our part** in reinforcing arms control*, набувають нового значення у військовому дискурсі завдяки сучасним реаліям ведення бою.

Військовий конфлікт поступово переходить із природного простору у віртуальний простір та політичну площину. Саме політики різних країн стають учасниками бойових дій: *Ukraine is a **potential game-changer***, або пересічні громадяни, які активно спілкуються у соціальних мережах: *These (citizens) are **cyber volunteers** who…*, театр бойових дій трансформовано у віртуальний інформаційний простір – *cyber space*, або у гру – *game*, сценарій якої також схожий на театральну виставу. Таким чином, конвенціональна природа військових дій поступово трансформуються у принципово новий вид ведення бою – інформаційну боротьбу у віртуальному просторі, тому військовий дискурс стає частиною гіпердискурсів – медійного та інтернет-дискурсу.

Іншою помітною тенденцією є використання лексичних номінацій із різних галузей науки: фізики, математики, біології для створення метафоричного образу у військовому дискурсі, що підтверджує твердження про активну перспективу військового дискурсу та дискурсу конфлікту. Рух вперед, основа наступального акту агресії, може існувати тільки за рахунок активного розвитку, зокрема наукового, що сприяє появі новітніх технологій, які складають основу військового озброєння: *We have sought to advance the idea that alongside **kinetic power** there is potentially a more behaviourist approach … or arguably more effective than **kinetic power** in future conflict; A situation of on-going **kinetic hostilities** amounting to an armed conflict; It's an attempt **to square the circle**; Let's stop looking at each other through **the prism of the past**.*

З іншого боку, аналітична складова сучасного військового конфлікту вимагає чітких, точних порівнянь, яке спрощує вплив на реципієнта інформації та підсилює каузальну природу метафори. Наукова термінологія, яка характеризується фіксованістю, точністю, позбавленням емоційного забарвлення якнайкраще спрощує семантику військового конфлікту, але в той час за науковим стилем мовлення можуть приховувати справжні мотиви та причини його виникнення: *…An armed conflict' as **a compromise formula** with respect to the scope of the law of armed conflict*.

Цікаво, що під час наведення аргументації, конвенціональні та нові метафори військового дискурсу виконують різні функції. Так, вже існуючі метафори актуалізують в свідомості реципієнта вже існуючий когнітивний досвід, в той час коли нові метафори, притаманні мові автора, створюють нові концепти для утворення образів та уявлень, та нові фрейми для утворення нових сценаріїв, що обумовлюють подальші дії військових.

Більшість стійких метафор частотно повторюються в текстах різних авторів, а менша їх частина є індивідуально-авторськими, у військовому дискурсі навіть нові метафори поступово стають стійкими: *…the international financial crises proved to be **a major game-changer** inside and outside of the Alliance. Given these game-changers it is a NATO's task to find ways to adapt… from operational engagement to operational readiness; Missile defense has the potential to be **a real game changer** – for the better*. Параметр стійкості та індивідуалізації вживання метафори у мовленні детермінований, як правило, різною імпліцитною направленістю висловлювання тексту військового дискурсу, а саме спонукаючій та інформаційній. Спонукаюча частина передбачає опис ознак об'єктів або явищ, їх емоційне сприйняття, яке приховано нав'язується учасникам дискурсу, у

частині фактуальної інформації (інструкції, повідомлення) акцент зроблено на співвідношення та взаємодію цих об'єктів або інструкцій щодо дій відносно цих об'єктів, що більш притаманно для військової комунікації загалом.

Таким чином теорія когнітивної метафори знаходить своє актуальне відображення в текстовому корпусі англомовного військового дискурсу. Оскільки військовий дискурс повинен бути позбавлений емоційних характеристик, дескрипторів, метафори служать інструментом прихованого впливу на свідомість та психоемоційні реакції учасників комунікації, а також засобом подолання комунікативних труднощів зумовлених специфікою мілітаристського спілкування. Результати дослідження доцільно застосувати при подальшому вивченні військової метафори в мові англійських ЗМІ; взаємодія та реалізація різних типів дискурсу в контексті військового дискурсу є також цікавими з точки зору подальшого наукового аналізу.

Література:

1. Баранов А. Н. Очерк когнитивной теории метафоры // А. Н. Баранов, Ю. Н. Караулов. Русская политическая метафора. Материалы к словарю. – М., 1991. – С. 184–193.

2. Будаев Э. В. Когнитивная метафора и политический дискурс: методологические вариации // Дискурс, концепт, жанр: коллективная монографія / Отв. ред. М. Ю. Олешков. – Н.Тагил : НТГСПА, 2009. – С. 86–124.

3. Чудинов, А. П. Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры (1991–2000). – Екатеринбург : изд-во УГПУ, 2001. – 238 с.

4. Lakoff G. Johnson M. Metaphors we live by. – University of Chicago Press, 1980, 2003. – 256 p.

5. International week in Kyiv «NATO: common responses to common security challenges»: Syllabus and Readings. – Kyiv-Rome-Oberammergau : UNDU, NATO Defense College, NATO school, 2012. – 130 c.

6. International week in Kyiv «NATO after Afghanistan»: Course Guide. – Kyiv-Rome-Oberammergau : UNDU, NATO Defense College, NATO school, 2014. – 142 c.

УДК 811.111'38

І. С. Байдак,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ПЕРИФРАЗА ВЛАСНИХ ІМЕН АМЕРИКАНСЬКОГО ШОУ-БІЗНЕСУ

Стаття присвячена питанню дослідження перифразу, як функціонально-семантичній одиниці мовлення, що слугує засобом образно-описової характеристики та контекстуальним синонімом до слів. У роботі обґрунтовано мотивацію виникнення перифразів власних імен американського шоу-бізнесу, наведено приклади прагматики їх вживання, та проведений аналіз їх впливу на публіцистичний текст. Автор також зазначає новизну вивчення перифразу, як риторичного засобу публіцистичної мови, котрий стилістично забарвлює мову та збагачує її словниковий запас.

Ключові слова: *контекстуальні синоніми, образна характеристика, публіцистична мова, функціонування перифрази у тексті, асоціативні поля перифразів.*

Статья посвящена вопросу исследования перифразы, как функционально-семантической единицы речи, которая служит средством образно-описательной характеристики и контекстуальным синонимом слов. В работе обосновано мотивацию возникновения перифразы имен американского шоу-бизнеса, приведены примеры прагматики их употребления, и проведен анализ их влияния на публицистический текст. Автор также отмечает новизну изучения перифразы, как риторического средства публицистической речи, которое стилистически окрашивает язык и обогащает его словарный запас.

Ключевые слова: *контекстуальные синонимы, образная характеристика, публицистическая речь, функционирования перифразы в тексте, ассоциативные поля перифразы.*

This article focuses on the research of periphrasis as the functional-semantic unit of speech that serves as a mean of figurative and descriptive characterization and contextual synonym of words. The motivation of usage of the proper names' periphrasis of American show business is proved, the examples of their pragmatic usage are given, their impact on the journalistic text is analyzed. The author also notes the novelty of the investigation of periphrasis as a rhetorical mean of journalistic speech, which stylistically stains the language and enriches its vocabulary.

Keywords: *contextual synonyms, stylistic characteristics, publicistic writing, functioning of periphrasis in the text, associative fields of periphrasis.*

За останні десятиліття значно зросла в публіцистичних текстах кількість полікомпонентних моделей перифрастичних виразів, що дозволяють використовувати їх як дієвий засіб для більш повної, точної, глибокої і різнобічної характеристики предмета, явища, оцінити предмет або явище з авторських позицій, висловити думку певної групи людей.

Особливу роль набуває головна на сучасному етапі розвитку суспільства функція публіцистики – функція переконання, реалізувати яку допомагають поряд з різними образними засобами і перифрастичні вирази. Перифрастичний вираз можна розглядати як засіб створення образної характеристики, патетичний, риторичний, викривальний засіб публіцистичної мови [5, с. 71].

Таким чином, **актуальність дослідження** зумовлена необхідністю пояснити високу частотність вживання перифрастичних конструкцій та їхній вплив на текст. **Метою статті** є встановити мотивацію виникнення перифразів, визначити фактори, котрі впливають на функціонування перифрази у тексті, охарактеризувати тенденцію утворення перифразових синонімічних рядів та класифікувати основні асоціативні поля перифразів власних імен американського шоу бізнесу.

Дане тематичне поле перифразів – одне з найбільш поширених в публіцистиці, адже тема знаменитостей та світське життя часто висвітлюються в пресі. Варто відзначити, що утворені в англійській мові перифрази зазнали стрімкого поширення в інших мовах, зокрема і в українській. Тому у нашому дослідженні ми користуватимемось вибіркою з україномовних джерел, котрі характеризують суб'єктів американського шоу-бізнесу.

Перифрастичні звороти в системі мовних засобів публіцистики виконують не лише нормативну, функцію економії, узагальнено-типізуючу, але й експресивно-оцінну функцію. Так, перифраза – це не лише засіб логічного уточнення першого значення, а й засіб образної та експресивно-оцінної характеристики [2, с. 122].

Багато дослідників, зокрема О. Галич, уважають, що, при дотриманні певної міри, перифраза може виступати як засіб художнього увиразнення мови. Зокрема, він дуже часто використовується з метою створення комічного ефекту [3, с. 15], у пресі переносне значення вживається здебільшого для того, щоб уникнути повторів (наприклад, щоб постійно не повторювати ім'я виконавця, вживають *«God of Folk» або «Prophet of the Sixties (Ніл Янг)*. Отже, перифрази утворюються шляхом метафоричного чи асоціативного моделювання.

Г. Євсєєва наголошує на зв'язку перифрази з іншими тропами: як особливий вид тропа, суттєвими ознаками якого є описовість та інакомовлення, поєднані з конотативним компонентом, в основі якого лежить перенесення значення, перифраза може виникати на базі інших тропів: здебільшого метафори *(Mr. «What's-his-name», who sang «Baby» on MTV)* та метонімії *(I am fond of Britney Spears (of her songs))*. Зазначені тропи в такому випадку використовуються як інструмент, як необхідна складова частина більш широкої стилістичної фігури – перифрази, яка, на відміну від них, завжди має однослівний еквівалент. Перифраза в системі тропів займає певне підпорядковане місце стосовно такого поняття, як езопівська мова, котра є сукупністю прийомів інакомовлення, а також виступає в основі таких фігур, як евфемізм і табуїзм [4, с. 501–504.].

Наближаючись до розгорнутих метафор або метонімій, перифраза завжди несе певну оцінку явищ, виконує також виразну текстотвірну функцію. Основне значення перифрази може поширюватися й поглиблюва-

© І. С. Байдак, 2014

тися, варіюватися досить численними відгалуженнями й відтінками. При цьому перифраза фіксує називання найдрібніших фактів інтелектуального й емоційного світу [4, с. 505].

Існує низка перифразів, утворених шляхом зіставлень, порівнянь, метафор, персоніфікації та інших художніх прийомів, в яких яскраво проявляється особистісне ставлення журналіста до певної особи чи реалії дійсності. Таким чином журналісти називають Ніколаса Кейджа *«золотим бідняком» (the golden pauper)*. Відомо, що актор, не зважаючи на свої статки, відмовився від розкоші та веде економний спосіб життя.

Реальні власні назви мають значний стилістичний потенціал, який часто реалізується в публіцистичному стилі. Цей потенціал залежить від низки екстралінгвальних чинників, насамперед – соціального статусу носія власної назви, його популярності та зв'язку з суспільно важливими подіями, модою. Назви таких об'єктів нерідко стають ідентифікаторами самих подій. У структурі значення синоніма чітко виділяється соціальний компонент, який актуалізується у випадку потрапляння імені в газетний текст. Так, наприклад, колишнього губернатора Каліфорнії, а також успішного актора Арнольда Шварцнегера, часто називали *залізним губернатором, термінатором Каліфорнії або ж the Governator*.

У тексті функціонування імен є важливим у створенні його публіцистичності за допомогою як мовностилістичних засобів, так і змістово-асоціативних зв'язків. Адже потрапити на сторінки газети імена можуть тоді, коли вони утворюють певну тематичну єдність. Її диктує осмислена автором об'єктивна реальність [9, с. 18].

Перифрастичні вирази, що замінюють в контексті антропонім, можуть вказувати на анкетні дані: вік, територіальну приналежність, займану посаду, професію, соціальний стан, виділяють певні особливості в зовнішності, біографії, характері антропоніма, підкреслювати професіоналізм у будь-якій сфері людської діяльності, відзначати обдарованість, геніальність особистості: *Хью Грант (серцеїд), Джим Керрі (містер резинове обличчя), Джордж Клуні (франкенштейн), Вілл Сміт (принц)*.

Так, перифрази-антропоніми, які є індивідуально-авторськими, можуть бути зрозумілими лише з контексту. Перифраза *останній романтик* поза контекстом може бути використаний в різних ситуаціях стосовно різних людей. Наприклад, після зйомок в культовій трилогії «Володар Кілець» *Орландо Блума* назвали не інакше як *«Ельфік», Джесскіа Альба* має настільки безневинний вираз обличчя, що її описують *«Небесним Ангелом»*.

Завуальовуючи негативні сторони того чи іншого об'єкта, журналіст представляє адресату вже сформований образ для сприйняття, що не вимагає якогось домислення. Однак ми також можемо спостерігати антропоніми-перифрази, що містять у собі завуальоване негативне ставлення або іронічний підтекст: *«Російська шпигунка» – Міла Йовович, «американська миротвориця» – Анджеліна Джолі*.

Індивідуально-авторські перифрази є ефективним засобом конденсації думки та вираження безпосереднього ставлення публіциста до змісту висловлювання. Здебільшого вони мають іронічний, подекуди саркастичний характер (*Майкл Джексон* за свою любов до тварин отримав прізвисько *«Бембі», Деніс Річардс* називають «риб'ячими губами», Джонні Деппа часто саркастично називають *«Капітаном Джеком»*).

Ці перифрази часто використовуються авторами у газетних заголовках, які несуть у тексті подвійне експресивне навантаження, оскільки до експресії, закладеної у перифрастичне висловлювання його мовною природою, додається експресивність заголовка як комунікативно значущої одиниці. Вони виконують рекламно-експресивну функцію й одночасно є засобом передачі важливої закінченої інформації [1, с. 14]».

Образно відображаючи події та явища об'єктивної реальності, героїв цих подій та явищ, автори публіцистичних текстів активно використовують перифрази на позначення відомих осіб сучасності. Тут можна навіть говорити про створення іміджу. При цьому ракурс сприйняття зміщений, акцентуються лише певні сторони об'єкта.

Імідж, не даючи повної характеристики особи чи явища, фіксує лише окремо взяті риси і якості, які легко сприймаються, не вимагаючи великих розумових зусиль одержувача інформації.

У текстах публіцистики журналістами активно використовуються перифрази на позначення імен відомих представників американського шоу-бізнесу: *король поп-музики, поп-король, найдорожчий покійник (Майкл Джексон), король рок-н-ролу (Елвіс Преслі), королева поп-музики (Мадонна), поп-принцеса (Брітні Спірс), чорна пантера (Наомі Кемпбел), красуня (Джулія Робертс), Перша Леді хіп – хопу, хіп- хоп богиня, королева репу – (Міссі Елліот), Уітні Хюстон – поп принцеса, її величність Голос та ін.* Перифрази даної групи допомагають повніше передати читачу об'єкт опису, виразніше показати оцінне ставлення автора до його роду діяльності. Наприклад: *«Але навіть такої фантастично великої суми недостатньо для покриття боргів покійного «поп-короля», які на час смерті артиста в червні минулого року становили 500 мільйонів доларів»* (Україна молода. – 2010. – № 201); *«Іронія долі: до смерті «найдорожчий покійник» перебував на межі банкрутства, і на серію концертів у Лондоні, виснажливі репетиції перед якими фактично загнали його в могилу, погодився винятково з метою уникнути фінансового краху».* (Україна молода. – 2010. – № 201); *«Пізніше особистий лікар музиканта зізнався в суді, що за три останні роки прописав королю рок-н-ролу 19000 доз снодійних, заспокійливих і стимуляторів»* (Кореспондент. – 08.01.2010); *«Королева поп-музики народилася в день смерті короля рок-н-ролу»* (Факти. – 16.08.2010.); *«Поп – принцесу завжди тягнуло на поганих хлопців»* (Огляд преси. – 06.09.2010).

Отже, ЗМІ переважно використовують перифрази для увиразнення, вироблення власного, неповторного стилю, надання матеріалам експресивності, емоційності, динамічності.

В один ряд з «почесними перифразами», відомих представників американського шоу – бізнесу величають також і не зовсім шанобливо. Зважаючи на фізичні особливості, а також на дитячі та шкільні лейбли, які збереглися і до сьогодні та які часто можна зустріти на газетних шпальтах: *«the princess of pop and brit» – Брітні Спірс, Камерон Діас – «скелетон», Тома Круза – «Голлівудським коротуном»*, на рівні з авторськими периф-

разами – *«submissive sex objects' in a male dominated, sexist music industry»*, – так на шпальтах модного видання охарактеризували Ріханну та Майлі Сайрес.

Як було зазначено вище, перифрази утворюються шляхом асоціативного моделювання – *Харрісона Форда називають Інді, Сталлоне – Роккі, Клінта Іствуда – Брудним Гаррі*, посилаючись на їх відомі кіноролі.

Як зазначається в Літературознавчому словнику-довіднику [8, с. 447], від частого вживання, зокрема в засобах масової інформації, позитивні якості перифраза нівелюються й перетворюються на штамп. Крім того, Л. Завгородня додає, що завдяки частоті й регулярності вживання перифрази з часом набувають рис, властивих фразеологізмам: відтворюваність, стійкість у складі й структурі, фіксоване положення компонентів [7, с. 75–78].

Отже, на початку XXI ст. активізувалося утворення перифразів, особливо це яскраво простежується на прикладах текстів періодики. Крім відомих зворотів, які стали штампами, утворилися нові групи словосполучень. Найбільшу групу становлять перифрази, що називають політичних діячів та представників шоу-бізнесу, а також іменують партії, політичні блоки, інші угрупування та структурні підрозділи влади. Перифрази здебільшого активізуються в мові під дією позамовних факторів, зазвичай після резонансних подій у суспільстві. Перифрази в мові мас-медіа слугують засобом іронії, нерідко носять саркастичний характер, додають емоційно-експресивного забарвлення, вони дають негативну оцінку суспільно-політичним процесам, діям і вчинкам їх учасників. Публіцистичним текстам перифрази надають образності та розмовності.

Література:

1. Базарская Н. И. Вторичная номинация в системе языковых знаков: (на материале перифраз англ. и рус. яз.): автореф. дис. На соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.15 «Общее языкознание» / Н. И. Базарская. – Саратов, 1988.

2. Виноградов В. В. Избранные труды. Лексикология и лексикография / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1977. – 312 с.

3. Вовчок Д. П. «Экономическая» функция газетных метафорических парафраз / Д. П. Вовчок // Исследования по стилистике. – Пермь, 1974. – № 4 (Ученые записки Пермского гос. ун-таим. А. М. Горького. № 302).

4. Дацишин Х. Антропоморфна метафора в сучасному українському політичному дискурсі (за матеріалами мас-медія) / Х. Дацищин // Українська періодика:історія сучасність: доп. та повід. 7-ої Всеукр. наук.-теор. конф., 17–18 трав. 2002 р., Львів. – Л., 2002. 5.

5. Євсєєва Г. П. Перифрази в мові сучасних газет (на матеріалі українських газет 80–90 років XX століття): автореф. дис. На здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Г. П. Євсєєва. – Д., 2002.

6. Єрмоленко С. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). – К., 1999. – 431 с.

7. Завгородня Л. В. Перифрази як засіб стереотипізації соціальної інформації // Наукові записки Інституту журналістики. – К., 2002. – Т. 7. – С. 75–78.

8. Літературознавчий словник-довідник. / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.

9. Олійник Т. С. Семантичні та функціональні характеристики символічних власних імен у сучасній англійській мові: Автореф. дис....канд. філол. наук – Київ, 2001. – 18 с.

10. [http://www.dissercat.com/content/upotreblenie-perifrasticheskikh-vyrazhenii-v-sovremennoi-publitsisticheskoi-rechi-na-materia] – Употребление перифрастических выражений в современной публицистической речи на материале газет.

УДК 81'1

Д. В. Байсан,
Національний університет «Острозька академія», м. Острог

КОМПОНЕНТНИЙ АНАЛІЗ ЯК МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ СЛОВА

У статті окреслено основні теоретичні аспекти компонентного аналізу, описано методи виділення компонентів значення, подано визначення лексико-семантичної групи та проаналізовано її основні ознаки.
Ключові слова: *компонентний аналіз, сема, лексико-семантичний варіант, лексико-семантична група, домінанта.*

В статье очерчено основные теоретические аспекты компонентного анализа, описано методы выделения компонентов значения, подано определение лексико-семантической группы и проанализировано ее основные признаки.
Ключевые слова: *компонентный анализ, сема, лексико-семантический вариант, лексико-семантическая группа, доминанта.*

The main theoretical aspects of componential analysis are outlined in the article. The methods of determining the components of meaning are described, the definition of a lexical semantic group is given and its main features are analyzed.
Key words: *componential analysis, seme, lexical semantic variant, lexical semantic group, dominant.*

Теоретичні дослідження проблем слова були і залишаються актуальними для лінгвістів, котрі продовжують займатися детальним аналізом його значення та розробкою теоретичного понятійного апарату. Окреме місце у таких дослідженнях займає проблема вивчення семантичної структури одиниць лексичного складу мови. Розуміння того, що значення слова не є неподільним цілим, а, навпаки, складається із сукупності компонентів, лягло в основу компонентного аналізу. В лексичній семантиці метод компонентного аналізу вважається одним із основних методів опису лексичного значення.

Мета статті полягає в окресленні та викладенні основних наукових уявлень про компонентний аналіз як метод дослідження лексичного значення слова.

Досягнення сформульованої вище мети передбачає виконання низки **завдань**:
– здійснити огляд дефініцій компонентного аналізу, розроблених провідними науковцями;
– представити основні позначення мінімальної одиниці значення;
– коротко описати набір основних методик виділення компонентів у значенні слова;
– визначити поняття лексико-семантичної групи та виявити її ознаки.

В основі методу компонентного аналізу лежить теза про те, що значення слова – це впорядкована структура певної кількості елементарних одиниць. Ця теза знайшла відображення у працях родоначальників методу компонентного аналізу – представників американської школи етнолінгвістики У. Гуденафа та Ф. Лаунсбері, котрі ефективно продемонстрували застосування цього методу на тематичній групі термінів спорідненості. Вчені об'єктивно описали складні системи родових відносин у мовах американських індійців, використовуючи при цьому набір компонентів [стать], [покоління] і т.д. У. Гуденаф також ввів поняття 'компонентного аналізу', яке в подальшому набуло широкого поширення в зарубіжній та вітчизняній лінгвістиці.

Теоретичні й методичні аспекти компонентного аналізу були закладені в працях мовознавців Ю. Д. Апресяна, І. В. Арнольд, Р. С. Гінзбурга, В. Г. Гака, Ю. М. Караулова, Е. М. Меднікової, О. М. Селіверстової, О. М. Кузнєцова, І. А. Стерніна, Ю. Найди, К. Балдінгера, Дж. Катца, Дж. Фодора та ін.

На думку О. М. Селіверстової компонентний аналіз – це процедура розщеплення значення на складові частини, виділення яких обумовлено як співвідношенням елементів всередині кожного значення, так і співвідношенням цього значення зі значеннями інших мовних одиниць [12, с. 81]. К. В. Землякова стверджує, що компонентний аналіз значень – це аналіз ієрархічно впорядкованої структури значення [5, с. 86]. М. П. Кочерган під компонентним аналізом розуміє систему прийомів лінгвістичного вивчення значень слів, суть якої полягає в розщепленні значення слова на складові компоненти [8, с. 385]. Як зазначає І. М. Кобозєва, компонентний аналіз – це представлення значення слова у вигляді комбінації смислових компонентів [7, с. 111]. Більшість вчених визнають, що реалізація основної мети компонентного аналізу, яка полягає у дослідженні значущих мовних одиниць, можлива за наявності двох умов: 1) значення кожної мовної одиниці складається із сукупності семантичних ознак; 2) весь словниковий склад мови можна описати за допомогою обмеженої та порівняно невеликої кількості одиниць [9].

Для позначення мінімальної одиниці значення використовують різні терміни: 'сема' (В. Скалічка), 'фігура змісту' (Л. Єльмслев), 'диференційна ознака' (Ф. де Соссюр), 'семантичний множник' (Ю. М. Караулов), 'компонент' (У. Вейнріх), 'ноема' (Г. Мейер), 'семантичний маркер', 'дистингвішер' (Д. Болінджер, Дж. Кац, Дж. Фодор), 'елементарний смисл' (Ю. Д. Апресян), 'семантичний примітив', 'атом значення' тощо. Найпоширенішими з перерахованих вище являються терміни 'сема' та 'компонент'. О. С. Ахманова визначає сему як мінімальну, граничну складову плану змісту, як операційну одиницю компонентного аналізу, який проводиться при дослідженні лексико-семантичних полів та лексико-семантичних варіантів слів для встановлення їх подібностей і відмінностей [3]. М. Ф. Алефіренко під семою розуміє репрезентовані в мовній семантиці ознаки названого предмета (явища, ситуації), найменший смисловий елемент мовного значення [1, с. 134].

© Д. В. Байсан, 2014

Усі найбільш відомі процедури компонентного аналізу можна умовно поділити на логічні, психолінгвістичні, лексикографічні та інші [10, с. 118].

Логічні процедури засновані на загальному знанні мови та мовної інтуїції дослідника та певних операціях, які зазвичай використовуються в логіці для визначення понять, які співвідносяться з досліджуваними лексичними одиницями [9, с. 62]. Логічні процедури передбачають класифікацію тематично пов'язаних слів, в результаті якої утворюються лексичні групи, об'єднані за тими чи іншими ознаками. Таким чином, до складу значення досліджуваного слова входять інтегральні та диференційні ознаки.

До психолінгвістичних методів відносять процедуру виділення компонентів за допомогою вивчення сполучуваності. В основі цього методу знаходиться припущення, що при збігові сполучуваності двох слів можна очікувати, що в їх семантиці знаходиться спільний компонент [11, с. 121].

Лексикографічні процедури засновані на інтуїтивному аналізі словникових дефініцій. Вважають, що в словникових дефініціях містяться ті ознаки, з яких будується значення слова. Звернення до етимологічних та тлумачних словників дозволяє встановити не лише походження слова, його родовід, але й прослідкувати способи утворення, першопочаткове звучання та зміну значень в процесі мовної еволюції. У вітчизняному мовознавстві цей метод детально описаний і продемонстрований у багатьох роботах, зокрема у книзі І. В. Арнольд [2]. Вчена розглянула типологію семантичних компонентів, виділених із словникових дефініцій досліджуваних лексем та протиставила актуалізовані та потенційні семи, маркери і дистингвішери (гіпер- та гіпосеми), денотативні та конотативні семи, узуальні та оказіональні семи. Під архісемою (класемою) І. В. Арнольд розуміє сему зі значенням частини мови. Семи можуть бути інтегральними та диференційними, ядерними та периферійними. Д. М. Шмельов виділяє три види сем: інтегральні (архісеми), диференційні та потенційні [17]. М. П. Кочерган описує шість видів сем: класему (категоріальну сему), архісему, диференційну сему, інтегральну сему, потенційну сему та градуальну сему [8, с. 387-388].

У компонентному аналізі багатозначних слів зазвичай використовується введений О. І. Смирницьким термін ЛСВ (лексико-семантичний варіант) [14]. Лексико-семантичні варіанти слова відрізняються своїми лексичними значеннями, причому різниця між цими значеннями не виражається в їхніх звукових оболонках; вони утворюють смислову структуру одного слова. Подібно до слова, лексико-семантичний варіант є двохсторонньою одиницею: це єдність матеріального знаку (тобто звукової, графічної оболонки), представленого низкою граматичних форм, та елементарного значення. Іншими словами, ЛСВ як елементарна лексична одиниця – це сукупність усіх граматичних форм слова, співвіднесених з одним із його значень.

В залежності від цілі дослідження лексикографічна процедура може використовуватися у різних варіантах. Наприклад, кожне значуще слово в тлумаченні певного слова приймається як самостійний компонент [6, с. 106; 13, с. 12]; дослідник трансформує та групує певним чином компоненти тлумачень, створюючи на цій основі певний новий перелік компонентів [10, с. 120]. Такий спосіб обробки словникових дефініцій Ю. М. Караулов називає 'усередненням даних' [6, с. 24–26].

Чим ближче до пояснюваного слова у словниковій дефініції знаходиться слово, що його тлумачить, тим у більшій мірі ці слова семантично пов'язані між собою. На думку В. В. Левицького, вся процедура інвентаризації складається з таких основних етапів:

1. Визначення домінанти (імені) групи.
2. Формування вихідного списку на основі одномовних словників.
3. Тест на ім'я – визначення ваги домінанти в тлумаченні кожного слова вихідного списку, формування ядерного складу групи.
4. Тест на ядро – визначення ваги ядерних лексем в тлумаченні слів вихідного списку, які не ввійшли до ядерного складу лексико-семантичної групи, і формування на основі емпірично встановлених порогів основного складу групи.
5. Формування периферійного складу групи на основі порогових величин ваги домінанти та ядра в тлумаченні слів, які не ввійшли до основного складу [11, с. 102].

Компонентний аналіз, який має на меті виявлення змісту поняття, яке об'єктивується тою чи іншою лексичною одиницею, повинен опиратися не лише на словникові дефініції, але й на парадигматичні зв'язки аналізованих одиниць, які утворюють в лексичній системі мови поєднання категоріального типу. На думку В. Г. Гака, слова, об'єднані подібністю значення, утворюють ЛСГ (лексико-семантичні групи), які можуть характеризуватися наявністю наступних ознак:

граматичною однорідністю (лексичні одиниці, які входять до складу ЛСГ, відносяться до однієї граматичної категорії / частини мови);

семантичною однорідністю (наявністю інваріантної семи);

однорідністю за типом парадигматичних відношень (властивістю взаємозамінюватися в певних умовах) [4].

Залучення поняття лексико-семантичної групи як системного угрупування, об'єднаного базовим семантичним компонентом, дозволяє здійснити системний опис семантики слів та відтворити фрагмент мовної картини світу певної лінгвокультурної спільноти [16, с. 217].

При визначенні лексико-семантичної групи А. А. Уфімцева бере до уваги положення про те, що слова будь-якої мови, перебуваючи між собою у різних смислових зв'язках і лексико-граматичних відношеннях, утворюють цілісну систему. При цьому слово як основна одиниця мови володіє самостійним лексичним значенням і зв'язок окремого значення слова з семантичною системою мови здійснюється за допомогою внутрішньо поєднаних різноманітних предметно-смислових і експресивно-синонімічних словесних груп [15, с. 132].

Отже, незважаючи на існування різних трактувань та поглядів на природу компонентного аналізу та мінімальної складової у структурі значення, беззаперечним залишається той факт, що застосування даного методу у лексичній семантиці є одним із ефективних засобів виявлення тих окремих сторін значення, які найповніше виражають його сутність, відрізняючи її від сутності інших значень.

Література:

1. Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики : монография / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Гнозис, 2005. – 326 с.
2. Арнольд И. В. Семантическая структура слова в современном английском языке и методика ее исследования (на материале имени существительного) / И. В. Арнольд // Уч. зап. ЛГПИ. Т. 295. – Л. : Просвещение, 1966. – 192 с.
3. Ахманова О. С. Основы компонентного анализа / О. С. Ахманова, М. М. Глушко. – М., 1969. – С. 12–17.
4. Гак В. Г. К проблеме гносеологических аспектов семантики слова // Вопросы описания лексико-семантических систем языка : сб. ст. Ч. I. – М., 1971. – С. 104–110.
5. Землякова К. В. Метод компонентного анализа при изучении валентности возможностей квалитативных фразеологических единиц в русском и английском языках / К. В. Землякова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2009. – № 1 (3). – С. 86–88.
6. Караулов Ю. Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1981. – 366 с.
7. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика: ученик / И. М. Кобозева. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
8. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник, 3-є видання / М. П. Кочерган. – К. : ВЦ «Академія», 2008. – 464 с.
9. Кузнецов А. М. От компонентного анализа к компонентному синтезу / А. М. Кузнецов. – М. : Наука, 1986. – 62 с.
10. Левицкий В. В. Семасиология: монография для молодых исследователей / В. В. Левицкий. – Изд.2, исправл. и дополн. – Винница : Нова Книга, 2012. – 680 с.
11. Левицкий В. В. Статистическое изучение лексической семантики: Учеб. пособие / В. В. Левицкий. – Черновцы : ЧГУ, 1989. – 156 с.
12. Селиверстова О. Н. Труды по семантике. – М. : «Языки славянской культуры», 2004. – 81 с.
13. Скороходько Э. Ф. Семантические связи в лексике и текстах / Э. Ф. Скороходько // Вопросы информационной теории и практики Сб. № 23. ВИНИТИ. – М., 1974. – С. 6–116.
14. Смирницкий А. И. Лексическое и грамматическое в слове // Вопросы грамматического строя : сб. ст. – М. : АН СССР, 1955. – С. 11–53.
15. Уфимцева А. А. Опыт изучения лексики как системы (на материале англ. языка) / А. А. Уфимцева. – М. : КомКнига, 2010. – 288 с.
16. Шевчук О. О. Лексико-семантична група ‘населений пункт’ у східнослов’янських мовах: зіставний метод // Studia linguistica. – Вип. 5. – К., 2011. – С. 216–220.
17. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики / Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1973. – 280 с.

УДК 811.161.2'371:[115:82-312.4]

О. Б. Бачишина,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЧАСУ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ХИМЕРНОЇ ПРОЗИ)

У статті подано комплексний аналіз засобів вираження часу в українській мові. Зроблено їх класифікацію та схарактеризовано особливості щодо вираження відповідної семантики. Аналіз здійснено на матеріалі української химерної прози.
Ключові слова: *час, темпоральність, семантика, мовні засоби.*

В статье сделан комплексный анализ средств выражения времени в украинском языке, их особенностей в выражении категории времени, выполнена классификация вышеупомянутой лексики. Анализ осуществлен на основании украинской химерной прозы.
Ключевые слова: *время, темпоральность, семантика, языковые средства.*

The article presents an integrated analysis of language devices with the semantics of time in the Ukrainian language. It gives a classification of these idioms and analysis of the specifics of the language devices with time semantic. The analysis was done on the basis of Ukrainian chimeric prose.
Key words: *time, temporality, semantic, language devices.*

Дослідженням поняття часу займаються різні науки, проте, апелюючи до цього поняття, виходимо насамперед із його філософської дескрипції. Так, час – це одна із основних форм (властивостей, характеристик) матеріального сущого (поряд з простором). «Час […] відображає дві фундаментальні риси процесів, які відбуваються з матеріальними тілами, а саме тривалість і черговість подій. Тривалість […] охоплює продовження одного і того ж […]. Черговість вказує на місце події серед інших подій в часовому просторі» [8, с. 276].

Дослідження особливостей вираження та функціонування в мові категорії часу цікавить багатьох мовознавців. Відповідно, вже зроблено чимало досліджень в цьому напрямку. Так, категорію часу в українській мові обґрунтовували В. Барчук, С. Романюк, Г. Павленко. Наявні певні дослідження в напрямку окреслення концепту *час* (Т. Павлюк, О. Бондар) та його складових, наприклад, концепту *ранок* (О. Задорожна). Дослідженням часо-просторового дейксису займалися М. Ющенко, О. Кравченко та С. Терехова. Були зроблені дослідження з аналізу темпоральної семантики дієслова (В. Барчук, С. Романюк), синтаксем із часовим значенням (І. Бочарова, В. Ожоган)

Досліджують темпоральність і на рівні речення: аналіз структури відповідних типів речень (В. Ожоган, Т. Масицька), засобів сполучення (С. Романюк) чи вираження відповідних категорій в реченні (Л. Ярощук, Т. Грибонос, О. Русакова).

Звичайно, окремі зауваги щодо часової семантики знаходимо в працях із морфології та синтаксису (А. Загнітко, І. Вихованець, К. Городенська, В. Русанівський, М. Плющ, І. Слинько), працях, присвячених значенням прислівників (А. Габай) та дієслів (І. Дудко) загалом.

Отже, бачимо, що дослідження питання темпоральності в мові вже має чималі надбання. Проте аналіз засобів вираження часу в мові носить дещо спорадичний характер. Вчені, в основному, досліджують основні номінативні засоби вираження часових відношень – дієслова, іменники, прислівники (чи, за іншою термінологією, предикати, темпоральні синтаксеми), та майже не аналізують периферійні засоби – займенники, прикметники, числівники. Окрім того, комплексного аналізу засобів вираження часових відношень в мові досі здійснено не було, що й визначає **актуальність** нашого дослідження.

Отже, **мета статті**: комплексний аналіз засобів вираження часу в українській мові. Дослідження здійснене на матеріалі творів української химерної прози (В. Дрозд, В. Земляк, В. Шевчук).

Методологічне та загальнонаукове значення: комплексний аналіз відповідних засобів дозволить дещо по-новому поглянути на функціонування засобів вираження часу в українській мові та їх взаємодію. Крім того, результати роботи можуть бути використані для подальших досліджень у відповідному напрямку.

Не зважаючи на чималу кількість досліджень та широке використання лінгвістичної категорії часу в українському мовознавстві досі не існує єдиного визначення поняття лінгвістичного часу, проте існує ряд досліджень, які дозволяють окреслити це поняття. Так, О. Бондар пише: «… Можна визначити лінгвістичну категорію часу як мовну форму відображення реального і комунікативного часу, що позначає послідовність тривалостей (інтервалів), в яких відбувається реальний, перцептивний і комунікативний процеси, щодо квазіабсолютної або відносної точки відліку» [2, с. 44]. Складність окреслення категорії темпоральності полягає в тому, що її, в основному, асоціюють із «категорією морфологічного часу у значеннях минулого, теперішнього, майбутнього» [1, с. 7]. Проте такий підхід досить вузький та поверховий.

Докладно обґрунтовано граматичну категорію часу української мови в монографії В. Барчука «Граматична темпоральність: Інтревал. Час. Таксис» [1]. Автор наголошує, що «граматична темпоральність не звужена до категорії часу дієслів, оскільки значення тривалості і нетривалості, повільності й швидкості, початку й кінця, одночасності й різночасності не можуть бути оформлені категорією морфологічного часу, зміст якої виражений через співвіднесення з моментом мовлення. Вказані темпоральні ознаки – вияви категорій, відмінних від морфологічного часу» [1, с. 4]. Таким чином, на позначення загального часового вияву автор пропонує вживати термін темпоральність, що охоплює такі елементи як час, інтервал і таксис. «За ознакою характеру темпорального значення інтервал постає як абсолютне, час – абсолютно-відносне, таксис – відносне темпо-

© О. Б. Бачишина, 2014

ральне значення» [1, с. 376]. «Темпоральність – загальнограматична міжрівнева категорія, яка ґрунтується на семантиці дієвості, вираженій дієсловом, та відображає внутрішній, зовнішній і співвідносний аспекти тривання дії, граматично інтерпретуючи онтологічний час» [1, с. 371].

Відповідно і ми у нашій статті будемо використовувати поняття темпоральності, а термін час у двох значеннях: у вузькому та широкому. У широкому значенні термін *час* співвідносний із терміном *темпоральність*. У вузькому позначає абсолютно-відносний час, співвідносний із морфологічним часом дієслів.

«Засоби вираження темпоральності належать до різних рівнів мови і не творять однорідної системи» [3, с. 77]. С. Романюк виділяє два типи темпоральності в українській мові, кожному з яких притаманні особливі засоби вираження відповідних значень. Так, дослідниця виділяє граматичний час, який репрезентований системою морфологічного часу, реалізованого категорією дієслівного часу та синтаксичного часу, відображеного у категорії часу речення, та лексико-синтаксичний час як категорію іменної темпоральності; «формують його слова, у семантику яких входить компонент часу, тобто темпоральні прислівники, іменники, прикметники тощо» [9, с. 59].

Відповідно, це комплекс досить неоднорідних засобів. Почнемо їх аналіз із номінативних, тобто лексичних засобів, а далі перейдемо до засобів із більш узагальненим, категоріальним значенням, тобто до граматичного часу, який охоплює морфологічний, дієслівний та синтаксичний час.

Отже, найбільш поширеними засобами вираження лексико-синтаксичних часових відношень виступають іменники та прислівники. Ці засоби конкретизують розміщення подій на часовій осі, локалізують дію на осі часового континуума. Ці типи одиниць «у функціонально-семантичному полі темпоральності функціонують на двох рівнях – семантичному і синтаксичному (як лімітативи синтаксичного часу)» [4, с. 157].

А. Габай [5, с. 178] пропонує таку класифікацію прислівників: 1) прислівники – локалізатори дії: *вже, вдень, взимку, давно, зараз, коли, колись*; 2) прислівники межі дії; семантично вони становлять три групи: а) вказують на час, з якого починається дія: *віддавна, відколи, відтак, здавен*; б) вказують межі дії стосовно її кінця: *донині, доки, наприкінці,*; в) означають час, протягом якого відбувається дія: *вічно, враз, тимчасово, ніколи*; 3) перспективно- та частотно-часові прислівники: *знову, інколи, назавше, пізніше, потім, раз у раз, щовесни, щонеділі*. Бачимо, що семантичні поля прислівників, які означають час, протягом якого відбувається дія, та частотно-часових прислівників частково накладаються, адже повторення певної дії теж містить в собі значення її тривання.

Доповнимо відповідну класифікацію ще прислівниками, що мають синкретичну семантику часу та способу дії: *випадком, вчасно, заодно, наперед, неквапно, одразу, повільно* тощо: ***Вчасно*** *проковтнувши іронічний посміх, я поважно киваю ...* [6, с. 12]; *...А й* ***заодно*** *може подумати на самотині про цю конопляну державу* … [7, с. 16]; … ***Поступово*** *лагіднів та осмислювався її погляд*… [10, с. 10]. Звичайно, ця група знаходиться на периферії прислівників із часовою семантикою, проте оминути увагою її не можемо, адже саме такі прислівники часто виражають швидкість протікання дії в часі, що становить цікавий з погляду семантики сегмент часових відношень.

Інша чисельна група засобів вираження часових відношень – іменники. У текстах української химерної прози функціонують такі групи іменників із часовою семантикою:

І. Назви конкретних вимірів часу: *година, доба, місяць, рік, тиждень, хвилина*; які також можна поділити на: а) назви днів тижня: *неділя, понеділок, середа, субота*; б) частин року: *літо, весна, зима, осінь*; *в*) частин доби: *день, ніч, досвітки*. Виділяють також групу «назви місяців», проте в проаналізованих текстах вони не функціонують.

ІІ. Іменники, що називають загальні часові поняття: *давнина, минувшина, пора, старовина, час*, які також поділяються на групи: а) іменники зі значенням тривалості дії: *всетривалість, майбуття, мент, минуле, плин, тлінність;* б) іменники зі значенням початку/кінця дії: *закінчення, кінець, початок.*

ІІІ. Іменники, що називають певні події, свята, явища: *бій, відкриття, війна, Івана Купала, Йордань, зміна, прем'єра, революція, свято*. Іменники цієї групи також мають значення тривалості, часу протікання дії.

IV. Іменники, що називають період життя людини, вік: *вік, дитинство, життєпис, життя, літа, смерть.*

Іменники із часовою семантикою можна поділити на такі, що виражають абсолютний час (назви конкретних вимірів часу, іменники, що називають свята) та такі, що виражають відносний час (всі інші групи іменників). Проте, потрібно пам'ятати, що так звані абсолютні часові виміри виникли на основі часових співвідношень, проте пізніше трансформувалися.

Іменники передають часові відношення також у складі прийменниково-відмінкових форм: … *З якої [гармати] ще не так і давно палили* ***на Йордань*** *у бік уявного ворога* … [7, с. 16]; *Сподіваючись довести сей життєпис* ***до*** *наших* ***днів*** … [7, с. 18]. Через великий об'єм матеріалу в цій статті не маємо змоги описати властивості всіх прийменниково-відмінкових форм, тому закцентуємо увагу на властивостях прийменника, оскільки саме він в прийменниково-відмінкових конструкціях передає часове категорійне значення. Прийменники передають часові відношення відповідно до прислівникових: 1) локалізацію дії: *близько*, *у (в), коло, над* тощо: … *Вавилонські дівчата, що безнадійно засиджувались* ***у дівках*** … [7, с. 19]; … *Дід устиг вчасно померти від сипного тифу, причому* ***в*** *один* ***день*** *із бабою* … [7, с. 21]; 2) межі дії: *від, впродовж, до, з, за, перед, по, посеред, серед* тощо: … *Мусила мати* ***серед літа*** *мочити солоди* … [6, с. 15]; … *Бо ти мислиш* ***за*** *цих* ***хвилин*** *таки всесвітніми масштабами* [6, с. 8];. 3) перспективу та частотність: *на, слідом за, після, через* тощо: *Її знімали* ***на зиму*** ... [7, с. 20]; … *А* ***після школи*** *ти допізна ковзатимеш з гори* … [6, с. 19]. Оскільки традиційне мовознавство зараховує прийменники до несамостійних частин мови, то і розглядати їх як засоби вираження часу прийнято не самостійно, а в комплексі із відмінковими формами.

Займенники також можуть передавати часові відношення. Звичайно, роблять вони це відповідно до своїх частиномовних властивостей. Тому займенники, передаючи часові відношення, входять до прийменниково-відмінкових форм: ***По тому*** *мати зирнула на мене* [6, с. 17]; … *Яку* ***до нього*** *тримали Кожушні у капітана Сірошапки*…[7, с. 21]; або вказують на тривалість події: ***Якийсь*** *час сестри перебували в стані холодної війни* [6, с. 6], … *Цвів* ***усю*** *осінь, до першого снігу* [6, с. 14]; чи її частотність: ... *Заставав тут* ***кожного*** *разу по дівчинці* ... [7, с. 19]. Часову семантику можуть передавати також вказівні займенники *цей*, *той*: ***Цієї*** *весни гребля вистояла чи не вперше* [7, с. 15]; ***Того*** *літа я прочитав щедро ілюстровану книгу про акторів пересувного театру* [6, с. 11]. Вказівні займенники розташовують подію на темпоральний осі: *цей* розміщений ближче до моменту мовлення, *той* – далі. Бачимо, що займенники самі по собі не мають просторового значення, вони набувають його в контексті, замінюючи або сполучаючись із іменниками та прислівниками із часовою семантикою, тобто темпоральність – їхнє контекстуальне значення.

Прикметники також передають часові відношення. Прикметники із часовою семантикою поділяємо на такі групи: 1) прикметники, що передають «вік» певної події, предмета, явища: *вічний, давній, древній, колишній, молодий, немеркнучий, немолодий*; 2) прикметники, що передають тривалість, стан: *довгий, незавершений, незмінний, непоспішний, нетривалий, останній, невідкладний, тимчасовий*; 3) прикметники, що походять від назв конкретних вимірів часу: *вечірній, зимовий, літній, нічний, праздниковий, призахідний, щоденний*. Тут постає також питання більш детальної класифікації прикметників, адже бачимо, що вони, наприклад, походять від різних груп іменників – назв виміру часу, передають різну тривалість дії. Тому це питання може бути досліджене та проаналізоване більш глибоко.

Одним із периферійних номінативних засобів вираження часових відношень є числівник. Він може передавати розміщення певної події на часовій осі: … *Минало* ***друге*** *літо*… [6, с. 6], *Сонячний камінь [...] міг би засвідчити наближення* ***тридцятих*** *років цього неспокійного віку* [7, с. 18]; її тривалість: ... *Бандероль* ***три*** *доби йшла* [6, с. 15]; … *Він* ***шосту*** *зиму у драних рукавичках ходить* [6, с. 13]; чи вказувати на кількість: … *Прикладає її до довідки про закінчення Михайлом Решетом* ***восьми*** *класів Пакульської десятирічки* [6, с. 12]; *Дядько був уже немолодий, мав усі* ***сорок*** ... [7, с. 20]. Для числівника часове значення є периферійним і воно, в основному, залежить від часових властивостей його дистрибуції, відповідно, всі засоби вираження часових відношень становлять взаємозалежний та взаємопов'язаний комплекс.

Отже, ми розглянули всі засоби так званої іменної темпоральності, і тепер перейдемо до граматичної темпоральності. Центральним засобом її вираження виступає дієслово. Як уже зазначали, складність аналізу темпоральних характеристик цієї частини мови полягає в тому, що тривалий час в українській мовознавчій науці темпоральні характеристики мови звужували лише до морфологічного часу. Для вирішення цієї проблеми В. Барчук [1] обґрунтовує поняття темпоральності, яке охоплює поняття часу, інтервалу і таксису.

Інтервал «об'єктивує проміжок дії, події як початок, розгортання, завершення, тобто в граматичному сенсі інтервал є проміжком тривання дії» [1, с. 371]. З позиції семантики інтервалу всі предикати можна поділити на акціонально-квантитативні (тривало-кількісні), які актуалізують сему розгортання дії, та квантитативно-акціональні (кількісно-тривалі), які актуалізують сему кількості дії. Тривало-кількісні В. Барчук [1, с. 372-374] поділяє на: 1) предикати, що виявляють граничну фазовість (тобто фазовість початку та кінця дії): *заспівати, почати співати, доспівати, закінчити співати*; 2) предикати, що виявляють неграничне фазове значення (фазовість середини, розгортання, тривання дії): *погуляти, поспівати, гуляти годину, співати весь вечір, очікувати друге літо*. Кількісно-тривалі дії розмежовано за ознаками кратності (*крикнути, грюкнути, дзвонити, викочувати, попоходити*) та інтенсивності (*постукатив, перегостири (ножі), зробити занадто гострим*).

В. Барчук [1, с. 373] пише, що значення інтервалу може бути виражене як синтетично (*розцвітати, заспівати*), так і аналітично (*гуляти годину, співати весь вечір*). Поняття інтервалу охоплює поняття тривання дії, а саме фазовості дії (початку/кінця) та її розгортання, кратності та інтенсивності. Такі ж значення виражають і прислівники, іменники та прийменники (а, відповідно, і прийменниково-відмінкові форми, до складу яких можуть входити і займенники), а також прикметники (тривання) та числівники (тривання та кратність). Тому можемо впевнено говорити про те, що темпоральність (або час, в широкому значенні поняття) в мові виражена комплексом засобів, що тісно взаємодіють між собою. А те саме значення може бути виражене різними засобами, чи одночасно декількома на підсилення такого значення. Особливо часто це спостерігаємо під час використання периферійних засобів: прикметника, числівника, займенника: ***Наприкінці літа*** *він синьооко* ***прозирав*** *з-поміж густого корицевого пагіння,* ***нагадуючи****, що* ***час*** *мені до школи, і* ***цвів усю осінь, до першого снігу*** [6, с. 14]; … *Він* ***ходив*** *до Сибіру і далі,* ***кілька разів побував*** *у самій Маньчжурії, та* ***поки*** *звідтіля* ***діставався*** *до рідного Вавилона, [...] то* ***заставав*** *тут* ***кожного разу*** *по дівчинці* [7, с. 19]. Отже, «… реальний час відображається не окремими рівнями мови, а всією лінгвальною дійсністю» [2, с. 45].

Граматична категорія часу виражена як морфологічний час. Диференційною ознакою часу в системі темпоральних категорій є абсолютний критерій – позиція відліку. Позиція відліку, тобто темпоральна позиція мовця (момент мовлення), у дієслівній грамемі не виражена [1, с. 373]. Отже, предикати за часовим критерієм в українській мові поділяємо на такі, що виражають: 1) минулий: ... *Відколи вона* ***торгувала*** *в пивниці* ... [6, с. 6]; ***Ішов*** *уздовж вулички*... [10, с. 7]; 2) теперішній: ... *Як солодко* ***ниє*** *в неї спина* ... [10, с. 10]; … ***Лежить*** *між городів та дерев тонка та звинна річка* [10, с. 8]; 3) майбутній часи: *Але ж Дора* ***візьме*** *мого хлопця до себе* ... [6, с. 5]; *Корову ранком хто* ***пожене****?* [6, с. 8].

Таксис вказує на темпоральне значення порядку дій на основі відносної позиції відліку (відношення дії до дії). «Категорія таксису в українській мові тільки рефлексує на морфологічному рівні та цілком спрямована у синтаксис» [1, с. 376]. Таксис має два основних вираження: 1) послідовність подій: ... *Старого Орфея* ***вдарив*** *кінь у груди, він* ***помучився*** *який тиждень та вже й* ***не підвівся***... [7, с. 22]; … *Сонце* ***впало*** *на плесо, і*

калюжа раптом ***заграла*** *й* ***запромінилася*** *гострими голубими спалахами* [10, с. 9]; 2) паралельність подій: *Я* ***перейшов*** *у дев'ятий,* ***минало*** *друге літо, а рак* ***усе мовчав*** *...* [6, с. 6]; ***Напуваючи*** *сліпого Каштана, батько* ***запитав*** *родича…* [7, с. 22]. Хоча часто в реченні два типи таксису функціонують одночасно, адже одні події відбувають паралельно, а інші – одні за одними: *І ти* ***змахуєш*** *крильми […] та легко* ***здіймаєшся*** *[..] над блакитною рікою сільської вулиці, що по ній,* ***взявшись*** *попід руки,* ***пливе*** *гурт перестиглих пакульських дівчат, захриплими голосами* ***виводячи*** *після кожної російсько-українсько-білоруської частівки про «мильонка» ...*[6, с. 7]. Перші два предикати – послідовні події, інші – паралельні.

На периферії всіх синтаксичних засобів вираження часових відношень перебувають частки. Вони, відповідно до свого частиномовного значення, підсилюють часову семантику повнозначних частин мови: *Цієї весни гребля вистояла* ***чи не*** *вперше…* [7, с. 15]; *Що з ним, сибірним, ото з весни було лучилося,* ***аж*** *досі мені страшно* [6, с. 13].

Отже, засобами вираження часового значення в українській мові можуть виступати всі частини мови. Кожна з них передає темпоральне значення відповідно до своїх частиномовних значень. Основними номінативними засобами вираження темпоральності є прислівники, іменники та прийменниково-відмінкові форми, які виступають конкретизаторами певної дії, а також дієслова, які передають категоріальне часове значення. На периферії засобів знаходяться прикметники, числівники та займенники, які набувають часового значення лише в контексті, функціонуючи поряд з іншими елементами із часовим значенням. Важливим засобом вираження темпоральності виступає також речення, адже тільки в ньому присутній таксис. Особливістю засобів вираження часової семантики також є те, що вони функціонують в комплексі, а не окремо, доповнюючи та уточнюючи темпоральне значення один одного в контексті, тому для повноцінної характеристики їх необхідно аналізувати, опираючись на речення. Всі властивості засобів вираження часових відношень проявляються лише на синтаксичному рівні, отже, засоби вираження часових відношень не є окремими елементами, а становлять взаємозв'язану систему, де певне часове значення може бути виражене багатьма неоднорідними засобами.

Найповніше описані властивості номінативних засобів вираження часових відношень. Глибшого аналізу потребують номінативні засоби, що становлять периферію вираження часових відношень, а саме прикметники та числівники, взаємодія всіх засобів, та засоби і темпоральні значення, що рефлексують на синтаксичному рівні. Це і може стати перспективою подальших досліджень.

Література:

1. Барчук В. М. Граматична темпоральність: Інтревал. Час. Таксис: Монографія / В. Барчук. – Івано-Франківськ : Сімик, 2011. – 416 с.

2. Бондар О. І. Лінгвістична категорія часу як відображення реального часу / О. І. Бондар // Мовознавство. – 1986. – № 2. – С. 41–45.

3. Бондарко А. В. Русский глагол / А. В. Бондарко, Л. Л. Буланин. – Ленинград : Просвещение, 1967. – 192 с.

4. Бочарова І. В. Темпоративні синтаксеми-найменування релігійних свят (на матеріалі художніх творів української літератури XIX-XX ст.) // Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць / НПУ ім. М. П. Драгоманова; Відп. ред. А. П. Грищенко. – К., 1998. – С. 157–165.

5. Габай А. Ю. Синтаксична прислівникова транспозиція в сучасній українській літературній мові: Монографія / А. Габай. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – 232 с.

6. Дрозд В. Г. Ирій: Повісті, оповідання / В. Дрозд. – Харків : Фоліо, 2008. – 318 с.

7. Земляк В. С. Лебедина зграя: Роман / В. Земляк. – К. : Махаон-Україна, 2002. – 336 с.

8. Причепій Є. М. Філософія: Підручник / Є. М. Причепій, А. М. Черній, Л. А. Чекаль. – К. : Академвидав, 2007. – 576 с.

9. Романюк С. Структура категорія темпоральності в сучасній українській мові / С. Романюк. – Варшава : Sowa Sp. Z o.o., 2012. – 235 с.

10. Шевчук В. О. Вибрані твори: Роман-балада. Оповідання / В. Шевчук. – К. : Дніпро, 1989. – 526 с.

УДК 81.25/811.111/811.161.2

Г. А. Бевзо,
Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, м. Київ

СЕМА «ЕСО» У ФОРМУВАННІ ЕКОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Стаття присвячена дослідженню семантичних особливостей екологічних термінів в англійській та українській мовах. Виділено основні компоненти змісту семи «есо» в англійській та українській мовах у порівняльному аспекті. Розкрито поняттєве значення семи «есо» як основного компонента, що бере участь в утворенні екологічних термінів в англійській та українській мовах. Визначено види сем в екологічній терміносистемі та проаналізовано денотативні характеристики екологічних термінів із семою «есо».

Ключові слова: *екологічний термін, екологічна терміносистема, семантична структура, сема «есо», англійська мова, українська мова.*

Статья посвящена исследованию семантических особенностей экологических терминов в английском и украинском языках. Выделено основные компоненты содержания семы «есо» в английском и украинском языках в сравнительном аспекте. Раскрыто понятийное значение семы «есо» как основного компонента, который принимает участие в образовании экологических терминов в английском и украинском языках. Определены виды сем в экологической терминологической системе и проанализированы денотативные характеристики экологических терминов с семой «есо».

Ключевые слова: *экологический термин, экологическая терминосистема, семантическая структура, сема «есо», английский язык, украинский язык.*

The article is devoted to the research of semantic peculiarities of ecological terms in English and Ukrainian languages. The basic components in the contents of «eco» seme in English and Ukrainian languages were outlined in the comparative aspect. The denoting meaning of «eco» seme as the basic component that takes part in formation of the ecological terms in English and Ukrainian languages were revealed. The types of semes in the ecological terminological system were defined and the denotative characteristics of ecological terms with «eco» seme were analyzed.

Key words: *ecological term, ecological terminological system, semantic structure, «eco» seme, English language, Ukrainian language.*

Семантичні процеси в термінологічній системі англійської та української екологічної галузі відбуваються під впливом взаємодії різних держав з питань екології та, відповідно, обміну досвідом між спеціалістами екологічної сфери. Екологічна терміносистема англійської та української мов характеризується лексико-семантичними зрушеннями та морфологічними процесами, які відбуваються в терміносистемі в результаті явищ неологізації, метафоризації, детермінологізації тощо. Семантика екологічного терміна визначається словниковим значенням, яке сформувалося та закріпилося в мові внаслідок лексикалізації екологічного терміна. Однак, взаємодіючи з іншими словами, екологічний термін зазнає дериваційних процесів, які є одним з основних способів утворення термінів разом із конверсією, неологізацією тощо.

Дослідження терміносистеми дозволяє простежити способи формування термінів, визначити семантичні особливості термінологічних одиниць, що сприятиме уніфікації понять, які в різних мовах будуть закріплені за певними термінами. Екологічна терміносистема як одна з галузевих терміносистем у кожній мові характеризується сукупністю термінів, які належать до сфери «екології». Екологія як наука охоплює знання щодо навколишнього середовища, природи та її ресурсів, природоохоронної діяльності тощо, що визначає складність виявлення семантичних характеристик, які б були притаманні екологічним термінам, та, зокрема, спільних сем у структурі термінів, що дозволять класифікувати їх як такі, що належать до галузі «екологія».

Метою проведення цього дослідження є розкриття значення семи «есо» у формуванні екологічних термінів в англійській та українській мовах.

Дослідження семантичної структури терміна проводилося багатьма науковцями: **Григоренко Н.О** досліджує специфіку утворення складних та простих термінів в англійській мові та аналізує типи семантичних відношень у межах термінологічного словосполучення [4]; **Р.І. Дудок** досліджує семантичну структуру терміна та аналізує функції смислових відтінків одного терміна [5]; **О. Кримець** досліджує особливості семантичної структури термінів технічної галузі. Автор аналізує процеси метафоризації та метонімізації як процеси утворення та мотивації значення терміна [8] та ін.

Дослідженню екологічної терміносистеми та її семантичних особливостей в англійській мові присвячені розробки таких науковців: **О.Є. Бадзюнь** досліджує лексичні одиниці на позначення станів та явищ погоди в англійському дискурсі. Автор розглядає семантичні відношення синонімії та антонімії в межах лексико-семантичного поля «Погода» [2]; **О.В. Кечеджі** досліджує деривативи в галузі екології. Автор аналізує чинники появи екологічних термінів в англійській екологічній терміносистемі та, зокрема, досліджує словотворчі елементи, які беруть участь в утворенні екологічних термінів [7]; **О.М. Музичук** досліджує особливості лексико-семантичного поля «екологія» [9]; **М.Я. Саламаха** досліджує семантичні процеси метонімізації англомовних термінів сфери охорони довкілля [11] та ін.

Вивчення екологічної терміносистеми та її семантичних особливостей в українській мові здійснене в роботах таких науковців, як: **Н. Айвазові** досліджує проблему формування нових терміносистем узагалі та описові терміносистеми «Промислова екологія» зокрема [1]; **А.П. Голікова** досліджує історію екології, аналізує екологічні поняття, терміни та формулювання і їх трансформацію в сучасних умовах [3]; **С. Овсейчик** досліджує проблеми становлення та семантики української екологічної термінології [10] та ін.

© Г. А. Бевзо, 2014

Незважаючи на численні дослідження семантичної структури термінів та екологічної термінології зокрема, сьогодні постає проблема виявлення семантичних особливостей екологічної терміносистеми англійської та української мов, оскільки встановлення та розвиток контактів між державами сприяє появі нових термінів та переосмисленню вже існуючих в екологічній галузі. У зв'язку з тим, що загалом терміни є моносемантичними, вивчення їх семантики та виділення спільних сем дозволило б структурувати екологічні терміни відповідно до поняття, яке вони означають, та виокремити їх групи в екологічній терміносистемі.

Семантична система мови формується під впливом лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників, до яких можна віднести процеси асиміляції слів, запозичення, зближення значення термінів, в результаті чого виникають такі семантичні відношення, як синонімія, омонімія тощо. Семантичні відношення знаходять своє відображення на рівні слова, словосполучення чи речення. Слово, вступаючи у семантичні відношення з іншими лексичними одиницями, може набувати нових значень, що ускладнює семантичний аналіз лексичних одиниць. Терміни як особливий вид лексичних одиниць, які притаманні галузевим системам та називають науково-технічні поняття, характеризуються такими властивостями, як однозначність, усталеність, відсутність експресивного забарвлення. Реалізація семантики терміна насамперед закріплена в словниковій дефініції, яка охоплює основні компоненти значення – семи. Сема як елементарна частина змісту лексеми містить найбільш характерні властивості, які закріплені за поняттям у словнику.

Семантика екологічних термінів характеризується сукупністю змістовних та значеннєвих відношень у межах лексико-семантичного поля «ecology», які об'єднані спільною семою «eco». Дослідження цієї семи показує, що значення відносить її до сфери екології та навколишнього середовища. Так, у словнику «Longman Dictionary» *eco* визначається, як «relating to the environment» [15]. У словнику «Collins English Dictionary» *eco* означає «ecology or ecological» [14]. Словник «Random House Kernerman Webster's College Dictionary» подає наступне визначення *eco*: «a combining form representing ecology; also with the more general sense «environment», «nature», «natural habitat»«[16]. В «Екологічному довіднику України» *еко (від гр.* oikos – дім, житло) розуміється як частина складних слів, що означає *дім, природне середовище* [6]. Ці тлумачення свідчать про те, що терміни, у складі яких є сема «eco», відносяться до екологічної галузі або номінують її поняття. Напр.: **англ.** *ecosphere, ecoresource, ecofuel;* **укр.** *екоінспекція, екореволюція, екотехнології* та ін.

Таким чином, у плані змісту в семі «eco» ми можемо виділити наступні значення: в англійській мові → environment, nature, ecology, living organisms, relation; в українській мові → дім, природне середовище.

Сема «eco» дозволяє об'єднувати терміни, які є семантично однорідними в одне лексико-семантичне поле, об'єднане сферою «екологія». У середині цього поля виділяються ядро (слово, що містить найважливіші ознаки поняття) та периферія (слова, що містять принаймні одну з ознак головного слова – ядра).

Згідно з класифікацією сем, запропоновану І. Стерніним, виділяється ряд сем [13]: 1) ядерна сема – це основне значення слова, яке характеризується загальними ознаками поняття і 2) атрибутивна сема, яка характеризує ознаки поняття. Зазвичай ядерні семи знаходять своє відображення в іменниках; атрибутивні семи виражені прикметниками. Лексична одиниця, значення якої є домінантним по відношенню до інших значень, виступає ядром у значеннєвій структурі, оскільки містить головну домінанту та спільну ознаку для лексичних одиниць, об'єднаних спільним значенням даної лексичної одиниці. Натомість атрибутивні семи є периферійними, тобто вони є вторинними по відношенню до головної семи – ядра. У зв'язку з цим, периферійні лексичні одиниці повинні мати принаймні одну з ознак головного поняття.

Беручи за основу цю класифікацію, екологічні терміни, у складі яких є сема «eco» поділяються на:

ядерні (іменникові): **англ.** *ecosysem, ecotope, ecofuel, ecoresourse, ecodefense, ecoform, ecologization;* **укр.** *екостабільність, екопаливо, екосистема, екотехнологія, екостиль, екобаланс, екокриза, екооцінка* та ін.

атрибутивні (прикметникові). Наприклад: **англ.** *ecological, ecotypical, ecosafe, ecoprotective, ecofriendly, ecosupporting;* **укр.** *екологічний, екобезпечний, екостабільний, екозахисний, екосистемний, екоаварійний* та ін.

Іменникові та атрибутивні екологічні терміни, у складі яких виділяється сема «eco», можуть, у свою чергу, вступати в семантичні зв'язки з іншими словами в реченні й таким чином утворювати екологічні термінологічні словосполучення з семою «eco». Іменні екологічні терміни-словосполучення з семою «eco» утворюють терміносполуки, які означають або називають поняття, процеси, предмети, об'єкти тощо, напр.: **англ.** *ecosystem structure, ecosphere disbalance, ecoenergy crisis, ecopopulation system;* **укр.** *живучість екосистеми, завдання екологізації, ієрархія екосистем, криза екотехнології* та ін. Атрибутивні екологічні термінологічні словосполучення включають лексему, яка характеризує властивість предмета або об'єкта, напр.: **англ.** *ecological balance, ecological safety, ecological movement, ecotoxic substances;* **укр.** *екотоксичні речовини, еконебезпечні хімікати, екоактивні структури, екодеструктивний вплив* та ін.

Сема «eco» в складі екологічних термінів означає їх приналежність до сфери екології, навколишнього середовища або захисту природи. У семантичній структурі екологічного терміна виділяється ряд сем (*bio-, air-, water-* та ін.). Сема «eco» дозволяє виділити наступні семантичні категорії термінів, що називають:

Природні явища, катаклізми, природоохоронну діяльність тощо. Антропогенна діяльність, розвиток промисловості, автоматизація процесів виробництва та інші види діяльності людини впливають на навколишнє середовище, природні ресурси, природу. В свою чергу, екологічні процеси ставлять перед людством проблеми глобального потепління, необхідності захисту екології планети та підвищення екологічної свідомості людей. У зв'язку з цим в екологічну терміносистему англійської та української мов входять терміни по позначення природних катаклізмів та явищ, у складі яких є сема «eco», наприклад: **англ.** *ecoanxiety, ecobling, ecoeffiency, ecoscam, ecocatastrophe, ecoinstitute;* **укр.** *екоорганізація, екобезпека, екотурбіна, екоефективність, екоматеріал, екоаварія, ековибух, екозахист.*

Екологічну діяльність. З розумінням важливості екологічного захисту планети від втручання людини, з розвитком організацій з проблем екології та підвищенням екологічної культури людей в усіх країнах світу екологічні терміносистеми англійської та української мов стали поповнюватись новими словами з галузі екології на позначення видів діяльності, яка передбачає орієнтацію на збереження екології планети. Напр.: **англ.** *ecotourism, ecomarketing, ecoevaluation, ecoprogramming, ecoproduction;* **укр.** *екозахист, екотуризм, екорозробка, екопланування, еконасадження та* ін.

Предмет. Чим більше держави усвідомлюють значення екології та необхідності її збереження для життя людини, тим більше уваги приділяється впровадженню екологічних технологій в життя людини. У зв'язку з цим в мові виникають терміни на позначення екологічно-чистої продукції, екологічних матеріалів та нових предметів в галузі технології. Наприклад: **англ.** *ecoclothes, ecofood, ecomaterials, ecomagazines, ecoproducts, ecobags;* **укр.** *екоторба, екомолоко, екодерево, екопродукція, екопіч* та ін.

Місце дії. Сьогодні майже на всіх підприємствах та об'єктах використовуються екологічно-безпечні технології. Це приводить до появи екологічно безпечних територій та об'єктів. Наприклад: **англ.** *ecoplant, ecozone, ecoterritory;* **укр.** *екозона, екоділянкка, екопарк* та ін. Також екологічні терміни «місця дії» з семою «есо» пов'язані з назвами особин, кліматичних умов тощо, які існують на певній території: **англ.** *ecotype (це особини, які адаптувалися до проживання в умовах території), ecotope (природні чинники, властиві для ділянки земель);* **укр.** *екотип, екотоп, екологічна ніша.*

Властивість. Екологічні терміни з семою «есо» на позначення властивості складають найчисленнішу групу термінів. Ці терміни характеризують позитивне або негативне смислове навантаження екологічного терміна з семою «есо». Так, якщо мова йде про захист екології та підвищення екологічної свідомості людей, ці терміни мають позитивне значення, наприклад: **англ.** *ecofavourable, ecoproductive, ecoactive, ecopractical, ecorecreational – екорекреаційний;* **укр.** *екобезпечний, екопродуктивний, екоцінний, екочистий, екозахисний* та ін. Терміни з семою «есо», які характеризують недбале ставлення до природи або небезпечність для екології планети, мають негативне забарвлення, напр.: **англ.** *ecotoxic, ecodangerous, ecohazardous, ecounstable, ecocritical;* **укр.** *еконебезпечний, екоотруйний, еконесбалансований, еконепродуктивний* та ін. Переважно ці екологічні терміни включають словосполучення, першим компонентом яких є термін з семою «есо» – *ecological,* напр.: ***англ.*** *ecological valence, ecological optimization, ecological expertise, ecological inspection, ecological crisis, ecological culture, ecological policy, ecological balance, ecological sytem, ecological stability, ecological standardization, ecological resource, ecological factor, ecological minimalism*; **укр.** *екологічна аварія, екологічна амплітуда, екологічна катастрофа, екологічна надійність, екологічна політика, екологічний аудит, екологічний маркетинг, екологічна оптимізація, екологічна толерантність, екологічний ризик, екологічна піраміда, екологічна експансія, екологічний спалах* та ін.

Осіб. В екологічній галузі є спеціалісти, які виконують різні функції: управління, керування технологічними процесами, безпосередні екологічні роботи на місцевості. Також в усьому світі поширюються рухи активістів, які виступають за збереження природних ресурсів, зменшення результатів глобального потепління тощо. Це сприяє виникненню термінів на позначення таких спеціалістів та осіб, напр.: **англ.** *ecospecialist, ecocoordinator, ecodefender, ecoprogrammer, ecotoxicologist;* **укр.** *екокоординатор, екоактивіст, екозахисник, ековолонтер, екопропагандист, екоспостерігач* та ін.

Науки та процесів. Екологія як наука, що вивчає відносини між живими організмами та довкіллям [12, с. 458], розгалуджується на ряд субгалузей, які позначаються терміном «ecology/екологія» і містять сему «есо», наприклад: **англ.** *ecology of viruses, ecology of species, ecology of plants, ecology of animals, ecology of insects, ecology of human;* **укр.** *екологія бактерій, екологія грибів, екологія ландшафтна, екологія мікроорганізмів, екологія комах, екологія природокористування.* Окрім того, в середині науки екології виокремлюються різні її напрямки: **англ.** *global ecology, evolutionary ecology, common ecology, medical ecology, agricultural ecology*; **укр.** *ландшафтна екологія, медична екологія, радіаційна екологія, рекреаційна екологія, соціальна екологія.*

Як будь-яка наука, екологія використовує свої методи дослідження, технології та способи оцінки, обробки матеріалів, визначення результатів. Наприклад: **англ.** *ecotreatment ecoconservancy, stream ecosanitation, ecologically-friendly trash processing*; **укр.** *екологічна охорона природних ресурсів; екообробка, екологічно-безпечна обробка, екологічне оздоровлення ріки.*

Таким чином, дослідження показує, що екологічні терміни характеризуються спільними ознаками в семантиці, які дозволяють їх розподілити на семантичні групи. Однією з найбільш продуктивних сем є сема «есо», яка випливає з самого поняття «ecology/екологія». Ця сема є інтегральною ознакою для ряду екологічних термінів, серед яких можна виділити ядро як головне поняття, в складі якого є сема «есо», та атрибутивне значення, де сема «есо» служить для опису властивостей поняття. Серед екологічних термінів з семою «есо» виділяють терміни, що називають: 1) природні явища, катаклізми, природоохоронну діяльність тощо; 2) екологічну діяльність; 3) предмет; 4) місце дії; 5) властивість; 6) осіб; 7) науку та процеси. Екологічні терміни з семою «есо» належать до однієї галузевої системи – екологія. Хоча вони поділяються на групи, сема «есо» дозволяє віднести їх до поняття «навколишнє середовище», «природа», «природоохоронна діяльність» тощо.

Подальший інтерес для дослідження становить аналіз семантичних особливостей термінів, об'єднаних лексико-семантичним полем «екологія» та виявлення спільних і відмінних ознак у семантичній структурі екологічних термінів.

Література:

1. Айвазові Н. Формування україномовної терміносистеми «Промислова екологія» (лінгвокогнітивні засади) / Ніна Айвазові, Галина Козлова, Ніна Філіппова // Проблеми української термінології : зб. наук. пр. – 2012. – С. 58–61.

2. Бадзюнь О. Є. Лексичні одиниці на позначення станів та явищ погоди в англійському у дискурсі [Електронний ресурс] / О. Є. Бадзюнь. – Режим доступу : http://www.philolog.univ.kiev.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2013_43_1/073_080.pdf

3. Голікова А. П. Регіональна економіка та природокористування [Електронний ресурс] / А. П. Голікова. – Режим доступу : http://b-ko.com/book_40.html

4. Григоренко Н. О. Структурно-семантичні особливості термінів у сучасній англійській мові [Електронний ресурс] / Н. О. Григоренко. – Режим доступу : http://elibrary.nubip.edu.ua/5846/1/10gno.pdf

5. Дудок Р. І. Семантичний диференціал як фактор утворення терміна [Електронний ресурс] / Р. І. Дудок. – Режим доступу : http://studentam.net.ua/content/view/8734/97/

6. Екологічний довідник України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ecowiki.io.ua/s480127/e_ukr_tlumachniy_slovnik

7. Кечеджі О. В. Особливості творення афіксальних неологізмів сфери екології у сучасній англійській мові / О. В. Кечеджі // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского // Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Том 24(63). – № 4. – Часть 2. – С. 49–55.

8. Кримець О. Проблеми визначення семантичної структури технічного терміна [Електронний ресурс] / О. Кримець. – Режим доступу : http : // ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/842/1/14.pdf

9. Музичук О. М. Лексико-семантичне поле на позначення екології / О. М. Музичук // Студентські наукові записки. Серія «Серія Філологічна». – 2012. – Вип. 5. – С. 120–121.

10. Овсейчик С. До проблеми становлення української екологічної термінології // Українська термінологія і сучасність: Збірник наукових праць / Відп. ред. Л. О. Симоненко. – Вип. V. – К. : КНЕУ, 2003. – С. 57–60.

11. Саламаха М. Я. Семантичний процес метонімізації англомовного терміна сфери охорони довкілля / М. Я. Саламаха // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2003. – № 14(273), Ч. І. – С. 220–226.

12. Словник української мови : в 11 томах / [А. П. Білоштан, М. Ф. Бойко, В. П. Градова, Г. М. Колесник, О. П. Петровська, Л. А. Юрчук]. – Том 2. – 1971. – Стор. 458. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http : // sum.in.ua/

13. Стернин И. А. Лексическое значение слова в речи / И. А. Стернин. – Воронеж, 1985. – 253 с.

14. Collins English Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http : // www.thefreedictionary.com/eco-

15. Longman Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http : // www.ldoceonline.com/dictionary/eco-

16. Random House Kernerman Webster's College Dictionary [Електронний ресурс].

УДК 82.091+821.161.2 Шевченко

О. А. Бігун,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ОБРАЗ *ВОЇНСТВА ХРИСТОВОГО* В ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

*Йдеться про реконструкцію міфологеми **воїнства Христового** у творчості Т. Шевченка. Розглядається її історія у християнстві (західно- та східнохристиянська моделі), аналізується типологія образу «лицарів святих» у Шевченковій поезії.*
Ключові слова: *християнство, образ **воїнства Христового**, філософія війни, типологія, Т. Шевченко.*

*Статья посвящена реконструкции образа **воинства Христова** в творчестве Т. Шевченко. Рассматривается его история в христианстве (западно- и восточнохристиаская версти), анализируется типология образа «рыцарей святых» в творчестве украинского поэта.*
Ключевые слова: *христианство, образ **воинства Христова**, философия войны, типология, Т. Шевченко.*

*The article deals with the reconstruction of the mythologema of **militia Dei** in Taras Shevchenko's writings. The history of this image, its western and eastern Christian models are distinguished. The community and differences of the mythologema of **militia Dei** is analyzed in the image of «holy knights» by Taras Shevchenko.*
Key-words: *Christianity, image of **militia Dei**, philosophy of war, typology, T. Shevchenko.*

Хвала вам, душі молодиє!
Хвала вам, лицарі святиє!
Вовіки-віки похвала!
Т. Шевченко «Неофіти»

Розмисли над Шевченковим Словом у контексті останніх подій в Україні ще раз доводять надзвичайну актуальність його творчості. Але не ту «актуальність», що раніше проглядала з «заштампованої» шкільної програми чи з пишних промов доповідачів до чергової річниці Кобзаря. Події Євромайдану зрушили Шевченка з кам'яних постаментів і він «пішов межи люди». Ідея цієї статті зародилась ще до подій 20-го лютого, але після них образ *воїнства Христового,* що встає на боротьбу з метафізичним злом, став асоціюватися з *Небесною Сотнею*, і знову проклав паралелі через тривожне сьогодення до незмінних духовних істин християнського світовідчуття, до творчості українського поета.

Спираючись на дослідження, що вивчають релігійне підґрунтя творчості Т. Шевченка у різноаспектних площинах (В. Барка, Г. Грабович, Д. Бучинський, І. Дзюба, Б. Завадка, О. Забужко, І. Ісіченко, Є. Нахлік, І. Огієнко, В. Пахаренко, Л. Плющ, С. Росовецький, Б. Рубчак, В. Яременко, В. Щурат та ін.), у статті розглядається рецепція образу *воїнства Христового* у відповідності до вчення Отців Церкви, середньовічної військової етики Давньої Русі/України та лицарської моралі доби козацтва.

Етична складова світоглядних позицій Шевченка характеризується концептуалізацією морального ідеалу, де основними домінантами визнаються братолюбіє, правда, воля. Вважають, що найбільший вплив на формування етичних поглядів Шевченка мала переосмислена, індивідуально сприйнята християнська філософія. Вона, безперечно, впливала на його моральну свідомість і на ранніх стадіях, «але релігійна стадія демонструє нове, унікальне переживання віри, для якого характерне онтичне ставлення до предмету віри, ставлення, що стосується не лише суб'єктивності та емпірики людини, а і її об'єктивного буття, прагнення до втілення віри у спосіб життя людини» [4, с. 9]. Як показує історичний досвід, питання віри в Україні часто опинялось на перетині конфесійних інтересів сусідніх імперій. Розбіжність поглядів та спроби підлаштування вірувань в русло інтересів певного кола осіб для задоволення своїх потреб зумовлювали втягування віруючих у непримиримі конфлікти. Показовою у цьому питанні є історія Коліївщини, покладена Т. Шевченком в основу сюжету поеми «Гайдамаки» (1841). Безперечно, що «поет глибоко переживав трагізм цієї української «ночі святого Варфоломія», розумів його фатальну зумовленість тогочасним польським пануванням над нещодавно вільним козацьким народом і оспівав той дух непокори й волі, якого так бракувало його приборканим сучасникам» [16, с. 151]. До етичних парадоксів поеми відносять освячення священиками гайдамацьких ножів. Вважаємо, що «освячення ножів» варто розглядати у контексті світоглядних засад відповідного історичного періоду, коли зброя вважалася атрибутом *воїнства Христового* (*militia Dei* – латиною), ідеологічного символу, відомого як на християнському Заході (концепція зустрічається у трактатах Мартіна Турського, Марсилія Мученика та ін. [цит. за: 17, с. 34-35.]), так і на візантійському Сході [10, с. 89–90], а далі – у давньоруській патристиці [5, с. 344] та численних агіографічних джерелах, апокрифах, літописах [3, с. 221; 12, с. 803].

Досліджуючи інтерпретації *воїнства Христового* різними гілками християнських Церков, О. Киричок припускає не лише можливий вплив ранньої патристики на його моделювання у середньовічній культурі Давньої Русі, але й зауважує, що хронологічні рамки появи на праукраїнських теренах подібної ідеологеми співпадає з епохою хрестових походів *воїнів Господа* на Заході та апогеєм лицарської ідеї у Візантії [7, с. 43]. Незаперечним є факт плекання серед козацької спільноти лицарської етики, яка за принципом наслідування увібрала в себе засади давньоруської дружинної моралі. Наше «домородне українське лицарство», як пише про нього М. Грушевський, постало «за взірцями візантійськими і західноєвропейськими, на тій же християнській основі, на аналогічних із західним феодалізмом підставах, <…> у формі аналогічній, але в значній мірі оригінальних…» [3, с. 39]. Те, що запорізьке військо вважало себе лицарством, підкреслює М. Попович, навіть робить припущення про зв'язки запорізького лицарства з військово-чернечим Мальтійським орденом.

© О. А. Бігун, 2014

Зокрема, засновник Фастова католицький біскуп Київський українець Йосиф Верещинський «весь час про заснування на Запоріжжі лицарського ордену, на зразок ордену Мальтійського, мріяв і цю свою ідею словом і друком ширив». Про те, що запорізькі козаки вважали себе лицарями згадується і в українській бароковій літературі [14, с. 160].

Для *воїнства Христового*, тісно пов'язаного з поняттям «війни», у середньовічній філософській культурі знайшлися аргументи не тільки для виправдання ідеалів військової доблесті, але й спроби забарвлення найвищих християнських цінностей військово-лицарською етикою. Ранньохристиянська патристика довгий час не допускала «сакралізації» війни (Климент Александрійський, Афанасій Великий, Феофіл Антіохійський, Юстин Мученик, Єфрем Сирин та ін.), проте опинившись перед загрозою завоювання іновірцями, «християнські мислителі починають шукати в Біблії аргументи, які б переконали християн брати участь у підтриманні закону і порядку» [17, с. 39]. Таких аргументів виявилось небагато (Мт. 10:34; Мт. 5:38-39, 26, 52), (Лк. 3:14), тому на християнському Сході та Заході теологи починають активно розробляти концепції «філософії війни», яка згодом отримує поділ на «священну» та «справедливу». Концепція «священної війни» була використана на Заході як ідеологічне підґрунтя для хрестових походів. Візантія сповідувала принципи «справедливої війни», метою якої була оборона території, народу, віри. В силу того, що Візантія стала духовною наставницею Київської Русі, поняття «справедливої війни» стало частиною світоустрою давньоруської середньовічної культури. Розрізнення ідеологем «священної» та «справедливої» війни відчутно і в Шевченкових творах. Так, у поезії «Холодний Яр» (1845) у рядках: *«Не славтеся царевою / Святою війною»* [18, с. 357], поет розкриває істинний зміст імперських амбіцій сусідньої держави, що розширювала свої території загарбницькими методами під гаслами «христианского просвещения», подібно до політики хрестоносців, що розбудовували «християнську республіку» за допомогою силового приєднання земель. Реконструкція цієї ідеологеми яскраво проступає поемі «Кавказ» (1845):

До нас в науку! ми навчим,
Почому хліб і сіль почім!
Ми християне; храми, школи,
Усе добро, сам Бог у нас!
Нам тільки сакля очі коле:
Чого вона стоїть у вас,
Не нами дана; чом ми вам
Чурек же ваш та вам не кинем,
Як тій собаці! Чом ви нам
Платить за сонце не повинні! –
Та й тільки ж то! Ми не погане,
Ми настоящі християне,
Ми малим ситі!.. [18, с. 346].

Однак, тут оприявнюється невідповідність ідеологічних міфів, бо великодержавна російська політика, що повсякчас реанімувала візантійські ідеї, взяла на озброєння агресивну концепції «священної війни», що свого часу була символом середньовічного католицького Заходу. Як свідчать історики, концепція «священної» війни не прижилась у візантійській військовій теології і філософії, на відміну від концепції «справедливої війни», себто війни оборонної. З цього приводу російський візантолог Г. Литаврін зауважував: «Прикметно, що навіть у тих випадках, коли Візантія здійснювала відверто завойовницькі походи (підкорення Болгарії, захоплення вірменських і грузинських земель), вона жодного разу за свою 11-столітню історію не вийшла за межі старих кордонів Римської імперії, тобто, з точки зору політиків та ідеологів Візантії, вона завжди вели лише справедливі війни – за встановлення своїх прав, колись порушених варварами» [11, с. 17]. Хоча наснаження ідеологічних міфів імперськими амбіціями, політичні маніпуляції та підміна понять у минулих та сучасних формах Російської держави річ звикла. «Справедливе» військове втручання з «оборонною» метою можна було простежити зовсім недавно, під час подій у Криму.

В політичній ситуації XVI-XVIII ст. для українців ідеологема «справедливої війни» наповнювалась ідеальним етичним змістом, стаючи засадничою ідеологемою у визвольних змаганнях. У текстах літописів XVII-XVIII ст. репрезентується художній вияв образу воїна-захисника – козака як оборонця політичних, релігійних, культурних прав і свобод українців. Воїни як оборонці своїх земель, віри, усіх знедолених та зневажених зустрічаються у творах Климентія Зіновіїва, Інокентія Гізеля, Станіслава Оріховського та ін. Зокрема, Григорій Сковорода у «Спорідненості до воїнства» пише, що воїн повинен захищати «землеробство і купецтво від внутрішніх грабіжників та зовнішніх ворогів», «захищати стражденну й беззбройну невинність, заступатись за основу суспільства – правду (підкреслення наше. – О. Б.)» [15, с. 326]. Ідеалізація охоронних, оборонних функцій воїна призвела до барокового феномену – образу Христа-воїна. За спостереженнями О. Киричка, образ Христа-воїна характерний і для давньоруської літератури, хоча менш виразний, ніж у західноєвропейській інтерпретації. Насамперед, на думку вченого, «проекцію образу Христа на лицарський ідеал можна завбачити у переконаності давньоруських людей у здатності лицаря подібно до Христа, вмирати і воскресати» [8, с. 50]. У бароковій літературі образ Христа-воїна як заступника набирає свого лицарського забарвлення, про що, зокрема, свідчать найменування Ісуса Христа гетьманом, про що залишились згадування у «Словнику української мови XVI – першої половини XVII ст». [13, с. 219]. Змалювання Христа в образі гетьмана, вважає О. Зелінська, можна вважати специфічною рисою в українському письменстві, що викликано тогочасними іс-

торичними реаліями [6, с. 271]. За спостереженнями Є. Лебідь, у новій українській літературі (поема І. Котляревського «Енеїда», повість М. Гоголя «Тарас Бульба»), воїни-захисники наділені такими характеристиками, що властиві й образам воїнів-захисників із текстів української літератури попередньої доби: кодекс честі й обов'язку перед своїм народом; готовність до жертви та самопожертви в ім'я Батьківщини і віри; відданість своєму покликанню, беззастережна сміливість, незламність; повага до козацького побратимства та його законів. Т. Шевченко у своїй поетичній творчості, звертаючись до образу воїна-захисника, безумовно, спирався на традиції попередників. Представники козацтва у його текстах «наділені всіма ідеальними рисами воїна – мужністю, звитягою, гідністю, самовладанням. Поет наголошує на лицарському завзятті воїнів-козаків, їх послуху та пієтеті у ставленні до отамана, і на взірцевості, вищості останнього» [9, с. 64-65].

Так, події Коліївщини, висвітлені Шевченком у «Гайдамаках», підтверджують тезу про концепцію «справедливої війни», яка зайняла чільне місце в ідеології повстанців, що піднялись на боротьбу, обурені соціальною нерівністю, релігійними утисками за національними ознаками. Наприклад, в «Інтродукції» Шевченко дає стислий опис історичних подій, що передували початку «справедливої війни»: *«Розбрелись конфедерати / По Польщі, Волині, / По Литві, по Молдаванах / І по Україні; / Розбрелися та й забули / Волю рятувати / Полигалися з жидами / Та й ну руйнувати. / Руйнували, мордували, / Церквами топили… / А тим часом гайдамаки / Ножі освятили»* [18, с. 136]. Правдиве бажання гайдамаків захистити свої землі від загарбників, а разом з тим і православну віру має низку типологічних перегуків з середньовічною символікою *воїнства Христа*. У богословських концепціях розрізняють декілька «рангів» *воїнів Христа.* Насамперед, *воїнами Христа* є ангели, архангели, Сили, Влади, Херувими, Серафими та інші небесні сили на чолі з Ісусом Христом та архангелом Михаїлом. По-друге, під *воїнством Господа* або *солдатами Ісуса Христа* розуміють усіх озброєних християн, які виконують священну місію – захищають країну, знищують беззаконня тощо. І, по-третє, *воїнами Христа* є ченці, єпископи та інші клірики [7, с. 43]. За цим поділом, за його другим пунктом, повстанці-гайдамаки цілком підпадають під дефініцію *воїнства Христового*, оскільки стають на захист своїх земель проти беззаконня завойовників, проти насильного навернення до іншого церковного обряду, проти тих, хто виступає «злом», а точніше «злоначинающими». Важливо, що у редукованій метафорі «воїнства Христового» ще з давньоруської доби зберігся той ідеальний етичний зміст, що уособлює битву добра з метафізичним злом.

Шевченко не наважується прямо вжити метафору *воїнства Христового* стосовно гайдамаків, він сумнівається у доцільності тих страхітливих трагедій, до яких призводить у кінцевому рахунку «справедлива війна». Однак, відгуки цієї метафори проступають у авторській позиції щодо образу гайдамака в історії: *«За святую правду-волю / Розбойник не стане, / Не розкує закований / У ваші кайдани / Народ темний, не заріже / Лукавого сина, / Не розіб'є живе серце / За свою країну»* («Холодний Яр») [18, с. 357]. Ставлячи болюче запитання: *а за віщо, за що люде гинуть?*, Шевченко переконаний, що захланність людська, заздрість, марнославство штовхають на вбивство, й тоді кров народжує кров, помста веде за собою ще лютішу помсту, виникає зачароване коло зла [1, с. 528]. Ймовірно, тут починає проступати інший бік Шевченкового світосприйняття, так би мовити творче віддзеркалення тих процесів, коли закрадаються сумніви у ефективності старозавітного «око за око, зуб за зуб» і наближається усвідомлення ідей євангельського прощення та братолюбія.

Важливо, що підтекстова метафора *Христового воїнства*, що натяком, на рівні культурного коду проведена в «Гайдамаках», знаходить своє втілення на рівні авторемінісценції у поемі «Неофіти» (1857). Те, що поеми поєднані дивною симетрією, протиставним розвитком, в якому здійснюється «прозріння серця», вказував В. Барка [2, с. 61]. Так, на «справедливу війну» проти «ката лютого» стають в «Неофітах» не бунтарі-гайдамаки, отруєні почуттям помсти, а «стратеги Божії», остаточно поставлені на сторожі переможних сил добра: «*Уже внучата зачались, / І виростуть вони колись, / Не месники внучатат тії, / Христові воїни святії! / І без огня, і без ножа / Стратеги Божії воспрянуть. / І тьми і тисячі поганих / Перед святими побіжать»* [19, с. 255]. Тут проступає й біографічний елемент, адже, як відомо, дід Тараса Григоровича – Іван Андрійович Шевченко – за власним зізнанням, ще «півпарубком» був серед «коліїв», про що розповідав своєму внукові. Згодом, через роки, під впливом знайомства з діячами польського визвольного руху поет наважився подивитися на описані події під іншим кутом зору. У примітці до листа Шевченка від 25 вересня 1855 р. він писав: «У часі нашої спільної вандрівки по степах Шевченко одного дня, коли сильніш розгарячився і говорив щиро (w chwili większego rozgrzania i szczerości), сказав мені, що жалує своїх «Гайдамаків» і цілого того напряму, що тепер знає Красінського і наших поетів і «w duchu swoim to potępia». Але додав: «Вибачай, се вже було в моїй крові, я ж рідний внук одного з гайдамаків, се нехай тобі все вияснить»«[18, с. 640]. Вибудовуючи бінарну опозицію діди-месники/онуки-»Христові воїни», що проходить червоним пунктиром у поетичних рядках поеми «Неофіти», Шевченко декларує власну етичну позицію, стаючи на сторону новозавітних «стратегів Божих», які принесуть «правди слово» своєму народові.

Отже, образ *воїнства Христового* є складовою художнього світу Шевченка. Для цього образу характерні як специфічні ознаки давньоруської дружинної етики, так і моральних засад західноєвропейського лицарства, спільність яких згодом трансформувалась у козацьке звичаєве право. За допомогою елементів лицарської культури Шевченко у своїх творах подає «модель світу» відповідної епохи. Однак християнська сутність цієї ідеологеми вивищується над рештою сенсів і оголює її первинний зміст – «визволити нас від лукавого».

Література:

1. Барабаш Ю. Я. Вибрані студії. Сковорода. Гоголь. Шевченко / Юрій Якович Барабаш. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 741 с. – (Серія «Бібліотека «Шевченківського комітету»).

2. Барка В. Правда Кобзаря / В. Барка. – Нью-Йорк : Видавництво «Пролог», 1961. – 288 с.

3. Грушевський М. С. Історія української літератури: в 6-ти т., 9-ти кн. / М. С. Грушевський. – К. : Либідь, 1993. – Т. 3 / Упоряд. В. В. Яременко, приміт. С. К. Росовецького. – 285 с.

4. Дроздова Т. О. Етичний ідеал у творчості Т. Г. Шевченка: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.05 «історія філософії» / Т. О. Дроздова. – Київ, 2009. – 20 с.

5. Еремин И. П. Литературное наследие Кирила Туровского / И. П. Еремин // Труды отдела древнерусской литературы / АН СССР. Ин-т рус. лит. (Пушкин. Дом); Отв. ред. Д. С. Лихачев. – М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1958. – Т. XV. – С. 331–348.

6. Зелінська О. Назви Бога та Ісуса Христа у прозових текстах періоду Бароко / О. Зелінська // Вісник національного університету «Львівська політехніка». – № 620. Проблеми української термінології. – Львів, 2008. – С. 268–273.

7. Киричок О. Б. Давньоруська дружинна етика та західноєвропейська лицарська мораль: подібність і відмінність / О. Б. Киричок // Магістеріум: [наук. вид-ня]. – К. : Академія, 2004. – Вип. 13: Історико-філософські студії. – С. 42–49.

8. Киричок О. Б. Образ Христа-воїна в культурі Київської Русі / О. Б. Киричок // Образ Христа в українській культурі: [зб. наук. праць / Ред. кол.: В. С. Горський (відп. ред.) та ін.]. – 2-ге вид. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2003. – С. 48–55.

9. Лебідь Є. М. Метатекст поезії Тараса Шевченка та українська література: давня і нова доба: [монографія] / Євгенія Михайлівна Лебідь. – К. : Наукова думка, 2012. – 168 с.

10. Лев VI Мудрый. Тактика Льва / Лев VI Мудрый. – СПб : Алетея, 2012. – 368 с.

11. Литаврин Г. Г. Геополитическое положение Византии в VII-XII вв. / Г. Г. Литаврин // Византия между Западом и Востоком. Опыт исторической характеристики. – Спб. : Алетея, 1999. – 534 с.

12. Мильков В. В. Древнерусские апокрифы / В. В. Мильков. – СПб. : Изд-во РХГИ, 1999. – 895 с.: ил. – (Памятники древнерусской мысли).

13. Наконечна Г. З досвіду укладання «Словника богословських термінів» / Г. Наконечна // Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, Львів 13–15 травня 1998 р. – Львів, 1998. – С. 215-224.

14. Попович М. В. Нарис історії культури України / М. В. Попович. – К. : «АтрЕк», 1998. – 728 с.: іл.

15. Сковорода Г. Пізнай в собі людину / Г. Сковорода. – Львів : «Світ», 1995. – 525 с.

16. Смілянська В. Структура і смисл: спроба наукової інтерпретації поетики текстів Тараса Шевченка: [монографія] / В. Смілянська, Н. Чамата. – К. : Вища школа, 2000. – 207 с.

17. Флори Ж. Идеология меча: Предистория рыцарства; пер. с франц. М. Ю. Некрасова / Ж. Флори. – СПб : Евразия, 1999. – 314 с.

18. Шевченко Т. Г. Повне зібр. творів: У 12 т. [редкол.: М. Г. Жулинський та ін.] / Т. Г. Шевченко. – К. : Наук. думка, 2001. – Т. 1. – 784 с.

19. Шевченко Т. Г. Повне зібр. творів: У 12 т. [редкол.: М. Г. Жулинський та ін.] / Т. Г. Шевченко. – К. : Наук. думка, 2001. – Т. 2. – 784 с.

УДК 811.11' 37' 373 -116

Л. Ф. Борсук,
Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

МІЖМОВНІ ВПЛИВИ ТА ІНШОМОВНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В АНГЛІЙСЬКУ ТЕРМІНОЛОГІЮ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ

Стаття присвячена дослідженню іншомовних запозичень у сучасну англійську термінологію банківського бізнесу. Акцентовано увагу на тому, що термінологія банківського бізнесу сектору економіки експлікує тенденцію інтернаціоналізації терміна, є основним продуктивним способом та джерелом збагачення, формування і поповнення спеціальної лексики.

Ключові слова: *термінологія банківського бізнесу, запозичення, міжмовні впливи, контактуючі мови, мова донор, мова реципієнт.*

Статья посвящена исследованию иноязычных заимствований в современную английскую терминологию банковского бизнеса. Акцентировано внимание на том, что терминология банковского бизнеса сектора экономики эксплицирует тенденцию интернационализации термина, является основным продуктивным способом и источником обогащения, формирования и пополнения специальной лексики.

Ключевые слова: *терминология банковского бизнеса, заимствования, межъязыковые влияния, контактирующие языки, язык донор, язык реципиент.*

The article investigates the foreign borrowings in modern English banking business terminology. It is focused that the banking terminology of economic sector explicates trend of internationalization as the main productive way and a source of enrichment, formation and replenishment of specialized vocabulary.

Keywords: *banking terminology, borrowings, cross-language influence, language contact, language donor, language recipient.*

Постановка проблеми. Останнім часом, зазнає активізації банківський сектор ринкової економіки, що зумовлює приплив відповідної, переважно запозиченої термінології для номінації нових реалій. Запозичені терміни банківського бізнесу (далі ТББ) стають частиною фахової мови – реципієнта, де здійснюються внутрішні процеси саморозвитку, а нові одиниці групуються у тісніші термінологічні утворення. Сьогодні, банківська термінологія відіграє суттєву роль у міжмовних впливах утворюючи, так званий, інтернаціональний термінологічний фонд. Тенденції до інтернаціоналізації особливо виразно проявляються у сферах науково-технічної та фінансово-економічної термінології, де з огляду на значну інтеграцію досягнень світової цивілізації, розширюються сфери міжнародної співпраці. Запозичення – універсальне лінгвістичне явище, що виявляється в обміні мовними знаками двох чи більше контактуючих мов у різних сферах діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Інтенсивний приплив іншомовних термінів закономірно отримує неоднозначну оцінку мовознавців-термінологів: з одного боку, дослідники відзначають певне збагачення мови, наближення асимільованих іншомовних запозичень до світових стандартів та досягнень, з іншого констатують перевантаження мови-реципієнта чужомовними лексемами, а дуже часто безпідставне витіснення автохтонних відповідників. Розв'язання проблеми іншомовних запозичень та мовних взаємовпливів започатковано у працях Лотте Д. С., Секирина В. П., Шетле Т. В., Хаугена Є. та інших, на які опираємося у нашому дослідженні.

Безперечно, що мовні контакти залежать від позамовних факторів детально описаних у низці досліджень: Л. Щерби, В. Виноградова, Д. Шмельова, Г. Винокура, С. Семчинського, Р. Помірка та інших. Специфіці функціонування трансферного слова присвячені, також праці дослідників О. Кубрякової, А. Уфімцевої. Термінологи акцентують на тому, що в значенні запозиченого терміна індукуються додаткові змістові відтінки в результаті яких термін уточнюється і набуває завершеності.

Сучасна ТББ поповнюється шляхом термінологізації загальновживаної лексики, оскільки ринковий сектор економіки породжує нові поняття та явища, які потребують номінації.

Мета та завдання. Висвітлення процесів запозиченого банківського терміна зумовлені потребою номінації нового поняття або явища, коли мова – реципієнт не встигає запропонувати для номінації наукової реалії власну мовну одиницю. Важливим завданням вважаємо з'ясування ролі і динаміки міжмовних впливів у межах терміносистеми банківського бізнесу англійської мови-реципієнта.

Проникнення запозиченого терміну до іншої мови є результатом тісного розвитку міжкультурних та мовних зв'язків, виникнення та впровадження новітніх наукових технологій.

Виклад основного матеріалу. Основною причиною запозичення термінів є, на наш погляд, необхідність у номінації нових банківських понять сектору економіки внаслідок передусім лінгвістичної мімікрії (імітування, наслідування), тощо. У цьому сенсі терміносистема банківського бізнесу головно формується двома шляхами: власне запозичення (перейняття матеріалу із мови донора) і калька під якою розуміємо перейняття моделі з іншої мови і перенесення її на мову реципієнта. Так: *break – «раптове падіння цін на контракти; warrant – повноваження, право власника на покупку акцій та інших цінних паперів; gamma – «величина виміру дельти опціону залежно від коливання ціни відповідного ф'ючерса»; income elastibility of demand – «відносна зміна споживання при зміні доходу».*

Зазначимо, що ТББ утворені такими шляхами збагачують термінологічний корпус англійської терміносистеми банківського бізнесу, заповнюючи відсутність номінативних засобів для позначення відповідних реалій.

© Л. Ф. Борсук, 2014

Інтернаціоналізація термінології є необхідним засобом комунікації у період глобальних соціальних реформ, активізації міжнародного спілкування та економічних контактів [1, с. 38], для прикладу: *deficit; capital; contract*, *inflation; hyperinflation; default; boom тощо.* Поруч із запозиченнями інтернаціонального термінологічного фонду, утворення нових ТББ здійснюється семантичним способом, який полягає у прирощенні до існуючого терміна нового значення, або нових його відтінків. За словами Д. С. Лотте, загальновживана лексема перетворюється у термін, тобто до раніше зареєстрованого значення додається нове значення» [3, с. 37–38].

На сучасному етапі термінологи застерігають про небезпеку перенасичення мови реципієнта термінами іншомовного походження. Тому, необхідно уважно стежити за процесами «запозичення» іншомовної термінології зокрема фінансово-економічної та банківської термінологій.

Під запозиченням розуміємо елемент чужої мови (слово, морфема, синтаксична конструкція тощо) перенесені з однієї мови в іншу в результаті мовних контактів, а також сам такий процес переходу елементів однієї мови в іншу (розрядка наша). У ході запозичення здійснюється не пасивне переміщення ТББ з однієї мови в іншу мову-акцептор, а активний дієвий процес засвоєння іншомовних елементів, їх пристосування до потреб мови реципієнта.

Найчастіше у мовних контактах домінують пласти термінологічної лексики із мови, носії якої мають більш розвинуту культуру. Так, терміни італійського походження датуються ще XVI ст: *banque; cartel; solde; tariffe* тощо. Запозичення на основі синонімічної, семантичної контамінації, на думку Шетле Т.В., є найпродуктивнішою категорією [7, с. 23].

Аналіз запозичених ТББ здійснюємо за критеріями які традиційно пропонуються у сучасному термінознавстві.

1.Терміни, запозичені із збереженням графічної норми: *bank; credit; deposit; fund; profit;*

2.Терміни, запозичені з наступною асиміляцією у вимові: *operation; company; transaction; reserve.*

3. Терміни запозичені не у всій сукупності значень, із зміною значень, або його переосмисленням (іт.) *cartello – cartel; tariff – tariff* тощо.

Аналогічно, зустрічаємо явище точного відтворення французьких запозичень в англійську ТББ, що призводить до появи синтаксичних напівкальок: *attorney ge´ne´ral > attorney general – генеральний аторней*; «міністр юстиції (США),» або *standard de vie>standard of living – рівень життя.* Аналізований матеріал ТББ засвідчив, що ≈ 75% термінів за походженням є запозиченнями в англійську з італійської та французької мов.

У нашому дослідженні ТББ розподіляємо за семантичними або тематичними групами: – терміни, що позначають банківські процедури: *averaging, financial engineering;* – терміни і терміносполучення, що називають фонди (грошові) і грошові засади – *investment trust, unit trust, hedge funds,* тощо; – терміни для позначення банківських платіжних або розрахункових документів – *defensive stock, common stock, round lot, traveller's check* etc. [8].

За нашими спостереженнями ТББ є найпродуктивнішою (≈ 70-80%) від усіх запозичень що обслуговують сфери бухгалтерського обліку, банківської справи, маркетингової діяльності та ін. Водночас, постає проблема у тому, що мовознавча наука не встигає номінувати нові терміни, що надходять: *brand-manager – спеціаліст певної торгової марки*; *top-manager – головний менеджер*; *account-manager – бухгалтер менеджер,* тощо.

Адже, сьогодні престижніше вживати *merchandiser – ніж спеціаліст з продажу*; *accountant – ніж бухгалтер*; *head-hunter – ніж кадровик*. До цієї ж категорії термінів відносимо і такі: *superviser – супервайзер*, *realter – ріелтор, gate keeper*, *«сторож, охоронець, вартовий»*, де судячи з першого компонента *gate (з англ. ворота), йдеться про охоронця великої фірми, (мега-фірми)* [5].

Відзначимо, що семантика запозичених слів часто не збігається з семантикою їх етимонів у мові – джерелі через такі виявлені особливості:

– запозичений термін вживається, як правило, не в первинному значенні, скажімо, *brand* в англійській мові нараховує аж сім значень. Аналогічну багатозначність виявляють *promotion, corruption;*

– первинне значення запозиченого терміна збігається із відповідником джерела, однак його семантика при цьому звужується: *license (ліцензія); сертифікат; credit.*

– запозичується не лише літературне значення, а й сленгові одиниці найчастіше американського варіанту англійської мови: *racket* (7) амер. (сленг.) *шантаж, махінація, шахрайство, сфера* (8) *робота, бізнес* (*I am in the insurance racket*.

– проникнення, що призводить до варваризації мови: (*continuation of debt*) – *континуація, продовження поновлення після перерви*; *cash – готівка, гроші*.

Акцентуємо на тому, що значення деяких запозичених ТББ набувають похідних значень шляхом метафоризації. Так, скажімо, завдяки строгій податковій політиці термін «аудитор» вживається не тільки у значенні «*людина, яка перевіряє, контролює, консультує*,» але й набуває негативного емоційно-експресивного забарвлення: auditor – *цербер, наглядач, дармоїд; political audit – політичний аудит; inflation spirit – інфляція духу; devaluation – девальвація* [5]. Тобто спостерігаємо переміщення частини спеціальної лексики до пласту загально вживаної.

При цьому важливим аспектом запозичення може стати однозначність терміна у межах певної терміносистеми його стислість та системність.

Досліджуваний фактичний матеріал включає термінологічні одиниці, що семантично заповнюють відсутні або не вживані поняття сфери банківської справи, фінансів, тощо: *Holding-Bank; Run – масове вилучення вкладів з банку, біржова паніка; slump – раптове падіння (цін, курсу цінних паперів тощо); swing – коливання курсу на біржі тощо* [8].

Інтернаціоналізми та запозичення незважаючи на їх спільні риси не є ідентичними явищами. Як зазначає В.В. Акуленко «інтернаціоналізми є категорією синхронії зі своїми специфічними характеристиками, а запозичення – умовна для синхронії група фактів, що виокремлена за діахронними критеріями. Специфічними рисами інтернаціоналізмів є також їх омологічність – міжмовна схожість у планах змісту та вираження» [2, с. 31].

Практично, кожен інтернаціоналізм виникає як результат запозичення, однак не кожне запозичення є інтернаціоналізмом. Тобто поняття «запозичення» є ширшим за поняття інтернаціоналізм, хоча інтернаціоналізми проникають у переважну кількість мов [1, с. 32]. Сучасна тенденція термінологічних процесів вказує на те, що інтернаціоналізми ТББ запозичено із більшості європейських мов*: marketing, business, Eurodollar, voucher, capital, trust, investor* та інші.

Таким чином, терміносистеми національних мов, сприймаючи головно, англійські іншомовні елементи, формують спільний інтернаціональний лексичний фонд. Однозначність тлумачення таких інтернаціональних термінів, полегшує та спрощує міжнародне ділове спілкування, сприяє кращому взаєморозумінню у фаховій та міжкультурній комунікації: *cash; account; company; security, credit control.*

Динамічні, соціально-економічні, політичні, культурно-наукові відносини між країнами сприяють входженню та впливу інтернаціональних слів, у банківську сферу.

Безперечно, що для термінологічного фонду англійської банківської терміносистеми відіграють її контакти з іншими мовами. Сучасна англомовна банківська термінологія насичена гетерогенними утвореннями – греко-германськими, греко-романськими, й іншими.

Запозичення це процес у результаті якого у мові з'являється і закріплюється певний іншомовний елемент [4, с. 57]. Запозичення – невід'ємна складова процесу функціонування та одного з основних джерел поповнення термінологічного корпусу банківського дискурсу.

У термінологічних дослідженнях, існують різні точки зору вчених на феномен запозичення, опираючись на котрі виокремлюємо два види іншомовного впливу:

1) запозичення іншомовного матеріалу (слова, словосполучення, значення котрих «властиве усій групі в цілому» словотвірні афікси, рідше флексії): *depository; establishment*; *bookkeeping.*

2) запозичення іншомовної форми за «чужоземним зразком». У цьому сенсі, струнку класифікацію запозичень уклав А. Э. Хауген, який розглядав перенесення з іноземної мови лексеми, форма котрої, «у запозиченій мові має перебувати у діатонічному співвідношенні з іноземною мовою» [6, с. 345].

У результаті запозичень у ТББ з'ясовано, що найактивнішими є прямі запозичення і калькування з інших європейських мов, як джерела поповнення та збагачення англійської банківської терміносистеми. Слід зазначити, що більшість запозичень залишаються у мові – рецепторі без будь-яких змін. Соціально-економічні зміни останніх років, на фоні процесів інтеграції і глобалізації виражаються також інтернаціональними ТББ, які належать європейським мовам і в своїй основі походять від латинської та італійської мов.

Терміни, що мають інтернаціональний характер у більшості мов запозичуються без змін: *англ. bank; італ. banko; фр. banque; англ. capital; фр. capital; лат. capitalis* [5] тощо. Основною причиною запозичення таких одиниць без змін є то, що вони відірвані від певної мовної системи, а в запозиченій мові не існує еквівалентних варіантів, які можуть компенсувати їх відсутність.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Результати, отримані у процесі емпіричного матеріалу термінології банківського бізнесу мають важливе теоретично-практичне значення, що потребує у перспективі окремого дослідження. На наш погляд, запозичений термін повинен мати семантичне коріння у двох термінологіях, що свідчить про тісний зв'язок між ними. Однак, запозичення матеріальної оболонки терміна ще не є ознакою семантичної взаємодії між терміносистемами. Тут можемо говорити про семантичні зсуви, де семантична взаємодія термінологічних систем передбачає встановлення таких відносин між їхніми елементами, зокрема семантичної деривації, концептуальних та конотативних виявів, що також може бути перспективою майбутніх розвідок.

Література:

1. Кияк Т. Р. Запозичення та інтернаціоналізми у фахових мовах / Т. Р. Кияк // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2006. – С. 28–36.

2. Акуленко В. В. Интернациональные элементы в лексике и терминологии / В. В. Акуленко. – Х. : Высш. шк., 2003. – 208 с.

3. Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминоэлементов / Д. С. Лотте. – М. : Наука, 2004. – 146 с.

4. Секирин В.П. Заимствования в английском языке / В. П. Секирин. – К. : Изд-во Киев. ун-та. – 2000. – 152 с.

5. Словарь банковско-биржевой лексики на шести языках / сост. Бобылев Ю. А. – М. : Макс ОР, 2002. – 288 с.

6. Хауген, Э. Процесс заимствования / Э. Хауген // НЗЛ. – Вып. 6. – М., 2007. – С. 344–383.

7. Шетле Т. В. Англоязычная терминология банковского дела в языковой системе и речевой практике : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Т. В. Шетле. – М., 2010. – 23 с.

8. Dictionary of Banking Terms / by Thomas P. Fitch. – Barron : Barron's Educational Series, Inc., USA, 2000.

УДК 811.11: 81'42'2-83

А. В. Булкіна,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

КОНФЛІКТНИЙ ДІАЛОГ У ЛЮБОВНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ ТОМАСА ГАРДІ)

Статтю присвячено розгляду особливостей конфліктного діалогу у любовному дискурсі. Розкрито специфіку його функціонування, подано класифікацію і загальну характеристику семантичних типів варіантної складової міжособистісної конфронтації в романтичному спілкуванні.
Ключові слова: *любовний дискурс, діалог, конфліктний дискурс, семантичний інваріант, семантичний тип.*

Статья посвящена рассмотрению особенностей конфликтного диалога в любовном дискурсе. Раскрыта специфика его функционирования, представлена классификация и общая характеристика семантических типов вариантной составляющей межличностной конфронтации в романтическом общении.
Ключевые слова: *любовный дискурс, диалог, конфликтный дискурс, семантический инвариант, семантический тип.*

This article deals with the characteristics of conflict dialogue in love discourse. It analizes the specifics of itsfunctioning, presents an overview of its classification and semantic types of interpersonal confrontation in a romantic conversation.
Keywords: *love discourse, dialogue, conflict discourse, semantic invariant, semantic type.*

Антропоцентричний підхід до дослідження мовних сутностей, що наразі панує в лінгвістичних науках, зумовлює значний інтерес дослідників до дослідження сфери міжособистісної комунікації, її комунікативно-функціональних та прагма-когнітивних характеристик.

Саме тому значний інтерес для дослідження становить сфера романтичного (любовного) спілкування, що яскраво опроявлює специфіку міжособистісної комунікації у їх співвідношенні з параметрами культури, мови, соціального та історичного контексту.

Актуальність статті, таким чином, визначається загальною комунікативно-функціональною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень. **Об'єктом** дослідження статті виступає діалогічний любовний дискурс в романах Томаса Гарді, а **предметом** – специфіка розгортання та реалізація конфліктного діалогу в межах любовного дискурсу в романах Томаса Гарді.

Сферу любовного спілкування можна віднести до так званого «пристрасного дискурсу», що виділили та дослідили А.Греймас та Ж.Фонтаній. В їхньому розумінні, пристрасть є абсолютно новим способом життя та світовідчування, що існує поза будь-якою раціональністю та «семантичною компетенцією», саме тому пристрасні дискурси, в тому числі і любовний, визначаються як «інші, нові форми наративних відчуттів» [3, с. 12].

Р.Барт трактує любовний дискурс як своєрідне розгортання мови закоханого, що є носієм певних симптомів, яке відбувається непослідовно та дуже часто непередбачувано, закоханий і справді не перестає подумки метатися, вживати всі нові демарші й інтриги проти самого себе. Його дискурс – це всякий раз немов напад мовлення, викликаний яким-небудь дрібним, випадковим приводом [1, с. 81–82].

Вищезазначені підходи до визначення любовного дискурсу зосереджуються насамперед на когнітивно-емоційному аспекті його функціонування. Т.Г.Ренц визначає романтичний дискурс як особистісно-орієнтований дискурс, що складається з безлічі кодифікованих знаків, що продукуються партнерами у процесі спілкування, спрямований на реалізацію потреби кохати і бути коханою(им) і обслуговуючий сферу романтичних відносин [6, с. 140–141].

Однією з основоположних сутнісних характеристик любовного дискурсу є високий ступінь інтимізації та завищена емоційність спілкування в романтичній діаді. На думку П.Келлетта, з цим тісно пов'язаний архетип синхронічності – різновид одночасності, сутнісне співпадіння двох або більше подій, які навряд чи можливо пояснити просто вдалим збігом обставин [5, с. 162]. В контексті любовних відносин архетип синхронічності реалізується у формі архетипних історій «кохання з першого погляду», «ідеальна зустріч», «ми відразу пізнали одне одного», «я зрозумів, що знайшов свою долю», «за нашу зустріч ми вдячні долі». Однак, у якості діалогічній протилежності подібному відчуттю близькості, любовний дискурс характеризується високою частотністю виникнення конфліктних взаємодій. [5, с. 163]. Комунікативний конфлікт загального типу ініціюється зіткненням інтересів партнерів, що проявляється в дисгармонійній комунікації, спрямованій на подавлення партнера та досягнення домінування, для чого в кожній лінгвокультурі існує типовий набір мовних засобів і мовленнєвих прийомів [2, с. 7].

Дослідження конфліктних діалогів з точки зору комунікативно-парадигматичної лінгвістики демонструє, що їх інваріантною складовою є значення конфронтації, що цементує семантичний простір діалога, виступаючи, таким чином, значенням рівня комунікативного блока, що віднаходиться лише після узгодження реплік [4, с. 13].

Проведений аналіз конфліктних діалогів любовного дискурсу у романах Томаса Гарді дозволяє виділити низку семантичних типів варіантної складової міжособистісної конфронтації в романтичній діаді:

I. **Конфлікт ставлень і оцінок ситуацій/об'єктів** тощо. У конфліктах цього типу ціннісні установки комунікантів стосовно певної події чи особи не збігаються, що і стає основою виникнення конфліктної ситуації. Так, у діалозі Фанні та Діка з роману «Under the Greenwood Tree» головна причина конфронтації співрозмовників полягає в їх різному тлумаченні поведінки дівчини стосовно інших чоловіків:

© А. В. Булкіна, 2014

«Why are you so silent?» she said, after a while, with real concern.

«Nothing».

«Yes, it is, Dick. I couldn't help those people passing».

«I know that».

«You look offended with me. What have I done?»

«I can't tell without offending you».

«Better out».

«Well,» said Dick, who seemed longing to tell, even at the risk of offending her, «I was thinking how different you in love are from me in love. Whilst those men were staring, you dismissed me from your thoughts altogether, and–»

«You can't offend me further now; tell all!»

«And showed upon your face a pleased sense of being attractive to 'em».

«Don't be silly, Dick! You know very well I didn't».

Dick shook his head sceptically, and smiled.

«Dick, I always believe flattery if possible–and it was possible then. Now there's an open confession of weakness. But I showed no consciousness of it». [13].

Як свідчить аналіз, одна зі сторін (Дік) засуджує поведінку іншої сторони (Фанні) як таку, що не відповідає бажаній у романтичних стосунках. При цьому конфліктна інтенція Діка опроявлюється в протиставленні вербальної частини інтеракції – «*I can't tell without offending you*» з невербальною – «*who seemed longing to tell, even at the risk of offending her*». Усього один випадок поведінки Фанні дає Діку привід зробити узагальнення та імпліцитно звинуватити її в неправильному тлумаченні концепту кохання взагалі: «*I was thinking how different you in love are from me in love*». Фанні, в свою чергу, спочатку обирає комунікативну тактику заперечення оцінки співрозмовника, однак в процесі змінює її на часткове визнання своєї провини, використовуючи головний аргумент: «*But I showed no consciousness of it*».

Конфліктний діалог, що аналізується, демонструє типову схему розгортання конфліктної взаємодії закоханих, що не пройшли етапу остаточної формалізації стосунків і загалом мають кооперативні наміри збереження романтичних стосунків. Основними стадіями такої інтеракції є: 1) мовчання, 2) виклик на розмову, 3) заперечення існування конфронтації, 4) повторний виклик на розмову, 5) вербалізація конфліктного аспекту, 6) заперечення наявності невідповідної поведінки/відкидання моменту, що викликав конфлікт як несуттєвого, 7) повторна розгорнута експлікація конфліктного моменту/відкрите звинувачення, 8) виправдання/пояснення поведінки, 9) примирення.

Частотним типом початку конфліктної інтеракції цієї тематичної групи є мовчання одного зі співрозмовників, оскільки конфліктна інтенція виникає до початку безпосереднього діалогу і дає йому поштовх. Розмова ініціюється іншим співрозмовником, який помічає високе емоційне напруження спілкування. II. **Конфлікт інтересів**. До конфліктних діалогів цієї тематичної групи спричинюють різні уявлення комунікантів щодо здійснення певних дій. У межах цього конфлікту один з учасників прагне змусити іншого здійснити/не здійснювати певні дії, що суперечать прагненням другого комуніканта. Так, розглянемо конфліктний діалог подружньої пари Арабелли та Джуда з роману «Jude the Obscure», у якому дружина не розуміє захоплення свого чоловіка книжками та прагне викинути їх.

«I won't have them books here in the way!» she cried petulantly; and seizing them one by one she began throwing them upon the floor.

«Leave my books alone!» he said. «You might have thrown them aside if you had liked, but as to soiling them like that, it is disgusting!» In the operation of making lard Arabella's hands had become smeared with the hot grease, and her fingers consequently left very perceptible imprints on the book-covers. She continued deliberately to toss the books severally upon the floor, till Jude, incensed beyond bearing, caught her by the arms to make her leave off. Somehow, in going so, he loosened the fastening of her hair, and it rolled about her ears.

«Let me go!» she said.

«Promise to leave the books alone».

She hesitated. «Let me go!» she repeated.

«Promise!»

After a pause: «I do» [11].

Представлений діалог демонструє експліцитно опроявлений конфлікт, що провокується конкретними діями однієї зі сторін – тим, що Арабелла викидає книжки Джуда. Хоча чоловік і робить спробу вербальної аргументації та відстоювання свого невдоволення поведінкою дружини, ррештою він вдається до невербальних засобів, а саме до застосування безпосередньої фізичної сили. Саме цей аргумент і змушує співрозмовницю повністю прийняти вимоги іншої сторони.

III. Конфлікт з ревнощів. Конфліктні діалоги цього типу є найчастотнішими в любовному дискурсі романів Томаса Гарді. При цьому стороною, що ініціює конфліктну інтеракцію через почуття ревнощів, найчастіше є чоловік, що може пояснюватися гендерним стереотипом, за яким саме чоловік виступає «ревнивцем». При цьому проведений аналіз дозволяє поділити конфліктні діалоги цієї тематичної групи на два підтипи.

1. Конфлікт, що ініціюється активною стороною, що проявляє почуття ревнощів. Так, любовні стосунки Елфріди та Найта з роману «A Pair of Blue Eyes» знаходяться під загрозою саме через те, що чоловік ревнує кохану до її колишнього нареченого:

'Were you really engaged to be married to that lover?' he said, looking straight forward at the sea again.

'Yes – but not exactly. Yet I think I was.'

'O Elfride, engaged to be married!' he murmured.

'It would have been called a – secret engagement, I suppose. But don't look so disappointed; don't blame me.'

'No, no.'

'Why do you say «No, no,» in such a way? Sweetly enough, but so barely?'

[….] 'How much I have made of you, Elfride, and how I have kept aloof!' said Knight in deep and shaken tones. 'So many days and hours as I have hoped in you – I have feared to kiss you more than those two times. And he made no scruples to...' [9].

Активною стороною в діалозі виступає саме чоловік, що використовує стратегію випитування усе нових подробиць щодо колишнього коханого Елфріди та прямо звинувачує її. Його співрозмовниця обирає оборонну тактику та не заперечує своєї провини. Представлена конфронтація з причин ревнощів зрештою стане причиною розірвання стосунків між закоханими.

2. Конфлікт, що ініціюється стороною, щодо якої було проявлене почуття ревнощів. Найчастіше подібна конфліктна ситуація виникає після завершення конфлікту першого типу, в ході якого була доведена безпідставність звинувачень «ревнивця». Так, Етелберта звинувачує свого нареченого лорда Монтклера у відсутності довіри до неї у романі «The Hand of Ethelbertha»:

'My dearest – forgive me; I confess I doubted you – but I was beside myself,' came to her ears from over her shoulder. But Ethelberta walked on as before.

Lord Mountclere sighed like a poet over a ledger. 'An old man – who is not very old – naturally torments himself with fears of losing – no, no–it was an innocent jest of mine – you will forgive a joke – hee-hee?' he said again, on getting no reply.

'You had no right to mistrust me!'

'I do not – you did not blench. You should have told me before that it was your sister and not yourself who was entangled with him.'

'You brought me to Melchester on purpose to confront him!'

'Yes, I did.'

'Are you not ashamed?'

'I am satisfied. It is better to know the truth by any means than to die of suspense; better for us both – surely you see that?' [12].

Для непрямої ініціації конфліктної взаємодії Етельбера обирає тактику мовчання та ігнорування співрозмовника, таким чином безпосередня ініціація діалогу відбувається завдяки вибаченню лорда, який розуміє свою провину. Жінка використовує окличні речення та експресивні запитання, щоб передати своє невдоволення та почуття образи. Відповіді її співрозмовника розгорнуті, оскільки він прагне вибачитися та обґрунтувати свою поведінку.

IV. Конфлікт з приводу інформації, при якому одна зі сторін прагне отримати правдиву інформацію, а інша ухиляється від цього, або надає неправдиву інформацію. У конфліктному діалозі з роману «A pair of Blue Eyes» Елфріда не хоче розказувати Найту всю правду про свого колишнього нареченого, оскільки в їх романтичних стосунках вже були конфліктні ситуації через його ревнощі.

'Why,' said Knight, recollecting circumstances by degrees, 'you surely said you were in some degree engaged to him – and of course you were if he kissed you. And now you say you never encouraged him. And I have been fancying you said – I am almost sure you did – that you were sitting with him ON that tomb. Good God!' he cried, suddenly starting up in anger, 'are you telling me untruths? Why should you play with me like this? I'll have the right of it. Elfride, we shall never be happy! There's a blight upon us, or me, or you, and it must be cleared off before we marry.' Knight moved away impetuously as if to leave her.

She jumped up and clutched his arm

'Don't go, Harry – don't!

'Tell me, then,' said Knight sternly. 'And remember this, no more fibs, or, upon my soul, I shall hate you. Heavens! that I should come to this, to be made a fool of by a girl's untruths – ' [9]

Найт прямо звинувачує Елфріду в брехні («*'are you telling me untruths? Why should you play with me like this?*»), вдається до тактики прямого випитування («*'Tell me, then*») та навіть до безпосередніх погроз («*we shall never be happy!*», «*upon my soul, I shall hate you*»). Елфріда, в свою чергу ніяк не аргументує свою позицію та вдається лише до експресивного прохання, що експлікує її головний страх, що коханий покине її – «*Don't go, Harry – don't!*».

V. Конфлікт-заміщення виникає у випадках, коли безпосередній конфліктний діалог символічно та нерідко несвідомо заміщає реальну причину конфронтації. На думку П.Келлетта [5, с. 237], подібні заміщення відбуваються, коли 1) між людьми виникає конфлікт внаслідок, або замість іншого конфлікта, що символічно з ним пов'язаний; 2) поведінка одного з учасників виражає заміщене чи несвідоме значення конфлікта, який інший учасник, або обидва учасники, можуть і не усвідомлювати. Таким чином, за Фолгером [8], існує потреба перенести мішень конфліктної енергії з реального джерела на більш доступний чи вразливий об'єкт. Подібний тип символічного заміщення може бути продемонстрований на прикладі конфліктного діалогу з роману «Far from the Maddening Crowd», у якому Версавія та Габріель конфронтують з приводу її поведінки з фермером, що зізнався їй у коханні:

«*My opinion is (since you ask it) that you are greatly to blame for playing pranks upon a man like Mr. Boldwood, merely as a pastime. Leading on a man you don't care for is not a praiseworthy action. And even, Miss Everdene, if you seriously inclined towards him, you might have let him find it out in some way of true loving-kindness, and not by sending him a valentine's letter».*

Bathsheba laid down the shears.

«I cannot allow any man to – to criticise my private Conduct!» she exclaimed. «Nor will I for a minute. So you'll please leave the farm at the end of the week!»

[…] «Very well, so I will». said Gabriel calmly. He had been held to her by a beautiful thread which it pained him to spoil by breaking, rather than by a chain he could not break. «I should be even better pleased to go at once». he added.

«Go at once then, in Heaven's name!» said she,her eyes flashing at his, though never meeting them.

«Don't let me see your face any more».

«Very well, Miss Everdene – so it shall be» [10].

На перший погляд, причиною конфліктної ситуації, що виникла та яка призвела до розірвання ділових стосунків між співрозмовниками є те, що Габріель дозволив собі втручатися в особисте життя Версавії. Однак, проаналізувавши динаміку їх стосунків протягом роману, можемо зробити висновок про те, що насправді Версавія несвідомо очікувала проявів ревнощів від Габріеля, які б ще раз довели його кохання до неї. Саме з цієї причини вона розповіла йому про пропозицію фермера. Однак горизонт її очікувань не був виправданий, оскільки Габріель повів себе скоріше як друг, а не як закоханий. Версавія символічно перенесла причину конфлікту на те, що він проявив недоречне втручання в її життя. Подібне символічне заміщення в конфліктних діалогах є істотною характеристикою динаміки розвитку стосунків Версавії та Габріеля.

Проведений аналіз конфліктних діалогів з романів Томаса Гарді дозволяє розділити їх на дві групи на основі критерію результативності:

деструктивні конфліктні діалоги, що призводять до руйнування любовних стосунків або до їх суттєвого погіршення. Найчастіше діалоги подібного типу є результатом глибинно існуючого конфлікту або суперечностей, що розвивалися протягом тривалого часу.

креативні конфліктні діалоги, що є невід'ємною частиною гармонічних любовних стосунків та запорукою дотримання розумного балансу між уявленнями про синхронічність стосунків та реальністю. Діалоги такого типу, по-перше, сприяють переосмисленню стосунків героїв та їх поведінки, а по-друге, дають комунікантам можливість виразити свої протиріччя та невдоволення для зміцнення їх любовних стосунків.

Можемо розділити конфліктні діалоги як за варіативною складовою конфронтації, так і за загальною результативністю. При цьому було з'ясовано, що креативні конфліктні діалоги характеризуються більшою частотністю в любовному дискурсі, що виникає між закоханими, які дійсно мають глибинне почуття кохання один до одного.

Отже, можемо зробити висновок про винятково важливу роль конфліктних діалогів для розгортання та інтенсифікації любовного дискурсу у фікціональному тексті та для композиційно-смислової структури художнього тексту роману загалом. Подібні інтеракції високої інтенсивності сприяють глибшому розкриттю характерів персонажів, нерідко стають вузловими моментами любовних стосунків персонажів та інтенсифікують розгортання сюжетних ліній роману.

Література:

1. Барт Р. Фрагменты речи влюбленного / Р. Барт. – М. : Ad Marginem, 1999. – 431 с.
2. Волкова О. Прагмалингвистические особенности межличностного общения в коммуникативной ситуации «бытовой конфликт»: Автореф. дис. … канд. филол. наук / О. С. Волкова. – Волгоград, 2009.
3. Греймас А. Ж. Семиотика страстей. От состояния вещей к состоянию души / А. Ж. Греймас, Ж. Фонтаний. пер. с фр. яз.; предисл. К. Зильбербеога. – М. : Издательство ЛКИ, 2007. – 336 с.
4. Дадян С. Р. Конфликтный диалог в художественном произведении (на материале англоязычной художественной литературы XX – начала XXI в.)): автореф. дисс. ... докт. филол. наук / С. Р. Дадян. – Ростоав-на-Дону, 2012. – 24 с.
5. Келлетт П. Конфликтный диалог: работа с пластами значений для продуктивных взаимоотношений / П. Келлетт. – Х. : Изд-во «Гуманитарный Центр», 2010. – 416 с.
6. Ренц Т. Г. Романтический дискурс в коммуникативно-семиотической парадигме / Т. Г. Ренц // Вестник Челябинского государственного университета. 2011. – Вып. 58. – № 25 (240). – С. 138–142.
7. Deppermann A. Glaubwürdigkeit im Konflikt. Rhetorische Techniken in Streitgesprächen. Prozessanalysen von Schlichtungsgesprächen/ Arnulf Deppermann. – Radolfzell : Verlag für Gesprächsforschung, 2005. – 347 s.
8. Folger J. Working through Conflict : Strategies for Relationships, Groups, and Organizations
9. Hardy T. A Pair of blue Eyes. – Режим доступу : http://www.gutenberg.org/files/224/224-h/224-h.htm
10. Hardy T. Far from the Madding Crowd/T.Hardy. – Modern Library edition, 2001 – 512 p.
11. Hardy T. Jude the Obscure. – Режим доступу : http://www.gutenberg.org/files/153/153-h/153-h.htm
12. Hardy T. The Hand of Ethelberta. – Режим доступу : http://www.gutenberg.org/files/3469/3469-h/3469-h.htm
13. Hardy T. Under the greenwood tree. – Режим доступу : http://www.gutenberg.org/files/2662/2662-h/2662-h.htm

УДК 801.56

Ю. В. Вороніна,
ДЗ «Луганський національний університет імені Т. Шевченка», м. Луганськ

КОНЦЕПТ «ЧОЛОВІК» У СУЧАСНІЙ ЖІНОЧІЙ ПРОЗІ (НА МАТЕРІАЛІ ІДІОЛЕКТНИХ ПОРІВНЯНЬ)

У статті проаналізовано ідіолектні порівняння, що є вираженням концепту «чоловік», у творах сучасних українських письменниць М. Гримич, Л. Дашвар, Л. Денисенко, М. Матіос, І. Роздобудько. Висвітлено гендерний аспект побудови порівнянь: вплив гендерного стереотипу на формування порівняльних конструкцій. Визначено структуру концепту.
Ключові слова: *концепт, гендерний стереотип, ідіолектне порівняння.*

В статье исследованы идиолектные сравнения, являющиеся выражением концепта «человек», в произведениях современных украинских писательниц М. Гримыч, Л. Дашвар, Л. Денисенко, М. Матиос, И. Роздобудько. Освещен гендерный аспект построения сравнений: влияние гендерного стереотипа на формирование сравнительных конструкций. Определена структура концепта.
Ключевые слова: *концепт, гендерный стереотип, идиолектное сравнение.*

The article analyzes idiolectic similes, which represent the concept «man» in works of modern Ukrainian writers M. Grymych, L. Dashvar, L. Denisenko, M. Matios and I. Rozdobud'ko. The gender aspect of simile build-up is described: the influence of gender stereotype on comparative construction formation. The concept structure is determined.
Key words: *concept, gender stereotype, idiolectic simile.*

Антропоцентричний підхід до вивчення світобудови, а відтак і мови, давно набув широкої популярності, що зумовило виникнення когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології. Використання концептуального аналізу означило початок принципово нової віхи в розвитку мовознавства. Заглибившись у складні розумові процеси, науковці отримали можливість дослідити мову не в горизонтальній, а у вертикальній площині. Навіть саме існування поняття «концепт» значно розширює межі розуміння й вивчення мовних одиниць. Питання це досліджують доволі активно, учені розглядають його зокрема й з урахуванням гендерного чинника, особливо в Росії, про що свідчать дисертації О. Бондаренка, Е. Дуссалієвої, О. Таловікової, А. Гайфуліної та ін., присвячені вивченню концепту «чоловік». Матеріалом для дослідження є здебільшого лексика та фразеологія української, російської, англійської та інших мов. Водночас жодна з вітчизняних праць не висвітлює питання функціонування ідіолектних порівнянь у межах концепту «чоловік», у чому й полягає актуальність нашої розвідки.

Метою дослідження є вивчення гендерної специфіки формування ідіолектних порівнянь сучасної жіночої прози як складника концепту «чоловік». Для досягнення мети необхідно розв'язати такі завдання: визначити структуру концепту «чоловік», розглянути її на рівні мікроконцептів та концептуальних аспектів; виокремити індивідуально-авторські порівняння та вказати на гендерні особливості їх формування.

Об'єктом дослідження є концепт «чоловік» у сучасній українській жіночій прозі. Предметом вивчення стали ідіолектні порівняння в межах концепту «чоловік».

Дослідження здійснено на матеріалі прозових текстів М. Гримич (романи «Варфоломієва ніч», «Ти чуєш, Марго?..»., «Фріда»), Люко Дашвар (романи «Мати все», «Молоко з кров'ю», «РАЙ.центр» та «Село не люди»), Л. Денисенко (романи «24:33:42», «Кавовий присмак кориці», «Сарабанда банди Сари» та «Танці в масках»), М. Матіос (повісті «Москалиця» і «Мама Маріца – дружина Христофора Колумба», романи «Майже ніколи не навпаки» та «Солодка Даруся»), І. Роздобудько (романи «Він: ранковий прибиральник», «Вона: шості двері», «Все, що я хотіла сьогодні…», «Ґудзик», «Ескорт у смерть», «Зів'ялі квіти викидають» та «Останній діамант міледі»).

В аналізованих художніх творах методом суцільної вибірки зафіксовано близько 500 ідіолектних порівнянь, які ми відносимо до концепту «чоловік». Уважаємо за необхідне в межах концепту виділити мікроконцепти. Так, Т. Маслова, розглядаючи концепти «чоловік» та «жінка», розподіляє фраземи за такими семантичними полями: внутрішні та зовнішні риси людини, моральна сфера, шлюбні стосунки [15, с. 139]. Російська дослідниця Е. Енхбаяр у межах концепту «жінка» виділяє три мікроконцепти за зовнішніми, внутрішніми та соціальними ознаками [13, с. 4]. Найповнішою, на нашу думку, є класифікація Т. Сукаленко, яка у своїй монографії виокремлює в структурі концепту «жінка» п'ять мікроконцептів: «Зовнішні характеристики», «Внутрішні характеристики», «Фізичні характеристики», «Біологічні характеристики» та «Соціальні характеристики» [25, с. 151]. Беручи за основу такий розподіл складників для концепту «чоловік», ми додаємо ще й мікроконцепт «Дії». Така концептуальна структура, уважаємо, якнайкраще висвітлює всі аспекти концептів, виражених ідіолектними порівняннями.

До мікроконцепту «Зовнішні характеритики» входить більше 70 ідіолектних порівнянь українських письменниць. Ми розподілили їх у межах мікроконцепту за трьома концептуальними аспектами: «Зовнішність», «Одяг» та «Взуття».

Порівняння, що є складником концептуального аспекту «Зовнішність», змальовують обличчя чоловіка, його волосся, шкіру та ін.: «*Вираз його обличчя був замкненим,* ***немов наглухо застебнутим на невидиму «блискавку»****. Від того воно видавалося пісним,* ***як чистий аркуш паперу, на якому нічого не прочитати***» [19, с. 222] – про непроникний і нудний вираз обличчя мовчазного чоловіка; «*…він розумний хлопець,* ***схожий на актора Джонні Деппа****…*» [9, с. 167] – про зовнішність чоловіка та ін. Останнє порівняння побудоване на

© Ю. В. Вороніна, 2014

основі подібності чоловіка з Джонні Деппом, відомим американським актором, якого тричі номінували на премію «Оскар».

Індивідуально-авторські порівняння презентують також концептуальний аспект «Одяг»: «*Одягався,* ***як справжній денді****…*» [22, с. 73] − вишукано одягатися; «*Батько голоп'ятий у зім'ятих блакитних джинсах, але чистий і хрусткий,* ***наче грудневий сніг***» [10, с. 98] – про чистий і хрумкий одяг; «*До кімнати ввійшов адвокат Поспєлов із двома великими пакунками – важкий, сива борода, окуляри круглі,* ***як у Леннона***» [5, с. 131] − про форму окулярів та ін. Останнє ідіолектне порівняння сформоване на основі знань про зовнішній вигляд відомого британського рок-музиканта, композитора та співака XX століття Джона Вінстона Оно Леннона.

Концептуальний аспект «Взуття» репрезентує лише одне порівняння: «*Підвів голову – перед очима великі,* ***як човни****, кросівки Гоцика*» [7, с. 182] − про великий розмір взуття чоловіка.

До мікроконцепту «Внутрішні характеритики» входить більше 200 ідіолектних порівнянь, які розподіляємо на два концептуальні аспекти: «Інтелектуальні якості» та «Емоційно-психологічні характеристики».

У межах концептуального аспекту «Інтелектуальні якості» зафіксовано ідіолектні порівняння, що описують процес мислення, світоглядні позиції чоловіка тощо: «*Я не жив навіть, а так, існував. А тепер, дівчино, я ж усі барви життя бачу,* ***наче целофанового пакета з морди прибрали***» [10, с. 169] – переосмислення погляду на життя; «*…Стасові думки поховалися по узбіччях,* ***ніби вивчали нові правила, за якими далі жити***» [5, с. 16] − не знайти способу вирішення проблеми та ін. Письменниці змальовують представника чоловічої статі, що має чітку світоглядну позицію, схильного до міркувань, а втім, інколи йому важко знайти вихід зі складної ситуації.

У межах концептуального аспекту «Емоційно-психологічні характеристики» ідіолектні порівняння описують характер чоловіка, його поведінку, емоції, мовлення, погляд, почуття, звички.

«Міцність характеру, − зазначає О. Бадмаєва, − є безсумнівним достоїнством чоловіка» [1, с. 20], однак у проаналізованих художніх текстах не знаходимо виразної репрезентації цієї риси. Тільки два приклади змальовують прояв мужності: «*Однак Варфоломійович* ***як справжній солдат****, прикрив своїми запалими грудьми Пашку…*» [2, с. 148] − віддано захищати когось; «*Ти* ***схожий на відчайдушного бедуїна****…*» [7, с. 83] − про сміливого чоловіка.

Одне ідіолектне порівняння передає нездатність чоловіка виплакати свій смуток: «*Жінка он виє, а я – не можу! І хотів би… А щось воно здавило всередині… І все.* ***Наче вікна хто камінням закидав***» [8, с. 98]. Психологи з цього приводу зазначають: «…те, що «пристойно» для жінок (плакати, проявляти сентименти, боятися та ін.), «непристойно» для чоловіків…» [14, с. 160]. У цьому випадку порівняльна конструкція підкреслює чітку відповідність чоловіка його гендерній ролі. Отже, Люко Дашвар вдало вибудовує стереотипний маскулінний образ.

Два порівняння змальовують сором'язливість: «*…ледь зміг вимовити ховаючи очі від господаря,* ***ніби той застав його зі своєю дружиною***» [24, с. 171], «*Я знизав плечима і, здається, почервонів,* ***як злодюжка, впійманий на гарячому***» [19, с. 17] − засоромитися. Ці приклади руйнують гендерний стереотип про міцність і стійкість представників чоловічого роду.

Письменниці описують також незібраного, незграбного та поступливого чоловіка, який не прагне змін у житті: «*Набундючений голова вивалювався із-за столу,* ***як із низького чавуна завелика кулеша***» [18, с. 70] − про незграбну людину; «*Віргіс був цікавою, але не дуже норовливою дичиною,* ***як лисиця, котра думає, що дуже хитра, і час від часу озирається, щоб подражнити псів, які її переслідують***» [12, с. 175] – про поступливого чоловіка та ін. Отже, маскулінний образ, витворений порівняльними конструкціями, знову не відповідає усталеним уявленням про гендерну роль чоловіка.

Загалом же письменниці вимальовують позитивний образ чоловіка, часом навіть надто довірливого: «*…він невинний, він чистий,* ***як немовля, як білий папір та перший сніг***» [23, с. 123] − про безгрішну людину; «*… довірливий,* ***як те щеня***» [5, с. 40] − про легковірного чоловіка та ін.

Водночас не оминають авторки й негативний бік чоловічої вдачі: «*Гольштейн був* ***схожий на яструба, що ось-ось має вчепитися в здобич***» [16, с. 60] − про злу людину; «*На стільцях біля приставного столика сиділи секретар парткому Петро Ласочка, лисий… й уїдливий,* ***як осіння муха****…*» [6, с. 69] − про в'їдливого чоловіка та ін.

Також ідіолектні порівняння описують чоловіка працьовитого, пунктуального: «*…Михайло обтискався роботами,* ***як обручами бочка****…*» [18, с. 92] − багато працювати; «*Обличчя Талія, який до вчасності та якості поданого матеріалу ставиться з таким самим підвищеним пієтетом,* ***як до блиску власного волосся та взуття***» [11, с. 166] – про повагу чоловіка до пунктуальності та якості виконаної роботи та ін.

Загалом індивідуально-авторські порівняння жіночої прози представляють різні боки чоловічої вдачі, що часто не відповідають гендерним стереотипам.

Зафіксовано ідіолектні порівняння, що характеризують типові маскулінні ознаки поведінки чоловіка: «*Третім став рухливий,* ***як сперматозоїд****, білявий хлопець років двадцяти*» [5, с. 183] − про рухливого, непосидючого хлопця; «*З нею ж я почувався впевнено та весело, поводився* ***наче підліток поруч з дівчиною, яка його приголомшила тим, що погодилася піти на побачення****…*» [9, с. 213] – про поведінку впевненого в собі чоловіка; «*…він сміливо посунув на Ірину з вилами, так* ***ніби мав її зараз узяти на зубці закинути в саме пекло***» [18, с. 51] – про рішучого чоловіка та ін.

Поведінка людини, хоча й не належить до рис вдачі, однак значною мірою її характеризує. Як бачимо, індивідуально-авторські порівняння жіночої прози презентують чоловіка непосидючого, упертого, упевненого, грубого, здатного на погрози. Усе це, згідно з психологічними дослідженнями, цілком відповідає тим якостям, що асоціюються виключно з чоловіками [14, с.72].

Ми також зафіксували індивідуально-авторські порівняння на позначення поведінки, що не відповідають гендерним стереотипам: «*А тобі взагалі бракує фантазії, ти скутий,* ***як варена тріска в банці****, а я просто дуже емоційний, бо схожий на свого батька*» [12, с. 18] – про скуту поведінку чоловіка; «*Круті»,* ***немов загіпнотизовані пітонами кролики****, зіщулилися і стали маленькими премаленькими*» [3, с. 147] − про слухняних і боязких чоловіків та ін.

Зафіксовано 44 ідіолектні порівняння на позначення емоцій чоловіка. Деякі з них описують хвилювання: «*Він тримав гостей на порозі і,* ***як сполохана курка****, бив себе тремтячими руками…* «[24, с. 23] − бити себе від хвилювання та ін. Зафіксовано також ідіолектні порівняльні конструкції, що змальовують значно сильніше відчуття − страх: «*Мені стало страшно.* ***Ніби я знайшов давно загублений альбом зі старими чорно-білими фотографіями, розгорнув на першій сторінці, з якої на мене відразу повіяло дощем, тліючим карбідом, який я любив підпалювати в дитинстві, зеленкою, димом першої випаленої цигарки, новорічними мандаринами і… відразу загубив його, не зазирнувши на інші сторінки***» [20, с. 129] та ін. Авторську оригінальність у наведеному прикладі вбачаємо в тому, що, по-перше, це приклад парцельованої порівняльної конструкції, по-друге, це розгорнуте порівняння, де кілька підрядних частин речення наче нанизуються одна на одну.

Здатність чоловіка до плачу всупереч гендерним стереотипам демонструють два порівняння: «*…відповів німець, і Тетянці здалося, що з набряклого ока потекла червона,* ***мов кров****, сльоза*» [6, с. 211] − про червону сльозу; «*Він опустився на стілець і заплакав – так страшно,* ***як це можуть робити лише чоловіки***» [24, с. 79] − про чоловічі сльози.

Загалом ідіолектні порівняння представляють різні емоції: «*Він мав вигляд,* ***наче постійно перебував у жалобі по власному життю***» [12, с. 158] – про жалісливий вигляд; «*…я виглядаю,* ***як розчавлений дощовий черв'як, який зовсім не хотів потрапляти під черевик, але його виманив перший теплий весняний дощ***» [9, с. 157] – про жалюгідний вигляд; «*В нього був такий вигляд,* ***наче в сковорідки, на яку розбили двадцять яєць***» [9, с. 183] – про розгублений вигляд чоловіка та ін.

Представник чоловічої статі може відчувати хвилювання, страх, гнів, журбу, радість. Він буває розгубленим, жалісливим чи жалюгідним. Чоловік навіть здатен заплакати, що вважають фемінною ознакою. Жодна з перерахованих емоцій не входить до переліку стереотипних маскулінних рис [14, с. 71]. Це свідчить про те, що індивідуально-авторські порівняння українських письменниць фіксують принципово інше бачення образу чоловіка, позбавленого нашарування гендерної стереотипізації.

Індивідуально-авторські порівняння фіксують також сміх чоловіка, його погляд, мовлення, здатність до мовчання: «*І посмішка Вадима стала якоюсь звуженою,* ***мов за губами він міцно зціплював зуби***» [20, с. 39] – про неприродну посмішку; «*…все озирався,* ***наче на дубах засіли снайпери***» [7, с. 247] – озирнутися; «*Я це зрозумів, але не міг вимовити ані слова,* ***як іноземець, який тільки починає вивчати незнайому мову***» [21, с. 29] – мовчати; «*А крізь прочинене вікно,* ***мов гарматні ядра із бійниць****, вилітали тваринні звуки прив'язаного до ліжка Христофора*» [17, с. 28] − викрикувати нелюдські звуки та ін.

Мікроконцепт «Біологічні характеристики» презентують ідіолектні порівняння в межах концептуальних аспектів «Вік» та «Смерть»: «*…наш сусіда, старий,* ***як Ленін***» [10, с. 38] – про старого чоловіка; «*То, мовляв, на старості мисливець вмирає довгою й тяжкою смертю,* ***як його здобич****. То* ***ніби по смерті його тіло сходить сукровицею, як сходить кров'ю вбита звірина****…*» [16, с. 37] − про важку смерть мисливця та ін.

Мікроконцепт «Фізичні характеристики» складається з концептуальних аспектів «Узагальнені фізичні характеристики», «Фізичний потяг», «Здоров'я» та «Фізичні відчуття»: «*Потім його обважнілі повіки поворухнулися і,* ***немов кам'яні****, – повільно і важко – поповзли догори*» [24, с. 14] − про сонну людину, якій важко розплющити очі; «*Особливо, коли на старий новий рік завалив Ліду просто на підлогу у ванній кімнаті, бо жадання забродило всередині і вистрілило,* ***як шампанське вино***» [5, с. 251] − про сексуальний потяг; «*…я побіг до туалету, бо мене знудило.* «*Ти,* ***наче вагітна Елька****!*» [11, с. 51] – про чоловіка, якого знудило; «*Мої скроні палали так,* ***наче хтось розрядив в них кольт***» [11, с. 120] – про головний біль та ін.

До мікроконцепту «Дії» відносимо більше 100 порівнянь: «*Юра аж підстрибував з радощів... і брикаючись,* ***немов лоша****, побіг уперед*» [4, с. 69] − бігти підстрибом; «*Варфоломієвич,* ***мов побитий пес з піджатим хвостом****, опинився на вулиці*» [2, с. 122] − про людину, яку звідкись прогнали, та ін.

У межах мікроконцепту «Соціальні характеристики» виокремлюємо ідіолектні порівняння, які входять до концептуального аспекту «Реляційні характеристики, що виявляються в ставленні чоловіка до жінки». Зафіксовано порівняння, які висвітлюють позитивні дії чоловіка стосовно жінки: «*Він просто був поряд.* ***Як вірний раб. Як Лідина власність. Як віддане їй навіки****…*» [5, с. 323] – про відданого чоловіка; «*Але він дивився на неї,* ***як дивляться на ікону або пташку, яка несподівано сідає на протягнуту долоню***» [24, с. 206] – про захоплений погляд чоловіка на жінку та ін.

На жаль, у реальному житті, чоловік проявляє й негативний бік своєї вдачі, що позначається на стосунках із жінкою, на ставленні до неї, про що свідчать індивідуально-авторські порівняння: «*Він бив її,* ***як б'ють норовисту худобину****…*» [18, с. 136] − про побиття жінки; «*У ліжку він поводився грубо, він просто зминав мене жужмом,* ***як екскаватор***» [10, с. 50] – про грубе поводження чоловіка та ін.

Отже, ми визначили структуру концепту «чоловік», проаналізували її на рівні мікроконцептів та концептуальних аспектів, виділили ідіолектні порівняння та вказали на гендерні особливості їх формування. Уважаємо, що це питання ще потребує ретельного вивчення, у чому й убачаємо перспективу подальших досліджень.

Література:

1. Бадмаева Е. С. Концептуальное пространство маскулинности и феминности (на материале фразеологизмов и паремий) : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е. С. Бадмаева. − Улан-Удэ, 2010. – 25 с.
2. Гримич М. Варфоломієва ніч / М. Гримич. – Л. : Кальварія, 2002. – 160 с.
3. Гримич М. Ти чуєш, Марго? / М. Гримич. – Л. : Аверс. – 2000. – 216 с.
4. Гримич М. Фріда / М. Гримич. – К. : ПП Дуліби, 2006. – 192 с.
5. Дашвар Л. Мати все / Люко Дашвар. – Х. : Кн. Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. – 336 с.
6. Дашвар Л. Молоко з кров'ю / Люко Дашвар. – Х. : Кн. Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2008. – 272 с.
7. Дашвар Л. РАЙ.центр / Люко Дашвар. – Х. : Кн. Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2009. – 272 с.
8. Дашвар Л. Село не люди / Люко Дашвар. – Х. : Кн. Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2007. – 272 с.
9. Денисенко Л. 24:33:42 / Л. Денисенко. – К. : Нора-Друк, 2007. – 240 с.
10. Денисенко Л. Кавовий присмак кориці : роман / Л. Денисенко. – К. : Нора-Друк, 2007. – 256 с.
11. Денисенко Л. Сарабанда банди Сари : роман / Л. Денисенко. – К. : Нора-Друк, 2008. – 240 с.
12. Денисенко Л. Танці в масках : роман / Л. Денисенко. – К. : Нора-Друк, 2006. – 212 с.
13. Энхбаяр М. Э. Концепт «женщина» в русской языковой картине мира [Електронний ресурс] / М. Э. Энхбаяр. − Режим доступу : http://knowledge.allbest.ru/languages/d-c0a65635a3ad78a4d53a88421306c37.html
14. Ильин Е. П. Пол и гендер / Е. П. Ильин. – Спб. : Питер, 2010. – 688 с.
15. Маслова Т. С. Гендерні стереотипи у фразеології (на матеріалі фразеологізмів східнослобожанських та східностепових говірок) / Т. С. Маслова // Лінгвістика : зб. наук. пр. – Луганськ, 2007. – № 1. – С. 137–142.
16. Матіос М. Майже ніколи не навпаки / М. Матіос. – Л. : ЛА «Піраміда», 2007. – 176 с.
17. Матіос М. Москалиця; Мама Маріца – дружина Христофора Колумба / М. Матіос. – Л. : ЛА «Піраміда», 2008. – 64+48 с.
18. Матіос М. Солодка Даруся / М. Матіос. – Л. : ЛА «ПІРАМІДА», 2005. – 176 с.
19. Роздобудько І. Він : ранковий прибиральник. Вона : шості двері / І. Роздобудько. − К. : Нора-Друк, 2005. – 312 с.
20. Роздобудько І. Все, що я хотіла сьогодні… / І. Роздобудько. − Х. : Фоліо, 2008. − 154 с.
21. Роздобудько І. Ґудзик / І. Роздобудько. – Х. : Фоліо, 2008. – 222 с.
22. Роздобудько І. Ескорт у смерть : роман / І. Роздобудько – Х. : Фоліо, 2007. – 159 с.
23. Роздобудько І. Зів'ялі квіти викидають / І. Роздобудько. – К. : Нора-Друк, 2006. – 208 с.
24. Роздобудько І. Останній діамант міледі / І. Роздобудько. – Х. : Фоліо, 2006. – 222 с.
25. Сукаленко Т. М. Метафоричне вираження концепту жінка в українській мові : монографія / Т. М. Сукаленко. – К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2010. – 240 с.

УДК 811.11'42

А. М. Гузак,
Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича, м. Чернівці

СТИЛІСТИЧНІ ПРИЙОМИ ЯК ЗАСОБИ СУГЕСТИВНОГО ВПЛИВУ В ПРЕЗИДЕНТСЬКІЙ ОРАТОРСЬКІЙ ПРОМОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОМОВ АМЕРИКАНСЬКИХ ПРЕЗИДЕНТІВ)

У статті розглядаються особливості вживання стилістичних прийомів, які слугують для вербального вираження сугестії у політичному дискурсі. Робота виконана на матеріалі політичних промов американських президентів. Матеріал дослідження охоплює період від повоєнного часу і до сьогодення. У результаті проведеного аналізу робиться висновок, що сугестія у політичних промовах маркується на лексико-граматичному рівні стилістичними прийомами, серед яких переважають метафори, епітети, порівняння, метонімія, фразеологізми.

Ключові слова: *політичний дискурс, президентська ораторська промова, психологічна сугестія, засоби ментального впливу, стилістичний прийом.*

В статье рассматриваются особенности употребления стилистических приемов, которые служат для вербального выражения суггестии в политическом дискурсе. Работа выполнена на материале политических речей американских президентов. Материал исследования охватывает период от послевоенного времени и до наших дней. В результате проведенного анализа делается вывод, что суггестия в политических речах маркируется на лексико-грамматическом уровне, прежде всего, стилистическими приемами, среди которых преобладают метафоры, эпитеты, сравнения, метонимия, фразеологизмы.

Ключевые слова: *политический дискурс, президентская ораторская речь, психологическая суггестия, средства ментального воздействия, стилистический прием.*

The article looks at the peculiarities of stylistic devices used in the political discourse for the verbal expression of suggestion. The work is based on the political speeches of American Presidents. The actual material dates from the post-war period to nowadays. The investigation results in the conclusion that suggestion on the lexical and grammatical level is primarily marked by stylistic devices, with metaphors, epithets, comparisons, metonymies, phraseological units dominating.

Key words*: political discourse, presidential oratorical speech, psychological suggestion, means of mental impact, stylistic device.*

Як відомо, своєрідним інструментом можливих маніпуляцій суспільною свідомістю, ефективним засобом одержання визнання та демонстрації лідерства під час здійснення політичної комунікації є політична промова. Особливості політичних промов досліджували такі відомі науковці: І. В. Арнольд, А. М. Баранов, М. В. Блажевич, А. А. Залевська, М. В. Китайгородська, Г. В. Колшанський, Дж. Лакофф, Л. І. Мацько, А. К. Михальська, Р. Олівер, Л. Г. Павлова, Г. Г. Почепцов, М. М. Розанова, А. Ф. Селіванов, Т. Сковел, П. Сопер, Т. Н. Ушакова, Р. Харт, І. Г. Чередниченко та ін.

Політична промова розглядається нами як текст, занурений в мовну ситуацію і далі в соціально-політичний контекст, і, як слушно зазначає І.Б. Морозова, «об'єднує дві функції: функцію повідомлення інформації і функцію впливу» [5, с. 64]. Отже, політична промова як тип інформативно-переконувального політичного дискурсу – це публічний виступ, який знаходиться в центрі суспільного життя, відіграє помітну роль в суспільних відносинах, формуванні публічної опінії. Зміст політичних промов є відображенням діяльності партій, громадських організацій, органів державної влади, політичних лідерів і активістів. Мета політика-оратора при виголошені промови полягає у здійсненні впливу на політичну ситуацію за допомогою пропаганди певних ідей, емоційного впливу на громадян країни і спонукання їх до політичних дій, а її успіх залежить наскільки вона співзвучна з масовою свідомістю.

Наступна робота спрямована на виявлення особливостей вербальної репрезентації сугестії в політичних промовах президентів США. Президент країни за своїм статусом є найвищою посадовою особою, главою виконавчої влади, відіграє домінуючу роль у прийняті важливих для держави рішень, то на особливу увагу заслуговує президентська промова як приклад максимально ефективного використання мовних засобів ментального впливу на слухачів. Отже, цілком слушно припустити, що певним чином побудований виступ переконає аудиторію у правдивості та непохитності слів того чи іншого політика. Звідси, мовленнєва організація президентської промови (відбір граматичних і лексичних одиниць, стилістичних прийомів, особливий синтаксис) з точки зору виявлення механізмів вербального переконання аудиторії набуває першорядної значущості, що мотивує актуальність проведеного дослідження. Дослідження тексту президентської промови є надзвичайно важливим завданням, оскільки дозволяє визначити, як керівник буде поводитись і чим керуватися, займаючи високу посаду, а також як він буде сприйматися громадськістю, його місце в національній свідомості. Унікальність президентської ораторської промови полягає в тому, що вона дозволяє прослідкувати взаємозв'язок мови та політики, з її допомогою твориться імідж президента, а також визначається зовнішня і внутрішня політика держави.

Метою даної статті є виокремлення характерних для президентської ораторської промови засобів сугестивного впливу на лексичному, морфологічному та синтаксичному рівнях. Президенська промова готується заздалегідь. Це дає можливість наперед передбачити дію вербальних засобів, використаних у промові. Також можна передбачити реакцію публіки на певні мовні елементи впливу. Користуючись різноманітними мовленнєвими прийомами ментальної сугестії, президент може розраховувати на те, що його промова буде не тільки вдалою, а й мати суттєвий вплив на суспільну свідомість.

Поставлена у роботі мета передбачає вирішення таких завдань: визначення понять «політична промова», «президентська ораторська промова», «психологічна сугестія», «мовленнєва сугестія», «засоби мовленнєвого

© А. М. Гузак, 2014

впливу» та виявлення їх основних характерних ознак з погляду на вживання особливих стилістичних прийомів, що забезпечують сугестивність президентської промови. У процесі аналізу розглянуто специфіку взаємодії мови та суб'єктів політики – президентів США, які користуються нею для досягнення своїх політичних завдань; розкрити роль та значення мови політичного дискурсу як засобу ментального впливу.

Об'єктом статті є сугестивний потенціал президентської ораторської промови. **Предметом** – особливості вживання стилістичних прийомів як основних засобів сугестивного впливу у президентській ораторській промові.

Матеріалом дослідження є 26 політичних промов американських президентів від повоєнного періоду і до сьогодення.

Поняття президентської промови не має достатньо повної наукової рефлексії в лінгвістичній літературі. На даний момент воно часто виступає як синонім до інших понять, наприклад поняття президентського дискурсу, президентської риторики, і потребує уточнення. У нашому дослідженні ми розглядаємо президентську промову як різновид інституційного політичного дискурсу, що представляє собою офіційні усні публічні виступи глави держави (президента). Кінцевим призначенням такого виступу є вплив на свідомість аудиторії, на її вибір, життєві позиції, думки, переконання.

Яскравим прикладом здійснення психологічного впливу у президентській ораторській промові є навіювання, або сугестія. Традиційно «сугестія» визначається як різні засоби вербального і невербального емоційно забарвленого впливу на людину з метою створення в неї певного стану або спонукання до певних дій. Великий психологічний словник визначає сугестію як вид цілеспрямованого комунікативного впливу на поведінку та свідомість людини, у результаті якої людина, всупереч уже відомій фактичній інформації, визнає існування того, що насправді не існує, або щось робить всупереч своїм намірам чи звичкам [3, с. 372]. І. Черепанова зазначає, що сугестія є багаторівневою системою, охоплює багато дисциплін, які перебувають у тісному взаємозв'язку, може бути як звичайним компонентом людського спілкування, так і спеціально організованим маніпулятивним видом комунікації за допомогою використання вербальних і невербальних засобів. Основним засобом навіювання є слово, мова сугестора. Отже, ядром впливу, найкоротшим шляхом до підсвідомості є мовленнєва сугестія, яка характеризується використанням у практиці мовної (текстової, дискурсивної) взаємодії спеціальних мовних маркерів, які успішно впливають на вибір тих чи інших переваг у діяльності людини, на світ її особистісних смислів, непідконтрольних свідомості [6, с. 177]. Р. Барт вказував на те, що керувати свідомістю людей дуже легко, якщо правильно створити «семіологічну систему, яка претендує на те, щоб перетворитися на систему фактів» [1, с. 101]. На теперішній час встановлено, що навіювання зводиться до безпосередньої індукції тих або інших психічних станів від однієї особи до іншої. Цей процес може відбуватися мимовільно для сприймаючої особи і нерідко навіть без чіткого усвідомлення з її боку [2]. За Л. Ільницькою, вербальний сугестивний вплив – це використання мови з метою встановлення і підтримки психологічного контакту, приєднання до реальності суб'єкта, утилізації свідомості та отримання доступу до несвідомого [4, с. 128].

Існує чимало засобів вербалізації сугестії в політичному дискурсі на всіх мовних рівнях. У більшості випадків у одній президентській промові застосовуються засоби впливу одразу на декількох рівнях, таким чином президент намагається якомога більше посилити сугестивний ефект на аудиторію.

На лексичному рівні найпоширенішим засобом вербалізації сугестії в президентській промові є вживання тропів: метафор, епітетів, порівнянь, фразеологізмів, метонімії тощо. Ефективність цих засобів, очевидно, зумовлена тим, що вони допомагають яскраво та неповторно підкреслити характерні властивості, якості, переваги об'єкта, про який іде мова.

Метафори розкривають ознаки одного предмета чи явища шляхом перенесення на нього ознак іншого предмета чи явища. Метафора є універсальним знаряддям мислення та пізнання світу. З точки зору когнітивної лінгвістики метафора – це ідеальна модель мовного відображення базового когнітивного процесу. Її можна вважати інструментом пізнання дійсності, оскільки вона сприяє засвоєнню, перетворенню, зберіганню та передачі знань. Вона виражає оцінку того чи іншого явища, систему цінностей соціуму. В цьому полягає її аксіологічна сутність. Характерною рисою метафори є її здатність не просто змінювати ставлення до ситуації, але і керувати поведінкою людей. Наприклад: *Forty-four Americans have now taken the presidential oath. The words have been spoken during <u>rising tides of prosperity</u> and the <u>still waters of peace</u>* [7] – Сорок чотири американці прийняли президентську присягу. Слова були виголошені у періоди процвітання і спокою в країні. Вживаючи ці метафори Б. Обама хоче сказати нам, що всі президенти Америки, починаючи з Джорджа Вашингтона, приймали президентську присягу і прагнули розвивати Америку. Усі їхні зусилля мали на меті підвищення економічного розвитку і процвітання. Все це може бути досягнуто, якщо є хороша політична підтримка від народу. Можна зробити висновок, що метафори відіграють важливу роль у політичному мовленні, оскільки вони є засобом впливу на слухача, так як вони передбачають і підсилюють близькість стосунків, офіційність або ворожість між мовцем і слухачем.

Епітети – це слова чи словосполучення, завдяки особливій функції в тексті, підкреслюють характерну рису, визначальну якість певного предмету або явища, збагачують мову новим емоційним сенсом, додають до тексту певної образності, насиченості. Президенська промова набуває своєрідного психологічного ладу з метою впливу на аудиторію. Епітет може бути виражений як прикметником (найчастіше), так і прислівником, іменником, числівником або дієсловом. Наприклад: *Yet, every so often, the oath is taken amidst <u>gathering clouds</u> and <u>raging storms</u>. At these moments, America has carried on not simply because of the skill or vision of those in high office, but because we, the people, have remained <u>faithful</u> to the ideals of our forebears and <u>true</u> to our founding documents* [7] – Особливого пафосу інавгураційній промові Б. Обами надає яскравий образ бурі. Президент наголошує, що досить часто присяга приймалася у часи, коли в країні згущалися хмари і бушувала буря. Проте,

навіть в такі моменти, Америка продовжувала просуватись вперед не лише завдяки навикам або баченню тих, хто займав високу посаду, але тому, що люди залишилися вірними ідеалам батьків-засновників.

Порівняння забарвлює мову у відповідні тони. Це троп, який полягає у поясненні одного предмета через інший, подібний до нього, за допомогою компаративної зв'язки, тобто єднальних сполучників: як, мов, наче, ніби та ін. Як відомо, використання в президентській промові явних (відкритих) порівнянь із конкурентами є досить поширеним. Це явище пояснюється властивостями психіки людини, яка схильна до порівняння одного предмета з іншим та завжди прагне кращого для себе і своїх близьких. Розглянемо наступні приклади: *Some see leadership as high drama and the sound of trumpets calling, and sometimes it is that. But I see history as a book with many pages, and each day we fill a page with acts of hopefulness and meaning. And so, today a chapter begins, a small and stately story of unity, diversity, and generosity – shared, and written, together* [7] – Так Дж. Буш-старший у своїй інавгураційній промові говорить, що дехто порівнює лідерство з високою драмою, а він бачить історію у вигляді книги з великою кількістю сторінок, які заповнюються вчинками, що мають сенс, несуть надію. З його приходом до влади починається нова глава – невелика, однак велична історія єдності, своєрідності, шляхетності, і писатиме її обраний президент разом із американським народом. *In the years ahead, I will never hold a position higher or a covenant more sacred than that of President of the United States. But there is no title I will wear more proudly than that of citizens* [7]. – У прощальній промові президент Б. Клінтон, звертаючись до населення, наголошує, що в майбутньому він ніколи не буде займати такий високий пост чи виконуватиме заповіт більш священний, ніж у президента Сполучених Штатів. Але немає звання, який він буде носити з більшою гордістю, а ніж звання громадянина США.

Метонімія побудована на перенесенні значення за суміжністю, тобто на основі тісного внутрішнього чи зовнішнього зв'язку між зіставленими поняттями. На відміну від метафори, метонімія не заміщує одне поняття іншим, а виділяє таку ознаку в уже існуючому понятті, яка є основною для певної ситуації. Наприклад: *What the cynics fail to understand is that the ground has shifted beneath them...*[7] – Барак Обама у своїй інавгураційні промові зазначає, що циніки не розуміють, що земля вже зсунулась під ними, маючи на увазі недолугих політиків-урядовців. Проблема не в тому, що уряд США занадто великий або занадто маленький, а в тому, чи працює він, чи допомагає сім'ям знайти роботу з пристойною заробітною платою, чи люди можуть дозволити собі гідний вихід на пенсію. Якщо відповідь так, країна буде рухатися вперед. У разі негативної відповіді, повноваження даного уряду мають закінчитися. Таким чином президент підкреслює свою готовність до рішучих і активних дій.

Фразеологізми – стійкі словосполучення, які сприймаються як єдине ціле і вживаються носіями мови в усталеному оформленні. Для того, щоб вплинути на почуття людини, слід використовувати такі фразеологізми, які будуть зрозумілими кожному, а також підкреслюватимуть значущість сказаного. Наприклад, Р. Рейган, вживаючи у своїй промові фразеологізм «vote-harvesting time», надає своєму виступу образності: У час збору врожаю голосів політики маніпулюють такими термінами, як «Велике суспільство». *In this vote-harvesting time, they use terms like the «Great Society»* [7]. Завдяки заздалегідь відомим населенню сталим словосполученням, президент має змогу встановити з ним контакт, отже складається враження, ніби президент та народ давно добре знають один одного.

Отже, фактичний матеріал дослідження свідчить, що найчастіше презедентська ораторська промова не стільки інформує аудиторію, скільки формує в неї певне уявлення про стан справ в країні і в світі, а також спонукає до вчинення певних дій за допомогою засобів сугестивного впливу. Кожен із засобів мовної сугестії здійснює вплив на свідомість населення та є надзвичайно дієвим, адже людина не підозрює, що політик намагається зачепити не тільки логіку та розум, а грає на вподобаннях, смаках, цінностях народу. На конкретних прикладах нами було доведено, що в кожному абзаці політичного виступу можна відшукати мовну сугестію, яка призводить до того, що суспільство починає мислити думками промовця, погоджуватися з його ідеями. Маніпуляторами є всі політики, але сила дієвості навіювання залишається різною. Адже написаний текст не може бути потужною зброєю без уміння говорити, добирати правильну інтонацію та інші прийоми маніпулятивного впливу.

Підсумовуючи результати дослідження варто зазначити, що політична комунікація пов'язана з різноманітними формами лінгвістичної маніпуляції та мовленнєвої тактики, які уможливлюють управління свідомістю і контроль над менталітетом широкого загалу. Тексти політичних промов дуже часто носять характер реклами і в даному аспекті вони представляють інтерес для лінгвістів не лише в рамках локуції, іллокуції та перлокуції, а й на рівні перлокутивного ефекту, адже мають зацікавити, мотивувати і привести до певних дій адресата. Політична промова потребує подальшого глибинного вивчення. Виділення та комплексний опис базових лінгвокультурних концептів англомовних політичних діячів є перспективою наших подальших досліджень.

Література:

1. Барт Р. Война языков. Избранные работы: Семиотика: поэтика: Пер. с фр. / Сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова – М. : Прогресс, 1989. – 616 с.

2. Бехтерев В. М. Объективная психология. / гл. Ред. Е. А. Будилова, Е. И. Степанова. – М. : Наука, 1991. – 480 с.

3. Большой психологический словарь / [сост. Мещеряков Б., Зинченко В.]. – М. : Олма-пресс, 2004. – 683 с.

4. Ільницька Л. Мовленнєві засоби підвищення ефективності сугестивного впливу / Л. Ільницька // Лінгвістика XXI ст.: нові дослідження і перспективи. – К. : Логос, 2007. – С. 127–135.

5. Морозова І. Б. Парадигматичний аналіз структури і семантики елементарних комунікативних одиниць у світлі гештальт-теорії : монографія / І. Б. Морозова. – Одеса : Друкарський дім, 2009. – 384 с.

6. Черепанова И. Ю. Человек манипулирующий (суггестия в коммуникации) / И. Ю. Черепанова // Человек говорящий: язык, культура, познание: [межвузовский сборник научных трудов] / [ред. А. А. Романов, А. М. Шахнарович]. – Москва-Тверь : Институт языкознания РАН, Тверской Институт экономики и менеджмента, 1995. – С. 115–123.

7. Presidential Speech Archive [електронний ресурс] – Режим доступу : http://millercenter.org/president/speeches.

УДК 81'373.612:811.11

Р. Я. Дмитрасевич,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ АНГЛІЙСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Історичний аспект розвитку термінології юридичної психології. Дмитрасевич Р. Стаття присвячена розвитку термінології юридичної психології. Виділено три періоди розвитку цієї науки. Охарактеризовано чотири основні галузі юридичної психології.
Ключові слова: *термінологія, психологія, юридична психологія, фахова мова.*

Исторический аспект развития терминологии юридической терминологии. Дмитрасевич Р. Статья посвящена развитию терминологии юридической психологии. Выделено три периода развития этой науки. Охарактеризованы четыре основные отрасли юридической психологии.
Ключевые слова: *терминология, психология, юридическая психология, специальный язик.*

Historical aspect of development of juridical psychology terminology. Dmytrasevych R. The article deals with the development of juridical psychology terminology. Three periods of its development are defined. Four main branches of juridicial psychology are described.
Key words: *terminology, psychology, juridical psychology, language for special purposes.*

Одним із магістральних напрямів сучасної лінгвістичної науки є вивчення мови як засобу спілкування, передачі інформації в різних сферах людської діяльності, у тому числі у фаховій комунікації. Роль англійської мови як засобу міжнародного спілкування на сучасному етапі розвитку суспільства важко переоцінити. Це можна підтвердити такими фактами: більше 90% наукових публікацій у галузі новітніх технологій видаються англійською мовою; 80% ресурсів наукового характеру в мережі інтернет World Wide Web (www.) є доступними для тих, хто володіє англійською мовою [1]. Англійська мова сприяє термінологічній глобалізації, бо власне англійська є джерелом формування первинних термінів науки або техніки [14, с. 30].

Поширення міжнародних зв'язків сприяє вивченню іноземної мови як мови спеціальної з точки зору фахового термінологічного спрямування. Терміни утворюють системи з внутрішньою впорядкованістю компонентів. К. Кусько вважає завданням сучасної філологічної науки знайти відповідність таких систем «з урахуванням вимог еколінгвістики, міжнародних актів і положень, зокрема Європейської хартії двомовного та багатомовного навчання» [4, с. 22].

Питання термінології різних галузей і сфер науки та техніки, термінологічної номінації набувають значної актуальності на сьогоднішній день. Невпинний розвиток науки й техніки вносить значні зміни до мовної та концептуальної картин світу, в декілька разів примножуючи в словниковому складі мови фахову лексику. В умовах науково-технічної революції гостро зростає потреба у нових номінаціях. Саме цим пояснюється велика зацікавленість до вивчення проблем, пов'язаних з термінознавством. З-поміж багатьох галузевих термінологічних систем, які потребують негайної уваги мовознавців і термінологів, перебуває й терміносистема юридичної психології.

Англійська термінологія юридичної психології охоплює спеціальну фахову лексику, яка досі не була предметом дослідження. Юридична психологія сформувалася на стику психологічної та юридичної наук, що позначилося на якісних характеристиках її метамови та взаємодії з міжгалузевими термінами національного й інтернаціонального фонду.

Англійська термінологія юридичної психології завдяки низці властивих тільки їй ознак є для термінознавства унікальним об'єктом. Однією з таких ознак є те, що вона об'єднує терміни права як форми суспільної свідомості і терміни психології – суспільної науки. Крім того, англійська термінологія юридичної психології характеризується значно більшим розмаїттям спеціальних сфер застосування порівняно з іншими терміносистемами. Відмінною рисою термінології юридичної психології є використання термінів із багатьох наук, деякі з них юридична психологія використовує як допоміжні, інші ж є базою для вирішення психологічних проблем.

Англійські терміни юридичної психології співвідносяться з відповідними поняттями цієї галузі. Слова або словосполучення, які вступають у системні відносини з іншими словами, що відповідають поняттям зазначеної галузі, утворюють разом з ними термінологічну систему.

Термінологія будь-якої предметної галузі зароджується та розвивається разом з нею. Наразі термінологія юридичної психології в цілому є конгломератом терміносистем юридичної та психологічної галузей. Юридична психологія – порівняно молода галузь психологічної науки, проте правова регуляція людської поведінки досліджувалася ще видатними давньогрецькими філософами.

Початковий етап формування термінології юридичної психології характеризується тим, що вона формується як термінологія правнича. Законотворча діяльність виникла у період формування стародавніх держав і відображала правову культуру суспільства. Правова система на всіх етапах розвитку демонструє зв'язок з лексичною системою загальної мови. Щодо психології, то ця сфера довгий час залишалася інтегральною частиною поодиноких філософських систем, яка не виокремлювалася в окрему науку.

В історії розвитку юридичної психології ми виділяємо три періоди згідно періодизації розвитку науки взагалі:

1) докласичний;

© Р. Я. Дмитрасевич, 2014

2) класичний;

3) сучасний.

1. ***Докласичний етап розвитку юридичної психології***. Основи теоретичного осмислення сутності права були закладені ще давньогрецькими філософами. Вже тоді ефективність закону пов'язували з психологічними законами поведінки людей, зокрема Демокріт висловлював психологічні ідеї щодо сутності законослухняної поведінки. Сократ (469-399 рр. до н.е.) висунув ідею про необхідність збігу справедливого і законного; Платон (427-347 рр. до н. е.) вперше вказав на дві категорії психології, які лежать в основі соціального розвитку – потреби і можливості людей; Арістотель (384-322 рр. до н. е.) висловив положення про право як мірило справедливості і виокремлював природне та позитивне право. На платонівському постулаті, згідно з яким законом називається визначення розуму, базується розвиток раціоналістичного напрямку у філософії права. За Платоном закони є основним засобом удосконалення людини. Ідеї Сократа, Платона та Арістотеля мали вирішальний вплив на розвиток правового світогляду.

Найбільш вагомим представником періоду середньовіччя був Аврелій Августин (354-430). Правом тоді вважалась система державно-нормативних обмежень людської поведінки. Правові норми розумілись як такі, що забороняють, а завдання правосуддя трактувались з нахилом до звинувачення. У своєму трактаті «Про свободну волю» Августин писав, зокрема, що слід жити за законами суспільними, а не божественними. Це твердження можна вважати початком формування концепції божественного права.

Для формування англійської термінології юридичної психології в **давньоанглійський період** спочатку використовувалась лексика загального вжитку. Слід зазначити, що багато з них збереглися до нашого часу, зокрема *bequeath* (заповісти), *guilt* (провина), *manslaughter* (позбавлення життя без попереднього наміру), *murder* (убивство), *steal* (красти), *swear* (давати показання під присягою), *theft* (розкрадання), *thief* (злодій).

Bequeath OE – to say, to speak to, exhort, blame, also «leave by will»; from be- + cweðan »to say,» from Proto-Germanic *kwithan, from PIE *gwet- »to say, speak» [http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=bequeath&searchmode=none].

Проте зазначене початкове значення зникає у XIII ст. і функціонує лише у значенні юридичного терміну leave by will – залишити за заповітом. *Bequest* (n) – «*that which is bequeathed*» фіксується з XV ст. і це значення зберігається у сучасній англійській мові *bequest* – заповіт, спадщина.

В англійській термінології запозичення з латинської мови, які зберегли свою форму і сьогодні, пов'язані з тим, що декілька століть поспіль у **середньоанглійський період** юридичні документи писались латиною. Ці запозичення датуються XIV – XV століттями, серед них: corpus delicti – склад злочину; veto – заборона, *ex post facto* (після факту, після події); malum in se (діяння, злочинне за своїм характером); actus reus (наявність об'єктивної сторони злочину), mens rea (наявність суб'єктивної сторони злочину). Зафіксовано також запозичення з латині, що описують ментальний стан: *scienter* (заздалегідь, вказівка про те, що відповідач діяв, усвідомлюючи наслідки); *animus* (навмисно, свідомо) та ін. У цей період також були запозичені такі терміни юридичної психології, як homicide, to prevent, to prosecute, to testify, tributary, testimony.

У період середньовіччя розуміння права прирівнювалось до державної влади. Державна регламентація охоплювала усю громадську життєдіяльність членів суспільства. Людина стає замкнутою та починає розуміти, що «для неї краще, якщо посадові особи зовсім не будуть знати про її існування, і що безпека її особистості залежить від її нікчемності» [5, с. 233].

Подолання середньовічного світогляду та психології було здійснено у наступний класичний період.

2. ***Класичний етап розвитку юридичної психології***.

Юридична психологія як наука виникає у XVII–XVIII ст. Саме в цей час з'являються перші наукові праці з психології, звернені до сфери кримінального судочинства. Прогресивні діячі цього часу Кант, Руссо, Вольтер, Дідро, Монтеск'є та ін. формують сучасну концепцію лібералізму та правової держави. Шарль Луї Монтеск'є [5] вважав, що духом народу є раціоналістична природа людини. Позитивним людським законом є справедливість. Політичні та громадянські закони покликані реалізовувати справедливість. Закони певного суспільства об'єктивно зумовлюються характерами та особливостями людей цього суспільства. Ця ідея слугувала основою для виникнення історичної школи права.

Ідеї Ч. Беккаріа («Про злочини та покарання», 1764) здійснили переворот у практиці кримінальної юстиції. Дослідник вперше проголосив, що ефективність покарання залежить не від його жорстокості, а від неминучості та швидкості виконання; людина має бути визнана невинною доки суд не винесе їй обвинувальний вирок. Почалась широка реорганізація судочинства та тюремної політики. Одним із революційних принципів правового світогляду стає принцип гарантій особистого розвитку, забезпечення автономності поведінки.

Нові правові погляди формувались на основі гуманістичної філософії. Утверджувалась нова право світоглядна парадигма: відношення у суспільстві можуть регулюватися тільки таким законом, який базується на «природі людини». Відбувалися значні зміни в кримінальному та громадянському судочинстві: запроваджувалася юридична рівність учасників правовідносин, вводився суд присяжних, звинувачений отримав право на захист, визнавалася свобода договірних відношень та ін.

В цей період з'являються такі терміни:

forensic XVII ст.: from Latin *forēnsis* public, from forum;

deliquency XVII ст.: from Late Latin *dēlinquentia* a fault, offence, from Latin *dēlinquere* to transgress, from de- + *linquere* to forsake;

psychology XVII ст. (1650s): «study of the soul,» from Modern Latin psychologia, probably coined mid-16c. in Germany by Melanchthon from Latinized form of Greek psykhe- »breath, spirit, soul» + logia »study of» Meaning

«study of the mind» first recorded 1748, from Christian Wolff's »Psychologia *empirica»* (1732); main modern behavioral sense is from early 1890s.

Як бачимо, один із базових термінів юридичної психології *psychology* з'явився лише у XVII столітті, а термін на позначення професії *psychologist* датується XVIII ст. (1727).

У XVIII – XIX ст. на основі нової правової ідеології зароджується спеціалізована галузь психологічно-юридичних знань – кримінальна, а пізніше більш широка – судова психологія. У кінці XIX ст. формується юридична психологія. Е. Клапаред розширює коло судово-психологічних проблем і на початку XX ст. вводить термін «юридична психологія» [11]. Засновник криміналістики Ганс Гросс розглядав судову психологію як прикладну галузь загальної психології, яка займається психологічними факторами, що враховується у встановленні та обговоренні злочину [3]. Отримує розвиток психологія формування та отримання свідчень (Марбе, Штерн, Вертгеймер). Альберт Хельвіг розробляє психологію того, хто допитує (поліцейського, судді, експерта) та того, кого допитують (обвинуваченого, потерпілого, свідка), розробляє психологічну техніку допиту.

3. ***Сучасний етап розвитку юридичної психології***.

Сучасна юридична психологія як наука поділяє більшість загальних рис некласичної науки: поліваріантність, нелінійність розвитку, антропоцентричність, міждисциплінарну інтеграцію досліджень та ін. Розвиток сучасної юридичної психології розпочався у 20 ст. Необхідність переходу до некласичного типу була зумовлена наступними факторами [2]:

1) до першої половини XX століття судова психологія залишалась описовою наукою. Мотив злочинець описувався через такі поняття як жорстокість, агресивність, помста, користь та ін.;

2) виникала проблема психодіагностики особистості злочинця. З'являється дослідження А. Бьєрре «Психологія вбивства», де аналізуються психічно «слабкі місця» злочинців, особливості їх соціальної дисадаптації, соціальної відчуженості [8].

Під впливом психоаналітичної теорії Зигмунда Фрейда судові психологи намагались проникнути у підсвідому сферу злочинців [6]. Центр уваги кримінальних досліджень переноситься на вивчення особистості злочинця [9; 12]. Зарубіжні дослідники [7; 10; 15] роблять спробу класифікувати типи злочинців і виокремлюють 7 типів: професійні, майнові, сексуальні, випадкові, ті, що примітивно реагують, злісні (переконані), хулігани, що не бажають працювати.

На сучасному етапі юридична психологія покликана розробляти загальні закономірності психологічної науки в їхньому специфічному відображенні – з погляду права. Природна цілісність цієї науки є відтворенням глибокої інтегративності базових наук (психології та юриспруденції), розвиток яких створив передумови для виникнення юридичної психології [3], що забезпечує вирішення комплексу завдань, що стосуються правозастосовної діяльності.

Серед термінів, які з'явились у XX с., можна зазначити:

victimology XX c (1958): from French *victimologie (1956), from victime.*

schizophrenia XX c: from *schizo- + Greek phrēn mind + -ia*

psychometrics XX c (1917): «science of measuring mental processes», from *psychometric.*

В юридичній психології з огляду на характер досліджуваних нею закономірностей як відносно самостійні виділяють чотири основні галузі [3]:

Кримінальна психологія вивчає психологічні основи формування антисоціальної установки, психологічну структуру злочину, діагностику виникнення і розвитку груп антисоціального напряму.

Психологія судочинства вивчає значний комплекс питань, пов'язаних із психологічними сторонами судово-слідчої діяльності. Цей розділ охоплює також питання, що характеризують психологічні основи окремих процесуальних дій, таких як слідчий огляд, допит, пред'явлення для впізнання, перевірка показань на місці, слідчий експеримент, обшук, призначення і провадження судово-психологічної експертизи.

Пенітенціарна психологія (виправно-трудова чи кримінально-виконавча) досліджує психологічні характеристики колективів засуджених, психологічні основи процесу їхнього виправлення і перевиховання (корекції). Пенітенціарна психологія досліджує також професійні якості і психологічні характеристики осіб, які виконують виховні функції, з метою розроблення рекомендацій щодо найбільш ефективного впливу на засуджених.

Правова психологія вивчає психологічні особливості дії права як чинника соціальної регуляції поведінки людини чи групи людей, психологічні закономірності правотворчого процесу, психологічні механізми правосвідомості та праворозуміння. У юридичній психології досліджуються не тільки проблеми психологічних закономірностей правопорушень (злочинів), а й психологія правомірної поведінки, психологічні особливості недопущення злочинних дій, впливу соціальних заборон, громадської думки, моралі, правових розпоряджень на поведінку особи, формування її правослухняності.

Таким чином, зазначені чотири основні галузі юридичної психології слугуватимуть основою для побудови структури термінологічного поля юридичної психології.

Література:

1. Ільченко О. М. Етикетизація англо-американського дискурсу : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня д-ра філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / О. М. Ільченко; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – 37 с.

2. Еникеев М. И. Структура и система категорий юридической психологи / М. И. Еникеев. – Москва, 1988. – Режим доступу : http://www.thetan-lucifer.ru/prefix7/index.html

3. Коновалова В. О. Юридична психологія : підручник / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2008. – 240 с.
4. Кусько К. Я. Інтердискурс в концептах науково-освітньої глобалізації / К. Я. Кусько // Інформаційний вісник АН ВШ України, 45. – Львів, 2005. – № 3. – С. 22–30.
5. Монтескье Ш. Л. О духе законов / Ш. Л. Монтескье // Избранные произведения / общ. ред. и вступ. ст. М. П. Баскина. – М. : Гослитиздат, 1955. – 674 с.
6. Adler A. Selbstmord. Internationale Zeitschrift fur Individual psychologie / A. Adler. – 1937. – № 15. – P. 49–52.
7. Birnbaum K. Die psychopathischen Verbrecher / K. Birnbaum. – 2. Aufl. – Leipzig, 1926.
8. Bjerre, Andreas: Zur Psychologiedes Mordes. – Heidelberg, 1925.
9. Bromberg W. Crime and Mind (1948) Nach-druck: Westport / W. Bromberg. – Conn, 1972.
10. Chneider K. Die psychopathischen Personlichkeiten. 1. Bis 9. Aufl. / K. Chneider. – Wien, 1923–1950.
11. Claparede E. La psychologie jrudiciare / E. Claparede // Anee psychologue. – 1906. – XII.
12. Franz A. Der Verbrecher und seine Richter / A. Franz, H. Staub. – Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1929.
13. Gross G. Kriminalpsychologic / G. Gross. – Jarz, 1898.
14. Ohly R. The Threat of Terminological Globalization / R. Ohly // Neoterm World Specialized Terminology. – Warszawa : Journal of the International Federation of Terminology Banks, 2001. – № 39 / 40. – P. 27–35.
15. Seeling E. Karl Weindler: Die Typen der Kriminellen / E. Seeling. – Berlin; Munchen, 1949.

УДК 811.112. 2 (07)

С. О. Застровська,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк
О. В. Найдюк,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ІМЕН У МЕТАФОРАХ ТА ПОРІВНЯННЯХ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

У статті розглянуто особливості вживання прецедентних імен у метафорах та порівняннях. Окреслено розуміння понять метафори та порівняння, а також визначено різницю між ними. На конкретних прикладах продемонстровано випадки вживання прецедентних імен як еталонів порівняння.

***Ключові слова**: метафора, порівняння, прецедентне ім'я, метафоризація, характеризація, еталон порівняння, основа порівняння.*

В статье рассмотрены особенности употребления прецедентных имен в метафорах и сравнениях. Очерчено понимание понятий метафора и сравнение, а также определена разница между ними. На конкретних примерах продемонстрированы случаи употребления прецедентных имен как эталонов сравнения.

***Ключевые слова**: метафора, сравнение, прецедентное имя, метафоризация, характеризация, эталон сравнения, основа сравнения.*

The peculiarities of use of precedent names in metaphors and similes are considered in this article. The conception of metaphor and simile is determined. The difference between metaphor and simile is established. The use of precedent names as the standards of simile is shown on the concrete examples.

***Key words**: metaphor, simile, precedent name, metaphorization, characterization, standard of simile, basis of simile.*

Мовна особистість займає чільне місце у лінгвістиці XXI ст. Усе, з чим пов'язана людська діяльність, знаходить своє відображення в мові та мовленні. Потреба номінації нових понять, відчуттів, дій спонукає до створення термінів за подібністю, аналогією, намаганням зрозуміти нове через призму того, що уже існує. Роль такої призми найкраще виконує метафора, оскільки вона здатна забезпечити розгляд того, що пізнається знову, через уже пізнане, зафіксоване у вигляді значень мовної одиниці [16]. Метафора (з др. грец. – «переносне значення») – троп, слово або вираз, які вживаються в переносному значенні, в основі чого лежить неназване порівняння предмету з будь-яким іншим на основі їх загальної ознаки. Цей термін належить Арістотелю [13]. Метафору визнають універсальним механізмом соціальної комунікації [3; 4, с. 296-297; 11]. Вживання слів у непрямому значенні, в ролі метафор, є процес метафоризації. Метафоризації присвячено чимало праць лінгвістів, літературознавців, філософів, психологів [2; 6; 17], та проблема метафоризації залишається надзвичайно складною, так як йдеться про процеси мислення, в яких породжується знання про світ. Метафоризація – це не лише вживання одного слова замість іншого, вона утворює новий зміст, який з'являється внаслідок дії складних когнітивних механізмів. Не дивлячись на те, що метафоризація базується на когнітивному процесі уподібнення, як тропи метафора та порівняння мають чимало розбіжностей. Окремого дослідження потребує також вживання семантизованих прецедентних імен (ПІ) у метафорах та порівняннях.

Метою даної статті є виявлення особливостей вживання прецедентних імен у метафорах та порівняннях. Для цього слід розв'язати наступні завдання: 1) виявити прецедентні імена, які вжиті в метафорах та порівняннях; 2) охарактеризувати смисл, який вони породжують.

Проблема прецедентності була поставлена Ю.М. Карауловим у 1986 році, коли він ввів термін «прецедентний текст» [7, с. 216]. Пізніше з'явилися терміни «прецедентне висловлювання» [8, с. 94], «прецедентне ім'я «[5, с. 108; 15, с. 102-110], «прецедентний феномен» [10, с. 169-229], «прецедентна ситуація» [9, с. 46].

Прецедентне ім'я – індивідуальне ім'я, яке пов'язане або 1) з добре відомим текстом, який належить, як правило, до прецедентних (напр., Обломов, Тарас Бульба), або 2) з ситуацією, широко відомою носіям мови і яка виступає за прецедента (напр., Іван Сусанін, Колумб); це – ім'я-символ, яке вказує на певну еталонну сукупність визначених ознак (Моцарт, Ломоносов) [5, с. 108].

Як прецедентне вживається, насамперед, власне ім'я – «слово, словосполучення або речення, яке служить для виділення іменованого ним об'єкту із ряду схожих, індивідуалізуючи та ідентифікуючи даний об'єкт» [12, с. 473].

Прецедентні імена формують набір «героїв» і «злодіїв». Перші є прикладом для наслідування, другі – прикладом того, чого ні в якому разі не потрібно робити.

ПІ можуть змінювати свій статус, особливо в ідеологічній боротьбі. В першу чергу йде напад на прецедентні імена – колишні «герої» переходять у розряд «злодіїв» і навпаки.

До прецедентних імен належать прецедентні антропоніми (власні імена людей), теоніми (власні імена божеств), ідеоніми (власні імена об'єктів культури), топоніми (власні географічні назви) тощо.

З метою характеризації прецедентні імена (ПІ) часто вживаються у метафорах та порівняннях. Наведемо приклади вживання ПІ у якості метафори.

1. «*Das Dorf Saritz war wohl deine Achillesferse», sagte Boris mit einem Lachen. «Du wolltest den Saritzen zeigen, was aus dir geworden ist*» [18, с. 236].

© С. О. Застровська, О. В. Найдюк, 2014

ПІ *Achillesferse* (ахіллесова п'ята) використано у ролі метафори для демонстрації слабкого місця людини. У наведеному прикладі це село, з яким пов'язане непросте минуле, яке до сьогодні не залишає одного із співрозмовників у спокої. Змінивши граматичну структуру даного речення на речення-порівняння, зміст та значення ПІ не зміниться.

2. «*Nizza ist ein Garten Eden!» sagte Ferro schwärmerisch. «Kennst du Nizza?»*

«Nein». [19, s. 179]

ПІ біблеїзм *Garten Eden* – райський сад, який згадується у Біблії як місце первісного проживання людей, це місце безтурботного та вічного існування, це межа омріяного. Метафоричне вживання ПІ *Garten Eden* показує, що саме Ніцца є місцем насолоди та задоволення життям, проте не єдиним місцем на землі, про що свідчить вживання неозначеного артикля *ein* поряд з цим ПІ.

3. *«Himmel, wie so ein Name wirkt». Faber hob beide Hände. «Nun drehen Sie keinen Salto, junger Hemingway. Es ist noch gar nichts passiert!»* [20, s. 219]

4. «*Ich auch. Ich habe ebenfalls nachgeforscht».*

«*Kleiner Sherlock Holmes, was?» Faber lächelte breit* [20, s. 215].

Приклади 3 та 4 демонструють найбільш поширене метафоричне вживання прецедентних імен – за родом діяльності: письменника-початківця названо *junger Hemingway* (юним Хемінгуеєм), а молодого детектива – *kleiner Sherlock Holmes* (маленьким Шерлоком Холмсом).

Порівняння має тричленну структуру: суб'єкт порівняння, об'єкт порівняння й ознака, за якою відбувається порівняння:

5. *Das ist er, dacht man interessiert. So sieht man also aus, wenn man einige Millionen im Rücken hat. <…> Diese adelige Schlankheit der Figur. Dieser federnde, feurige Schritt. Dieser schmale, aristokratische Kopf. «So sah Dante aus», flüsterte ein Mädchen ihrer Freundin zu* [19, s. 80].

Зазвичай уживаючи будь-яке ім'я письменника як ПІ, мають на увазі його твори, тобто те, завдяки чому цей письменник став відомим, а його ім'я – прецедентним. Але у прикладі 5 ПІ *Dante* використано у якості еталону порівняння для опису зовнішності людини. Тепер виникає питання, як саме виглядав Данте? Використавши інтернет ресурси ми знайшли кілька світлин Данте Алігері, проте якого саме Данте мала на увазі панянка, сказати з цих фото важко. Так, там присутня стрункість фігури, аристократична овальність обличчя, але це не є ті ознаки, які властиві лише Данте, і ми не знайшли там чогось особливого, щоб спонукало вжити ПІ для опису зовнішності іншої людини. Що ж стосується його ходи (*federnde, feurige Schritt*), то якою інформацією володіла молода пані, уживаючи ПІ *Dante*, нам достеменно не відомо.

6. «*Ich kenne Sie von der Bühne her. Sie sind groß, gerade gewachsen».*

«Alles Kostüm. Man kann auf der Bühne einen Menschen nicht nur hässlich wie Richard III machen, sondern auch hübsch wie Romeo» [20, s. 101].

Для демонстрації протилежного зовнішнього вигляду людини у прикладі 6 використано два ПІ *hässlich wie Richard III* та *hübsch wie Romeo*». Узявши до уваги те, що дане порівняння звучить з віст актора, ми вважаємо, що дана інформація про зовнішність обох персон взята з творів У. Шекспіра, а саме: «Річард III» та «Ромео і Джульєтта». У історичній драмі король Річард III зображений похмурим горбатим старцем, який убив своїх племінників і захопив престол. Проте сучасні історики вважають, що драматург дещо перебільшив. Що трапилось з племінниками Річарда – 12-річним королем Едуардом V і його братом, – поки що невідомо, а причетність до їх зникнення Річарда III не доведена. Сьогоднішні новітні технології дозволили реконструювати обличчя Річарда III. Тепер можна стверджувати, що він не був схожим на тирана, а був дуже гарним чоловіком [14]. Що ж стосується портрету Ромео, то ні його, ні його опису ми не знайшли. Але в уяві більшості людей закоханий, молодий хлопець завжди симпатичний, а саме таким він був у творі У. Шекспіра. Використовуючи для порівняння відомі ПІ можливі казуси, які потребують пояснення, а в деяких випадках навіть дослідження.

7. «*Kennen Sie die?»*

«*Nur dem Namen nach. Whisky ist für mich so unerreichbar wie der Nobelpreis. Ich bin froh, wenn ich meine Wasserrechnung abarbeiten kann*» [20, s. 172].

ПІ *Nobelpreis* (Нобелівська премія) порівнюється у недосяжності з спиртним напоєм *Whisky*. Нобелівська премія – міжнародна премія, яка названа на честь її засновника шведського інженера-хіміка А. Б. Нобеля. Вона присуджується щороку, починаючи з 1901, за видатні відкриття в області фізики, хімії, медицини, фізіології, за літературні твори, а також за діяльність по зміцненню миру. Віскі – досить дорогий спиртний напій, який з міркувань особи у прикладі 7, може собі дозволити хіба що нобелівський лауреат. Таке порівняння засвідчує не тільки бідне матеріальне становище мовця, але й його безнадію на краще життя.

Метафора відрізняється від порівняння тим, що третій член – основа порівняння – не названий, він тільки вгадується «як привид», а тому нечіткий, розсіяний. Це залишає великий простір для творчого уявлення слухача (читача) самому «вгадати» ту ознаку, яку він бачить або «хоче бачити» [1]. Така невизначеність зникає у експліцитно вираженому порівнянні, тобто у розгорнутих синтаксичних порівняльних конструкціях: *Дівчина така свіжа як калина. Дівчина така ніжна як калина. Дівчина така красива як калина*).

Вживаючи те чи інше прецедентне ім'я, мовець імплікує, тим самим, не тільки еталон порівняння, але й основу порівняння – ознаку, яка інкорпорована у семантичну структуру ПІ. Отже, ПІ виступає водночас не тільки еталоном порівняння, але й носієм ознак як основи порівняння. Що стосується вживання ПІ в метафорах чи порівняннях, то при цьому висловлення оформлюється за різними синтаксичними структурами: метафора – це, фактично, згорнута структура порівняння. ПІ у таких вживаннях семантизується та породжує новий смисл: *Та ти справжній Моцарт! → Ти (музично) дуже обдарована людина*. ПІ актуалізується у даному випадку з метою характеризації, слугує еталоном імпліцитного порівняння при експліцитному метафорич-

ному вживанні власного іменника *Моцарт*. Висловлення «*Та ти такий обдарований, як Моцарт*!» передає той самий зміст: «*Ти (музично) дуже обдарована людина*». ПІ *Моцарт* вжито у синтаксичній структурі порівняння. Породження однакового смислу у співрозмовників при вживанні ПІ зумовлюється ідентичним пресупозиційним фондом їхніх знань, зокрема, стосовно ПІ *Моцарт*.

Проте, у ситуаціях спілкування з вживанням ПІ у метафорах чи порівняннях, спостерігається неоднакова актуалізація смислу семантизованого ПІ у співрозмовників. Це може призводити до непорозуміння. Наприклад:

8. *Dieser zweite Tag, den Richard auf dem Risserer verbrachte, war ein sehr erfüllter Tag. Als erstes hatte Toni sorgfältig die Schläfenwunde untersucht und für gut befunden, jetzt zierte nur noch ein Pflaster Richards Stirn. «Er sieht aus wie ein Robin Hood», konstatierte Toni, stolz auf ihr Werk betrachtend. «Geh, du weißt gar net, wer Robin Hood ist», gab Seppi zu bedenken.*

«Robin Hood – na, das war doch ein Räuber oder irgend so was».

«Irgend so was, ja. Und warum, bitte, hatte der ein Pflaster auf der Schläfe?»

«Jeder Räuber hat irgendwann ein Pflaster auf der Schläfe» [18, s. 65].

Один із співрозмовників, характеризуючи зовнішній вигляд Річарда, вживає ПІ *Robin Hood* (Робін Гуд). Таке порівняння дещо здивувало іншого сіврозмовника, про що свідчить репліка: «Та ти, мабуть, не знаєш, хто такий Робін Гуд». Відповідь Тоні, що Робін Гуд – це розбійник чи хтось такий, засвідчило, що ці два співрозмовники по-різному сприймають Робін Гуда. Для Тоні – це якийсь розбійник, а розбійники завжди з подряпинами і синцями. В уяві Сеппі Робін Гуд – це герой англійських народних балад, який захищає бідних та обділених, він є також одним із героїв роману В. Скотта «Айвенго». Для Сеппі не зовнішній вигляд Робін Гуда є предметом для порівняння, а швидше його дії та вчинки, він – символ боротьби з несправедливістю. ПІ, яке у наведеному фрагменті розмови семантизується, демонструє різні пресупозиційні знання співрозмовників, а відповідно і різні смисли вжитого ПІ.

9. *Sabine schüttelte den Kopf. «Denk an deine Frau». «Verlange das nicht von mir!» sagte er gehässig. ... Wie ein Aschenputtel läuft sie im Hause herum, mit Wicklern in den Haaren, im Bademantel, in Pantoffeln. Dabei ist sie schön, sehr schön* [19, s. 179].

Приклад 9 продемонстрував характеристику жінки чоловіком. Використавши ПІ *Aschenputtel* (попелюшка) чоловік охарактеризував свою дружину як заклопотану, неохайну жінку, з бігудями, у капцях, в халаті, що сновигає по хаті. Як казкова героїня, попелюшка була добра, бідна, працьовита, проте нещаслива, але ніде не описувався її зовнішній вигляд. В екранізованих версіях та ілюстраціях в книгах такого зовнішнього вигляду попелюшки, як її побачив цей чоловік ми не зустрічали. Можна сказати, що набір ознак ПІ *Aschenputtel* таких як добра, ніжна, чуйна, турботлива у нашій уяві, не співпадає з набором ознак, що продемонстровано у прикладі 9. Чоловік звертає увагу на зовнішність жінки у першу чергу, яка як і у попелюшки прихована, хоча вона гарна, навіть дуже гарна (*Dabei ist sie schön, sehr schön.*) Дане ПІ використане у незвичному для нас сприйнятті характеризації жінки не як людини, з описом її якостей характеру, а як таку, що суперечить символу жінки в уяві чоловіка: гарно одягнена, з зачіскою та макіяжем, у взутті на підборах, жінка – предмет для захоплення та завоювання, а не хатній інвентар.

Отже, як свідчить матеріал нашого дослідження прецедентні імена вживаються у метафорах та порівняннях, створюючи тим самим нові поняття, нетипові образи, згадаймо ПІ *Aschenputtel, Richard III, Romeo, Dante* та інші. Прецедентні імена – це свого роду стереотипні уявлення, образи, мірки для зіставлення. Вони використовуються як інструмент, що полегшує і прискорює переключення, яке здійснює мовна особистість, із «фактологічного» контексту думки в ментальний, а, можливо, і навпаки.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні прецедентних імен як засобу вираження іронії на матеріалі німецької мови.

Література:

1. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика: навч. посібник / Л. І. Мацько, О. М. Мацько. – Режим доступу : pidruchniki.ws/15410104/ritorika/tropi

2. Полюжин М. М. Функціональний і когнітивний аспект англійського словотворення / М. М. Полюжин. – Ужгород: Закарпаття, 1999. – 240 с.

3. Алексеева Л. М. Термин и метафора / Л. М. Алексеева. – Издательство Пермского университета, 1998. – 250 с.

4. Арутюнова Н. Д. Метафора / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Большая Российская Энциклопедия, 2002. – С. 296–297.

5. Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д. Б. Гудков. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 288 с.

6. Ермоленко Г. А. Метафора в языке философии: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филос. наук: 09.00.01 «Онтология и теория познания» / Г. А. Ермоленко. – Краснодар, 2001. – 22 с.

7. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Издательство ЛКИ, 2007. – 264 с.

8. Костомаров В. Г., Бурвикова Н. Д. Как тексты становятся прецедентными / В. Г. Костомаров, Н. Д. Бурвикова // Русский язык за рубежом, 1994. – №1. – С. 73–76.

9. Красных В. В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология: курс лекций / В. В. Красных. – М. : «Гнозис», 2002. – 284 с.

10. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В. В. Красных. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 375 с.

11. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры: сборник. Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. Общ. Ред. Н. Д. Арутюнва и М. А. Журинский. – М. : Прогресс, 1990. – С. 387–415.

12. Лингвистический энциклопедический словарь. – Изд.: Большая Российская энциклопедия, 1990. – 712 с.
13. Метафора. – Режим доступа : http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0
14. Портрет Ричарда III. – Режим доступа : http://www.bbc.co.uk/russian/uk/2013/02/130205_richard_third_reconstructed _face.shtml
15. Сергеева Г. Г. Аспекты функционирования прецедентных имен в молодежной среде / Г. Г. Сергеева // Филологические науки. – 2003. – № 2. – С. 102–110.
16. Телия В. Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира – Режим доступа : linguistic.ru/index.php?module
17. Bezuidenhout A. L. Metaphor and what is said: A defense of a direct expression view of metaphor / A. L. Bezuidenhout // Midwest Studies in Philosophy. – 2001. – № 25. – P. 156–186.
18. Danella U. Eine Heimat hat der Mensch: Roman / U. Danella. – München : Wilhelm Heyne Verlag, 1984. – 306 s.
19. Konsalik H. Bittersusses 7. Jahr: Roman / H. Konsalik. – München : Wilhelm Heyne Verlag, 1979. – 190 s.
20. Konsalik H. Eine Sunde zuviel: Roman / H. Konsalik. – München : Wilhelm Heyne Verlag, 1995. – 279 s.

УДК 81'373.42'42-13:82-32Франко

О. І. Ілик,
Львівський національний університет імені І. Франка, м. Львів

ЗАСАДИ МАРКУВАННЯ ДИСКУРСИВНИХ СЛІВ У КОРПУСІ ТЕКСТІВ МАЛОЇ ПРОЗИ І. ФРАНКА

У статті розглядається методика виявлення та маркування дискурсивних слів (ДС) у корпусі текстів (КТ) малої прози І. Франка. З'ясовано статус ДС. Описаний досвід маркування ДС у корпусній лінгвістиці. З'ясовано, що маркування ДС є елементом прагматичної анотації. Виявлені такі важливі елементи анотування ДС, як вказівка на частиномовну приналежність, розрізнення омонімії, дискурсивного та недискурсивного вживання, маркування прямої та авторської мови, визначення функціонально-семантичних груп, тобто створений повноцінний тегсет для анотування одиниць, які формують структуру дискурсу.

Ключові слова: *дискурсивні слова (ДС), корпус текстів (КТ), маркування, дискурсивна анотація, прагматична анотація, тег, омонімія, пряма мова, авторська мова.*

В статье рассматривается методика выявления и маркировки дискурсивных слов (ДС) в корпусе текстов (КТ) малой прозы И. Франко. Выяснено статус ДС. Описанный опыт маркировки ДС в корпусной лингвистике. Выяснено, что маркировка ДС является элементом прагматической аннотации. Обнаружены такие важные элементы аннотирования ДС, как указание на частеречную принадлежность, разграничение омонимии, дискурсивного и недискурсивного употребления, маркировки прямой и (авторской) речи, определение функционально-семантических групп, то есть создан полноценный тегсет для аннотирования единиц, которые формируют структуру дискурса.

Ключевые слова: *дискурсивные слова (ДС), корпус текстов (КТ), маркирования, дискурсивная аннотация, прагматическая аннотация, тег, омонимия, прямая речь, косвенная (авторская) речь.*

This article deals with methods of detecting and marking discursive words (DW) in text corpus of Ivan Franko's small prose. The author makes an attempt to clarify the status of DW. The experience of marking-up of DW in corpus linguistics is covered. It was found that marking-up of DW is a part of pragmatic annotation. The author of the article identifies the following essential elements of DW-annotation: the indication of parts of speech, distinguishing of homonyms, discursive and nondiscursive use, marking-up of direct and author's speech, the definition of functional-semantic groups, ie a proper tag-set to annotate units that form the structure of discourse.

Key words: *discourse words (DW), text corpus, mark-up, discursive annotation, pragmatic annotation, tag, homonymy, direct speech, author's speech.*

XX ст. – це період розквіту науки про мову, час, коли з'являються нові синтезовані дисципліни. Чільне місце серед них займають корпусна лінгвістика та лінгвістична прагматика. Стаття ґрунтується на теоретичних засадах цих двох напрямів. Тому **актуальність теми** зумовлена першою спробою їхнього поєднання у межах одного дослідження: на основі КТ малої прози І. Франка запропоновано здійснити маркування ДС, які, в свою чергу, належать до сфери лінгвістичної прагматики. ДС є одними з найчастотніших у творчості І. Франка, мають велике функціональне навантаження і важливі для створення словника мови письменника.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що це перша спроба перенести дані, які є на матеріалі текстів, на рівень образності, на рівень прагматики, на рівень, так би мовити, живого життя слова.

Незважаючи на широкий науковий інтерес до проблеми дискурсивних слів, немає загальноприйнятої дефініції. По-перше, відсутня усталена термінологічна база для позначення цих елементів. У лінгвістичній традиції найчастотнішою є терміносполука «дискурсивні слова» [1; 2; 3; 9]. Проте їх часто називають **модальними словами** [6]; **прагматичними маркерами** [15]; **дискурсивними маркерами** [14; 19; 22; 23**]** і т. д. По-друге, нема чіткого переліку одиниць, які мають бути включені до розряду ДС. Тому існує багато підходів (традиційний, функціонально-семантичний, комунікативний та ін.) до вивчення ДС. Такі елементи належать до різних частин мови (частки, вставні та модальні слова, прислівники, вигуки, сполучники, прийменники, деякі класи займенників), але об'єднані вони спільною функцією: формування структури дискурсу та забезпечення зв'язності тексту.

Важливо зазначити, що ДС – це одиниці не структури мови, а мови у функціонуванні (ДС стають дискурсивними лише у процесі функціонування): «у комунікації вони функціонують завдяки не стільки принципам взаємодії частин мови, скільки принципам уживання, «живого життя» слова в процесах інтеракції особистостей. Інакше кажучи, ДС – категорія комунікативна, а значить – антропна, людиноцентрична» [2, с. 248]. Тому важливими є контексти вживання ДС, ситуативні значення.

Оскільки віднесення того чи іншого слова до розряду дискурсивних переважно залежить від контексту вживання і семантичного та прагматичного навантаження у ньому, тому маркування ДС у КТ значно полегшить пошук ДС, допоможе встановити їх арсенал.

З метою забезпечення точного та всеохоплюючого аналізу ДС у межах художнього дискурсу важливо провести процедуру маркування ДС.

Вона передбачає виконання таких завдань: 1) визначення принципів маркування ДС у практиці деяких КТ; 2) створення повнотекстового електронного варіанту творів малої прози І. Франка; 3) прикріплення тегів до кожного ДС; 4) зняття омонімії; маркування частини мови; 5) маркування прямої / непрямої мови; 6) маркування функціонально-семантичних груп ДС.

1) Маркування ДС у практиці деяких КТ

Анотація є основною характеристикою корпусу і саме присутність такої інформації відрізняє його від простих колекцій чи бібліотек, адже основна мета електронних бібліотек – зміст текстів, а не їх мовні осо-

© О. І. Ілик, 2014

бливості. Під лінгвістичною анотацією у корпусній лінгвістиці традиційно розуміють: а) довільну лінгвістичну інформацію про лінгвально-релевантні одиниці текстових даних; б) практику введення формалізованої лінгвістичної інформації в електронний текст; в) наявність такої інформації у тексті» [8]. Поряд із поняттям «**анотування**» використовують терміни «**розмітка**», «**індексація**» (індексування), «**маркування**».

У КТ розрізняють **зовнішнє анотування** (дані про автора: стать, вік, освіта; дані про твір: час написання, виходу друком, редакцію) та **внутрішнє** – внутрішньомовна інформація (анафорична, просодична, семантична, фонетична, дискурсивна, прагматична, частиномовна чи морфолого-синтаксична анотація).

Із розвитком таких наук, як лінгвістична прагматика та дискурс-аналіз, популярними, але не до кінця дослідженими, стали дискурсивне та прагматичне маркування КТ. Оскільки ДС формують структуру дискурсу і є носіями найтонших прагматичних смислів, тому важливо визначити, до якого виду анотації належатиме їх маркування. Розглянемо ці два види маркування детальніше.

Чіткого визначення терміносполуки «дискурсивне анотування» нема. **Дискурсивну розмітку**, як правило, використовують для анотування корпусів усного (розмовного) мовлення. Зокрема, у Корпусі японської розмовної мови (The Corpus of Spontaneous Japanese / Nihongo hanashikotoba koopasu) [21], а також у корпусі під назвою «Рассказы о сновидениях и другие корпуса звучащей речи» [10], в основі якого – дискурсивне анотування даних живого російського мовлення. Синонімом до дискурсивної розмітки у цьому випадку є дискурсивна транскрипція, в основі якої лежать такі поняття, як елементарні дискурсивні одиниці, дискурсивні маркери, просодичні характеристики мовного потоку, прискорена вимова і т. д.

Прагматичній анотації, звичайно, присвячено менше досліджень ніж іншим видам розмітки. Це пов'язано з тим, що прагматичну розмітку роблять напівавтоматичним способом і вручну. Особливістю прагматики є те, що значення залежать від контексту, тому основне завдання прагматичної анотації – в повній мірі враховувати контекст.

Прагматичну анотацію часто включають до так званої трирівневої структури дослідження: синтаксична, семантична і прагматична анотації [7; 18], проте вона є і об'єктом окремих наукових розвідок [13; 19]. Бувають випадки, коли прагматичне маркування сплутують з анафоричною анотацію та кореферерренційними зв'язками. Хоча визначення анафоричних зв'язків також відносять до сфери прагматики. [18]. Крім того, визначення та позначення ДС також є складовою прагматичної анотації [19]. Проте, є й окремі праці присвяченні маркуванню ДС у КТ [14; 19; 22; 23].

У рамках спільного проекту російських і французьких науковців, присвяченому аналізу часток, вийшла книга «Путеводитель по дискурсивным словам русского языка» [1], в якій на основі машинних корпусів текстів створили корпус прикладів вживання ДС. Це дає можливість читачу перевірити функціонування слова на більш широкому мовному матеріалі. Саме корпус прикладів завершує словникову статтю ДС, яке інтерпретується.

Отже, дослідження ДС є надзвичайно популярними, вони дедалі частіше привертають увагу сучасних дослідників [1; 2; 9].

2) Створення повнотекстового електронного варіанту творів малої прози І. Франка

У Львівському університеті існує проект створення корпусу текстів Івана Франка [5]. Передбачається, що корпус буде охоплювати всі твори І. Франка (а це близько 7 млн слововживань). Створення корпусу текстів ДС малої прози Івана Франка є частиною цього проекту. Уся мала проза І. Франка займає вісімнадцять збірок оповідань та новел. Основою для нашого аналізу є 17 збірок україномовних оповідань (≈ 437533 тис слововживань).

За допомогою КТ ДС малої прози І. Франка стане можливим отримати якісну і кількісну характеристику ДС. А в перспективі укласти частотний словник (ЧС) та конкорданс ДС малої прози І. Франка.

3) Теги для позначення ДС

У лінгвістичній традиції використовують різні теги (спеціальні коди, які через формальний запис експлікують граматичні значення слів, до яких вони приписані [8]) на позначення ДС.

Так, наприклад, G. Leech і M. Weisser [17] розробили схему анотації мовленнєвого акту, в якій виділяють окремий тег на позначення дискурсивних маркерів <dm>(**d**iscourse **m**arker).

D. Samy і A. González-Ledesma розробили теги для прагматичного маркування – PRAGMATEXT [19]. Відповідно до схеми, прагматична інформація маркується тегом <PI> (**p**ragmatic **i**nformation). Його можна використовувати для маркування різних прагматичних елементів на синтаксичному рівні і для анотації дискурсивних маркерів.

Для маркування ДС у КТ малої прози І. Франка пріоритетним буде тег <dw> (**d**iscourse **w**ords), який, як і терміносполука «дискурсивні слова», підкреслюватиме специфіку відповідних елементів як слів, які «співвідносять зміст висловлюваного з комунікативною ситуацією дискурсу, відсовуючи на другий план їхні формальні характеристики і наголошуючи на порівнянні із мовним використанням, а не мовною системою чи структурою» [2, с 9].

4) Частиномовне маркування ДС: розрізнення омонімії

ДС – це, перш за все, одиниці дискурсу, для яких важливо виявляти комунікативні смисли, а не частиномовну приналежність. Проте частиномовна анотація є необхідним етапом маркування ДС. Вона допоможе профільтрувати слова-омоніми, які не мають прагматичного навантаження (випадки, коли ДС є просто дієсловами чи іменниками), відкинути недискурсивне вживання ДС.

Для морфологічного маркування ДС використано символи, в яких великі латинські літери позначають відповідну частину мови: V (**V**erb), N (**N**oun), D (A**d**verb), AR (**A**uxiliary p**r**eposition), AP (**A**uxiliary **p**article).

У маркуванні ДС виникають труднощі через те, що майже всі ДС формують омонімні зв'язки зі словами інших лексико-граматичних класів, тобто є міжчастиномовними омонімами. Тому розрізнення омонімії серед ДС є необхідним, позаяк «у багатьох словах такого типу існують, поряд з дискурсивними, й інші, недискурсивні вживання» [9, с. 9].

Наприклад, порівняймо вживання слова *може:*

(1) Ані хреста, ані надгробного каменя на своїй могилі не веліла класти. «Життя дало мені все, що могло дати, нехай же й смерть бере все, що ***може****<V|МОГТИ> взяти», – говорила вона. («Батьківщина»)*[*20]

*(2) Се його син! А проте він поводився з ним, як з ворогом, як з чимось чужим, ненависним. Не міг інакше! <dw>****Може#****<A##|МОЖЕ></dw>, з часом привикне, полюбить його, але тепер він не міг, не міг дивитися на нього, не міг знести дотику його дитинячої руки, його рожевих уст! Не міг та й годі! («Odi profanum vulgus»)*

У першому контексті слово *може* – дієслово, яке виражає процесуальність (може / могти), а другий контекст – це дискурсивне вживання. Слово набуває іншого значення – «невпевненості мовця у сказаному».

У корпусі текстів малої прози І. Франка омонімію розрізнено шляхом контекстного аналізу, додавши до слова відповідні позначки «#»: може – могти (дієслово) V; може# – може (вставне слово) A##.

5) Маркування прямої / непрямої мови

У статті важливо ввести поняття «режим інтерпретації». Так, за О. В. Падучевою, є два режими інтерпретації: 1) мовленнєвий, комунікативний (діалогічний) режим інтерпретації; 2) наративний режим інтерпретації. Відповідно і ДС в діалозі та наративі різні. В діалогах переважають ДС: *ну, авжеж, бігме*, а в наративі ДС: *правда, справді, звичайно, отже*.

У лінгвістичній науці маркування прямої та непрямої мови здійснено в Французькому розмовному корпусі (French Oral Narrative Corpus) [16], корпусі англійських діалогів 1560–1760 [12], у корпусі творів М. Достоєвського[11] та в корпусі текстів І. Франка [4].

Маркування прямої та авторської мови належить до структурного типу розмітки. У міжнародному стандарті кодування текстової інформації (TEI) [20], зокрема в розділі про цитування, використовують тег <said> на позначення прямої мови. Він присутній і в маркуванні прямої мови в малій прозі І. Франка. Тег також включає вказівку на мовця (допоможе визначити, які ДС уживають ті чи інші персонажі). Наприклад:

– Е, ні, я на таке не пишуся. Кажіть, подобалася вам чи ні?

*<said speaker=«Опанас»>– <dw>****Авжеж****<AP|АВЖЕЖ></dw> сподобалася.</said> («Батьківщина»)*

Для маркування ДС, яке знаходиться в авторському мовленні, пропонуємо тег <narrator>:

Побіч нього жили якісь панство і мали служницю, сільську дівчину, зовсім непоказну з лиця.<narrator>*<dw >****Отже****<A##|ОТЖЕ></dw>, доля хотіла, що тої самої ночі панство були на балу, а дівчина ночувала сама в кухні.*</narrator> («Odi profanum vulgus»)

6) Маркування функціонально-семантичних груп ДС

Нині є багато класифікацій ДС. Найпопулярніші – В. Виноградова [6], А. Баранова, В. Плунгяна, К. Рахіліної [1], Ф. Бацевича [2], В. Белової [3], Б. Фрейзера [15], Д. Самі, А. Гонсалес-Ледесми [19].

Для дослідження ДС у корпусі текстів малої прози І. Франка використано функціонально-семантичну класифікацію, яка є найпоширенішою. Оскільки ДС – це одиниці не структури мови, а мови у функціонуванні, тому ця класифікація є пріоритетною. Адже для ДС важлива їх функція в дискурсі, а лексико-семантичний аналіз не допоміг би розкрити смисли ДС.

Тому при маркуванні ДС доцільно вказувати групу, до якої належить ДС. Так у Д. Саммі і А. Гонзалес-Ледесми [19] при анотації ДС використовують позначку [DR] (**D**iscursive **R**elations), яка вказує на групи дискурсивних маркерів.

Для маркування ДС у корпусі текстів малої прози І. Франка використаємо позначку [DF] (**D**iscursive **F**unction). Відповідно до груп ДС, розрізняють такі функції ДС: впевненість (*звичайно, авжеж, розуміється*) / невпевненість (*певно, видно, мабуть, здається*); узагальнення (*загалом, отже, взагалі*) / перерахування (*далі, по-перше, по-друге*); поєднання (*і, або*) / уточнення (*власне*); емоційність (*на щастя, на жаль, прикро*); суб'єктивація (*чую*) / об'єктивація (*кажуть*); допустовість (*все-таки, одначе*) та ін.

Отже, повністю промарковане ДС за вищеперерахованими параметрами матиме такий вигляд:

*<narrator><dw DF=«емоційність»>****На щастя****<A##|НА_ЩАСТЯ></dw>, мама вийшли були до городу, а то би, певно, були насварили на мене, нащо беру такий великий кусень хліба.</narrator>(«Микитичів дуб»)*

*<said speaker=«Тоньо»>– А <dw DF=«невпевненість»>****чень****<AP|ЧЕНЬ></dw> же він і сам троха піде?</ said> – сказав Тоньо. («Ґава і Вовкун»)*

Висновок

Дискурсивна лексика перебуває в центрі уваги багатьох наукових досліджень, проте в статті вперше застосовано корпусний підхід до їх виявлення та аналізу.

Запропонована схема анотування ДС у корпусі текстів малої прози І. Франка дасть змогу встановити арсенал ДС, визначити частотність ДС у творах письменника та відповідно – чисельність функціонально-семантичних груп ДС; ДС, які характерні для мовленнєвого та наративного режиму інтерпретації, а порівняння отриманих частот з ЧС сучасної української художньої прози допоможе визначити особливості ідіолекту письменника.

Розрізнення омонімії у корпусі ДС малої прози І. Франка доповнить Словник омонімів української мови та СУМ, а найголовніше – контексти вживання цих слів можуть бути використані з дидактичними цілями у навчальному процесі.

---

[*] Тут і далі подаємо приклади з корпусу текстів малої прози Івана Франка.

Опрацювання всіх контекстів вживання ДС здається неможливим без використання новітніх комп'ютерних технологій. Саме контексти визначають смислове навантаження ДС, тому створення корпусу ДС малої прози І. Франка є єдиноможливим шляхом цілісного комплексного опрацювання ДС у творчості письменника. Описане анотування значно полегшить мовознавчі та літературознавчі дослідження. Розглянуті елементи маркування можна вважати необхідними як для дослідження ДС у творчості І. Франка, так і інших письменників.

Література:

1. Баранов А. Н. Путеводитель по дискурсивным словам русского языка / А. Н. Баранов, В. А. Плунгян, Е. В. Рахилина. – М. : Азбуковник, 1993. – 243 с.

2. Бацевич Ф. С. Частки української мови як дискурсивні слова: монографія / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2014. – 288 с.

3. Белова В. М. Функционально-семантические особенности дискурсивных слов в жанре мемуаров / В. М. Белова // Вестник Череповецкого государственного университета. – 2011. – № 1. – С. 50–53.

4. Бук С. Н. Пряма й авторська мова великої прози Івана Франка: лінгвостатистичне дослідження у контексті корпусної лінгвістики / С. Н. Бук // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2011. – Вип. 52. – С. 199–209.

5. Бук С. Н. Корпус текстів Івана Франка: спроба визначення основних параметрів / Бук С. Н. // Прикладна лінгвістика та лінгвістичні технології: MegaLing-2006: Зб. наук. пр. / НАН України. Укр. мовн.-інформ. фонд, Таврійськ. нац. Ун-т ім. В. І. Вернадського; за ред. В. А. Широкова.– К. : Довіра, 2007. – С. 72–82.

6. Виноградов В. В. Русский язык (грамматическое учение о слове) / В. В. Виноградов. – М., 1947. – 783 с.

7. Гладкова Г. П. Модель анотації текстового корпусу як засіб дослідження художньої картини світу / Г. П. Гладкова // Studia Linguistica. – Випуск 4. – 2010. – С. 524–528.

8. Демська-Кульчицька О. М. Базові поняття корпусної лінгвістики / О. М. Демська-Кульчицька // Українська мова. – № 1. – 2003. – С. 40–46.

9. Дискурсивные слова русского языка: Опыт конкретно-семантического описания / Под ред. К. Киселевой и Д. Пайара. – М. : Метатекст, 1998. – 447 с.

10. Рассказы о сновидениях и другие корпуса звучащей речи. – [Цит. 22 марта 2014]. – Доступно з <http://www.spokencorpora.ru/>.

11. Шайкевич А. Я. Статистический словарь языка Достоевского / А. Я. Шайкевич, В. М. Андрющенко, Н. А. Ребецкая. – М., 2003.

12. A Corpus of English Dialogues 1560–1760 – Uppsala universitet. – [Cited 18 March 2014]. – Available from : <http://www.engelska.uu.se/Research/English_Language/Research_Areas/Electronic_Resource_Projects/A_Corpus_of_English_Dialogues/>.

13. Archer, Dawn, Culpeper, Jonathan and Matthew Davies. Pragmatic annotation // Corpus linguistics: an international handbook / edited by Anke Ludeling and Merja Kyto. Mouton de Gruyter. – 2008. – P. 613–642.

14. Darinka Verdonik, Matej Rojc, Marko Stabej Annotating discourse markers in spontaneous speech corpora on an example for the Slovenian language // Language Resources & Evaluation; May 2007. – Vol. 41 Issue 2. – P. 147–180.

15. Fraser B. Pragmatic markers // Pragmatics 6(2). – 1996. – P. 167–190.

16. French Oral Narrative Corpus. – [Cited 18 March 2014]. – Available from : <http://frenchoralnarrative.qub.ac.uk/>.

17. Leech G., Weisser M. Generic Speech Act Annotation for Task-Oriented Dialogue // Archer/Rayson/Wilson/McEnery (eds.) 2003. Proceedings of the Corpus Linguistics 2003 Conference. Lancaster University : UCREL Technical Papers, vol. 16. – 2003. – P. 441–446.

18. Navarro B., Civit M., Martí A., Marcos R., Fernández B. Syntactic, Semantic and Pragmatic Annotation in Cast3LB. Corpus Linguistics 2003 Workshop on Shallow Procesing of Large Corpora. UCREL Technical Report, Lancaster (UK), 2003. – P. 59–68.

19. Samy D., González-Ledesma A. Pragmatic Annotation of Discourse Markers in a Multilingual Parallel Corpus (Arabic-Spanish-English) // LREC 2008, Marrakech, may 2008. – P. 3299–3305.

20. TEI : Text Encoding Initiative. P6 : Elements Available in All TEI Documents. – 2004. – [Cited 18 March 2014]. – Available from : <http://www.tei-c.org/release/doc/tei-p5-doc/fr/html/CO.html>.

21. The Corpus of Spontaneous Japanese. – [Cited 15 March, 2014]. – Available from: <http://www.ninjal.ac.jp/corpus_center/csj/misc/preliminary/index_e.html>.

22. Zufferey S., Popescu-Belis A. Towards Automatic Identification of Discourse Markers in Dialogs: The Case of 'Like'. In: Michael Strube and Candy Sidner (Ed.). SIGdial 2004 (5th SIGdial Workshop on Discourse and Dialogue). Cambridge (Mass., USA). [s.l.]: ACL – Association for Computational Linguistics, 2004. – P. 6–71.

23. Zufferey S., Popescu-Belis A. Annotation of discourse markers (like, well) in the ICSI-MR corpus. – 2004. – [Cited 18 March 2014]. – Available from : <http://www.issco.unige.ch/en/research/projects/im2/mdm/data/discourse-markers/index.html>.

УДК 811.112.2'25

Е. Ш. Ісаєв, Т. О. Мороз,
Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, м. Сімферополь

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕВФЕМІЗМІВ У НІМЕЦЬКОМОВНИХ ТА РОСІЙСЬКОМОВНИХ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ)

У статті розглядається стан функціонування евфемізмів у німецькомовних та російськомовних публіцистичних текстах, порівнюється використання евфемізмів у німецьких та російських газетах в аспекті їх актуальності на даному етапі розвитку суспільства. На основі порівняльного аналізу російсько- та німецькомовного матеріалу зроблено спробу встановлення універсальних та етнокультурних особливостей вираження агресії у засобах масової інформації, визначенення основних прагматичних мотивів використання евфемізмів мовцями та простежено наявність досліджуваних евфемізмів в лексикографічних джерелах.
Ключові слова: *мова, соціум, евфемізм, узус, «політична коректність», сленг.*

В статье рассматривается состояние функционирования эвфемизмов в немецкоязычных и русскоязычных публицистических текстах, сравнивается использование эвфемизмов в немецких и российских газетах в аспекте их актуальности на данном этапе развития общества. На основе сравнительного анализа русско- и немецкоязычного материала сделана попытка определения универсальных и этнокультурных особенностей выражения агрессии в средствах массовой информации, определения основных прагматических мотивов использования эвфемизмов говорящими и прослежено наличие исследуемых эвфемизмов в лексикографических источниках.
Ключевые слова: *язык, социум, эвфемизм, узус, «политическая корректность», сленг.*

In article the condition of functioning of euphemisms in German-language and Russian-language publicistic texts is considered, use of euphemisms in the German and Russian newspapers in aspect of their relevance at this stage of development of society is compared. On the basis of the comparative analysis русско – and a German-speaking material attempt of determination of universal and ethnocultural features of expression of aggression in mass media is made, definitions of the main pragmatical motives of use of euphemisms speaking and existence of studied euphemisms in lexicographic sources is tracked.
Keywords: *language, society, euphemism, usage, «political correctness», slang.*

Мова – одна з визначальних особливостей соціуму, що відображає стан розвитку суспільства загалом та свідомості кожного індивіда зокрема. Завдяки своїй пізнавально-репрезентативній функції, мова дозволяє опосередковано виражати, закріплювати та зберігати результати соціально-історичного досвіду й пізнавальної діяльності своїх носіїв.

У сучасну епоху підвищеної чутливості до непристойних, образливих чи іншим чином неприйнятних номінативних одиниць, що суперечать вимогам етикету, такту чи заважають досягненню позитивного прагматичного ефекту, вибір адекватних засобів повідомлення інформації адресату є однією з найважливіших вимог для успішного спілкування. Це зумовило підвищений інтерес мовознавців до тих мовно-виражальних тенденцій узусу, які значною мірою полегшують процес передачі інформації в певних сферах людської діяльності, – евфемізмів (euphemism), інакомовлення (doublespeak), арго (jargon), «політичної коректності» (political correctness) тощо. Наукові праці, передусім дисертаційні роботи та монографії Н.Босчаєвої, А.Кацева [5, с. 54], засвідчують виникнення різних підходів до трактування багатого за своєю онтологією явища евфемістичної субституції як в німецькій, так і в російських мовах. Розбіжності торкаються способів творення евфемізмів, визначення мотивів вживання евфемізмів, класифікації евфемічної лексики, прагматичних особливостей функціонування евфемістичних субститутів, їх стильової належності тощо. Недостатньо дослідженими залишаються особливості зв'язку евфемії з іншими соціолінгвальними тенденціями узусу, зокрема табу, арго, дисфемією, «політичною коректністю», сленгом.

Проблема евфемії (мовної манірності) привертала увагу багатьох дослідників, зокрема Л.А. Булаховського, О. О. Реформатського, Р. А. Будагова, Б. А. Ларіна, А. П. Квятковського, Н. С. Арапову, С. О. Відлак, В. З. Саннікова, Л. П. Крисіна, В. П. Москвіна, А. М. Іскоз, А. Ф. Лєнкову, Дж. С. Німан, Ж. Ж. Варбот, Н. А. Цьольнера.

Слово «евфемія» грецького походження – від («eu» = gut і I «pheme» = Rede, Sprechen (тобто гарне мовлення). У словнику String подається визначення поняття «Euphemismus» [8, с. 347].

Для того, щоб розглянути та проаналізувати сутність евфемізмів в газетному стилі, зрозуміти причини їх вживання у публіцистиці, необхідно почати з визначення евфемізму. Проблему вживання евфемізмів у публіцистиці вивчали і продовжують вивчати багато лінгвістів. У зв'язку з цим наведемо визначення евфемізму з точки зору деяких з них.

На думку А. І. Гальперіна, евфемізми – це слова і словосполучення, що з'являються в мові для позначення понять, які вже мають назви, але вважаються неприємними, грубими, непристойними або низькими. Вони знаходяться у словниковому складі мови і є синонімами слів [4, с. 258].

Г. Б. Антрушина наголошує на тому, що слова в кожній мові, які люди інстинктивно уникали, оскільки вони вважаються непристойними, неделікатними, грубими, дуже прямими або неввічливими. Вони часто передаються описовим способом з використанням замінників, що називаються евфемізмами [1, с.164].

Ми хотіли б звернутися до роботи Гартмута Шредера (Hartmurt Schröder), який спираючись на тлумачення досліджуваного феномена на основі перекладу складових його коренів, пропонує розглядати евфемізм з трьох позицій – з точки зору риторики («aus rhetorischer Sicht»), соціолінгвістики і прагматики («aus

© Е. Ш. Ісаєв, Т. О. Мороз, 2014

soziolinguistischpragmatischer Sicht») та семантики («aus semantischer Sicht»). Так, в риториці евфемізм – це троп, який замінює якийсь грубий вираз більш «м'якшим», описовим («Der Euphemismus gilt in der Rhetorik als Tropus, als Ersetzung der unmittelbaren, als unerlaubt, unhöflich oder anstößig geltenden Bezeichnung durch eine umschreibende, abschwächende, beschönigende, umbenennde»)[12, с. 3–4]. Розглядаючи евфемізм з точки зору сіціолінгвістіки і прагматики, Г. Шредер підкреслює зв'язок існування евфемізмів з тимчасовим проміжком. Вони повинні бути співвіднесені з державною та суспільно-політичною системою, інтерпретувати їх слід в тісному зв'язку з існуючими соціальними класами («Sie müssen auf Staaten, auf gesellschaftliche und politische Systeme relativiert und manchmal in Zusammenhang mit sozialen Klasen interpretiert werden»).

Своєрідні функції виконують евфемізми в різноманітних жаргонах. Так, на прикладі словника «Тюремно-лагерно-блатного жаргону», можно відзначити, що деякі слова отримують нові найменування, наприклад : шмур – труп; абфетцен – убить, зарезать; апель – сатана, невезение; троллейбус – полный человек, страдающий одышкой: опатрулить – ограбить; оплести – обмануть [2, с. 45–46].

Із наведеного вище випливає, що перейменуванню піддаються об'єкти і дії, що мають негативну конотацію – це і слова, пов'язані зі смертю і хворобою, і слова, які негативно характеризують людину, а також її дії. У той же час важко сказати, чи є ці слова евфемізмами в повному розумінні цього слова. Безперечно, вони вуалюють, «затьмарюють» негативний вплив на комуніканта. Але, можливо, їх слід розглядати і як криптоніми.

Існують також роботи, автори яких трактують евфемізми залежно від функцій їх вживання. Так, автори енциклопедії німецької мови надають евфемізмам наступне визначення: «Durch den Euphemismus wird Peinliches, Anstößiges, Schreckliches mildernd, verhüllend zu dem Zweck umschrieben, es weniger unangenehm empfinden zu lassen» [9, с. 1104].

Таким чином, можна відзначити, що дана дефініція не вказує на те, чи є евфемізм тропом мови, тут не відбивається і спосіб даного поняття – будь то слово, словосполучення або ж описовий вираз. Вказується лише на певний лінгвістичний феномен, здатний «пом'якшити» щось «неприємне, непристойне, жахливе». Коли евфемізм набуває негативної конотації, виникає потреба замінити його вільним від негативних асоціацій неологічним евфемізмом, який або одразу витісняє попередній евфемізм зі вживання, або протягом деякого часу функціонує в мові паралельно зі старим субститутом.

Проблема маніпуляції людською свідомістю і поведінкою носить яскраво виражений міждисциплінарний характер і досліджується такими науками, як філософія, психологія, історія, соціологія, політологія і лінгвістика. Лінгвістика займається даною проблемою остільки, оскільки маніпуляція в більшості випадків здійснюється за допомогою засобів мови. Засоби масової інформації в силу своїх відмінних характеристик (масового поширення інформації, публічності) ідеально підходять для маніпулювання свідомістю людини. Г. Шиллер відзначав, що для успішної маніпуляції потрібна «фальшива дійсність, в якій її присутність не буде відчуватися» [7, с. 28].

Маніпулятивний ефект евфемізмів, що функціонують у текстах засобів масової інформації, заснований на механізмі асоціативності, завдяки якому «говорящий располагает своего рода формальной защитой… как бы отвлекает внимание собеседника от запретного понятия, подразумевая, по крайней мере формально, другие содержания» [3, с. 276–277].

Розглянемо, як приклад, широко поширений у мові засобів масової інформації евфемізм «знешкодити» – в значенні «вбити». У цьому випадку для позначення негативного денотата використовується слово, що викликає додаткові асоціації з чимось позитивним. Виникненню даних асоціацій сприяє внутрішня форма слова: обезвредить – сделать безвредным; безвредный – не причиняющий вреда; вред – ущерб, порча [6, с. 341].

Евфемізми використовуються для того, щоб приховати реальний стан речей. Наприклад, такі евфемізми, як «Sozialdienst, Sozialarbeit» – Armenpflege, «Nullarbeit, gesund schrumpfen » – Arbeitslosigkeit , arbeitslos sein. Евфемізми, які належать до цієї групи, зустрічаються часто в німецьких журналах, особливо в публіцистичних жанрах, присвячених актуальним проблемам і явищам поточного життя суспільства. Наведемо приклади таких евфемізмів. Евфемізм для «Entlassen von Personal» (звільнення персоналу): Freisetzung – Obwohl er die Freisetzung verringern wollte, ließen ihn die Umstände anders handeln [10, с. 54]. Евфемізм для «Folter» (катування): Alternative Verhörmethoden – Er sagt, es gebe hier überhaupt keine alternativen Verhörmethoden, aber man kann daran nicht glauben, weil die Menschen geschlagen aussehen [11, с. 33].

У ході аналізу журналів «Geo», «Spiegel», «Spielen und Lernen», «Kulturaustausch», «Art», «Vitamin – de» було з'ясувано, наскільки часто вживаються евфемізми в цих журналах. Частота їх вживання залежить насамперед від характеру статей. Науковий характер статей вимагає від автора чіткого і точного викладу своїх думок. Такі статті зустрічаються в основному в журналі «Geo». Евфемізми тут використовуються в досить рідкісних випадках – у кожному четвертому номері . Науково-популярні статті, присвячені тим чи іншим суспільним проблемам, характерні для таких журналів як «Spiegel» , « Spielen und Lernen », « Kulturaustausch», «Vitamin – de», рідше – для журналів «Geo» і «Art». Саме в таких статтях найчастіше можна виявити евфемізми, наприклад, в журналах «Spiegel» та «Spielen und Lernen» евфемізми зустрічаються в кожному другому номері , а в журналах «Kulturaustausch», «Art», «Vitamin – de» – у кожному третьому номері.

Таким чином, аналіз лінгвістичних та соціолінгвістичних чинників розвитку дає можливість зрозуміти тенденції розвитку мови взагалі, охарактеризувати взаємини між мовою і середовищем її функціонування. Тому саме розвиток словникового складу висвітлює процеси пристосування мовної системи до нових потреб комунікації у зв'язку з ускладненням навколишнього середовища. Істинні евфемізми використовуються автором внаслідок свідомої установки на ефект пом'якшення, у випадку чого мета висловлювання визначає вибір замінника слова-табу у відповідності з евфемістичним потенціалом замінника. Найвищим евфемістичним потенціалом володіють утворення широкої семантики. Завдяки великій кількості асоціативних зв'язків такі лек-

сичні одиниці забезпечують найбільшу можливість відволікання від денотатів у сфері табу. А отже евфемізмами можна назвати одиниці вторинної номінації з відносно позитивною конотацією, що використовуються для заміни прямих найменувань, вживання яких з соціально чи психологічно зумовлених причин вважається небажаним. Розширене трактування евфемізмів у роботі зумовлено тим, що сучасні евфемізми сфер реклами, політики, медицини тощо необов'язково є замінниками грубого чи образливого слова, денотат не у всіх випадках різко негативний, а спектр причин вживання мовцями сучасних евфемізмів дещо різноманітніший, аніж традиційно вважалося раніше.

Література:

1. нтрушина Г. Б. Лексикология английского языка / Г. Б. Антрушина. – М., 2000. – С. 300.
2. Балдаев Д. С., Белко В. К., Исупов И. М. Словарь тюремно-лагерно-блатного жаргона (речевой и графический портрет советской тюрьмы) / Д. С. Балдаев, В. К. Белко, И. М. Исупов. – М., 1992. – С. 526.
3. Видлак С. Проблема эвфемизма на фоне теории языкового поля // Этимология / С. Видлак. – М., 1998. – С. 275–281.
4. Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка / И. Р. Гальперин. – М., 1958. – С. 300.
5. Кацев А. М. Языковые табу и эвфемия / А. М. Кацев. – Л. : ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1988. – 80 с.
6. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М. : Русский язык, 1975. – 846 с.
7. Шиллер Г. Маніпулятори свідомістю / Г. Шиллер. – М., 1980.
8. Concise Oxford thesaurus English vocabulary. – 2012. – 607 с.
9. Die deutsche Sprache. Kleine Enzyklopadie. – Bd. II, Leipzig, 1970.
10. Frank Thadeusz. Menschwerdung der Bestie // Spiegel. – № 12, 2006.
11. Marco Evers. Frische Luft im Pub // Spiegel. – № 12, 2006.
12. Schröder H. Sprachtabu und Euphemismen / Электронный ресурс : http://tabu.sw2.euv-frankfurt-o.de/tabu_pdf/sprachtabu /pdf

УДК 81'38

Н. І. Іщенко,
Національний технічний університет України, м. Київ

НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ СТИЛЬ У СИСТЕМІ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ СТИЛІВ

У статті розглядається науково-технічний стиль у контексті функціонального наукового стилю, його позамовні та мовні параметри та представлені мовленнєві жанри і їх коротка характеристика.
Ключові слова: *науково-технічний стиль,мовні та позамовні риси, мовленнєві жанри.*

В статье рассматривается научно-технический стиль в контексте функціонального научного стиля, его экстралингвистические и лингвистические параметры, представляються речевые жанры и их короткие характеристики.
Ключевые слова: *научно-технический стиль, языковые и внеязыковые черты, речевые жанры и их короткие характеристики*

In this article is considered scientific technical style in context of functional scientific style, his linguistic, extralinguistic parameters, represented speech genres and their short characteristics.
Key words: *scientific technical style, language and non-language parameters, speech genres and their short characteristics*

Постановка проблеми. Функціональний стиль це – підсистема літературної мови, що історично склалася у суспільній свідомості, функціонує у певній сфері людської діяльності і створюється особливостями вживання в цієї сфері мовних засобів і їх специфічної організації. З розвитком науки про мову уявлення вчених про стиль змінювалися. Однак загальним у цих уявленнях є визнання функціональної природи стилів, їх зв'язків з певною формою мовленнєвого спілкування і видами людської діяльності. Науково-технічний стиль є різновидом наукового стилю і потребує визначень, характерних тільки йому властивостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На зміну аналітичної стилістиці, тобто стилістиці мовних засобів або стилістичних ресурсів, приходить функціональна стилістика, основу якої складають стилістичні дослідження Л. В. Щерби, Г. О. Винокура, В. В. Виноградова. На передній план вони висувають завдання об'єктивного вивчення природного функціонування мовлення, різних її типів і різновидів. Виходячи із думки про первинність змісту, функціональна стилістика розглядає стиль як змістову форму. Стилі формуються у мові відповідно специфіці змістової сторони кожної сфери спілкування, що пов'язана з певним видом діяльності.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Науково-технічний стиль, вірніше науково-технічний підстиль, виникає у площині загальної проблеми наукового стилю. Проблема полягає у визначенні та обґрунтуванні місця науково-технічного стилю у низці інших функціональних стилів. Завдяки набуття мовних і позамовних рис з технічних текстів науково-технічний підстиль стає стилем з розмежуванням певних мовленнєвих жанрів, які і дають підставу вважати науково-технічну прозу науково-технічним стилем.

Наукова новизна цієї статті полягає у тому, що вона розкриває підстави вважати науково-технічну прозу функціональним науково-технічним стилем,який охоплює сфери технічної інформації, технічні відомості, технічні вказівки, технічний опис виробничих потужностей,а також визначає його місце серед інших функціональних стилів.

Мета цієї статті є визначення характерних параметрів науково-технічного стилю, включаючи перелік і короткий опис мовленнєвих жанрів.

Викладення основного матеріалу. Науково-технічний функціональний стиль являє собою інформаційний простір функціонування науково-технічних текстів, це глобальне інформаційно-функціональне поле, в якому діють численні науково-технічні мовні жанри.

За своєю комунікативної суті цей стиль близький науковому і офіційно-діловому стилям в плані його імперсональності, тобто цей стиль принципово орієнтований на групового, а не на індивідуального адресата. Його адресанти, тобто відправники мови, також, як правило, анонімні, чому позбавлені суб'єктивної емоційності. Основні позамовні домінанти цього стилю – об'єктивність, логічність, доступність, узагальненість, абстрактний характер. Загальний зміст функції науково-технічного стилю можна визначити як пояснення в широкому розумінні цього слова, яке включає в себе не тільки закріплення процесу пізнання і виклад результатів пізнання, так і фіксацію способів застосування цих результатів. Однак деякі технічні конструкції, наприклад, кібернетична, може узагальнювати і інтегрувати науково-технічні мовленнєві жанри і риси науково-технічного і наукового функціонального стилів. Науково-технічний функціональний стиль відноситься до книжкового типу мови і переважно до письмового мовлення.

Мовні жанри як функціональні об'єкти, що співвідносяться з функціональною системою науково-технічного стилю, представляють такі типи тексту: власне-науковий, науково-реферативний, науково-довідковий, навчально-науковий, науково-методичний.

Вони визначають диференціацію науково-технічного функціонального стилю. Основу такої диференціації становить ступінь узагальнення наукових відомостей, що, в свою чергу, дозволяє розділити всі науково-технічні тексти на первинні та вторинні. Мета первинних науково-технічних текстів -передача первинних наукових відомостей, отриманих в процесі наукових досліджень. Вторинні наукові документи містять тільки кінцеві результати аналітично-синтетичної переробки первинних наукових документів. Кожен з вищеназваних типів тексту реалізується у відповідній системі мовних жанрів, виконуючи прагматичні функції: змістовно

© Н. І. Іщенко, 2014

інтерпретативну і змістовно пояснювальну. У поняття науково-технічного функціонального стилю входить мова власне наукової, науково-природної, науково-гуманітарної і науково-технічної літератури.

Власне науковий тип співвідноситься з такими мовленнєвими жанрами як: монографія, наукова стаття, наукова доповідь. Монографія – це узагальнення різнорідних відомостей, отриманих у результаті проведення декількох науково-дослідницьких робіт, присвячених одній темі і містять більше суб'єктивних чинників, ніж стаття. Вона створюється тільки після накопичення певної кількості фактичних і узагальнених даних. Науково-журнальна стаття містить крім фактичних даних елементи логічного осмислення результатів конкретного наукового дослідження. Призначається для вузького кола фахівців з високим рівнем професійно-теоретичної підготовки в даній галузі науки і техніки. Серед наукових статей можна виділити:

– короткі повідомлення;

– короткий виклад результатів науково-дослідних робіт або їх етапів;

– оригінальну статтю, що являє собою виклад основних результатів та висновків, отриманих в ході науково-дослідницьких і дослідно-конструкторських робіт;

– оглядову статтю, де узагальнюються досягнення в тій або іншої області, фіксується існуючий стан або намічаються перспективи майбутнього розвитку;

– дискусійну статтю, яка містить спірні наукові положення з метою обговорення їх у пресі.

Наукові статті за характером розв'язуваних у них завдань можна поділити на науково-теоретичні, науково-методичні та науково-практичні. У науково-теоретичних статтях викладаються закономірності досліджуваних об'єктів, у статтях прикладного характеру (методичних та практичних) викладається практична сторона закономірностей досліджуваних об'єктів, техніка їх застосування на практиці.

Існують також статті науково-публіцистичного характеру, присвячені суспільним проблемам, таким як: захист навколишнього середовища, боротьба за права людини, нові засоби лікування будь-яких хвороб і т.д.

Науково-інформаційний тип науково-технічного тексту охоплює тільки вторинні наукові документи. Основні вимоги, пропоновані до інформаційної літератури, – актуальність і достовірність повідомлюваних відомостей, повнота охоплення джерел, стислість викладу та оперативність видання – є загальними для всіх матеріалів ступенів згортання інформації.

Найважливішим видом вторинних інформаційних видань є реферативні журнали. У них публікуються анотації, реферати, огляди. Анотація – це стисла характеристика першоджерела. У ній перераховуються головні питання тематики джерела, в ряді випадків характеризується її структура, вона відповідає на питання, про що йдеться в першоджерелі.

Реферат, на відміну від анотації, відповідає на питання, яка інформація міститься в першоджерелі. Він містить нові і найбільш істотні положення і висновки реферованого джерела. Інформація в рефераті дається в узагальненому вигляді і структура реферату стереотипна: вступна частина, власне реферативна частина, довідковий апарат.

Резюме-висновки («стислі висновки») – це новий вид вторинної інформації. Він не ідентичний реферату, він коротше, дає максимум інформації при мінімумі мовних засобів.

Науково-довідковий тип тексту має найвищу ступінь узагальнення, реалізується в довідниках. Вони складаються на основі фактографічних відомостей, містять апробовані дані та рекомендації для їх практичного застосування.

Навчально-науковий тип тексту представлений підручниками і навчальними посібниками. Вони відрізняються високою доступністю викладу з урахуванням їх дидактичного призначення.

Мовні жанри, що співвідносяться з уснім різновидом науково-технічної комунікації,реалізуються у діалогічній і полілогічній формі. До усномонологічних жанрів належать: циклова, епізодична лекція, наукова доповідь, науковий огляд, наукове повідомлення. Серед діалогічних або поли'логічних мовленнєвих жанрів можна виділити дискусію, диспут, бесіду, круглий стіл. За структурою вони аналогічні мовленнєвим жанрам публіцистики, відрізняються лише предметним змістом. Деякі з них:

– лекція, що характеризується певною докладністю викладу, тематичною прозорістю, яскравістю викладу, внутрішньою структурністю й емоційністю, живою літературною мовою;

– наукова доповідь,аналогічна лекції, відрізняється аргументованістю, доведенням. На відміну від лекції доповідь стає предметом обговорення і навіть дискусії;

– дискусія не є простою диалогізацією наукової прози, сам розмір більшості дискусійних виступів набагато перевищує репліки звичайного діалогу. Послідовність виступів у науковій дискусії визначається регламентом і порядком дня конференції. Звідси відповідна обробка тексту і мови. Внутрішня побудова репліки наукової дискусії підпорядкована логіці доведень і спростування.

Конструкт мовних жанрів науково-технічного стилю складається з монологів і діалогів; горизонтальна структура має типову композицію: вступ – експлікація мовного матеріалу – висновки. Залежно від мовних жанрів окремі композиційні ланки можуть випадати, як, наприклад, у науково-інформаційних жанрах, де велика комунікативна вага припадає на назви. У таких статтях залишається тільки одна ланка – експлікація. У традиційних науково-технічних статтях присутня повна лінійна композиція. У вертикальній структурі використовуються як вихідні, первинні, композиційно-мовленнєві форми (повідомлення, опис, міркування), так і вторинні КМФ, що оформляють вторинну информацию, яка констатує повідомлення, опис і міркування. Форми їх змішування в тексті різноманітні.

Композиційно-мовленнєві форми охоплюють в науковому викладі весь логічний механізм доведень, який складається з трьох взаємопов'язаних елементів: тези, аргументів і способу доведення або спростування. Спосіб доведень являє собою форму логічного зв 'язку між доводами та тезами. Способи доведень можуть

здійснюватися різними методами: індуктивним (від конкретних положень до узагальнень), дедуктивним (від загальної посилки до її конкретизації), методом аналогією, контрасту, альтернативи.

В системі доведень в науково-технічному стилі особливе значення приймає використання основних логічних законів, що забезпечують правильність мислення. До цих законів відносяться: закон тотожності, який обумовлює визначеність, тобто ясність і точність міркування і одночасно спрямований проти неконкретності висловлювання; закон протиріччя і закон виключеного третього – ці закони обумовлюють несуперечність логічно правильного мислення, а також послідовність і принциповість мислення і викладу; закон достатньої підстави, який обумовлює обґрунтованість міркування.

Спростування як логічний прийом є доведення із зворотного боку. Він може бути використаний з допомогою фактів: критиці можуть піддаватися або аргументи, тоді руйнується вся система доведень, або удар наноситься по системі доведень.

Основу мовного оформлення науково-технічних текстів становить стандартизована лексика, тобто лексичний вибір прописаного для даних умов комунікації клішованих мовних варіантів. До синтаксичних особливостей оформлення науково-технічних текстів слід віднести синтаксичну повноту оформлення висловлювання, наявність аналітичних конструкцій, часте вживання клишованных структур, переважно іменний характер морфологічних компонентів пропозиції, розгорнуту систему сполучних елементів (спілок, союзних слів) і т.д. До типових лінгвістичних характеристик науково-технічного функціонального стилю характерним е використання складних синтагм (словосполучень), серед яких питому вагу мають синтагматические зв'язки з підпорядкованими відносинами. Складність синтаксичних побудов в науково-технічних текстах пов'язана багатоступінчатим послідовним підпорядкуванням з великою кількістю засобів зв'язку між пропозиціями. Ці зв'язки мають лінійний характер, відповідний послідовного ходу наукового викладу, коли кожна наступна пропозиція як би розвиває попередню.

Для лексичного оформлення текстів науково-технічної прози характерна насамперед насиченість термінами всіх типів, що пояснюється специфікою термінів, їх принциповою однозначністю, точністю, економічністю, номінативною і розрізняльної функцією, стилістичною нейтральністю, великою інформаційною насиченістю порівняно зі звичайними словами.

Термінологія підрозділяється на дві нерівні частини: спеціальну термінологію з безліччю приватних підрозділів, обмежену у своєму вживанні певними сферами спілкування, і загальновживану термінологію, відому практично всім носіям мови. Серед термінів у науково-технічному функціональному стилі виділяють:

– прості терміни-іменники: Frequenz, Internet,Lösung;
– скорочені терміни: N (Newton); m (Meter);
– складні терміни: Reibpolymerisatoк; Cyber-Space;
– багатокомпонентні терміни: Minimalwertspeicher;
– терміни-дієслова: rundfunken; modulieren;
– терміни-прикметники: ferngesteuert.

Ці терміни одержали поширення у зв'язку зі збільшенням в науково-технічної літератури числа абстрактних іменників, які потрібно конкретизувати термінами-прикметниками і дієприкметниками, несучими більш точну інформацію.

Максимально точна характеристика предметів досягається за допомогою похідних і складних прикметників-термінів: glaskeramische Stoffe, hochbelastbare Geräte, nichtmetallische Elemente і т.д. Поряд з термінами специфіку лексичного оформлення текстів науково-технічної літератури складають абревіатури, особливо в довідковому апараті статей і книг.

Науковий виклад розрахований на логічне, а не на емоційний чуттєве сприйняття, тому науково-технічний стиль при виборі мовних засобів тяжіє до засобів, позбавлених емоційного і експресивного навантаження. У зв'язку з включенням результатів наукових досліджень в загальне русло культурного розвитку, наукової пропаганди і практики виникає потреба переведення мови науки на природну мову з метою популяризації, полегшення розуміння. Звідси поява образної лексики, порівнянь, аналогій, конструкцій експресивного синтаксису питань-відповідей, лексичних і синтаксичних параллелизмов, повтору, переліку, цитат, невласне прямої і непрямої мови.

Отже, наука й техніка-це не тільки логіка, а також джерело складних емоцій. Останнє мотивує використання образної лексики і експресивних конструкцій. Це визначається значною мірою областю знання, мовним жанром, а також авторською індивідуальністю.

Література:

1. Брандес М. П. Стилистика немецкого язика / М. П. Брандес. – М. : Наука, 1983.
2. Іщенко Н. Г. Курс лекцій з функціональної стилістиці. – К., 2009–2013.
3. Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української мови / А. П. Коваль. – К., 1971.
4. Кожина М. Н. Стилистика русского язика / М. Н. Кожина. – М. : Просвещение, 1077. – С. 58–72.
5. Кожина М. Н. О речевой системности научного стиля сравнительно с некоторыми другими / М. Н. Кожина. – Пермь, 1978. – С. 52–137.
6. Riesel E. Deutsche Stilistik / E. Riesel, E. Schendels. – M. : Hochschule, 1975. – S. 292–300.

УДК 373.3:37.015.3

А. Калиновска,
Университет Варминьско-Мазурский, м. Ольшин

КОНЦЕПЦИИ ДЕТСКОГО УМА У АВТОРОВ УЧЕБНИКОВ КАК КОНТЕКСТ ПРЕПОДАВАНИЯ МАТЕМАТИКИ МЛАДШИМ ШКОЛЬНИКАМ

В статье автор идентифицирует некоторые аспекты концепций детского ума. Кроме того, анализируется возможность самостоятельного конструировать математические понятия и исследовать математические взаимосвязи или замечать регулярность.
Ключевые слова: *концепция, трансмиссия, математические понятия.*

У статті подано ідентифікацію окремих концепції дитячого розуму. Крім того, автор аналізує можливість самостійно конструювати математичні поняття і досліджувати математичний взаємозв'язок, або ж помічати регулярність.
Ключові слова: *концепція, трансмісія, математичне поняття.*

The article deals with identification of several concepts of child's mind. Besides, the author provides an analysis of the ability to independently construct mathematical terms and to research mathematical interconnection, or to notice regularity.
Key words: *concept, transmission, mathematical term.*

Поиски контекста преподавания через анализ учебников имеет интуитивный, мягкий характер. Однако, он может способствовать расширению мышления о преподавании математики младшим школьникам и стать попыткой поглубже задуматься о среде обучения, которая понимается здесь как «совокупность условий, в которых проходит обучение (...), в котором находятся ученики и ведутся уроки». Современная среда обучения описывается Г. Думонтом с использованием четырех аспектов, это: ученики, учителя, материал и дидактические пособия. Ребенок, когда создает свой способ понимания мира, зависит от предложения взрослых, от того, как они организуют подходящую ученику среду. Тогда создается познавательный контекст, который очень значимый в случае младших детей, на этапе младших школьных классов. С. Дыляк приводит многие результаты исследований представителей познавательной психологии, которые подтверждают эту констатацию. Он замечает необходимость развития изобразительности ума, которая самая большая в раннем детском возрасте. Он постулирует радикальное изменение в мышлении о преподавании в школе, он пишет: «может даже важнее то как мы учимся, чем то, чему мы учимся». Он тоже придерживается мнению, что «значительное число исследований, касающихся учения неполноценное, они слишком мало внимания уделяют организационному и культурному порядку, в котором проходит учение»[1]. Попытка идентифицировать некоторые хотя бы познавательные контексты преподавания математики в младших класса можно тогда воспринимать как мелкий элемент прикосновения к этому порядку.

Последние десятилетия принесли значительный рост количества исследований ума. Все концепции его функционирования можно свести к двум основным концепциям. Во-первых, ум индивида может восприниматься как устройство для проведения операций (компутационизм) или, во-вторых, он может определяться как сконструированный культурой и для культуры (культурализм)[2]. С этой последней идеей связана предпосылка познавательных психологов, предполагающих, что познание в социальном контексте связано с созданием теории, касающихся других людей. Они согласны с Мортоном, «который предложил, что наше повседневное понимание психологии человека является видом теории, благодаря которому мы стараемся предвидеть и объяснить поведение в категориях причин, среди которых могут быть человеческие убеждения, интенции, эмоции, черты характера, и т.д».[3], Теория ума, как категория была введена Д. Премаком и Г. Вудрафам, которые утверждали, что человек строит систему разпознания и понимания состояния ума других людей. В нынешнее время поплярным является прием, что теория ума «это умение приписывать и делать атрибуцию незаметного ментального состяния, такого как убежднеия, эмоциональное состояние, желение, эмоции), с целью предусматривать и объяснять поведение других людей».[4]. Теория ума касается таким образом убеждения индивида о уме другого человека. У взрослого есть построенные концепции о мышлении ребенка, а их распознание является важным аспектом в организации познавательного опыта.

В таком контексте значимую роль играют концепции детского ума, которые сложились у авторов учебников для младших школьников. Они раскрывают свои теории детского ума в создаваемых ими учебниках по математике.

В этой статьи я хочу попробовать идентифицировать некоторые аспекты концепций детского ума, такие как: его возможность самостоятельного конструировать математические понятия, исследовать математические взаимосвязи или замечать регулярность. Я утверждаю, что учебник является эгземплификацией видов мышления взрослых о уме ученика и может быть истоком их распознания. Концепции математического

[1] H. Dumont, D. Istance, F. Benavides, Istota uczenia się. … op. cit., s. 53.
[2] J. Bruner, Kultura edukacji. Краков 2010, UNIVERSITAS, с. 13 и дальше.
[3] Daniel A. Weiskopf, The Theory-Theory of Conceptc. [в:] Internet Encyclopedia of Filozofy. http://www.iep.utm.edu/th-th-co/ [доступ 27.03.2013]
[4] M. Astington, L. Dack за: A. Pluta, Mechanizmy poznawcze teorii umysłu. «Roczniki Psychologiczne» том XV, номер 1 – 2012. – С. 7-30.

© А. Калиновска, 2014

мышления младших школьников, которые складываются у авторов учебников я хочу показать через одну из двух идеологией воспитания: культурную трансмиссию, которая рядом с романтизмом и прогрессивизмом, была описана в работе Л. Кольберг и Р. Майер[5]. Другой способ восприятия учебников предлагает теория обучения-учения: конструктивизм. Каждая из них придает разное значение власти, роли ученика в процессе обучения и роли учителя.

Приемы образовательной трансмиссии:

– знание объективно, устойчиво и непререкаемо,

– ученик познает благодаря передаче

– ученик – это пассивны получатель умений и навыков[6].

Приемы конструктивизма, как теории обучения:

– школьное знание является видом унифицированного значения, усваиваемого учениками идентичным образом,

– знание о действительности активно конструируются индивидом,

– индивид действует самостоятельно,

– источником знания является личный опыт, смысл которого подвергается интерпретации способом, зависимым от предыдущего знания индивида,

– личное знание беспрерывно реконструируется в процессе социальной интеракции,

– придание значения имеет индивидуальных характер[7].

Обе концепции мышления о обучении будут инструментом исследования и раскрывания теорий ума младших школьников, которые можно определить на основе учебников по математике. Способ конструирования учебника, без всяких сомнений, определяется программными требованиями. Это формальный аспект и каждый учебник, который получил разрешение Министерства образования и допускается употреблению, обязательно его выполняет. Остальные аспекты конструирования учебника, такие как: графика, способ введения математических понятий, формулировка заданий, а наконец тоже язык и способ установления связи с природным или общественным знанием, находятся скорее всего в сфере концепции детского ума и мышления о преподавании математики, которое презентуют авторы.

Анализу были подвергнуты три учебники для первого класса, которые популярные на польском рынке: «Elementarz XXI wieku» («Азбука XXI века»), «Oto ja» («Вот это я») и «Tropiciele» («Следопыты»)[8]. Каждая из программ предлагает по математике для первого класса несколько учебников и тетрадей.

Учебник «Elementarz XXI wieku» предназначенный для учеников первого класса, он состоит из четырех частей. Задания, которые в нем предлагаются, чаще всего схематичны и они позволяют детям действовать «по следу»[9]. Первоначальный контакт с заданиями состоит в решении следующих предложений, касающихся одной математической модели (например сложения). Спорадично они переплетаются с другими аспектами (сложение и вычитание). Большинство предложений касается осмотра картинок, на которых указана поддержка для заданий. Только во второй части учебника появляется предложение использовать палочки или другие предметы (их выбор тоже здесь ограниченный). Предлагаемые задания ограничивают возможность самостоятельного действия учеников. Измерение или взвешивание не являются здесь способом исследования действительности, они кажутся лишь выполнять функцию поставщика понятий, необходимых для конструирования заданий. В итоге у учеников много разных по содержании заданий (истории связанны с пересчетом литров, денег или предметов), но в математическом плане действие такое же: надо только складывать и вычитывать числа, а итог вписать в нужное место. Несмотря на то, что к учебнику добавлен комплект предметов-дидактических пособий, задания связанные с их использованием появляются в учебнике лишь несколько раз. В учебнике много заданий связанных с денежными подсчетами, но их решение главным образом связано с пополнением мест на наклейки, а их главной познавательной чертой является подсчет вместо строения знаний, например о покупательной силе или планировании расходов. Второй исследуемый учебник, «Oto ja», состоит из четырех частей, посвященных математическому и природному образованию в первом классе. Содержание заданий соотнесено природным вопросам, но они не являются предложением проектного метода. У математических операций, с которыми знакомятся ученики, схематичная форма, построенная точно на такой же модели складывания и вычитывания элементов. Все математические ситуации однозначны, нет места для дискуссии и обоснования своей концепции ребенком. Следующие предложения, как решить математическое задание всегда указывают одно направление: начиная с картинки или арифметической формулы переходят к содержанию задания. Появляются тоже задания, которые поощряют к манипуляции предметами, но прежде всего, ребенку надо воссоздать раньше представленный образец. Учебник богат в упражнения с наклейками,

---

[5] Kohlberg L., Mayer R., Rozwój jako cel wychowania. В: Z. Kwieciński, L. Witkowski (ред..), Spory o edukację. Варшава 1993, IBE.

[6] Tamże.

[7] Por. J.Bruner, Poza dostarczone informacje. Варшава 1978, PWN; C. Dylak, Konstruktywizm jako obiecująca kształcenia nauczycieli. [в:] H. Kwiatkowska, T. Lewowicki, C. Dylak (ред.) Współczesność a kształcenie nauczycieli, Варшава 2000 WSP ZNP; D. Klus-Stańska, Konstruowanie wiedzy w szkole. Ольштын 2000, Издательство UWM.

[8] Krystyna Bielenica, Maria Bura, Małgorzata Kwil, Bogusława Lankiewicz, Elementarz XXI wieku, Издательство Nowa Era; Piotr Tkacz, Damian Wosianek, Oto ja. Издательство MAC Edukacja; Elżbieta Burakowska, Jolanta Dymarska, Marzena Kołaczyńska, Beata Nadarzyńska, Tropiciele. WSiP.

[9] Автор этой статьи различает знание «по следу» и «в поисках следа», и соотносит эти категории к интеллектуальной активности учеников в зависимости от их уровня познавательной самостоятельности. Сравни: D. Klus-Stańska, Konstruowanie wiedzy w szkole…, op.cit.

которые надо приклеить в разные места, без особой математической рефлексии. Ученику всегда надо доказать, что он умеет правильно записать операцию. Редко появляются задания, которые поощряют детей к наблюдению, как происходят изменения в результате данного действия.

В третьем учебнике мы найдем часть с названием: «Книжечка для хорошего начала» и пять частей учебника «Математика». Текстовые задания в нем более дифференцированы в плане контекста. Появляется тоже интересное предложение заданий, в которых дети могут задавать к описанным ситуациям свои вопросы. Появляются и задания, которые потруднее, определенные как добавочные, хотя их немного. Возможным в этом учебнике является познание детьми разных структур математического задания. Кроме простой, типичной конструкции, авторы знакомят детей тоже с математическими текстами с более сложной структурой. В заданиях можно найти более разных операционных контекстов (не только пересчет объектов после пододвижения или отодвижения, но например пересчет баллов полученных во время игры в дарты на подсчеты и обратно). В учебнике много заданий, которые состоят в создании классификации по данному критерию. В нем найдем тоже предложение использовать для упражнений предметы, с которыми ученики делают операции по описанному образцу. Часто встречаются игры. В начальной фазе учебник знакомит детей с конвенцией настольной игры. Ученики получают тоже возможность конструировать геометрические понятия, например строя фигуры из палочек. Содержание заданий реалистично, обоснованно опытом. Например, дети считают время нужное, чтобы перейти данное расстояние или считают срока, реальные с точки зрения временных проблем. Все-таки кажется, что все эти, по сути хорошие, идеи не используются полностью, потому, что детям не предлагается анализ этих ситуаций и осознание применяемых стратегий.

Результаты исследования

Анализ описанных выше учебников создает базу, для попытки создать полную типологию теории ума младшего школьника, которую раскрываем у авторов учебников. Созданные категории концепции ума описаны с помощью метафор, позволяющих глубже проникнуть значения, которые конструируют авторы учебников.

Ум как машинка для счета

Главной целью, предлагаемых в учебниках заданий кажется умение считать и вычислять. Способ формулировки заданий для учеников в проанализированных учебниках раскрывает концепции детского ума, которое должно прежде всего упражняться в вычислению. Упор, который делается на этот аспект является тоже сигналом для учителей и учеников, как надо строить иерархию математической компетенции в этой фазе образования. В убеждении авторов учебников, математические умения связаны главным образом с быстрым и безошибочным счетом. Ради этой цели ученики должны упражняться в одном методе действия, значит действовать как машина с запрограммированным методом действия.

Ум как собрание чужих идей

В анализированных учебниках можно тоже заметить концепцию детской интеллектуальной активности, которая состоит в воспроизводстве чужого знания. Учеников многократно поощряют, чтобы они действовали по установленному образцу. Целью является запоминание учениками представленных в учебнике стратегий, как справляться с математическими заданиями.

Ум как сумка на схемы

Автора понимают математическим материал как набор тем для урока. Задания, которые предлагаются ученикам типичны, они конструируются по аналогичным математическим моделям, а их решение заключается в скрупулезном пополнении математических знаков. Упор, который делается на этот аспект, закрепляет возможность спонтанного использования математических знаков. Математические символы могут употребляться лишь тогда, когда ребенок учится их использованию в реальных ситуациях, а не в созданных по требованию школы. Согласно авторам учебников, ученик первого класса не конструирует личных способов для сплавления с проблемой, ему надо запомнить чужие.

Ум как тумбочка с ящиками

В этой концепции детского ума замечается убеждение, что построение математического знания, интегрированного с другими дисциплинами состоит в том, чтобы посчитать маки весной, а каштаны осенью. Таким образом реализованная концепция математическо-природного знания не является интегрированием содержания, а тем более, знания учеников. Уже прошло почти десять лет с того, как Д. Клюс-Станьска и М. Новицка констатировали четко: «своеобразная тематическая липкость, состоящая в организации дидактического процесса на основе ассоциаций вокруг семьи слов, не имеет абсолютно ничего общего с интегрированием чего-либо»[10]. Предлагаемый авторами контекст мышления о знании можно определить лишь, ссылаясь на выше приведенных авторов, как ассоциативный и не создающий системы интегрированного знания. Ученики очень редко учатся пониманию природной действительности через математику. Авторы предлагают, например, описание случайных происшествий соответствующим часом или листом из календаря. Ведь знания, связанные с календарем, не могут строиться на опознании, чем является лист бумаги (тем более, что большинство календарей создает недельную или месячную совокупность). Более разумным кажется исследования календаря, поиск нужных дат, понимание, почему именно так надо искать. Нельзя понять временную взаимосвязь посредничеством вырванных из реального контекста моментов.

Ум как открыватель

Спорадично в учебниках появляются задания, запускающие познавательную самостоятельность младших школьников. Одновременно беспокоит, что отсутствуют проблемные задания, которые позволяют строить

[10] Сравни: D. Klus-Stańska, M. Nowicka, Sensy i bezsensy w edukacji wczesnoszkolnej. – Варшава : WsiP, 2005. – С. 192.

математические значения. Очень редко появляются ситуации похожие на решение судоку. Автора не вводят систематически заданий, связанных с прочтением и построением формул, (ритмов), значит повторяющихся образцов, с целью выяснения сходств и разниц. Бывает тоже, что задания, которые требуют обсуждения учениками, состоят лишь в том, чтобы они отнеслись к готовым образцам поведения, которые предлагают автора. У них очень редко получается возможность создать собственную познавательную ситуацию.

Подведение итогов

Программные приемы последней реформы образования в Польше обязывают учителей пользоваться избранным дидактическим пакетом. Это подчеркивает значение учебника для качества знания, которое приобретают ученики. Способ работы с учебником навязывают готовые сценарии. Это, часто чрезмерное управление работой учителя навязывает особую ответственность авторам учебников для первых классов, как конструкторам образовательной среды. Исследования показывают, что польские учителя предпочитают работать с тетрадями упражнений в большей степени, чем учителя из других стран. Существенным является тогда модель создания контекста для математических понятий в учебниках для начального этапа школьного образования. Картина математических отнесений в них представлена – это источник знания о математике, значении математических понятий, способе их конструирования (передачи готовых или их общественного обсуждения), а также о том, как использовать математическое знание. Учебники по математике для первого класса являются очень важным, хотя часто опошливаемым, образовательным контекстом.

Учебники для младшего школьного образования воспринимаются педагогами как пример создания у учеников индоктринационного, однодискурсного мировоззрения. Э. Залевска указывает на то, что «содержание образовательной программы и учебника безрефлективно воспринимаются как объективные и настоящие, но по сути (...) они показывают мир, согласно ожиданиям и интересам людей непосредственно вовлеченных в создание программы и учебника». Авторы исследуемых учебников для первого класса проявляют довольно однородные теории концепции ума школьников в этом возрасте. Перевес заданий, в которых детям надо воспроизвести знание, указывает на трансмиссионную модель преподавания математики в младших классах. Большинство содержания учебников – это задания выполнить действие по образцу. Такой познавательный контекст усложняет ребенку математизирование действительности, потому, что ему трудно заметить аналогию решения жизненных проблем и строго определенного решения текстового задания. Не хватает предложения активно строить исследовательские умения, связанные с математическими операциями. Совсем другие познавательные импликации, когда субъект исследует математические операции и зависимости, задает себе вопрос «что случится, если..»., или «почему это так?» Опыт несоответствия с усвоенным раньше знанием позволяет переконструировать значения и образовать компетенцию самостоятельного мышления.

В заданиях заметна управляющая роль учителя и учебника, ссылающегося, чаще всего, на номинальное знание, опуская выяснение или, тем более, интерпретацию. Исследования показывают тоже, что в учебниках для младших классов очень мало проблемных заданий. Они появляются там лишь в качестве заданий выше рамок программы и не для всех учеников. Конструктивистский контекст появляется инцидентно. Концепции детского ума, сложившиеся у авторов учебников не показывают согласия на самостоятельное мышление младших учеников. Предлагаемые образовательные ситуации скорее всего ограничивают конструирование математический значений. В учебниках очень редко появляются задания, с которыми ученики могут спорить или дискутировать.

Довольно общим является убеждение, что математические понятия – это четко определенные дефиниции, не подвергающиеся личным интерпретационным процедурам. Однако, чего доказывают приемы конструктивизма, математические значения, которые создают младшие школьники, не являются клише понятий, введенных во время урока, о чем забывается (или скорее всего не осознается) в обучении по модели культурной трансмиссии. Выполняемые задания и их концептуализация всегда проходят через фильтр остального школьного и внешкольного опыта[11], складывающегося на вид познавательной биографии. Предлагаемый в школе контекст познания (творческий/вторичный; выработанный/определенный сверху; эксплуатированный/передаваемый, и т.д.) детерминирует с большой силой способы понимания понятий и их использования. Контекст обучения математики в первом классе, который проявляется концепциями детского ума, сложившимися у авторов учебников имеет трансмиссионный характер, который ограничивает развитие творческого мышления и самостоятельность в решении проблем. Содержание программ и учебников показывают, что обучение математике на этом уровне не имеет критического и творческого характера, а является просто техническим упором, деланным на получение у всех учеников одинокого образца корректностиі[12].

Литература:

1. Astington M., Dack L.za: A. Pluta, Mechanizmy poznawcze teorii umysłu. «Roczniki Psychologiczne» том XV. – № 1. – 2012. – С. 7–30.
2. Bielenica K, Bura M., Kwil M., Lankiewicz B. Elementarz XXI wieku, Издательство Nowa Era.
3. Bruner J. Poza dostarczone informacje. – Варшава : PWN, 1978.
4. Bruner J. Kultura edukacji. – Краков : UNIVERSITAS, 2010.

[11] Внешкольное математическое знание младших школьников маргинализуется на столько, что математические понятия, которые употребляют дети в школе, носят четкий «школьный» характер, даже если противоречат разуму. Это видно в исследованиях основных языковых и математических умений учеников третьего класса, которые проводились с 2006 по 2011 год, а их итоги печатались в нескольких докладах и книжных публикациях (сравни: http://www.trzecioklasista.edu.pl/ – 20.12.2012).

[12] E. Zalewska, Programy kształcenia i podręczniki szkolne w edukacji początkowej …, op.cit., c. 545.

5. Burakowska E., Dymarska J., Kołaczyńska M., Nadarzyńska B. Tropiciele. WSiP.
6. Dumont H., Istance D., Benavides F., Istota uczenia się. Wykorzystanie wyników badań w praktyce. Wolters Kluwer bussines. – Варшава, 2013.
7. Dylak C., Konstruktywizm jako obiecująca kształcenia nauczycieli. [в:] H. Kwiatkowska, T. Lewowicki, C. Dylak (ред.) Współczesność a kształcenie nauczycieli. – Варшава : WSP ZNP, 2000
8. Dylak C. Architektura wiedzy w szkole. Варшава : Difin SA, 2013.
9. Klus-Stańska D. Konstruowanie wiedzy w szkole. – Ольштын : Издательство UWM, 2000.
10. Klus-Stańska D., Nowicka M. Sensy i bezsensy w edukacji wczesnoszkolnej. Варшава : WSiP, 2005. – С. 192.
11. Kohlberg L., Mayer R., Rozwój jako cel wychowania. W: Z. Kwieciński, L. Witkowski (ред.), Spory o edukację. – Варшава : IBE, 1993.
12. Konarzewski K., TIMSS i PIRLS 2011. Osiągnięcia szkolne polskich trzecioklasistów w perspektywie międzynarodowej. – Варшава : CKE, 2012. – Режим доступу : http://www.wzzso.pl/osi.pdf – 25.03.2013.
13. Suświłło M., Holistyczne podejście do wczesnej edukacji – założenia i realia. [в:] D. Klus-Stańska, D. Bronk, A. Malenda. Pedagogika Wczesnej Edukacji. Dyskursy, problemy, otwarcia. – Варшава : Издательство ŻAK, 2011.
14. Tkacz P., Wosianek D, Oto ja. Издательство MAC Edukacja.
15. Weiskopf D. A., The Theory-Theory of Conceptc. [w:] Internet Encyclopedia of Filozofy. http://www.iep.utm.edu/th-th-co/ [доступ 27.03.2013]
16. Zalewska E., Programy kształcenia i podręczniki szkolne w edukacji początkowej jako «wybór z kultury». [в:] D. Klus-Stańska, M. Szczepska-Pustkowska (ред.), Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania. – Варшава : Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2009.

УДК 82-312.6 : 7.036 (045)

В. П. Кандинська,
Національний університет «Києво-Могилянська академія», м. Київ

ЕСТЕТИЗМ ЯК СТИЛЬ ЖИТТЯ Й ПИСЬМА В ЩОДЕННИКАХ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

У статті розглянуто щоденники Ольги Кобилянської як автобіографічний текст, у котрому репрезентовано світоглядні й художні принципи естетизму. Спираючись на концепцію автора й героя М. Бахтіна, авторка доводить, що для тексту Кобилянської характерні авантюрно-героїчні біографічні цінності та доходить висновків, що, переосмисливши факти власного приватного життя, письменниця в свої щоденниках створила узагальнений образ творчої особистості, принципово новий для української літератури початку ХХ ст., особливо актуальний у ситуації кризи народницької ідеології та пошуку нової – модерної – парадигми.

Ключові слова: *естетизм, щоденник, автобіографія, життєтворчість, модернізм, Кобилянська, українська література.*

В статье рассматриваются дневники Ольги Кобылянской в качестве автобиографического текста, в котором воплощены мировоззренческие и художественные принципы эстетизма. Автор приходит к выводу, что, переосмыслив факты личной жизни, писательница создала в своих дневниках обобщенный образ творческой личности, принципиально новый для украинской литературы начала ХХ века, особенно актуальный в ситуации кризиса народнической идеологии и поиска новой – модерной – парадигмы.

Ключевые слова: *эстетизм, дневник, автобиография, жизнетворчество, модернизм, украинская литература, Кобылянская.*

In the article the author considers Olha Kobylyanska's diary as autobiographical text, where the aesthetic worldview and style of writing are represented. The contention is that Kobylyanska revised facts of her personal life and created the character of an artist, which was conceptually new for Ukrainian literature of the beginning of the XX century and relevant to the situation of crisis of the narodnytstvo ideology and searching for a new modern paradigm.

Key words: *aestheticism, diary, autobiography, artistic lifestyle, Modernism, Ukrainian literature, Kobylanska.*

Постановка проблеми. Термін «естетизм» найчастіше вживають на позначення ідейного й художнього руху в англійській культурі кінця 1860-х – 1890-х рр. (творчість Волтера Пейтера, Оскара Вайлда, Джеймса Мак Ніла Вістлера, групи поетів і художників, котрі об'єдналися навколо часописів «Жовта книга» і «Савой» та ін.), проте це лише одне з визначень цього багатозначного поняття. Естетизмом також називають низку естетичних концепцій відомих під загальною назвою «мистецтво для мистецтва», практичну художню тенденцію в літературі й малярстві, різновид мистецької критики та, нарешті, – світоглядні принципи, стиль життя та своєрідну «поетику» побутової поведінки. Отже, естетизм можна розглядати і як літературно-художнє, і як соціальне явище – багатоскладовий соціокультурний феномен. Загальна філософська настанова, характерна для естетизму в усіх його виявах: «визнання краси найвищим благом і найвищою істиною, а насолоди красою – найвищим життєвим принципом» [4, с. 142].

Характеризуючи естетизм як стиль життя, на мою думку, варто виділити дві взаємопов'язані тенденції, котрі можна умовно визначити як «гедонізм» і «життєтворчість». Поняття гедонізму (з давньогрецької – «задоволення», «насолода»), котре в філософії використовується на означення низки етичних вчень (від античності до Нового Часу), згідно з якими задоволення є найбільшим благом і метою життя, в естетизмі набуває нового звучання. Передусім завдяки Волтеру Пейтеру, котрий у знаменитій передмові до збірки есеїв «Ренесанс» [9], що вона (передмова) нині вважається своєрідним маніфестом естетизму, розглядав людське життя як низку коротких моментів, котрі спалахують і згасають, перш, ніж ми встигли їх вловити. Єдине, в чому людина може бути певна, – невідворотність смерті, тому Пейтер закликає інтенсивно переживати кожну мить, уповні осягаючи її неповторність і красу, любити будь-яке переживання заради нього самого, цікавитися самими процесами життя, а не його цілями, цінувати сам досвід, а не його плоди. Пейтерівський гедонізм знайшов чимало прихильників та послідовників, а пропаговані ним життєві вартості – пристрасть, переживання, враження – стали основними цінностями європейського естетизму.

Щодо другої тенденції слід відзначити, що чимало прихильників естетизму не лише сприймали життя як джерело естетичної насолоди, а й прагли уподібнити своє щоденне існування мистецькому творові, розглядаючи власну особистість і побут як вихідний матеріал для безперервної творчості. Ця тенденція сягає свого апогею у Оскара Вайлда, для якого творення власного образу й біографії було самостійним художнім завданням, не менш важливим, аніж літературна творчість.

У цьому контексті особливого значення набувають листи, щоденники, записні книжки, мемуари та інші письмові свідчення автобіографічного характеру, адже за своєю природою перебувають на межі між документом і художнім твором та відкривають унікальні можливості для реінтерпретації життєвих фактів і подій, а отже – художнього пересотворення дійсності, що можна назвати одним із завдань естетизму. Таким чином, роль автобіографічних текстів у контексті життєтворчих пошуків естетизму та особливості втілення естетського стилю життя й письма в автобіографії, на мою думку, являють собою актуальну наукову проблему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом літературознавці все частіше говорять про вплив естетизму на літературу ХХ ст., проводять паралелі та виявляють зв'язки та взаємовпливи між естетизмом, декадансом і модернізмом (праці В. Хорольського [12], Д. Сарабьянова [10], О. Ковальової [7], С. Арової [2]). Естетизм у різних виявах знайшов своє втілення в творчості багатьох митців далеко за межами Англії, у тому числі в Росії та Україні, проте досліджували його переважно на матеріалі творчості західних письменни-

© В. П. Кандинська, 2014

ків, здебільшого англійських (названих вище) та французьких (Шарля Бодлера, Теофіля Готьє, «парнасців» та ін). Що ж до вітчизняної літератури, то окремі аспекти опанування естетських ідей українськими письменниками-модерністами у широкому контексті інших проблем висвітлювали в своїх монографіях С. Павличко [8], Т. Гундорова [5], В. Агеєва [1] та інші вітчизняні дослідники, проте це питання й досі потребує спеціальної комплексної розвідки.

Таким чином, **метою** цієї статті є вивчення особливостей втілення художніх і світоглядних принципів естетизму в щоденниках Ольги Кобилянської. **Актуальність** дослідження зумовлена необхідністю вивчення проблеми рецепції естетизму в українській літературі кінця XIX – початку XX ст. як малодослідженого, однак вагомого чинника модернізації української літератури та її входження в загальноєвропейський контекст. **Наукова новизна** статті полягає у тому, що рецепція естетських ідей у щоденниках Кобилянської уперше стає предметом спеціального аналізу. Це дозволить не лише побачити відомий автобіографічний текст у новому ракурсі, а й виявити можливості, які несе в собі жанр щоденника для створення публічного образу письменника. **Методологічне значення** отриманих результатів полягає у розробці методики аналізу автобіографічних текстів, які репрезентують естетизм як стиль життя й письма, в спробі автора зробити внесок у формування концептуального підходу до вивчення творів Кобилянської у контексті естетизму. **Практичне значення** дослідження зумовлене тим, що стаття може бути використана як матеріал для лекцій та семінарів з історії та теорії літератури, а також дипломних та курсових робіт.

Викладення основного матеріалу. Дуже плідною для розкриття особливостей втілення естетського стилю життя й письма в автобіографічному тексті мені видається концепція Михайла Бахтіна, викладена в його незакінченій праці «Автор і герой в естетичній діяльності». Характер автобіографічного героя, за Бахтіном, виростає на ґрунті характеру емпіричного автора, однак персональна тотожність героя та автора можлива лише за межами художнього цілого: суб'єкт життя й суб'єкт естетичної, формуючої це життя активності принципово не можуть збігатися.

Настанова автора щодо ціннісної дистанції між власною свідомістю та свідомістю героя (незалежно від того, наскільки усвідомленою є ця позиція) зумовлює існування низки відмінних смислових форм (Бахтін виділяє *самозвіт-сповідь, біографію, ліричного героя, характер, тип і житіє).* Тип ціннісної настанови не залежить від жанру безпосередньо, однак можна простежити тяжіння тих або інших жанрів до певних форм смислового цілого. Так, щоденники, мемуари та інші тексти автобіографічного характеру, найчастіше тяжіють або до *біографії* або до *самозвіту-сповіді*, оскільки в цих формах смислового цілого дистанція між автором і героєм найменша (порівняно з іншими формами).

Якщо у *самозвіті-сповіді* наявна лише тенденція до розбіжності двох свідомостей і практично немає трансгредієнтних моментів, то *біографія* (за Бахтіном, немає різкої, принципової межі між біографією та автобіографією, з точки зору основної ціннісної настанови) – це перша трансгредієнтна форма, в якій свідомість може *художньо* об'єктивувати себе, позицію *позазнаходжуваності* автор знаходить, дивлячись на себе очима уявних «інших» – нащадків, яким призначено оповідь про його життя. У біографії наявні дві свідомості, однак немає двох відмінних ціннісних позицій: «автор наївний, він споріднений з героєм, вони можуть помінятися місцями (звідси можливість персонального збігу в житті, тобто автобіографічність)» (переклад мій. – В.К.) [3, с. 143]. При цьому біографію розраховано на «рідного» читача, котрий, у свою чергу, поділяє цінності автора й героя. Бахтін виділяє два типи біографічної форми: *авантюрно-героїчний* (характерний для епохи Відродження, епохи «Бурі та натиску», ніцшеанства) та *соціально-побутовий* (властивий сентименталізму, частково реалізму).

Естетизм, котрий передбачає творення й втілення в реальність певного ідеалу життя й поведінки, коли кожен вчинок, думка й почуття прагнуть долучитися в своїй цінності до світу інших, являти собою потенційний зразок для наслідування, на нашу думку, виразно тяжіє до біографічної форми, зокрема до її *авантюрно-героїчного* різновиду.

Звертаючись до щоденників Кобилянської, передусім слід відзначити високий рівень естетичної організації тексту, тяжіння не так до фактографічності, як до суб'єктивності. Авторка не обмежується простим викладом щоденних подій, а ретельно добирає саме ті факти, які є значущими, з її точки зору, організує їх, вибудовує у певну структуру. Щоденникові записи складаються в своєрідний сюжет. Ф. Погребеник проводить паралелі між щоденниковими записами й ранніми художніми творами Кобилянської, стверджуючи, що «від щоденників беруть свій початок її перші прозові спроби» [6, с. 8], а, на думку, Т. Гундорової, «щоденники були лабораторією, в якій авторка випробовувала й експериментувала з собою, перетворюючи свої переживання на матеріял для творчости» [5, с. 95].

У щоденниках Кобилянської неодноразово згадано, що письменниця зачитувала свої записи подрузі – художниці Августі Кохановській. Наявні також прямі звертання як до Кохановської («Я хочу віднині все записувати для тебе, люба Густо» [6, с. 110], так і до потенційних читачів: «Люди добрі, що читатимете все це, не дорікайте мені, що мої думки й почуття повні вічного смутку. Що я вдію… Коли б ви могли зазирнути в моє серце…» [6, с. 37]; «Що ви думаєте про мене, ті, хто це читає? Чи ви квітуєте, чи ви розквітли? Я пишу все це для своїх дітей – чи ви ці діти? «[6, с. 39] тощо. Крім того, відомий факт, що Ольга Кобилянська особисто передавала свої щоденники знайомій, яка збирала матеріали про письменницю з метою створення її життєпису [6, с. 8]. Таким чином, образ уявного адресата є досить вагомим чинником у щоденникових записах Кобилянської, котрі являють собою своєрідну самопрезентацію, характерну для *автобіографії*.

У тексті досить виразно виявлені авантюрно-героїчні біографічні цінності, що їх Бахтін визначає як «прагнення бути героєм, мати значення в світі інших, прагнення бути любленим і, нарешті, прагнення переживати

фабулізм, багатогранність внутрішнього й зовнішнього життя» (переклад мій. – В.К.) [3, с. 136], хоча їх дещо модифіковано відповідно до принципів естетизму.

Потяг до слави, бажання посісти вагоме місце в світі сучасників і нащадків реалізується в прагненні героїні до творчої самореалізації: «Я маю незвичайний запал до писання, це ідея, для якої я живу» [6, с. 58]. Вона сподівається на гідну оцінку своїх перших літературних спроб, мріє про їх публікацію. Подібно до героїв романтизму, героїня Кобилянської вірить у власну винятковість, вибраність, вище життєве призначення, проте це усвідомлення не виливається в бажання подвигу, самопожертви в ім'я високих ідеалів, романтичне месіанство. Якщо для романтиків (особливо ранніх) характерне розуміння творчої особистості як героя, учителя, пророка або «магічного поета», то естетизм звільняє митця від тягаря відповідальності й надмірних сподівань, покладених на нього людством.

Героїня щоденників не прагне змінити світ або відкрити йому вищу істину буття. Її активність спрямовано переважно на пошук власного покликання. Дівчина пробує свої сили не лише в літературі, а й в інших видах мистецтва – грає на фортепіано, малює, співає, бере участь в аматорських театральних виставах. Її захоплює процес духовного самотворення, котрий передбачає зосередженість на собі й своєму внутрішньому світі, заглибленість у власні почуття, безупинну рефлексію.

Естетизм передбачає перевагу споглядання над дією, емоції над вчинком, зосередженість на власних відчуттях і рефлексіях, адже естетські тенденції зароджуються в європейській культурі в період кризи романтичної свідомості, коли митці втратили віру в незмінність світу, непорушність принципів і доцільність активної діяльності.

Героїня щоденників Кобилянської шукає в житті не подвигів, а яскравих вражень і емоцій, що їх основним джерелом стає для неї кохання. «Що таке життя, як не сукупність почуттів і душевних переживань? Чим стане життя, якщо його не прикрашатиме любов?» [6, с. 145] – зазначено у щоденниковому записі від 26 січня 1877 р. Кохання – друга авантюрно-героїчна цінність, за Бахтіном, – організує життя й вчинки героїні щоденників Кобилянської, подібно до героїв романтизму. Однак у щоденниках цю традиційну романтичну цінність також переосмислено з позицій естетизму.

Романтики розуміли кохання передусім у космічному, всесвітньому масштабі, як сферу єднання тілесного світу з Богом. Прагнучи абсолюту, вони намагалися надати вищого й універсального сенсу навіть найінтимнішим переживанням. Трактування кохання в естетизмі видається нам ближчим до ідеалів античності. Пейтер і його послідовники внесли в уявлення про кохання гедоністичні акценти, «зробивши «фраґмент» («мить») не символом цілого (відомий романтичний постулат розглядає квітку як світ у згорнутому стані), а «річчу в собі», самоцінним джерелом насолоди» [12, с. 31]. Відповідно, для героїні щоденників Кобилянської любов важлива передусім як емоційно-чуттєвий досвід, позбавлений «вищого» сенсу, цінний сам по собі. Вона сприймає любов як джерело естетичної насолоди, сферу життєвого та творчого експерименту, а подеколи й вишуканої гри.

На відміну від героїв романтизму, героїня Кобилянської не шукає ідеального та вічного кохання: «Мені не треба нічого, тільки трохи любові, щоб розважитись… Вона не довго триватиме – кілька днів, і палкі думки добіжать кінця й стануть tempi passati. Нема потреби писати, як його звуть, я тільки змалюю, який він на вигляд – високий і дужий, з великим, осяйним чолом, тонкими губами й невизначеного кольору очима… Все це тільки задля розваги і скоро скінчиться» [6, с. 154] – зізнається вона. І справді, на сторінках щоденників об'єкти кохання змінюються, як у калейдоскопі, раз у раз даруючи героїні цілий спектр переживань – від безмежного щастя до душевних мук.

Почуття спалахують миттєво, приводом до закоханості може стати випадкова зустріч, приязний погляд, неоднозначна фраза або особлива інтонація голосу, ніжний потиск руки. Тонка чутливість, вразливість, емоційність, багата фантазія героїні (котрі можна назвати типовими рисами естетського характеру) сприяють тому, що найменша деталь здатна збудити в ній глибокі й бурхливі переживання. Вона здатна закохатися навіть у чоловіка, котрого бачила лише на фотографії.

Плекання власних почуттів і фантазій стає для героїні щоденників сферою самовираження, чимось на кшталт «мистецтва для мистецтва». Можна сказати, що вона творить власний уявний світ, перетворюючи чоловіків на об'єкти химерної любовної гри, в якій сама встановлює правила. У цій грі не мають значення соціальні умовності: героїня – інтеліґентна дівчина палко закохується у простого селянського парубка, котрий служить їздовим у її родині. «В мене натура митця, як хтось сказав колись про мене. І якщо інтелігентні чоловіки люблять простих селянських дівчат, то чому жінка не може любити так само?» [6, с. 174] – говорить вона. Почуття героїні не стримують і усталені моральні норми: об'єктами її закоханості стають священник і знайомий урядовець, котрий має дружину й п'ятьох дітей. Любов для героїні щоденників є сферою «чистого» мистецтва, вільною від будь-яких обмежень, які існують у дійсності.

Безмежна множина потенційних можливостей, здається, вабить її творчу натуру значно сильніше, ніж реальні любовні стосунки з перспективою одруження. «Зося мала слушність, коли казала, що в мене артистична натура. Для мене не існує одного серця, а є багато сердець, не існує нічиєї руки, не існує тихого одноманітного родинного життя» [6, с. 42] – сказано в одному із записів. Це цілком узгоджується з третьою авантюрно-героїчною цінністю, котру Бахтін визначає як позитивне прийняття героєм фабулізму життя, нестримне прагнення «переживати буттєву визначеність життєвих становищ, їх зміну, їх різноманітність, однак не визначальну й не завершувальну для героя зміну, фабулізм, котрий нічого не завершує й усе лишає відкритим» [3, с. 138]. Оскільки події описані в щоденнику Кобилянської відбуваються переважно в невеликому провінційному містечку та його околицях (авторка неодноразово нарікає, що родинні обставини та брак матеріальних засобів не

дозволяють їй подорожувати), потяг до безкінечного чергування подвигів, що ними живе авантюрний герой, втілюється в численних любовних захопленнях, фабулізм життя виражається через естетський культ гри.

Закохуючись у різних чоловіків, героїня щоденників ніби змінює маски, «граючи» себе щоразу в нових обставинах. Серед багатьох інших вона приміряє на себе й уявну роль щасливої дружини й матері. Однак, ці піднесені фантазії мають мало спільного з дійсністю. Реальна перспектива одруження лякає її як обмеження свободи й своєрідна крапка, що обриває низку любовних пригод (перетворення фабулізму життя на визначену й чітко завершену фабулу вбиває авантюрну цінність): «Я боюся заміжжя. О Боже, чого так швидко минає життя? І я маю втратити волю, маю вічно товктися на кухні, бігати в Чернівцях на ринок і купувати харчі, в куряві, в спекоті, не бачити зелені, не мріяти, не любити, хай навіть нещасливою любов'ю, не навідуватись до стайні, до коней, не їздити верхи? Ні, я вже вирішила відмовити йому <…> Я не хочу силувати себе до спокою, бо це не життя. Як можна жити, коли ти не нуртуєш, не гориш?.». [6, с. 140]. Зі шлюбом героїня Кобилянської пов'язує неуникне занурення в грубий побут, нескінченні домашні обов'язки й подальшу неможливість бурхливо й радісно проживати життя – все, що суперечить цінностям естетизму.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, естетизм як стиль життя передбачає постійне прагнення до вдосконалення дійсності засобами мистецтва. Великі можливості для цього надає авантюрно-героїчна біографічна форма, котра, за Бахтіном, є «найближчою до мрії про життя» [3, с. 139]. Щоденники Кобилянської – це своєрідна легенда про себе, породжена прагненням письменниці перетворити власне життя на естетичний феномен. Героїня сприймає життя не як тяжкий обов'язок, а як творчий принцип, шукаючи в повсякденній дійсності передусім красу, гармонію, яскраві враження та вишукані переживання. Мотиви нестатків, тяжкого побуту, протистояння міщанському середовищу звучать лише віддаленими відголосками. Героїня реалізує себе в коханні й творчості, які є для неї є вільними від будь-яких зовнішніх обмежень та приносять втіху незалежно від наслідків. Таким чином, перетворивши своє приватне життя на феномен культури, Кобилянська репрезентувала в своїх щоденниках образ митця принципово новий для тогочасних українських реалій та особливо актуальний у ситуації кризи народницької ідеології, коли виразно постала необхідність виховання нової модерної свідомості.

Рецепція естетизму в українській модерній прозі кінця XIX – початку XX ст. являє собою плідну тему для подальших досліджень. Аналіз творчого доробку Кобилянської, М. Коцюбинського, Лесі Українки, Уляни Кравченко, М. Яцкова, Грицька Григоренка та інших українських авторів у контексті естетизму як стилю життя й письма, із залученням мистецьких концепцій та художніх творів Волтера Пейтера, Оскара Вайлда, Шарля Бодлера та ін., дозволить суттєво розширити уявлення про феномен естетизму та його особливості на українському ґрунті, а також пролити світло на маловідомі аспекти складної та актуальної проблеми рецепції західноєвропейських ідей у літературі українського модернізму.

Література:

1. Агеєва В. П. Жіночий простір : феміністичний дискурс українського модернізму / В. П. Агеєва. – К. : Факт, 2003. – 318 с.

2. Арова С. Р. Проблема интерпретации произведений искусства в творчестве Уолтера Патера : автореф. дис. кандидата искусствоведения : спец. 17.00.04 «Изобразительное и декоративно-прикладное искусство и архитектура» / С. Р. Арова. – Москва, 2011. – 25 с.

3. Бахтин М. М. Автор и герой в эстетической деятельности // Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 421, [2] с.

4. Гайденко П. П. Трагедия эстетизма. Опыт характеристики миросозерцания Серена Киркегора / П. П. Гайденко. – М. : Искусство, 1970. – 248 с.

5. Гундорова Т. Femina melancholica : стать і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської / Т. І. Гундорова. – К. : Критика, 2002. – 271 с.

6. Кобилянська О. Ю. Слова зворушеного серця : щоденники, автобіографії, листи, статті та спогади / О. Ю. Кобилянська. – Київ : Дніпро, 1982. – 358 с.

7. Ковалева О. В. О. Уайльд и стиль модерн / О. В. Ковалева. – М. : УРСС, 2002. – 167 с.

8. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі / С. Д. Павличко. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Либідь, 1999. – 446, [1] с.

9. Патер У. Ренессанс : очерки искусства и поэзии : [пер. с англ.] / У. Патер. – М. : Международный университет в Москве, 2006. – 350 с.

10. Сарабьянов Д. В. Модерн : история стиля / Д. В. Сарабьянов. – М. : Галарт, 2001. – 343 с.

11. Уайльд О. Собрание сочинений в трех томах / О. Уайльд. – М. : Терра, 2000. – 3 т. – 592 с.

12. Хорольский В. В. Эстетизм и символизм в английской и ирландской поэзии рубежа XIX-XX веков / В. В. Хорольский – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1995. – 200 с.

УДК 811.221

Н. П. Киселюк,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ВЕРБАЛЬНИХ І НЕВЕРБАЛЬНИХ КОМПОНЕНТІВ КОМУНІКАЦІЇ ПРИ МАНІФЕСТАЦІЇ ЕМОЦІЙ У ХУДОЖНЬОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена проблемі маніфестації емоцій в англомовному дискурсі за допомогою вербальних та невербальних засобів комунікації. Комбінаторика невербальних та вербальних засобів комунікації має такі вияви: повторення, контрадикцію, субституцію, доповнення, акцентування, регулювання. Вербальні та невербальні засоби утворюють певні конфігурації при вираженні емоцій.
Ключові слова: *емоційний стан, вербальний, невербальний, засоби комунікації, взаємодія, художній дискурс.*

Статья посвящена проблеме манифестации эмоций в англоязычном дискурсе с помощью вербальных и невербальных средств коммуникации. Комбинаторика вербальных и невербальных представлена: контрадикцией, субституцией, дополнением, акцентированием, регулированием. Вербальные и невербальныесредства образуют определённые конфигурации при выражении эмоций в дискурсе.
Ключевые слова: *эмоциональное состояние, вербальный, невербальный, средствакоммуникации, взаимодействие, художественный дискурс.*

The article deals with the investigation of the problem of manifestation of emotions by means of verbal and nonverbal components of communication. The combination of nonverbal and verbal components of communication can be represented in: repetition, contradiction, substitution, supplementation, accentuation and regulation. Verbal and nonverbal means form certain combinations while representing emotions.
Key words: *emotional state, verbal, nonverbal, means of communication, interaction, literary discourse.*

Як показують дослідження з невербальної семіотики, невербальні компоненти комунікації (надалі – НВК) відіграють важливу роль у процесі спілкування. Встановлено, що передача інформації відбувається за рахунок вербальних засобів (лише слів) на 7 %, за рахунок звукових засобів (включаючи інтонацію звука, тон голосу) на 38 %, і за рахунок невербальних засобів на 55 %. У живому мовленні доля вербального спілкування становить менше 35 %, а більше ніж 65 % інформації передається за допомогою невербальних засобів спілкування [5, с. 9–10].

Будь-який невербальний знак, завдяки своєму полісемантичному характеру, несе одночасно інформацію не лише про особистість мовця, але й про його ставлення до співрозмовника [3, с. 75]. Іншими словами, на основі невербальної поведінки розкривається внутрішній світ людини, невербальні компоненти постають індикаторами думок комуніканта, його ставлення до подій, навколишнього світу, взаємовідносин із іншими.

Актуальність дослідження полягає у тому, що саме невербальні компоненти можуть свідчити про порушення постулатів мовленнєвого спілкування, зокрема постулату якості, оскільки оцінка висловлення в цьому плані полягає у зіставленні семантики вербальної інформації зі змістом, отриманим через інші канали. Невідповідність невербальних засобів і вербального процесу, а також полісемія жестових знаків зумовлюють комунікативні невдачі, викликані невербальними факторами. Успіх/невдача процесу спілкування значною мірою залежить від невербальних компонентів.

Мета цієї статті – проаналізувати взаємодію вербальних та невербальних засобів репрезентації емоцій у художньому дискурсі. Поставлена мета передбачає розв'язання наступних **завдань**: з'ясувати комбінаторику вербальних та невербальних компонентів комунікації в процесі репрезентації емоцій та визначити основні функції невербальних компонентів у цій взаємодії.

Значущість невербальних компонентів підтверджується ще й тим, що вербальна частина повідомлення може в багатьох випадках інтерпретуватись абсолютно по-різному залежно від супроводжуючих її НВК, в тому числі й з результатом, який можна назвати заперечуючим (спростовуючим) [2, с. 16]. Досить часто така подвійна інтерпретація можлива лише тому, що НВК сигналізують про протилежний зміст. Це свідчить про надзвичайно широкі автономні можливості НВК.

Мову та невербальні компоненти слід розглядати як інтегровані елементи однієї системи. На думку І. І. Сєрякової, взаємозв'язок вербальної і невербальної семіотичних систем закладено у генезисі слова і жесту, а жести і міміка є знаковими попередниками мови. Невербальні знаки своєрідно матеріалізують когнітивні здібності людини, закріплюючи у своїй формі

Вираження емоційного стану за допомогою НВК визнається дослідниками як основне призначення невербальних засобів, репрезентованих у тексті. При поєднанні з реплікою НВК зумовлюють компресію декількох думок, стимулюють асоціативне сприйняття читача, яке веде до розуміння певних змістів. Тому в художньому творі фізичний рух завжди обґрунтований. Автор твору використовує опис того чи іншого НВК з певною метою. Це означає, що даний жест не випадковий і містить важливу інформацію для читача. Таким чином, художній текст є досить надійним джерелом для проведення аналізу, оскільки в ньому вже представлені вербалізовані НВК, крім того, сам факт використання опису цих невербальних засобів свідчить про їхню значущість у процесі комунікації.

Труднощі у визначенні того, чи йдеться про той самий, чи про різні НВК виникають внаслідок того, що один і той самий рух або жест у художньому тексті може позначатись по-різному. Можуть змінюватись лексеми в складі вербального опису без змін, або ж із зміною стильових ознак (наприклад, *to exclaim/to give acry*). В

© Н. П. Киселюк, 2014

описі також може відображатись інтенсивність одного й того ж НВК (наприклад, *to give a happy smile/to be all smiles*). Можливі також різні описи залежно від того, чи використовує автор загальномовні чи індивідуально-авторські описи (наприклад, *to chirp/to say joyously*).

Однак виникає складність, пов'язана з тим, що описи різних НВК можуть збігатися. Наприклад, *to shake one's head* репрезентує, з одного боку, НВК похитати головою з боку в бік (швидко повернути голову з боку в бік декілька разів), який виражає захоплення або ж подив, а з іншого боку НВК похитати головою з боку в бік (не дуже швидко відхилити голову то до правого, то до лівого плеча декілька разів), означає незадоволення, критичне ставлення до чого-небудь тощо. У таких випадках важливе значення має контекст.

У процесі комунікації вербальні та невербальні компоненти взаємодіють між собою [1, с. 48–49; 6, с. 1; 8, с. 145–152]. Комбінаторика невербальних та вербальних засобів комунікації має такі вияви: повторення як дублювання вербальних засобів невербальними, контрадикцію як їхнє семантичне протиставлення, субституцію як заміну вербальних засобів кінемами, доповнення, акцентування як підвищення уваги за рахунок невербальних компонентів комунікації, регулювання як сприяння інтерактивності мовця й адресата тощо [4, с. 56].

Якщо, знаходячись у інтер- та постпозиціях відносно вербальних компонентів, НВК доповнюють та дублюють зміст вербального повідомлення, то, знаходячись у препозиції відносно вербального повідомлення, НВК виконує додаткову функцію попередженнявербального повідомлення, створює емоційний фон усього повідомлення, передаючи емоційний стан, і визначає реалізованість інтенції попереднього мовця. У такій комбінації невербальних та вербальних засобів репрезентації емоцій невербальний компонент передує вербальному повідомленню, інформуючи та попереджуючи реципієнта про зміст вербальної частини висловлення.

Ілюстративний матеріал показав, що домінуючими конструкціями є такі, де вербальні компоненти займають ініціальну позицію. Поєднання вербальних та невербальних компонентів моделює іллокутивну силу вираження радості.

Невербальні компоненти комунікації, які супроводжують вербальну частину повідомлення, виконують у процесі інтеракції такі базисні функції:

1. Функція підтримки вербального компонента (див. Рис. 1.) виявляється у векторній однонаправленості інтенційної направленості невербального та вербального повідомлень. Це можна проілюструвати наступним прикладом:

1) «Oh, hello there!» He called, beaming around at the assembled students. (*Rowling, HPATCOS, p. 34).*

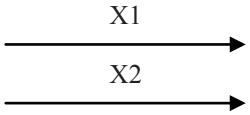

Рис. 1. Функція підтримки

(де під X1 розуміємо інтенційну направленість вербального, а під X2 – інтенційну направленість невербального повідомлення).

У процесі виконання функції підтримки вербального компонента комунікації невербальним спостерігається одностороння векторна направленість вербального та невербального значень. Використання НВК як інструмента підтримки, підтвердження значення вербального компонента висловлення дозволяє комуніканту досягнути високого рівня експресивності та наповнити повідомлення бажаною силою та ефективністю.

2. Функція ідентифікації інтенційної направленості вербального компонента (див. Рис. 2.) проявляється у векторній різнонаправленості невербального та вербального повідомлень.

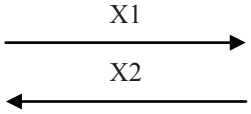

Рис. 2. Функція ідентифікації

У випадку виконання невербальним компонентом функції ідентифікації інтенційної направленості вербального компонента, спостерігається протилежна векторна направленість їхніх значень. Невербальне та вербальне повідомлення знаходяться у семантичній контрадикції, утворюючи, таким чином, семантичний дисонанс. При цьому невербальне повідомлення не узгоджується за своїм значенням із вербальним, а ідентифікує його справжню інтенційну направленість. Якщо слова і жести не конгруентні, то мовець більше довіряє невербальній комунікації. Так, у наступному прикладі мовецьвисловлює своє обурення, що знаходить реалізацію на рівні вербальних засобів. Одночасно його невербальна дія (*smiledupathim*) вступає у протиріччя із висловленням. Інтенція вираження радості, не підкріплена вербально, ідентифікується невербальними засобами:

2) 'Oh you! You're impossible! Incorrigible!' But despite my words, I smiled up at him (Bradford, ETG, p. 99)

Вплив емоцій на мовлення проявляє себе у «деградації» абстрактного мислення та у переході до найпростіших лексичних одиниць та граматичних конструкцій. Такі лексичні одиниці та конструкції не несуть вичерпної комунікативної інформації. Зазвичай вони представлені лише окремою лексичною одиницею, еліп-

тичною конструкцією, яка містить неповне твердження, або простим непоширеним реченням, зміст якого мовцем не коментується. У таких ситуаціях спілкування на перший план виступає саме невербальна поведінка комуніканта, яка виконує функцію актуалізації, пояснення та доповнення інформації, яка міститься у вербальному повідомленні. При цьому невербальними засобами виконується функція поглиблення значення вербального повідомлення (див. Рис. 3.):

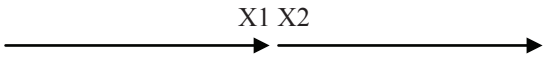

Рис. 3. Функція поглиблення значення

Поглиблення може відбуватись як за рахунок ілюстрації вербального повідомлення:

3) 'Wonderful.' Jay grinned and tipped the wineglass at her (Harris, BW, p. 19).

'Arnie's been offered a contract with Borough Football Club for next season,' she said, swelling with pride. <…>

'Wow!' said John.

'Oh, Arnie, well done, son,' said his mother, getting up and going over to him to smack a kiss on his cheek, her eyes glistening with tears (Evans, ASIYH, p. 47),

так і за рахунок автономної передачі інформації, яка не міститься у вербальному компоненті:

4) «I have a friend?» said Mr. Eborebelosa, beaming all at once. He capered about for a moment (Bradbury, EPIW, p. 36).

У прикладах (2,3) вираження емоційного стану радості вербально через похвалу поглиблюється за рахунок вживання значної кількості невербальних компонентів на позначення радості. У прикладі (4) вираження мовцем емоцій відбувається виключно невербальними засобами (*said, beaming; caperedabout*).

Підсумовуючи результати дослідження, доходимо висновку, що вербальні та невербальні компоненти комунікації, взаємодіючи за принципом взаємодоповнення, або функціонуючи автономно, виражають емоційний стан. Інтенсивність вираження емоцій досягається за рахунок взаємодії невербальних та вербальних засобів спілкування.

Література:

1. Барташева А. И. Взаимодействие невербальных и вербальных компонентов ситуации коммуникативного доминирования в англоязычномдискурсе: дис. …канд. филол. наук : 10.02.04 / Барташева Анна Игоревна. – Харьков, 2004. – 199 с.

2. Киселюк Н. П. Невербальні компоненти комунікації / Н. П. Киселюк // Науковий вісник ВДУ. – 2006. – Вип. 6. – С. 15–18.

3. Козяревич Л. В. Вербальні й невербальні засоби емпатизації діалогічного дискурсу (на матеріалі англомовної прози XX століття) : дис. …канд. філол. наук : 10.02.04 / Козяревич Ліана Василівна. – К., 2006. – 191 с.

4. Козяревич Л. В. Взаємодія вербальних та невербальних засобів вираження емпатії / Л. В. Козяревич // Матеріали науково-практичної конференції «Проблеми мови і особистості у контексті міжкультурної комунікації». – Луганськ, 2005. – С. 36–41.

5. Пиз А. Язык телодвижений / А. Пиз. – СПб. : Издательский дом Гутенберг, 2000. – 186 с.

6. Рибалко М.-М. О. Вербальний та невербальний аспекти дискурсивної поведінки обманника (на матеріалі сучасної англомовної художньої прози) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / М.-М. О. Рибалко. – Київ, 2008. – 20 с.

7. Сєрякова І. І. Метафора невербального каналу зв'язку / І. І. Сєрякова // Вісник Київського лінгвістичного ун-ту : Серія Філологія. – Київ : Видавничий Центр КДЛУ. – 2000. – С. 103–109.

8. Солощук Л. В.Невербальні складові англомовного дискурсу / Л. В. Солощук // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. – Харків : Константа, 2005. – С. 145–180.

УДК 378.147; 37.026.5; 372.881

Н. З. Кобрин,
Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького, м. Львів

ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ КУРСУ ЗА ВИБОРОМ З МЕДИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ ДЛЯ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ

Розглядаються перспективи формування професійно-орієнтованої перекладацької компетенції у студентів-медиків завдяки впровадженню у навчальний процес курсу за вибором з основ медичного перекладу.
Ключові слова: *іноземна мова за професійним спрямуванням, курс за вибором, професійно-орієнтована перекладацька компетенція, фонові знання.*

Рассматриваются перспективы формирования профессионально-ориентированной переводческой компетенции в студентов-медиков путем введения в образовательной процесс элективного курса по основам медицинского перевода.
Ключевые слова: *профессиональный иностранный язык, элективный курс, профессионально-ориентированная переводческая компетенция, фоновые знания.*

The perspectives of developing professionally-oriented translation competence by medical students via introduction of the elective course on basics of medical translation into the university educational process are studied.
Key words: *professional foreign language, elective course, professionally-oriented translation competence, thematic knowledge.*

Постановка проблеми. Медичний переклад користується особливим попитом на сучасному ринку перекладацьких послуг: в умовах світової глобалізації ведеться активне співробітництво й обмін досвідом у сфері медицини та охорони здоров'я. Не останнім чинником популярності даного виду перекладу вважається медичний туризм пацієнтів з метою отримання ефективного лікування за допомогою передових технологій, які ще не практикуються у вітчизняній медицині. В результаті, зростає попит на переклад медично-фармацевтичної текстів, а отже, потреба у кваліфікованих медичних перекладачах. Проте, недостатня кількість теоретичних наукових досліджень, брак навчальних посібників з методики навчання медичному перекладу, відсутність конкретних вимог щодо перекладу медичної літератури та документації, нечіткі критерії оцінки його виконання, а також невелика кількість навчальних закладів для підготовки медичних перекладачів детермінують низьку якість перекладених текстів медичного дискурсу [6, с. 34].

Добре відомим залишається також той факт, що медичний переклад часто виконують фахівці з медичною освітою, або такі переклади ґрунтовно вичитуються редакторами-медиками після того, як їх завершили дипломовані філологи [9]. Як наслідок, перекладацький процес є трудомістким і вимагає більше часу на виконання. Тому сьогодні визріла гостра необхідність підготовки фахівців з медичного перекладу, яку доцільно проводити серед студентів-медиків, що вивчають іноземну мову за професійним спрямуванням у вищих медичних навчальних закладів освіти (ВМНЗ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що сьогодні медичний переклад як вузька галузь науково-технічного перекладу починає активно вивчатися (Н.М. Гавриленко, З.В. Гуменюк, І.М. Дабагян, Л.Ю. Зубова, Д.В. Самойлов, Henry Fischbach, Marla O'Neill). Однак варто зауважити, що теоретичні аспекти даної лінгвістичної проблеми розглядають, в основному, труднощі точної передачі медичної термінології з мови оригіналу на мову перекладу. Найчастіше у наукових працях аналізується морфологічна структура медично-фармацевтичної професійної лексики, вивчаються її семантичні особливості вживання, а також способи перекладу медичних термінів, абревіатур, скорочень тощо. Об'єктом наукових досліджень також виступають жанрові різновиди медичних текстів (О.В. Каптуренко, Ю.Ю. Саплін, Vicent Montalt), оскільки оцінка їх тематичного змісту, стилю, композиції, прагматичних цілей автора та адресатно-адресних конфігурацій учасників медичного дискурсу визначає вибір комунікативних стратегій, а отже, дозволяє спрогнозувати потенційні термінологічні, лексичні, граматичні й жанрово-стилістичні проблеми під час виконання перекладу.

Що стосується навчально-методичного аспекту організації процесу підготовки медичних перекладачів, слід зазначити, що особливості медичного перекладу вивчаються студентами-філологами в межах курсу науково-технічного перекладу з метою накопичення фонових знань з медицини на основі вивчення систем людського тіла, симптомів, діагностики і способів лікування захворювань тощо, з одночасним засвоєння необхідної термінології для формування професійної перекладацької компетенції [10]. Погоджуємося, що такий підхід виправданий, оскільки медичний переклад, як і будь-який вузькоспеціалізований вид науково-технічного перекладу, вимагає від його виконавця фонових знань зі спеціальності. Лише фахівець з медичною освітою розуміє зміст текстів медичного дискурсу та вміє декодувати утворену греко-латинськими словотворчими елементами термінологію, медичні абревіатури, одиниці вимірювання й часто «нечитабельний» почерк лікарів у медичній документації.

Таким чином, **мета статті** спрямована на аналіз перспектив формування професійно-орієнтованої перекладацької компетенції у студентів-медиків за допомогою впровадження у навчальний процес ВМНЗ курсу за вибором з основ медичного перекладу, оскільки наявність у студентів-медиків фонових знань зі спеціальності та аналіз найтиповіших помилок чи труднощів при перекладі медично-фармацевтичної літератури теоретично сприятимуть укладанню навчальної програми, завдання якої передбачатимуть формування практичних вмінь та навичок перекладу текстів медичного дискурсу.

© Н. З. Кобрин, 2014

Виклад основного матеріалу дослідження. Курси за вибором – відносно новий елемент в освітній системі України. Найчастіше це поняття вживають у середній школі як важливий компонент профільного самовизначення учнів старших класів [12, с. 143]. Проте, після підписання Болонської угоди курси за вибором стали невід'ємною частиною базової навчальної програми для підготовки спеціалістів різних галузей у вищих навчальних закладах освіти (ВНЗ) III-IV рівнів акредитації. Їх мета і функції, як правило, спрямовані на задоволення індивідуальних навчально-пізнавальних інтересів та потреб студентів.

Щоб чітко уяснити, яку роль буде виконувати і яке місце займатиме курс за вибором з основ медичного перекладу у системі вищої медичної освіти, варто проаналізувати особливості професійної іншомовної підготовки студентів-медиків в Україні. Іноземна мова як гуманітарний предмет вивчається у ВМНЗ протягом перших двох років навчання під час доклінічного етапу підготовки майбутніх медичних спеціалістів і вважається інваріативною частиною навчального плану. Цей курс «ґрунтується на вивченні засобами іноземної мови таких предметів як біологія, фізика, хімія, анатомія, фізіологія і латинська мова, закладаючи основи знань з медичної термінології, зокрема основних способів утворення медичних термінів на основі латиногрецьких терміноелементів, з перспективою їх подальшого використання у професійній діяльності» [1, с. 3-4]. В результаті, студенти-медики розвивають вміння й навички спілкуватися іноземною мовою завдяки читанню та перекладу автентичних текстів на медичну тематику, закріплюючи їх за допомогою аудіювання, письма і говоріння у ситуаціях, наближених до реальних, з одночасним поглибленням знань граматики й стилістики мови, а також розширенням словникового запасу.

Починаючи з третього року навчання, студентам-медикам для подальшого формування іншомовної професійної комунікативної компетенції пропонується на вибір дисципліна «Іноземна мова за професійним спрямуванням» (курс за вибором), яку можна вважати логічним продовженням основного курсу з іноземної мови у ВМНЗ. Її основну мету доречно підсумувати таким чином: 1) узагальнення знань медичної термінології й поглиблення знань зі спеціальних дисциплін; 2) формування вмінь застосовувати отримані знання у фаховій підготовці та подальшій професійній діяльності [2, с. 3]. Особливість даного курсу за вибором полягає у продовженні вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням та у засвоєнні медичної термінології на складнішому рівні у вузькоспеціалізованих напрямах медичних знань, зокрема: спадкові патології, інфекційні захворювання, алергологія та імунологія, порушення і захворювання серцево-судинної системи, семіотика порушень нервово-психічного розвитку, генетика, онкологія й хірургія [2, с. 4].

Аналіз особливостей формування професійної іншомовної компетенції у студентів ВМНЗ дає право припустити, що процес іншомовної професійної підготовки вважався б повнішим та ефективнішим, якщо б студентам-медикам запропонували на вибір предмет з основ медичного перекладу, після проходження якого вони б навчилися на практиці застосовувати знання і вміння у різних видах професійної діяльності.

Доцільність введення курсу за вибором з основ медичного перекладу для студентів ВМНЗ, безумовно, знайде своїх прихильників і водночас викличе чимало дискусій, як і те, чи обов'язковою повинна бути профільна освіта для медичного перекладача та чи може медик без філологічної освіти якісно виконати переклад медично-фармацевтичного напрямку (Henry Fischbach, Marla O'Neill). Провівши дослідження, науковці зробили спробу узагальнити сильні та слабкі сторони перекладів, виконаних медиками зі знаннями іноземної мови. Результати виявили, що такі переклади, зазвичай, відзначаються відносною правильністю вибору еквівалентів термінологічних одиниць, адже перекладач розуміє зміст тексту; затрачений час на переклад значно скорочений, оскільки медик володіє фоновими знаннями зі спеціальності. Більше того, знання перекладача-медика інтегровані завдяки вивченню у ВМНЗ базових для медицини предметів природничо-наукового й професійного циклів. І, найголовніше, фахівець з медичною освітою розуміє і легко декодує складну греко-латинську термінологію [13, с. 69-81].

З іншого боку, слід враховувати той факт, що медик без філологічної освіти володіє недостатньою мовною підготовкою, що негативно впливає на якість перекладу: він часто не розуміє значення слів і зміст висловлювання, неправильно інтерпретуючи логіку повідомлення. Окрім того, такий перекладач має нечітке уявлення про типологічні відмінності мови оригіналу та мови перекладу, а також інколи не розрізняє авторські засоби передачі змісту. В таких випадках незнання основних правил перекладу або невміння адаптувати інформацію іншомовними засобами призводить до дослівного, стилістично і граматично неправильно оформленого перекладу [6, с. 36].

З огляду на все вище зазначене, основна мета впровадження курсу за вибором з основ медичного перекладу у ВМНЗ повинна спрямовуватись на подолання лексичних, граматичних та жанрово-стилістичних труднощів, з якими мають справу перекладачі-медики зі знаннями іноземної мови без філологічної освіти. Окрім цього, курс має передбачати ознайомлення студентів з роботою перекладача у медичній сфері, а також сприяти отриманню знань та формуванню базових вмінь з перекладу для подальшого самовдосконалення і самоосвіти у випадку безпосередньої участі в перекладацькій діяльності або опосередкованої – на її консультаційному чи редакційному етапах. Таким чином, майбутній спеціаліст зможе реалізували себе на сучасному ринку працевлаштування, який вимагає від випускника ВНЗ не тільки високої кваліфікації зі спеціальності, а й підготовки до перекладу у сфері професійної комунікації [3, с. 475].

Передбачається, що цільовою аудиторією курсу за вибором з основ медичного перекладу повинні бути студенти-старшокурсники ВМНЗ, що на «відмінно» засвоїли основний курс «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)» та «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)» (курс за вибором), завдяки яким майбутні медики отримують належну базу лінгвістичних знань, досягають достатнього рівня фахової підготовки, поетапно засвоюють фонові знання і термінологію зі спеціальності, а головне, прагнуть розширити коло своїх

інтересів, не обмежуючись лише науково-дослідною роботою з медицини, викладанням у ВМНЗ чи медичною практикою в лікувально-профілактичних закладах.

Безумовно, ефективна розробка курсу за вибором з основ медичного перекладу вимагає визначення його загальних і спеціальних завдань. Під загальними слід розуміти ті цілі, що поставлені перед дисципліною як курсом за вибором, зокрема: 1) задоволення пізнавальних потреб студентів-медиків завдяки формуванню іншомовної професійної компетенції та удосконаленню вмінь грамотно й на належному рівні реалізувати її під час перекладу; 2) поглиблення знань як з іноземної мови за професійним спрямуванням, так і з профільних дисциплін: практика перекладу часто є джерелом інформації про передові наукові дослідження у сфері медицини й охорони здоров'я; 3) інтеграція отриманих знань з іншомовної та профільної освіти; 4) розширення в майбутньому спектру застосування здобутих під час навчання теоретичних знань і практичних навичок: написання або правильне оформлення наукових статей іноземною мовою для участі в міжнародних наукових конференціях, стажування за кордоном, підготовка лекцій чи укладання підручників для студентів-іноземців, що здобувають медичну освіту у ВМНЗ України, тощо.

Щодо спеціальних завдань курсу за вибором з основ медичного перекладу, то їх варто спрямувати на формування професійно-орієнтованої перекладацької компетенції у студентів-медиків, під якою слід розуміти здатність реалізувати перекладацьку компетенцію в різноманітних умовах фахового спілкування. В цілому, професійно-орієнтована перекладацька компетенція передбачає сукупність знань, вмінь і навичок, важливих для успішної професійної діяльності та міжкультурного спілкування [4, с. 43].

Необхідно зазначити, що науковці визначають різні складові перекладацької компетенції; наприклад, дослідник В.Н. Коміссаров виділяє мовну, комунікативну і технічну компетенції, де мовна компетенція включає знання лексичних, граматичних та стилістичних норм мови перекладу зі сформованими ознаками культури спілкування, а володіння комунікативною компетенцією дозволяє проводити необхідні модифікаційні дії з матеріалом перекладу. Під технічною перекладацькою компетенцію розуміють сукупність вмінь і навичок успішно застосовувати на практиці мовну й комунікативну компетенції, а саме: розуміти комунікативний намір автора оригіналу, вибираючи адекватні варіанти перекладу; виокремлювати безеквівалентну лексику; користуватись довідковою літературою, електронними словниками тощо [8, с. 332-339]. Науковець І.Ю. Голуб додає, що професійна перекладацька компетенція обов'язково повинна включати психологічну готовність перекладача до виконання перекладу, яка зазвичай проявляється в таких рисах характеру як відповідальність, зібраність, уважність тощо [5, с. 62]. Щодо фахової або професійно-орієнтованої компетенції перекладача доктор філологічних наук Л. Черноватий, окрім вище наведених, називає такі дві основні її складові – значний обсяг фонових знань для правильного розуміння та інтерпретації змісту тексту з фаху і володіння термінологічною системою для позначення відповідних понять мови спеціальності [11, с. 41].

Таким чином, аналіз складових професійно-орієнтованої перекладацької компетенції дозволяє зробити висновок, що курс за вибором з основ медичного перекладу у ВМНЗ повинен забезпечити формування у студентів-медиків професійної мовної, перекладацької та інформаційно-аналітичної складових як основних структурних компонентів для успішної перекладацької діяльності. На нашу думку, ключовою для навчання медичному перекладу виступає перекладацька компетенція, оскільки мовну професійну підготовку студенти-медики отримують під час вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням і курсу за вибором, а інформаційно-аналітична компетенція (тобто, вміння працювати з різними джерелами професійної іншомовної інформації та критично їх оцінювати) здобувається під час безпосередньої практики перекладу.

Отже, перекладацька компетенція включає знання основ теорії й практики перекладу та вміння адекватно передавати зміст тексту з мови оригіналу на мову перекладу залежно від характеру вихідної іншомовної інформації. З цього приводу науковець А.М. Володько зазначає, що перекладач повинен вміти не тільки передавати смисловий зміст оригіналу засобами мови перекладу, але й стиль, жанр, манеру викладу тощо [3, с. 476]. Звідси зрозуміло, що фундаментальним аспектом розробки курсу за вибором з медичного перекладу виступає формування вмінь і навичок перекладу текстів на медично-фармацевтичну тематику шляхом вивчення на практиці закономірностей впливу жанру та стилістичних особливостей тексту медичного дискурсу на вибір відповідної термінології та інших засобів передачі змісту. З огляду на це, навчання повинно включати три базові етапи: 1) ґрунтовне вивчення особливостей термінотворення та способів передачі медичних термінів з мови оригіналу на мову перекладу; 2) теоретичне ознайомлення з жанровими особливостями текстів медичного дискурсу на лексичному, граматичному і стилістичному рівнях та 3) одночасне практичне засвоєння навичок перекладу термінів у лінгвістичній моделі окремо взятого жанру медичного тексту.

Висновок. Медичний переклад як вузькоспеціалізований вид науково-технічного перекладу потребує особливої підготовки кваліфікованих кадрів серед фахівців з медичною освітою на базі ВМНЗ. Умовою підготовки таких спеціалістів вважається володіння іноземною та рідною мовами на належному рівні, а також введення в навчальний процес курсу за вибором з основ медичного перекладу. Навчання повинно бути інтегрованим: теоретичні знання варто органічно поєднувати з практикою перекладу, яка в майбутньому дозволила б перекладачу успішно долати не лише труднощі перекладу медичної термінології, але й формувати вміння і навички за максимально короткі терміни зробити якісний переклад з дотриманням усіх вимог передачі змісту з урахуванням його лексичних, граматичних та стилістичних особливостей.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку передбачають вивчення теоретичних, практичних і методичних аспектів впровадження курсу за вибором з основ медичного перекладу для студентів ВМНЗ, а також розробки системи вправ для формування знань, вмінь та навичок – професійно важливих для майбутнього перекладача медично-фармацевтичного напряму.

Література:

1. «Англійська мова» (за професійним спрямуванням). Типова програма нормативної навчальної дисципліни для студентів вищих медичних навчальних закладів III-IV рівнів акредитації напряму «Медицина». Спеціальності : «Лікувальна справа», «Педіатрія», «Медико-профілактична справа» / О.С. Ісаєва, М. Ю. Шумило, Н. В. Кучумова. – Київ, 2013. – 64 с.

2. «Англійська мова» (за професійним спрямуванням). Типова програма (курс за вибором) для студентів вищих медичних навчальних закладів III-IV рівнів акредитації напряму «Медицина». Спеціальності : «Лікувальна справа», «Педіатрія», «Медико-профілактична справа» / О. С. Ісаєва, М. Ю. Шумило, Н. В. Кучумова. – Київ, 2013. – 44 с.

3. Володько А. М. Пріоритетні завдання викладача іноземної мови при формуванні перекладацької компетенції студентів технічних спеціальностей / А. М. Володько // Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство) : у 2 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – № 96 (Ч. 2). – С. 473–476.

4. Ганічева Т. В. Фонові знання у структурі професійно-орієнтованої перекладацької компетенції майбутніх філологів / Т. В. Ганічева // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2009. – № 15. – С. 40–48.

5. Голуб І. Ю. Професійно спрямована соціокультурна компетенція як важлива складова підготовки майбутніх перекладачів на практичних заняттях з другої іноземної мови / І. Ю. Голуб // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» : Проблеми лінгвістики науково-технічного й художнього тексту та питання лінгвометодики : зб. наук. пр. / відп. ред. Ф. С. Бацевич. – Львів : Вид-во нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2007. – № 586. – С. 60–64.

6. Дерді Е., Сахро А. Причини низької якості науково-технічного перекладу та шляхи їх подолання / Е. Дерді, А. Сахро // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство : у 2 ч. – Луцьк, 2011. – № 6. (Ч.2). – С. 34–39.

7. Каптуренко О. В., Саплін Ю. Ю. Визначення міжмовних термінологічних відповідників як чинник перекладу медичних текстів / О. В. Каптуренко, Ю. Ю. Саплін // Держава та регіони. Серія : Гуманіт. науки. – 2012. – № 2. – С. 80–85.

8. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение : учеб. пособие / В. Н. Комиссаров. – М. : ЭТС, 2002. – 424 с.

9. Медичний переклад [Електронний ресурс] // Бюро перекладів «Традос». – Режим доступу : http://www.trados.com.ua/ua/med.html.

10. «Переклад медичної спеціалізованої англомовної літератури». Робоча програма навчальної дисципліни для студентів 4 курсу за напрямом підготовки «Філологія», спеціальністю «Мова та література (англійська)» / «Переклад» [Електронний ресурс] / А. О. Малишенко – Харків, 2012. – 6 с. – Режим доступу : fl.karazin.ua/resources/1688e75cae3c0daa9c0f1b6f9cc16d51.pdf.

11. Черноватий Л. Типологія термінів як інструмент для визначення змісту навчання майбутніх перекладачів / Л. Черноватий // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Іноземна філологія. – 2006. – № 40. – С. 41–44.

12. Шарко В. Д., Куриленко Н. В. Елективний курс як засіб формування екологічної компетентності учнів основної школи / В. Д. Шарко, Н. В. Куриленко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. – Чернігів, 2012. – № 99. – С. 141-145.

13. Marla O'Neill. Who Makes a Better Medical Translator : The Medically Knowledgeable Linguist or the Linguistically Knowledgeable Medical Professional? A Physician's Perspective / Marla O'Neill // Translation and Medicine : Edited by Henry Fischbach. – Vol. 10. – John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1998. – P. 69–81.

14. Vicent Montalt. Medical Translation and Interpreting / Vicent Montalt // Handbook of Translation Studies : Edited by Yves Gambier and Luc Van Doorslaer. – Vol. 2. – John Benjamin Publishing Company, 2011 – P. 79–84.

УДК 811.161.2'42:004

О. С. Ковальчук,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк

КОМП'ЮТЕРНИЙ СЛЕНГ ЯК ФОРМА МОЛОДІЖНОГО СПІЛКУВАННЯ

Розглянуто передумови та способи виникнення поняття молодіжного сленгу та комп'ютерного сленгу зокрема. Також зроблено спробу визначити форми прояву та встановити найбільш вживані семантичні поля українського молодіжного сленгу.
***Ключові слова**: молодіжний сленг, комп'ютерний сленг, неологізми, смайлики.*

Рассмотрены предпосылки и способы возникновения понятия молодежного сленга и компьютерного сленга частности. Также сделана попытка определить формы проявления и установить наиболее употребительные семантические поля украинского молодежного сленга.
***Ключевые слова:** молодежный сленг, компьютерный сленг, неологизмы, смайлики.*

In this article the concept of youth slang the preconditions and emergence of the concept of youth slang and computer slang in particular are considered. Also there was made an attempt to find out the forms of explication and to establish the most developed semantic fields of Ukrainian youth slang.
***Keywords:** youth slang, computer slang, neologisms, emoticons.*

Упродовж часу, коли наша мова перебувала під впливом тоталітарної системи, визнавався єдиний стандарт літературної мови. Проте існування різноманітних діалектизмів, сленгізмів тощо доводить, що мова залишається динамічною системою, яка постійно живе і розвивається.

Сьогодні одним із принципів молоді став т. зв. виклик суспільству, неприйняття його норм, зразків, що призвело до низької мовної культури. Порушення мовних норм – це вияв глибоких суспільно-культурних і психологічних зсувів. **Актуальність обраної** теми визначається тенденцією активізації досліджень молодіжної лексики на сучасному етапі. Зазначимо, що феномен молодіжних субмов є ще малодослідженою ділянкою мовознавства, яка потребує поглибленого вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досі в науковій літературі домінує розуміння молодіжного мовлення як «мовного хуліганства». Дослідженням цього питання займаються нині лише окремі мовознавці, хоча сама тема надзвичайно багатогранна. Заслуговують на увагу дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців, як О. Левінтов, Л О. Ставицька, О. Л. Шинкаренко, Н. О. Шовгун, І. І. Щур, А. Бабіна, яких цікавить питання мови в площині молодіжного мовлення. Зокрема, аналізуючи сучасні тенденції розвитку мови в Росії, О. Левінтов у статті «Пахани і пацани» [3] окремо зупиняється на такому парадоксальному факті, як опір розвиткові мови з боку її найбільших поборників: «Чомусь вважається, що мова, в основному, розвивається сама по собі, з властивою їй містичною і міфічною суб'єктністю. Вважається також, що вона вбирає в себе інші мови за рахунок комунікацій, у нашу добу все більш технічних».

Н. О. Шовгун досліджує мову в площині молодіжного мовлення окремих соціальних груп [7]. О. Л. Шинкаренко зосереджує свою увагу на явищі лексичної інтерференції молоді Кіровоградщини [6]. Коло наукових інтересів Л.О. Ставицької окреслюється вивченням лексичних груп в українській мові, зокрема в галузі сленгу, жаргону, арго [5]. Проблема україномовного комп'ютерного сленгу є предметом кандидатської розвідки І. І. Щур [9]. Що ж стосується особливостей комп'ютерного дискурсу, то в НБУ ім. В. І. Вернадського зареєстровано лише одне філологічне дослідження А. О. Ніколаєвої [4]. Тут термінологічну лексику програмування розглянуто як складний комплексний об'єкт і проаналізовано як систему. Визначено тематичні групи номінацій комп'ютерної галузі, описано словотвірні процеси у терміносистемі.

За визначенням українських дослідників, сленг – це:

– досить синкретичне мовне утворення, що включає загальний масив розмовної емоційно-експресивної лексики, не відображеної у сучасній лексикографічній практиці (Кондратюк) [1, с. 33];

– практично відкрита мовна підсистема ненормативних, стилістично знижених лексико-фразеологічних одиниць (Ставицька) [5, с. 42].

Енциклопедія Британіка дає таке визначення: сленг – це нетрадиційні слова або фрази, які виражають або щось нове, або щось старе по-новому. Молодіжній мові властива легковажність, некоректність, оскільки сленг може бути непристойним. Його барвисті метафори є проявом дотепності, а разом із зухвалою соціальною критикою надають сленгу характерного «аромату» [11].

Молодіжний сленг – це слова і вирази, що є властивими для молодих людей і часто ними вживаними, але які не сприймаються старшим поколінням як загальновживані або літературні [2, с. 169]. Ці слова і вирази стають сленговими не тільки завдяки їх часом нетрадиційному написанню або словотворенню, але перш за все тому, що їх вживає більш-менш обмежене коло людей певного віку і, по-друге, ці слова і вирази привносять у мову особливий змістовний відтінок бачення світу очами молоді, відображення їх світосприйняття.

У зв'язку зі стрімким розвитком комп'ютерних технологій, появою нових пристроїв та програмного забезпечення користувачі комп'ютерної техніки перейшли від використання досить примітивних пристроїв і технологій до більш сучасних і складних. Унаслідок цього почав змінюватися словниковий запас користувачів комп'ютерною технікою і виникло нове явище – молодіжний комп'ютерний сленг. Проблема існування молодіжного мовлення є важливою з лексичної точки зору, однак на сьогодні є маловивченою й суперечливою і потребує детального розгляду, хоча науковці торкалися окремих її аспектів, приділяючи недостатньо уваги лексичним пластам віртуального спілкування. Тому **метою** нашої статті є визначення специфіки цього сленгу,

© О. С. Ковальчук, 2014

який отримав свою словесну номінацію. Завдання: розглянути поняття молодіжного сленгу з точки зору різних дослідників. Зробити спробу визначити форми прояву та встановити найбільш вживані семантичні поля комп'ютерного молодіжного сленгу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поява у США 1946 році електронно-обчислювальної машини (ЕОМ) відкрила нову технічну еру, поділивши час на «до» та «після», на чайників (тих, хто абсолютно не розуміється на комп'ютерах) та юзерів (користувачів), спричинила стрімку динаміку лексики, що обслуговує сферу і навіть породила явище хворобливої інтернет-залежності.

Першою причиною такого швидкого появи нових слів у комп'ютерному сленгу є, звичайно ж, стрімкий, «стрибучий» розвиток самих комп'ютерних технологій. І в умовах такої технологічної революції кожне нове явище в цій галузі має отримати своє словесне позначення, свою назву. А так як майже всі вони (за рідкісним винятком) з'являються в США, де на території Силіконової долини (Silicon Vally) всесвітньо відомі дослідницькі центри, в яких в процесі роботи над винаходами народжуються нові терміни (назви отримують англійською мовою). Коли ж про ці розробки через яке той час дізнаються в Україні, то для переважної їх більшості звичайно ж не знаходиться еквівалента в українській мові. І тому українським фахівцям доводиться використовувати оригінальні терміни. Відбувається так зване заповнення культурологічних лакун за допомогою англомовних термінів. Таким чином, англійські назви все більше і більше наповнюють українську мову. Відсутність в українській мові досить стандартизованої термінології у цій галузі, значного числа фірмових і рекламних термінів і спричинило за собою тенденцію до появи значної кількості комп'ютерного сленгу.

З початком нового тисячоліття, вітчизняні науковці почали проводитися систематичні дослідження щодо формування комп'ютерного сленгу української мови, зокрема способи утворення та переходу слів зі стандартних мовних одиниць у сленгові. В результаті з'являються новітні словники комп'ютерного сленгу, зокрема, «Короткий словник жаргонної лексики української мови» Л. Ставицька, «Матеріали до словника українського комп'ютерного сленгу» Д.Гаврилюк; «Сучасний український словник комп'ютерної грамотності» А.Мойсієнко тощо, та числені публікації вітчизняних дослідників В. Гордієнко, В. Коломієць, С. Пиркало, А.Силка, О.Федорів, О.Ясінська та ін.

Комп'ютерний сленг характеризується лаконічністю, буяє скороченнями та своєрідною символікою. Спостереження за середовищем людей, чия професія пов'язана із використанням комп'ютерів, і особливо – мережі Інтернет, показують, що саме в цій сфері відбувається найбільш активне створення неологізмів, до того ж існують всілякі граматичні, фонетичні та графічні інновації, англ.: ACK – 1) як питання, щоб запитати, чи присутній хто-небудь, 2) використовується також, щоб підтвердити чиюсь присутність під час онлайн -бесіди – скорочення від «acknowledged; NAK – 1) використовується, щоб перервати когось, сказавши, що розмова зайшла в глухий кут і співрозмовники не розуміють один одного, 2) онлайн-відповідь на запит у чаті – «я не доступний для бесіди прямо зараз», 3) жартівлива онлайн-відповідь на питання ACK, означає «мене немає». IMHO – це – моя особиста думка. Акронім належить до ряду загальноприйнятих в Інтернеті виразів (in my humble opinion – на мою скромну думку) [12]; укр.: букашка – символ @: Моя електронна адреса: квітка-букашка-укрнет.; ЇМХО – на мою думку – вислів використ-товується у чатах та форумах; нік – прізвисько [1].

Шляхи і способи утворення комп'ютерного сленгу досить різноманітні, але всі вони зводяться до того, щоб пристосувати англійське слово до вітчизняної дійсності і зробити його придатним для постійного використання. До основних методів утворення сленгу, що охоплюють більшість існуючої сленгової лексики належать:

– калька (повне запозичення);
– напівкалька (запозичення основи);
– фонетична мімікрія;
– переклад:
а) з використанням стандартної лексики в особливому значенні;
б) з використанням сленгу інших професійних груп.

Калька – спосіб утворення, що містить у собі запозичення, граматично не освоєні українською мовою. При цьому слово запозичується цілком зі своєю вимовою, написанням і значенням. Ці члова здаються іноземними у вимові, в написанні вони відповідають усім нормам англійської мрови: напр., *device → девайс; message→ меседж*.

При переході терміну з англійської мови в українську остання підпорядковує слово під норми не тільки своєї фонетики, як у попередній групі, але і під норми спелінгу та граматики. (напівкалька). При граматичному засвоєнні англійський термін надходить у розпорядження української граматики, підкоряючись її правилам. Іменники, наприклад отримують відмінкові закінчення:

application → аплікуха (прикладна програма) – аплікуху (З.в.)
CD-ROM → сідіромка; *strategic game → стратегія;*
Дієслова приймають різні флекси:
to connect – коннектикатися (з'єднуватися за допомогою комп'ютерів);
to program – програмити (займатися програмуванням)

Фонетична мімікрія – метод найбільш цікавий з погляду лексикології. Він заснований на фонетичному збігу семантично несхожих загальновживаних слів і англійських комп'ютерних термінів:

button → батон; shareware → шаровари.

Можливі випадки, засновані на фонетичному збігу повних слів, так і випадки, засновані на збігу частин слів. За таких обставин сленгові слово доповнюється частино слова, що залишилася, запозиченим методом кальки з оригіналу:

Windows – віндовоз; break point – брякпоінт

Не завжди до комп'ютерного сленгу потрапляють слова, запозичені з англійської мови. Дуже часто сленгові лексика утворюється способом перекладу англійського професійного терміну. Існує два можливих спосои перекладу. Перший спосіб містить у собі переклад слова з використанням існуючих в українській мові нейтральних слів, що при цьому набувають нового значення зі зниженням стилістичного забарвлення: *virus → живність; user's manual → буквар; Windows → кватирки.*

У процесі перекладу спрацьовує механізм асоціативного мислення. Асоціації (або метафори), що виникли, можуть бути різноманітними: за формою предмету (disk → млинець), за принципом роботи (matrix printer → вжикалка). Численні і дієслівні метафори: to seek smth on disk → шарудіти; to delete → зносити.

Друга група – це терміни, що придбали свій сленгів переклад шляхом використання лексики інших професійних груп. У результаті значення слова трохи змінюється, здобуваючи специфічний для комп'ютерного сленгу зміст: *LED → світлодіод → ліхтар; to connect two computers → шлангувати; computer → комп – компухтер – цампутер – тачка – апарат – машина..*

Щодня персональний комп'ютер зазнає змін і вдосконалень, з'являються нові пристрої, нове програмне забезпечення, нові технології. Внаслідок цього змінюється і словниковий запас комп'ютерщиків. Сленг також не залишається постійним. Хоча і повільніше, ніж розвиток комп'ютерної техніки, йде процес зміни поколінь, і ті слова, що здавалися модними і смишними п'ять-сім років тому, зараз виглядають застарілими. Змінюється мода, тенденції в суспільстві, деякі слова просто набридають: «числогриз», що означає комп'ютер, в сучасному молодіжному сленгу змінився на «комп» або «тачка».

Крім вербального способу вираження думок та позначення певних явищ в комп'ютерному світі існує система невербальної комп'ютерної лексики, що використовується як в чатах Інтернету, так і в текстових повідомленнях SMS мобільних телефонів Через те, що повідомлення треба набирати на клавіатурі, це займає якийсь час. Тому була вигадана особлива знакова система, яка використовується в текстових повідомленнях. Це знаки – обличчя, якщо перевернути на 90 градусів. Так звані личка – гримаси («мордашки»), скомпоновані з різних пунктуаційних знаків. Такі «личка» називають «смайликами» – від англ. *smile* – сміятися, посміхатися. Такі терміни не вимагають перекладу і є універсальними для будь-якої мови: :) – я радий; :-(– сумно; 9_9 – я здивований; =)(= – цілую тощо.

Висновок. Відкритим для дискусії залишається питання, чи вважити сленг здоровим джерелом словникового запасу, чи формою деградації мови. Комп'ютерний сленг є зрозумілим лише спеціалістам, які утворюють своєрідну закриту групу користувачів сленгу, де кожен член розуміє іншого з півслова. Якби не було сленгу, вони були б змушені розмовляти англійською мовою або вживати у своєму мовленні громіздкі професіоналізми. Позитивним явищем комп'ютерного сленгу є навчаючий ефект використання запозичень з англійської мови. Але непокоїть той факт, що будучи запозиченнями – кальками, слова комп'ютерного сленгу спочатку з'являються в українській мові як випадкові спрощення громіздких понять, що веде до засмічення мови та виступає джерелом суржику. Проте комп'ютерний сленг – є невідємною реалією сьогодення, тому аби бути сучасним, варто стежити за змінами у житті, які відображаються у мові.

До **перспектив дослідження** належить аналіз та порівняння способів утворення сленгових одиниць у різноструктурних мовах, дослідження зміни лексичного складу молодіжного сленгу у діахронічному зрізі тощо.

Література:

1. Кондратюк Т. М. Словник сучасного українського сленгу / Упор. Т. М. Кондратюк. – Х. : Фоліо, 2006. – 350 с.

2. Левикова С. И. Молодежный сленг как своеобразный способ вербализации бытия / С. И. Левикова // Бытие и язык. – Новосибирск, 2004. – С. 167–173.

3. Левинтов А. Паханы и пацаны. – Режим доступу : <http://lebed.h1.ru/art1049.htm>; <http://slang.od.ua/?page=viewart&id=33>.

4. Ніколаєва А. О. Структурно-семантична характеристика термінології програмування, комп'ютерних мереж та захисту інформації: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2002. – 16 с.

5. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг / Л. Ставицька. – К. : Часопис «Критика», 2005. – 462 с.

6. Шинкаренко О. В. Явище лексичної інтерференції в українському мовленні молоді Кіровоградщини: Автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / НАН України; Інститут української мови. – К., 1995. – 18 с.

7. Шовгун Н. О. Формування українського сленгу в мовленнєвій діяльності малих соціальних груп: Автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01 / Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – К., 2000. – 17 с.

8. Щур І. І. Особливості комп'ютерного жаргону // Рідна шк. – 2001. – № 3. – С. 10.

9. Щур І. І. Український комп'ютерний сленг: формування і функціонування: Автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01 / Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 20 с.

10. Ясінська О. В. Комп'ютерний елемент в аспекті лінгвістичних досліджень. // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2009, №5 – С. 233–238.

11. Encyclopedia – Britannica Online Encyclopedia. – Режим доступу : http:// www.britannica.com/

12. The Online Slang Dictionary (American and English slang). – Режим доступу : http://onli eslangdictionary.com/

УДК 811.14'02' 367.623 Гомер

Х. І. Куйбіда,
Львівський національний університет ім. І. Франка, м. Львів

СКЛАДНІ ПРИКМЕТНИКИ КІЛЬКОСТІ: СТРУКТУРА ТА СЕМАНТИКА (НА МАТЕРІАЛІ ГОМЕРІВСЬКОГО ЕПОСУ)

У статті досліджуються гомерівські складні прикметники лексико-семантичного поля «кількість». Зокрема композити мікрополя визначеної кількості з першим компонентом–кількісним числівником, мікрополя невизначеної кількості з першим прикметниковим компонентом polv~ та другим субстантивним компонентом. Дослідження допомогло розкрити семантику та структуру композитів на основі аналізу процесу їх творення.

Ключові слова: *складний прикметник, композит, компонент, структурна модель.*

У статье исследуются гомеровские сложные прилагательные лексико-семантического поля «количество». В частности композиты микрополя определенного количества с первым компонентом–количественным числительным, микрополя неопределенного количества с первым компонентом–прилагательным polv~ и вторым субстантивным компонентом. Исследование помогло раскрыть семантику и структуру композитов на основе анализа процесса их творения.

Ключевые слова: *сложное прилагательное, композит, компонент, структурная модель.*

The Homer's composite adjectives of the lexico-semantical field of quantity are explored in the article. In particular, composites of the semi-field of certain quantity with the first component–numeral adjective, composites of the semi-field of uncertain quantity with the first component–adjective polv~ and the second substantive component. The executed research helped to reveal semantics and structure of the composites due to analysis of the process of their creation.

Key words: *composite adjective, composite, component, structural model.*

У світі розмаїтості все, що нас оточує, має не тільки якісну, а й певну кількісну характеристику. Категорія кількості є досить складною структурою в семантичній системі мови. Поняття кількості в першу чергу ототожнюється з числом, за допомогою якого здійснюються точні кількісні розрахунки. Описом здійснених розрахунків займається власне лінгвістика, яка допомагає реалізувати значення точної і неточної кількості різноманітними морфологічними, лексичними та синтаксичними засобами. До основних засобів вираження кількості семантично тяжіють числівники, а також лексичні одиниці, які містять у своєму значенні сему кількості (прикметники, прислівники).

Складні слова (композити) – це семантично і стилістично збагачені утворення, в основі яких лежить здатність виражати кілька ознак однією лексемою, утворювані способом основоскладання (чистим чи поєднаним із афіксацією). Для того, щоб встановити як формується семантика складного прикметника, треба дослідити спосіб його утворення та семантичні особливості його компонентів. Найчастіше перший компонент складних прикметників вказує на різновид та характер того, що зазначено другим, як правило, опорним компонентом, або ж конкретизує його зміст. Цікаву систему становлять складні прикметники поетичного епосу Гомера. З досліджуваного матеріалу випливає, що похідні ад'єктиви, які містять перший компонент зі значенням «кількість», в епосі Гомера представлені 192 прикладами.

Спираючись на численні дослідження категорії кількості В. В. Акуленко [4], С. А. Бронікової [1], Кабальєро Діаса [3], О. К. Кіклевича [5], Н. Ф. Клименко [6; 7], всі лексичні засоби вираження кількості об'єднуємо в лексико-семантичне поле (ЛСП) кількості, чи квантитативності[1], яке відповідно ділимо на два мікрополя (МП). І. До першого відносимо прикметники, які вказують на конкретну, чітко визначену кількість. ІІ. До другого – прикметники, які вказують на невизначену кількість.

Найпродуктивнішим типом першого МП в епосі Гомера є складні ад'єктиви (усього 34) з кількісним числівником *(tre_~, t1ssare~, p1nte, £x, 5kat3n)* в ролі першого компонента, які вважаються ядром ЛСП кількості та МП нумеральності зокрема [3, с. 46].

Під час опису складних прикметників із першим компонентом – кількісним числівником, спочатку виділяємо конструкції, на основі яких ми одержали утворення нумеративного типу, а потім переходимо до моделей вихідного словосполучення та похідних прикметників[2]. Такий розгляд дає можливість побачити не тільки кінцеву морфемну організацію, але й процес формування номінативної сутності похідних одиниць.

Першою розглянемо найпродуктивнішу конструкцію композитів Num + S з такими її різновидами: Num + S3, Num3 + S3, Num + S2, Num2 + S2. Вказана конструкція є трансформацією різних типів словосполучень:

Зі словосполучення Praep (*svn*) + Num + S3pl з підрядним зв'язком прилягання виникають такі моделі прикметників: 1) Num. card + S1s – *5kat3mpoli~ (зі ста містами) < sVn ta_~ 5katòn p3lesin;* 2) Num. card + Pars bas. S + form. *o~ – 5pt=pulo~ (семибрамний) < sVn ta_~ 5ptà pvlai~ – із сімома брамами.* Семибрамними Гомер називає місто Фіви: *...('Amf...on te ZÁqoj) o‰ prîtoi Q»bhj ›doj æktisan ˜ptapÚloio\...(O 11, 263) – (Амфіон та Зет)*

[1] Термін походить від латинського слова quantitas – кількість.

[2] У відображенні формальної структури використовуємо такі умовні скорочення та позначення: A – Adiectivum (прикметник), Intf – Interfixus (інтерфікс), Num – Numerale (числівник), Pars – частина, bas. – basis (основа), form. – formans (формант); pl – Pluralis (множина), s – singularis (однина); Praep – Praepositio (прийменник), S1 – Substantivum (іменник); цифра при іменнику вказує на відмінок: 1 – Nominativus, 2 – Genetivus, 3 – Dativus, 4 – Accusativus; П, п – скорочено тип синтаксичного зв'язку: П – підрядний зв'язок, п – прилягання, к – керування, у – узгодження.

© Х. І. Куйбіда, 2014

першими оселю збудували у Фівах семибрамних[3]. 3) Pars Num. card + intf + Pars bas. S + form. *o~ – ¥kt=knhmo~ (з вісьмома спицями) < sVn ta_~ ¥ktò kn/mai~.* Наприклад, автор «Іліади» описує колеса колісниці: *«Hbh d/ ¢mf/ Ñcšessi qoîj b£le kampÚla kÚkla / c£lkea Ñkt£knhma sidhršJ ¥xoni ¢mf…j. (I 5, 722–723) – Геба швидко прикріпила з обох боків до колісниці вигнуті з міді колеса, які мають по вісім спиць.* 4) Num. card + Bas. S + form. *o~ – 5kat3gceiro~ (сторукий) < sVn ta_~ 5katòn cersj (зі ста руками).* Композит *5kat3gceiro~* є епітетом міфічної істоти, сина Урана і Геї, – велетня Бріарея. Перший компонент похідного прикметника – *5kat3n* – початково вказує на конкретну кількість, проте в складі цього композита вживається образно, підкреслюючи дуже велику (незліченну) кількість: *ðc/ ˜katÒgceiron kalšsas/ ™j makrÕn «Olumpon, / Ön Bri£rewn kalšousi qeo… (I 1, 402–403) – негайно закликавши на високий Олімп сторукого, якого боги називають Бріареєм.*

З вихідного словосполучення Praep *(6n)* + Num + S3pl (П, п) виникають такі структурні моделі похідних прикметників: Num. card + S1s – *6nne=phcu~ (дев'ятиліктевий) < 6n ta_~ 6nn1¼ p/cesi (у дев'ять ліктів).* Pars Num. card + Pars bas. S + form. *o~ – 6nne3rguio~ (дев'ятисажневий) < 6n ta_~ 6nn1¼ §rguiai~ (у дев'ять сажнів).* Про синів Ефімедеї Гомер пише: *… mÁkÒj ge genšsqhn ™nneÒrguioi. (O 11, 312) – на зріст були дев'ять сажнів.*

Зі словосполучення Num. card + S2pl (П, к) виникає композит *penta1thro~ (п'ятилітній) < p1nte 6t^n (п'яти років)* за моделлю Pars num + intf + Pars bas. S + form. *hro~.* Словосполучення Num + S3pl + (A1s)[4] (П, п) дає модель композита Num + S1s: *duwkaie>kosjmetro~ (який вміщає 22 міри) < duwkaieikosì m1troi~ öso~ (дорівнює 22 міри).* Оскільки прикметник у словосполученні виражений лише імпліцитно, то в моделі композита його не фіксуємо. Num2pl + S2pl + (A1s) (П, у) > Num + Bas. S + form. *io~ – tessar=boio~ < tess=rwn b3wn (Âxio~) (який коштує 4 бики).* Переможений у патроклівських змаганнях мав отримати: *…guna‹ka […]tessar£boion (I 23, 705) – жінку […] яка коштує чотири бики.*

Другими компонентами наведених складних одиниць є іменники, які можна поділити на такі семантичні типи:

– іменники, які вказують на предмети: *trigl9c®n (Ó glwcjn – кінчик, вістря), tetr=kuklo~ (¦ kvklo~ – колесо), 5pt=pulo~ (Ó pvlh – ворота);*

– іменники, які позначають істоту та частини її тіла: *tessar=boio~ (¦ bo$~ – бик, шкіра бика), 5kat3gceiro~ (Ó cejr – рука);*

– іменники, які мають значення «вік»: *penta1thro~ (tò ¡to~ – рік);*

– іменники, які мають значення «розмір»: *6nne=phcu~ (¦ p|cu~ – лікоть), 6nne3rguio~ (Ó §rguia – сажень), duwkaie>kosjmetro~ (tò m1tron – міра)* та ін.

Наступною розглянемо МП ад'єктивів невизначеної кількості. Такі лексичні одиниці, як зазначає Н.Ф. Клименко, «подають кількісну оцінку явища, дії, тобто виражають кількісний вимір ступеня виявлення чогось». Тому композити подібного типу можна назвати кількісно-оцінними, враховуючи поняття норми[5] та її виміру [8, с. 191].

В епосі Гомера найчисельнішими є композити з першим прикметниковим компонентом, що виражає неозначену кількість «численний», «багатий». З-поміж них найчастіше вживається лексема *polv~*. Слід зазначити, що серед аналізованих композитів трапляються такі, в яких вказаний числівниковий прикметник втрачає значення кількості. В цьому випадку компонент *polv~* найімовірніше вказує на міру вияву ознаки, часто підкреслюючи її надмірний ступінь. Тому досліджувані похідні можна перекладати українською мовою, використовуючи прислівники «дуже», «надзвичайно» та префікс «пре».

Прикметник *polv~* утворює ад'єктивні похідні, поєднуючись в основному з іменниками. Отже, конструкція A + S з її різновидами (A2 + S2, A3 + S3, A4 + S4) є трансформацією таких типів словосполучень.

Зі словосполучення A2pl + S2pl + (A1s) (П, у) виникає модель Bas.A + S1s композита *polvstono~ – сповнений численних ридань (стогонів), нещасний < poll^n st3n^n (pl1o~);* а також *polvaino~ (преславний), polvmuqo~ (багатослівний), polvfloisbo~ (багатошумний), polvdakru~ / polud=kruto~ (багатослізний), polvdwro~ (з багатим приданим), poluhc/~ (багатозвучний)* та ін. Повернули ахейці Хрісові доньку та принесли гекатомбу Аполлонові: *Öj nàn 'Arge…oisi polÚstona k»de/ ™fÁken (I 1, 445) – який аргейцям наслав сповнені численних ридань турботи.*

У вихідному ж словосполученні композитів *poluanq/~ (весь в квітах), polvarno~ (багатий вівцями), polubovth~ (багатий биками), polud1ndreo~ (з багатьма деревами), polvüppo~ (багатий конями), polvkarpo~ (багатоплідний), polvmhlo~ (багатий вівцями, отарами), polutr/rwn (багатий голубами), poluf=rmako~ (багатий ліками), polvcalko~ (багатий міддю), polvcruso~ (багатий золотом),* домислюється інший прикметник – *plovsio~.* У розмові з Ахіллом Патрокл згадує турботу про славних воїнів, які зазнали поранень на полі бою: *toÝj mšn t' «htroˆ polu£rmakoi ¢mfipšnontai (I 16, 28) – про них турбуються лікарі, які мають велику кількість ліків.*

З вихідного словосполучення Praep *(svn)* + A3pl + S3pl (П, у) виник складний прикметник *polvdesmo~ < sVn to_~ pollo_~ desmo_~ – з багатьма зв'язками*, й аналогічно *poludeir=~ (багатовершинний), poluklhý~ (багатовéсельний), polvknhmo~ (з багатьма ущелинами), poluwp3~ (з багатьма петлями)* та ін. Нехай Одіссей, вирішили боги, пливе додому: *™pˆ sced…hj poludšsmou (O 5, 33) – на плоті з багатьма зв'язками.*

Словосполучення A4s + S4s + (Part) (П, у) лежить в основі прикметників: *polvfrwn (дуже розумний) < polVn fr1na ¡cwn (який має багато розуму); poluqars/~ (дуже відважний), poludjyio~ (дуже спраглий), polubenq/~ (дуже глибокий), polvmhti~ (премудрий, дотепний).* На раді богів, де вирішувалась доля Одіссея, Афіна звер-

[3] Тут і далі переклад автора.

[4] Слово, взяте у дужки, показує, що воно у словосполученні експліцитно не виражене.

[5] Як стандартний набір ознак об'єкта [2, с. 57].

нулась до Зевса: *ð p£ter ¹mštere Kron…dh/ Ûpate kreiÒntwn, / e» m n d¾ nàn toàto f…lon mak£ressi qeo‹si, / nostÁsai ‘OdusÁa polÚfrona Ónde dÒmonde (O 1, 83) – о, батьку наш, Кроніде, найвищий володарю, якщо тепер це мило блаженним богам, щоб дуже розумний Одіссей повернувся до свого дому.*

Другі субстантивні компоненти композитів поділяємо на семантичні типи:

– абстрактні поняття: ¦ *aúno~ – мова, похвальне слово, t4 d^ron – дар,* ¦ *st3no~ – ридання, стогін, Ó fr/n – розум, Ó m|ti~ – розум, мудрість*;

– тварини: *Ó #r/n – вівця,* ¦ *bo$~ – бик,* ¦ *øppo~ – кінь, t4 m|lon – вівця*;

– птахи: ¦ *tr/rwn – голуб*;

– рослини: *t4 Ânqo~ – квітка, t4 d1ndron – дерево,* ¦ *karp3~ – плід*;

– метали: ¦ *calk3~ – мідь,* ¦ *cr¯s3~ – золото,*

– предмети/речовини: *t4 f=rmakon – ліки,* ¦ *kl|ro~, t4 pÀma, t4 kt|ma – майно.* Слід відзначити останні три іменники, які, унаслідок сполучення з першим компонентом *polv~* утворюють композити-синоніми – *polvklhro~, polup=mwn, polukt/mwn.*

Аналіз складних прикметників епосу Гомера з кількісною характеристикою дозволяє нам зробити такі висновки. В епосі Гомера засоби вираження невизначеної кількості чисельно переважають. Це, очевидно, можна пояснити ширшими семантичними можливостями слів, які дають приблизну оцінку кількості. Композити з першим компонентом *polv~* становлять ~60% від усіх ад'єктивів МП невизначеної кількості. Вказаний компонент характеризується широкою дистрибуцією в межах досліджуваних складних ад'єктивів і в більшості випадків зберігає значення квантитативності. Композити з першим компонентом–кількісним числівником становлять ~75,5% від усіх прикметників МП визначеної кількості.

Основним джерелом утворення обраних нами ад'єктивів є в більшості випадків словосполучення. Кількість компонентів похідних одиниць здебільшого не відповідає кількості компонентів вихідних конструкцій. Порядок розташування компонентів вихідних та похідних номінативних одиниць переважно збігається. З-поміж компонентів вихідних словосполучень у структурних моделях використовуються слова, їх основи та частини основ. Роль словесного оформлення компонентів у деяких моделях композитів відіграють інтерфікси та майже в усіх моделях – кінцеві форманти. З першим «кількісним» компонентом найчастіше сполучаються іменники (~66% з усіх композитів ЛСП «кількості»), що позначають об'єкти, які можна порахувати або оцінити за кількістю.

Літературиа:

1. Бронікова С. А. Функціонально-семантичне поле квантитативності в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. А. Бронікова. – Одеса, 2004. – 17 с.

2. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки = Semântica funcional da valorização / Елена Моисеевна Вольф ; отв. ред. акад. Г. В. Степанов ; АН СССР ; Ин-т языкознания. – Москва : Наука, 1985. – 228 с.

3. Кабальеро Диас Л. Х. Принципи сопоставления функционально-семантических полей в неблизкородственных языках (на материале средств выражения неопределенно большого количества в русском и испанском языках): Автореф. дис. … канд. филол. наук. – К. : Машинопис, 1984. – 246 с.

4. Категория количества в современных европейских языках / В. В. Акуленко и др. ; отв. ред. В. В. Акуленко ; АН УССР ; Кафедра иностранных языков. – К. : Наукова думка, 1990. – 283 с.

5. Киклевич А. К. Язык и логика. Лингвистические проблемы квантификации / Александр Константинович Киклевич. – München : Verlag Otto Sagner, 1998. – 298 с.

6. Клименко Н. Ф. Кількісно-оцінні складні прикметники в сучасній українській мові / Ніна Федорівна Клименко // Українська мова і література в школі. – 1983. – № 3. – С. 38–42.

7. Клименко Н. Ф. Морфологічна будова композитів / Ніна Федорівна Клименко // Морфологічна будова української мови / АН УРСР ; Ордена трудового червоного прапора Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1975. – С. 5–34.

8. Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Ніна Федорівна Клименко ; АН УРСР ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1984. – 252 с.

УДК: 811.111:821.111

Ю. В. Курята, О. В. Касаткіна-Кубишкіна,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

ЛІНГВОКУЛЬТУРНЕ КОМЕНТУВАННЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ СПАДЩИНИ ТЕРРІ ПРАТЧЕТТА (НА ОСНОВІ СЕРІЇ «ПЛАСКИЙ СВІТ»)

У статті здійснено лінгвістичний та культурологічний аналіз провідних творів Террі Пратчетта на основі серії «Плаский світ». Розглянуто інтертекстуальні включення в творах автора. Виокремлено способи текстової реалізації Террі Пратчеттом асоціацій з «білого знання» читача, а саме: власні імена, трансформовані цитати та алюзії.

Ключові слова: *лінгвокультурний аналіз, трансформована цитата, асоціація, алюзія, ремінісценція, інтертекстуальність, «біле знання».*

В статье осуществлён лингвистический и культурологический анализ ведущих произведений Терри Пратчетта на основе серии «Плоский мир». Рассмотрены интертекстуальные включения в произведениях автора. Выделены способы текстовой реализации Терри Пратчеттом ассоциаций с «белого знания» читателя, а именно: имена, трансформированные цитаты и аллюзии.

Ключевые слова*: лингвокультурний анализ, трансформированная цитата, ассоциация, аллюзия, реминисценция, интертекстуальность, «белое знание».*

Linguistic and cultural analysis of Terry Pratchett's major works has been done in the article basing on the «Discworld» series. Intertextual insertions have been considered in the author's works. Terry Pratchett's ways of textual realization of associations from the readers' «white knowledge» have been determined, such as: proper names, transformed quotes, and allusions.

Keywords*: linguistic and cultural analysis, transformed quote, association, allusion, reminiscence, intertextuality, «white knowledge».*

Террі Пратчетт, доктор літератури, кавалер ордена і лицар Британської імперії, автор понад 50 книг, безумовно є одним із найпопулярніших письменників як в межах своєї батьківщини − Великобританії, так і по всьому світу загалом, про що свідчить сумарний тираж його книг багатьма мовами кількістю понад 50 мільйонів екземплярів. Зважаючи на це, перед перекладачами його творів стоїть нелегке завдання, як передати іншою мовою яскравий індивідуальний стиль знаменитого прозаїка. Адже романи Террі Пратчетта про «Плаский світ» є інтертекстуальними за своєю природою, вони сповнені алюзій, очевидних і прихованих цитат, асоціативних зв'язків з іншими творами, які перекладачеві важливо якомога влучніше та точніше передати для читача. Водночас, «Плаский світ» Пратчетта є певного типу дзеркалом реального світу. На перший погляд, цей вигаданий автором всесвіт може видатися суто фантастичним. Однак із заглибленням у зміст романів неможливо не помітити, що за вигаданим в образах казкових істот стоїть реальний світ із усіма своїми недоліками.

На сьогоднішній день існує низка досліджень, присвячених вивченню різних аспектів творчості Террі Пратчетта (Є. Канчура, Andrew M. Butler, Bryant Christopher та ін), а також досить суттєва кількість окремих статей літературно-критичного характеру та рецензій. Проте серйозних російськомовних та україномовних досліджень в контексті проблем вивчення стилю та перекладу творів письменника практично немає.

Таким чином, **завданням статті** є лінгвістичний та культурологічний аналіз феномену інтертекстуальних включень у творах художньої літератури, що вирізняються яскравим національним забарвленням на прикладі циклу творів Террі Пратчетта «Плаский світ».

«Плаский світ» Террі Пратчетта – сатира, що задумувалась автором як пародія на фентезі, а перетворилася в абсолютно унікальний, великою мірою, навіть дещо незалежний від традиційних характеристик вказаного жанру твір, в якому можна знайти алюзії, як видається, на будь-яку тему, починаючи від історії пірамід Єгипту до сучасного Голівуду та спадщини класичної філософії. Для прикладу, Анк-Морпорк (Ankh-Morpork), вигадане ключове місто в серії книг про «Плаский світ», об'єднує в собі риси великих середньовічних західноєвропейських торгових міст і сучасного Нью-Йорка.

Террі Пратчетт заполонив «Плаский світ» героями міфів, творів світової літератури, а також намагався підібрати такі цитати та асоціації, які будуть знайомі якщо не всім, то більшості читачів. «Коли я використовую в книзі асоціацію, я намагаюся взяти таку, яка може бути легко сприйнята звичайною добре начитаною людиною. Я називаю це «білим знанням». Це те, що наповнює ваш розум, а ви навіть не знаєте точно, звідки воно прийшло» [1, с. 206].

Текстові реалізації цих асоціацій можна розділити на три групи.

По-перше, це власні імена. Вони перетворені так, щоб їх легко міг розтлумачити читач. В романах з'являються, наприклад: величний воїн Диску Коен-Варвар, гном Казанунда (як свідчить його візитівка: другий у світі найбільший коханець), дуже багатий сериф Аль-Халі Креозот, в місті знаходиться Гад-Парк. Іноді ці імена не називаються, але за допомогою алюзій читач їх згадує, наприклад, коли герої книги «Божевільна зірка» потрапляють в пряниковий будиночок і соромляться його їсти, гном їх заспокоює: «Стару відьму не бачили тут вже багато років. Кажуть, її остаточно дістала пара якихось шибеників» [1, с. 205]. Хоча імена не з'являються в тексті, читач відразу згадує героїв казки братів Грімм «Гензель та Гретель». Або: «– Слухай, – вигукнув Рінсвінд, розсипаючи із рота крихти тістечка, – кажуть, ну, ходять чутки, що все, до чого ти торкаєшся, перетворюється в золото» [1, с. 205]. Прочитавши ці слова відразу згадуємо міфічного царя Мідаса.

© Ю. В. Курята, О. В. Касаткіна-Кубишкіна, 2014

По-друге, Пратчетт використовує точні або трансформовані цитати:

– «Спочатку було слово, – повідомив сухий голос позаду нього» («Божевільна зірка») – точна цитата із Біблії;

– «Весь світ – театр, в ньому жінки, чоловіки – всі актори… Іноді вони приходять, іноді йдуть геть» («Віщі сестри») – цитата із драми «Як вам це сподобається» Шекспіра;

– «На тебе дивляться, маленька, – промовив він» («Варто! Варто!») – цитата із фільму «Касабланка»;

– «Можна сказати, «когіто ерго шляппо». Лузган вивчав стародавні мови і тепер спробував показати себе з найкращого боку. – «Я мислю, отже, я капелюх»? – здогадався він» («Посох і капелюх») – модифіковані слова Рене Декарта.

По-третє, і це найчастіше вживаний Пратчеттом прийом − алюзії. Джерела алюзій різноманітні. Так, в одному місці Пратчетт скеровує читача до фільмів за участю Чарлі Чапліна: «Ось, наприклад, не далі як минулої ночі я бачив уві сні якусь кривоногу людину в чорнім капелюху. Він дуже смішно шкутильгав по дорозі – переставляв ноги так, ніби у черевиках у нього ціле море води… Ще у нього була тростинка, якою він досить кумедно помахував» [3, с. 136]; в іншому − до дитячої літератури: «Усмішка Грибо поступово зникала, поки не зникла зовсім і не залишився один лише кіт. Це було майже так само моторошно, як ніби кіт зник, а усмішка залишилася» [3, с. 224] – посилання на Чеширського Кота із книги «Аліса в Країні Чудес».

Автор використовує цитати із «Божественної комедії», «Іліади», «Віднесених вітром», «Знедолених», «Дивовижного чарівника країни Оз», «Кримінального чтива», «Брудного Гаррі», образи з німого кіно, «Уотергейтської справи», оперної музики, творчості Елвіса Преслі і Бадді Холлі. Пратчетт використовує «біле знання», що зберігається в пам'яті більшості людей, базове ядро знань, яке свідчить про належність до певної культури (у випадку Пратчетта – до світової культури). Виявляється, що «біле знання», з одного боку, є дуже широким, а з іншого – близьким представникам різноманітних національно-лінгво-культурних спільнот. Вважають, що «глобальне село» стає можливим завдяки розповсюдженню універсальних культурних зразків. Книги Пратчетта показують, що це дійсно можливо – начитана людина в «глобальному селі» Плаского світу почувається надзвичайно комфортно. Англійський письменник ставить читача в центрі перехрестя культур та грає з ним цитатами, алюзіями, ремінісценціями. І тільки від знання читача залежить результат цієї гри. А роль перекладача зводиться до такого перекладу точних та модифікованих цитат, щоб читач зміг їх помітити в тексті, розшифрувати та легко згадати їх джерело [5, с. 316].

У строкатому та різноманітному «Пласкому світі» сучасного англійського фантаста Террі Пратчетта, сповненого численними алюзіями та референціями, також варті нашої уваги три персонажі, прототипами яких є титани доби Відродження. Насамперед, це патрицій Анк-Морпорку, головного міста Диску, Лорд Ветинарі (Havelock Vetinari), чий образ увібрав у себе риси Нікколо Макіавеллі, а ім'я викликає асоціацію з домом Медичі (медицина – ветеринарія). Його добровільним в'язнем і мудрим співрозмовником є геніальний художник і винахідник Леонард з Квірму (Leonardof Quirm), в якому читач легко впізнає Леонардо да Вінчі. Картину доповнює драматург і поет, гном Х'юл (Hwel), головний автор та один із засновників столичного театру «Дискум», який залишив рідну провінцію, бо не міг перебувати у підземеллі через боязнь закритого простору (якщо продовжити логіку образу, то причиною його приходу в театр стало прагнення до простору відкритого, вільного) [2, с. 180].

Террі Пратчетт звертається до постаті Вільяма Шекспіра, не лише зробивши класика прототипом одного зі своїх персонажів. Реальність «Плаского світу» пронизують алюзії на твори засновника «Глобуса»: його мешканці говорять цитатами із сонетів і драм Шекспіра, їхні образи наводять на думку про Офелію чи Джульєтту («Маграт збирала квіточки і про щось з ними розмовляла» [2, с. 176]), а композиційна будова романів спирається на сюжети «Макбета» («–Дерева обговорюють мене, – пробурмотів герцог Флем. – Коли я іду по лісу, то чую, як вони шепочуться. Сіють про мене брудну брехню!» [3, с. 275]) та «Сну літньої ночі» [2, с. 179].

Зв'язок доробку Террі Пратчетта з шекспірівською спадщиною є настільки очевидним, що дослідники творчості фантаста часто обмежуються простою констатацією факту, не коментуючи деталей, аналіз яких сприяє розкриттю ідейного змісту творів [8, с. 91]. Розвідки в галузі інтертекстуальності відзначають використання текстів Вільяма Шекспіра у пародійному чи іронічному контексті та вказують на походження прототипів багатьох персонажів Плаского світу (наприклад, трійки відьом) із п'єс класика доби Ренесансу [6, с. 17]. Запозичення з доробку Вільяма Шекспіра відбуваються у комплексі з алюзіями на сучасне тло популярної культури (рок-пісні, кінематографу тощо) та створюють умови для сприйняття й розуміння читачем тексту романів, забезпечуючи, водночас, ефект «одивнення реальності» та відмежування її від фантазійного світу циклу [7, с. 155].

За влучним висловом Ф. Міллер, використання Террі Пратчеттом шекспірівського інтертексту є «поверненням на рідний англійський ґрунт» («Pratchett returned to English home ground») [10, с. 86]. Дійсно, першим і найбільш очевидним значенням цих алюзій є створення атмосфери занурення в англійський культурний субстрат, проведення паралелі між Пласким світом (зокрема його сільською місцевістю, Ланкром) та знайомою кожному англійському читачеві з дитинства літературною основою. Сам письменник стверджує: «Я не думаю, що кожен впізнає всі найменші посилання, які є в книзі (йдеться про «Віщих сестер»), та в тому, що стосується «Макбета», це не має значення, адже кожному в Англії достеменно відомо: в «Макбеті» є три відьми, які нібито підштовхують шотландських королів вбивати один одного, а ще там є «Булькай, пухкай, чахкай, чан, / Зварюйсь, трута і дурман!» [9, с. 189]. Роль такого звернення до джерела сформульована самим автором: «Одна з переваг, яку ви отримуєте, полягає в тому, що первинний текст, первинні очікування читача діють як могутній локомотив, що тягне вперед, за собою» [9, с. 189]. Алюзії на творчість класика англійської літератури створюють постійний та міцний ефект присутності читача в текстуальному просторі.

Узагальнюючи вищесказане, зазначимо, що місце фентезі в сучасному літературному процесі зумовлене як принциповими особливостями поетики жанру, так і провідними рисами суспільної свідомості сьогодення. Дослідження жанротворчих ознак фентезі збагачує загальний процес сучасного літературознавства, зокрема вивчення явища інтертексту. У романах Террі Пратчетта відбувається реалізація базового гасла постмодерну − «світ як текст» на матеріалі вторинного світу, створеного засобами авторської фантазії, що спирається на інтертекстуальну свідомість сучасного читача та здатність тексту впливати на вибудову реальності. Творчість Т. Пратчетта є яскравою сторінкою сучасної англійської літератури, його метафорична та іронічна мова наповнена глибокою філософією та гуманізмом, що потребує подальшого детального вивчення науковцями-лінгвістами та літературознавцями.

Література:

1. Канчура Є. Інтертекстуальність як риса поетики жанру фентезі (на прикладі романів Террі Пратчетта) / Євгенія Канчура // Питання літературознавства. – 2008. – № 77. – С. 205–209.

2. Тихомирова О. Полеміка з Шекспіром у літературі фентезі / Олена Тихомирова // Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови. – 2012. – № 20, ч. 2. – С. 176–182.

3. Пратчетт Т. Вещие сестрички: Фантастический роман / Терри Пратчетт [пер. с англ. В. Вольфсона]. – М. : Изд-во ЭКСМО, 2012. – 416 с.

4. Пратчетт Т. Пирамиды: Фантастический роман / Терри Пратчетт [пер. с англ. А. Жикаренцева, В. Симонова]. – М. : Изд-во ЭКСМО, 2012. – 416 с.

5. Ядвига Т. «Плоский мир» Терри Пратчетта – глобальная деревня сказок, мифов, цитат и аллюзий / Тарса Ядвига // Otrzymane materiały z międzynarodowej konferencji. – 2008. – № 19. – С. 313–316.

6. Andersen Dorthe. Bewitching Writing. An Analysis of Intertextual Resonance in the Witchsequence of Terry Pratchett's Discworld / D. Andersen. – Aalborg, 2006. – 91 p.

7. Bryant Christopher. Postmodern Parody In The Discworld Novels of Terry Pratchett [Електронний ресурс] : Dissertation presented for the degree of Bachelor of Arts, Single Honours in English, Faculty Of Arts And Education. University Of Plymouth / C. Bryant // The L-Space Web: Analysis. – Режим доступу : http://www.lspace.org/books/analysis/christopher-bryant.html. – P. 155.

8. Butler Andrew M. Terry Pratchett : Guilty Of Literature / Andrew M. Butler. – Baltimore : Old Earth Books, 2004. – 344 p.

9. Do You Consider Yourself a Postmodern Author? Interviews with Contemporary English Writers / [ed. by Rudolf Freiburg, Jan Schnitker]. – Minster : Lit, 1999. – P. 173–200.

10. Miller F. Terry Pratchett : The Soul of Wit / Faren Miller // Contemporary Literary Criticism. – Detroit, Mich : Thomson Gale, 2005. – 197 p.

УДК 811.161.2 ’37

М. О. Лукач,
Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ДІЄСЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті здійснено порівняльний аналіз лексико-семантичних класифікацій дієслів в українському мовознавстві. Окреслено етапи створення узагальненої семантичної класифікації української дієслівної лексики.
Ключові слова: *лексико-семантична класифікація, лексико-семантична група, семантична тема.*

В статье осуществлен сравнительный анализ лексико-семантических классификаций глаголов в украинском языкознании. Определены этапы создания обобщенной семантической классификации украинской глагольной лексики.
Ключевые слова: *лексико-семантическая классификация, лексико-семантическая группа, семантическая тема.*

The article deals with a comparative analysis of the lexical-semantic classifications of verbs in Ukrainian linguistics. The steps for creating a generalized semantic classification of Ukrainian verbal lexicon are presented.
Key words: *lexical-semantic classification, lexical-semantic group, semantic theme.*

Вступ. Вивчення системної організації лексики є одним з важливих і пріоритетних напрямків сучасного мовознавства. На системність лексики вказують такі фактори [4, с. 263-264]: 1) можливість тлумачення будь-якого слова мови іншими словами тієї ж мови; 2) можливість описати семантику слів за допомогою обмеженого числа елементів – семантично найбільш важливих слів, так званих елементарних слів; 3) системність і впорядкованість об’єктивного світу, що відображений у лексиці.

Лексико-семантична класифікація дієслів належить до кола основних проблем і напрямків сучасної лексичної семантики [3, с. 15-16]. Є багато підходів до поділу дієслів на лексико-семантичні групи і, відповідно, на сьогодні є чимало семантичних класифікацій дієслів для різних мов. Проте для української мови переважно досліджувалися окремі лексико-семантичні групи дієслів, а не лексико-семантична класифікація всієї дієслівної лексики. Саме це і зумовлює актуальність даного дослідження.

Мета статті – порівняти вже наявні лексико-семантичні класифікації дієслів української мови та окреслити етапи створення узагальненої семантичної класифікації української дієслівної лексики.

Дослідженням цього питання у зарубіжному мовознавстві займалися Б. Левін, Н. Ю. Шведова, Л. М. Васильєв, Ю. Д. Апресян, О. В. Падучева, К. В. Рахілина, Л. Г. Бабенко та ін. До основних класифікацій дієслів української мови належать зокрема функціонально-семантичні групи В. М. Русанівського. Він виділив 41 семантичну групу дієслів на основі таких ознак [8, с. 326]: 1) сполучуваність дієслів в особових формах з дієсловами у формі інфінітива; 2) сполучуваність дієслів у формах різних відмінків з іменниками (з прийменниками або без); 3) можливість утворення пасивного дієприкметника від даної дієслівної лексеми. За ознакою наявності спільних сем та співвіднесеністю дієслівних одиниць з фактами дійсності С. М. Дишлева виокремила 12 основних лексико-семантичних груп дієслів [2, с. 8]. А О. І. Леута на основі логіко-граматичного підходу визначив 11 лексико-семантичних груп дієслів української мови [5, с. 9].

Викладення основного матеріалу

При проведенні нашого дослідження ми виділяємо три етапи створення узагальненої лексико-семантичної класифікації дієслів української мови:

Порівняння та узагальнення вже наявних семантичних класифікацій дієслів.

На матеріалі Словника дієслівних семантичних тем здійснення поділу дієслів, які виступають семантичними темами на лексико-семантичні групи.

Уточнення узагальненої лексико-семантичної класифікації дієслів за допомогою методу компонентного аналізу.

На першому етапі основним завданням є порівняти семантичні класифікації українських дієслів та серед них виділити спільні та відмінні групи. В результаті ми отримаємо початковий варіант узагальненої лексико-семантичної класифікації дієслів української мови. За основу були взяті семантичні класифікації В. М. Русанівського, О. І. Леути та С. М. Дишлевої.

Таблиця 1.
Порівняння семантичних класифікацій дієслів української мови

С. М. Дишлева	**О. І. Леута**	**В. М. Русанівський**
дії (загальної фізичної дії; дії, яка спричиняє зміни в об’єкті; дії, яка створює об’єкт)	дії	спрямування дії; залежності від об’єкта
руху та переміщення	руху	пересування; переміщення
релятивної семантики (ставлення; впливу; посесивні; залежності)	релятивні / відношення; володіння	зневаги й огиди; виявлення почуттів; впливу на об’єкт; ставлення до об’єкта; зверхності; піклування
стану і процесу (психічного стану; фізіологічного стану; позначення переходу із одного стану в інший; позначення фізіологічних процесів)	стану; процесуальні	переживання; фізичного стану; уникання; успіху

© М. О. Лукач, 2014

ментальних і соціальних дій суб'єкта (фізичної чи інтелектуальної діяльності або відпочинку; мовлення; мислення; пізнання; сприйняття)	соціальних та ментальних дій	мислення; навчання; мовлення; вітання; захисту; інформування; взаємозалежності; стосунку до об'єкта; розмови; взаємної дії; спостереження; праці
звучання та звуконаслідування	–	–
буття	буття; екзистенційні	–
виникнення, появи, настання	–	–
просторової локалізації	місцеперебування	зміни місцеположення
характеризації (позначення кваліфікативних властивостей особи; зовнішнього вияву ознаки дії або стану; зменшення або збільшення вияву ознаки)	характеризації	міри наявності; наростання ознаки
модальні (волевияву; бажання; наміру; можливості)	–	можливості та наміру; бажання; волевиявлення; сподівання; прохання і примусу
фазові	–	часових меж

Проаналізувавши семантичні класифікації дієслів української мови (Таблиця 1) бачимо, що серед них є багато спільних лексико-семантичних груп, проте є й такі, що не перетинаються між собою. До спільних можна віднести дієслова: дії, руху, стану, процесуальні, соціальних та ментальних дій, релятивні (відношення), місцеперебування, характеризації. До відмінних належать дієслова: буття, екзистенційні, звучання та звуконаслідування, дієслова на позначення виникнення, появи, настання, модальні дієслова, фазові дієслова. Таким чином, до початкового варіанту узагальненої лексико-семантичної класифікації дієслів української мови ми віднесли дієслова: дії, руху та переміщення, відношення, стану і процесу, ментальних і соціальних дій суб'єкта, буття, місцеперебування, характеризації, модальні, фазові. Лексико-семантичні групи звучання та звуконаслідування, а також виникнення, появи, настання ми не включали до цієї класифікації, оскільки вони більш вузькоспеціалізовані.

На другому етапі в якості матеріалу дослідження ми використовували Словник дієслівних семантичних тем, який був створений в Українському мовно-інформаційному фонді НАНУ за допомогою автоматизованого індексування формул тлумачень за інфінітивами, на основі лексикографічної системи, представленої тлумачним Словником української мови в 11-ти томах (1971-1981). Формула тлумачення дієслівних лексем складається з ідентифікатора (семантичної теми) та його конкретизаторів (диференційних сем). Семантичними темами виступають певні дієслова, які є достатніми для лексикографічного опису різноманітних семантичних станів усієї дієслівної лексики [3, с. 213-220]. Цей словник містить алфавітний реєстр усіх дієслівних семантичних тем, а саме 2393 одиниці, які фактично представляють всі дієслова української мови. Таким чином, поділивши дієслова, які виступають семантичними темами на лексико-семантичні групи, ми отримаємо узагальнену лексико-семантичну класифікацію всієї дієслівної лексики.

На цьому етапі використовувався денотативний підхід, який полягає у природному, онтологічному розчленування предметів, ознак, властивостей, дій, процесів, подій і станів, відображених в структурі мови [1, с. 39]. Всі семантичні теми були розподілені по лексико-семантичних групах, виділених після першого етапу дослідження:

– дії (1043) 43,6%
– руху та переміщення (202) 8,4%
– відношення (71) 2,9%
– стану і процесу (184) 7,7%
– ментальних і соціальних дій суб'єкта (760) 31,8%
– буття (9) 0,4%
– місцеперебування (9) 0,4%
– характеризації (67) 2,8%
– модальні (18) 0,7%
– фазові (30) 1,3%

На третьому етапі відбувається уточнення попередньої класифікації за допомогою застосування методу компонентного аналізу до дієслівних дефініцій. Під компонентним аналізом ми розуміємо процедуру розщеплення значення на складові частини, вичленення яких обумовлено як співвідношенням елементів усередині окремого значення (наявність ієрархічної організації), так і співвідношенням цього значення зі значенням та інших мовних одиниць [6, с. 81].

Розглянемо, наприклад, дієслово «входити», яке є однією з семантичних тем. Визначення цього дієслова, а саме його основні лексичні значення, було взято зі Словника української мови у одинадцяти томах [7].

ВХО́ДИТИ і ВВІХОДИТИ (УХОДИТИ, УВІХОДИТИ), джу, диш, недок., ВВІЙТИ (УВІЙТИ), увійду, увійдеш, док.

1) до чого, у що і без додатка. Ідучи, потрапляти, проникати куди-небудь, у межі, у середину чого-небудь. *У садочок входить молодий хлопець в солом'яному брилі (Тарас Шевченко, II, 1953, 168).*

2) у що. Проникати в глибину чого-небудь; просякати. *– З поміччю й ріки течуть! – Або течуть, або в землю входять, – кажу їй (Марко Вовчок, VI, 1956, 257).*

3) до чого, у що і без додатка. Бути, ставати складовою частиною чогось. *В 1880 р. п. Піскунов видав «Збірник творів» Кухаренка, куди увійшли всі показані вище праці (Михайло Коцюбинський, III, 1956, 49).*

4) у що. Вникати в що-небудь; дуже цікавитися чимсь. *Леся Українка уміла глибоко входити в специфіку зображення не лише матеріальної обстановки, а й духовного світу персонажів стародавніх і давніх часів (Курс історії української літературної мови, I, 1958, 566).*

5) у що. У сполученні з абстрактними іменниками означає: розпочинати дію, виражену певним іменником; переходити в якийсь стан. *Велика машина людської робучої [робочої] сили зі скрипом, стогнанням та зітханням почала входити в рух (Іван Франко, V, 1951, 292).*

Як бачимо, в цьому прикладі лексичні значення одного і того ж дієслова дуже відрізняються між собою, зокрема, перше значення виражає «проникання куди-небудь», а п'яте значення – «починання дії». Тому при визначенні, до якої саме лексико-семантичної групи належить та чи інша семантична тема недостатньо аналізу лише першого її значення, а необхідно проаналізувати кожне її лексичне значення. Таким чином, узагальнена лексико-семантична класифікація дієслів буде більш деталізованою і точною.

Висновки. У статті здійснено порівняльний аналіз наявних лексико-семантичних класифікацій дієслівної лексики української мови, а також описані етапи створення узагальненої лексико-семантичної класифікації українських дієслів. Подальше дослідження передбачає розширення цієї класифікації та детальний опис семантики дієслів.

Узагальнена лексико-семантична класифікація дієслів української мови може бути використана, зокрема, для семантичної розмітки дієслів в корпусах текстів, створення семантичних словників та ін.

Література:

1. Васильев Л. М. Семантика русского глагола: Учеб. пособие для слушателей фак. повышения квалификации. – М. : Высш. школа, 1981. – 184 с.

2. Дишлева С. М. Адвербіальна дистрибуція лексико-семантичних груп українських дієслів: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / С. М. Дишлева; НПУ ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2008. – 18 с.

3. Дієслово в лексикографічній системі: Моногр. / О. Г. Рабулець, Н. М. Сухарина, В. А. Широков, К. М. Якименко; НАН України; Укр. мов.-інформ. фонд. – К. : Довіра, 2004. – 259 с.

4. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. – 3-тє вид. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 464 с. (Серія «Альма-матер»).

5. Леута О. І. Дієслівні речення в українській літературній мові: структура, семантика, моделі. : автореф. дис.... д-ра філол. наук / О. І. Леута. – Київ : [б. и.], 2009. – 35 с. – Б. ц.

6. Селиверстова О. Н. Труды по семантике. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 960 с.

7. Словник української мови, тт. 1-11, Київ: «Наукова думка», 1970-1980. – Доступний з: – http://sum.in.ua/

8. Сучасна українська літературна мова : морфологія / за заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1969. – 583 с.

УДК 811.112.2'36

О. І. Лучик,
ПВНЗ «Буковинський університет», м. Чернівці

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ У АВТОРСЬКОМУ ДИСКУРСІ СУЧАСНИХ НІМЕЦЬКИХ АВТОРІВ

У статті проаналізована граматико-смислова класифікація складнопідрядних речень. Встановлено стилістичні особливості їх вживання в дискурсі сучасних німецьких письменників Елеонори Гумелль, Свена Регенера та Георга Клайна.

***Ключові слова**: синтаксис, складнопідрядне речення, мовна картина світу, дискурс.*

В статье проанализированная граматико-смысловая классификация сложноподчиненных предложений. Установлены стилистические особенности их употребления в дискурсе современных немецких писателей Элеоноры Гумелль, Свена Регенера и Георга Клайна.

***Ключевые слова**: синтаксис, сложноподчиненное предложение, языковая картина мира, дискурс.*

The grammatical-semantic classification of complex sentences is analysed in the article. The stylistic specialties of their use in the discourse of the modern German writers Eleonara Hummel, Sven Regener and Georg Klein are determined.

***Key words**: syntax, complex sentence, language world picture, discourse.*

Стилістичне дослідження синтаксичної будови мови є одним з пріоритетних напрямів традиційного мовознавства. Поняття «стилістичного синтаксису» стало невід'ємною частиною лінгвістичного дослідження художнього твору, оскільки він досліджує стилістичні можливості синтаксичних одиниць. Функціонування багатоаспектних синтаксичних одиниць у мовленні та їхня структура у тексті викликають особливе зацікавлення у вчених, тому що синтаксис сприяє об'єднанню в єдину систему елементів усіх мовних рівнів.

Дослідження різних типів складнопідрядних речень, їх специфіка вживання у текстах та характеристика авторської картини світу висвітлені у працях зарубіжних авторів І. Г. Марголін, а також російських та українських вчених, зокрема, В. Г. Адмоні, В. В. Виноградова, О. І. Москальської, Т. М. Гостюк, Ю. П. Бойко, Т. В. Бухінської тощо. Однак, на досліджуваний матеріал (твори сучасних німецьких письменників «Die Fische von Berlin» Елеонори Гуммель, «Herr Lehmann» Свена Регенера та «Libidissi» Георга Клайна) не сфокусувалася увага науковців, що й обґрунтовує **актуальність** даної розвідки. Окрім того, художній стиль має чуттєво-емоційний характер, і саме цим відрізняється від інших стилів мови та привертає увагу дослідників, до того ж формує почуття прекрасного, світоглядні погляди, естетичні смаки та спонукає до роздумів.

Об'єктом нашого дослідження виступають складнопідрядні речення (далі – СПР), які представлені у творах сучасних німецьких письменників, а саме Елеонори Гумелль, Свена Регенера та Георга Клайна. **Предметом** є їх стилістичні особливості функціонування у сучасній німецькій мові. **Метою** нашого дослідження є обґрунтування особливостей вживання СПР в авторському дискурсі сучасних німецьких письменників та значення складнопідрядних речень у синтаксичній системі німецької мови. **Методика** дослідження має комплексний характер та полягає у використанні різних методів, а саме нами були застосовані описовий, структурний та контекстуальний методи.

Текст являє собою високо організоване явище, в якому всі одиниці і категорії надзвичайно складно переплітаються між собою [4, с. 98]. Кожен текст складається із слів, словосполучень та речень. Без речень неможливе формування тексту, адже вони є тими компонентами, з яких і складається зміст тексту. Синтаксичний склад тексту залежить від різних чинників, а саме від стилю та жанру художнього твору, індивідуально-авторського стилю письменника, елементів та компонентів тексту тощо.

Із приводу складних, а саме складнопідрядних речень у сучасній німецькій мові, варто зазначите наступне. «Складнопідрядне речення складається з двох чи декількох простих речень, із яких одне являється граматично головним, а інше – граматично підрядним [...] У ритміко-універсальному відношенні просте речення в якості члена складнопідрядного речення завжди відрізняється від самостійного простого речення: на місці поєднання підрядного речення з головним, на початку чи в кінці підрядного речення (чи як в кінці, так і на початку: в інтерпозитивному підрядному реченні), підрядне речення продовжує ритміко-інтонаційну лінію головного [...]» [1, с. 315].

Ми розглядали складнопідрядні речення, які мають найпростішу форму, тобто складаються з двох речень: головного і підрядного, наприклад: *Das dürre Mädchen,* ***das*** *ihn zuvor von seinem Platz hatte verscheuchen wollen, stellte ihm wortlos ein neues Bier hin* [8, s. 45]. Але у сучасній німецькій мові поширені і більш складні речення з підрядним зв'язком, а саме з одним головним реченням може бути пов'язане більше, ніж одне підрядне речення. Причому кількість таких речень може бути значною. «Одне або декілька таких речень, пов'язаних одне з одним, можуть стояти препозитивно, чи декілька поєднаних можуть стояти постпозитивно, одне або декілька речень можуть стояти інтерпозитивно, відносячись до різних компонентів головного речення» [1, с. 324]. Але занадто велика кількість таких речень створює для читача перешкоди під час сприйняття тексту.

Подальше розширення підрядного речення досягається тим, що до підрядного речення, яке безпосередньо залежить від головного речення, приєднують речення першого ступеня. Ці речення називають підрядними реченнями другого ступеня, і при підрядних реченнях другого ступеня можуть бути підрядні речення третього ступеня і так далі. Таким чином у сучасній німецькій мові утворюються багатоступеневі підрядні речення (*Auf unserer Straße erzählte man sich,* ***dass*** *das Ehepaar sich ein Kind wünschte, aber keins bekam;* ***dass*** *meine Schwester*

© О. І. Лучик, 2014

frisch verheiratet war, aber keinen Mann hatte [6, s. 128]). Ще складнішими можуть бути конструкції, якщо речення приєднувати до головного речення.

«Теоретично кількість підрядних речень при одному головному реченні може бути безкінечною, а ступінь підрядних речень може бути будь-яким. Але практично як і кількість підрядних речень, так і ступінь підрядних речень знаходиться у певних обмеженнях, тому що складнопідрядний комплекс виявився би, як ми вже зазначали, дуже великим і неосяжним. Саме у цьому можливі значні коливання в залежності від функціонального стилю, жанру і індивідуального стилю автора» [1, с. 325]. Багатоступеневі СПР були поширені у трактатах і їх використовували у канцелярській мові, хоча на різних етапах розвитку художньої літератури такі речення часто вживали письменники, а саме Томас Манн, Гюнтер Грасс.

З XVIII століття мова художньої літератури була більш орієнтована на використання СПР незначного вмісту. В останні роки ця тенденція досить поширена, тобто у сучасній німецькій мові СПР спрощують, однак наявність тенденції до їх скорочення у діловій, а також у художній літературі, не є процесом, який свідчить про наближення повної відмови від них. Такі конструкції продовжують зберігати стійкі позиції у синтаксичній системі сучасної німецької літературної мови. Складнопідрядні речення є такими синтаксичними конструкціями, при взаємодії яких літературна мова успішно виконує свої різноманітні функції.

Як ми вже зазначили вище, підрядні речення за відношенням до головного речення поділяють на підрядні речення першого, другого, третього ступеня і так далі. З іншого боку, із погляду побудови підрядного речення за відношенням до головного над ним речення, розрізняють речення препозитивні, інтерпозитивні і постпозитивні.

Підрядні речення за характером свого введення у складнопідрядний комплекс поділяються на речення, які мають спеціальні слова і ті, які їх не мають. Перші називаються сполучниковими, інші – безсполучниковими підрядними реченнями. Щодо структурного оформлення підрядні речення поділяють на рамкові речення, речення з порушеною рамковою конструкцією і рамково-нейтральні речення.

Досить складною є граматико-смислова класифікація підрядних речень. У сучасній німецькій мові дослідники виділяють 14 видів складнопідрядних речень, кожне з яких має свої характерні риси. Серед них: підрядні підметові речення, підрядні присудкові речення, підрядні додаткові речення, підрядні означальні речення, підрядні речення часу, підрядні речення причини, підрядні речення умови, підрядні речення місця, підрядні речення наслідку, підрядні речення допусту, підрядні речення модальності, підрядні речення мети, підрядні порівняльні речення та підрядні обмежувальні речення [3, с. 58]. Особливості вживання деяких з них наведені докладніше нижче.

Частота вживання підрядних речень у досліджуваних текстах є виявом різного ступеня комунікативної готовності елементів. Характеристикою поверхнево-структурного плану СПР виступає його довжина, а характеристики об'ємно-структурного масштабу можуть бути виявлені в міру проникнення вглиб реченнєвої структури. При цьому йдеться не про глибинні та поверхневі структури у вузькому розумінні обох термінів, а лише про зв'язки формально-синтаксичних параметрів з синтаксичною семантикою у найзагальнішому вигляді.

У СПР з підрядними підметовими через предикат установлюється зв'язок між аргументами. Цей зв'язок має абстрактно-реляційний характер, тобто визначає стосунки між суб'єктами, взаємовідношення між об'єктами (реальними чи ідеальними), а також ситуаціями. Особливість підмета як головного члена речення полягає в тому, що його денотатом є предмет (у широкому розумінні) чи особа. Особливістю підмета, вираженого підрядним реченням, є те, що його денотат представлений ситуацією. Такі речення доречні лише в певних мовних ситуаціях, здебільшого у діалогічному мовленні персонажів. Саме цим і пояснюємо їх експансію у белетристиці.

У художньому стилі широко використовують підрядні обставинні речення, зокрема способу дії, умови, причини та наслідку. Це пояснюється основним завданням письменника зображувати події, явища, персонажів в їх конкретно-індивідуальній та неповторній формі, створюючи своєрідний аналог дійсності. Саме тому подію, яку описують у художньому стилі, супроводжує розгорнута в підрядне речення характеристика часу дії та способу, причини, умови тощо. Характеристику дії подають у простому реченні різними обставинами, проте, розгорнута у підрядне обставинне речення, вона стає детальнішою, конкретнішою і разом з тим більш «видима» для читача. Також у художньому стилі серед обставинних підрядних речень значно вирізняються обставинні часу і місця [див. 5].

Підрядні означальні речення на рівні складного речення відповідають основній тенденції писемного мовлення до конкретизації і уточнення шляхом вказівки на об'єкт або ж через детермінуючу характеристику. Такі структури часто не мають еквівалентних замін. Справа не лише в тому, що описові можливості у підрядних речень ширші, аніж у словоформи (означення), хоча і це важливо. Багато підрядних речень взагалі не допускають заміни означенням, навіть дієприкметниковим зворотом. Таким чином, підрядні означальні виявляються подекуди єдиним можливим засобом передачі деяких характеристик. За допомогою підрядних означальних речень автори можуть передати детально події, надати чітку характеристику персонажам, досягти елементів конкретизації та уточнення й саме цей тип СПР є більш типовим для художнього регістру, наприклад: *Die Schwarze CD ist nicht im freien Handel erhältlich, und ein Ausländer,* ***der*** *versuchen würde, an sie heranzukommen, ginge schwer abzuschätzende Risiken ein* [7, s. 37].

Підрядне додаткове речення, окрім головних, може вміщувати другорядні члени речення. Саме тому інформація, яку передають такі підрядні, значно багатша, ніж та, яку можна передати простим реченням. Більшість підрядних додаткових приєднуються в головному до слів певних семантичних груп, серед яких найпоширенішою виступає група слів зі значенням мовлення, думки, почуття, сприйняття. Такі мовні одиниці

(найчастіше дієслова) вимагають обов'язкового розширення за допомогою певної словоформи чи підрядного додаткового речення, причому перевага надається останнім. Таким чином, СПР з підрядними додатковими часто виступають повністю незамінною формою передачі певного змісту і тому не мають рівнозначних синонімів: *Mit beiden Händen ergreift er meine Rechte, bittet mich flüsternd, weder Freddy noch Axom, noch Lui zu erzählen,* ***dass*** *er mich vor diese Tür geführt habe* [7, s. 97]. Вираження об'єкта, оформлене як підрядне додаткове речення, набагато цікавіше та експресивніше, ніж вираження такого ж об'єкта в межах простого речення за допомогою прямого чи непрямого додатка. Оскільки підрядне речення володіє предикативністю та модальністю, то з'являється можливість включити до вираження об'єкта різноманітні значення модально-часового плану, чого не можна зробити у простому реченні [2].

Встановлено, що різні типи підрядних речень володіють різним ступенем залежності від функціонального стилю. Деякі з них (підметові, обставинні часу, місця, способу дії, умови, причини, допустові, означальні та додаткові) чіткіше проявляють свою залежність від сфери функціонування, аніж інші (присудкові, обставинні мети та наслідку). Проте серед СПР не виявлено таких, які б зовсім не залежали від сфери функціонування, що свідчить про істотність критеріїв їх виокремлення. Типи ці мають функціональну активність, відповідно, виділені на основі суттєвої ознаки досить послідовно, і є одним із засобів диференціації текстів різних функціональних стилів. Синтаксичний рівень відіграє важливу роль у стилетворенні. На синтаксичному рівні можуть бути найповніше розкриті взаємовідношення між формально-структурним аспектом висловлювання та його змістом, завдяки чому синтаксис містить глибокий виразний потенціал.

Висновки. На основі проведеного аналізу, ми прийшли до висновку, що письменники використовують різні синтаксичні конструкції, кожна з яких виконує певну стилістичну функцію у дискурсі того чи іншого письменника, надаючи при цьому тексту виразності та неповторності. Серед різних типів СПР немає таких, які б були характерними лише для одного авторського дискурсу і абсолютно не траплялися у дискурсі інших письменників. Це пояснюється тим, що авторські дискурси Елеонори Гумелль, Свена Регенера та Георга Клайна різняться не стільки наборами певних синтаксичних конструкцій, скільки кількісними характеристиками тих же елементів, тому **перспективним** вважаємо подальше дослідження СПР та визначення їх домінантних типів у сучасній німецькій мові.

Література:

1. Адмони В. Г. Синтаксис современного немецкого языка / В. Г. Адмони. – Л. : Наука, 1973. – 368 с.
2. Москальская О. И. Грамматика немецкого языка / О. И. Москальская. – М., 1956. – С. 293–294.
3. Москальская О. И. Грамматика немецкого языка. Теоретический курс / О. И. Москальская. – М. : Изд-во литература на иностранных языках, 1958. – 394 с.
4. Перебийніс В. С. Статистичні параметри стилів / В. С. Перебийніс. – К., 1967. – 260 с.
5. Українська мова : енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Укр. енцикл». ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
6. Hummel Eleonora. Die Fische von Berlin : [Roman] / Eleonora Hummel. – Steidl-Verlag Göttingen, 2006. – 223 s.
7. Klein Georg. Libidissi : [Roman] / Georg Klein. – Vollständige Taschenbuchausgabe München, 2001. – 239 s.
8. Regener Sven. Herr Lehmann : [Roman] / Sven Regener. – Taschenbuchausgabe Frankfurt am Main, 2003. – 288 s.

УДК 811. 111

Л. П. Мармураш,
Чортківський навчально-дослідний інститут підприємництва та бізнесу Тернопільського національного економічного університету, м. Чортків

ФОРМУВАННЯ КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНОЇ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ЕКОНОМІСТА

Стаття присвячена дослідженню формування когнітивно-прагматичної іншомовної компетенції майбутнього економіста на основі англомовного наукового дискурсу в аспекті створення когнітивної моделі та аналізу тексту.

Ключові слова: *іншомовна компетенція, когнітивістика, науковий дискурс, прагматика, семантична структура доповіді.*

Статья посвящена исследованию формирования когнитивно-прагматичной иноязычной компетенции будущего экономиста на основе англоязычного научного дискурса в аспекте создания когнитивной модели и анализа текста.

Ключевые слова: *иноязычная компетенция, когнитивистика, научный дискурс, прагматика, семантическая структура доклада.*

The article is devoted to the study of formation of cognitive-pragmatic foreign language competence of future economist through English scientific discourse, creating cognitive model and analysing the text.

Key words: *science about cognition, foreign language competence, intercultural integration, pragmatics, scientific discourse, semantic structure of the report.*

Когнітивістика та прагматика сьогодні набувають усе більшої популярності в середовищі гуманітарних досліджень. Причина такої популярності названих напрямів полягає у проникненні в глибину структурно-функціональних процесів текстотворення, як наслідок з'являється можливість визначити ефективність матеріалу [4], передбачити характер сформованої твором іншомовної компетенції студента (для навчальної мети).

Аналіз останніх досліджень властивостей когнітивістики та прагматики свідчить про успішне їх застосування у різних сферах соціокультурної діяльності, що відображені в низці наукових робіт (О. Багрій, Ф. Бацевича, Т. Глушкової, О. Гніздечко, М. Ділай, Н. Лисої та інш.). Однак у професійній іншомовній підготовці ці питання залишаються недостатньо вивченими.

Метою статті є визначення когнітивно-прагматичних особливостей формування іншомовної компетенції майбутнього економіста на основі англомовного наукового дискурсу (навчального тексту) в аспекті створення когнітивної моделі та аналізу тексту**.**

Наукова новизна роботи визначається тим, що в ній окреслено специфіку вивчення аналізу і семантичної структури тексту в єдності з когнітивно-прагматичним й оцінним компонентами.

Зазначимо, що «когнітивістика … зосереджує увагу не стільки на формах знання, скільки на особливостях продукування цих форм, їхньої придатності до активного, а головне – адекватного трактування сприймачем. Важливим аспектом реалізації когнітивної функції» «економічного мовлення» «є сам погляд на світ через виділення ключових змістових моментів відображуваної дійсності. Найбільш відкриті когнітивні процеси – це інформативний потенціал мовлення, формування певного базису моделі світу …[4].

Прагматичний аспект «розглядає роль адресата й адресанта в процесі створення та інтерпретації лінгвістичного тексту. Окрім того, прагматика тексту відноситься до специфіки мовних норм і розмовних принципів, щоб досягнути мети ефективної комунікації, яка знаходиться в багатозначному контексті» [10, с. 65].

На думку Ф. Бацевича, дослідницьке поле сучасної лінгвістичної прагматики містить усі ті умови, за яких людина використовує мовні засоби у спілкуванні. Це, передовсім, умови адекватного добору й використання одиниць і категорій мови з урахуванням усіх конститутивних чинників з метою досягнення найбільш ефективного впливу на партнера (аудиторію, читачів) по комунікації [2]. За словами Лисої Н., з прагматичної точки зору найважливішими є ті елементи лексичного рівня, які здатні передавати оцінку людей чи їх діяльності [9].

Отже, на заняттях англійської мови немовного вузу при вивченні текстів економічного характеру створюємо умови, які забезпечують формування іншомовної компетенції майбутнього економіста, його міжкультурну інтеграцію. Для прикладу візьмемо опрацювання навчального тексту «Bookkeeping as Part of Accounting Cycle». [3] Після вивчення лексичних одиниць та опрацювання тексту студенти анотують текст та аналізують наступним чином: визначають тему, звертання, актуальність, мету, розділи, об'єкт, предмет, теоретичне значення; створюють когнітивну модель до концепту BOOKKEEPING (підбирають два рівні синонімічних рядів, визначення, висловлювання мислителів, визначають вторинну номінацію, категоризують); визначають практичне значення роботи, роблять висновки. Наприклад,

Ladies and gentlemen,

The theme of my paper is Bookkeeping as Part of Accounting Cycle
Actuality of our work is to study bookkeeping.
The paper consists of three parts:
Chapter I Different kinds of information.
Chapter II The task of a bookkeeper.
Chapter III Functions of the bookkeeping.
The objective of the research is to study bookkeeping as part of accounting cycle.

© Л. П. Мармураш, 2014

To achieve our objective we put forward the following *tasks:*

1. To study different kinds of information which is required for management of the company.
2. To define the task of a bookkeeper.
3. To describe functions of the bookkeeping.

The *object* of the investigation is accounting cycle.

The *subject* of the analysis is bookkeeping as part of accounting cycle.

The data include text, on-line dictionaries.

Our *contribution* deals with the describing of the definition of the bookkeeping.

The practical value is proved by the possibility to use the results of our investigation in further students' researchers.

The structure of the thesis: introduction, practical and theoretical parts, consequences, the list of used literature, supplements.

In the process of our investigation we've come to the following *conclusions:*

1. For management of any company to be efficient, extensive and accurate information concerning receipts and payments, assets and liabilities, depreciation of assets and other data about company status are required.

2. The task of a bookkeeper is to ensure the record-keeping aspect of accounting and therefore to provide the data to which accounting principles are applied in the preparation of financial statements. Bookkeeping provides the basic accounting data by systematical recording such day-to-day financial information as income from the sale of products or services, expenses of business operations such as the cost of the goods sold and overhead expenses such as a rent, wages, salaries.

3. There are the following functions of the bookkeeping such as: 1) the systematic recording of financial transactions; 2) the transferring of the amounts from various journals to general ledger (also called «posting step»); 3) the drawing up of the trial balance.

Thank you very much for your attention.

Have you any questions?

Supplements:

1. Synonyms for bookkeeping (recording, auditing, balancing the books)

Synonyms for balancing the books (bookkeeping, computing, auditing)

Synonyms for recording (documentation, recounting, registration, reporting, record-keeping)

Synonyms for auditing (accounting, bookkeeping)

2. Definitions:

Bookkeeping, in business, is *the recording of financial transactions*, and is *part of the process of accounting.* Bookkeeping is *the recording, on a day-today basis of the financial transactions and information pertaining to a business*. Thus bookkeeping may be defined as *the art of recording* business transactions in books *in a regular and systematic manner*. The term bookkeeping refers to the recording of financial transactions (*accurate, up-to-date business records*). *Systematic recording of financial aspects of business transactions in appropriate books of account. The activity or occupation of keeping records of the financial affairs of a business.*

Такий підхід до вивчення кожної теми економічного характеру забезпечує формування когнітивно-прагматичної іншомовної компетенції майбутнього економіста. Переказ тексту ускладнений семантичною структурою доповіді, яка вступає в складні взаємовідносини і служить інструментом текстової реалізації. Студент отримує не тільки нову інформацію, а досягає її адекватного розуміння**.** З однієї сторони, об'єктом оцінки студента виступають теорії, ідеї автора тощо. З іншої сторони, суб'єктом їх оцінки … виступає сам студент, який висловлює своє бачення.

Студенти цитують, інтерпретують, пропонують власне тлумачення, використовуючи різні мовленнєві стратегії: переказують теорії науковців, створюють власні, даючи оцінку: «1) аксіологічну – приписування … ціннісних характеристик і 2) модальну оцінку … – співвіднесення автором цих характеристик з дійсністю». [5].

Системний підхід до вивчення економічного матеріалу запропонованим чином дозволяє виявити й проаналізувати його оцінні значення:

1. Засоби зв'язку дискурса характеризуються певною семантикою (Ladies and gentlemen,the theme of my paper is, actuality of our work is to, the paper consists of three parts:Chapter I, Chapter II, Chapter III, the objective, tasks:to study, to define, to describe, the object of the investigation, the subject of the analysis, the data, contribution, the practical value, the structure of the thesis, conclusions, thank you very much for your attention, have you any questions?, supplements), яка виконує прагматичні функції. Вони забезпечують логічну послідовність викладу матеріалу, чіткість, формальність, точність, тактовність, раціональність, переконливість, які вимагаються фінансовою сферою.

2. Семантична структура доповіді – це «прагматичне явище, в якому реалізуються комунікативні вимоги» [9] до даного виду мовлення.

3. Когнітивний аспект поглиблює, розширює наукові уявлення студента про специфічні категорії ділового мовлення, про своєрідність зображення людиною економічних процесів.

4. Глибинна структура висловлювань студента містить власну наукову позицію.

5. Мовна особистість залучає інших студентів до спільних розмірковувань «шляхом дотримання норм мовленнєвого етикету, підпорядкованих етнокультурним домовленностям англомовної наукової спільноти» [5].

6. Когнітивно-прагматичний компонент ідентифікує студента як мовну особистість і суб'єкта пізнання. Студент «ідентифікує себе зі своєю цільовою аудиторією – з колом «спеціалістів» у певній галузі, здатних зрозуміти та оцінити хід авторських міркувань» [1].

Подальші наукові розвідки з даної проблематики можуть бути спрямовані на аналіз різнопланових доповідей, ускладнених метафорами, ідіомами, які визначають певну стратегію інтерпретації тексту.

Література:

1. Багрій О. І. Особливості вираження авторського «Я» у науковому дискурсі [Електронний ресурс] / О. І. Багрій. – Режим доступу : www.philolog.univ.kiev.ua/library/zagal/Kognityvna/kogn_21.pdf

2. Бацевич Ф. Проблеми і термінологічний апарат сучасної лінгвістичної прагматики [Електронний ресурс] / Ф. Бацевич // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології» – 2008. – № 620. – С. 250–253. – Режим доступу : tc.terminology.lp.edu.ua/TK.../TK_wisnyk620_bacevych.htm

3. Глушенкова Е. В. Е. Н. Комарова Английский язык для студентов экономических специальностей: Учеб. / Е. В. Глушенкова, Е. Н. Комарова – М. : ООО «Изд-во АСТ»: ООО «Изд-во Астрель», 2002. – 352с.

4. Глушкова Т. Когнітивно-прагматичні аспекти газетно-публіцистичного мовлення Т. Глушкова [Електронний ресурс] / Т.Глушкова – Режим доступу : journ.lnu.edu.ua/.../tele-and_radio_journalism-9-2-31.pdf

5. Гніздечко О. А. Авторизація наукового дискурсу: комунікативно-прагматичний аспект. Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / О. М. Гніздечко; Київ. нац. лінгвіст. ун-т. – К., 2005. – 20 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.disser.com.ua/contents/p-2/3020.html

6. Денисова С. Специфіка мови засобів масової комунікації на сучасному етапі [Електронний ресурс] / С. Денисова. – Режим доступу : archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/89_5/statti/35.pdf

7. Ділай М.П. Реалізація комунікативно-прагматичного потенціалу дискурсивних слів у текстах англіканських проповідей/ [Електронний ресурс] / М. П. Ділай – Режим доступу : www.science.crimea.edu/zapiski/2012/filologiya/...1.../010_dila.pdf

8. Загнітко А. Новітні виміри лінгвістичної прагматики [Електронний ресурс] / Л. Гнатюк, А. Загнітко, М. Михальченко. Рецензія на монографію: Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики: [монографія] / Бацевич Ф. С. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с. – Режим доступу : litmisto.org.ua/?p=9205

9. Лиса Н. С. Струкурні та лінгвопрагматичні особливості рекламного знака (на матеріалі англомовної реклами) Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Н. С. Лиса; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2003. – 18 с. / [Електронний ресурс] / Н. С. Лиса – Режим доступу : – укр. www.disser.com.ua/contents/6142.html

10. Gunta Rosina. Linguo-pragmatic principles of written communication in English for banking and finance purposes and their implementation in the target language studies in Latvia. Doctoral dissertation. – Riga, 2006. – 268 p.

УДК 811.133.1

О. М. Мартинюк,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк

ВЕРЛАН ЯК ВИД МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)

У статті розглянуто передумови появи французького молодіжного сленгу-верлану та його вплив на розвиток французької мови. Проаналізовано характерні особливості утворення та основні типи верлану.
Ключові слова: *молодіжний сленг, верлан, таємна мова, іммігранти.*

В статье рассмотрены предпосылки появления французского молодежного сленга-верлана и его влияние на развитие французского языка. Проанализированы характерные особенности образования и основные типы верлана.
Ключевые слова: *молодежный сленг, верлан, тайный язык, иммигранты.*

The article examines main reasons of appearance of French youth slang-verlan and its influence on the development of French language. The peculiarities of verlan's formation and its main types have been analyzed.
Key words: *youth slang, verlan, secret language immigrants.*

Постановка проблеми. Історично так склалося, що молоді люди хочуть відрізнятися від дорослих не тільки за допомогою одягу або музики, а також і використовувати свою власну мову. Молодіжна лексика постійно поповнюється не тільки за рахунок запозичень і розширення значень загальновживаних слів, але і завдяки активним процесам словотворення (номінації, редуплікації, словоскладанню, лексикалізації, абревіації та ін.). Слова молодіжного лексикону, як правило, є не основними, а вторинними найменуваннями понять, їм властиве емоційно-експресивне забарвлення, що передає ставлення до названої ними реалії – від жартівливо-іронічного до грубо-вульгарного.

Сучасний французький молодіжний сленг є активною складовою розмовної мови, яка постійно зазнає змін, адже молодь найбільш жваво реагує на події життя, нові явища, номінація яких і знаходить своє відображення в мовленні. Французький учений-лінгвіст Анрі Буайє [2, с. 8] підкреслює, що в усі часи молодь була новатором у сфері мови, формулюючи не тільки нову лексику, а й удосконалюючи сам процес спілкування. Власна мова допомагала молоді підкреслити особливий статус, відокремитися від суспільства, батьків і вчителів.

Досить продуктивним способом словотвору французького молодіжного сленгу є також формування нових слів шляхом інвертованої перестановки складів – верлан, наприклад: tromé – métro (m) (метро), zicmu – musique (f) (музика), féca – café (m) (кав'ярня), cimer – merci (дякую), ouf – fou (шалений, дурний), zomblou – blouson (m) (куртка), téci – cité (f) (місто), tuigra – gratuit (безкоштовний). Сама назва «верлан» являє собою верланське утворення (другого типу) від французького прислівника «à l'envers» (навпаки).

Дослідження передумов виникнення і способів формування верлану з позицій соціолінгвістики і становить **актуальність** даної роботи.

Мета статті полягає у визначенні основних способів формування верлану (різновида французького молодіжного сленгу) як соціолінгвістичного явища.

Верлан з'явився наприкінці 80 – початку 90-х років XX століття. Спочатку він виконував функцію таємної мови (аналогічні шифрувальні прийоми відомі в таємних арґо багатьох країн). Його поява спричинена хвилею імміграції, молодь арабо-африканського походження активно завойовує французький мовний простір, прагнучи зберегти свою самобутність. У другій половині XX століття слова з верлану поповнили загальний сленг і стали загальновідомою експресивною лексикою з елементом мовної гри [1].

Вагомим соціальним чинником формування молодіжного сленгу є проблема адаптації іммігрантів до французьких реалій через недосконале знання мови, тому вони змушені створювати свій власний варіант французької мови. Молодь, яка іммігрувала у Францію, прагне втілити у французьку мову свою культуру та лексику. Молодіжний сленг виникає також як реакція на родинні проблеми, релігійні конфлікти, проблеми у школі та серед однолітків. Таким чином, молоді люди, створюючи свою мову, прагнуть виявити свою індивідуальність, відокремитися від інших, висловити нетерпимість до несправедливості.

Дуже яскравим прикладом використання молодіжного сленгу, і верлану зокрема, може слугувати роман молодої алжирської письменниці Файзи Ген «Полюби завтрашній день» (Faïza Guène «Kiffe kiffe demain»), де вона описує проблеми, з якими стикаються іммігранти-вихідці з Алжиру, Північної Африки у Франції. Головна героїня роману Дорія, підліток, яка має проблеми у школі, оскільки її батьки розлучилися. Її мама, іммігрантка з Марокко, не вміє навіть писати і тому має погано оплачувану роботу. Дорія описує свої мрії та реальність. Вона мріє, що завтрашній день буде кращим, і все зміниться…. Дорія, як і інші підлітки, використовує свою мову, щоб краще висловити свої почуття, емоції, те, що вона насправді відчуває, хоча дорослі її не завжди розуміють: «*….quand je lui parle, je suis obligée de faire attention à tout ce que je dis. Je peux pas placer un seul mot de verlan ou un truc un peu familier pour lui faire comprendre un mieux ce que je ressens... Quand ça m'échappe et que je dis »vénère» ou «chelou», elle comprend autre chose ou bien elle fait sa tête de perf* [5, с. 175].

Дослідження показують, як верлан відображає соціальне становище вихідців з Північної Африки і, як він пропонує можливість надавати нову ідентичність, кидаючи виклик авторитету домінуючої мови. Розповсюдженість верлану відкриває двері «сприйняття» населенню, яке було повністю відмежоване від домінуючої

© О. М. Мартинюк, 2014

культури, тому що ця своєрідна мова перетворює традиційне поняття однорідної французької ідентичності на ідеал більш інклюзивний та багатонаціональний.

Можна спостерігати цікаве явище в країні, яка пишається чистотою своєї мови: свого роду арґо, яке походить з маргінального населення, було включене у щоденну французьку мову. Підлегла мова, в певному сенсі, стала частиною домінуючої мови. Араби (Les beurs) – або діти іммігрантів з Північної Африки (des immigrés maghrébins) – добиваються прогресу, використовуючи мову в якості інструменту для зміни їхнього становища. Верлан є призмою, через яку можна вивчити культурні обміни між арабами та домінуючою культурою, і як ці дві культури взаємодіють сьогодні.

Досліджуючи поняття верлану, варто не помилтися, адже для багатьох людей цей сленг полягає у простому переставленні складів. Це вірно для ряду простих слів, як *métro et tromé, bizarre et zarbi*, але перестановки не обмежуються складами, вони також можуть стосуватися фонем або літер, які, зазвичай, не вимовляється. Ці методи можуть бути ще більш складними з явищем зворотнього верлану (reverlanisation) (feuck від *keuf, laisse tombé* від *laisse béton*), подвійний верлан (*chelaoim*), вторинні метатези (*demeur* від *deumer, merde*), внутрішній та неповний верлан (*chewam – chez moi*, *chewat – chez toi*), помилкові зрізи і аглютинації (*rabza – arabes*).

Інший важливий аспект верлану стосується значення слів. Дуже часто скорочують слово у плані фонетики, не дотримуючись роботи над смислами. Верлан запозичує слова з різних джерел (allophones) і нехтує загальними синонімами, тому він може пройти через семантичне кодування. Сленг також може грати на метафорах, щоб не походити від точного поточного терміну. Плутанина може також виникнути з омонімами зі стандартної французької мови.

Варто зазначити, що верлан не є по суті лише питанням мовного (лінгвістичного) методу, інверсій та елізій (élisions). Насправді, сучасний верлан є більш естетичним сленгом. Наприклад, деякі слова, які широко використовуються у французькій мові, не мають сленгу на базі «gueule», тому що «leugueu» це звучить дуже погано! Для французьких реперів верлан не проста інверсія. Це повинно бути приємним для слуху, також фонетичним і на рівні наголосу. Таким чином, терміни «pécho» (choper), «tarpé» (pétard) et «chébran «(branché) з помітним звучанням стали звичними словами.

Верлан вийшов за межі неблагонадійних французьких районів завдяки його успіху серед різних верств суспільства та молоді, його значного використання в кіно чи піснях. Верлан, безсумнівно, є одним з найбільш продуктивних арґотичних процесів утворення, оскільки він дуже типізований та легко ідентифікується. Багато термінів були сприйняті молодими людьми з усіх верств суспільства по всій країні. Частково вони увійшли в розмовну мову і вже понад двадцять років втратили сленговий відтінок (арготичну конотацію), наприклад: *Cette meuf, on dirait qu'elle a besoin d'être heureuse à la place des autres* [5, с. 17].

«Caillera» (racaille), «véner» (énervé), «pécho» (choper), «à donf» (à fond) ou «renoi» (noir) є частиною недавніх утворень. Такі слова, як «céfran» (français) і «reum» (mère), здаються вже застарілими. Локально це може як і раніше збільшувати «народження» нових слів верлану, але вони залишаються в пастці певного району, чи навіть групи, яка вважає цю мовну гру як майже складну закодовану мову.

В останні роки відчувається зниження інтересу до сім'ї через кризу. Це неминуче впливає і на мову [4]. Запозичення з арабської мови, а також з бамбарської (Західна Африка) та креольської мов, зробили прорив у текстах реперів. Перебуваючи у занепаді, верлан ще не зовсім «мертвий». Крім того, «zarbi» (bizarre), як може здатися, це ніби як сплячий вулкан, який може прокинутися в будь-який момент. Це може відновитися в літературі. У мові можна все уявити, але не можна нічого передбачити... [6]. На думку Ален Рей, який уважно стежить за еволюцією «чату», дві причини є для цього. По-перше, «посли» верлану, тобто репери і всіх ті, хто формує культуру хіп-хоп, змінили реєстр, менше використовуючи у своїх словах верлан, який вважається трохи старомодним. По-друге, ця знаменита творчість перемістилася, стала жертвою «режиму переключення». Зараз ми є свідками виходу «на сцену» рідних мов. Молоді люди будуть все більше використовувати слова, що походять від культури їхніх батьків [4].

Верлан – це гра, яка залежить також від віку її учасників. Грають над систематизацією процедури кодування. Це свого роду «ігровий верлан». Діти використовують багато способів, щоб сказати *cigarettes* (garettsi, retsiga etc.). Вони беруть до розгляду всі аксесуари магнітофону (*un manwalk Nyso*) і піддають їх «верланізації». У деяких випадках гра розвивається ще далі, і тоді практикуються над іменами, наприклад: «Francis» трансформується у «six francs», «Français» – у «sept francs». Таке кодування є безкінечним для тих, хто вміє вільно говорити «верланом» – *lepar lervan* (parler verlan).

Дослідження французької молодіжної лексики надало нам можливість виокремити різні типи утворення верлану. Найбільш характерними варіантами утворення нових слів є:

1) фонетична заміна. Цей прийом найбільш застосовний для закритих складів. Тут має значення використання «e», в закритих або відкритих складах. «E» німе: femme стає fa-meu – meuf; «E» неявний, його створюють: flic – keufli – keuf, sac – sakeu – keus, juif – feujui – feuj.

2) стирання складів. Принцип полягає у тому, щоб стерти початок слова.Так, *ricain* є похідним від *américain*. Цей прийом мало використовується при верланізації. Він дозволяє, тим не менш, пояснювати форму *énervé*.

3) скасування складів. При використанні даного прийому скасовується склад або кінцева фонема. Насправді, такий прийом також рідко використовується при верланізації слів. Найяскравіше виражений він у тому випадку, коли видаляється один склад в останніх складах слова, наприклад закриті «e» стають відкритими: *balancer – lanceba; jeter – tej.*

4) скасування фонем. Найбільш часто в даному прийомі скасування фонеми відбувається всередині слова: *kroma* (maquereau). Однак, даний принцип скасування фонеми може використовуватися і в більш значущих

прикладах слів: *tecrodzen* є істотним прикладом. Відбувається так звана подвійна верланізація: *crotte – teucro – tecro; nez – zen.*

5) Помилкові склади: склеювання і видалення. Вирази можуть складатися у слова, тоді говорять про так зване склеювання. Характерним у такому випадку прикладом є: *ziva* (vas-y), *chelaoim* (lâche-moi), *sakom* (comme ça).

Також слова можуть утворюватися у даному принципі без дотримання граматичної форми. Араби : des – z – arabes: zarab – rabza – rab. Отримане слово *rab*, може потім випробувати фонетичну заміну: rab – rabeu – beura –beur.

6) інші зміни

Деякі слова не можуть бути трансформовані («верланізовані») без деяких додаткових модифікацій. Приголосні літери яскраво виражені: в *donf* (грунтовно), *zen* (ніс), *luc* (задня частина). Фонеми розташовуються у внутрішньому складі, а в кінцевому змінюють вимову. Семантичне мотивування слова досить сильне, щоб зберігати порядок (*punk*) вимовляється французькою англійським словом *ponkeu.*

7) Використання лише закінчення. Наступні приклади слів належать до класичних прийомів створення слів за допомогою верлану: *teur* (інспектор), *blème* (проблема), *dwich* (бутерброд), *ziczic* (musique).

Але чому верлан, як французький сленг, став настільки популярним, особливо серед французької молоді? Ось декілька пояснень: завдяки деяким відомим співакам, реперам, рухам хіп-хоп; новому поколінню молодих людей з передмість; завдяки кінематографу; розробці нових засобів зв'язку (SMS...); використання сленгу серед усіх верств суспільства (в 2004 році). Не можна забувати, що багато арготичних слів з соціально відокремлених переходять у розряд загальновживаних, що свідчить про взаємопроникнення і взаємовплив пластів загальнонародної мови. Тому не можна заперечувати об'єктивного існування сленгу, оскільки це частина мови, яку неможливо виключати із загальної системи. Але при цьому не повинно бути перенасичення аргонізмів у загальнонародній мові, тому що їх надлишок веде до порушення комунікативної функції мови, до безкультурності, а також нав'язування суспільству певної моралі.

Отже, на основі наукових досліджень підсумовуємо, що сленг (сучасне французьке арґо), загалом, і верлан, зокрема, народилися як протест проти стереотипів мови дорослих, проти одноманітності. Можна стверджувати, що це «фішка» молоді задовольнити свої бажання, висловлювати злобні жарти, бути оригінальними, а не як інші. Таким чином, молоді люди хочуть показати своє іронічне або критичне ставлення по відношенню до цінностей світу дорослих, показати свою незалежність, користуватися великою популярністю серед молоді. Вони намагаються відзначитися завдяки «*céfran branché*» («модній французькій мові»).

Зважаючи на різнобарвність та багатство невичерпного світу французького арґо, його постійний та стрімкий розвиток, можна з упевненістю стверджувати, що ця проблема має великі лінгвістичні перспективи для подальших наукових досліджень.

Література:

1. Верлан. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http: // uk. wikipedia. org / wiki / Верлан_(сленг).

2. Boyer H. «Nouveau français», «parler jeune» ou «langue des cités»? / Boyer H. // Langue française. – Paris, 1997. – № 114. – P. 6–15.

3. Calvet L.-J. Métro – boulot – dodo / L.-J. Calvet // Le français dans le monde. – 1979. – № 143. – P. 27–30.

4. Dictionnaire historique de la langue française / [Dir. Alain Rey]. – Le Robert, 2011. – 2640 p.

5. Guène F. Kiffe kiffe demain / F. Guène. – Paris : Fayard, 2010. – 189 p.

6. Le verlan c'est devenu trop «relou» ! // Le Parisien. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.leparisien.fr/espace-premium/air-du-temps/le-verlan-c-est-devenu-01-10- 2012 – 2193119.php.

7. Méla V. Le verlan ou le langage di miroir / V. Méla // Langages. – 1991. – № 101. – P. 73–94.

УДК 811.111-26

Г. О. Матковська,
Національний технічний університет України «КПІ», м. Київ

ДИНАМІЗАЦІЯ КОНСТРУКТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕКСТУ

Стаття присвячена дослідженню конструктивної організації тексту й факторам, що актуалізують його динамічність. У роботі наведені підходи до визначення терміну «текст» і виокремлення його структурних одиниць дослідження. Систематизовано й охарактеризовано структурні елементи, які утворюють конструктивний рівень організації тексту. Суттєву увагу приділено механізмам реалізації текстової єдності – когезії, ретроспекції та проспекції. У науковій праці представлений аналіз мовних засобів, які забезпечують текстовий континуум.

Ключові слова: *текст, структура тексту, конструктивна організація тексту, динамізація, когезія, ретроспекція, проспекція, єдність.*

Статья посвящена исследованию конструктивной организации текста и факторам, актуализирующим его динамичность. В работе приведены подходы к определению термина «текст» и выделения его структурных единиц исследования. Были систематизированы и охарактеризованы структурные элементы, образующие конструктивный уровень организации текста. Существенное внимание уделено механизмам реализации целостности текста – когезии, ретроспекции и проспекции. В научной работе представлен анализ языковых средств, обеспечивающих текстовый континуум.

Ключевые слова: *текст, структура текста, конструктивная организация текста, когезия, ретроспекция, проспекция, целостность.*

The article deals with the investigation of the constructive text organizing patterns and the factors actualizing its dynamics. The approaches towards the definition of text and identifying its structural elements under study have been envisaged in the paper. The structural elements comprising the constructive text organizing patterns have been systematized and characterized. Great attention has been driven to the mechanisms providing textual integrity, i.e. cohesion, retrospection and prospection. The language means aimed at establishing textual contiguity have been analyzed in the research paper.

Key words: *text, text structure, constructive text organizing patterns, cohesion, retrospection, prospection, integrity.*

Дослідження тексту посідає чільне місце у сучасних лінгвістичних студіях. Проблема вивчення його структури є однією із найсуттєвіших у царинах текстології, стилістики й герменевтики, оскільки саме система конструктивних елементів тексту й мережа зв'язків між ними сприяють систематизації інформативного наповнення, забезпечують динамічність розвитку сюжетних ліній твору, відіграють важливу роль у реалізації авторської інтенції і прагматичної установки повідомлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Структурі тексту присвятили свої наукові праці багато дослідників. Фундаментальними у зазначеній сфері є роботи Л.В. Щерби (1957), В.В. Виноградова (1980) й Ю.Н. Тынянова (1993), що присвячені структурним особливостям художніх текстів. Всебічні дослідження тексту як лінгвістичного явища представлені у працях І.Р. Гальперіна (1981), Н.С. Болотнової (1992) і Н.В. Панченко (2010).

Метою статті є дослідження елементів конструктивної організації тексту й особливостей їхнього поєднання, які забезпечують його динамізацію. Досягнення мети передбачає виконання наступних **завдань**:

– дати визначення поняттю тексту;
– дослідити підходи до виокремлення структурних одиниць дослідження тексту;
– розглянути особливості організації тексту на конструктивному рівні;
– охарактеризувати мовні засоби актуалізації текстової єдності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Текст як об'єкт міждисциплінарних досліджень має комплексну природу, його розглядають як 1) знак (складний знак або знакова послідовність) з точки зору його структурних, змістових й функціональних (комунікативних, і прагматичних) особливостей, парадигматичних і синтагматичних відношень; 2) динамічну одиницю текстотворення і його розуміння; 3) компонент культури, засіб міжкультурної комунікації; 4) психо- й соціокультурне явище; 5) комплексний міждисциплінарний об'єкт, який з'явився на межі лінгвістичних, філософських, психологічних і культурологічних концепцій [4, с. 14]. Наприклад, в межах комунікативного підходу Н.В. Панченко пропонує визначати текст як комунікативно напрямлений і прагматично значущий складний знак лінгвістичної природи, що представляє учасників комунікативного акту у текстовій особистості Homo Loquens (людина, що говорить), йому притаманні ознаки евокативності й ситуативності; механізми існування тексту засновані на його здатності до комунікативної трансформації [4, с. 23].

І. Р. Гальперін дає визначає поняття тексту як результат процесу мовленнєвої творчості, якому притаманні такі риси як завершеність, об'єктивована у формі письмового документу, літературно опрацьована відповідно до типу цього документу, твір, що складається із назви (заголовка) й ряду особливих одиниць (надфразових єдностей), які об'єднуються завдяки різним типам лексичних, граматичних, логічних, стилістичних зв'язків; текст також характеризується наявністю комунікативної мети і прагматичної установки [3, с. 18].

Під час вивчення структури тексту, дослідники користуються принципом ієрархічності й виокремлюють у ньому різні рівні (наприклад, композиційний, стилістичний, образний та інші). Парадигматична ієрархічність полягає у виокремленні рівнів організації тексту й одиниць, що їх утворюють. Тут розрізняють фонетичний, морфологічний, лексичний і синтаксичний рівні. Але, за словами Н. В. Панченко, така структурна схема ні-

© Г. О. Матковська, 2014

велює особливу природу тексту й ототожнює його з мовленням [4, с. 50]. Дослідниця стверджує, що між рівнями мовної системи й тексту не може бути повної відповідності. Для прикладу, Л.В. Щерба наполягав на наявності суперсегментного рівня структури тексту, що охоплював ритмічний, ритмо-мелодійний і метроритмічний підрівні [6, с. 35–37].

У сучасних текстологічних дослідженнях переважає комплексний підхід до визначення структурної організації тексту. Так, Н.С. Болотнова виокремила два аспекти організації тексту: лінгвістичний та екстралінгвістичний (мовний і позамовний). Згідно з цими аспектами вона розрізняє два універсальні рівні тексту – інформаційно-смисловий і прагматичний. До лінгвістичного аспекту належать фонетичний, морфологічний, лексичний, синтаксичний підрівні в межах інформаційно-смислового рівня і експресивно-стилістичний і функціонально-стилістичний підрівні, що входять до прагматичного рівня. Екстралінгвістичний аспект тексту характеризується тим, що формується у свідомості суб'єкта, який творить текст, у процесі втілення замислу – теми, ідеї, образи, матеріал дійсності, емоції тощо [1, с. 29]. Отже, предметно-логічний, тематичний і сюжетно-композиційний підрівні належать до інформаційно-смислового рівня, а емоційний, образний та ідейний – до прагматичного.

Текст як комплексне явище може бути представлений у вигляді 3-рівневої системи, щаблі якої перетинаються, доповнюють один одного, проте виконують різні функції та актуалізуються різними мовними засобами. Н. В. Панченко пропонує розрізняти три рівні організації тексту: 1) конструктивний, 2) семантичний і 3) комунікативно-прагматичний [4]. Структурна організація тексту закладена на рівні конструктивної організації тексту, в основі якої лежить поняття динамічності.

За словами дослідника Ю.Н. Тинянова, твір – це динамічне цілісне утворення, конструктивні елементи якого перебувають у постійній взаємодії між собою [5, с. 204]. У результаті цієї взаємодії частина композиційно-структурних елементів актуалізуються і виконують домінантну функцію у тексті, інші ж елементи відіграють допоміжну роль у формуванні динамічної текстової єдності. Лінгвіст В.В. Виноградов зазначив, що динамічна композиційно-мовленнєва структура тексту існує як сфера схрещення, перетворення і структурного об'єднання композиційно-мовленнєвих форм, тоді як композиційно-мовленнєва структура тексту утворює динамічну систему розгортання і взаємодії своїх елементів [2, с. 82].

Дослідження конструктивної організації тексту засновані на його дискретності – здатності бути поділеним на окремі структурно-семантичні елементи. Існує ряд ознак, на основі яких дослідники намагаються виокремити конструктивну одиницю тексту, до них належать графічна й інтонаційна відокремленість, інформативна цілісність тощо. В контексті текстологічних студій науковці пропонують такі терміни як «надфразова єдність» (О.С. Ахманова, І.Р. Гальперін), абзац, складне синтаксичне ціле (О.М. Пешковський), компонент тексту (І.А. Фігуровський), прозаїчна строфа (Г.Я. Солганик), синтаксичний комплекс (А.І. Овсяннікова), монологічне висловлювання, комунікативний блок тощо. На думку Н.В. Панченко, найбільш доцільно використовувати термін складне синтаксичне ціле, оскільки цьому структурному компоненту притаманні мінімальна смислова, інформативна й конструктивна завершеність, але він не має властивостей тексту загалом, зокрема він не є комунікативним [4, с. 57–58].

Дослідженням структурної організації текстів активно займався філолог І.Р. Гальперін. Він запропонував виокремлювати конструктивні компоненти творів на основі об'ємно-прагматичного й контекстно-варіативного фрагментування (членування). Дослідник зазначає, що метою об'ємно-прагматичного поділу тексту на фрагменти є з одного боку полегшення сприйняття інформації, закодованої у тексті, читачем, а з іншого боку він надає автору повідомлення змогу встановити темпорально-локативні, образні, логічні та інші зв'язки між текстовими конструктивними компонентами [3, с. 57]. Тобто, в результаті цього виду членування масив текстової інформації поділяють на томи, частини, розділи, абзаци, надфразові єдності – графічно відокремлені фрагменти, що пов'язані між собою різними типами зв'язків і утворюють комунікативну єдність. Контекстно-варіативний тип членування пов'язаний із презентацією текстової інформації з різних суб'єктних позицій (композиційних точок зору). У цьому типі поділу змістово-фактуальна й змістово-концептуальна типи інформації фіксуються у різноманітних композиційно-мовленнєвих й архітектоніко-мовленнєвих формах, таких як монолог і діалог; опис, розповідь і роздум; повідомлення та примітки [3, с. 52]. Чергування у тексті різних типів композиційних і архітектонічних форм активізує сприйняття інформації читачем і визначається авторською інтенцією.

Оскільки текст у лінгвістичних дослідженнях представлений як інформаційна, функціональна та структурна єдність, однією із його головних конструктивних властивостей є зв'язність, яку протиставляють дискретності. Розрізняють локальний і глобальний типи зв'язності. Локальна зв'язність – це поєднання лінійних послідовностей, тоді як глобальна зв'язність – це забезпечення єдності тексту як смислового цілого [4, с. 59]. Текстова цілісність втілюється за допомогою мовних засобів когезії, ретроспекції і проспекції.

Зв'язність тексту актуалізується за допомогою різних форм когезії, тобто особливих видів зв'язків, що забезпечують текстовий континуум – логічну, темпоральну й просторову послідовність і взаємопов'язаність повідомлень у тексті. Існують різні принципи систематизації засобів досягнення когезії. Наприклад, у залежності від того, до якого мовного рівня належать елементи, що повторюються, розрізняють фонетичну, морфемну, морфологічну (граматичну), лексичну й синтаксичну когезії. Зв'язність реалізується за допомогою фігур повтору: анафори, епіфори, епанафори, синтаксичного паралелізму, хіазму тощо.

Повтори у тексті можуть реалізуватися не лише за рахунок формальної тотожності одиниць, що повторюються. Когезію також забезпечують текстові елементи, які змістовно тотожними. До стилістичних фігур змістового повтору належать синонімічний, антонімічний, гіпонімічний, омонімічний і патронімічний повтори, перифраз й асоціативний повтор. Асоціативний тип когезії притаманний переважно художнім текстам,

він актуалізується на основі конотативних значень лексичних одиниць. Асоціативні форми когезії можуть виходити за рамки тексту, в цьому випадку вони виконують функцію сигналів інтертексту.

І. Р. Гальперін пропонує розрізняти також образну когезію – засіб досягнення текстової єдності, який у поєднанні із засобами асоціативної когезії викликає уявлення про чуттєве сприйняття об'єктів дійсності [3, с. 80]. Засобом актуалізації цього типу когезії є розгорнута метафора. Дослідник також виокремлює композиційно-структурний тип когезії – це форми, які порушують послідовність і логічну організацію тексту за допомогою різноманітних авторських відступів, пояснень, ремарок, вставних епізодів, які не пов'язані безпосередньо з темою твору.

Зв'язність тексту реалізується також завдяки проспекції та ретроспекції, які мають імпліцитний прояв у ньому. Так, ретроспекція заснована на здатності пам'яті читача утримувати попередню інформацію і поєднувати її з наступними інформативними фрагментами тексту. Вона покликана актуалізувати окремі частини тексту, а також дає можливість переосмислити відому інформацію у новому контексті [4, с. 60]. Проспекція – це конструктивний прийом актуалізації зв'язності тексту, за допомогою якого реципієнт отримує попередню інформацію про те, що передуватиме у тексті. Категорії ретроспекції і проспекції реалізуються за допомогою різних типів повторів і дейктичних елементів.

Висновки. У сучасних лінгвістичних дослідженнях текст представлений як комплексне структурно-семантичне ціле, якому притаманні такі характеристики як динамічність, єдність, дискретність, інформативність тощо. Організація тексту реалізується на конструктивному, семантичному й комунікативно-прагматичному рівнях. Конструктивний рівень організації тексту охоплює композиційно-мовленнєві й архітектоніко-мовленнєві форми, як структурні елементи тексту, й мережу зв'язків, що об'єднують їх і забезпечують динамічність розгортання сюжету твору. Зв'язки, які забезпечують текстову єдність, утворюються за допомогою прийомів когезії, ретроспекції та проспекції. Вони актуалізується за допомогою різних типів повторів і дейктичних елементів.

Перспективи подальших досліджень. У подальшому плануємо дослідити організацію тексту на семантичному й комунікативно-прагматичному рівнях і розглянути зв'язки, що виникають між різними рівнями з метою утворення текстової єдності. Також планується охарактеризувати мовні засоби актуалізації семантичного й комунікативно-прагматичного щаблів тексту.

Література:

1. Болотнова Н. С. Художественный текст в коммуникативном аспекте и комплексный анализ единиц лексического уровня / Н. С. Болотнова. – Томск : Изд-во Томского университета, 1992. – 312 с.

2. Виноградов В. В. О языке художественной прозы : Избранные труды / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1980. – 360 с.

3. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 138 с.

4. Панченко Н. В. Теория текста: учебное пособие / Н В. Панченко, И. Ю. Качесова, Л. М. Комиссарова и др. – М. : Флинта, Наука, 2010. – 132 с.

5. Тынянов Ю.Н. Вопрос о Тютчеве / Ю. Н. Тынянов. Литературный факт. – М., 1993. – С. 200–214.

6. Щерба Л. В. Избранные работы по русскому языку / Л. В. Щерба. – М. : Государственное учебно-педагогическое издательство министерства просвещения РСФСР, 1957. – 188 с.

УДК: 811.161.2+81'373.611

С. М. Мельник,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса

ГРАФОДЕРИВАЦІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІЙ ПРОЗІ

У статті розглянуто графодеривацію як один із продуктивних способів словотворення в українській постмодерністській прозі; описано її основні різновиди, а також розкрито семантичні особливості графічних гібридів.
Ключові слова: *словотворення, графодеривація, графічні засоби, постмодерністська проза.*

В статье рассмотрена графодеривация как один из продуктивных способов словообразования в украинской постмодернистской прозе; описаны ее основные разновидности, а также раскрыты семантические особенности графических гибридов.
Ключевые слова: *словообразование, графодеривация, графические средства, постмодернистская проза.*

The article is devoted to graphical derivation as one of effective means of word formation in post-modern prose; its main types are described; the semantical features of graphical hybrids are characterized in the article.
Key words: *word formation, graphical derivation, graphical means, post-modern prose.*

У новітній прозі відзначаємо розширення використання графічних засобів різних знакових систем, що є семантично вагомими для розкриття змісту тексту, актуалізації певної інформації тощо. Такі графічні елементи поки належать до нетрадиційних засобів творення мовної гри, помітно підвищують експресивність тексту і формують нові смисли. Лінгвістичні ігри стають «стихією українських сучасних авторів», дають змогу митцям вислизнути з-під влади офіційної культури й звільнитися від ідолів і масок тоталітарного минулого. Завдяки чому література водночас стає діалогічною і навіть полілогічною, а «мовний потік набуває форми тілесності» [4, с. 24]. Відтак, у мові сучасних письменників фіксуємо лексеми, до складу яких входять, окрім букв кирилиці, графічні знаки, цифри, символи чи виділені графічно (за допомогою шрифту, латини) сегменти – слова і частини слів.

Появу графоакцентованих мовних одиниць пов'язують з якісно новим етапом розвитку сучасної комунікації, який характеризується, з одного боку, демократизацією, відносною нестабільністю і необов'язковістю дотримання норм, а з іншого – тотальним збільшенням інформації і, як наслідок, її розподілом між різними каналами сприйняття, що зумовлює частотну візуалізацію інформації, яка передається. Спостерігаємо «експлікацію зображення», постійне перетворення власне мовленнєвої комунікації на відеовербальну [1, с. 19].

Цілком поділяючи точку зору про те, що «елементи письма – чи то буква, чи розділовий знак – вийшли за межі власне письма та його технічних засобів, включившись у семіотичні механізми й посівши своє місце в мовній картині світу» [7, с. 11], ми досліджуємо використання нетипових графічних засобів у процесах оказіональної деривації, що в теорії В. П. Ізотова, одного з перших лінгвістів, які звернули увагу на словотвірний потенціал графічної системи, отримало назву графіксації [6, с. 76]. Науковець тлумачить графіксацію як «спосіб утворення слів, за якого словотворчим формантом є графічні та орфографічні засоби мови (графічне виділення, пунктуаційні знаки тощо)» [6, с. 83]. Це такі способи і прийоми створення нових слів як капіталізація *(пРЕЗИДЕНТ, ВІЧна істина)*, парентезис *(тіл(у)рка, (не)спокій)*, дефісація *(со-лі-дар-ність, до-о-овго, аб-сурдист)*, ідеографіксація *(рест☺ратор, Єшафотом)* тощо. Лексеми, створені шляхом графіксації, дослідник називає графіксатами [6, с. 83].

На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки вивчення цього оказіонального способу творення лексичних інновацій набуває особливої популярності: проблемами аналізу й теоретичного обґрунтування графоорфографічного способу словотворення досліджує низка українських та зарубіжних науковців (І. К. Ворзіч, Д. В. Гугунава, О. А. Земська, Є. А. Карпіловська, Ж. В. Колоїд, Ч. С. Ляхур, Т. В. Попова, О. А. Стишов, І. В. Страмліч-Брезнік та ін.). Однак статус неолексем, утворених таким способом до сьогодні чітко не визначений, про що свідчить значна кількість синонімічних термінів, які використовують на позначення цього явища: графодеривати (В. П. Ізотов, Т. В. Попова), графічні неологізми (Є. А. Карпіловська), неографізми (Л. П. Амірі, Г. М. Вокальчук, Ж. В. Колоїз), слова-ай-стопери (В. В. Горбань, С. В. Ільясова), графосемантизми, графоакцентовані одиниці (О. А. Стишов) тощо. Розмаїття підходів до тлумачення графодеривації зумовлює **актуальність нашого дослідження**.

Метою статті є дослідження специфіки словотворення в сучасних українських текстах письменників-постмодерністів. Мета зумовила такі **завдання**: створити типологію графічних словотвірних засобів у сучасній прозі; розглянути семантичні особливості графодериватів та з'ясувати їх роль у художньому тексті.

Серед найпоширеніших прийомів утворення графодериватів у постмодерністському художньому тексті є ненормативне оформлення частини слова великими літерами для виділення одного чи кількох сегментів лексеми. Найчастіше в такий спосіб автори намагаються розширити семантичні межі слова, звернути на нього увагу читача, напр.: *На оказії були запримічені блок партій Четвертого Рейваху та* ***ПроЗсуфнутої*** *партії у повному складі* (Л. Дереш); *А від* ***слОва*** *«зіер» –* ***словА*** *«стоп», «стоптати» і «степ»* (Ю. Іздрик).

Шукаючи в літерному виділенні глибинний зміст, реципієнт надає особливу увагу елементам слова і новоствореним словам загалом, що виділяються з мовного потоку. Коли читач звертає увагу на графічно виділене слово, то для нього загальний зміст тексту вже випливає із цього слова. Неографізм набуває семіотичності і стає знаком того фрагмента, у якому вжитий, напр.: *Так-так, досить непогані* ***веРлібеРи!*** (Л. Дереш); *У просторі поза всякими стінами і дверима, просторі в* ***НеБутті*** *зійшлися дві сили. Але далі вже про всіх і* ***Непо-***

© С. М. Мельник, 2014

слідовно (І. Карпа). Причому в кожному окремо взятому контексті графічне оформлення окремого елемента слова великими літерами має своє значення: у першому повторення однієї і тієї самої літери, що реалізує звуковий повтор, підтверджує вірогідність сказаного, у другому – ненормативне оформлення загальної назви акцентує увагу на афіксальній частині лексеми, яка виражає заперечення.

Активна глобалізація й американізація дійсності призвела до того, що в українських прозових текстах активно функціонують не лише іншомовні лексичні одиниці, але й такі, у яких запозиченими є знак чи морфема, напр.: *На диску «**Reйваху**» № 1, наприклад є музика гуртів, що виступили на вечірці, поезії, ознайомлюючи статті з місцевими художниками* (Л. Дереш); *Під табличкою з написом «Кабінет БІОЛОГІЇ» Юрко чорним Діминим маркером великими літерами написав: **БАНZАЙ*** (Л. Дереш); ***Доброго** дня, пане **Югію**. Як ся маєте, пане Югію?* (Л. Дереш). Ужиті в наведених фрагментах тексту графоакцентовані лексеми ще називають поліграфіксатами [5, с. 465], оскільки вони створені шляхом контамінації, суміщення графічних засобів різних мов на основі їхнього структурного, функціонального чи асоціативного зближення.

Варто відзначити, що графічні експерименти сучасних письменників не обмежено літерним виділенням і оперуванням графічних засобів інших мов. Якщо автор прагне представити художній текст специфічно, так, щоб певний фрагмент тексту суттєво відрізнявся від основного, використовують здебільшого позатекстові засоби, знаки пунктуації. Відтак, не менш продуктивним способом графічної акцентуації лексеми вважаємо дефісацію. Дефісація реалізується в трьох основних варіантах: 1) поскладове розбиття слова на дефіси, напр.: ***Со-лі-дар-ність**! Правильно, солідарність* (С. Жадан); *Але він направду був культовим чуваком, і його можна було гарненько **ви-ко-рис-то-ву-ва-ти*** (І. Карпа); ***Ми-лу-ва-ти-ся**. Я от заздрю людям, котрі вміють це чесно робити* (І. Карпа); 2) виокремлення дефісом семантично вагомого з погляду автора фрагмента слова, здебільшого префікса чи останнього складу лексеми, напр.: *Ці концепції дозволяють відчути зв'язок з епохою 60-их, коли схожі ідеї постулював гарвардський професор Тімоті Лірі з його теорією **ре-імпринтування** особистості* (Л. Дереш); *Так от, **не-Даньо** мені вже не давався чути чорті скільки* (І. Карпа); *Зовсім недавно, коли ще не зникла тонка межа між сном і **не-спанням**, Дарця пішла в кімнату Семпльованого і Малаяма* (Л. Дереш); *...у сні четвертовано **нав-піл** і були мені в сні кава і **сигаре-ти** і не знищив я світ не почистивши **зу-би** і небавом пішов на берлінську **робо-ту** але вдарили молот великий і молот **малень-кий**...* (Ю. Іздрик); 3) розбиття слова на два чи більше елементи, кожен з яких є семантично повною одиницею, напр.: *Вогко. Зелено. **Рівно-мірно*** (І. Карпа); *Поза очі Діму називали «**психо-хологом**», тому що він сміявся високо й дзвінко, так що було виразно чути кожне «хо-хо-хо!»* (Л. Дереш); *Чого так часто приїздить цей **Верто-Льотчи**к?!* (І. Карпа). За допомогою дефісації автор наближує власне мовлення та мовлення персонажів до розмовного, тобто дефіс втілює інтонаційне забарвлення висловлювання, нівелюючи межі між усним та писемним мовленням, об'єднуючи художній текст і живе мовлення. Іноді засобом фрагментації лексеми можуть бути елементи інших знакових систем, зокрема математичні символи, крапки, напр.: *Дивно, але в це «усіх» я не включаю себе... Кохана. **Ко=хана**. Хай так* (І. Карпа); *...наприклад «у». означає не «утопію» як раніше а «умовність» умовна одиниця умовна вічність умовне життя **у.нр у.гкц у.апц у.на-у.нсо у.рср** зате щовечора, докладно о 00.00 з радіоточки нам співає **на...добра...ніч** умовна пташка **нах...тіґаль** ... нахтіґальська пісня над головою – шенгенський німб довкола – **у.нісекс у.сім** бажає добра і **зла...годи** та раптом ліфт зупиняється розходяться ґратовані стулки і на порозі бачиш убивцю* (Ю. Іздрик).

Доволі часто дефісація поєднується із гама-редуплікацією (термін Т. В. Попової), тобто таким способом графічного оформлення неолексем, за якого одна з букв повторюється декілька разів: *Яка гидка маячня. **Ма-я-ччч-ня*** (І. Карпа); *Далі він робить кілька по-продюсерськи професійних тяг, разом із подушкою-думкою злазить з табуретки, влягається на **тра-аа-аві**…* (Ю. Іздрик). Такий тип графічної акцентуації лексеми сприяє її смисловому й емоційному виділенню з мовного потоку.

Створення неолексем за допомогою сегментних засобів різних кодових систем, одна з яких не є мовною, теж релевантна для творчості сучасних письменників. За аналогією до рекламних текстів, які передбачають насамперед візуальне сприйняття інформації, експерименти з вербальними і невербальними знаками, у своїх текстах автори послуговуються цифрами, спеціальними математичними та типографічними знаками.

Словесно-цифрова контамінація, яка передбачає використання цифр як словотвірного форманта, творить особливий тип слів-ребусів, напр.: *7 по сім днів. 7777777 семірок. (7**ок**, семиоких семітів)* (І. Карпа); *Чомусь добре запам'яталася музика, особливо дві речі. Стінґ «LittleAlien» і **5'ніца**: «Я солдат... Я не спал пять лет и у меня под глазами мешки, я сам не видел, но мне так сказали..».* (Ю. Андрухович). Саме в наведених фрагментах реалізовано принцип «подвійного семіозису» – поєднання різних знакових систем – графічної та мовної. Накладання однієї знакової системи на інші в межах однієї лексеми перемикає увагу читача, який змушений розгадати ребус, щоб поєднати у сприйнятті різні вербальні та невербальні елементи. Лише співіснування, взаємодія цих систем, а не роздільне їх сприйняття дає змогу представити багатовимірну гру, що реалізується автором у сучасній прозі. Використання в художньому тексті графоакцентованих лексем такого типу часом не лише втілює творчі інтенції автора, але й зреалізовує суто прагматичну мету, зокрема уможливлює уникнення ненормативної лексики, напр.: *Ромко та Тимофій або спали, або займалися чимось цікавішим за листування. Нічого, колись вони це отримають. «**3.1415926535дар.** Цілую»* (Л. Денисенко).

Аналіз графодериватів, що функціонують у текстах сучасних художніх творів, дає підстави твердити про низку семантичних особливостей означених інновацій, а саме:

1) лексичне значення графоакцентованих лексичних інновацій зазвичай не визначене і розмите, воно не піддається точному й однозначному тлумаченню, оскільки ґрунтується на їх асоціативному сприйнятті і культурно-мовній компетентності реципієнта: «Розуміння при цьому передбачає сприйняття нової неподільної структури, у світлі якої усі попередні крупинки знання займають свої місця і виявляють між собою природ-

ний зв'язок; при чому унаслідок цього процесу раптово виникають нові численні, раніше невідомі смисли. Ці взаємозв'язки і сприймає наша підсвідомість, актуалізуючи неусвідомлені умовиводи» [2, с. 281].

2) графодеривати характеризуються двоплановістю семантики – актуалізацією не тільки поверхового значення, але й тих смислів, що зумовлені внутрішньою формою слова і його асоціативним потенціалом. Семантика таких похідних слів, на думку Д. В. Гугунави, є сукупністю рівноправних віртуальних світів, що надзвичайно вдало співіснують [3, с. 8].

3) значення графічних інновацій часто має зв'язаний характер і розкривається з огляду на контекст, культурно-історичне тло.

Потрібно відзначити, що графічні інновації за своєю природою поліфункціональні: їм властиві номінативна, експресивна, емотивна, оцінна, символічна та інші функції, однак основними вважаємо експресивну, оцінна, що зумовлено ігровою природою графоакцентованих лексем, чи номінативна. Усі інші функції є периферійними.

Таким чином, розглянуті випадки графічної акцентуації лексичних одиниць свідчать про демократизацію мовних норм, зміну культурної парадигми й естетичних уподобань як сучасного автора, так і читача. Вони втілюють ігровий принцип творення сучасного прозового тексту, що на думку більшості теоретиків постмодернізму (І. В. Азєєва, Т. І. Гундорова, Д. В. Затонський, М. Н. Епштейн, Я. Ю. Голоболродько та ін.), є пріоритетним.

Перспективними напрямками наших подальших студій є глибше та системне дослідження нових словотвірних процесів у сучасній постмодерністській прозі, оскільки вони, на нашу думку, становлять один з провідних факторів розвитку та вдосконалення системи сучасної української мови.

Література:

1. Анисимова Е. Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов) : учеб. пособие для студ. фак. иностр. яз. вузов / Е. Е. Анисимова. – М. : Издат. центр «Академія», 2003. – 128 с.

2. Бом Д. Специальная теория относительности / Д. Бом ; [пер. с англ. Н. В. Мицкевича]. – М. : Мир, 1967 – 288 с.

3. Гугунава Д. В. Специфика словопроизводства в литературной критике произведений постмодернизма: автореф. дисс. на соискание ученой степни канд. филол. наук : спец. 10.02.01 – русский язык / Д. В. Гугунава. – Нижний Новгород, 2003. – 17 с.

4. Гундорова Т. І. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн / Т. І. Гундорова. – К. : Критика, 2005. – 264 с.

5. Иванова Г. А. Графические гибриды: к проблеме языкового статуса / Г. А. Иванова // Русский язык: исторические судьбы и современность: сборник трудов IV Международного конгресса исследователей русского языка (г. Москва, МГУ, 20-23 марта 2010 года). – М. : Изд-во МГУ, 2010. – С. 465–466.

6. Изотов В. П. Параметры описания системы способов русского словообразования / В. П. Изотов. – Орел : Изд-во ОГУ, 1998. – 149 с.

7. Кириллица – латиница – гражданица: Коллективная монография / [отв. ред. Т. В. Шмелева]. – Великий Новгород : НовГУ имени Ярослава Мудрого, 2009. – 340 с.

УДК 811.111'367.623

Н. О. Мельничук,
Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича, м. Чернівці

КОНОТАТИВНА СЕМАНТИКА АНГЛІЙСЬКИХ ЕМОТИВНИХ АД'ЄКТИВІВ

Опис семантичної будови емотивних одиниць дає можливість адекватно реконструювати світ емоцій людини та допомагає краще зрозуміти як він втілюється в мові. Компоненти конотації в структурі лексичного значення емотивного ад'єктива є важливими характеристиками мовних засобів, що вживаються для кодифікованого вираження емоцій в мовленнєвому спілкуванні, справляючи емоційний ефект на реципієнта. Проблема є важливою для дослідження, адже емотивний прикметник характеризується складною семантичною структурою та виконує прагматичну функцію в мовленні.
Ключові слова: *емоція, семантична структура, конотація, емотивність, експресивність, оцінність.*

Описание семантического строения эмотивных единиц дает возможность адекватно реконструировать мир эмоций человека и помогает лучше понять как он воплощается в языке. Компоненты коннотации в структуре лексического значения эмотивного адъектива являются важными характеристиками языковых средств, употребляемых для кодифицированного выражения эмоций в речевом общении, производя эмоциональный эффект на реципиента. Даная проблема важна для исследования, поскольку эмотивное прилагательное характеризуется сложной семантической структурой и выполняет прагматическую функцию в речи.
Ключевые слова: *эмоция, семантическая структура, коннотация, эмотивность, экспрессивность, оценочность.*

The description of semantic structure of emotive units enables to reconstruct adequately the world of human emotions and helps to understand better how it is embodied in the language. Components of connotation in the structure of lexical meaning of emotive adjective are important characteristics of linguistic units that are used for a codified expression of emotions in speech communication, producing an emotional effect on the recipient. This problem is important for research because emotive adjective is characterized by a complex semantic structure and fulfils a pragmatic function in speech.
Key words: *emotion, semantic structure, connotation, emotiveness, expressiveness, evaluation.*

Мова як поліфункціональна універсальна система знаків є засобом формування, передачі та вираження думок, почуттів та оцінок. Реалізуючи свою основну функцію – прояву мислення в процесі комунікації [9, с. 140], мова слугує не тільки для передачі інформації, а й для вираження внутрішнього світу мовця, який стає об'єктом мовної номінації. Унікальність емоцій порівняно з іншими об'єктами номінації виявляється, насамперед, у різноманітті та багатстві мовних засобів їх вираження, до яких відноситься відповідна лексика, синтаксичні конструкції та інтонація.

Системний підхід до вивчення лексики англійської мови викликає необхідність виявлення закономірностей функціонування її окремих компонентів. Стаття присвячена дослідженню проблеми семантики конотації в структурі емотивних прикметників англійської мови. Актуальність обраної тематики зумовлена необхідністю визначення природи емотивної лексики та її мовностилістичних особливостей, що є однією з найважливіших проблем сучасної лексичної семантики, адже глибинний аналіз семантичної будови емотивних одиниць дає можливість адекватно реконструювати світ емоцій людини та допомагає краще зрозуміти як він втілюється в мові та мовленні. Дослідження дає можливість виокремити основні характеристики емотивних елементів та дослідити особливості їх вживання в англійській мові. Метою розвідки є відображення мовленнєвої реалізації психологічного аспекту емоційності в структурі англійських ад'єктивів за допомогою конотативної семантики, присутньої в їх лексичному значенні. Поставленою в дослідженні метою передбачено виконання таких завдань як визначення ролі емотивної лексики в мові та мовленні, встановлення особливостей функціонування основних компонентів конотації в структурі лексичного значення слова та аналіз їх особливостей в семантиці англійських емотивних ад'єктивів.

Вивчення лінгвістичної категорії емотивності, а також засобів її вираження стали предметом дослідження таких видатних мовознавців як Ю. Д. Апресян, Н. Д. Арутюнова, В. І. Шаховський, Л. Г. Бабенко, Н. А. Лук'янова та інших. Лінгвістами визнається специфіка даної лінгвістичної категорії поряд з іншими компонентами конотативної складової лексичного значення слова та необхідність їх глибинного дослідження на основі визначених мовних одиниць, таких як прикметники, адже таке дослідження дає можливість простежити особливості використання носіями мови певних слів з прагматичною метою.

Новизна обраної тематики полягає в орієнтації сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення змістовного аспекту мови та дослідження функціонально-семантичної категорії емотивності в її мовних і мовленнєвих засобах реалізації, зокрема в структурі англійських ад'єктивів. Науково-методологічна база роботи передбачає узагальнюючий огляд термінології обраної тематики в лінгвістиці та добір ілюстративних матеріалів, які яскраво демонструють втілення психологічної категорії емоційності в мові та мовленні, що дає змогу співвіднести одиниці, що розглядаються з системою англійської мови загалом.

Вивчення емоцій є винятково важливим для розуміння найширшого кола проблем індивідуального досвіду та людської діяльності в цілому. Багатогранність, неповторність та неоднозначність варіацій емоцій значно ускладнюють їх пізнання та вивчення. У психології питання визначення емоцій є таким же важким, як і оволодіння ними [13, с. 3–4]. Наприклад, видатний психолог О. М. Леонтьєв визначає емоції як психологічні стани людини, «які мають чітко виражений ситуаційний характер, тобто виражають оцінне особистісне ставлення до ситуацій, які виникають або є можливими, до своїх проявів в них і своєї діяльності» [10, с. 77–78]. В свою

© Н. О. Мельничук, 2014

чергу, К. Е. Ізард називає емоцією «дещо, що переживається як почуття (feeling), яке мотивує, організовує та направляє сприйняття, мислення та дії» [8, с. 27].

Якщо емоція як психологічна категорія є відображенням в свідомості людини її ставлення до навколишньої дійсності, то результат її перевтілення в мовну категорію називають емосемізмом або емотивом, який вважається «мовною одиницею в семантичній структурі якої є емоційна частка у вигляді семантичної ознаки, семи, семного конкретизатора, знання, завдяки чому ця одиниця адекватно вживається всіма носіями мови для вираження емоційного ставлення чи стану» [12, с. 24–25]. Емотиви не співвідносяться безпосередньо, як це роблять індикативні слова, з предметами та явищами дійсності. Вони співвідносяться, в першу чергу, з типізованими емоціями, які викликаються цими предметами. Проте, на відміну від ментальних станів, які досить легко вербалізуються суб'єктом, описати емоції номінативними одиницями є завданням не з легких, адже «слову, що позначає емоцію, майже неможливо дати пряме лексикографічне пояснення» [2, с. 12]. Крім того, неможливо встановити відповідні засоби вербалізації для кожної емоції, тому що, з одного боку, для вираження одних і тих же емоцій використовуються різні мовні засоби, а з іншого, одні й ті ж мовні засоби можуть бути використані для вербалізації різних емоцій.

Серед вчених-лінгвістів і досі відсутній єдиний погляд, які саме лексичні засоби мови слід зараховувати до емотивної лексики: І. В. Арнольд [3] виключає зі складу емотивів слова, що називають емоції та почуття; Е. Вайгла [4] вважає, що до емоційної лексики слід зараховувати слова, які є носіями інформації про емоційне ставлення мовця до дійсності, тобто слова з об'єктивно притаманним їм емоційним значенням. Тобто, лексика, що називає емоції, має асоціативно-емотивний характер, тому що вона, не виражаючи емоції, асоціативно відправляє свідомість мовця до сфери емоцій [12, с. 93]. Вона є лише логічною думкою мовця про почуття, тоді як лексика, що виражає емоції є безпосередньою їх маніфестацією в мовленні та супроводжується внутрішнім і зовнішнім переживанням мовця. Саме цей тип мовних засобів має емотивний характер, їх основною та невід'ємною характеристикою є емотивність. Таким чином, основним принципом зарахування слова до рядів емосемізмів, на думку більшості лінгвістів, є зовнішня функціональна ознака: якщо слово виражає чи здатне виражати емоції, то воно є емотивним.

Емотивна лексика значно відрізняється від номінативної, адже її семантичним призначенням є не тільки номінація денотата, але й вираження емоційного ставлення мовця до ситуації спілкування чи до предмету мовлення. Цікавим є той факт, що в мові переважають емотиви несхвалення [12, с. 57], тобто емоції засудження, догани, тощо можуть виражатися набагато різноманітніше, ніж схвалення: «Now she could enjoy herself without fear. But as she accompanied Dolly to the bar, Julia thought how **disgusting** men were… It gave Julia a **nasty** turn… She could always cry easily, and she was really so **miserable** now that she did not have to make even a small effort» [15, с. 113–151].

Внутрішня форма слова будь-якого слова, зокрема і емотива є надзвичайно складною семантичною структурою та містить в собі цілий ряд складових [1, с. 130–131], серед яких різні дослідники виокремлюють два (денотація та конотація) або три (конотація, денотація та образний компонент) макрокомпоненти, які відносяться відповідно до логіко-предметної, емотивної та функціонально-стилістичної сфери.

Денотативний макрокомпонент складає понятійну частину лексичного значення, а конотативний відображає ставлення мовця до ознак денотату. Обидва компоненти тісно пов'язані між собою в структурі семантики слова, адже денотація відображає основні понятійні ознаки номіната, а конотація відповідає за їх оцінку та емоційне ставлення мовця до них, за рахунок чого створюється прагматичний ефект від значення слова для людини.

Зарубіжні та вітчизняні лінгвісти часто підкреслюють у конотації ознаку додатковості до денотативного аспекту значення та стверджують, що конотація є вторинною стосовно денотації. Особливо дискусійною серед лінгвістів є проблема природи конотації, адже дослідники висловлюють протилежні думки щодо її мовного або мовленнєвого походження. Системність конотації та її закріпленість в лексичному значенні як додаткового змісту визнається у випадку реалізації нею емотивної функції мовних одиниць, тобто функції втілення емоційно-оцінного ставлення мовця до дійсності. Якщо ж ситуація передбачає спеціальний вплив на реципієнта задля створення прагматичного ефекту, мова йде про мовленнєву (ситуативну, узуальну) природу конотативного значення, проте вона не виключає попередню функцію, адже постулювання системно-мовного характеру конотації майже завжди передбачає її мовленнєву реалізацію [12], яка безпосередньо пов'язана з вираженням суб'єктивного ставлення мовця не до денотату, а до конкретного адресата або предмета повідомлення: «For God's sake don't look so **unhappy**. I can't bear it. Oh, Julia, Julia, I love you so much, I can't make you so **miserable**. I'll accept anything. I'll make no demands on you» [15, с. 98].

За своєю структурою конотативний аспект значення слова є досить складним, а тому при традиційному розумінні до його складових лінгвісти зараховують такі супутні логіко-предметному змісту компоненти як емотивність (емоційність), оцінність, експресивність (інтенсивність), образність та інші. В лінгвістичних дослідженнях зазначені компоненти розглядаються в різних комбінаціях. Наприклад, Л. М. Васильєв визначає конотацію як результат логічно слабо розчленованого відображення дійсності, що пов'язаний з чуттєво-ситуативним мисленням та зараховує до його складу експресивно-образний, емоційно-образний, емоційно-оцінний та модально-оцінний зміст [5, с. 91]. Крім того, деякі науковці називають в рамках конотації прагматичний, національний, ідеологічний і культурологічний компоненти, а тому говорять про додаткові її відтінки, зумовлені соціальними, культурними та ситуаційними аспектами комунікації. Таким чином, конотація є багатошаровим і чітко структурованим утворенням, елементи якого виконують надзвичайно важливі функції в мові та мовленні: емотивність відображає емоційне переживання певного явища суб'єктом, експресивність володіє здатністю підсилювати вплив на адресата мовлення, оцінність відповідає за позитивну чи негативну реакцію мовця, стилістичний елемент має за мету виявити належність слова до певної сфери спілкування, інтенсивність відповідає за ступінь прояву певної ознаки об'єкта.

Емотивно-оцінне ставлення мовця до позначуваного є одним зі смислових компонентів конотації та доповнює раціональну оцінку, що входить до змісту одиниці мови. В системі лексичних засобів є велика кількість одиниць, зміст яких є результатом взаємодії в слові чуттєвого та раціонального, номінативних і стилістичних (оцінних) компонентів [11, с. 95]. До цих засобів, безумовно, належать і ад'єктивні одиниці, адже вони відображають не тільки зовнішній, але й внутрішній світ людини, її відношення до оточуючою дійсності, яка, як правило, має ціннісний характер.

Конотативний макрокомпонент лексичного значення є домінуючим у прикметниках відповідно до їх комунікативної функції; в такому випадку основними в їх структурі стають емотивні, оцінні та експресивні складові, на противагу понятійному компоненту. Саме це визначає семантичну спеціалізацію емотивних прикметників, адже для ад'єктивів як класу слів у загальному характерно поєднання семантичної та прагматичної функцій, а тому роль конотативного компонента в словах даної частини мови є особливо вагомою [7, с. 54–55].

Для сучасної англійської мови [14] характерно функціонування емотивних прикметників, що характеризуються різноманітністю оцінної семантики та володіють певною експресією: ***considerate*** *– always thinking of what other people need or want and being careful not to upset them;* ***disgusting*** *– extremely unpleasant and making you feel sick, shocking and unacceptable;* ***exuberant*** *– happy and full of energy and excitement;* ***foolish*** *– a foolish person behaves in a silly way or looks silly;* ***harassed*** *– anxious and tired because you have too many problems or things to do;* ***unhappy*** *– feeling worried or annoyed because you do not like what is happening in a particular situation;* ***infuriating*** *– very annoying;* ***miserable*** *– extremely unhappy, for example because you feel lonely, cold, or badly treated;* ***nasty*** *– nasty behaviour or remarks are extremely unkind and unpleasant;* ***pompous*** *– someone who is pompous thinks that they are important, and shows this by being very formal and using long words;* ***sympathetic*** *– caring and feeling sorry about someone's problems;* ***tender*** *– and careful in a way that shows love;* ***vain*** *– someone who is vain is too proud of their good looks, abilities, or position – used to show disapproval.*

За своєю семантикою прикметники є надзвичайно багатоплановими, адже сигніфікативний характер їх значення зумовлює безліч семантичних особливостей цих одиниць, насамперед, це об'єднання в їх структурі семантичного та прагматичного аспектів мови, що відображається в значенні цих лексичних одиниць та в їх вживанні. Як стверджує О. М. Вольф [6], для прикметників як класу слів характерна наявність суб'єктивно-оціночних значень та відповідних конотацій, а це означає, що в семантиці прикметників відображається власне семантичний і прагматичний плани висловлювання, на відміну від інших частин мови, в яких зв'язок цих аспектів реалізується тільки у висловлюванні.

Досліджені емотивні прикметники є оцінними щодо понять «добре/погано», а також характеризуються експресивністю, а тому ці слова не можуть не мати прагматичного навантаження в реченні: «**Pompous** old ass, she hissed as she went down in the lift… I know all about it now. To tell you the truth I think it's rather **disgusting**». [15, с. 169–179].

Таким чином, конотація прикметника як частина його семантики має поліструктурний семний характер і тісно взаємодіє з екстралінгвістичними чинниками, адже всі додаткові семантичні, стилістичні чи прагматичні відтінки значення слова будуються саме на її основі.

Проведене дослідження робить певний внесок у розробку теорії емотиології в лінгвістиці та аналізу емотивних прикметників в теорії лексичної семантики. Перспективи використання та подальшого дослідження даної тематики полягають у глибинному аналізі семантичної структури англійських емотивних ад'єктивів, їх прагматичної функціональності та вивченні їх основних лінгвостилістичних особливостей.

Література:

1. Антрушина Г. Б. Лексикология английского языка: учеб. пособие для студ. вузов, обуч. по пед. спец. / Г. Б. Антрушина, О. В. Афанасьева, Н. Н. Морозова. – 3-е изд., стер. – М. : Дрофа, 2001. – 387 с.

2. Апресян В. Ю., Апресян Ю. Д. Метафора в семантическом представлении эмоций / В. Ю. Апресян, Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 1993. – № 3. – С. 12-35.

3. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка / И. В. Арнольд. – 3-е изд. – М. : Просвещение, 1990. – 300 с.

4. Вайгла Э. А. О разновидностях эмоциональной лексики / Э. А. Вайгла // Труды по русской и славянской филологии. – № 14. – Тарту, 1970. – С. 75–78.

5. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика: Учебное пособие / Л. М. Васильев. – 2-е изд., доп. – М. : Книжний дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 192 с.

6. Вольф Е. М. Грамматика и семантика прилагательного / Е. М. Вольф. – М., 1978. – 201 с.

7. Деева И. М. Полисемия и моносемия в сфере английских прилагательных: учебное пособие к спецкурсу / И. М. Деева. – Л. : ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1988. – 67 с.

8. Изард К. Э. Психология эмоций / К. Э. Изард. – СПб. : Издательство «Питер», 1999. – 464 с.

9. Колшанский Г. В. Лингво-гносеологические основы языковой номинации / Г. В. Колшанский // Языковая номинация. – М., 1977. – С. 140.

10. Леонтьев А. Н. Потребности, мотивы, эмоции / А. Н. Леонтьев // Психология мотивации и эмоций. – М. : ЧеРо, 2002. – 751 с.

11. Уфимцева А. А. Лексическое значение: Принципы семиологического описания лексики / А. А, Уфимцева. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 240 с.

12. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский. – М. : ЛКИ, 2008. – 208 с.

13. Handbook of Emotions / edited by Michael Lewis, Jeannette M. Haviland-Jones, Lisa Feldman Barrett. – The Guilford Press, 2008. – 848 p.

14. Longman Dictionary of Contemporary English. – Harlow : Longman, Pearson Education, 2009. – 2082 p.

15. Maugham W. S. Theatre / W. S. Maugham. – Vinnizja : Nova Knyha, 2002. – 312 p.

УДК 81.373'338 (167:70-91'27)

Н. О. Михальчук,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

ТИПИ КОНВЕРТУВАННЯ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті окреслено особливості конвертивного словотвору в сучасній англійській мові. Охарактеризовано семантико-морфологічне подовження як різновид конверсії. Описано процеси утворення дієслів та прикметників під час конвертування лексичних одиниць. Обґрунтовано відмінності таких типів конвертивного словотвору, як реконверсії або зворотної конверсії, часткової конверсії, транспозиції тощо. Проаналізовано особливості конверсії у творах Меріл Спарк «Чорна мадонна» та «Апокаліпсис місіс Пінкертон».

Ключові слова: *конверсія, конвертивний словотвір, типи конвертування лексичних одиниць, семантико-морфологічне подовження, реконверсія, часткова конверсія, транспозиція.*

В статье описаны особенности конвертивного словообразования в современном английском языке. Дана характеристика семантико-морфологическому удлинению как виду конверсии. Описаны процессы образования глаголов и прилагательных во время конвертирования лексических единиц. Обоснованы отличия таких типов конвертивного словообразования, как реконверсия или обратная конверсия, частичная конверсия, транспозиция. Дан анализ особенностям конверсии в произведениях Мерил Спарк «Чорная мадонна» и «Апокалипсис миссис Пинкертон».

Ключевые слова: *конверсия, конвертивное словообразование, типы конвертирования лексических единиц, семантико-морфологическое удлинение, реконверсия, частичная конверсия, транспозиция.*

In this article we described the peculiarities of conversion in contemporary English. Semantic and morphological lengthening as the type of conversion were characterized. The processes of word-building of verbs and adjectives were described. This article deals with the problem of types of conversion, such as reconversion or back conversion, part conversion, transposition. The peculiarities of conversion in the stories of «Black Madonna» and «Miss Pinkerton's Apocalypse» by Muriel Spark were analyzed.

Key words: *conversion, word-building by conversion, types of conversion, semantic and morphological lengthening, reconversion, part conversion, transposition.*

Конверсія є досить поширеним типом словотвору. Суттєве зростання її продуктивності припадає на початок новоанглійського періоду, адже через втрату закінчень форми слова не відносяться до окремого граматичного класу за певним критерієм. Процес конверсії стосується як сталих зразків, так і випадків, властивих, головним чином, XX століттю, хоча й до сих пір в сучасній англійській мові конверсія має неабияке значення та сприяє утворенню нових лексичних одиниць. Тому **завданнями** нашої статті є:

1. Окреслити особливості конвертивного словотвору, який поширився на складні слова та запозичення.
2. Охарактеризувати семантико-морфологічне подовження як різновид конверсії.
3. Описати процеси утворення дієслів та прикметників під час конвертування лексичних одиниць.
4. Проаналізувати особливості конверсії у творах Меріл Спарк «Black Madonna» («Чорна мадонна») та «Miss Pinkerton's Apocalypse» («Апокаліпсис місіс Пінкертон»).

Аналіз конверсії з історичної точки зору показує, що значна частина конвертованих утворень з'явилася внаслідок зникнення закінчень, і слова, що належали до різних частин мови (особливо, іменники та дієслова), набули однакового правопису та спільної вимови. Це стосується таких пар, як laugh v – laugh n, shape v – shape n, yield v – yield n тощо. З цієї причини, на нашу думку, слід розрізняти омонімічні пари, які утворилися внаслідок втрати значень, і ті, що утворені власне за допомогою конверсії.

Більш складний процес відбувався з деякими запозиченнями, що стали широковживаними одиницями повсякденного мовлення. Так, у XI – XII ст. у мові з'явилася лексема pass, запозичена з французької мови. Спочатку вона мала форму passer і вживалась у функції як іменника, так і дієслова. З часом закінчення втратилось. Слово увійшло до складу численних словосполучень – to pass beyond (by, over, through, away, forth, in, off, on, out) – та має деривативи passable, passableness, passably, passage, passant, passed, passing, passement, passenger, passer, passibility, passible, passingly, passingness, passless. До цього можна додати ще численну кількість складних слів, до яких воно входить.

Конвертивний словотвір також поширився на складні слова. Це можуть бути як дієслова, утворені від іменників, так і іменники, що походять від дієслів. Нові іменники утворюються також від дієслівних конструкцій, наприклад: a black-out «часткове скорочення робочого дня», a hair-do «зачіска» та прикметників з прислівниками, наприклад: a high-up «особа, яка займає високу посаду». Окремі складні іменники можуть вживатися атрибутивно, напр.: round-the-clock «цілодобовий», off-the-record «конфіденційний», teen-age «підлітковий». Останнім часом конвертуються навіть граматичні форми, наприклад: It is a *has-been* story.

На окрему увагу заслуговує семантико-морфологічне подовження як різновид конверсії. Як правило, це – дієслова, утворені від іменників, що, у свою чергу, походять від дієслів. У конвертованих парах consignment – to consignment, shipment – to shipment, community – to community, vacation – to vacation похідні дієслова утворені від іменників, що внаслідок суфіксації походять від дієслів to consign «замовляти», to ship «перевозити на судні», to commune «об'єднуватися», to vacate «відпочивати». Дієслова, утворені від іменників, набувають дещо спеціалізованого значення: to consignment «замовляти партію товару», to shipment «перевозити товар», to community «займатися справами спілки», to vacation «провести відпустку».

У процесі конверсії має місце зміна синтаксичної функції і парадигми слова [3, с. 119]. Ця зміна супроводжується і змінами семантичного характеру. Якщо лексико-семантичне наповнення було поєднане з дією, то

© Н. О. Михальчук, 2014

після конверсії слово приймає ознаки предметності. За умов конверсії іменника в дієслово відбувається зворотний процес. Так, у межах конвертивного процесу accent означає «акцент», а відповідне дієслово – «мати акцент», account n «рахунок» – account v «враховувати», acid n «кислота» – acid adj. «кислий». Конверсія сприяє тому, що лексичні одиниці набувають специфічних ознак, притаманних цьому слову лише як даній частині мови.

Проте, як і у кожному мовному явищі, у відношеннях конвертованих пар спостерігаються і певні закономірності, поєднані з наявністю тотожних чи майже однакових ознак [5, с. 51]. Визначено, що угрупування лексики, яка має спільне інваріантне значення, за умов використання конверсії матиме спільні ознаки і у похідних словах. Ці ознаки можуть бути інструментальними, агентивними, місцевими, причинними, наслідковими, часовими, порівняльними тощо.

Так, інструментальні ознаки обов'язково відбиваються у випадку конверсії іменника в дієслово, якщо цей іменник означає знаряддя праці, напр.: to anchor «ставати на якір», to axe «рубати сокирою», to bar «загороджувати», to basket «носити корзиною», to bat «бити палицею», to bolt «закручувати болтом», to gun «вести вогонь, стріляти», to jack «підважувати», to knife «різати ножем», to level «підважувати». Багато дієслів походять від іменників, що означають частини живих істот, напр.: to hand «тримати в руках; робити щось», to elbow «штовхатися; пробивати дорогу», to eye «спостерігати», to beak «клювати».

Значна частина конвертованих дієслів зображує виконавця дії, який не обов'язково має бути визначений експліцитно, проте розуміється як такий, що цю дію виконує, напр.: to advocate «захищати», to ally «бути союзником, спільником», to master «опановувати». Певна частина назв тварин, птахів, комах також конвертується у дієслова, набираючи часом метафоричного відтінку порівняння, напр.: to ape «перекривляти», to ass «лінуватися», to owl «полювати вночі» [4, с. 156].

Дієслова, утворені від іменників, можуть означати площину, будівлю, місце, приймати локативне значення, тобто значення, яке вказує на місце виконання дії, напр.: to arch «перекривати аркою», to bag «покласти у мішок», to bed «покласти до ліжка», to coat «одягати в пальто», to hole «ховатися у норі», to pocket «покласти до кишені». Приблизно такі ж ознаки з'являються і внаслідок зворотного процесу, коли від дієслів утворюються іменники; вони вказують на процес чи стан, напр.: affect n «вплив», bend n «вигин», fall n «падіння». Такі іменники, як a keep, a pass, a take означають наслідок дії.

Цікаві зміни семантичного характеру спостерігаються під час конверсії прикметників [8, с. 29]. Щодо прикметників, в англійській лексикології панувала думка, ніби вони майже не конвертуються, проте це не досить вірно. При переході прикметників в іменники значні зміни не спостерігаються, напр.: a mute «німий (індивід)», an old «старий (чоловік)», a private «рядовий». Значно більше прикметників конвертується в дієслова. При цьому новоутворені дієслова означають зміну стану або якості, напр.: to brief «наставляти», to direct «спрямовувати», to dry «сушити», to empty «спорожнювати», to equal «рівняти», to free «звільняти», to lame «кульгати».

Зміни семантичного характеру можуть стосуватися відтінків значення лексичної одиниці. Конверсія інколи супроводжується виникненням емоційного або жартівливого, комічного чи навіть абсурдного забарвлення, напр.: to ape «перекривляти», to dog «винюхувати». Зневажливого значення набувають іменники, утворені від дієслів, напр.: a bore «зануда», a scold «лайлива жінка». І, навпаки, дієслова, утворені від іменників, які певним чином характеризують особу, зберігають цю рису після самого по собі процесу конверсії: a slob «тюхтій» – to slob «розпускати слину».

Все це свідчить про те, що слова, утворені внаслідок конверсії, можуть приймати переносних значень та емоційних відтінків. Досить часто конверсія стосується лише одного значення багатозначного слова, що не викликає подальшого семантичного розвитку новотвору. Поряд із семантичною зміною значення конверсія складає один із найважливіших процесів словотвору сучасної англійської мови.

Як правило, одне слово у конвертованій парі має більш складну семантичну структуру. Це, переважно, слово, від якого походить конвертований варіант лексичної одиниці. Поряд з такими парами слів є багато випадків, коли визначити початкове слово досить складно, оскільки конверсія серед цих пар мала місце досить давно, і слово широко вживається у межах двох, а то і трьох частин мови [7, с. 105].

Перший критерій відбиває зміну лексико-граматичного значення у процесі конверсії, коли іменник означає істоту або конкретний предмет. Так, у взаємодії членів конвертованих пар agent n – agent v, bag n – bag v, camp n – camp v, gun n – gun v, line n – line v тощо похідні дієслова вказують на дію або процес, а їхнє лексико-граматичне значення не збігається з лексико-граматичним значенням іменників, від яких вони походять. Протиставлення значення дії, відбитої дієсловами, змістовому значенню іменників дає змогу назвати цей критерій дещо суперечливим [6, с. 67]. Цей критерій – не зовсім надійний, бо серед конвертованих пар є багато випадків, коли визначити семантичний характер відповідної похідної частини мови досить важко, напр.: pass n – pass v, rave n – rave v.

Семантичне походження конверсії іноді можна встановити за допомогою синонімії. Наприклад, такі пари, як calf v – call n, care v – care n, delay v – delay n. Аналогічними синонімами цих пар є: announce v – announcement n, attend v – attention n, postpone v – postponement n. Звідси можна зробити висновок, що іменники call, care, delay утворені від неозначеної форми дієслів. Проте, цей критерій також має значні обмеження, бо він стосується лише слів, що вирізняються складною морфологічною структурою, і з огляду на нього можна визначати лише віддієслівні іменники, а не відіменникові дієслова.

Більш широкі можливості має критерій дериваційних стосунків цілої групи слів. Дериваційні стосунки, особливо першого рівня, відбивають, зазвичай, граматичні характеристики частини мови, до якої дане слово належить. На практиці це має наступний вигляд: якщо центром угрупування є іменник (дієслово, прикмет-

ник), то і деривативи першого ступеня мають суфікси, що додаються до іменника (дієслова, прикметника). Візьмемо за приклади такі одиниці, як affect (v, n), bag (v, n) та public (adj., n). Їх деривативами першого ступеню є, відповідно, affected, bagger та publicly. Звідси можна зробити висновок (хоча він не завжди є достатньою мірою обґрунтованим) щодо походження деривативу. Проте цей критерій є актуальним лише для тих лексем, що пропонують розгалужену систему не стільки конвертованих, скільки морфологічних деривативів, а це, як правило, – широковживані слова. Щодо слів з меншою частотністю вживання або слів, які дають однаковий результат деривації і морфологічного, і конвертивного порядку, то в даному випадку цей критерій може викликати сумніви. Так, для дієслова pass v-n-n-v система морфологічних похідних може бути як pass – passed – passing, так і pass-passage – passer-by. Окремі дієслова, що мають очевидні дієслівні деривативні характеристики, як, наприклад, to reflect – reflected – reflecting, конвертованих деривативів не створюють взагалі.

Ще одним показником конверсії є критерій семантичної деривації. У стосунках конвертованих пар, скажімо, anchor n – anchor v, axe n – axe v, видно, що семантичні стосунки між ними – це стосунки первинного об'єкта і вторинної дії. І, навпаки, у стосунках таких пар, як keep v – keep n, make v – make n, очевидними постають стосунки первинної дії і вторинного об'єкту. Це – семантичний критерій внутрішньої деривації, що склалася протягом досить довгого історичного періоду. Такі стосунки підтверджуються і даними етимологічного характеру.

Реконверсія або зворотна конверсія – це мовне явище, коли одне із значень похідного за конверсією слова є джерелом утворення нового значення основи, від якої це слово походить [2, с. 36]. Новоутворене значення переходить до семантичної структури похідного слова за тих же умов, які спостерігаються і у конвертивному творенні. Іменник cable, наприклад, у значенні «металевий провідник» конвертувався у дієслово to cable зі значенням «телеграфувати». Значення «телеграфувати», у свою чергу, набуло широкого розповсюдження і викликало появу ще одного іменникового значення –»телеграма». Семантична структура вихідного іменника, відповідно, збільшилася за рахунок реконверсії.

Різниця між конверсією та реконверсією полягає у тому, що в процесі конверсії утворюється нове слово зі значенням, що співвідноситься з одним із значень вихідного слова, тоді як за умов реконверсії слово набуває лише нового значення. Останнє буде завжди співвідноситися з тим значенням похідного слова, яке виникло самостійно [1; 4; 8].

Значення похідного слова може з'явитися в обсязі семантичної структури внаслідок метафоричного або метонімічного переносу, звуження або розширення його значення. Це слово також може мати одне із значень похідного дієслова, яке реконвертується у значення іменника як значення дії, акту, процесу тощо.

Про це явище згадує Н.М.Раєвська, вживаючи термін «коливання» (oscillation) [8, с. 74]. Шляхом повторної конверсії утворюються слова, які можна класифікувати двома шляхами:

а) іменник – дієслово, напр.: argument n – argument v «обмінюватися доказами» – argument n «дебати»; canvas n «різновид тканини» – canvass v «підкидати на парусині» – canvas n «збирання голосів на виборах»; dart n «зброя» – dart v «кидати (списа)» – dart n «раптовий випад»; deal n «кількість» – deal v «роздавати» – deal n «роздавання гральних карт»; help n «допомога» – help v «допомагати» – help n «порція їжі» тощо;

б) дієслово – іменник, напр.: trap v «легко рухатися» – trap n «легкий рух» – trap v «танцювати» – trap n «різновид танцю»; frame v «майструвати» – frame n «опора» – frame v «вставляти в рамку» – frame n «обрамлення».

Реконверсія – явище виключно історичного характеру, і простежити розвиток значень таких слів можна лише у діахронному плані. Це – непомітний на перший погляд, але досить активний процес розвитку полісемії похідних за конверсією слів, що є можливим у межах двох частин мови, які співвідносяться конвертивно [4, с. 157].

Серед різноманітних видів конвертування існує наступний зв'язок. Шляхом конверсії від дієслівної основи спочатку утворюється іменник. Потім цей іменник входить до складу словосполучення з широковживаними дієсловами give, have, make, take тощо. Внаслідок цього утворюється дієслівне словосполучення, причому іменник зазвичай вживається з неозначеним артиклем, напр.: to have a bite, to have a ride, to have a smoke, to give a smile, to give a whistle, to make a give, to make a do, to take a look, to take a swim тощо. У лексико-семантичній структурі цього вислову відбивається здатність конвертованого іменника вказувати на одноразову дію, яку важко відобразити за допомогою відповідного дієслова.

Часткова конверсія має місце у ряді прийменникових ідіом, напр.: in the finals, in the long run, in the know. Частково конвертовані прикметники чи дієслова мають, як правило, сталу граматичну форму.

Також слід зауважити, що з конверсією поєднане утворення синтаксичних структур з двох іменників, де один іменник модифікується іншим. Значна частина цих структур аналізується як сума безпосередньо даних складових, а тому сполучення типу a stone wall розглядаються у межах складного слова. Іменники, які входять до цієї структури, однак, – це неформальні семантичні утворення, які складають своєрідний тип граматичної організації лексичних одиниць в сучасній англійській мові [3, с. 121].

Перший компонент словосполучення типу railway station або trigger story набуває всіх ознак прикметника, особливо семантичних. Його вживання має означальний, модифікаційний характер. Важливе значення при цьому має і протилежний вплив: значення другого елемента впливає на означальні властивості першого, спонукаючи його до прилягання, наприклад: a key position «ключова позиція», computer centre «обчислювальний центр», bank interest «банківський процент», oil monopoly «нафтова монополія», agency member «член агентства», boat propeller «гвинт моторного човна», dollar bill «банкнота в один долар» тощо.

Вважається, що ці словосполучення виникли спочатку в науково-технічній галузі внаслідок поєднання двох слів для виразів, які треба було передавати за допомогою суфікса родового відмінка або більш складних при-

йменникових конструкцій. Проте, вживання іменника у функції означення, притаманне германським мовам взагалі, зустрічається задовго до виникнення спеціальних термінологій. У сучасному нам повсякденному вжитку спостерігаємо значну кількість таких фраз, як lodge brother «сусід по житлу», return ticket «зворотний квиток», cafe attendant «офіціант у кафе», beer user «любитель пива», paper sheet «паперова скатертина», travel poster «реклама подорожі», bed time «час для сну», loan shark «лихоїмець», can opener «ключ для відкривання бляшанок» тощо. Велика кількість таких утворень відбиває розмаїття семантичних стосунків між двома іменниками.

Більшість словосполучень утворені таким чином, що модифікуючий іменник вказує на певний об'єкт дії, напр.: coal production, finance firm, home credit. Семантичні стосунки між двома членами сполучення можуть також вказувати:

а) на виконавця дії, напр.: money teller, union leader, agency messenger, security chief, staff member, newspaper reporter;

б) на матеріал, з якого виготовлено річ, напр.: chocolate cake, steel drawer, paper sheet, cotton material, nylon bearing;

в) на приналежність до певного місця, напр.: city detective, regiment officer, country saloon;

г) на часові обмеження, напр.: day work, night concert, midnight operation, summer time;

д) на порівняльні характеристики, напр.: iron will, copper hair, falcon sight, lightning speed.

Ці стосунки можуть мати як умовні, так й інструментальні характеристики, вказувати на джерело походження лексичної одиниці тощо. Процес конверсії першого елементу сполучення спонукає до того, що другий елемент має, як правило, більш сильний наголос [7, с. 98]. Словосполучення легко трансформуються в ускладнені прийменником конструкції, напр.: promotion campaign – a campaign of promotion, home credit – a credit for home, city detective – a detective in the city, smoke ring – a ring of smoke.

Сполучення іменників дало поштовх для творення численних назв установ, політичних об'єднань. Ці утворення також можуть означати суспільні та професійні стосунки, напр.: city council, dictator regime, bank staff, staff member, board member, union leader, magazine reporter.

Належне зацікавлення викликає розповсюджена у сучасній англійській мові конверсія цілих номінативних груп, які у складі двох і більше одиниць модифікують один іменник, напр.: branch expansion plan «план розширення відділу», city police lieutenant «лейтенант міської поліції», noun phrase construction «конструкція іменникової фрази», language experts summer school «літня школа знавців мови», overseas phone call links «заморські телефонні зв'язки». Ці конструкції можуть мати географічні та власні назви, напр.: the United States schizophrenia defects study «вивчення дефектів шизофренії у Сполучених Штатах». Подібні випадки часто зустрічаються серед газетних заголовків.

Передумовою творення цих словосполучень є обов'язкова наявність іменника, що може набирати ознак прикметника. Явище розповсюджується на форми множини і на віддієслівні іменники, що не є властивим для простої конверсії, напр.: savings drive, lightning speed і подібні.

Транспозиція як мовне явище – це вид словотвору, за умов якого слово змінює граматичне значення із збереженням змісту. Одним із перших поняття транспозиції висунув Ш.Баллі, який розмежував граматичну і семантичну транспозиції [цит. за 6, с. 69]. Граматична транспозиція відповідає за зміну синтаксичної функції слова без суттєвої зміни його змісту; семантична транспозиція викликає зміну значення.

Словотворча транспозиція слугує утворенню нових слів. При цьому змінюється і значення вихідного слова. В одних випадках лексичне значення слова суттєво не змінюється, напр.: to keep «зберігати» – keeping «збереження», eleven «одинадцять» – elevenish «що має місце біля одинадцятої години». Більш глибоку зміну лексичного значення спостерігаємо у випадках вторинної деривації, напр.: to escape «уникати» – an escapee «утікач» – escapism «соціальна позиція невтручання».

У транспозиції використовуються суфікси, які вказують на приналежність похідного слова до певної частини мови. Транспозиція має свої словотворчі моделі для різних частин мови – іменників, дієслів та прикметників [6, с. 70]. Серед транспозитивних утворень є слова, що з'явилися у XX ст., напр.: alienation «відчуження (як соціальне явище)», утворене від alien; permissiveness «дозволеність» – від permissive; collectivize «колективізувати» – від collective. Пов'язана транспозиція, як правило, з використанням продуктивних суфіксів у іноземній мові.

Для практичної ілюстрації явища конверсії нами було використано розповіді «Black Madonna» («Чорна мадонна») та «Miss Pinkerton's Apocalypse» («Апокаліпсис місіс Пінкертон») сучасної англійської письменниці Меріл Спарк. Нижче наводяться уривки твору з прикладами слів та словосполучень, утворених за допомогою конверсії.

«The new town of Whitney Clay had a large proportion of Roman Catholics, especially among the nurses at the new hospital; and at the *paper mill*, too, there were many Catholics, drawn inland from Liverpool by the new *house estate* likewise, with the canning factories» [9, с. 164].

«Manders Road was one side of a parallelogram of green-bordered streets. It was named after one of the founders of the canning concern, and it comprised a row of shops and a long high block of flats named Cripps House after the late Sir Stafford Cripps who had laid the *foundation stone»* [9, с. 169].

Словосполучення paper mills перекладається як «паперова фабрика» або «паперовий завод». Тут слово paper переходить з іменника у прикметник та відбувається конвертивне прилягання. Перший компонент словосполучення набуває усіх ознак прикметника, особливо семантичних. Його вживання носить означальний, модифікаційний характер. А значення другого елемента впливає на означальні властивості першого.

Аналогічним чином відбувається конверсія у словосполученнях house estate та foundation stone. «There was a movement *to dress* it up in vestments, or at least lace veil» [9, с. 164].

To dress у цьому випадку перекладається як «вдягнути». Іменник конвертується у дієслово, а назва предмета переходить у дію.

«Sending off the postal order to her sister each week she had gradually come *to picture* the habitation at Bethnal Green in an almost monastic light. The Black Madonna had been given to the church by a recent *convert»* [9, c. 166].

Також, як і в попередньому реченні, слово picture – картина – переходить у дієслово – показувати, а дієслово to convert – звертатися – у іменник –звернення.

«…but he had rather feared she would consider *the mixing* of their new black» [9, c. 167]. В даному випадку відбувається зворотній перехід з дієслова *to mix* у іменник *the mixing*.

«But she kept *eyeing* Henry with interest, and the reproachful tone was more or less a *routine affair*» [9, c. 170]. «One of Lou's sister, now *widowed*, had eight; they sent her a pound a week [9, c. 174]. У цих прикладах простежується перехід іменника eye – око – у дієслово to eye – дивитися та widow – вдова у дієслово to widow – овдовіти.

«The town was laid out like geometry in squares, acrs (to allow for *the pass-by*), and isosceles triangles…» [9, c. 172] *The pass-by* – конвертований іменник зі значенням «обхід» або «об'їзд», утворений від дієслівної фрази *pass by* – проходити повз.

«He called out *the maternal* in Lou, and to some extent *the avuncular* in Ray» [9, c. 176]. У цьому випадку відбувається утворення іменника від прикметника. Слова *maternal* та *avuncular* зі значенням якості прикметника перетворюються у значення предмета, тобто іменника, з додаванням означеного артикля *the.*

«Lou tried *to piece* together in her mind the gist of nine year's such letter» [9, c. 175]. «Raymond *telephoned* to the hotel in London» [9, c. 176]. «Elizabeth kept *eyeing* Henry with interest, and the reproachful tone was more or less a routine affair» [9, c. 175]. «She thought of her sister Elizabeth with her eight and remember that one who *cheek up* to the teachers, so pretty and sulky and shabby, and she remembered the fact baby Francis sucking his dummy and clutching Elizabeth's bony neck» [9, c. 178]. Ці приклади відображують перехід іменників *piece, telephone, eye* та *cheek* у дієслова.

Наступні речення є прикладом переходу іменника у дієслово:

«He began *to nose* about. He pulled out drawer after drawer, pottering round like an old bloodhound» [9, c. 180]. «I supposed that while he had been *valeting* old Worplesdon Florence must have trodden on his toes in some way» [9, c. 180]. «So the next night I took him along to *supper* with me» [9, c. 181]. «There was a time when he and I had been lads about town together, *lunching* and dining together practically every day» [9, c. 183]. «When the bell stopped, Raymond turned around and *faced* the students seated in rows before him» [9, c. 184]. «He *ducked,* and Miss Pinkerton backed against the wall» [9, c. 184]. «She was to be brought, with all her *belongings* in her brother's car» [9, c. 185].

Слово belonging виступає в реченні як іменник, хоча утворене воно з дієслова belong та закінчення -ing.

Прикладами конвертивного прилягання з тексту є такі словосполучення: *management committee, motor work, television receiver, council flat, church membership, football lottery, love affair, summer Sunday afternoons, road-house, lounge suit, autumn tint, routine affair, housekeeping money, bog-oak statue, coffee cups, library book, adoption society, blood test,*

Отже, в результаті дослідження різних типів конверсії лексичних одиниць англійської мови у нашій публікації ми визначили та описали такі із них, як реконверсія, часткова конверсія, конвертивне прилягання та транспозиція. Різниця між конверсією та реконверсією полягає у тому, що у випадку конверсії утворюється нове слово із значенням, що співвідноситься з одним із значень вихідного слова, тоді як у разі реконверсії слово набуває лише нового значення. Серед різноманітних видів конвертування саме часткова конверсія має місце у ряді прийменникових ідіом. З конверсією поєднане утворення синтаксичних словосполучень з двох іменників, де один іменник модифікується іншим. Прилягаючі іменники, однак, – це неформальні семантичні утворення, які становлять своєрідний тип граматичної організації в англійській мові. Явище транспозиції, яке дещо нагадує конверсію, викликане потребами відбиття таких речей і явищ, що використовуються для особливих дій, мають певні якості, часові характеристики. Транспозиція супроводжується суфіксами, які вказують на приналежність похідного слова до певної частини мови. Вона має свої словотворчі моделі для різних частин мови – іменників, дієслів та прикметників тощо.

Література:

1. Арбекова Т. И. Лексикология современного английского языка (практический курс) / Т. И. Арбекова. – М. : Высшая школа, 1977. – 240 с.

2. Гак В.Г. К типологии лингвистических номинаций / В.Г. Гак // Языковая номинация : Общие вопросы. – М. : Наука, 1977. – С. 35–44.

3. Ганшина М. А., Васшевская Н.П. Практическая грамматика английского языка / М. А. Ганшина, Н. П. Васшевская. – М. : Высшая школа, 1964. – 549 с.

4. Давыдова Г. Б. Функциональный анализ конструкций с широкозначными словами в современном английском языке / Г. Б. Давыдова // Вопросы системной организации речи. – М., 1987. – С. 154–158.

5. Ісаєва Г. Т. Утворення дієслів-конденсатів способом основоскладання як результат мовної економії / Г. Т. Ісаєва // Іноземна філологія. – К., 1965. – Вип. 2. – С. 50–55.

6. Кубрякова Е. С. Деривація, транспозиція, конверсія / Е. С. Кубрякова. – Питання мовознавства, 1974. – С. 65–76.

7. Плотников Б. А. Основы семасиологии / Б. А. Плотников. – М. : Высшая школа, 1984. – 167 с.

8. Раєвська Н. М. English lexicology / Н. М. Раєвська. – К. : Вища школа, 1971. – 94 с.

9. Spark M. Black Madonna / Muriel Spark. – Longman Press, 2002. – 325 p.

УДК 811.111'276.81'25

І. М. Міщук,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

СЕМАНТИЧНІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ АМЕРИКАНСЬКОГО МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ

У статті розкрито семантичний аспект сленгових новоутворень та виявлено соціокультурні особливості американського молодіжного сленгу. Проаналізовано основні поняття дослідження «сленг» та «молодіжний сленг». Доведено, що сленг є мінливим явищем з урахуванням результатів досліджень вчених студентського сленгу у деяких університетах та коледжах США. А також наведено приклади американського молодіжного сленгу як джерела утворення нових слів.
Ключові слова: *сленг, американський молодіжний сленг, студентський сленг, сленгові конструкції.*

В данной статье раскрыт семантический аспект сленговых новообразований и отражены социокультурные особенности американского молодежного сленга. Проанализированы основные понятия исследования «сленг» и «молодежный сленг». Доказано, что сленг является переменчивым явлением с учетом результатов исследований ученых студенческого сленга в некоторых университетах и колледжах США. А также приведены примеры американского молодежного сленга как источники образования новых слов.
Ключевые слова: *сленг, американский молодежный сленг, студенческий сленг, сленговые конструкции.*

Semantic aspect of new slang units is exposed and sociocultural features of American youth slang are enlightened in this article. The basic concepts of the research «slang» and «youth slang» are analyzed. Slang is proved to be a changeable phenomenon taking into account the scientists' results of researches of student slang in some universities and colleges of the USA. And also the examples of American youth slang as sources of making up new words are also given.
Keywords: *slang, American youth slang, student slang, slang constructions.*

Вже не одне десятиліття проблематика сленгу є предметом постійного наукового пошуку. Сьогодні сленг розвивається значно швидше, адже спілкування для молоді займає основну частину їхнього часу. Інтернет, соціальні мережі, чати зробили молоду людину залежну від цього спілкування, а отже як результат підґрунтя для розвитку сленгу значно розширилось. Молодь активніше відкидає те, що віджило або відживає, шукає нового. З огляду на це актуальною є проблема дослідження молодіжного мовлення, зокрема молодіжного сленгу.

Теоретичним підґрунтям для нашого дослідження стали праці таких вчених В. Вілюмана, Г. Кіттріджа, Г. Менкена, Е Патріджа, Н. Потятиника, В. Хом'якова та ін.

Мета – розкрити семантичні та соціокультурні особливості американського молодіжного сленгу.

Результати аналізу наукових доробків А. Букалова, В. Дорди, Н. Глущук, М. Маккріндла та ін. переконали нас у наявності різних підходів до сутності дефініції «сленг» і «молодіжний сленг». Відзначимо лише ті, які розширюють наше розуміння досліджуваного феномену.

Науковці термін «сленг» найчастіше пов'язують з мовленням молоді, адже саме вона найчастіше використовує у спілкуванні сленгові слова. Єдиного і всеосяжного визначення сленгу немає і дотепер. Неодноразові спроби розмежувати сленг і загальновживану лексику або сленг і нецензурну мову не дали результатів.

Сьогодні зустрічається у словниках щонайменше два визначення терміну «сленг». По-перше, це особлива мова підгруп або субкультур суспільства, і, по-друге, лексика широкого вжитку для неформального спілкування [8].

Сленг, на думку М. Маккріндла, означає слово, вирази, часто коротковживані і не придатні для офіційного спілкування [7]. А Т. Далзель стверджує, що сленг загалом трохи дотепніший і розумніший за американський варіант літературної мови. Сленг – це основний компонент молодіжної культури. Сленг є скрізь – і молодіжний сленг, зокрема, має величезний потенціал [5].

Таку характеристику доповнимо і міркуваннями Н. Глущук, котра вважає, що сленг найчастіше залежить від соціального статусу людей, що його використовують, їхньої національності, професії, хобі. Однак він завжди вирізняється більшою експресивністю і точністю, ніж загальновживана лексика [2].

Можна стверджувати, що практично кожна група людей, яких об'єднують спільні інтереси, має свій особливий тип мовлення, який реалізується у сленгових новоутвореннях і притаманний лише цій групі.

А вживання сленгу – «це свідомий процес, спрямований на те, щоб зробити виклад матеріалу жвавішим, наочнішим, емоційнішим, наближеним до ситуації невимушеного спілкування» [1].

Факторами, що впливають на виокремлення молодіжного сленгу серед підсистем є: соціальне оточення і коло спілкування молоді, відмінність поля інтересів молоді від старшого покоління, відмінність в поглядах на життя, соціальне коло діяльності (навчання, спільні інтереси) тощо. Таким чином, утворюється певна мовнокультурна спільнота, яка характеризується своїми особливостями. Оскільки молодіжний сленг є атрибутом молодіжної культури, то він разом з реаліями цієї культури засвоюється у процесі соціалізації.

За віковим параметром традиційно виділяються мова молоді та мова більш дорослого покоління. Сучасні молодіжні жаргони США охоплюють студентський сленг, сленг підлітків – прихильників сучасних музичних напрямків репу та хіп-хопу серед інших схильностей та уподобань. На думку В. Дорди, студентський сленг пов'язаний із соціальною стратифікацією американського суспільства, його соціальною диференціацією (соціально-груповою, соціально-демографічною, віковою) [3].

Необхідно зазначити, що до кінця першої половини XX ст. сленг розглядався переважно в ракурсі лексико-стилістичних характеристик, а саме в XX ст. було виокремлено суттєвий маркер цієї лексики – соціальний

© І. М. Міщук, 2014

(напр. функціонування в обмежених контекстах). А відомий науковець Г. Бредлі розглядав «інтенцію мовця» як вагомий фактор в ідентифікації сленгу [4].

Молодіжний сленг – це соціолект людей у віці 12 – 22 років, що виник із протиставлення себе не стільки старшому поколінню, скільки офіційній системі та існує в середовищі міської учнівської молоді та окремих замкнутих референтних групах.

У молодіжному сленгу проявляється тенденція до спрощення, до економії мовних зусиль, що виявляється у вживанні коротких слів і скороченні лексичних одиниць. Н. Глущук наголошує, що основна вимога до новоутворених сленгових одиниць полягає в тому, щоб вони мали звучну вимову та експресивну забарвленість, адже саме це є основною гарантією того, що такі сленгізми «приживутся» у певному комунікативному середовищі [2].

Відомо, що американський молодіжний сленг впливає на мовлення сучасної молоді в англомовному світі в цілому та визнаний важливим джерелом поповнення мовного складу. А студентський сленг є одним із джерел поповнення лексики американського варіанта літературної мови й одним з елементів американської культури. Дослідження студентського сленгу пов'язане із сучасною молодіжною субкультурою, яка в основному визначається специфікою навчального закладу, дозвіллям, поведінкою, своєрідністю моди та смаків, популярними напрямками в музиці та інше.

Важливим для нашого дослідження став доробок ученого Д. Дорди. За його концепцією, американський студентський сленг є нормативно зниженим, емоційно забарвленим, функціонально обмеженим мовним субкодом соціально-вікової групи студентської молоді, що відображає її світогляд і ціннісні орієнтири і виконує комунікативну, номінативну, когнітивну, емотивно-експресивну, презентаційну, евфемістичну функції [3].

Слід також звернути увагу на те, що основними ознаками сленгових слів є протиставлення лексиці літературної мови та групове маркування слів: сленгова одиниця у свідомості носія мови несе на собі відбиток певної субкультури та зазвичай співвідноситься з певною соціальною групою.

Поділяючи точку зору Н. Глущук ми вважаємо, що сленг з його надзвичайним семантичним багатством, разючою розмаїтістю асоціацій є ефективним засобом прояву людиною своєї індивідуальності, передачі своїх думок і почуттів у найрізноманітніших ситуаціях [2].

Отже, аналіз наукових джерел показав, що на сьогодні відсутня єдність поглядів учених стосовно визначення поняття «молодіжний сленг» і зміст терміну залежить від теоретичних позицій дослідників. Підсумовуючи проаналізоване вище, в дослідженні приймаємо за основу розуміння феномену «молодіжний сленг «як різновиду мови, що вживається переважно в усному спілкуванні окремої соціальної групи, яка об'єднує людей за віковою ознакою.

Сленг є досить мінливим явищем. Про це свідчить дослідження мови студентів Марком Сальцманом в Каліфорнійському університеті (Санта Барбара) [9]. Було представлено список сленгових висловлень, серед яких відомими є:

FLOP: A flop is when a planned event doesn't end up happening. A flopper is someone who often cancels last minute.

PHOTOBOMB: A photobomb is when a person or object is in a picture accidentally or intentionally and as a result, ruins the photo.

*FAIL:*A fail is a fail in life. Fails can also happen online if you write on someone's Facebook wall by accident, for example.

EPIC FAIL: An epic fail is a fail of giant proportions. An epic fail can also refer to a task that is meant to be easy, but still wasn't carried out properly.

LIPDUB: A lipdub is a music video done in one take with a variety of people singing along.

NOOB: A noob refers to someone who doesn't have the basic knowledge when it comes to pop culture, tech terms or just generally what seems to be «in» that week.

PWNED: pwned is spelled with a «p» and is pronounced 'owned.' Being owned means someone just proved you wrong, but it could also be positive.

POS: used in text messages, Facebook chatter meaning: parents over shoulder.

SICK: refers to something that was awesome, cool or surprising.

HATER: A hater is usually someone who feels anger or jealously towards another person because of their success.

Варте уваги і дослідження сленгу студентів Рейчел Метелін у Канадському Апер коледжі (Торонто) [9]. До частовживаних можна віднести:

Merked: it can mean anything from being drunk, high, tackled. *Ex: «I passed out this weekend at the bar, I got merked».*

YOLO: used before taking a risk or questioning a situation. *Ex: «Hey, should I chop off all my hair?» «YOLO»*

Swag/Swaggy: Nothing surprising or new about this one. *Ex.: «Check out this blazer I found at the thrift store». «Swag».*

Reach: When you «reach,» you are literally reaching somewhere or attending an event. *Ex.: «Are you heading to this party tonight?» «Yeah, I'm reaching»*

Styll: «Styll» is pronounced like still, but it means agreeing with someone or the truth. *Ex.: «That episode of 'The Vampire Diaries' was good, styll».*

Cray/Cray-Cray: a shorter word for crazy. *Ex: «You're going to do all your holiday shopping on Christmas Eve? That's cray».*

My Mains: refers to my close group of friends or my family. *Ex.: «Jay and I go way back, he is one of my mains».*

Yute: another word for youth. *Ex.: «All these yute these days keep thinking they're cool, saying things like YOLO».*

Rachet: «Rachet» is when someone is rude, loud or obnoxious. It can also be used to describe someone who is acting like a diva. *Ex.: «I can't believe that guy just dissed his mom, how rachet».*

Boost/Boast: It can mean bragging or exaggerating a situation. *Ex.: «It only took me 30 minutes to finish my work report». «Stop boosting».*

SMH:. It is often used in text messages, Facebook chatter and in memes. *Ex.: In a text: «I just spilled coffee all over my white shirt». Reply: «SMH».*

Bless Up: another way of saying goodbye or hello. *Ex.: «Bless up my friend,» or, «It was nice seeing you, bless up».*

Dip: If you «dip» or you're «dipping,» it means you're leaving the joint. *Ex.:»Are you reaching her party tomorrow night?» «Yeah, but I gotta dip by 11 p.m».*

Moss: to chill out or relax. *Ex.:»Why are you always working? You need to moss».*

Chirp: «Chirp» is what you're doing when you insult or «diss» someone. *Ex.:»My older brother can be such a jerk, he's always chirping at me».*

Scrilla: another word for money. *Ex.: «I just got paid. I'm rolling in scrilla».*

Рейчел Метелін також звертає нашу увагу на те, що деякі слова та вирази напр. такі як «epic fail,» «photobomb» and «lipdub,«не виходять із вжитку. Отже, сленг не завжди зникає, він може змінюватися або існувати протягом певного періоду.

У центрі нашої уваги також результати дослідження сленгу К. Ібл [14], яка стверджує, що найчастотнішими за слововживанням у соціолекті студентів американських коледжів є сленгізми, як «чудовий» (cool, fresh, bad, sweet), «невдаха, нікчема» (groover, dweeb, geek, dork), «п'яний» (trashed, toasted, buzz), «приваблива особа» (babe, chick, hunk, foxy), «ображати» (diss, dog, slam, rag), «весело проводити час» (jam, party, throw down), «привітання» ('s up; what's happening; what's up, you) та деякі інші. Ці семантичні категорії відображають найважливіші сфери інтересу студентів коледжів.

Заключний аспект підводить нас до думки, що мінливість сленгу в цілому не залишає сумніву, з'являються нові слова, а існуюча лексика набуває нового значення. Сленг будується як з нових, що постійно виникають у процесі спілкування, так і з відомих слів, але в новому їх застосуванні. Він буде розвиватися, змінюватися, поповнюватися новими структурними моделями. Тому перспективним виявляється дослідити соціопрагматичні особливості американського молодіжного сленгу.

Література:

1. Букалов А. С. Общий сленг и городское просторечие: проблема дифференциации / А. Букалов // Русская филология. – Харьков, 2009. – № 1. – С. 18–20.

2. Глущук Н. Лінгвопрагматика сучасного англомовного сленгу: витоки, класифікаційні та семантичні ознаки / Н. Глущук // Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови. 2013. Вип. 21. – С. 22–36.

3. Дорда В.О. Аксіологічні аспекти студентського сленгу США / В. Дорда // Вісн. Сум. держ. ун-ту. Сер. Філол. науки. – 2006. – 2, № 11. – С. 39–43.

4. Bradley H. Slang / H. Bradley // The Encyclopaedia Britannica. – 13th ed. –London : The Britannica, Inc., 1926. – Vol. 25. – P. 207–210.

5. Dalzell Tom. Flappers 2 Rappers: American Youth Slang. Springfield, MD: Merriam-Webster Inc., 1996. – 256 p.

6. Eble C. Slang and Sociability: in-group language among college students / C. Eble. – Chapel Hill, NC : University of North Carolina Press, 1996. – 228 p.

7. McCrindle M. Word up: a lexicon and guide to communication in the 21st century / by Mark McCrindle, with Emily Wolfinger – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : < http://wordup.net.au/downloads/Word-Up-LEXICON.pdf>

8. Spears R. A. NTC's Dictionary of American Slang and Colloquial Expressions. – N. Y. : McGraw Hill, 2000. – 3 rd ed. – 560 p.

9. http://www.huffingtonpost.ca/2011/12/02/slang-words teens_1n_1113329.html#

УДК 81.272

І. Г. Монатік,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк

ОПОЗИЦІЯ «СВІЙ-ЧУЖИЙ» ЯК СКЛАДОВА СТЕРЕОТИПІВ ПОЗИТИВНОГО ТА НЕГАТИВНОГО ПРЕДСТАВЛЕННЯ У АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена дослідженню опозиції «свій-чужий» як елементу стереотипів позитивного та негативного представлення у англомовному політичному дискурсі. Розглядаються лексичні та стилістичні засоби вираження бінарної опозиції «свій-чужий».
Ключові слова: *стереотип, бінарна опозиція «свій-чужий», евфемізм.*

Статья посвящена исследованию оппозиции «свой-чужой» как элемента стереотипов положительного и отрицательного представления в англоязычном политическом дискурсе. Рассматриваются лексические и стилистические средства выражения бинарной оппозиции «свой-чужой».
Ключевые слова: *стереотип, бинарная оппозиция «свой-чужой», эвфемизм.*

The article is devoted to the investigation of opposition «we-they» as an element of stereotypes of positive and negative presentation in the political discourse of English speaking countries. Lexical and stylistic means of binary opposition «we-they» representation are studied.
Key words: *stereotype, binary opposition «we-they», euphemism.*

У сучасній суспільній свідомості існує безліч протиріч, страхів, ілюзорних надій, інфантильність. В таких умовах важливим є дослідження елементів суспільної свідомості, які окреслюють її стійкість, спадкоємність та протистояння змінам та конфліктам. Цими характеристиками володіють специфічні явища суспільної свідомості – стереотипи. Хоча вони проявляють себе по-різному. В суспільному житті зростає вплив та значимість певних схематичних компонентів, що сприймаються автоматично, поза раціональною практикою. Ці компоненти, що об'єднуються у стереотипи стають змістотворчими для індивідуальної та групової суспільної свідомості. Під впливом політичних та соціально-економічних факторів утворюються нові форми свідомості, в яких поєднуються позитивні та негативні ціннісні установки, справжня та належна чи необхідна поведінка, суперечливі настрої та мотиви свідомості соціуму. Саме взаємодія цих тенденцій породжує актуальність дослідження ролі та значимості стереотипів, зокрема стереотипів позитивного та негативного представлення у процесі їх виникнення та функціонування.

Вважається, що вперше поняття «стереотип» запровадив в науку американський, журналіст, психолог, соціолог, радник багатьох президентів США – від Т. Рузвельта до Л. Джонсона, визнаний творець сучасної історії стереотипу Уолтер Ліппман. Він визначив термін «соціальний стереотип», як впорядковану, схематичну, визначену культурою «картинку світу» в голові людини, яка економить її зусилля при сприйнятті складних об'єктів світу («People trust pictures in their heads») [8, с. 45]. Він пояснював функціонування стереотипу через аналіз соціально-психологічних аспектів діяльності людей і розглядав стереотипи в системі тих факторів, які спричиняють його появу і визначають його функціонування. Важливими в цій сфері є дослідження В. В. Красних, Ю. Е. Прохорова, Ю. А. Сорокина, В. А. Маслової, Ю. П. Платонова, Е. Шейгала а також Е. Бартмінского, Н. Хомського, Д. Грабера та інших.

Довший час стереотип трактувався як тільки негативне явище, що суттєво ускладнювало його об'єктивне, наукове вивчення як суперечливого процесу. Роль стереотипів особливо важлива у процесі соціалізації, в результаті чого вони в міру їх засвоєння та повторення в діяльності людей перестають усвідомлюватись, набувають характеру автоматичної дії. Ціллю даної статті є дослідження бінарної опозиції «свій-чужий» як елементу стереотипу позитивного чи негативного представлення. Для цього слід простежити за допомогою якої лексики та стилістичних засобів активізується вищезгадана бінарна опозиція у соціальному, зокрема політичному дискурсі.

В основі формування стереотипу лежить соціально-психологічний феномен узагальнення, схематизація і генералізація даних життєвого досвіду на основі всіх можливих та доступних людині джерел інформації. Необхідно відмітити, що саме внутрішні протиріччя стереотипу, протилежність раціональному суспільної свідомості, породжує парадокси і дозволяє досліджувати особливості в їх змісті та взаємодії [5, с. 113].

Досліджуючи формування та функціонування стереотипів слід виокремити кілька важливих особливостей, необхідних для аналізу:

1. Стереотип пов'язаний з формуванням спрощеного представлення про соціальний об'єкт, суб'єкт, процес чи явище. Суть стереотипу полягає у формуванні схематизованого судження про уявну соціальну реальність, яку можна змоделювати, спростити, створити шаблон. В цьому раціональному підході, який намагається впорядкувати знання про оточуючий світ, його інтерпретація спрощується, пристосовується до інтересів і потреб відповідних груп. Стереотип виключає і навіть не передбачає розмаїття підходів та нюансів у пізнанні оточуючого світу, зосереджуючи увагу на механізмах досягнення поставленої цілі.

2. Стереотип нерідко представляє деформоване відображення тих чи інших реалій. Найчастіше це трапляється коли певним характеристикам діяльності людей надається більше значення ніж іншим. Особливо коли ці характеристики зачіпають уявлення про зразки поведінки та організацію побуту. Такий стереотип породжує парадоксальне відношення до людей, які мають втілювати образ очікуваних змін, але в реальному житті йому не відповідають.

© І. Г. Монатік, 2014

3. Стереотипи часто характеризуються спотвореним уявленням про різні процеси. Це спотворення, на відміну від деформації, зумовленої особистим досвідом та враженнями, відбувається за рахунок зовнішнього впливу ЗМІ, офіційної пропаганди, заяв політичних сил, котрі намагаються нав'язати інше, відмінне від реалій враження.

4. Уявлення про певний процес чи явище співвідноситься не з реальним об'єктом, а я наявною інформацією (часто неправдивою), образом чи значенням. В суспільній свідомості дуже поширеними є посилання на висловлювання авторитетних особистостей (які можуть бути приписані їм з певною метою), книги, яскраву точку зору. Ця аргументація може бути не життєвою, продиктованою ситуативними обставинами і припущеннями. Хоча, вона має здатність впливати на події та змінювати людей.

5. Стереотипи володіють високим рівнем упередженості та низьким рівнем переконання в істинності того чи іншого знання, якими керується особа чи група людей. Особливо стійкими є стереотипи, що формуються під впливом архетипів і набувають рис традицій. Наприклад переконання, що жінка повинна займатися лише «Kinder, Küche, Kleidung» (діти, кухня, одяг) почало втрачати свою стійкість лише в другій половині XX століття.

Важливою характеристикою стереотипу є його стійкість до зовнішніх впливів, «закритість», протистояння новим знанням та інформації, які можуть їх зруйнувати.

Поєднуючи вищезгадані якості та характеристики можемо зробити висновок, що стереотип – це сукупність спрощених, схематичних уявлень, що дозволяють класифікувати поведінку людей або соціальні явища (події) за критеріями і сприймати їх шаблонно, згідно зі своїми орієнтаціями та очікуваннями.

У більшості випадків стереотип розглядається як певна «модель» поведінки, пов'язана з вибором тої чи іншої стратегії чи тактики поведінки в певних ситуаціях, зумовлених набором потребі мотивів. При такому підході стереотипи розглядаються як «знаки, які є вербальною фіксацією потреб соціальної групи чи етносу». В цьому випадку стереотипи інтерпретуються як «комунікативна одиниця етносу, здатна за допомогою актуальної презентації соціально санкціонованих потреб впливати на свідомість особистості – соціального індивіда, формуючи у нього відповідні мотивації» [4, с. 17]. Такі феномени за Ю. Е. Прохоровим було б коректніше називати «стереотипи мовної поведінки», які визначаються як «соціокультурна маркована одиниця ментально-лінгвального комплексу представника певної етнокультури, що реалізується у мовному спілкуванні у вигляді нормативної локальної асоціації, стандартної для ситуації в культурі спілкування» [3, с. 101]. За такого розуміння стереотип виступає як «модель», «зразок», «еталон».

Одним з найпоширеніших прийомів, що використовуються для опису «чужих», є вживання іронічних висловлювань, імпліцитність яких полягає у тому, що авторська критика «чужих» повідомляється не прямо, а приховано, з натяком. Іронічний ефект створюється за допомогою різноманітних стилістичних коштів: метафори, гіперболи, алюзії, розкладання фразеологічних одиниць; часто з допомогою конвергенції різних стилістичних засобів. Ще одним важливим мовним засобом, що слугує для імпліцитної передачі опозиції «свій – чужій», є цитування. Саме посилання на чужі слова дозволяє автору, з одного боку, формально дистанціюватися від оцінної подачі інформації та виглядати безстороннім, з іншого боку, ефективніше впливати на читача завдяки важливості цитати як реальної фактичної інформації.

Важливу роль у формуванні стереотипів, що базуються на опозицій «свій – чужий» відіграє політична лексика. Маркованість того чи іншого політичного терміну як «свого» чи «чужого» залежить від екстралінгвістичних чинників, переважно від цінностей та ідеологій що у даному суспільстві або ж серед тих, кому адресовано текст (наприклад, прибічників якоїсь партії). Отже, використання подібного терміна щодо того чи іншого явища чи об'єкта сигналізує адресату, як сприймати – як «свого» чи «чужого». Таким чином в англійській концептосфері такі слова, як democracy/democratic, liberal, freedom of speech, human rights, tolerance, electorate, voters є маркерами «свого» і несуть позитивний заряд, а слова communist/communism, imperial/imperialism, racism, extremism, fundamentalism, dictatorship, authoritarian, expansionst, command politics маркують «чуже» й володіють негативною оцінкою. До чужих також відносяться словосполучення, в яких виражається заперечення демократичних принципів: to avoid democracies, aversion to democracy, disregard to the demosratic prosess and human rights. Вживання такої лексики дозволяє авторам та промовцям активізувати стереотипи та маніпулювати сприйняттям адресата, використовуючи оцінність політичних термінів:

Both as the communist republic and as a monarchy before that, Russia was intensely imperial and its possessions abroad were a matter of national pride [The Guardian, 02.09.07].

У наведеному прикладі оцінка «чужого», яким тут виступає Росія, формується з допомогою слова «imperial». Проте варто зазначити, що політична лексика зазвичай має експліцитний характер в якості присвоюваного їй оцінного знаку. Її імпліцитність найчастіше у полягає у тому як автор використовує це слово. Так, термін imperial став ярликом, що навішують Росії («чужій»). Цей термін дуже рідко вживається стосовно Америки («свій»), яку періодично критикують за зовнішню політику, що цілком відповідає поняттю «imperial». У цьому плані політичні терміни схожі з евфемізмами і служать інструментом для маніпуляції сприйняття адресатом «чужих» і «своїх».

Розглянемо функціонування евфемізмів у складі стереотипів «свій – чужий» у політичному дискурсі. Особливість використання евфемізмів полягає у камуфлюванні та приховуванні негативних дій «своїх» та гіперболізації негативних дій та характеристик «чужих». Н. Хомський вважає, що існує подвійний стандарт в політичній оцінці подій – дії характеризуються по-різному в залежності від того кого мовець вважає «своїм», а кого «чужим» [8]. Слово «terrorism» може позначати лише дії, здійснювані «чужими», в той час коли акти агресії, що ведуть до масової загибелі людей, але здійснюються «своїми», ніколи не прирівнюються до терористичних актів, а їх виконавці до терористів. Навпаки, в політичному дискурсі можуть фігурувати як

герої-визволителі. Те, що здійснюється «чужими» називається «терор», «напад, агресія» (terror, aggression), здійснене «своїми» – «акт відплати», «захист» (retaliation, defense).

Особливо активно евфемізми вживаються у публікаціях, присвячених військовим діям за участю США та Великобританії. Статті, що аналізують конфлікти в Афганістані та Іраку рясніють евфемізмами про «своїх» для найменування військового вторгнення, його невдачі та постраждалих. Для позначення військового вторгнення використовуються такі словосполучення: the Iraq operation, counterinsurgency, the military mission, the war on terror, the presence of British troops in Afghanistan, military support, to provide security for the population, to bring stability in Iraq, to accelerate efforts to built democracy in Iraq. Такі евфемізми використовуються з ціллю показати на першому плані позитивну складову військового вторгнення, відволікти увагу від ціннісних домінант цивілізованого суспільства «будь-яка війна, агресія – це погано». Пом'якшення негативної оцінки відбувається завдяки редукуванню компонентів «війна», «агресія», «насильство»: action in Afghanistan and Iraq, expeditionary missions. Активно використовується заміна негативно забарвленої лексики на нейтральну або з позитивною оціночною семантикою: peacekeeping efforts, humanitarian intervention. У словосполученнях з прикметником military, пов'язана з ним негативна асоціація про війну нейтралізується другим компонентом, який володіє позитивною семантикою: military support, military commitment, military answer to the Iraq conundrum.

Цитування іноземних слів теж належать до тих мовних засобів, які беруть участь у імпліцитному вираженні концептуальної опозиції «свій – чужій», переважно у ракурсі національної ідентичності. Роль іноземних слів подвійна: по-перше, їх вживання сприяє дистанціюванню «своїх» і «чужих», іноземне слово стає маркером «чужого». Якщо іноземні слова нейтральні й існують самі не мають політичного чи оцінного підтексту, їх вживання вказує, що ці люди розмовляють іноземною мовою, вони нам чужі.

Опозиція «свій-чужий» активно використовується у політичному дискурсі: «свій» для позитивної саморепрезентації, створення сприятливого іміджу тобто для активізації стереотипів позитивного представлення. «Чужий» використовується для негативного опису противника чи конкурента, викликає у реципієнта несприйняття його позиції, активізуючи стереотип негативного представлення. Для активізації вищезгаданої опозиції використовуються цитування, іноземні слова, оцінна лексика (зокрема політична) та особливо активно евфемізми. Результати дослідження є цікавими для подальшої роботи з соціальними (політичними) стереотипами. Також вони можуть використовуватися для психологічних та соціологічних досліджень у рекламі та для написання промов.

Література:

1. Завгородня Л.В. Природа стереотипу та стереотипні інновації у публіцистиці / Л. В. Завгородня // Семантика мови і тексту. Зб. статей VI Міжнародної конференції. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 197–201.

2. Маслова В. А. Лингвокультурология: учеб. пособие для студентов вузов [Текст] / В. А. Маслова. – 3-е изд., испр. – М. : Академия, 2007. – 208 с.

3. Прохоров Ю. Е. Действительность. Текст. Дискурс. [Текст] / Ю. Е. Прохоров. – М. : Флинта; Наука, 2004. – 198 с.

4. Рыжков В. А. Регулятивная функция стереотипов / В.А. Рыжков // Знаковые проблемы письменной коммуникации [Текст]: межвуз. сб. научн. трудов. – Куйбышев, 1985. – С. 15–21.

5. Сорокин Ю. А. Стереотип, штамп, клише: (К проблеме определения понятий) / Ю. А. Сорокин // Психолингвистические аспекты изучения текста. – М. : Наука, 1985. – С. 55–58.

6. Тощенко Ж. Г. Парадоксальный человек [Текст] / Ж. Г. Тощенко. – М. : ЮНИТИ – ДАНА, 2008. – 543 с.

7. Ущина В. А. Соціолінгвістична категорія домінантності та її реалізація в англомовному політичному дискурсі Дис…канд.. філол.. наук: 10.02.04. – Л., 2002. – 210 с.

8. Хомський Н. А. Роздуми про мову / Н. А. Хомський – Львів, 2000. – С. 73–111.

9. Lippman W. Public Opinion [Text] / W. Lippman. – N. Y., 1966. – P. 66.

УДК 811.112.2'25:82-93

Л. В. Мороз, Н. В. Кушнір,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

АНАЛІЗ СТРАТЕГІЙ ПЕРЕКЛАДУ В СФЕРІ ПУБЛІЦИСТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті проаналізовано стратегії при перекладі публіцистичних текстів та визначено способи та прийоми відтворення складних граматичних та лексико-синтаксичних явищ в українських перекладах.
***Ключові слова**:стратегія, переклад, етнолексема, домінант, комунікація.*

В статье проанализированы стратегии при переводе публицистических текстов и определены способы и приемы воспроизведения сложных грамматических и лексико-синтаксических явлений в украинских переводах.
***Ключевые слова**: стратегия, перевод, етнолексемы, доминант, коммуникация.*

The article analyzes the translation strategy when translating journalistic texts and defined methods and techniques that provide complex both grammatical and lexical and syntactic phenomena in Ukrainian.
***Keywords:** strategy, translation, etnoleksema, dominants, communication.*

Актуальність дослідження і постановка проблеми. Переклад, як і більшість явищ у природі у житті та діяльності суспільства, є багатогранним об'єктом вивчення. Питання перекладу можуть розглядатися з різних точок зору – історико-культурної, літературознавчої, мовознавчої, психологічної. При всій взаємопов'язаності різних площин вивчення, зумовлених єдністю самого об'єкта, постійно виникає необхідність зосереджувати увагу на певній стороні об'єкту вивчення при більшому чи меншому ступені абстракції від решти.

Актуальність дослідження визначається недостатньо повним системним описом лексико-граматичних особливостей публіцистичного стилю з точки зору практичного застосування мови.

Метою статті є вивчення характерних рис стану публіцистики, а також виявлення лексичних й граматичних труднощів, з якими найчастіше зустрічається перекладач газетно-журнальної публіцистики, здійснення їх докладного перекладознавчого аналізу і встановлення закономірностей та особливостей застосування своєрідностей німецької мови та української як мови перекладу.

Реалізація поставленої мети передбачає розв`язання низки конкретних **завдань:** 1) подати визначення стратегії перекладу; 2) зазначити стратегії перекладу, їхні різновиди та розкрити значення кожної; 3) здійснити комплексний аналіз основних перекладацьких стратегій; 4) запропонувати основні стратегії перекладу публіцистичних текстів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В даний час перекладознавство є однією з галузей знання, які активно розвиваються, вирішують складні проблеми, як теоретичні, так і методологічні. Сучасні перекладацькі дослідження присвячені питанням співвідношення слова і поняття, слова і концепту (Васильєв В. П. 1991; Фесенко А. Н. 2001), значення і сенсу (Глєбова Р. Г. 2000; Соловйова А. Н. 2002), запозиченню культур (Галєєва О. П. 2002; Клюканов А. Р. 1999), когнітивному аналізу (Борисов Б. Д. 2000; Рябцева К. Н.1997; Хайруллін О. П. 1995), особам, що перекладають (Алексєєва О. А. 2004; Сорокін Р. В. 2003) та ін.

Поняття стратегії перекладу не є новим для теорії перекладознавства. Проте в дослідженнях, присвячених перекладацьким проблемам, даний термін не використовувався (Бархударов Л.С.1975; Комісаров В.М. 1973; Рєвзін П. О., Розенцвейг О. Р. 1963; Рецкер О. Л. 1974; Федоров Р. Г.1983; Швейцер А. Д.1988 та ін.), а вживався термін «дія перекладача» в значенні «мовна діяльність». Сенс даного поняття полягав у використанні перекладачем окремих прийомів перекладу, таких, як субституція, запозичення, парафраза та ін.

Комісаров В.Н., розробляючи програму дослідження перекладацького процесу, вважає, що при цьому необхідно «з'ясувати, в чому полягає лінгвістична суть цього процесу, в якому ступені він визначається власне лінгвістичними чинниками, в яких межах такі чинники обмежують точність передачі інформації» [7, с. 239–243]. Таким чином, в традиційних дослідженнях перекладу дії перекладача трактувалися в основному в аспекті мовної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Найважливішою категорією теорії перекладу є спосіб перекладу. Спосіб перекладу важливо відрізняти від прийому або методу перекладу. Прийом зазвичай вирішує приватну задачу, він допомагає долати труднощі, що виникають в цілеспрямованій діяльності перекладача. Спосіб є основним правилом досягнення поставленої мети, яка відображає об'єктивно існуючі закони дійсності. Спосіб не можна вигадати, але можна створити нове поєднання певних дій, придумати можна метод перекладу, спосіб можна відкрити як вже відому закономірність. Крім того, на відміну від методу, спосіб є не діяльність, не система дій, а психологічна операція, що реалізує дію. В основі будь-якої перекладацької діяльності лежать одні і ті ж способи перекладу, які потрібно знайти, дослідити та використовувати, враховуючи кожного разу умови роботи [11, с. 134–140].

Стратегія перекладу у випадку усвідомлення перекладачем ментальної ідентичності нації-носія мови оригіналу та нації-носія мови перекладу буде спрямована на максимальне відтворення національно-історичного колориту етнолексем, яке забезпечує декодування ментальної ідентичності відповідних націй.

З метою максимально повного декодування специфіки ментальності носіїв мови оригіналу стратегія перекладу повинна передбачати «привнесення елементів чужої мови та культури». Одним з аспектів домінування перекладача в якості творчої особистості є усвідомлення та врахування ним ментальної ідентичності нації-носія мови оригіналу та нації-носія мови перекладу [1, с. 35].

За Дьяконовою Н.О., враховуючи домінуючі функції текст оригіналу та репрезентуючих їх функціональних домінант та субдомінант, перекладач при створенні текстів мовою перекладу може використовувати в різноманітних сполученнях наступні стратегії:

© Л. В. Мороз, Н. В. Кушнір, 2014

1) стратегія з'ясування жанрово-стильової приналежності тексту;
2) стратегія визначення домінантної насиченості;
3) стратегія можливого прогнозування;
4) стратегія спроб та помилок;
5) стратегія компресії/декомпресії;
6) стратегія компенсуючих модифікацій;
7) стратегія передачі світосприйняття;
8) стратегія дослівного перекладу [2, с. 67].

Перекладач, що дотримується принципів стратегії сенсу, свідомо усуває всі перешкоди на шляху розуміння тексту. Це не означає, що в перекладі такого типу не зберігаються жодні індивідуальні мовні особливості оригіналу. Все, що виявляється таким, що перекладається в межах норм, що діють, без збитку для розуміння думки автора, зберігається в перекладі.

Принцип, який визначає стратегію перекладача, звичайно формулюється як вимога перекладати зміст і має на увазі неприпустимість сліпого копіювання форми оригіналу. Формулювання не цілком точне, оскільки переклад завжди є змістовною операцією: відтворювати іншою мовою можна лише зміст оригіналу, а іншомовна форма може відтворюватися лише в особливих випадках (при транскрипції або транслітерації) і за умови, що запозичена форма передає в тексті перекладу необхідний зміст. Що ж стосується таких елементів форми оригіналу, які визначають організацію змісту, кількість і послідовність його частин, то відтворення подібних структурних елементів досить бажано й у більшому або меншому ступені досягається в будь-якому перекладі. Фактично установка на зміст означає необхідність правильної інтерпретації значення мовних одиниць у контексті, тобто вимога не задовольнятися тим вигаданим змістом, що пов'язаний лише з найбільш уживаними значеннями цих одиниць. Еквівалентність перекладу ототожнюється інколи з адекватністю, часом вона слугує синонімом перекладу або змінюється поняттями наближення. Поняття еквівалентності відображає як відношення між окремими мовними одиницями текстової пари, так і між текстами в цілому. Однією з ознак вірогідності й якості перекладу слугує поняття його адекватності.

Практика літературного (філологічного) перекладу доводить, що його мета полягає в тому, щоб проінформувати читача, яким чином відбувається комунікація автора зі своїм читачем. При цьому для досягнення адекватності перекладу враховуються не лише синтаксичні та семантичні, але й прагматичні виміри мовних одиниць. Відомо і описано велику кількість прийомів в перекладі. Зупинимося на деяких найбільш відомих з них, які можуть бути використані незалежно від комбінації мов в перекладі.

Експлікація або описовий переклад – це лексико-граматична трансформація, при якій лексична одиниця вихідної мови замінюється словосполученням, яке експлікує її значення, тобто що дає більш менш повне пояснення або визначення цього значення мовою перекладу [13, с. 14–20]. Цей прийом має і недоліки, головний з яких полягає в тому, що деякі описи виходять громіздкими і виглядають неоднорідно в тексті перекладу.

Конкретизація понять полягає в переході від родового поняття до видового. Конкретизацією називається заміна слова або словосполучення вихідної мови з ширшим наочно-логічним значенням слова або словосполучення мови перекладу з вужчим значенням. У результаті застосування цієї трансформації створена відповідність і початкова лексична одиниця опиняються в логічних відносинах включення: одиниця вихідної мови виражає родове поняття, а одиниця мови перекладу – вхідне з неї видове поняття.

Переклад – це, насамперед, міжтекстовий, інтерлінгвальний, інтеркультурний процес, оскільки між вихідним текстом та текстом перекладу існують культурно, історично, ментально зумовлені варіації. Вирішальним під час перекладу є врахування жанрово-стилістичної системи словесного твору, розгляд його як функціональної єдності. Публіцистика характеризується функціонально-прагматичною багатофакторністю, зумовленою необхідністю відображати факти з будь-якої сфери життя. Отже, під час перекладу необхідно враховувати лексичний склад і конотативні особливості функціонального стилю, тому що те, що є прийнятним для науково-технічного тексту, є водночас неможливим для публіцистичного. Наприклад, якщо нові терміни в стилях науки, техніки, офіційно-ділової комунікації можна зрозуміти через їх денотати, знайомство з якими дозволяють відповідні словники та особисте спілкування у цих сферах, то новоутворення публіцистичного стилю стають зрозумілими швидше через контекст і до словників попадають найчастіше тоді, коли майже перестають вживатись і, отже, втрачають перекладацьку вагомість [6, с. 402]. Слід звернути увагу на ще одну значущу перекладацьку рису текстів цього функціонального стилю: експресивне забарвлення, яке в кожного народу має власні кількісний і якісний рівні. Так, українській пресі притаманна в цілому нейтральність оповідального тону, що проявляється в нечастому вживанні лексики, а також знижених, просторічних лексичних одиниць, тоді як у німецькій пресі це робиться значно частіше. Отже, під час перекладу з німецької слід певною мірою нейтралізувати вказану експресивність, а з української – навпаки, підвищувати її [6, с. 402].

А. В. Федоров відзначає, щ поділ труднощів перекладу на граматичні та лексичні є досить умовним, тому що в кожній мові граматичне тісно пов'язане з лексичним, і спосіб передачі в перекладі граматичних форм і конструкцій нерідко залежить від їх лексичного наповнення [15, с. 270]. Як правило, в таких випадках еквівалент добирається за загальним функціональним змістом.

Німецька й українська мова різняться між собою не тільки в мовно-системному, а й у мовленнєвому плані, в плані мовленнєвих традицій та особливостей вживання лексичних одиниць і граматичних форм. Отже, переклад принципово не може копіювати оригінал, він може лише відтворити його зміст засобами іншої мови.

Отже, хоча перекладацькі труднощі в галузі будь-якого функціонального стилю за своєю суттю типові, успіх адекватного перекладу залежить завжди від фонових знань перекладача, рівень яких зумовлюється, в першу чергу, його знайомством з оригіналом як фреймом, тобто розумінням типових ситуацій, закладених в оригі-

нал. При цьому слід підкреслити роль, яку виконує та чи інша категорія мовних засобів (термінів, фразеології, характерної для відповідного жанру, синтаксичних конструкцій, що переважають у ньому, образних й емоційно забарвлених засобів лексикону та граматики) у зв'язку з загальним характером змісту висловлювання.

Література:

1. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). – М. : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
2. Дьяконова Н. А. Функциональные доминанты текста как фактор выбора стратегии перевода: диссертация …кандидата филологических наук: 10.02.20. – М. : РГБ, 2003. – 185 с.
3. Кабаченко І. Л. Екстралінгвістичні проблеми перекладу – підходи та вирішення // Актуальні проблеми науково-технічного перекладу / Л. М. Деркач (відп. ред.); Національний гірничий ун-т. Інститут економіки. Кафедра психології менеджменту та мовної підготовки. – Д. : Видавництво НГУ, 2005. – 110 с.
4. Казакова Т. А. Практические основы перевода. – СПб.: Союз, 2002. – 319 с.
5. Кальниченко О. А., Подміногін В. О. Трактат Фрідріха Шлейєрмахера «Про два способи перекладу» та його значення для сучасного перекладознавства. Вчені записки ХГУ «НУА». – Харків : Око, 2002. – Т. 8. – С. 503–533.
6. Кияк Т. Р., Науменко А. М., Огуй О. Д. Теорія і практика перекладу. – Вінниця : Нова книга, 2006. – 592 с.
7. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учеб. для институтов и факультетов иностранных языков. – М. : Высш. школа,1990. – 252 с.
8. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. – М. : ЭТС, 1999. – 188 с.
9. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу. – Київ: Юніверс, 2003. – 280 с.
10. Латышев Л. К. Технология перевода. – М. : НВИ-Тезаурус, 2000. – 287 с.
11. Миньяр-Белоручев Р. К. Теория и методы перевода. – М. : Моск. лицей, 1996. – 207 с.
12. Огуй О. Д. Актуальні проблеми німецько-українського перекладу. – Чернівці: Рута, 2004. – 256 с.
13. Паршин А. Теория и практика перевода. – М. : Русский язык, 2000. – 161 с.
14. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммнуникация: (Учеб. пособие) – М. : Слово/Slovo, 2000. – 624 с.
15. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы). – М. : ООО Издательский дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ «, 2002. – 416 с.

УДК 821.161.2-1(71).09

І. С. Накашидзе,
Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, м. Дніпропетровськ

МОДУСИ ПАСІОНАРНОСТІ У ТВОРЧОСТІ УКРАЇНОМОВНИХ ПОЕТІВ КАНАДИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

У статті досліджуються модуси пасіонарності, що виявляються у розвитку теми боротьби за свободу України та її народу, мотивів мрії про ідеальну батьківщину та жертовності заради досягнення мети. Матеріалом аналізу стала лірика О. Зуєвського, Л. Коровника, Яра Славутича, Дана Мура та ін.
Ключові слова: *історіософічність, пасіонарність, художній образ*

В статье исследуются модусы пассионарности, проявляющиеся в развитии темы борьбы за свободу Украины и ее народа, мотивов мечты об идеальной родине и жертвенности ради достижения цели. Материалом анализа стала лирика О. Зуевского, Л. Коровника, Яра Славутича, Дана Мура и др.
Ключевые слова: *историософичнисть, пассионарность, художественный образ*

This paper investigates the passionarity modes, manifested in the development of the theme of the struggle for the freedom of Ukraine and its people, motives of dreams about home and sacrifice for the sake of achieving the goal. The material for analysis is the lyrics of O. Zuyevskyk, L. Korovnyk, Yar Slavutych, Dan Moore etc.
Keywords: *history, passionarity, artistic image.*

Центральною темою лірики україномовних поетів Канади другої половини ХХ ст. є тема батьківщини– України. Важливим у її розкритті є історичний вектор, що оприявнюється у формі згадок про історичні події (зокрема героїчну боротьбу козаків, події ХХ ст.). Україна постає скарбницею історичної пам'яті. У контексті історіософічності виокреслюється пасіонарність ліричних героїв – борців за свободу рідної землі.

У книзі «Кінець і знову початок» автор теорії пасіонарності Л. Гумільов дає визначення пасіонарності як характеристичної домінанти, незборимого внутрішнього прагнення (усвідомленого чи неусвідомленого) до діяльності, що спрямована на здійснення якоїсь мети (часто ілюзорної) [4, с. 68]. Ілюзорна мета нерідко уявляється носіям пасіонарності – пасіонаріям – ціннішою за власне життя або життя сучасників. Пасіонарність може проявлятися як владолюбство або своєрідне горде смиренство, гоноровитість, діяльне милосердя, жертовний аскетизм тощо. Ці якості породжують як подвиги, так і злочини, як добро, так і зло, творення або руйнування. «Пасіонарність не дозволяє бути байдужим, конформістом, вести «рослинне» життя» [13]. Причиною пасіонарності Л. Гумільов вважає біохімічну енергію живої істоти, тому, на його думку, моральні оцінки пасіонарності не можуть використовуватись; добрими або лихими можуть бути свідомі рішення, а не імпульси [4, с. 69]. Імпульс пасіонарності може бути настільки сильним, що пасіонарії можуть не передбачити наслідків своїх дій, й не відмовляються від них навіть під прямою загрозою смерті. «Моральна оцінка пасіонарних дій у ставленні до інших людей обумовлюється насамперед об'єктивною користю останніх, а також її суб'єктивним сприйняттям з боку цих людей» [13]. Пасіонарність є сталим, інваріантним для різних етносів та епох комплексом психологічних та поведінкових рис. Так, М. Білий наголошує, що «жертовні сини і дочки української нації», які боролись і продовжують боротись за українську національну державу є особами з високим рівнем пасіонарності. «І основні модуси їх пасіонарності є високоморальними, доброчинними, прометеївськими» [1].

Модуси пасіонарності знайшли своє художнє виявлення і в україномовній поезії Канади, насамперед у розвитку теми боротьби за свободу України та її народу, мотивів мрії про ідеальну батьківщину та жертовності заради досягнення мети. Цей аспект є недослідженим у літературознавстві, тому звернення до нього є актуальним. Аналіз художнього втілення модусів пасіонарності в україномовній поезії Канади становить мету даної статті.

Модуси пасіонарності у ліриці поетів-емігрантів тісно пов'язані з мрією повернення на батьківщину. Безпосередньо мотив мрії розгорнуто у поезії «Друзі, думка ця – не мрія» Л. Коровника:

О, друзі, думка ця – не мрія;
Хто в неї вірою живе,
Той до мети вперед пливе,
Бо віра – то сподівана надія! [8, с. 94].

Автор акцентує причинно-наслідковий зв'язок мотиву мрії повернутися у рідний край та мети допомогти Україні здобути свободу. Думка породжує мрію, мрія – мету, мета – віру, віра – надію на здійснення мети. Мета кожної людини (особливо емігрантів), за Л. Коровником, є служіння батьківщині й Богу, щоб «освітлювать братам дорогу» [8, с. 333]. У вірші С. Гурко «Заглядає минуле» висловлено заповіт українцям у Канаді. Через три часові площини – минуле, сучасне і майбутнє – поетеса проносить гасло «Не забудь! Пам'ятай!» [5], у якому закодовано «благання» пам'ятати своє коріння. Минуле постає точкою відліку та взірцем для співвітчизників, що зумовлює розвиток мотиву спадкоємності поколінь та наслідування їхніх дій.

Жити на батьківщині для поетів-емігрантів – є найвищою метою. Так, І. Темертей у поезії «Україна – це наші сподівання…» пише: «Україна – це наші сподівання, / Наша віра, слава і мета» [16, с. 16]. Водночас думки про Україну, спогад про неї є болючими для його ліричного героя. У поезії «Україно моя…» стан ліричного героя І. Темертей виражає через образ рани, рани внутрішньої – серця, душі: «Україно моя, ти незагоєна рана… / Ти роз'ятрене серце моє, ти зболюєш душу мою…» [16, с. 41]. У поезії І. Темертея центральним є мотив прагнення ліричного героя осягнути рідний край, хоча б душею: «Та в одних спогадах і радості нема…»

© І. С. Накашидзе, 2014

[16, с. 408], – стверджує він. Мета повернення на батьківщину пов'язана з мрією ліричного героя померти там, де він народився:

На чужині
Хотів би я лише одно:
Аби хоч вмерти в Україні,
Коли вже жити не дано [16, с. 47].

Тональність безвихідності та згасання надії забезпечує трагічний пафос поезії. Асоціативно виникає мотив бажаної просторової циклічності життя: померти там, де народився.

Розуміючи неможливість життя на батьківщині, поети-емігранти мріють про її незалежність, що породжує мотиви надії та сподівань на краще майбутнє: «Сподіваюсь, що настане добрий час» [16, с. 55], – проголошує І. Темертей. В образі доброго часу втілено образ світлого майбутнього, концептами якого є свобода України та українського народу як умови повернення на батьківщину. На цьому тлі у поезії виникає мотив омріяної незалежності.

Концепцію ідеальної батьківщини розгорнуто у поезії Яра Славутича, ліричний герой якої визначає свій ідеал України: «суверенна, кована держава / Бо в ній – і труд, і воля, і земля» [15, с. 83]. Вмотивовуючи такий зміст ідеальної батьківщини, Н. Ханенко-Фрізен зазначає: «Усвідомлений обов'язок діаспори зберігати та підтримувати свою українськість переріс у політичне кредо відстоювання своєї національної суверенності» [17, с. 23]. Ця теза знайшла своє вираження в поезії О. Зуєвського, ліричний герой якої переймається долею батьківщини. Сутність останньої увиразнюється образом світлого поля, що «горить червоно» від крові. Кров – наслідок дій радянської влади як пригноблювача та руйнівника духовності народу. Відповідь на питання: «Чи постане звідтіль [з Радянської України – І. Н.] протест?» [6, с. 18] прочитується в описі неба – сузір'я Зодіаку:

Там он, в Зодіякові,
Віщий знак горить
Тільки зняти голови,
Не казать – простіть [6, с. 31].

Ідеальна батьківщина у О. Зуєвського – вільна держава, що благословила своїх синів на боротьбу, «що небо з землею зв'яже» [6, с. 35]. Усвідомлення боротьби за вільну батьківщину як життєвої мети – здійснення найзаповітнішої мрії – долає почуття суму за батьківщиною.

Мотив жертовності заради волі батьківщини пов'язаний із мотивом боротьби за волю України і її народу. У поезії Яра Славутича мотив боротьби за ідеальну батьківщину поєднується з мотивом помсти її поневолювачам: «Надійде правда. Грізнолика мста / Віднайде ціль. Веселкою ясною / Зведеться воля, гнівна й проста» [15, с. 80]. Символом боротьби у ліриці Яра Славутича є образи «двосічного меча в обрамленні тризуба» [15, с. 81] та бойових знамен як втілення свободи й правди. З образом тризуба як емблемою України та мотивами свободи й правди як основами державного устрою корелюється мотив жертовності як одна з умов здобуття омріяної держави, смерті в ім'я батьківщини: «Смерть в ім'я життя» [15, с. 85]. Яр Славутич ототожнює поняття батьківщини й життя як першооснов існування людини. Підкреслюючи любов ліричного героя до матері, поет прославляє рідний край. У поезії «Україна 1960-1970» Яр Славутич персоніфікує образ батьківщини за допомогою характеристичних епітетів «Непокірно-ставна, вольова» [15, с. 308], зближуючи образи України й матері, яка народжує дітей і виховує у їхніх серцях бойовий, нескорений дух. Вірними своїй справі дітьми в його поезії названі відомі на той час в Україні постаті шістдесятників: «Заливаха, Мороз, Караванський, Горинь…», «Симоненко, Осадчий, Костенко і Драч…» [15, с. 308]. Три крапки в цьому переліку засвідчують, що його можна продовжити.

Мотив волі та образ ідеальної батьківщини пов'язуються з мотивом боротьби за незалежність, що постає метою ліричних героїв. В. Ворскло закликає емігрантів відкинути смуток і тугу заради боротьби: «Ти мусиш забуть споконвічну журбу / І мусиш навчитись боротись» [2, с. 23]. Здатність до боротьби поетеса інтерпретує як ментальну рису українців, що зумовлює їх «служіння» Україні, боротьбу за незалежність та свободу народу. Ця теза розгорнута в низці поезій В. Ворскло, зокрема у вірші «Не страшно вмирать за свободу…»:

Не страшно вмирать за свободу
Без сліз, нарікань, каяття,
Бо мусить хтось жить для народу,
Його захищати життя [2, с. 36].

Поетеса пов'язує мотив боротьби з мотивами жертовності та прометеїзму як ознак пасіонарності.

Р. Кедр у поезії «Катів не треба», переспівуючи рядки П. Чубинського «Ще не вмерла Україна», акцентує ідею звільнення батьківщини. Душа його ліричного героя сповнена патріотизмом і молодечим запалом боротьби: «Дали б нам Дике Поле – погуляти! / Катів не треба. Ми самі уб'єм» [7, с. 361]. Образ Дикого Поля – не лише географічна чи історична реалія, а й символ героїчного духу народу, що був притаманний козакам. Розгортаючи мотив боротьби народу за свободу своєї батьківщини, Р. Кедр звертається до образу ножа, що набуває символічного змісту:

Священний ніж! Це він – спаситель людства
Від голоду і холоду й неволі,
Від ворогів. Благословення людства –
Тверда, холодна, безчуттєва сталь [7, с. 360].

За допомогою означень «священний», «спаситель» поет сакралізує образ ножа, але епітети «твердий», «холодний», «безчуттєвий» підкреслюють, що ніж (хоча й священний) – лише знаряддя боротьби, що потребує твердої, мужньої руки.

Л. Ромен найкращою зброєю за волю батьківщини вважає слово і у поезії «О слово рідне!.». порівнює його з мечем, що є традиційним для української поезії (згадаймо вірші Лесі Українки «Слово, чому ти не твердая криця» або Є. Маланюка «Стилет чи стилос?..».). Назва вірша Л. Ромена зорієнтовує на поезію О. Олеся «О слово рідне! Орле скутий». Порівняймо: у О. Олеся рядки «О слово! Будь мечем моїм!» [12, с. 113] спроектовані на майбутнє, у Л. Ромена – строфа «О, слово рідне – меч народу» [14, с. 17] опосередковано вказує, що ліричний герой вже обрав свою зброю. Порівняння слова з мечем створює опозицію духовне–матеріальне. Образ слова інтерпретований як сакральна матерія, володіння ним надає перевагу, духовну й інтелектуальну, над ворогом: мета застосування слова як зброї – показати тиранам їхню «мерзенність, / Нікчемність свою!» [14, с. 50]. Духовне відродження свободи зіставляється з відновленням калини як символом-архетипом батьківщини. Образ пісні – символ відродження народу, символом його патріотизму: «Гей, тоді нестримними / зарокоче, злине / колядою-гимнами / пісня України!» [14, с. 17]. Зв'язок сучасності з історією та пам'яттю про минулі подвиги синів України в поезії «Новий Гимн» Л. Ромена підкреслено образом козацької крові, що тече у жилах вояків за свободу: «Таж – козацького ми роду / Нам диктує наша кров / Стати в лавах за свободу» [14, с. 60]. Образ крові – символ історичної та генетичної пам'яті народу, що несе у собі інформацію про героїчні подвиги минулого та ідею необхідності повторення їх у найближчому майбутньому.

Ідея незнищенності духу народу розгорнута у вірші С. Кузьменко «Легенда про невмирущий дуб». У її втіленні концептуальним є образ невмирущого дуба, символу легендарної країни, що скорельований на образ України:

Вік його рубали, корчували корінь…
Та коли у край той загостить весна,
Пнялися з коріння паростки угору,
Оживала в дубі пам'ять-давнина [10, с. 1].

Образ дуба – символ міцності, нескореності, пробудження національного духу та прагнення до свободи – асоціативно він зорієнтовує на тему міфологічного дерева роду. Образ весни у вищенаведеній строфі – вказівка не лише на пору року, а й на час відродження духовності й патріотизму українського народу: весна – період активізації народної боротьби за свободу. Символом волі та світла у поезії С. Кузьменко постає образ білих голубів: «Та доки є ви, білі голуби, / Я знаю темені боятися не треба» [10, с. 2]. Епітет «білі» наближає образ голубів до міфологеми священного вогню, що має горіти у серці кожного українця.

До біблійного мотиву у розкритті теми боротьби за свободу народу звертається Дан Мур. О. Кривчикова наголошує на своєрідності продовження Даном Муром міфологеми Є. Маланюка «стилет і стилос», але з третім, релігійним елементом, «внаслідок чого утворюється нова: стилет–стилос–хрест. І хоча героїчний аспект не зникає, він уже не є домінуючим, якось поволі посувається на другий план і в майбутнє. На перший же план виходять аспекти релігійний і мовний» [9]. Дан Мур у поезії «Символ» порівнює український народ з єврейським, сподіваючись: «Ми діждемося рідного Мойсея / З розмови на Хорив-горі!» [11, с. 8]. Образ гори Хорив співвідноситься з образом біблійної гори Синай, де пророк Мойсей молився Богу. Різниця між двома народами (єврейським і українським), на думку Дана Мура, лише у тому, що українському не треба йти до землі обітованої, адже він народився на ній, що посилює сенс необхідності боротьби за свободу: «З неволі вийдеш вільним, мій народе, / Себе віднайдеш на своїй землі!» [11, с. 8]. Асоціативно виникають мотиви самоідентифікації, національної гордості. З образом Мойсея співвідноситься образ ідеального воїна-поводиря народу, якому притаманні такі риси як героїзм, патріотизм, самопожертва. Його початки у світовій міфології – в образі Прометея, який дає людям вогонь. У Дана Мура цей образ осучаснюється, у нього – «новітній» Прометей: «Вогню нам дай, новітній, рідний Прометею, / Що святістю горить у вічности сонцях» [11, с. 18]. У міфологемі божественного вогню сфокусовано риси міцності й сили «прадідів» як приклад для сучасників. Вона зорієнтована на розвиток мотиву утвердження духовності як основи української держави.

У поезії О. Гай-Головка мотив боротьби за свободу народу набуває дещо іншого трактування, поєднуючись з проблемою долі української діаспори в Канаді. У цьому зв'язку промовистими у тексті є образи хижих звірів, які прибули слідом за ліричним героєм до нової країни проживання. У них вгадуються риси працівників НКВС та КДБ, що мають на меті «обмазувать тебе й твою громаду» [3, с. 94]. Надію на порятунок України як держави та возз'єднання народу, розкиданого по всьому світу, поет втілює в образі світанку у вірші «Приснилось мені»: «Дивлюсь – цвіте світанок / Прозорий, тихий, ясно-голубий» [3, с. 100]. Зоровий образ світанку у ньому через кольорові характеристики: жовтий та синій зорієнтовують на український прапор, рожевий колір є символом заповітної мрії про свободу батьківщини. Здобуття омріяної волі О. Гай-Головко пов'язує з відновленням віри, яку радянська влада намагалась знищити: «І люди побачать Бога / У церкві вкраїнського степу» [3, с. 106]. Образ церкви степу – апогей у вираженні ідеалу духовності народу. У ньому поєднано два архетипні образи – церква та степ, що споконвіку були священними для українців. Їх поєднання підкреслює силу мужності, стійкості духу, єднання народу, що є умовою його незнищенності й процвітання у майбутньому. Подібний вектор розкриття теми батьківщини наближає образ України до візійного, фантастичного світу. Провідним стає мотив ностальгії, що розкривається через актуалізацію виразу почуттів туги та суму за рідним краєм.

Таким чином, у художньому зображенні України-батьківщини наявні модуси пасіонарності, пов'язані з ідеями боротьби за свободу народу та незалежності держави, готовності до смерті заради їх досягнення. Поети-емігранти своєю зброєю обирають слово як сакральну матерію, символ духовної незнищенності та відродження українського народу. Мотив свободи України пов'язаний із мрією повернутись на рідну землю, скорельований на мотиви героїчної боротьби, жертовності, патріотизму, корені яких поети шукають у праісторії вітчизни. У цьому контексті вибудовується модель ідеальної батьківщини як вільної держави, що окреслюється через призму думок та мрій ліричного героя.

Література:

1. Білий М. Зауваження щодо стимуляції пасіонарності українського етносу [Електрон. ресурс] / М. Білий // http://mediacrimea.com.ua/ index.php?cstart=3&newsid=595

2. Ворскло В. Листи без адреси: Вибрані поезії / В. Ворскло. – Торонто, 1967. – 68 с.

3. Гай-Головко О. Поетичні твори: [У 3 т.] / О. Гай-Головко. – Т. 3 (1978–1997). – Тернопіль : Тайп, 1998. – 180 с.

4. Гумилев Л. Н. Конец и вновь начало: популярные лекции по народоведению / Л. Н. Гумилев. – М. : Айрис-пресс, 2007. – 382 с.

5. Гурко С. Поезії [Електрон. ресурс] / С. Гурко // http://www.poetry club.com.ua/metrs.php?id=1077&type=tvorch

6. Зуєвський О. «Я входжу в храм…»: Поезії. Переклади. Статті. Матеріали до біографії / О. Зуєвський. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 840 с.

7. Кедр Р. Поезії / Р. Кедр. – Торонто : В-во «Євшан-зілля», 1983. – 372 с.

8. Коровник Л. Струмені в пустелі: Поезії (1991-2002) / Л. Коровник. – Едмонтон : «Дорога правди»; – Луцьк: РТ МКФ «Християнське життя», 2003. – 376 с.

9. Кривчикова О. В. Трансформація нового національного міфа в українській еміграційній поезії [Електрон. ресурс] / О. В. Кривчикова // Вісник Запорізького державного університету. – 2001. – № 4 // http://web.znu.edu.ua/ herald/issues/archive/ articles/1900.pdf

10. Кузьменко С. Білі голуби: Поезії / С. Кузьменко. – Торонто : самвидав, 1998. – 28 с.

11. Мур Дан. Скрижалі туги: Поезії / Дан Мур. – Едмонтон, 1973. – 120 с.

12. Олесь О. Твори: [В 2 т.] / О. Олесь. – К. : Дніпро, 1990.– Т. 1: Поетичні твори. Лірика. Поза збірками. З неопублікованого. Сатира. – 959 с.

13. Пасіонарність та пасіонарії [Електрон. ресурс] // http://maidan.org.ua/wiki/index.php/ ПАСІОНАРНІСТЬ_та_ПАСІОНАРІЇ

14. Ромен Л. Передгрім'я: Поезії / Л. Ромен. – Філядельфія, 1953. – 64 с.

15. Славутич Яр. Твори. [У 5 т.] / Яр Славутич. – К. : Дніпро, Едмонтон: Славута, 1998. – Т. 1: Поезії (1937–1997). – 470 с.

16. Темертей І. Поезії / І. Темертей. – К. : Неопалима купина, 2004. – 512 с.

17. Ханенко-Фрізен Н. Інший світ або Етнічність у дії: канадська українськість кінця двадцятого століття / Н. Ханенко-Фрізен. – К. : Смолоскип, 2011. – 392 с.

УДК 811.161.2'276.6:61

Р.-Ю. Т. Перхач,
Національний університет «Львівська Політехніка», м. Львів

ЕТАПИ РОЗВИТКУ ТЕРМІНА І ТЕРМІНОСИСТЕМИ У МЕДИЦИНІ ТА ФАРМАЦІЇ

У статті розглянуто основні тенденції та проблеми формування фахової медичної термінології в Україні. Увагу зосереджено на дослідженнях, присвячених питанням медичної термінології, зокрема фармацевтичної. На сучасному етапі термінологічна система у галузі фармації активно формується.
Ключові слова: *термін, термінологічна система, медична термінологія, фармація.*

В статье рассмотрены основные тенденции и проблемы формирования фаховой медицинской терминологии в Украине. Внимание сосредоточено на исследованиях, посвященных вопросам медицинской терминологии, в частности фармацевтической. На современном этапе терминологическая система в области фармации активно формируется.
Ключевые слова: *термин, терминологическая система, медицинская терминология, фармация.*

The article discus the main tendencies and problems of the professional medical terminology organization in Ukraine. Attention is focused on research devoted to problems of medical terminology, particularly pharmaceutical. At present stage the terminological actively forms in the field of pharmacy defense.
Key words: *term, terminology system, medical terminology, pharmacy.*

Постановка наукової проблеми та її значення: Термінологія у сфері фармації вже досить тривалий час залишається однією з актуальних проблем не лише навчального процесу молодих науковців, але й проблем перекладу інструкцій до лікарських препаратів. У мовознавстві існує численна кількість праць присвячених вивченню терміносистем та термінів. Перед нами виникло завдання дослідити історичність фармацевтичного терміна, етапи його становлення.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми: у сучасних наукових розвідках аналізуються такі проблеми, як визначення способів та засобів термінотворення фармацевтичної термінології (В.Черних, І. Перцев), встановлення специфіки функціонування іншомовних медичних термінів в українському дискурсі (І. Гнатишина, І. Світлична), структура фармацевтичного терміна (Л. Петрух, М.Врублевська, О.Михалик), словниковий склад фармацевтичної термінології (В.Черних, І.Перцев, Л.Петрух), особливості українського перекладу німецьких фармацевтичних текстів (К.Макеєв), історія назв української медичної лексики (Г.Дидик-Меуш), формування та функціонування біологічної термінології (Л. Симоненко).

Актуальність: зумовлена потребою проаналізувати основні періоди та етапи формування української фармацевтичної термінології, оскільки перед науковцями-лінгвістами стоїть велика кількість завдань, які пов'язані із систематизацією та унормуванням термінологічної лексики української мови, зокрема у галузі фармації.

Мета: проаналізувати основні етапи та періоди формування української фармацевтичної термінології та здійснити огляд наукових досліджень історії термінотворення медичної термінології.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів. Термінологія офіційно почала своє існування наприкінці XIX- початку XX століття. Лінгвісти дають різне визначення поняттю «термінологія», що спричиняє труднощі у визначенні та розумінні понять «термін», «термінологія», «терміносистема». У нашій праці ми дотримуємося визначення поняття «термін» згідно державного стандарту України, де вказано, що термін – позначення певного поняття у фаховій мові за допомогою лінгвістичного виразу [ДСТУ 3325-96].

Щодо поняття «термінологія» у сучасній науковій спільноті існує три основні концепції розуміння цього поняття: 1) термінологія – складова частина лексики літературної мови; 2) термінологія є автономним розділом лексики національної мови, що має мало спільних рис з літературною мовою; 3) термінологія – не мова, а система штучно створених знаків [7, с. 202].

Спираючись на вищенаведені концепції можна дійти висновку, що медична термінологія як сукупність назв та понять зародилася разом із медициною, ще до зародження термінології як науки.

Початки української медичної термінології сягають прадавніх часів. Українське медичне назовництво сформувалося ще у часи Київської Русі. На початку XI століття із виникненням «Руської правди» почали використовуватися еквіваленти сучасним *рана, перелом*, оскільки для здійснення судочинства необхідно було виявити та найменувати пошкодження, які було заподіяно потерпілому та які їх спричинили.

Мовознавець Л.Симоненко стверджує, що розвиток української наукової термінології, в тому числі й медичної, відбувався хвилеподібно, зазнавав як піднесення так і спади, які пояснювалися суспільно-політичними причинами. Довготривала заборона української мови затримувала формування термінологічного фонду. Основними причинами гальмування розвитку української термінології на етнічній мовній основі слугували недержавний статус рідної мови та її територіальна роз'єднаність. Згідно класифікації становлення української медичної термінології Людмила Симоненко виділяє 5 основних етапів [8].

До першого етапу, який ще називають донауковий/накопичувальний, відноситься накопичення спеціальних слів, зафіксованих у різноманітних грамотах, юридичних документах. За даними дослідниці Ганни Дидик – Меуш «…найповніше назви медичних понять відображали «Лексис» Л. Зизанія, «Лексикон латинський» Є.Славинецького, «Лексикон словено – латинський» А.Корецького-Сатановського та Є. Славинецького, «Лексикон латино-слов'янський» І.Максимовича, численні рукописні травники, лікарські порадники, поширені в Україні від кінця XVI…» [2, с. 44]. Перші джерела медичної лексики – книги народної медицини, такі

© Р.-Ю. Т. Перхач, 2014

як «Лікувальники», «Травники» охоплювали не лише назви та лікувальні властивості рослин, але й назви частин та органів людського тіла. Медичні пам'ятки містили анатомічні терміни, частина з яких була зафіксована у «Лексиконі словенороському» Памви Беринди (1627). Кожен збірник містив настанови лікування, збір лікарських порад, рецептів та молитов-замовлянь. У цих писемних пам'ятках наведені терміни, які виникли на основі народної мови. Такі як: *кашєлъ, корости, лишай, камінь в ни(р)кахъм* та інші.

Більшу частину тогочасної медицини становили описові форми на позначення медичних назв, які супроводжувалися поясненнями авторів. Часто до термінів наводили однослівні відповідники іноземною мовою (латинського чи грецького походження). Медичні назви створювалися таким чином, що у словосполучення поєднувалися назви хворого людського органу та назви хвороби, наприклад: *плиеніе з очий* (кон'юктивіт), *болезнь деснь* (парадонтит), *боленіе зубовь* (пульпіт), *набраклость в горлЬ* (риніт), *плевра* / *pleura* (плеврит).

З початком формування наукової української термінології, внаслідок розширення міжнародних контактів, впливу інших культур з'являються перекладні та оригінальні твори латинською, старогрецькою чи польською мовою: *прошо(к)* – тобто *«порошок».* Такі писемні пам'ятки містять багатий лінгвістичний матеріал для дослідження розвитку української медичної термінології.

Другий етап розвитку медичної термінології пов'язаний з потребами культурного та наукового розвитку української мови, створенням та діяльністю наукових товариств, які сприяли розвитку національної науки. Значний внесок у створення національної терміносистеми внесли діячі «Лікарського товариства в Галичині» та «Наукового товариства імені Тараса Шевченка», «Київського наукового товариства» та товариства «Просвіта». Лінгвістичні дослідження І. Верхратського, І. Гавришкевича, Є.Озаркевича дали нові можливості для розвитку української термінології. Цей період розпочався у другій половині XIX століття і тривав до початку XX століття. Протягом цього часу було систематизовано вже існуючу народну термінологію, опубліковано статтю Левченка «ЗамЪтки о русинской терминологии», «Кілька слів про термінольогію» Я. Городинського, «Початок до уложення термінології ботанічної руської» І. Гавришкевича, «Початки до уложення номенклатури і термінології природописної» І. Верхратського.

Протягом третього етапу (20-ті -30 ті рр XX століття) у світ вийшли ряд словників та праць (автори: П. Адаменко, О. Курило, І. Цешківський, Є. Лукасевич). Термінологічну роботу цього етапу супроводжують і дослідження доктора медичних наук Мартирія Галина. На засадах термінологічної концепції цього вченого базувалась більшість лексикографічних медичних праць 20-х рр. У словникових статтях наводились синонімічні ряди термінів, звісно перевага надавалась питомо українським словам. При Українській академії наук було створено Інститут української мови, який мав на меті унормувати українську наукову термінологію та сприяти розвитку національної науки. Терміни виникали шляхом переосмислення загальновживаних термінів, оскільки вчені дотримувалися напрямку створення термінології на основі української лексики. Зокрема, в цей період виникають українські назви, такі як: *жовниця* (аденіт), *шлунковиця* (гастрит), *м'ясак* (саркома), *хрестовик* (хондрома), *кров'як* (гематома).

У період з 1933 до 1935 років вийшла ціла низка публікацій проти українських науковців, яких звинувачували у націоналізмі. Було створено список термінів, які вважалися націоналістичними та підлягали вилученню з фахової термінології. Початком знищення досягнень українських вчених-лінгвістів стала брошура А. Хвилі «Знищити коріння українського націоналізму на мовному фронті» у 1935 році.

Четвертий етап тривав з 50-х та до 80-х років XX століття. Цей період пов'язаний із відновленням термінологічних досліджень та створенням української термінологічної лексики, що сприяло заснуванню Президією Академії наук Словникової комісії. Виникають наукові дослідження у галузі окремих термінологічних систем. Низка термінологічних словників, довідників та енциклопедій стали результатом термінологічних досліджень лінгвістів. Щоправда уніфікація української термінології здійснювалися через посередництво російської. Впровадження російської мови у навчальних закладах сприяли розвитку української термінології із мінімальним розходженням із російською.

П'ятий етап починається з 90-х рр. XX ст. та триває досі. Здобуття Україною незалежності, проголошення української мови офіційною державною мовою сприяли відродженню національної науки, а особливо української термінології. Термінологічна база української мови постійно змінюється, спостерігаються спроби запровадити у наукові галузі нові терміни (або старі, що були створені у кінці XIX – початку XX ст.), які відходять до пасивного термінологічного фонду та існують лише у словниках, оскільки не витримують мовної апробації. Незважаючи на це, протягом цього періоду видано понад 80 словників з різних медичних спеціальностей, затверджено низку правових документів, які дають визначення фармацевтичним термінам та описують їхнє застосування.

Зокрема, термінологічний словник, розроблений та затверджений як єдиний документ для країн – членів РЕВ в галузі медичної науки, техніки та охорони здоров'я (наказ МОЗ СРСР від 2.07.1980 р. № 692), Закон України «Про лікарські засоби» (від 4.04.1996 р. № 123/96 ВР), Державна фармакопея України й три додатки до неї. Серед довідкових матеріалів – «Лекарственные препараты» (1994, 1995, 1996) у 3 томах, «ФАРМИНДЕКС'97– лекарственные препараты», «ФАРМИНДЕКС'98 – лекарственные препараты», щорічне видання «КОМПЕНДИУМ – лекарственные препараты» (лат. *compendium* – скорочення). До фундаментальних бібліографічних праць відносимо «Фармацевтичну енциклопедію» за редакцією чл.-кор. НАН України, професора В.П. Черних, «Орфографічний словник українських медичних термінів» (ОСУМТ) на 29000 термінів, «Українсько-латинсько-анґлійський медичний тлумачний словник» (УЛАМТС) на 33000 термінів за редакцією професора Л.І. Петрух, доцента І.М.Головко.

Незважаючи на чималий список фармацевтичних глосаріїв, журналів, довідників, провідні науковці-лінгвісти проводять безліч фармацевтичних з'їздів щодо вирішення проблеми уніфікації єдиної української наукової термінології у галузі фармації.

Здійснений аналіз історичної зміни медичної термінології свідчить про нерівномірний розвиток української термінологічної лексики у попередні етапи становлення. Як наслідок цього залишаються актуальними питання уніфікації та стандартизації єдиної української наукової термінології.

Література:

1. ДСТУ 3325-96. ТЕРМІНОЛОГІЯ. Визначення основних понять. Чинний від 30.12.1999.
2. Дидик – Меуш Г. Українська медицина. Історія назв / Г. Дидик-Меуш. – Л. : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 400 с.
3. Закон України «Про лікарські засоби». Чинний від 4.04.1996 р. №123/96 ВР.
4. Зіменковський А. Базовий термінологічний глосарій за програмою зк лінічної фармації / А. Зіменковський, В. Пономаренко, О. Піняжко – К. : Ліга-Прес, 2004. – 446 с.
5. Перцев І. Про значення фармацевтичних термінів у сьогоденні / І. Перцев // Вісник фармації. – 1993. – № 1–2. – С. 23–27.
6. Петрух Л. Про забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови в медицині і фармації / Л. Петрух, В. Петрух. – К. : НАН України, 1997. – С. 37–41.
7. Самолисова. О. Поняття «термінологія» та деякі аспекти українського медичного термінотворення./ Самолисова. О., Ніколаєва А. – К. : КНЕУ, 2005. – С. 201–204.
8. Симоненко Л. Термінологічні студії в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.term-in.org/index.php ?option=com_content&view=article&id=109&Itemid=19&lang=uk
9. Фармацевтична енциклопедія / Гол. ред. ради та автор передмови В. П. Черних. – К. : «МОРІОН», 2005. – 848 с.

УДК 811.112.2

О. В. Пилипко,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ФУНКЦІОНУВАННЯ ОДНОСЛІВНИХ ВИГУКІВ В СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядаються функціональні особливості однослівних вигуків сучасної німецької мови. Дослідження відображає один з аспектів аналізу вигуків, а саме, їх функціонування в художніх текстах.
Ключові слова: *однослівні вигуки, функціональні особливості, прості і складені вигуки, інтер'єктивація.*

В статье рассматриваются функциональные особенности однословных междометий современного немецкого языка. Исследование отражает один из аспектов анализа междометий, а именно, их функционирование в художественных текстах.
Ключевые слова: *однословные междометия, функциональные особенности, простые и составные междометия, интеръективация.*

The article deals with functional features of single-word interjections of modern German. The study describes one aspect of the analysis of interjections, namely, their functioning in fiction texts.
Keywords: *one-word interjections, functional features, simple and compound interjections, interjectivation.*

Постановка наукової проблеми та її значення. В сучасній германістиці значні труднощі викликає кваліфікація вигуків як специфічних мовних знаків, виникає необхідність порівняльного аналізу частоти вживання вигуків у художньому функціональному стилі сучасної німецької мови.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Питаннями інтерпретації вигуків, їх функціональними особливостями займалися російські, українські і західноєвропейські лінгвісти: О.О. Шахматов, В.В. Виноградов, Л.В. Щерба, О.І. Германович, А. Вежбицька (на матеріалі російської мови); І.Р. Вихованець, Л.І. Мацько (на матеріалі української мови); Ш. Баллі, Ж. Вандрієс, Є.Є. Корді (на матеріалі французької мови); С. Грінбаум, О. Єсперсен, Ч. Фріз (на матеріалі англійської мови); І. Ербен, Г. Вайнріх, В.Д. Девкін, Г. Хельбіг та І. Буша (на матеріалі німецької мови) та багато інших дослідників.

Актуальність наукової статті полягає у тому, що вона відображає один з аспектів аналізу однослівних вигуків, а саме, їх функціонування в німецькомовному художньому дискурсі. **Метою** дослідження є аналіз частотності вживання однослівних вигуків. Реалізація цієї мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) проаналізувати структурні типи однослівних вигуків; 2) охарактеризувати функціонування однослівних вигукових одиниць в художніх текстах.

Переважна більшість вигуків німецької мови характеризується короткою, сконденсованою структурою і є первинними. Вони походять від емоційних немовних вигуків людини і мають ряд специфічних ознак, до яких відносяться:

1) морфологічна аморфність і відсутність словозміни;
2) головна роль інтонації;
3) аномальність фонетичних властивостей.

За своєю формою однослівні вигуки поділяються на прості і складені. До простих ми відносимо первинні вигуки, які не утворені за допомогою редуплікації або шляхом складання основ первинних вигуків, а також ті, які мають спрощену структуру, внаслідок чого сприймаються як прості за формою. До простих первинних вигуків ми відносимо: ***ach, ah, äh, aha, ähm, au, brr, eh, ei, ha, hach, he, hm, na, o, oh, pfui, pst, tja*** та ін.

В основному, однослівні вигуки структури «голосний + приголосний» − це емоційні вигуки, що ведуть своє походження від емоційних викриків. Очевидно, тому їм притаманні семантично дифузні функції, і вони функціонують в текстах для передачі різних душевних станів. Наприклад, вигуки ***ach!*** і ***ah!*** з опорою на загальну емоційну забарвленість мови можуть передати наступні почуття: радість, біль, печаль, скаргу, тугу, презирство, розчарування, здивування, недооцінку, відразу, відмову, здійснення очікуваного бажання та ін., як показують матеріали дослідження художнього дискурсу. Пор.: ***Ah!*** – є вигуком здивування, захоплення, полегшення [4]; ***ach! ah!*** є вираженням нейтрального і позитивного подиву, жалю, обурення [5]. Пор.:

(1) ***Ach****, du Schreck! Ich muß jetzt mit dem Schreiben aufhören, denn Gerda kommt den schmalen Weg, der zwischen ihrem Gehöft und dem Teich entlangführt, auf unser Haus zu*» [12, s. 149].

(2) «***Ah****, du hast dir dein Frühstück schon selbst besorgt», ätzte Franz Leopold. «Das ist ja ekelhaft!*» [11, s. 71].

У прикладі (1) вигук вживається для передачі відчуття стану переляку і висловлювання є емоційнішим за більш нейтральний вигук у прикладі (2), що виражає недоброзичливу іронію.

(3) *Der Altehrwürdige hob den dürren Arm, über den sich die Haut wie Pergament spannte. «**Ah**, welch hitzige Debatte. Das gefällt mir»* [11, s. 167]. Дієслово *gefallen* – основна мовна одиниця, яка розкриває позитивний характер емоції. Той, хто говорить відчуває гарне самопочуття, задоволення, втіху.

(4) *Der Alte hob den Blick und lächelte dann. «**Ah**, ihr seid das. Welch schöne Nacht, um durch die Stadt zu schlendern»* [11, s. 212]. Висловлювання, що передує реченню з вигуком, конкретизує позитивну емоцію дієсловом *lächeln,* а речення у постпозиції уточнює причину радості персонажа.

За наявності ключового слова, як ми бачимо, немає потреби у широкому контексті. Це дозволяє якимось чином включати багатозначні вигуки в словники та довідники, конкретизувавши деякі значення кожного вигуку за допомогою цього вузького контексту.

© О. В. Пилипко, 2014

Розглянемо функціонування найбільш частотно вживаного вигуку ***ach*** в художніх текстах. Семантично дифузне ***ach*** може мати різні значення залежно від його вживання в певних комунікативних ситуаціях. Пор.:

(5) «*Und Margot? Wenn sie etwas merkt?» «**Ach die!** Keine Sorge, ihre Begabungen liegen nicht auf intellektuellem Gebiet*» [8, s. 52]. У вищенаведеному прикладі ***ach*** виражає зневажливе ставлення мовця до Марго, що і розкривається в реченні, яке знаходиться у постпозиції до вигукової структури. В наступних прикладах вигук ***ach*** вже виражає емоцію туги (6) та відчуття розпачу (7). Пор.:

(6) «***Ach**, Kind, lass mich einfach ein bisschen sitzen und schauen. Ich hatte mir zum Glück nicht viel vorgestellt*» [9, s. 182].

(7) «***Ach**, ich habe sie verloren, all mein Glück ist nun dahin!*» [8, s. 148].

Іншу функцію має вищеназваний вигук у прикладі:

(8) «***Ach** ja?» Empört stemmte Alisa die Hände in die Hüften* [11, s. 16]. У відповідь на зауваження, що їй не варто бродити по закутках міста самою, головна героїня виражає за допомогою вигуку ***ach*** почуття обурення. Дієприкметник *empört* уособлює емоцію, виражену вигуком. Тільки з контексту можна зрозуміти, що цей самий вигук виражає легке роздратування у прикладі (9):

(9) «*Dame Elina erwartet von euch, dass ihr vor den anderen Familien einen guten Eindruck macht». «**Ach**, und sie meint, wenn ich über meine engen Röcke stolpere, dann ist der Eindruck besser …*» [11, s. 28].

В залежності від контексту вигук ***ach*** може функціонувати в художніх текстах для передачі почуття недовіри (10), насмішки (11), несподіваної згадки (12), полегшення (13).

(10) «*Unsinn», sagte Julian. «**Ach?**» In den Augen der Polizisten blitzte es kampflustig auf* [7, s. 153].

(11) «***Ach**, und du entscheidest, wer für die Familie von Nutzen ist und wer geopfert werden kann*?» [11, s. 367].

(12) «***Ach**, weißt du, Lene, er soll ja ein guter Mensch sein, und ein guter Mann wiegt vieles auf, das kannst du mir glauben*» [12, s. 77].

(13) «***Ach**, ich verstehe», sagte Terrier fast erleichtert, «ich bin im Bilde: Es geht also wieder einmal ums Geld*» [13, s. 11].

Таким чином, аналіз показав, що вигук ***ach*** функціонує для вираження як позитивних, так і негативних емоцій, а саме, полегшення, задоволення, жалю, відчаю, презирства, обурення, співчуття, подиву і інших емоцій. Точна ідентифікація емоції можлива лише при врахуванні багатьох чинників комунікативної ситуації.

Вигуки, що заповнюють паузи при говорінні (***äh, ähm, hm, eh, tja),*** також є досить частотним явищем в художній літературі. Так, наприклад:

(14) «***Ähm** … ja … mir geht's …», stammelte Aidan und schaffte es nicht, den Satz zu beenden. Er begann unbeholfen zu zittern und versuchte sich aufzurichten* [6, s. 60]. Персонаж не може швидко закінчити речення і заповнює паузу вигуком ***ähm***.

(15) «*Die Nacht ist zu schön, um in den Mauern zu bleiben, die unsere Kerkermeister uns zugewiesen haben – **äh** nein, ich meine natürlich unsere verehrten Professoren!*» [11, s. 140]. Назвавши професорів тюремниками, герой розуміє, що обмовився, заповнює вигуком ***äh*** незручну паузу і виправляє свою помилку.

(16) «*Zufällig habe ich gehört, daß du wegen Körperverletzung vorbestraft bist…». «**Hm**», sagte Dieter* [8, s. 144]. Не знаючи, як відреагувати на питання про судимість за напад, Дітер заповнює паузу за допомогою вигуку ***hm.***

(17) «*Es geht nicht», stotterte sie. «Ich − **eh** − ich habe Nachtmittagsschicht. Bis um zehn*» [10, s. 188]. Дієслово *stottern* (белькотіти), яке знаходиться у препозиції до речення, що містить вигук, функціонує з метою попередження читача про невпевненість, сором'язливість мовця. Згодом це підтверджується вигуковою одиницею, яка вживається для заповнення паузи, що раптово виникла.

Вигук ***oh (och)*** як емоційний сигнал функціонує в текстах для вираження в основному тих же почуттів, що і ***ah (ach***). У Великому Дудені ***oh!*** характеризується як вираження туги, фізичного і душевного болю, радості [3]. В інших джерелах до даних значень додається здивування, жаль, осуд: «***Oh,** Verzeihung!* ***Oh**, Entschuldigen Sie!* ***Oh,** das möchte ich nicht sagen!* ***Oh**, wie schön!* [4]. Пор.:

(18) *«Er würde nicht erfreut sein.* ***Oh** nein, ganz und gar nicht. Seine Eminenz liebte es nicht, wenn etwas schiefging»* [11, s. 93].

(19) *«**Ohhhh**», mehr brachte Ryan nicht heraus, er war viel zu nervös, wenn ihm auch nicht genau klar war, warum eigentlich* [6, s. 88].

Глибокі переживання потрясають мовця, вигук функціонує для передачі емоції високого ступеню відчаю (18), знервованого емоційного стану (19).

Зовсім протилежний емоційний стан актуалізується за допомогою вигуку в наступній ситуації:

(20) «***Oh!**» Er wusste nicht, was er sagen sollte. Er las in Annes Gesicht Verletztheit, Erleichterung, Liebe* [9, s. 53]. Вигук ***oh*** сигналізує тут про відчуття захоплення, радості. Виражені емоції у вищій мірі позитивні. Отже питання про характер реалізації конкретної емоції вирішується, виходячи з даних самої комунікативної ситуації, специфіки партнера, контекстуальних засобів ідентифікації тієї чи іншої емоції.

Конвенціалізації в письмовій формі піддаються не всі вигуки. Деякі з них неможливо передати засобами алфавіту. Йдеться про такі мовні одиниці, які будуються на базі нестандартних звуків. До них відносяться імплозивні і звуки клацання [2, с. 80]. Навіть при можливості бути зафіксованими в письмовій формі деякі первинні вигуки зберігають аномальні властивості. Такими є вигуки, що складаються з одних тільки приголосних звуків, що не властиво іншим лексичним одиницям: ***Brr!, Pst!, Hm!, Hmpf!*** та ін. Фонетична аномальність як специфічна властивість виявляє протиріччя між усним мовленням і його письмовою фіксацією: список загальновживаних первинних вигуків, що існують у німецькій мові, може виявитися значно ширшим за список вигуків у словнику.

Однослівні вигуки можуть утворюватись за допомогою словоскладання (редуплікації) та лінійного повтору. Складені вигуки цього типу утворені шляхом поєднання двох простих первинних вигуків, римування двох первинних вигуків, дворазового (рідше триразового) повторення основи, подвоєння кінцевого або початкового складу: ***ticktack, ah-ah, duziduzi, ha-ha, he-he, tra-la-la, ha, ha; he, he, oh,oh.***

(21) «*Du röchest nicht, wie Menschenkinder riechen sollen, wagt die unverschämte Person zu behaupten. Ja, was sagen wir denn dazu?* ***Duziduzi***!» [13, s. 18]. В даному прикладі складений первинний вигук утворений за допомогою редуплікації.

(22) «***Ha, ha, ha****», machte der Polizist. «Soll ich dir sagen, wie ich die Sache sehe*?» [7, s. 154]. У прикладі (22) ми спостерігаємо лінійний триразовий повтор первинного вигуку ***ha***. Іноді такий вигук може повторюватись в реченні багаторазово з метою підсилення емоцій, що виражаються вигуком. Пор.:

(23) *Er sagte nicht einmal «unglaublich» mehr, sondern stieß nur noch, indem er fortwährend leise nickte und auf den Inhalt der Mischflasche starrte, ein monotones «****Hm, hm, hm... hm, hm, hm... hm, hm, hm…****» aus* [13, s. 97].

Прості однослівні вигуки включають кілька підгруп за способом утворення в мові. Головними джерелами поповнення рядів вигуків є одиниці, що з'явилися в результаті інтер'єктивації. Інтер'єктивація − це перехід слів з різних частин мови у вигуки. У процесі інтер'єктивації беруть участь іменники, дієслова, прислівники, займенники. Перехід повнозначних слів у вигуки супроводжується, на думку А. І. Германовича, втратою номінативності, категоріального значення, форм змінювання, синтаксичного навантаження і отриманням здатності виражати різні почуття [1, с. 99]. Інтер'єктивація як постійний процес у мові робить вигук відкритим класом слів. Вигуки, запозичені з інших мов, ми відносимо до тієї чи іншої підгрупи виходячи з їх статусу в мові джерелі. Тут можна виділити наступні групи:

а) субстантивні вигуки (24), (25) (***Gott!, Hölle!, Mensch!, Mist!, Donner!, Teufel!***);

б) дієслівні вигуки (26) (***Behüte!, Bewahre!, Hör (mal)!, Sieh (mal) an!***);

в) дієприкметникові вигуки (27) (***Verdammt!, Verflucht!***);

г) адвербіальні (прислівникові) вигуки (28) (***Fort!, Los!, Nieder!, Raus!, Still!, Weg!***);

д) займенникові вигуки (29) (***Du!, Der!, Wie!, Was!, Wo!***);

е) вигуки, утворені від колишніх модальних слів та прийменників (30) (***Ab!, Auf!, Ja!, Nein!, Nun!, So!***).

Наведемо кілька прикладів функціонування простих однослівних інтер'єктивів у німецькомовному художньому дискурсі:

(24) *Und bevor du es vergisst, hier hast du Freunde, die für dich da sind. Kapier das endlich mal … und rede nicht so eine Scheiße, das macht mich echt sauer.* ***Mann****, du bist ein McGrath, wo bleibt denn dein Ehrgefühl?* [6, s. 123].

(25) «*Ups». Gillean sah auf seine Uhr. «Wir müssten schon längst in Mathe sein». – «****Mist!****» Ryan sprang vom Bett auf. «Mr. Bourke hält uns garantiert eine Standpauke*» [6, s. 108].

(26) «***Hört! Hört!****» Otto war amüsiert. «Meine Tochter. Was weißt du über die Liebe?*» [10, s. 65].

(27) «***Verdammt****, das Verschwinden des Jungen hat nichts mit der Vorstellung zu tun!*» [7, s. 48].

(28) *Dann gab er sich einen Ruck, zeigte mit dem Kopf zu der Stelle bei den Dünen, wo ihre Sachen lagen, rief «****los****!» und rannte los* [9, s. 8].

(29) «***Was****?» Alisa sah ihn aus weit aufgerissenen Augen an. «Du willst ihnen den Triumph gönnen, uns auf dem Rückweg zu schlagen?*» [11, s. 289].

(30) «***So****, du bist spät?» fragte ich. «Ist mir gar nicht aufgefallen». Ich konnte mich nicht verstellen* [8, s. 119].

Функціонування вигуків в будь-якій позиції надає висловлюванню особливу експресивність. Пор.:

(31) *«****Verdammt!****», stieß Ryan zornig aus, warf Duncan einen tödlichen Blick zu und schritt ohne weitere Erklärungen den Gang entlang* [6, s. 182]. Замість нейтрального «він розлютився» автор вказує читачеві дуже наочно, на ступінь розлюченості персонажа.

Висновки. Аналіз функціонування вигуків у художньому дискурсі показує, що найбільш частотними є емоційні вигуки структури «голосний + приголосний» ***(ach, ah, äh, aha, ähm, au, eh, o, oh*** та ін.***)***, а також вигук ***Gott***. Втративши свій власний сенс, у вигуковому вживанні ***Gott*** створює в тексті емоційний динамізм, експресію. Проте питання про характер реалізації конкретної емоції вирішується, виходячи з даних комунікативної ситуації, специфіки партнера, контекстуальних засобів ідентифікації тієї чи іншої емоції. Функціонування вигуків вирізняється лаконізмом, яскравістю, емоційністю, економією і самодостатністю, наповнює художній текст живими експресивними відтінками, створює атмосферу невимушеності, дає реальну картину дійсності.

Перспективи подальшого дослідження полягають в аналізі функціонування вигуків фразового і реченнєвого типів та описі найбільш частотно вживаних інтер'єктивів в художніх текстах сучасних німецькомовних авторів.

Література:

1. Германович А. И. Междометия русского языка / А. И. Германович. – Киев, 1966. – 170 с.
2. Есперсен О. Философия граматики / Отто Есперсен. – М. : КомКнига, 2006. – 408 с.
3. Duden Grammatik der deutschen Gegenwartssprache / hrsg. und bearb. von Günther Drosdowski in Zusammenarbeit mit Peter Eisenberg. – Mannheim [u.a.] : Dudenverl., 1995. – 864 s. – (Der Duden ; 4), 1995.
4. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch / Gerhard Wahrig. – Gütersloh. Berlin. München. Wien : Bertelsmann Lexikon Verlag, 1974. – 4185 s.
5. Weinrich H. : Textgrammatik der deutschen Sprache / Harald Weinrich. – Mannheim, 1993. – 1111 s.

Джерела ілюстративного матеріалу:

6. Eickert A. : Sträflingskarneval [Buch] : Roman / Annette Eickert. – AAVAA Verlag, 2012. – 280 s.

7. Hohlbein W. Spiegelzeit: e. phantast. Geschichte / Wolfgang u. Heike Hohlbein. − Wien : Ueberreuter, 1999. − 536 s.
8. Noll I. : Die Apothekarin [Buch] : Roman / Ingrid Noll. − Zürich : Diogenes, 1996. − 248 s.
9. Schlink B. : Sommerlügen [Buch] : Geschichten / Bernhard Schlink. − Zürich : Diogenes, 2010. − 278 s.
10. Schönthan G. Zwei ungleiche Schwestern [Buch] : Roman / Gaby von Schönthan. – München : C. Bertelsmann Verlag GmbH, 1980. – 286 s.
11. Schweikert U. : Nosferas. Die Erben der Nacht [Buch] : Roman / Ulrike Schweikert. − CBT-Verlag, München, 2008. − 444 s.
12. Schweizer I. Kirschblütenball [Buch] : Roman / Ilse Schweizer. – Berlin : Goldmann Verlag, 1992. – 223 s.
13. Süskind P. : Das Parfum [Buch] : Roman / Patrick Süskind. − Zürich : Diogenes, 1985. – 286 s.

УДК 821.133.1

Л. А. Пилипюк,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк

Правда – точно гірке питво, неприємне на смак,
але здатне відновлювати здоров'я.
Оноре де Бальзак

ПАНОРАМНЕ БАЧЕННЯ СВІТУ ЯК ЧАСТИНИ СПІРАЛІ У ТВОРЧОСТІ ОНОРЕ БАЛЬЗАКА

Художній світ автора може розглядатися як узагальнююче поняття, самостійно існуюче, а також як світ окремо взятого твору, що розширює, конкретизує ті чи інші моменти світоуявлення та світосприйняття. Текст є результатом багатогранного освоєння автором світу. Світогляд автора, що виявляється в певному художньому мисленні, формує своєрідний, неповторний авторський стиль.

Ключові слова: *світ, картина світу, світо уявлення, світосприйняття, світогляд автора, стиль, художній образ, символ, бачення, художнє мислення, філософська концепція життя, художнє освоєння.*

Художественный мир автора может рассматриваться как обобщающее понятие, самостоятельно существующее, а также как мир отдельно взятого произведения, которое расширяет, конкретизирует те или другие моменты представления мира и мировосприятие. Текст является результатом многогранного освоения автором мира. Мировоззрение автора, который оказывается в определенном художественном мышлении, формирует своеобразный, неповторимый авторский стиль.

Ключевые слова: *мир, картина мира, представление мира, мировосприятия, мировоззрение автора, стиль, художественный образ, символ, виденье, художественное мышление, философская концепция жизни, художественное освоение.*

The artistic world of author can be examined as a summarizing concept, existing independently, and also as the world of the separately taken work that extends specifies those or other moments of presentation of the world and perception of the world. Text is the result of the many-sided mastering by author of the world. The world view of author that appears in the certain artistic thinking forms original, unique authorial style.

Keywords: *the world, world picture, presentation of the world, perception of the world, world view of author, style, image, symbol, vision, artistic thinking, philosophical conception of life, artistic mastering.*

Проблема розуміння світу, його сутності й розвитку завжди була в центрі уваги науки, філософії та релігії. **Світ не добрий і не поганий** – стверджували ще мудреці давнини, – він такий, яким ми його сприймаємо.

Своєрідна картина світу властива будь-якій соціальній спільноті, кожному відтинку історичного часу відповідає своя картина світу. Будь-яке досить велике людське співтовариство має диференційовані картини світу як по горизонталі (різні соціальні групи сучасників), так і по вертикалі: картини світу – це історично мінливий процес пристосування до мінливих реалій. Кожна нова картина світу зберігає попередні наукові уявлення, які були підтверджені, переосмислює їх, уточнює, доповнює, розширює, поглиблює, збагачує і в цілому виражає вищий рівень знання, його нову якість.

Картина світу включає й систему знань про людину й людство, про місце людини у світі. Суспільство «вириває» людину із самоізоляції як окремого індивіда, залишає на самоті і робить його усвідомленим співучасником історичного буття людей як їх єдиної історичної спільності.

До поняття «картини світу» повертаються кожен раз, коли мова заходить про творчість того чи іншого автора. «Головні ключі, – зазначає Г.Клочек, – якими відкриваються для наукового осмислення художні світи лежать на площині категорій «художнє мислення автора», «особливості світосприймання автора» [3, с. 13–14].

При цьому художній світ автора може розглядатися як узагальнююче поняття, самостійно існуюче, що базується на основі всього творчого доробку, з його розвитком, змінами, а також як світ окремо взятого твору, що розширює, конкретизує ті чи інші моменти світоуявлення та світосприйняття.

Поняття художній світ як «світ літературного твору», його складові та їх естетично-смислову значимість розглядали М.Бахтін, Д.Ліхачов, Ю.Лотман. У сучасному літературознавстві цю проблематику розробляють Г.Клочек, В.Халізєв, П.Іванишин та ін. «Світ твору, – зазначає В.Халізєв, – це художньо освоєна і перетворена реальність». Г.Клочек визначає художній світ як «естетичний об'єкт», «інтенціональну субстанцію», «складову поетики твору» [3, с. 14].

Поняття «художній світ» цілісне, завершене і самодостатнє. «Світ художнього твору відтворює дійсність у якомусь «скороченому», умовному варіанті» [12, с. 414]. У світі художньому зовнішній світ освоюється через слово, художній образ, символ. Художній світ співвідноситься з реальним світом як мікрокосм з макрокосмом. Художній світ твору як явище, що постійно, щоразу заново освоюється реципієнтом – завжди відкрите, воно змінне з часом, доповнюється і розвивається.

Чинники, які впливають на формування художнього світу автора, а відповідно і тексту, це особистість автора, його морально-етичні пошуки та переконання, ментальні чинники, а також життєві події, історичні, соціальні фактори, що формують його вибір та світоглядну концепцію. Все це визначає особливості авторського світосприймання, яке в тексті виявляється як бачення, художнє мислення, філософська концепція життя, світу та її художнє освоєння.

Світ тексту автора щільно заповнений, немає нічого випадкового, малозначущого, все підпорядковане основній ідеї, концепції, яка основного значення набуває в темі, мотивах. Матеріал тексту відбирається із зовнішнього світу, щоб його зміг сприйняти реципієнт, уявити подібне до зображеного в тексті.

© Л. А. Пилипюк, 2014

Текст є результатом багатогранного освоєння автором світу. Світогляд автора, що виявляється в певному художньому мисленні, формує своєрідний, неповторний авторський стиль. Авторський стиль як «сукупність, єдність усіх художніх особливостей (ідейно-тематичних, жанрових, мовних) творчості певного автора, що вирізняють його серед інших» [7, с. 543] є також складовою художнього світу автора.

Епоха відчувається, «бачиться» через проблематику тексту, ідеї, уявлення, образи. Так, дух XIX ст., його обличчя, соціальні та духовні проблеми можна побачити в романах Золя, Бальзака, Стендаля. Особливості авторського бачення формують і світовідчуття, своєрідний метод освоєння та відтворення світу. Твір ніби всмоктує в себе специфіку життя епохи, що переживає і осмислює сам автор: правдиве відображення реальної дійсності, правдивість відтворення не лише деталей, а й типових характерів у типових обставинах (психологічні прояви людських характерів, побут героїв, світ речей і природи).

Особистість, мікросередовище, середовище формують романну структуру. Б.Грифцов порушує проблему правди і правдоподібності, чи реалізму і реалістичності роману. «Широкий розвиток роману збігається з розвитком реалізму як літературного напряму, і це не є випадковим збігом» [10, с. 252–253]. Роман виявився саме тією формою, яка дала можливість найповніше розкрити типові характери в типових обставинах, що є основною вимогою реалізму. «У романі в більшій мірі, ніж у будь-якій іншій літературній формі, відбилися суспільні конфлікти нового часу, взаємовідносини суспільних груп і класів, класова боротьба, питання моралі, взаємини людини й суспільства і т.д» [2, с. 262].

Дослідники Б. Грифцов, В. Гриб, Д. Обломієвський, Б. Реізов, А. Іващенко, М. Єлізарова, А. Пузіков, И. Анісімова, С. Цвейг вбачають справжню силу романів Бальзака в тому, що автор дав в них квінтесенцію сучасності – широку картину життя буржуазної Франції 30-х років XIX століття. Все історично конкретно в цих романах – обставини, характери, найдрібніші деталі обстановки і побуту: і фасони дамських капелюшків, і хід комерційних махінацій, і меблі у вітальні пані Марнеф, і внутрішній світ ветерана наполеонівських воєн барона Юло, що втратив совість і честь в гонитві за насолодами.

Бальзак вважав «головним» своїм жанром роман – велику підтримку і вільну літературну форму, можливості якої добре відповідали його задумам: дати цілісний «портрет століття», всі головні протиріччя та конфлікти епохи, змалювати складні громадські зв'язки між безліччю героїв, відбити хід історії. У Бальзака немає сюжетів, які пов'язані із аналізом суспільства та епохи.

У **величезній мозаїчній панорамі** столиця, провінція, село, свої міністри, вчені, адвокати, торговці, селяни. Бальзак змалював напружену боротьбу пристрастей, історію дорогоцінної людської енергії, історію злочинів проти моралі, які не переслідувались законом; життєві шляхи героїв, повні несподіванок і перипетій.

Бальзак зливається зі своїми героями, він майже фізично ясно переживає разом з ними їх прикрощі і радощі, він терпить і страждає, коли його герой потрапляє в складне становище або ситуацію, з якої він не може вказати йому виходу. Бальзак приходить у відчай, коли розуміє, що не може підібрати жениха для своїх героїнь, він вживає усі зусилля, щоб сприяти моральному відродженню людини, що опустилася, або утримати від падіння ще недосвідченого юнака.

Бальзак хоче показати «індивідуалізований тип» і «типізовану індивідуальність», дати картину усього суспільства, усього французького народу, усієї Франції. Продажність і лицемірство, святенництво і розпуста, корупція державного апарату і руйнування сімейних засад, знецінення і втрата моральних норм – усе це картина сьогодення, портрет буржуазного суспільства. Він об'єктивний в зображенні своїх героїв і в цьому відношенні не відступає від загального наукового духу своєї творчості. Він не переслідує сатиричних цілей.

Всі його книги утворюють одну книгу, живу, блискучу, глибоку, де живе і рухається страшна, жахлива і в той же час реальна наша сучасність. Бальзак вважав, що єдина можливість зробити сучасність цікавою для читачів – це виявити під її безбарвною поверхнею сильні пристрасті, непримиренні конфлікти, потаємні глибини, які бентежать розум і тривожать почуття.

Бальзак – «секретар суспільства». Письменник зрозумів суть епохи: грандіозний, рішучий і безповоротний перерозподіл багатств, власності. Його цикл романів «Людська комедія» – панорама суспільного французького життя. В ній Бальзак описав життя суспільства: процес становлення і збагачення французької буржуазії, продажність політиків і журналістів, моральна загибель людини, звичаї та філософію людей, що сповідують віру лише в одного бога – гроші… «Людська комедія» – це грандіозна соціальна епопея, яку знає весь світ. Він дав драматичну картину людських пристрастей, породжених багатством і бідністю, жаданням влади й повним безправ'ям і приниженням. «Людська комедія» – художня енциклопедія, яка розповідає читачу про суспільство в усіх його проявах.

Бальзак створює світ «Людської комедії» по аналогії з дійсним світом. Він написав в «Передмові» до епопеї «Моя праця, має свою географію, свої сім'ї, свої місцевості, обстановку, діючих осіб..» [1, с. 31]. Виконуючи це завдання, письменник не може залишатися безпристрасним споглядальником, – він повинен дивитися на себе, як на «вчителя людей». «Персонажі живуть тільки в тому випадку, якщо вони є повним відображенням свого часу», – вказує Бальзак. А для того, щоб розкрити в творі дійсність у всій її правді, «показати людей і матеріальне втілення їх мислення», необхідно «вивчити основи або одну загальну основу цих соціальних явищ, охопити приховане значення величезного скопища типів, пристрастей, подій» [1, с. 38].

Бальзак не мав на меті відтворити точну копію дійсності, але він послідовно реалізував у своїй творчості гуманістичний погляд на історію цивілізації. Історія моралі, яку написав Бальзак, – це історія, побачена через людей з усіма їхніми мріями, пристрастями, горем і радощами.

«Людська комедія» складається з трьох частин, кожну з яких Бальзак назвав етюдами: «Етюди про звичаї», «Філософські етюди», «Аналітичні етюди».

Найбільша частина «Людської комедії» – «Етюди про звичаї», які письменник розділив на сцени приватного, провінційного, паризького, політичного, військового та сільського життя. Саме у цих етюдах автор подає детальний опис усіх людських типів. Цей розділ мав свій власний план і поділ його на підрозділи невипадковий: це дало змогу авторові показати панорами суспільства та бальзаківський погляд на розвиток суспільства і людини.

«Сцени приватного життя» символізують таку добу у житті людини, коли їй властиві ідеали і ілюзії («Дім кішки, що грає в м'яч», «Подружня згода», «Побічна сім'я», «30-річна жінка», «Полковник Шабер», «Покинута жінка», «Шлюбний контракт», «Обідня безбожника», «Беатриса», «Перші кроки в науку».

«Сцени провінційного життя»: «Уславлений Годисар», «Провінційна муза», «Життя холостяка», «Стара діва», «Втрачені ілюзії» та ін. Яскравим романом творчості Бальзака є «Ежені Гранде». Предметом зображення в ньому виступає буржуазна буденність.

«Сцени паризького життя»: «Історія тринадцяти», «Фочіно Кане», «Ділова людина» та ін.

З численних романів Оноре Бальзака найбільш відомі: «Євгенія Гранде», «Сільський лікар», «У пошуках Абсолюту», «Тридцятирічна жінка», «Сільський священик», «Кузен Понс», «Кузина Бета», «Втрачені ілюзії», «Селяни», «Господарство холостяка», «Батько Горіо», «Шагренева шкіра», «Шуани», «Блиск і злидні куртизанок», «Баламутка».

«Блиск і злидні куртизанок» – закони егоїзму й наживи, одна й та ж цинічна мораль чи, вірніше аморальність діє в усіх сферах суспільства. Варто зауважити, що Бальзак у цьому романі всебічно досліджував буржуазне суспільство і нищівне його викриття.

В романі «Кузен Понс» буржуазне суспільство постає в глибоких соціальних контрастах, світові багатства й розкоші протиставляються в ньому світу бідності й злиднів. В романі «Цезар Бірото» автор змальовує середовище паризьких торгівців з його своєрідним життєвим укладом, його найтиповіших представників. Досить виразно показано в романі основну вершину життя в цьому середовищі – жадоба, збагачення, нажива, і навіть «мученик комерційної честі» Цезар Бірото аж ніяк не позбавлений її.

«Баламутка» – багатоплановий роман із широкою проблематикою, художній світ якого густо населений персонажами з різних соціальних класів та прошарків: бонапартистськими офіцерами, представниками паризької богеми, ісуденськими обивателями, митцями, чиновниками тощо. Це дає змогу письменнику створити широку панораму соціального життя Франції часів Реставрації. Провідною темою «Баламутки», як і творчості Бальзака загалом, є моральна деградація суспільства під впливом влади грошей. Героїв різної долі, відмінних темпераментом і вдачею, об'єднує жадоба збагачення.

Важливим у романі є образ Філіпа Брідо, образ суперечливої натури з убогим внутрішнім світом, з суто утилітарними інтересами, який не може конкурувати з такими яскравими особистостями, як Ежен Растіньяк чи Люсьєн Шардон. І все-таки Філіп Брідо – герой не другорядний. Процес становлення такої натури, її формування, зміни, яких зазнає герой під впливом зовнішніх обставин, дедалі більше цікавлять автора «Баламутки».

Не всі персонажі Бальзака мають таку детально змальовану біографію. Образ Філіппа Брідо є ніби синтезом характерних постатей, уже відображених письменником: молодої людини, що, зрікшись моральних засад, пристосовується до суспільства; кар'єриста, що не цурається ницості і злочинів; розпусника, зруйнованого жадобою насолод. Цілісність образу немов ілюструє наскрізне для «Людської комедії» твердження про залежність людської поведінки від стану суспільства, від стихії приватного інтересу і агресивного егоїзму, що панує в ньому. Подальше вивчення суспільства, зображення змін у житті країни як єдиного історичного процессу, прагнення відтворити всю суперечливість через долі окремих героїв відчувається в романі «Баламутка».

Зв'язок прози митця з реальним життям Франції епохи Реставрації складний і багаточисельний. Він уміло переплітав згадки про історичні деталі та реальні події з прізвищами героїв «Людської комедії» і описаними в ній подіями. Але Бальзак не мав на меті відтворити точну копію дійсності. Він не приховував, що на тому, якою постала в «Людській комедії» Франція, лежав відбиток його уявлень про сенс і зміст людського життя та історії цивілізації вцілому. Але варто зауважити, що він послідовно реалізував у своїй творчості гуманістичний погляд на історію цивілізації. Історія моралі, яку написав Бальзак, – це історія, побачена через людей з усіма їхніми мріями, пристрастями, горем і радощами.

Явищам повсякденним, таємним, явним, а також подіям особистого життя, їхнім причинам та першоосновам Бальзак надав не меншої ваги, ніж історики надавали подіям суспільного життя народів. Це нелегка праця – змалювати 2 – 3 тисячі людей, які чимось вирізняються на тлі своєї епохи. Така кількість облич, характерів, така безліч доль потребувала певних рамок і галерей.

Суспільство, яке стало плодом творчої енергії письменника, володіло всіма ознаками реальності. З одного твору в інший переходили «загальні персонажі», які, поряд із загальністю творчого методу і авторської концепції, зміцнювали задум письменника, надаючи йому масштабності архітектурної споруди. Поступово у Бальзака з'явилися свої лікарі (Б'яншон, Деплен), нишпорки (Корантен, Перад), адвокати (Дервіль, Дерош), фінансисти (Нусінген, брати Келлери, дю Тійе), лихварі (Гобсек, Пальме, Бідо), знать (Лістомери, Кергаруети, Монфріньєзи, Гранльє, Ронкеролі, Рогани) і т.д.

Бальзаку вдається проникати в глибинність людської душі, пізнати сутність явищ тією мірою і в такий спосіб, який є доступним тільки йому як символові виражальної неповторності мистецтва. Асоціативність і цілісність бачення процесів і картин, спонукання до саморозкриття того, що сховане за зовнішньою випадковістю речей, генералізація найбільш суттєвого – усе це уподібнює письменник з найпроникливішими засобами пізнання. «Мистецтво – це телескоп», – образно висловився Л. Толстой.

Спрямованість письменників-реалістів на зображення правди життя не означає відмови від фантастики, гіперболізації, мономанії характерів. Художник завжди є вільнішим за вчених, тому що він може відзначати

реальні тенденції, які існують у суспільстві, через фантастичні образи або через нагострення окремих рис. Мистецтво завжди перетворює життя, робить його сценічним, панорамним і т. д. Але творчість реаліста завжди зберігає рису, яка відрізняє її від творчості романтика, – реаліст завжди об'єктивує творчий процес, на відміну від романтика, який показує власне, суб'єктивне бачення світу. Тому провідною формою творчості реалістів став роман як «епос нового часу».

І навіть зараз, у XXI столітті, більшість літературознавців, вивчаючи літературу тогочасної епохи, все частіше і частіше звертаються до творчості Бальзака. Така популярність і такий вагомий вплив цього письменника на світову літературу можна пояснити тим, що у своїх творах він зображував не просто людей, а людські образи, які присутні у кожному суспільстві у різні часи. І якщо сучасна людина прочитає один з творів Бальзака, вона знайде чимало спільних рис, притаманних сучасному суспільству.

Література:

1. Бальзак О. де. Думки про мистецтво [Текст] / О. Бальзак ; пер. з фр. М. Я. Овруцької ; упорядкування, вступ. стаття і приміт. І. М. Овруцької. – К. : Мистецтво, 1981. – 255 с. – С. 31, 38.
2. Волинський П. К. Основи теорії літератури / П.К.Волинський. – К. : Радянська школа, 1962. – 348 с. – С. 262.
3. Клочек Г. Д. «Художній світ» як категоріальне поняття / Г.Клочек // Слово і час. – 2007. – № 9. – С. 3–14.
4. Пахаренко В. І. Основи теорії літератури / В. І. Пахаренко. – К. : Генеза, 2007. – 296 с.
5. Алешкин П. Ф. Собрание сочинений. Человеческая комедия. Этюды о нравах. [Текст] / Оноре де Бальзак ; [ред. П. Ф. Алешкин и др.]. – Т. 1. – М. : Голос, 1992. – 429с.
6. Бахтин М. Эпос и роман : О методологии исследования романа // М. Бахтин. Вопросы эстетики и литературы. – М. : Художественная литература, 1975. – С. 392–427.
7. Бахтин М. М. Автор и герой в эстетической деятельности [Текст] / М. М. Бахтин // Литературно-критические статьи. – М. : Худ. лит., 1986. – 543 с.
8. Гегель Г. В. Ф. Различие родов поэзии // Гегель Г. Ф. В. Эстетика : В 4 т. – Т. 3. – М. : Искусство, 1971. – 322 с.
9. Грифцов Б. А. Отец Горио // Грифцов Б.А. Как работал Бальзак. – М., 1958. – С. 203–238.
10. Грифцов Б. Марсель Пруст // Грифцов Б. Психология писателя. – М. : Художественная литература, 1988. – С. 252–253.
11. Эсалнек А. Я. Основы литературоведения : Типология романа [Текст] : учеб. пособие / А. Я. Эсалнек. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1991. – 157с.
12. Лихачев Д. С. Избранные работы в трех томах / Д. С. Лихачев. – Л. : Худож. лит., 1979. – 414 с.
13. Лотман Ю. М. О поэтах и поэзии : Анализ поэтического текста : Статьи и исследования / Ю. М. Лотман; М. Л. Гаспаров. – СПб. : Искусство – СПб, 1996. – 846 с.
14. Мелетинский Е. М. Введение в историческую поэтику эпоса и романа [Текст] : науч. изд. / Е. М. Мелетинский. – М. : Наука, 1986. – 318 с.
15. Французская литература XIX – XX веков. – М. : Кивин, 2002. – 312 с.
16. Цвейг С. Бальзак [Текст] / Стефан Цвейг. – М. : Интерпракс, 1990. – 250 с.

УДК 821.161.2

В. М. Подрига,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, м. Київ

ОБРАЗНА СИСТЕМА АВТОБІОГРАФІЇ ВОЛОДИМИРА ШАШКЕВИЧА: ПРОБЛЕМА ЕСТЕТИЗАЦІЇ

У статті аналізуються способи формування образної системи в автобіографії поета Володимира Шашкевича. Доводиться, що в ній створено поліобраз людини, громадянина, патріота, культурного діяча. В образах батька, діда втілено архетипи мудреця, воїна; а в постаті матері – страдниці-Богородиці та Матері-господині. Себе літератор бачив вічним учнем, мандрівником.
Ключові слова: *автобіографія, архетип, мудрець, воїн, Богородиця.*

В статье анализируются способы формирования системы образов в автобиографии Владимира Шашкевича. Утверждается, что в ней изображено полиобраз человека, гражданина, патриота и культурного деятеля. В образах отца, матери, деда реализовано архетипы мудреца, воина; а в типе матери – страдалицы-Богородицы, Матери-хозяйки. Себя же литератор видел учеником, путешественником.
Ключевые слова: *автобиография, архетип, мудрец, воин, Богородица.*

The character system formation in the autobiography of Vladymyr Shashkevych are analyzed in the article. It's proved that a polycharacter of a human, a citizen, a patriot, a cultural activist. He embodied the archetypes of a wise man, a warrior in the created characters of his father and grandfather; his mother character he showed as the Virgin Mother, a mother and a housewife. The author himself has seen as a perpetual student, a traveller.
Key words: *autobiography, archetype, wise man, old, Virgin Mother.*

Письменник, журналіст та громадський діяч Галичини ІІ половини ХІХ століття Володимир Шашкевич мало знаний сьогодні. А тому життєвий і творчий шлях цього талановитого митця ще потрібно відкрити читачам, опрацювати студентам-філологам та науковцям, які, щоправда, час від часу звертають увагу на його віршований доробок, листи, автобіографію тощо.

Одним із перших роль Володимира Шашкевича в українському літературному процесі осмислив Омелян Огоновський, який оглянув його творчість в монументальній праці «Історія літератури руської» (1889). Цінними для осягнення постаті митця, громадянина-патріота є висновки Івана Франка, який у розвідці «Нарис історії українсько-руської літератури» (1910) звернув увагу на журналістську та редакторську діяльність земляка, відзначивши талант перекладача, поета [8, с. 134, с. 136].

Продовжувачем справи пробудження національної свідомості співвітчизників та письменницьких традицій Маркіяна Шашкевича бачив Володимира Шашкевича літературознавець Олександр Барвінський, який в «Історії української літератури» проаналізував його вірші та звернув увагу на громадсько-патріотичні думки, переконання. Учений резюмував, що надихнувшись справами попередників, митець став натхненником галицької молоді: «Володимир Шашкевич не обмежувався одначе тим, що голосив у поетичних творах народну ідею, але вказував мету змагань народовців і дороги, якими б треба простувати до сеї мети... Немічний тілом, знесилений унаслідуваною з роду недугою, рвався він бодрим духом і до скону свого непохитним ясним поглядом до здійснюваня змагань народовців» [1, с. 239].

Осип Петраш у передмові до видання творів літератора «Зільник» (1965) розкрив основні віхи життя, лаконічно проаналізував поетичний, прозовий, драматургічний, публіцистичний доробок, відзначивши, що, хоча він зазнав упливу індивідуальної поетики Маркіяна Шашкевича, усе ж «мав своє оригінальне обличчя», а «його творчість була помітним внеском у справу розвитку західноукраїнської прогресивної літератури» [5, с. 21-22], бо живилася з народних пісень, творів батька та Тараса Шевченка [5, с. 22].

Остап Середа у статті «Володимир Шашкевич у ранньому народовецькому русі 60-х років ХІХ ст». (2000) схарактеризував постать літератора як громадського діяча. Залучаючи значну кількість архівного матеріалу, акцентував на зв'язках з галичанами, становленні національної свідомості, гуманістичних переконаннях, громадській роботі, видавничій діяльності, а також ролі в патріотичному русі Галичини [7].

Василь Горинь у передмові «Той, що виявив гарний талант» до видання творів Володимира Шашкевича (2011) також зосередився на віхах життя [3]. Учений убачає в автобіографії джерело дослідження життєвого та творчого шляху поета, а також визнає «важливим причинком до історії західноукраїнської літератури» [3, с. 10].

Вивчаючи життя, творчість, громадську діяльність Володимира Шашкевича, Омелян Огоновський, Іван Франко, Олександр Барвінський, Осип Петраш, Василь Горинь орієнтувалися на його автобіографію, яку він написав на прохання Омеляна Огоновського. Її вперше опублікував у часопису «Неділя» (1911) Михайло Возняк [3, с. 10]. Окремим виданням документ побачив світ у 2011 році за сприяння Василя Гориня.

Попри те, що автобіографія використовувалася як джерело інформації про письменника, усе ж вона не розглядалася як літературний твір, у якому відображено особлива картина світу, зображально-виражальними засобами мови змодельовано реальну дійсність тощо. Зважаючи на зазначене, варто дослідити особливості формування образної системи.

Автобіографія – літературний жанр, у якому, з одного боку, розкриваються риси і специфіка (дух) певного часу (історичні, приватні події, свідком чи учасником яких була та чи інша особа), а з іншого, створено низку образів, що нерозривно пов'язані з образ самого автора, включеного в систему соціуму, зв'язків з громадськістю, побуту тощо.

© В. М. Подрига, 2014

Яскраво виражене особистісне начало, зосередженість митців на власному житті, досвіді, дало підстави Лідії Гінзбург стверджувати, що «література... автобіографій... веде пряму мову про людину. Вона подібна до поезії відкритою і настирливою присутністю автора» [2, с. 133]. З огляду на зазначене, варто вважати автобіографії українських, як і світових, письменників літературними творами, у яких центральне місце займає постать автора, що увиразнюється низкою образів побутового, соціального середовищ, у яких він жив, а також його родичів, співвітчизників, минулого, про яке згадує, чи яке втілює за допомогою прийому ретроспекції.

Образна система в автобіографії Володимира Шашкевича формується за допомогою прийомів олітературнення, охудожнення, поетизації, структуруючись засобами слова. Естетизуючи навколишню дійсність у цьому літературно-документальному жанрі, він використав названі прийоми, намагаючись уникнути офіційно-ділового стилю викладу матеріалу, якнайглибше передати дух часу, риси характеру рідних, постаті яких універсалізував, піднісши до рівня архетипних. У такий спосіб митець створив образ свого життя в певному природному, соціальному, культурному середовищах, а також фрагмент багатовимірного образ світу.

Олітературнення – процес творення тексту за допомогою лексем з прямим значенням, якими автор позначає певні реалії, створюючи їх безпосередній (конкретний) образ.

У аналізованій автобіографії наявні характерні класичні складові офіційно-ділового документа, втілені у відповідних словах, за допомогою яких відбувається олітературнення подій життя: дата та місце народження інші основні відомості біографії тощо.

Як і належить, факти з життя повідомляються в хронологічній послідовності. На початку розповіді письменник зазначив: з'явився на світ 7 квітня 1839 року в с. Нестаничі, що на Львівщині в національно свідомій родині Маркіяна Шашкевича, котрий працював священиком місцевої церкви. Також він детально переповів про особливості навчання, праці, зупиняючись на життєвих випробуваннях, враженнях тощо. За допомогою різноманітних лексем не лише повідомив інформацію про себе, а й окреслив ареал проживання, діяльності, предметно-речову сферу буття тощо. Наприклад, ужив лексеми «цьвітня», «Нестаничьох», «отець», «бляшки», «абетка», «ікона», «школа», «клас», «дяк», «священик», «учитель», за допомогою яких увиразнив час, середовище, побут, найближче оточення, коло спілкування.

Вдаючись до часово-історичної, просторово-географічної, біографічної конкретики, літератор відійшов від прийомів канцелярського жанру, охудожнюючи оповідь автотвору за допомогою прийому відступів, роздумів, портретування, ретроспекції, а також емоційно наснажуючи текст переважно пестливими словами («шкатулочку», «малюсенькій», «громадка», «живісенький», «збірничку», «годинки»). У такий спосіб він створив і образи тих людей, з якими йому доводилося жити, зустрічатись, спілкуватись, передав дух зображуваного часу.

Вагому роль в охудожненні постатей родичів, знайомих відіграють зображально-виражальні засоби мови («янгольська... терплячість» [9, с. 21]), ідіоми («удар судьби» [9, с 17, с. 26], «попрощати ся зо світом» [9, с. 28], «з болем серця» [9, 29]), приказки («до часу збан воду носить» [9, с. 21]) тощо. Оповідаючи про батька Маркіяна, метафорично зауважив: «Хвороба, що вже замолоду «сушила» єго груди, і невгамонна праця скоро загнал[и] єго в могилу» [9, с. 17]. Також за допомогою прийому епітету увиразнив образи об'єктів («дерев'яну шкатулочку» [9, с. 16], «[кусень] насущного хліба» [9, с. 29]), абстракції («гіркі спомини» [9, с. 17], «журливим житєм»[9, с. 17]).

У автобіографії містким є образ самого Володимира Шашкевича, що вражає багатогранністю. Він складається з низки вузлових мікрочастин, кожна з яких відповідає певному віку письменника: автор-дитина, автор-дитина-сирота, автор-учень, автор-студент, автор-поет, автор-громадський діяч, автор-працівник. Образ Володимира Шашкевича-дитини ускладнюється мікрообразами навчання, молитви, що в сукупності структурують специфічний світ дитинства, свідчать про розумове та духовне зростання.

Формуючись у патріархальній попівській родині Галичини XIX століття, митець створив її динамічний образ. Вона складається з батька, матері, Володимира та його брата; згодом – батька, матері, Шашкевича-дитини; а потім – лише з матері та Володимира Шашкевича.

Українська священицька родина з ключовими фігурами батька, матері, діда, – той мікросвіт, у якому формувався майбутній письменник, тому її уклад, національний дух також став об'єктом художнього втілення. Саме тут він навчався адекватно сприймати світ, любові до ближнього, Бога, стійко долати проблеми, мужнів морально та фізично. Сімейне коло, у якому зростав, постійно розширювалося за рахунок зміни її представників. Головою родини після смерті батька став дід; серед осіб, з якими постійно контактував, назвав матір, бабу, кузенів, дядьків тощо.

Поетизація як прийом відображення дійсності також вплинула на змалювання образної системи аналізованої автобіографії. Вдаючись до лексем, словосполучень, що мають символічне значення, і пов'язані з міфомисленням, сферою підсвідомого, письменник за допомогою прийомів міфопоетики надав оповіді найвищого ступеня естетичної досконалості.

На початку твору Володимир Шашкевич змалював образ малого хлопчика, який поступово пізнає світ, з перших днів свого свідомого життя поринаючи у круговерть подій. Упадає в вічі низка випадків, що її символічно узагальнив у образі нитки: «Годі розказувати тутки усі події й гадки дітських літ, що... становлять ся вони тою неперервною ниткою, на котрій низаєм пізніші наші гадки-погляди» [9, с. 17]. У такий спосіб літератор відтворив давнє уявлення українського народу про нитку як символ життя, творцем якого була Мокоша, згодом замінена Параскевою-П'ятницею [6, с. 62]. Митець переконаний, що події приватного життя кожної людини стають неперервною ниткою, нанизуючись одна на одну, з часом перетворюючись на приємні чи гіркі спогади. Тому його автобіографія – це, перш за все, сукупність різноманітних спогадів про події життя, пригадати які наважився через роки, оцінюючи пережите.

Перше, що запам'яталося малолітньому Володимиру Шашкевичеві, – передчасна смерть брата Святослава, уроки послуху, молитви і навчання, здійснювані батьком Маркіяном, сконання якого сколихнуло безгрішну душу, затьмарили безжурне дитинство, назавжди закарбувавсь у душі: «Тільки ж приходить ся дуже рано нав'язати на сій нитці й гіркі спомини, а таким спомином, глубоко вразившим мою дітську душу, була раняя смерть дорогого сторожа-хранителя перших моїх літ. Отець мій недовго натішав ся супокійним та й не менше журливим житєм..» [9, с. 17]. Як бачимо, вимальовується образ Володимира Шашкевича-дитини, якого опікає батько, учачи пізнавати світ, а доля випробовує на міцність, загартовуючи дух.

У автобіографії літератор опрацював мотив і створив образ родинного виховання в дусі національних православних традицій, наголосивши, що здійснював його батько: «Отець, хоча й любив вельми свою дітвору, так не лишав багато волі мені старшому й скоро заставив до молитви і науки. Щодня було уранці й вечером оба на колінах молимось перед образом (відай)святого Миколи: отець проводить, було, молитви (руські), а я й веду за ним, хрещусь і б'ю, як слід, поклони. Коли ж молив ся ладно, то отець... [бляшки] показує мені цікавому та й навча, як кожню бляшку називати, себто як називати сю букву» [9, с. 16]. Панотець бачиться синові не лише рідною людиною, а й вчителем, наставником.

Дещо по-іншому Володимир Шашкевич змалював постать діда, Теодора Крушинського, який замінив йому батька, увиразнивши детальним портретом: «Був се характер кріпкий, праведно незломний. Єго ріши[те]льність, незвичайна притомність духа в кожнім положенню і сильна, ніким і нічим не зломана воля, способили єго більше на доброго воїна, як на смиренного приходника Деревенського; зверх того єго зріст і сильна будова тіла вкупі з тою енергією, що мальовалась на єго лиці, не давали сподівати ся, що під тою, так кажучи, дубовою корою є несказаної доброти серце, що одною з головних черт сего харакетра єсть безграничне прив'язанє до родини» [9, с. 17-18]. У цій характеристиці родича акцентована на його енергійності та діяльності, чулому серці, турботі про членів родини. Образ діда створено під впливом української міфології, фольклору, передовсім билин, історичних пісень, дум, переказів та легенд про опришків, героїчних казок. Відтворюючи на прикладі постаті діда архетип воїна, Володимир Шашкевич легалізував культ сильного дієвого чоловіка-патріота, який дбав не лише про навчання та виховання підростаючого покоління, а й став символом захисту народу в умовах колоніального поневолення країни; нерозривного зв'язку поколінь, збереження національних звичаїв, що, звичайно ж, плекалися в родинах українців.

Батько Маркіян Шашкевич та дід Теодор Крушинський були першими наставниками Володимира, тому асоціюються з архетипом мудреця, котрий, на думку К.-Г. Юнга, «є безсмертним демоном, який освітлює хаотичну темноту життя променем смислу. Це просвітлений, учитель і майстер…» [10, с. 299-300]. Вони діють за приписами Святого Письма, втілюючи в життя біблійний вислів «Настав юнака на початку дороги його: він, не відступить з неї навіть коли й постаріє» (Притч. 22:6); безперестанку навчають та виховують рідних, убачаючи в освіті, самовдосконаленні чинники розвитку особистості-гуманіста, людини-патріота, засоби для досягнення приватного і колективного щастя, розвитку народу, прозріння та визволення з рабства.

Окремо варто сказати про матір Юлію Шашкевич (Крушинську), яку літератор кілька разів згадував на початку твору, скупо повідомляючи про неї таке: «Як великий був се удар судьби для нас осиротівших, себто для мене й матері мойої, відай второпає кождий»; «Після сего тяжкого допусту божого мати моя (Юлия з Крушинських Ш[ашкевич]) по недовгому часу переселилась з Новоселець до свойого отця» [9, с. 17]. Висловленого достатньо, щоб реально сприйняти портрет пригніченої горем удови, яка поховала сина Святослава та чоловіка Маркіяна. Вона порівнюється з постаттю Матері Божої, адже мовчазно і мужньо протистоїть випробуванням долі, опікуючись єдиною рідною людиною – Володимиром, а тому є втіленням архетипу Жінки-страдниці.

Наприкінці автотвору Володимир Шашкевич оповів про неї як власницю невеликої садиби, наблизивши до першообразу Матері-господині, до якої поспішає син-мандрівник: «По упадку «Рускалки»... я виїхав до мойої Матери до Деревні в Жовк[івськім] околі, где вона по смерти мойого діда і найбільшого добродія Теодора Крушинського осіла, купивши собі кільканайцять морґів селянського ґрунту і побудувавши хатину» [9, с. 28]. У цьому контексті образ жінки – не втілення Матері Божої, яка страждає, протистоячи випробування, а оригінальний етнообраз дієвої хазяйки.

Мікрообрази ґрунту, хати увиразнюють архетип Матері-господині, вводячи Юлію Шашкевич в систему українського хліборобського світу, з його законами та звичаями, а найперше – цінностями: хатою як осередком буття, ґрунтом як власністю, адже, на переконання Юрія Липи, саме жінка-мати надає родині повноцінного життя, бо «її перевага зв'язана з самим устроєм осілої хліборобської родини, де потрібні передусім вміння господарювати, витривалість у праці і традиціоналізм у праці» [4, с. 179]. Удова зуміла оправитися від горя, переборола самотність та стала берегинею власної, нехай і неповної, сім'ї, піклуючись про сина, даючи йому материнське тепло, прихисток у скрутний момент життя, коли він терпів життєві поразки в коханні, навчанні, праці, ставши згодом самітником.

Отже, естетизуючи навколишню дійсність у літературно-документальному жанрі автобіографії, Володимир Шашкевич використав літературні, художні та поетикальні прийоми, намагаючись уникнути офіційно-ділового стилю викладу матеріалу, якнайглибше передати дух часу, риси характеру рідних, образи яких універсалізував і підніс до рівня архетипних: у постатях батька, діда втілив архетипи мудреця, воїна; а в особі матері – страдниці-Богородиці та Матері-господині. У аналізованому творі сформовано його поліобрази дитини, вічного учня (школяра, гімназиста, студента), поета, громадянина, заробітчанина, мандрівника. Образи української священицької родини, в якій розвивався письменник, увиразнено реальними особами батька, матері, діда, а також родичів, друзів.

Література:

1. Барвінський Олександер. Історія української літератури. II часть / Олександер Барвінський. – Львів : З друкарні Наукового товариства ім. Шевченка, 1921. – 432 с.

2. Гинзбург Л. Я. О психологической прозе / Л. Я. Гинзбург. – Л. : Советский писатель, 1971. – 464 с.

3. Горинь Василь. Той, хто виявив гарний талант / Василь Горинь // Шашкевич Володимир. Автобіографія. Вибір поезій. – Львів, 2011. – С. 5–15.

4. Липа Юрій. Призначення України [2-е незмінне вид.] / Юрій Липа. – Нью–Йорк : Говерля, 1953. – 307 с.

5. Петраш Осип. Володимир Шашкевич / Осип Петраш // Шашкевич Володимир. Зільник [поезії]. – Л. : Каменяр, 1965. – С. 3–22.

6. Потапенко О. Веретено / О. Потапенко // Енциклопедичний словник символів культури України [вид. 4-те, доп.і випр.]. – Корсунь-Шевченківський : Видавець В. М. Гавришенко, 2013. – С. 62–63.

7. Середа Остап. Володимир Шашкевич у ранньому народовецькому русі 60-х років XIX ст. // Шашкевичіана [збірник наукових праць]. – Львів – Вінніпеґ, 2000. – Вип. 3. – С. 222–232.

8. Франко Іван. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. З остатніх десятиліть XIX в. / Іван Франко. – Дрогобич : Відродження, 2008. – 464 с.

9. Шашкевич Володимир. Автобіографія. Вибір поезій / Володимир Шашкевич. – Львів, 2011. – 56 с.

10. Юнг К. Г. Дух в человеке, искусстве и литературе [научн. ред. перевода В. Поликарпова] / К. Г. Юнг. – Мн. : Харвест, 2003. – 384 с.

УДК 809.1

В. Б. Приходько,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк

РЕЦЕПЦІЯ, РОЗУМІННЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ КОМПАРАТИВІСТИЦІ

У статті йдеться про генезу досліджень рецепції, розуміння та інтерпретації в українській та зарубіжній компаративістиці. В термінологічному аспекті розглядаються явища рецепції, розуміння та інтерпретації, доводиться їхня суб'єктивна обумовленість.
Ключові слова: *рецепція, розуміння, інтерпретація, переклад, діалог, компаративістика.*

В статье говорится о генезисе исследований рецепции, понимания и интерпретации в украинской и зарубежной компаративистике. В терминологическом аспекте рассматриваются явления рецепции, понимания и интерпретации, доказывается их субъективная обусловленность.
Ключевые слова: *рецепция, понимание, интерпретация, перевод, диалог, компаративистика.*

This article is about genesis of reception, understanding and interpretation investigations in Ukrainian and foreign comparative literary criticism. Reception, understanding and interpretation are examined in terminological aspect, their subjective conditioning is proved.
Key words: *reception, understanding, interpretation, translation, dialogue, comparative literature.*

Дослідження в галузі культурних та літературних взаємовідносин тісно пов'язані із рецепцією, розумінням та інтерпретацією. Необхідність поглянути на національну літературу крізь призму інонаціональної залишається досить актуальною.

Не викликає сумніву той факт, що між культурами та літературами відбувається безперервний діалог. Тому художній твір стає об'єктом рецепції не лише всередині тієї культури, до якої він належить, а й в інонаціональних культурах. І результат іншомовної рецепції завжди відрізняється від результату внутрішньокультурного сприйняття, оскільки будь-який твір, що підлягає переосмисленню з точки зору інонаціональної традиції, стає невід'ємним її компонентом. Таким чином, рецепція, розуміння та інтерпретація є одними із ключових понять у компаративістиці.

Мета цієї розвідки – розглянути проблему рецепції, розуміння та інтерпретації в українському та зарубіжному літературознавстві вцілому та у компаративістиці зокрема.

У XIX ст. проблема художнього сприйняття, розуміння та інтерпретації розглядалась багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими, серед яких необхідно виділити, насамперед, В. Белінського та О. Потебню.

Так, великий російський критик підкреслював, що література не може існувати без публіки, а публіка – без літератури відповідно. В. Белінський дав визначення і самого поняття публіки як певної спільноти, що розвивається історично однаково і нагадує собою особистість з характерними смаками, поглядами [10]. Таким чином, вчений, використовуючи іншу термінологію, передбачав концепцію рецептивної естетики про *горизонт читацького сподівання.*

Український вчений-лінгвіст О. Потебня, проводячи аналогію між художнім твором і словом, зазначав, що зміст твору «развивается уже не в художнике, а в понимающих». Тобто, у процесі комунікації створюється «неисчерпаемое возможное <...> содержание», а сам твір, як і слово, «одинаково принадлежит <...> говорящему слушателю..» [13, с. 166-167]. Читач збагачує зміст твору завдяки творчому прочитанню і «может лучше самого поэта постичь идею его произведения <...>, сущность, сила такого произведения не в том, что разумел под ним сам автор, а в том, как оно действует на читателя» [14, с. 330]. Таким чином, акцент у відношенні автор-читач переноситься на реципієнта-читача, а саме художнє сприйняття вперше розглядається як діалог автора із читачем. Учений розглядав феномен *розуміння* як своєрідний живий процесс збудження нашої думки, а не звичайну трансмісію чужої думки, пряме перенесення смислів і цінностей.

Положення О. Потебні мали вплив на подальший розвиток проблеми художньої рецепції у XX ст.: в Росії нею займались М. Бахтін, В. Виноградов, серед зарубіжних вчених необхідно виділити представників празького структуралізму Я. Мукаржовського та Ф. Водічку. Так, Я. Мукаржовський одним із перших запропонував розглядати художній твір як знак, що стає посередником між письменником і читачем, а літературу – як процесс комунікації, як діалог між автором і реципієнтом [11].

Вагомий внесок у вивчення проблеми рецепції зробила герменевтика – наука про інтерпретацію та тлумачення текстів. Її основними поняттями є *розуміння*, *інтерпретація* та *зміст* (*суть*). *Розуміння* вчені-герменевти (Ф. Шлейермахер, В. Дільтей, Х.-Г. Гадамер, П. Рікер та ін.) трактують як єдність інтуїтивного осягнення предмету та його тлумачення чи інтерпретації. При цьому підкреслюється неможливість абсолютного розуміння авторського замислу, так як кожне сприйняття індивідуальне і не може бути вичерпним [15, с. 233]. *Інтерпретація* розглядається герменевтами як переклад, під час якого перекладному тексту надається новий образ, який і багатший, і бідніший водночас за вихідний. Діяльність інтерпретатора – це пізнавальний і творчий процесс, і завдання перекладача в тому, щоб знайти і розкрити таємний зміст у наявному змісті. Під *змістом* розуміється єдність змісту, закладеного автором, і змісту, «вийнятого» інтерпретатором. Таким чином, художнє сприйняття у герменевтиці розглядається як діалог автора і читача, де читач не лише сприймач, але й співавтор, співтворець.

В середині XX століття спостерігається активний розвиток досліджень з теорії читацького сприйняття, що отримало назву рецептивна естетика. Її головною проблемою є проблема перекладу в широкому розумінні,

© В. Б. Приходько, 2014

що передбачає інтерпретацію твору читачем, який належить до іншої культурної традиції, до іншого культурного середовища. Рецептивна естетика розглядає художній твір, як явище відкрите та безкінечне, жодна оцінка і тлумачення не може його вичерпати, а лише знімає певний пласт значень. Засновники рецептивної естетики Х.-Р. Яусс та В. Ізер керуються поняттям *контекст*, як комплексом уявлень автора про дійсність, що викликає в читача певні емоційні реакції, та вводять термін *горизонт читацьких сподівань*, під яким розуміють естетичні, соціально-політичні, психологічні та ін. уявлення, що обумовлюють відношення автора, а значить і його твору, до суспільства, та відношення читача до твору [9]. *Горизонт сподівань* – це своєрідна інтерпретаційна мережа, яка існує у свідомості читача до знайомства із твором на основі його естетичного досвіду. Цей досвід індивідуальний та, водночас, обумовлений культурною традицією. Слід зауважити, що *контекст* та *горизонт сподівань* змінюються в часі (від епохи до епохи) та в просторі (від країни до країни, від однієї національної ментальності до іншої). Такий хронотоп дає нові можливості для рецепції. Інтерпретатор, що знаходиться поза культурним контекстом, під час рецепції чужої культури несвідомо проводить порівняння зі своєю власною і може розгледіти те, що не здавалось чимось особливим для національної свідомості.

Паралельно із рецептивною естетикою компаративістика другої половини ХХ ст. активно досліджує контактно-генетичні зв'язки між літературами, використовуючи такі терміни, як *взаємовплив*, *вплив*, *сприйняття*. Так, словацький компаративіст Д. Дюришин, розвиваючи ідею О. Веселовського про *зустрічні течії*, пропонує генетичні відносини літературних явищ розглядати з позицій культури-реципієнта. Вчений відстоює термін *сприйняття*, який, на його думку, враховує погляд на явище, яке сприймають, крізь призму того, хто сприймає [3].

Представник французької компаративістики І. Шеврель чітко розмежовує поняття *вплив* та *рецепція*. Він підкреслює, що це протилежні терміни, оскільки належать до різних методів: з позиції літератури, що передає, і з позиції літератури, що сприймає. До того ж, І. Шеврель пропонує розглядати рецепцію як діалог автора – твору – читача [16, с. 38].

Сучасна польська дослідниця З. Росінська розглядає явище рецепції як повторне творення, а реципієнта як сторону діалогу. «Метою інтерпретації є розуміння твору, – стверджує З. Росінська. – Розуміння твору – це не відтворення намірів чи інтенцій автора, <…> а повторне творення твору» [7, с. 320]. Отже, концепція сприймання твору мистецтва як його відтворення змушує реципієнта до активності, яка в багатьох моментах є аналогічною активності митця.

Подвійності теорії інтерпретацій присвячує своє дослідження інший польський літературознавець Р. Нич. На його думку, дуалістична концепція інтерпретації пов'язана з термінологічною невизначеністю. Відповідно, інтерпретація для фундаменталістів (літературна критика, структуралізм, традиційна герменевтика) – це *відкриття* значення (твір є багатозначним), а для антифундаменталістів (деконструкція та постструктуралізм) – його *конструювання*. Згідно першого підходу, читач у процесі читання завдяки активізації мережі *передрозумінь* та очікувань встановлює *стійкий образ тексту*. У другого підходу – інші засади: йдеться про те, що немає нічого абсолютно первісного, що було б предметом інтерпретації, адже все вже є інтерпретацією. У цьому випадку можуть існувати лише інтерпретації інтерпретацій [6, с. 100]. Враховуючи усі ці протиріччя та вважаючи обидва напрями взаємопов'язаними, Р. Нич визначає головні ознаки традиційної інтерпретації: 1) правильність; 2) адекватність; 3) цілісність [6, с. 103].

В Україні проблему рецепції та інтерпретації розробляли Д. Наливайко, Р. Гром'як, Г. Сивокінь, Л. Ояндер, М. Ільницький, В. Будний та ін. Так, Д. Наливайко у своїх імагологічних студіях розглядає рецепцію як пізнання «світу Чужого в його ідентичності, уникаючи екстраполяції Свого в його витлумаченні» [5, с. 94]. Вчений зазначає, що рецепція Чужого в Новітній час і в давніші часи мала принципову відмінність. Якщо раніше усвідомлення чужого, як світу, наділеного своєю іманентністю, не існувало, то вже в Новітній час формується рецепція Чужого в його самобутності, як об'єкта пізнання, що має на меті збереження його іншості як атрибутивної якості й самоцінності [5, с. 95].

Про значну різницю у сприйманні творів у різні часи говорить і Г. Сивокінь [8, с. 242]. На думку літературознавця, важливим є те, наскільки ідентичним є таке сприймання і розуміння твору. Учений окреслює явище сприймання художнього твору як акт подвійного опосередкування об'єктивної реальності, відображеної у цьому творі: «Сприймаючи-бо твір, читач одержує уявлення про дійсність, що вже пропущена через сприймання, через думки і почуття іншої людини – письменника. «Правда» дійсності, а точніше – об'єктивна реальність, піддається в сприйманні, так би мовити, подвійній інтерпретації, яка, природно, має потенціальну можливість різного розуміння відображених у творі явищ дійсності, або, коротше, – можливість різночитань твору» [8, с. 249–250]. Г. Сивокінь слушно розглядає рецепцію як зіткнення щонайменше трьох поглядів: автора, героя і читача, і це, на його думку, не може також не впливати на характер сприймання твору читачем.

На суб'єктивізм рецепції та інтерпретації вказує і Р. Гром'як, який вважає, що сприймання визначається взаємодією художньої вартості твору, естетично трансформованого досвіду реципієнта, тому має індивідуально неповторний характер [2, с. 9].

Дещо інший погляд на рецепцію крізь призму інтертекстуальності зустрічаємо в М. Ільницького та В. Будного. Визначаючи рецепцію як синтетичну форму генетично-контактних зв'язків, яка полягає у сприйманні ідей, мотивів, образів, сюжетів із творів інших письменників та літератур і їхньому творчому переосмисленні в національному письменстві чи творчості митця, компаративісти відносять до форм рецепції вплив, запозичення, трансплантації і трансформації, наслідування, відштовхування, суперництво тощо [1, с. 71]. У даному контексті рецепція є, власне, інтертекстуальним способом вираження авторського задуму шляхом відтворення певних рис оригіналу. Необхідно зауважити, що подібна дефініція поняття рецепції наводиться і в словниках [4, с. 592].

У монографії Л. Оляндер «Максим Горький: текст и гипертекст» рецепція теж представлена в інтертекстуальному аспекті та ще й зі складною структурою діалогу: письменник – епоха – твір, де кожен компонент взаємодіє один з одним. Так, автор розглядає роман М. Горького «Жизнь Клима Самгина», з одного боку, як горьківську концептуальну рецепцію Срібного віку, а з іншого – зазначається, що сам твір на сучасному етапі став «переосмысляемым художественно-философским и социокультурным *феноменом/объектом*, порожденным Серебряным веком» [12, с. 141].

Л. Оляндер доводить на прикладі цього роману, що текст, який потрапляє в центр нового соціокультурного контексту та вступає у взаємодію з іншими творами, що належать до різних художньо-естетичних систем, за допомогою діалогу, алюзій, інтертексту організовує різні гіпертексти [12, с. 140].

Отже, як бачимо, проблема рецепції, розуміння та інтерпретації в українському та зарубіжному літературознавстві вцілому та компаративістиці зокрема залишається досі актуальною. Адже адекватно збагнути твір, його істинний зміст можна, лише врахувавши широкий спектр його спиймань і тлумачень. Немає сумнівів, що рецепція, розуміння та інтерпретація твору суб'єктивно обумовлені та об'єктивно детерміновані водночас, а тому можна говорити про їхню невичерпність і безкінечність. А значить, нові дослідження в цій галузі завжди будуть на часі.

Література:

1. Будний В. Порівняльне літературознавство [Підручник] / В. Будний, М. Ільницький. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 430 с.

2. Гром'як Р. Історія української літературної критики (від початків до кінця XIX ст. [Навч. посібник] / Р. Гром'як. – Тернопіль : «Підручники і посібники», 1999. – 224 с.

3. Дюришин Д. Теория сравнительного изучения литературы / Д. Дюришин. – М. : «Прогресс», 1979. – 320 с.

4. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва та ін. – К. : Академія, 1997. – 752 с.

5. Наливайко Д. Теорія літератури й компаративістика / Д. Наливайко. –К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 347 с.

6. Нич Р. Світ тексту: поструктуралізм і літературознавство / Р. Ниш. – Львів : «Літопис», 2007. – 316 с.

7. Росінська З. Самототожність реципієнта. Психоаналітичні точки зору / З. Росінська / Література. Теорія. Методологія. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 543 с.

8. Сивокінь Г. У вимірах сприймання. Теоретичні проблеми художньої літератури, її історії та функцій / Г. Сивокінь. – К. : «Фенікс», 2006. – 304 с.

9. Яусс Г. Р. Естетичний досвід і літературна герменевтика / Г. Р. Яусс / Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки XX ст.; [за ред. М. Зубрицької]. – Львів : «Літопис», 1996. – С. 278–307.

10. Белинский В. Эстетика и литературная критика: в двух томах / В. Белинский. – М. : Гос. изд-во худ. лит., 1959. – 1488 с.

11. Мукаржовский Я. Исследования по эстетике и теории искусства / Я. Мукаржовский. – М. : Искусство, 1994. – 606 с.

12. Оляндэр Л. Максим Горький: текст и гипертекст / Л. Оляндэр. – Луцк: Изд.-во «Волынская обласная типография», 2005. – 164 с.

13. Потебня О. Слово и миф / О. Потебня. – М. : «Правда», 1989. – 622 с.

14. Потебня О. Эстетика и поэтика / О. Потебня. – М. : «Искусство», 1976. – 614 с.

15. Шлейермахер Ф. Герменевтика / Ф. Шлейермахер. – СПб. : «Европейский Дом», 2004. – 242 с.

16. Chevrel Y. Comparative Literature Today. Methods and Perspectives / Y. Chevrel. – Kirshville, Missuri, 1994. – P. 157.

УДК 811. 112

О. М. Ріба-Гринишин,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У НІМЕЦЬКІЙ НАУКОВО-ТЕХНІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Стаття присвячена особливостям функціонування фразеологічних одиниць у німецькій науково-технічній літературі. У досліджуваних текстах виявлено фразеологічні сполучення та фразеологічні єдності. Фразеологічні елементи зумовлюють певні труднощі при перекладі науково-технічних текстів.

Ключові слова: *фразеологічні одиниці, науково-технічний текст, термін, фразеологія, фразеологічні сполучення, фразеологічні єдності, термінологія, переклад.*

Статья посвящена особенностям функционирования фразеологических единиц в немецкой научно – технической литературе . В исследуемых текстах обнаружено фразеологические сочетания и фразеологические единства. Фразеологические элементы обусловливают определенные трудности при переводе научно – технических текстов.

Ключевые слова: *фразеологические единицы, научно-технический текст, термин, фразеология, фразеологические сочетания, фразеологические единства, терминология, перевод.*

Peculiarities of phraseological units functioning in German scientific and technical literature are researched in the article. Phraseological combinations and phraseological unities are found in the researched texts. Phraseological elements of scientific and technical texts cause certain translation difficulties.

Key words: *phraseological units, scientific and technical text, term, phraseology, phraseological combinations, phraseological unities, terminology, translation.*

Постановка проблеми. Сучасна науково-технічна революція, яка пов'язана з стандартизацією термінології, науково-технічним перекладом, створенням різних термінологічних словників та банків даних висуває перед мовознавством все нові і нові завдання, які постійно збільшують інтерес науковців до мови науки і техніки. В основі не вирішених різних прикладних задач лежить багатоаспектний аналіз науково-технічного тексту як інструменту та результату зв'язку спеціальної суспільно-продуктивної діяльності з вираженою мовно-комунікативною діяльністю.

Кожен стиль мовлення володіє значним запасом фразеологізмів Фразеологічні одиниці зустрічаються і у науковою стилі. Для вивчення особливостей функціонування фразеологізмів у текстах значну вагу мають праці українських та зарубіжних дослідників С. Я. Єрмоленко, Л. І. Мацько, О. Д. Пономарів, О. М. Сидоренко, Н. М. Сологуб, M. Dumme, Wolfgang Fleischer, Rosemarie Gläser, Renate Müller та ін.

Актуальність даного дослідження зумовлена недостатнім вивченням особливостей функціонування фразеологічних одиниць у науково-технічній літературі. Дана проблема пов'язана перш за все із сучасними вимогами до перекладу, коли йдеться про передачу не лише змісту оригіналу, а й про оптимальне відтворення стилістичних характеристик даних текстів.

Результати нашого дослідження свідчать, що фразеологічні елементи в німецьких фахових текстах зустрічаються не часто, оскільки основною стилістичною рисою науково-технічного тексту є точний і чіткий виклад матеріалу при майже повній відсутності тих елементів, які додають мовленню емоційної насиченості, основний наголос робиться на логічності, а не на емоційно-чуттєвій стороні висловлювання. Як стійкі позначення, фразеологізми зустрічаються тільки в нефахових журнально-газетних статтях, які висвітлюють, наприклад, проблему світової енергетичної кризи та вплив процесів видобутку і транспортування нафти на навколишнє середовище. Аналіз матеріалу показав, що для досліджуваних німецьких науково-технічних текстів характерні: а) фразеологічні сполучення, наприклад: *das Verschlucken der Sonde, das Abbausystem von unten nach oben, das Ende des Ölzeitalters, Endlichkeit des Erdöls, Krieg um Öl* та б) фразеологічні єдності, наприклад: *schwarzes Gold, flüssiges Gold, Schmiermittel der Globalisierung, Zeitbomben auf den Weltmeeren, Ölpest vor der Tür, die schmutzige Spur des schwarzen Goldes.*

Фразеологічні сполучення – семантично подільні фразеологічні звороти, цілісне значення яких вмотивоване прямим значенням компонентів.

Фразеологічні єдності – також семантично неподільні фразеологічні звороти, але цілісне значення їх здебільшого вмотивоване значенням компонентів.

Фразеологічна зв'язаність компонентів розвивається, як правило, у багатозначних слів за окремими їхніми лексико-семантичними варіантами. Її не слід ототожнювати з іншими типами лексико-семантичної залежності у складі комунікативних утворень переносно-образного характеру: прислів'я, приказки, крилаті вислови, афоризми. Вони знаходяться на периферії фразеологічної системи і власне фразеологізмами вважатися не можуть, їх об'єднують в окрему групу фразеологічних утворень – фразеологічні вислови (таким чином існує ширше розуміння фразеології) [6, с. 771], наприклад: *Ölreichtum schaft Armut.*

Слід наголосити, що фразеологія займає особливе місце у системі кожної мови. Вона свідчить про багатство мови, її еластичність, об'ємність і точність. Фразеологічні одиниці мови – одиниці вторинної номінації, які інтерпретують фрагменти світу людини з оригінального, несподіваного боку, є антропоцентричними за своєю природою, позначаючи предмети та явища об'єктивного світу, оскільки фіксують ті інтерактивні властивості, що їх виділяє погляд мовця. Отже, під фразеологізмами розуміють стійкі словосполучення, які є складними знаками мови і стоять поруч із складними термінами. Проте термінологія, як основна складо-

© О. М. Ріба-Гринишин, 2014

ва науково-технічних текстів, охоплює слова і словосполучення, що позначають поняття спеціальної сфери знань або діяльності. Фразеологія ж об'єднує лише словосполучення, що позначають поняття про явища, процеси та предмети зі сфери загальнолюдського життя. Складні терміни і фразеологізми – це різні за характером одиниці, які розмежовуються за процесом творення, співвідношенням між формою і змістом, семантичною структурою, функціональним призначенням, належністю до систем і підсистем [1, с. 58].

Фразеологізми у науково-технічних текстах легко розпізнати, оскільки вони характеризуються усталеністю своїх складових одиниць, узуальною стилістичною ефективністю і нерідко експресивністю, наприклад: *heißes Bohrloch, kaltes Bohrloch, Krieg um Öl, schwarzes Gold, Schmiermittel der Globalisierung, Zeitbomben auf den Weltmeeren, flüssiges Gold, Verschlücken der Sonde.* У термінах-фразеологізмах недопустимі будь-які заміни компонентів сполучення. До їх структурних ознак слід віднести незмінний (постійний) порядок слів і структурну «непроникність» (вторгнення нового слова порушило б термінологічний фразеологізм) [5, с. 53]. У процесі синтезу фраземотвірних компонентів різних рівнів відбуваються глибокі перетворення і переосмислення лексичної та граматичної семантики, завдяки чому зворот набуває ознак фразеологізма. В.В. Виноградов розрізняє, таким чином, три групи фразеологічних одиниць – фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності і фразеологічні сполучення [Цит. за: 4, с. 643].

Для визначення функціонування фразеологізмів у стилі науки беремо до уваги результати, отримані при аналізі загальнонаукової та галузево-наукової літератури. У фразеологічних словниках та довідниках основна увага звертається на використання цих одиниць у загальновживаних мовних стилях (побутово-розмовний, стиль художньої літератури, публіцистики). Г. Кондас у своїй праці подає 22 групи фразеологічних зворотів, переважно загального значення, виділяючи також галузево-технічні, які згруповано за певними ознаками, наприклад, за видами інструментів, металів тощо [9]. Л.С. Косман поділяє фразеологізми за стилістичним трактуванням, для яких характерне нейтральне або розмовно-літературне забарвлення, а також називає одиниці, які відносяться до спеціальної лексики [10].

Н.М. Разінкіна вважає, що «специфічність елементів емоційного впливу у науковій літературі полягає в тому, що виявлення індивідуального, оціночного в науковому викладі є чимось допустимим, проте в жодному разі не органічною якістю стилю. Проте елементи індивідуального в тексті наукового викладу залишаються при цьому іностильовими… До того ж, стилістичне забарвлення емоційних елементів вислову в науковій літературі виступає особливо посилено, контрастно, оскільки при перенесенні мовних одиниць в незвичне середовище їх забарвлення починає виступати з найбільшою виразністю» [3, с. 9].

Фразеологічні елементи складають певні труднощі для перекладу науково-технічних текстів насамперед через те, що перекладач не ідентифікує фразеологізм, прийнявши його за звичайне неідіоматичне сполучення слів, або ж неправильно визначає його значення, яке зазвичай не є простою сумою його складових, наприклад, дані речення без контексту будуть зовсім незрозумілі навіть досвідченому перекладачу: *Kriege und gewalttätige Auseinandersetzungen um <u>das</u> begehrte schwarze Gold fordern schon heute unzählige Menschenleben. Rund 3,5 Milliarden Tonnen des schwarzen Goldes wurden 2001 verbraucht, knapp die Hälfte davon allein in den USA (26%) und Europa (22%) [8]. Deshalb kreuzen in den nächsten Jahren noch viele tickende Zeitbomben auf den Weltmeeren [11].* Фразеологічна єдність *schwarzes Gold* виникла на основі семантичного переосмислення компонентів, мотивувальним компонентом тут служить слово *schwarz,* яке зберегло свої первинні лексико-семантичні властивості, а фраземотворчим – *das Gold*, яке у сполученні з мотивувальним розвинуло фразеологічно зв'язане значення.

Die Welt schlittert in eine neue Ölkrise. Die Ursachen für diese Krise sind denjenigen Analysten schon lange evident, die die Endlichkeit des Erdöls, dessen globale Verteilung und vor allem dessen zeitliche Erschöpfung, beobachten [7].

У фразеологічному сполученні *die Endlichkeit des Erdöls* компоненти з фразеологічно зв'язаним значенням зовсім не мають смислової самостійності і за своїми фраземотворчими функціями нагадують словотворчі морфеми.

При перекладі фразеологізмів особливе значення мають наступні ознаки: семантична, морфологічна, стилістична та естетична цілеоформленість, відсутність процесу словозміни, процесу функціонування поза сферою фразеологічного звороту, конкретність та емотивний відтінок вираження поняття, сповільнений процес архаїзації та нормальний процес неологізації, труднощі перекладу з однієї мови на іншу та особливо при машинному перекладі.

Терміни утворюють свою підсистему, що базується на системності понять своєї науки і за допомогою конкретної системи чи підсистеми входять у загальну лексичну систему мови. Фразеологізми не утворюють самостійної системи, не мають свого замкнутого функціонального простору, поля, яке б вони ділили без залишку, а доповнюють в цьому плані відповідні лексичні угрупування [2, с. 120].

Висновок та перспективи дослідження. Наведені приклади свідчать про те, що в аналізованій німецькій науково-технічній літературі фразеологічні одиниці використовуються також, вони частина стилю науково-технічної мови і поряд з іншими лексичними одиницями характеризувати стиль науки. З їхньою допомогою можна передати точні і конкретні поняття, здатні одночасно увиразнювати, уточнювати і конкретизувати наукову думку. Перспективу подальших наукових розробок вбачаємо у залученні ширшої бази джерельних матеріалів для систематизації і опису структурно-семантичних особливостей цих фразеологічних одиниць.

Література:

1. Баран Я. А. Фразеологія у системі мови / Я. А. Баран. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997. – 176 с.

2. Баран Я. А. Фразеологія у системі мови : дис. … д-ра філол. наук : 10.02.15 / Баран Ярослав Андрійович. – Івано-Франківськ, 1998. – 391с.

3. Разинкина Н. М. О возможности сосуществования эмоционального и логического в английской научной литературе XIXв. //Стилистико-грамматические черты научной литературы / Н. М. Разинкина. – М., 1970. – С. 9.

4. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.

5. Сенкевич М. П. Стилистика научной речи и литературное редактирование научных произведений / М. П. Сенкевич. – М. : Высшая школа, 1976. – 263 с.

6. Українська мова : Енциклопедія / [Редкол. : В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін]. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во Укр. енцикл. ім. М.П. Бажана, 2004. – 824 с. : іл.

7. Campbell C. J. Die neue Energiekrise, wann werden wir endlich daraus lernen? [Електронний ресурс] / C. J. Campbell. – Режим доступу до ресурсу : http://www.energiekrise.de/news/forum/htmldocs/campbell/campbell09_2000.htm

8. Erdöl – Gefahr für Umwelt, Klima, Menschen. Die schmutzige Spur des schwarzen Goldes / [Hrsg. Greenpeace e.V.]., 2002. – 16 s.

9. Kondas G. Phraseologische Pensum für Germanistikstudenten des 5-ten Studienjahres / Gerda Kondas. – Tartu, 1971. – 75 s.

10. Kossmann L. S. Deutsche Phraseologie :[сборник упражнений по фразеологии немецкого языка] / L. S. Kossmann. – M. : Международные отношения, 1964. – 190 с.

11. Von wießen Westen und Dreckgeschäften [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : http://www.greenpeace.ch/themen/meer/verschmutzung/von-weissen-westen-und-dreckgeschaeften/

УДК 82.091

Л. М. Рубан,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ КОМІЧНОГО В ПОВІСТІ МАРКА ТВЕНА «ПРИГОДИ ТОМА СОЙЄРА»

Стаття присвячена компаративному аналізу вираження комічного в оригінальному авторському творі Марка Твена «Пригоди Тома Сойєра» та його україномовному перекладі, виконаному В. Митрофановим. Підкреслено, що М. Твен досяг комічного ефекту в сюжеті за рахунок введення в репліки героїв вульгаризмів, редукованих слів, фонетичних та граматичних відхилень. Крім того, у творі М. Твен вдався до метафоричних зворотів та гіперболізації. Встановлено, що перекладач, з одного боку, вдало застосував літературні прийоми та мовні засоби, що підсилило комічний сюжет україномовного перекладу, а з іншого боку – не в повній мірі вдалося передати колорит мови головних героїв.
Ключові слова: *Марк Твен, переклад, комічний сюжет, мовні засоби.*

Статья посвящена компаративному анализу выражения комического в оригинальном авторском произведении Марка Твена «Приключения Тома Сойера» и его украинском переводе, выполненного В. Митрофановым. Подчеркнуто, что М. Твен достиг комического эффекта в сюжете за счет введения в реплики героев вульгаризмов, редуцированных слов, фонетических и грамматических отклонений. Кроме того, в произведении М. Твен прибегнул к метафорическим оборотам и гиперболизации. Установлено, что переводчик, с одной стороны, удачно применил литературные приёмы и языковые средства, что усилило комический сюжет украинского перевода, а с другой стороны – не в полной мере удалось передать колорит языка главных героев
Ключевые слова: *Марк Твен, перевод, комический сюжет, языковые средства.*

The article is devoted to the comparative analysis of the comic plot in the original novel of Mark Twain «The Adventures of Tom Sawyer» and its Ukrainian translation performed by V. Mitrofanov. It is emphasized that Mark Twain reached comic effect in the novel by introducing vulgarisms, aphetic words, phonetic and grammatical deviations. In addition, Mark Twain used metaphorical turn and hyperbole. It is determined that the translator, on the one hand, successfully applied literary techniques and language tools, reinforcing the comic plot of the Ukrainian translation, and on the other hand, he did not fully manage to reproduce the color of leading characters' language.
Keywords: *Mark Twain, translation, comic plot, language tools.*

Постановка проблеми. Комічна сюжетика художнього твору XIX-XX століття займає вагоме місце у світовій літературі і не втрачає своєї актуальності з плином часу. За влучним висловленням Ю. Борева, сміх – сильна зброя, оскільки ніщо так не викриває порок, як усвідомлення того, що він розгаданий, і що з приводу цього вже пролунав сміх. Сміх не тільки карає недосконалість світу, але й, омивши світ свіжою емоційною хвилею радощів і веселощів, перетворює і оновлює його [5].

З більшістю художніх творів світової літератури читачі знайомляться у перекладах. Для покращання перекладів художніх творів світової та сучасної літератури на українську мову, розглянемо цю проблему на одному з класичних творів з метою недопущення у наступних перекладах ряду стилістичних та лексичних помилок.

Сьогодні значна увага лінгвістів зосереджена на дослідженні стилістичних, синтаксичних, лексичних особливостей художнього тексту. Перекладаючи художній текст на українську мову, перед лінгвістами щоразу постає завдання збереження автентичної наповненості мовних зворотів, окремих лексем, якими передається комічний сюжет. Саме ця обставина зумовлює сприймання читачем гумору, запропонованого в оригіналі твору.

Актуальність дослідження. Запропонована наукова стаття є актуальною, оскільки вона пов'язана з дослідженням морфосинтаксичних та семантико-стилістичних особливостей репрезентації комічного в гумористичних творах, що допоможе в подальшому удосконалити переклади на українську мову.

Розглянемо цю проблему на прикладі повісті Марка Твена «Пригоди Тома Сойєра», порівнявши тексти оригіналу та перекладу українською мовою, таким чином визначивши сприйняття читачем гумору, яким пронизаний оригінал цього твору, та засоби, за допомогою яких цього було досягнуто автором перекладу.

За словами О. Татаренко: «Твену подобається розкотистий сміх, гучні розваги. В особі гумориста Твена народна Америка – щира і безпосередня – стверджувала себе в літературі. Саме бачення світу письменником протистояло лицемірній моралі американського міщанина. Все штучне і надумане викликало його протест. Всякі штампи, спроби надати життю благопристойного обивательського вигляду були йому ненависні» [3].

Аналіз останніх досліджень. Ім'я Марка Твена (1835-1910 рр.), відомого американського письменника, сатирика, журналіста, публіциста, лектора і громадського діяча, отримало світове визнання, а його твори увійшли до скарбниці світової літератури.

У кінці XX – на початку XXI століття спадщина Марка Твена продовжує привертати увагу науковців. Серед них: А. Старцев, А. Звєрєв, М. Боброва, В. Брукс, Б. Де Вото, З. Новицька, А. Беррет, С. Фішкін, Ф. Робінсон, О. Стеценко, О. Долгушева.

Дослідженню мовних засобів гумору, іронії та сатири у художньому творі присвячено наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників. Це, насамперед, А. Щербина, А. Макарян, Г. Почепцов, Т. Буйницька, С. Голубков, С. Походня, Ю. Борев, С. Іваненко, О. Татаренко, Дж. Сазерленд, О. Шонь.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Незважаючи на низку праць, присвячених дослідженню різних аспектів творчості Марка Твена, компаративний аналіз засобів вираження комічного в оригінальній авторській повісті письменника «Пригоди Тома Сойєра» та його україномовному перекладі, виконаному В. Митрофановим, не досліджувався.

© Л. М. Рубан, 2014

Мета статті – здійснити компаративний аналіз засобів вираження комічного в оригінальному авторському романі Марка Твена «Пригоди Тома Сойєра» та його україномовному перекладі.

Виклад основного матеріалу. Переклад художнього твору, зокрема, гумористичного – це витончена справа. За словами В. Коптілова, в художньому перекладі: «…здійснюється не тільки подолання просторових відстаней, мовних бар'єрів між співіснуючими в часі культурами, а й перемога над часом» [1, с. 30]. Перед перекладачем художнього твору стоїть надзвичайно важливе й відповідальне завдання – зберегти тонкощі мови оригіналу. Ми переконані, що успішним вважається той гумористичний твір, комічний сюжет якого викликає миттєву реакцію у читача. Найбільш складно у лексичному плані зробити переклад гумористичного твору, оскільки у різних народів по різному сприймаються тонкощі цього жанру. Для цього потрібно враховувати: вживання діалектичних виразів, які спрощують діалоги; елементи народно-розмовного мовлення; показ поведінки героїв за допомогою лексичних виразів; точність у перекладі літературних прийомів оригіналу. Тому перекладач повинен не просто копіювати мову оригіналу, а знаходити відповідні звороти у рідній мові.

Аналізуючи гумористичну повість «Пригоди Тома Сойєра», слід підкреслити, що письменник відтворює мову жителів штату Міссурі, які говорять на різних діалектах. Комічність у сюжеті твору досягається за рахунок введення в репліки героїв вульгаризмів, редукованих слів та мовних зворотів, які не притаманні літературній мові. Поруч із лексико-стилістичними засобами, Марк Твен надає побутовому мовленню комічних героїв фонетичні та граматичні відхилення. Фонетичні відхилення полягають у вживанні ***d*** замість ***th***: ***de*** *(the),* ***dis*** *(this),* ***den*** *(then),* ***wid*** *(with),* ***dey*** *(they)*; або у редукції звуків: ***'t*** *(that);* ***'em*** *(them);* ***'n*** *(than);* ***better'n*** *(better than);* ***'pears*** *(appears);* ***'tend*** *(attend)* тощо. Граматичні відхилення мають такі риси: використання форм першої особи однини замість третьої та третьої замість першої; використання форм однини замість форм множини; використання подвійного заперечення; використання прикметника замість відповідного прислівника; неправильне використання ступенів порівняння тощо.

Так, у романі «Пригоди Тома Сойєра» Марк Твен з добрим гумором зображує поведінку Джіма, якого головний герой змушує пофарбувати паркан, використовуючи для цього цілу низку «переконливих аргументів». Мова Джіма – діалектна, насичена архаїзмами, вона не відповідає певним літературним нормам, що створює комічну ситуацію. Для аналізу наведемо фрагмент з англомовного джерела та його перекладу:

Tom said:

«Say, Jim, I'll fetsh the water if you'll whitewash some».

Jim shook him and said:

«Can't, Mars Tom. Ole missis, she tole me I got to go an'git dis water an' not stop foolin' roun' wid anybody. She say she spec' Mars Tom gwine to ax me to whitewash, an' so she tole me go' long an' 'tend to my own business – she' lowed she'd tend to de whitewashin'».

«Oh, never you mind what she said, Jim. That's the way she always talks. Gimme the bucket – I won't be gone only a minute. She won't ever know» [6, с. 15–16].

В україномовному перекладі:

– Слухай, Джіме, – сказав Том, – давай я принесу води, а ти тут трохи побілиш.

Джім похитав головою і відповів:

– Не можу, паничу Томе. Стара пані звеліли мені мерщій іти по воду й не спинятися ніде дорогою. Вони сказали: мабуть, панич Том, покличуть мене білити паркан, то щоб я йшов собі й робив своє діло, а про паркан вони самі подбають.

– Та не слухай ти її, Джіме. Вона багато чого каже. Дай-но мені відро – я миттю зганяю. Вона й не знатиме нічого [4, с. 25].

З наведеного фрагмента зрозуміло, що мова героїв є стилістично неоднорідною, оскільки Том постає в образі хитрого підлітка, а Джім виглядає бевзем. Привертає увагу наступний момент: Том говорить граматично правильною мовою, а його співрозмовник – діалектною. Таким чином, комічна сюжетика створюється за рахунок контрасту між мовою Тома та Джіма, висловлювання якого насичені архаїзмами, редукованими словами та словосполученнями.

В україномовному уривку, на нашу думку, перекладач не врахував чинники, які створюють комічну ситуацію. По-перше, мова Джіма стилістично не відрізняється від мови Тома, по-друге, мова Тома характеризується більшим ступенем розмовності як лексично, так і синтаксично. На нашу думку, перекладачу потрібно було спробувати відтворити фонетичні відхилення мови Джіма. Однак, підкреслимо, що перекладач цілком влучно передав слова Тома, зберігши розмовний тон мови: ***gimme*** *– дай-но,* ***I won't be gone only a minute*** *– я миттю зганяю,* ***she won't ever know*** *– вона й не знатиме нічого,* ***Mars Tom*** *– паничу Томе.*

Наведемо наступний фрагмент з перекладом:

«But the elastic heart cannot be compressed into one constrained shape long at a time. Tom presently began to drift insensibly back into the concerns of this life again. What if he turned his back, now, and disappeared mysteriously? What if he went away – ever so far away, into unknown countries beyond the seas – and never came back any more! How would she feel then! The idea of being a clown recurred to him now, only to fill him with disgust. For frivolity and jokes and spotted tights were an offense, when they intruded themselves upon a spirit that was exalted into the vague august realm of the romantic. No, he would be a soldier, and return after long years, all war-worn and illustrious» [6, с. 64-65].

В україномовному перекладі:

«*Та пругкому молодому серцю не властиво стискатись і заклякати надовго. І скоро Томові думки непомітно повернулися до поцейбічного життя. А що, як він раптом отак, зараз же, піде геть з цього містечка, і загадково зникне? Подасться хтозна-куди, за тридев'ять земель, у невідомі заморські краї – і більш ніколи*

не повернеться! Якої вона тоді заспіває? Том згадав про своє бажання стати клоуном, але тепер воно викликало в нього лише огиду. Думка про всі ті блазенські штуки й розмальовані трико принизила романтичні поривання його душі, що витала в туманній надхмарній високості. Ні, він стане солдатом і повернеться через багато років, обпалений у боях і вкритий славою» [4, с. 66–67].

Аналізуючи наведений фрагмент тексту, бачимо наступні відмінності в репрезентації комічного: в україномовному варіанті використовується велика кількість фразеологізмів, а в англомовному тексті знаходимо розгорнуті конструкції. Це пояснюється тим, що Марк Твен вдається до літературної мови, в той час як перекладач пропонує розмовний тон. Так, наприклад, англомовне речення *«How would she feel then!»* перекладається як *«Що б вона тоді заспівала?»,* де звичайне літературне дієслово *«to feel»* (англ. «відчувати») замінюється розмовним словом *«заспівала».* Або наступне англомовне речення: *«For frivolity and jokes and spotted tights were an offense, when they intruded themselves upon a spirit that was exalted into the vague august realm of the romantic»* [6, с. 65] перекладається як: *«Думка про всі ті блазенські штуки й розмальовані трико принизила романтичні поривання його душі, що витала в туманній надхмарній високості»* [4, с. 67].

Ми бачимо, що в оригіналі використовується складнопідрядне речення, а в україномовному перекладі фразеологізм «*витати в туманній надхмарній високості*».

Таким чином, аналізуючи наведені приклади, ми дійшли висновку, що в тексті оригіналу структура гумористичного контексту має розгорнутий вигляд, а в україномовному перекладі має місце вживання літературних виразів та фразеологізмів, які нівелюють гумористичну будову виразу.

У наступному фрагменті Марк Твен застосовує гіперболу до визначення внутрішнього стану героя, що в україномовному варіанті передається вживанням прислівників («*втаємничено», «незрозуміло», «страшно»*), які не зовсім відповідають мові оригіналу. На нашу думку, саме цим фактом підсилюється гумористичне наповнення уривку:

«Tom's whole being applauded this idea. It was deep, and dark, and awful; the hour, the circumstances, the surroundings, were in keeping with it…» [6, с. 93–94].

В україномовному перекладі:

«Том від всієї душі був захоплений цією думкою. Виходило втаємничено, незрозуміло і страшно: ніч, цей випадок, оточуюча ситуація – все було одне до одного... [4, с. 82].

Аналізуючи уривок, підкреслимо, що англомовні образні прикметники «*deep», «dark», «awful»* («глибокий», «темний», «жахливий») в україномовному перекладі замінено на «*втаємничено», «незрозуміло», «страшно»*. Це підсилює сприйняття ситуації підлітком і набагато сильніше подає авторський задум щодо романтичної натури Тома, яка все підносить до рівня героїки.

Варто зазначити, що окрім гіперболізації, Марк Твен у своїх творах вдається до містифікації. Містифікація – вигадка, витівка з метою ввести кого-небудь (читачів, публіку тощо) в оману жартома або із злісним наміром [2].

Для прикладу наведемо наступний уривок:

«The sun rose upon a tranquil world, and beamed down upon the peaceful village like a benediction. Breakfast over, Aunt Polly had family worship: it began with a prayer built from the ground up of solid courses of Scriptural quotations, welded together with a thin mortar of originality; and from the summit of this she delivered a grim chapter of the Mosaic Law, as from Sinai.

Then Tom girded up his loins, so to speak, and went to work to «get his verses» [6, с. 27].

В україномовному перекладі:

«Сонце зійшло над оповитою спокоєм землею і осяяло своїм промінням мирне містечко, немов благословляючи його. Після сніданку тітонька Поллі зібрала всіх на сімейну відправу. Почали з молитви, побудованої на міцному підмурку з біблійних цитат, що їх сама тітка стулила докупи невеликими домішками рідкого вапна, що складалося з її власних тлумачень; а вже з тієї вершини, наче з гори Сінай, вона виголосила сувору главу закону Мойсеєвого.

Після того Том, як то кажуть, оперезався мечем і взявся «товкти» вірші з Біблії» [4, с. 36].

Варто зазначити, що у лінгвістиці прийом містифікації виражається у вживанні фраз високого тону, що описують досить звичайні побутові ситуації. Комізм ситуації підсилюється за рахунок того, що ці фрази зустрічаються в одному контексті з розмовною, побутовою мовою. Таким чином, якщо перекладач ставить за мету передати комічну ситуацію, спричинену прийомом містифікації, то він повинен зберегти стилістику тексту.

Аналізуючи наведений уривок, відзначимо, що перекладач не лише зберіг стилістику тексту, але й вніс власні стилістичні елементи. Так, наприклад, поряд з точним у стилістичному плані перекладом фраз високого тону *«built from the ground up of solid courses of Scriptual quotations»* (*побудований на міцному підмурку з біблійних цитат*), *«girded up his loins»* (*оперезався мечем*) та розмовних слів *«to work to «get his verses»«*(*взявся «товкти» вірші з Біблії*) перекладач додатково використовує прийоми розмовної мови, відтворюючи стилістично нейтральні фрази оригіналу, чим підсилює комічний ефект даного уривку, який базується на контрастності високого та розмовного тону *«welded together with a thin mortar of originality»* (*стулила докупи невеликими домішками рідкого вапна*).

Висновки. Таким чином, проаналізувавши окремі уривки з англомовного твору Марка Твена «Пригоди Тома Сойєра» та його перекладу українською мовою, ми дійшли висновку, що видатний американський письменник вдається до різних прийомів репрезентації комічної ситуації. Дотримання цих літературних прийомів, дасть можливість з меншими втратами відчути всю красу і досконалість твору, навіть, у перекладі. Адже відомо, як високо цінуються автори досконалих перекладів, які дали можливість насолоджуватися художніми творами читачам, що не володіють мовою оригіналу.

Запропонований порівняльний аналіз оригіналу та перекладу В. Митрофанова є прикладом досить вдалого перекладу з урахуванням необхідності передачі гумористичного спрямування діалогів героїв твору. Проте є й окремі недосконалі моменти перекладу, які можна було б врахувати з метою удосконалення перекладу гумористичного твору.

Перспективи використання результатів дослідження. Прогностичний потенціал проведеного дослідження зумовлений можливістю використання його матеріалів і висновків для здійснення подальших наукових пошуків з теорії та практики перекладу.

Література:

1. Коптілов В. Теорія і практика перекладу / В. Коптілов. – К. : Юніверс, 2002. – 280 с.
2. Містифікація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki.
3. Татаренко О. Світ Марка Твена і його книги про дітей / О. Татаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ae-lib.org.ua/texts/taranenko__twain__ua.htm.
4. Твен М. Пригоди Тома Сойєра. Пригоди Гекльберрі Фінна / Марк Твен. – К. : Веселка, 1990. – 496 с.
5. Тиха У. Мовностилістичні засоби реалізації гумору, іронії та сарказму в авторському дискурсі Дж. К. Роулінг / У. Тиха [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://conferences.neasmo.org.ua/node/288.
6. Twain M. The adventures of Tom Sawyer and the adventures of Huckleberry Finn / Mark Twain. – NewSouth Books, 2011. – 521 c.

УДК 811.1/.8

О. В. Сацюк,
Національна академія СБ України, м. Київ

ЗАСТОСУВАННЯ ЗІСТАВНОГО МЕТОДУ У ВИКЛАДАННІ ЛЕКСИКИ РУМУНСЬКОЇ МОВИ

У статті досліджується лексика румунської мови слов'янського походження та румунська лексика, що також є і в англійській мові. Лексику слов'янського походження в румунській мові можна поділити на три групи: слова слов'янського походження, до яких у румунській мові не має абсолютних синонімів іншого походження; слова слов'янського походження, до яких у румунській мові є синоніми, як правило латинського походження; слова слов'янського походження, які у румунській мові набули іншого значення. Більшість же лексики румунської мови при викладання доцільніше зіставляти з англійською мовою.

Ключові слова: *лексика румунської мови, слова слов'янського походження, зіставлення, викладання лексики румунської мови.*

В статье исследуется лексика румынского языка славянского происхождения и румынская лексика, которая также существует и в английском языке. Лексику славянского происхождения в румынском языке можно разделить на три группы: слова славянского происхождения, к которым в румынском языке нет абсолютных синонимов другого происхождения; слова славянского происхождения, к которым в румынском языке есть синонимы, как правило, латинского происхождения; слова славянского происхождения, которые в румынском языке приобрели другое значение. Большинство ж лексики румынского языка при преподавании целесообразней сопоставлять с английским языком.

Ключевые слова: *лексика румынского языка, слова славянского происхождения, сопоставление, преподавание лексики румынского языка.*

The lexics of the Romanian language of slavonic origin and Romanian lexics which also exists in English language is analyzed in the article. Lexics of slavonic origin in the Romanian language it is possible to divide into three groups: words of slavonic origin, to which there are not absolute synonyms of other origin in the Romanian language; words of slavonic origin, to which there are synonyms in the Romanian language, as a rule, Latin origin; words of slavonic origin, which in the Romanian language get other meaning. Majority lexics of the Romanian language at teaching more expedient to compare with English.

Key words*: lexics of the Romanian language, words of slavonic origin, comparison, teaching of lexics of the Romanian language.*

Метою статті є з'ясувати можливість застосування зіставного методу у процесі викладання румунської мови україномовним курсантам Національної академії СБ України для легкого та швидкого опанування ними лексичного матеріалу цієї мови. **Завдання** – встановити доцільність порівняння слов'янської лексики із румунською, а також зіставлення англійської лексики латинського походження із румунською. *Об'єктом* дослідження є лексичний матеріал румунської мови. **Предмет** дослідження – лексика слов'янського походження та англійська лексика латинського походження у румунській мові.

Різні аспекти перекладу, викладання, історії румунської мови розглядалися у дослідженнях вітчизняних учених С.Лучканина [10], С.Семчинського [2; 3], Н.Стратановської [9]. Фундаментальним джерелом з історії румунської мови є двотомне академічне видання «Istoria limbii române [7; 8]. Аналізуючи походження термінів, ми спиралися на такі словники: «Dicționar general al limbii română» [6], «Латинско-русский словарь» [1].

На лексиці румунської мови позначився вплив, по-перше, слов'янських мов (що зумовлене як історичними контактами румунів із слов'янськими народами, так і географічним положенням країни – вона оточена слов'янськими народами та угорцями, тобто ця країна не межує з жодним із романських народів.), а по-друге, основу її все ж таки становить латинська мова. Оскільки більшість курсантів у школі вивчала англійську мову (а не латинську), зіставлення лексичного матеріалу доцільно робити також і з цією мовою. Слова, які курсанти знають з англійської мови, часто легко впізнати і в румунській мові, хоча, звичайно, ця лексика адаптується за законами румунської мови. Так, змінюються закінчення, рід, наголос, відбуваються певні фонетичні зміни. Зупинемося на деяких особливостях засвоєння латинської лексики в румунській та українській мовах та порівняємо із англійською мовою.

У ході дослідження було встановлено, що частину лексики запозичено з латинської мови без будь-яких змін у вихідній формі. До них належать латинські іменники І-ої відміни на *-a*, зокрема, ліцензія, резиденція, республіка, структура, форма тощо (відповідно англійською мовою – *license, residence, republic, structure, form*). Слово ліцензія походить від латинського *licentia, ae, f.* У словнику подається чотири значення цього слова: 1) свобода, право, влада 2) сваволя, вольниця, зарозумілість, зухвалість, нахабство; 3) примха, каприз; 4) вільність [1; 451; переклад наш. – Автор]. З прикладу бачимо, що у випадку, коли перед *-a* пишеться *-i*, за правилами української мови це *-a* йотується з метою уникнення гіатусу – збігу двох або кількох голосних звуків в одному слові або на межі слів. На відміну від української мови в румунській мові такого не відбувається (рум. licență, licențe, f.). І в українській, і в румунській мовах ці іменники належать до жіночого роду.

Лексичні одиниці, запозичені від латинських іменників першої відміни на *-a*, в українській мові також належать до першої відміни. У румунській мові це також іменники жіночого роду.

Ще частина слів походить від латинських іменників другої відміни, що закінчуються на *-us* (*m* – чоловічий рід), і *-um* (*n* – середній рід), які в українській та румунській мовах відпадають. До них належать такі іменники: стиль (рум. *stil, stiluri, n.*), акт (рум. *act, acte n.*), делікт (*delict, -e n.*), документ (рум. *document, documente,*

© О. В. Сацюк, 2014

n.), інститут (*institut, -e n.*), принцип (*principiu, ii n.*) тощо. Ці лексеми легко впізнаються в англійській мові: *style, act, delikt, document, institute, principle.*

Наприклад, *стиль* походить від латинського іменника *stilus, i, m* (рум. *stil, stiluri, n.*). На відміну від української мови, у румунській мові це слово належить до іменників середнього роду. *Акт* (рум. *act, acte, n.*) походить від латинського іменника *actum, i, n.* У латинській мові цей іменник дуже рідко вживався в однині, а у множині мав форму *acta, orum n* і мав такі значення: 1) дії, діяння, подвиги; 2) протоколи нарад, постанови, розпорядження; 3) щоденник нарад, періодична інформація, хроніка, щоденник щоденних міських подій, постанов тощо, міські відомості (рід офіційної газети). Латинський іменник *actum* утворений від дієслова *ago, egi, actum ere,* яке має вісімнадцять значень, серед яких є, зокрема, «вести, рухати» [1; 41-42; переклад наш. – Автор].

Слово *документ* походить від латинського іменника *documentum, i n* (рум. *document, documente, n.*), що має такі значення: 1) повчання, приклад, взірець, свідоцтво, урок; 2) свідоцтво, доказ і зводиться до дієслова *doceo, docui, doctum, ere* – «вчити, навчати, показувати, пояснювати тощо» [1; 264; переклад наш. – Автор]. Проаналізовані лексеми в українській мові, так само, як і в латинській мові, належать до другої відміни. У румунській мові вони належать до іменників середнього роду.

Лексичні одиниці третьої відміни, які у латинській мові закінчуються на *-io*, запозичуються українською мовою як іменники першої відміни на *-ія*, зокрема агресія (пор. рум. *agresiune, agresiuni, f.*), адміністрація (пор. рум. *administrație, administrații, f.*), делегація (пор. рум. *delegație, ii f.*), інтеграція (пор. рум. *integrație, ii f.*), конституція (пор. рум. *constituție, ii f.*), концепція (пор. рум. *concepție, ii f.*) та багато інших. В англійській мові ці слова мають схоже написання та звучання: *aggression, administration, delegation, integration, constitution, conception.*

Іменники латинської четвертої відміни запозичуються українською та румунською мовами без закінчення *-us*. До запозичених термінів державного управління від іменників четвертої відміни належать: ефект (рум. *efect, te n.*), конфлікт (рум. *conflict, te n.*), процес (рум. *proces, se n.*) тощо, які відповідно англійською мовою перекладаються так: *effect, conflict, process*.

Говорячи про румунську мову, яка належить до романської групи, слід назвати деякі характерні риси, які вирізняють її серед інших романських мов. По-перше, лише у румунській мові іменники поруч із чоловічим та жіночим родами, мають і середній рід, по-друге, у придієслівній позиції вживається кон'юнктив, як у болгарській, грецькій, сербській та албанській, а не інфінітив, як в італійській, французькій та іспанській (порівняймо: рум. *vreau să plec* «я хочу піти» та італ. *vuolo partire*), по-третє, означений та неозначений артиклі іменника відмінюються за відмінками. Слід звернути увагу й на цікаве географічне розташування Румунії. Писемні пам'ятки румунською мовою відомі з XVI ст., сама писемність виникла на кирилиці. Це були переклади на румунську мову старослов'янських церковних текстів і ділових документів. У X-XVII століттях основною письмовою мовою в румунів була не латинь, як у колишніх провінціях Західної Римської імперії, а старослов'янська мова. Отже, очевидно, що слов'янські мови (українська зокрема) вплинули на лексику румунської мови.

Українці відомі на території сучасної Румунії вже з 14 ст., однак топоніми східнослов'янського походження свідчать і про давніші контакти. Від того ж 14 ст. волохи (предки румунського народу) поселяються в західноукраїнських землях, вступаючи в контакт з місцевим населенням. Засновувалися українські села переселенцями з України на землях Румунії. Писемною мовою в князівстві Молдова (засн. 1359) тривалий час була староукраїнська літературна мова (або старослов'янська в українській редакції); нею писалися грамоти канцелярії господаря, які, з одного боку, є цінним джерелом вивчення староукраїнської мови і в яких, з другого боку, відбито лексику румунської мови ще до появи перших румунських пам'яток у 16 ст. Таким чином, україно-румунські мовні контакти здійснювалися і здійснюються як на території сучасної Румунії (Мараморощина, Південна Буковина, Добруджа, Банат) і Молдови, так і на землях України (Північна Буковина, Прикарпаття, Закарпаття) та мають своїм наслідком різноманітні запозичення як в українській, так і в румунській мовах – найбільш помітні в місцевих говірках. До української мови увійшли численні румунізми – запозичення румунського походження, передусім у сфері вівчарства: *аретій, афина, балан, брацар, бриндуша, бринза, букат, бульбока, вурда, дзер, замос, капестра, каруца, качула, лаїстий, магура, мамалиґа, папуша, плай, плачинда. тайстра та ін. Внаслідок рум. посередництва до укр. мови були запозичені слова іншомов. походження аргат, барда, глота, гринда, гуша, дарак, джерга, дойка, клака, колиба та ін.* З румунської мови деякі українські говірки запозичили частку, за допомогою якої утворюється форма вищого ступеня прикметників або прислівників: май високий 'вищий', май ліпше 'краще'. В свою чергу, до румунської мови увійшли різноманітні лексичні запозичення українського походження: *boroană (борона), a bili (біліти), bihuncă (бігунка), borş (борщ), catrinţă (катринця), caţaveică (кацавейка), chisleag (кисляк), cuştă (кучма), draniţă (драниця), găluşcă (галушка), horn (горн), hrişcă (гречка), hulub (голуб), huludeţ (колодязь), lan (лан), motovelnic (мотовило), năvoloacă (наволоком), orcic (орчик), pocinoc (починок), postoroncă (посторонка), povidlă (повидло), prichici (прпичок), rală (рало), stative (стативи), stodoala (стодола) та ін.* Чимало українських елементів у румунській топоніміці, зокрема назви сіл на – *ăuţi (*з української *-овці)* та на *-inţi* з укр. *(-інці)*. Досить вагомим є вплив укр. антропоніміки на румунську, яка прийняла такі імена та прізвища, як *Andreico, Antin, Bahnari, Bucioc, Bilaş, Borodaci, Buhai, Costin, Costea, Cudrea, Cupcici, Dobrotiri, Dohotari, Dolhici, Duma, Ivaşco, Ivanciuc, Malanca, Minco, Moroz, Rinie, Socolan, Steţco, Şirnenco, Varba, Vorona і т. ін.*

Ученими підраховано, що приблизно одну п'яту словника румунської мови складають слов'янізми. Однак, частотність використання цієї лексики на багато разів менша.

У процесі дослідження лексики слов'янського походження румунської мови, було зроблено висновок, що їх можна поділити на такі групи:

1. Слова слов'янського походження, до яких у румунській мові не має абсолютних синонімів іншого походження: *bolnav, slab, iubi*.

2. Слова слов'янського походження, до яких у румунській мові є синоніми, як правило латинського походження: *prieten – amic, veste – ştire*. Тобто у румунській мові існує два слова на позначення того самого поняття, тут виникають проблеми з визначенням ситуацій, коли вживається слово латинського, а коли слов'янського походження. Лексика латинського походження у румунській мові вживається набагато частіше. І навіть більше того, слова слов'янського походження у більшості випадків вважаються діалектними, наприклад. *Speranţă* (надія, літературне слово) – *nadejdă* (використовується на території Республики Молдова).

3. Слова слов'янського походження, які у румунській мові набули іншого значення: vreme (погода), однак паралельно існує й іменник латинського походження timp.

Більшість же лексики легше зіставлять із англійською мовою, тобто це лексика, як вже говорилося, латинського походження, наприклад: рум. *accident* (нещасний випадок) – англ. *Accident;* рум. *activitate* (діяльність) – англ. *Activity*; рум. *Aniversare* (ювілей) – англ. *Anniversary;* рум. *Autoritate* (авторитет, мн. Влада) – англ. *Authority;* рум. *Important* (важливий) – англ. *Important;* рум. *Influenţă* (вплив) – англ. *Influence;* рум. *Necesar* (необхідний) – англ. *Necessary;* рум. *Succes* (успіх) – англ. *Success;* рум. *Sărbători* (святкувати) – англ. *Celebrate.*

Однак, не завжди схоже написання та звучання свідчить про те саме значення у різних мовах (тобто, ці слова можуть бути міжмовними омонімами). Наприклад, рум. cald – теплий, а англ. cald – це холодний.

Таким чином, у процесі викладання румунської мови доцільно застосовувати зіставний метод перш за все для кращого та легшого опанування слухачами лексичного матеріалу цієї мови. Перспективними у подальших дослідженнях слід вважати семантичні зміни лексем порівняно із латинською та слов'янськими мовами, способи термінотворення та використання афіксів латинського та слов'янського походження з подальшим створенням відповідних методичних рекомендацій та лексикографічних праць для викладання румунської мови для слухачів різних спеціальностей.

Література:

1. Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь / И. Х. Дворецкий. – М. : Русский язык, 1996. – 846 с.

2. Семчинський С. В. Наслідки українсько-румунських мовних контактів у молдавських говірках румунської мови / С. В. Семчинський // Мовознавство. – 1994. – N 1. – С. 46–50.

3. Семчинський С. В. Семантична інтерференція мов / С. В. Семчинський. – Київ : Видав. Вища школа, 1974.

4. Словник іншомовних слів / За ред. О. С. Мельничука – К. : УРЕ, 1985. – 968 с.

5. Doca, Gheorghe. Limba română (Gramatică de învăţare pentru cursurile de vară),vol. al II lea – Structuri morfosintactice şi lexicale, Bucureşti, Editura Universităţii, 1993.

6. Vasile Breban. Dicționar general al limbii română. Editura științifică și enciclopedică. – 1981. – 1158 p.

7. Istoria limbii română // I. Coteanu, Gh. Bolocan etc. – V. I. – Bucureşti. – 1965. – 438 p.

8. Istoria limbii română // I. Coteanu, Gh. Bolocan etc. – V. II. – Bucureşti. – 1969. – 464 p.

9. Natalia Stratanovska. Unele aspecte lingvistice ale traducerii documentelor diplomatice cu referire la Convenţia consulară între Ucraina şi România // Simpozionul internaţional. Distorsionări în comunicarea lingvistică, literară şi etnofolclorică românească şi contextul european. – Iaşi, 25–27 septembrie 2008. – P. 327–334.

10. Sergiy Luchkanyn. Filologia română la Kiev : trecut şi prezent // Philologica Jassyensia, An II. – Nr. 2. – 2006. – P. 247–255.

УДК 81'1(038)374.81

Л. Ю. Сваричевська, О. В. Ясіновська,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ДОСВІД ЛЕКСИКОГРАФІЧНОГО ПРЕДСТАВЛЕННЯ ІСТОРІЇ ЛІНГВІСТИЧНИХ УЧЕНЬ

Стаття містить матеріали до словника «Загальне мовознавство. Словник персоналій». Подається загальна концепція словника і стаття про І. Ньютона.
Ключові слова: *загальне мовознавство, словник персоналій, Ісаак Ньютон.*

Статья содержит материалы к словарю «Общее языкознание. Словарь персоналий». Подается общая концепция словаря и статья об Исааке Ньютоне.
Ключевые слова: *общее языкознание, словарь персоналий, Исаак Ньютон.*

This article contains material to the dictionary «General Linguistics. Glossary of personalities». Served overall concept dictionary and article about Isaac Newton.
Keywords: *general linguistics, dictionary of personalities, Isaac Newton.*

Пошук нових концептуальних орієнтирів і підходів, за допомогою яких можна було б якнайповніше розкрити світове лінгвістичне надбання, показав, що одним із ефективних шляхів є поглиблене вивчення особистісно-індивідуальної сутності знакових у історії мовознавства постатей. У ділянці гуманітарних наук такий спосіб дослідження називається просопографічним і широко застосовується в історії, соціології, філософії, психології та ін. для реконструювання життєвого світу окремих індивідів на основі дослідження їхніх особистих документів і творів, відгуків про них сучасників, а також критичних матеріалів.

Основна мета просопографічного методу – показати роль і місце тієї чи іншої особистості у створенні культурно-історичних цінностей і знакових координат певної епохи, а також виявити експліцитний або імпліцитний зв'язок з іншими науковими і суспільними діячами. Якщо в минулому цей метод використовувався, як правило, з двоякою метою – компонування колективої або детальної ідивідуальної біографії для розкриття особливостей життєвого шляху індивіда в певному макро- та мікросоціальному оточенні [3; 4], то сьогодні – це важливий персоніфікований підхід до студій у відповідній науковій ділянці: увага звертається не тільки на опис життя і творчості ключової постаті, а й формулюються її головні ідеї та погляди, вказуються попередники і послідовники у контексті створення певного напрямку або епохально-знакової теорії. Саме в такому аспекті просопографія стає цінним інструментом лінгвістичного дослідження, оскільки сприяє висвітленню історії мовознавства у ключових моментах формування концептуально нової лінгвістичної теорії, провідної ідеї або нових прийомів чи методу дослідження мовної практики [2].

Незважаючи на те, що історія світової лінгвістичної думки знаходить своє відображення в різних за жанром наукових і науково-методичних працях (монографіях, нарисах, хрестоматіях, підручниках, посібниках, статтях, у яких подаються відомості про загальні й часткові питання лінгвістичної теорії, різні мовознавчі напрями та школи), узагальнюючих праць, присвячених широкому колу провідних теоретиків мовознавства та знакових у історії цієї науки постатей (філософів, гуманістів, психологів), у сучасній лінгвістичній науці поки що не існує. Єдиний відомий нам енциклопедичний довідник у цій ділянці [1] обмежений за хронологічним і територіальним принципом. У ньому зібрано біобібліографічні відомості про російських, українських та білоруських учених XVI – поч. XX ст., а отже, він не дає цілісної картини розвитку мовознавчих ідей. Брак інформативно-довідкового видання, яке б містило відомості про широке коло персоналій, які своїми теоріями та ідеями найбільше спричинилися до розвитку лінгвістики, спонукало нас до створення концепції та укладання словника під назвою «Загальне мовознавство. Словник персоналій» (в друці).

Словник має енциклопедичний характер. За своїм змістом він охоплює імена мовознавців різних країн, починаючи від V ст. до н. е. (від давньоіндійських вчених Паніні, Яска) і до сьогодення. З метою представлення цілісної панорами історичного розвитку лінгвістики й урахування специфічних форм національних лінгвістичних традицій, коло персоналій не обмежується іменами фахових мовознавців, а включає також спеціалістів у інших ділянках, теоретичний спадок яких містить вартісні лінгвістичні погляди. Загалом у планованому Словнику розвиток мовознавства буде пов'язано з такими ключовими фігурами, які або висували й обґрунтовували евристичну теорію, або кардинально змінювали напрям мовознавчих досліджень, або створювали нові методи дослідження. Відтак ключовою фігурою вважається постать, праці якої вирізняються евристичним та креативним характером і впливом на подальший хід розвитку мовознавства.

Довідник позбавлений оціночних характеристик. Відомості в ньому подаються стисло, по змозі уніфіковано. Статті про найвизначніших теоретиків мовознавства містять дещо ширший обсяг інформації.

Кожна словникова стаття складається з декількох частин: вона включає біографічні відомості; характеристику поглядів з урахуванням ділянок, охоплених творчістю вченого (враховуються основні наукові принципи та аксіоми, різні за ступенем узагальнення закони й теорії, гіпотези); цитати з текстів, короткий словник найхарактерніших термінів, впроваджених, обґрунтованих або своєрідно інтерпретованих вченим; перелік його основних праць, поданих у порядку створення (бібліографія включає найважливіші праці мовою оригіналу та в перекладах (якщо є) доступними мовами); ретельно складений список найважливішої літератури про вченого. Словник супроводжуватиметься ілюстративним матеріалом та покажчиками.

Просопографічні гасла будуть розташовані в алфавітному порядку і пов'язані системою перехресних посилань, що зробить придатним Словник як для читачів, які мають загальний інтерес до конкретних постатей мовознавців, так і для тих, хто цікавиться окремими напрямами лінгвістики.

© Л. Ю. Сваричевська, О. В. Ясіновська, 2014

Подаємо зразок однієї зі статтей, присвяченої Ісаакові Ньютону.

Ньютон, Ісаак (англ. **Sir Isaac Newton**, 25.12.1642, Англія, Вулсторп, Лінкольншир – 20.03.1727, Англія, Лондон, Кенінгстон (роки життя подано за юліанським календарем, що діяв в Англії до 1752; за григоріанським календарем – 4.01.1643 −31.03.1727) – англ. фізик, математик і астроном, один з творців класичної фізики. Написав праці з біблійної герменевтики та коментар до Апокаліпсису. Вивчив давньоєврейську мову, досліджував Біблію в оригіналі й у перекладах, а також алхімічні тексти, спираючись на астрономічні розрахунки та на лінгвістичний аналіз, вважаючи, що істина зашифрована в символах. Створив проект загальної універсальної мови в руслі пошуків вчених XVII ст. ідеальної «філософської» мови, за допомогою якої можна було б чітко, ясно й однозначно викладати наукові істини.

Твори. Рукопис «Про універсальну мову». Знаходився у приватній колекції, лише в 50-х рр. XX ст. Ральфу У. Б. Елліоту було дозволено зробити з нього фотокопію й опублікувати. Над проектом універсальної мови Н. почав працювати ще будучи студентом Кембріджського університету (в 1661 або 1662, невздовзі після публікування проекта Дж. Дальгарно).

Філософські погляди. Н. рішуче відкинув принцип Р. Декарта та його послідовників-картезіанців, за яким наукова теорія створюється шляхом розумового пошуку першопричини досліджуваного явища. За Н., в натурфілософії допустимими є тільки такі припущення («принципи», або закони природи), які безпосередньо випливають з надійних експериментів, узагальнюють їх результати. Н. заперечував умоглядні фантазії, але визнавав математичне моделювання явищ. Н., як і Галілей, вважав, що в основі всіх процесів природи лежить механічний рух. Свій науковий метод Н. сформулював у книзі «Оптика»: при дослідженні складних питань аналітичний метод повинен передувати синтетичному, виходячи з експериментів та спостережень за допомогою індукції можна робити загальні висновки. Механістичні погляди Н. створили нову картину світу, побудовану на законі всесвітнього тяжіння і законах динаміки. Його науковий метод затвердився в науці: можна досліджувати явища, сутність яких ще не з'ясовано (напр., елементарні частки); світ може бути пізнаним в силу того, що природа побудована за простими математичними принципами.

Загальні положення про мову. Н. дотримувався думки, що колись Мова була єдиною для всіх народів і відповідала природі речей; сучасна Мова розмежована на окремі мови та діалекти, які не здатні передати систему буття, що складається з різних субстанцій, кожна з яких знаходиться в тому чи іншому стані, положенні або кондиції. А вживання мови в тому й полягає, що одна людина може позначити для іншої, в якому стані та чи інша субстанція є, була, буде, повинна бути тощо. Інтерес Н. до мовних проблем є частиною його наукової діяльності. По-перше, його цікавили логічні способи вираження в мові законів природи (зокр., тих, над якими він працював); тут йдеться про синтез нових текстів. По-друге, ціле життя Н. займався аналізом та тлумаченням вже існуючих текстів – таких, де істина, на його думку, зашифрована в символах (алхімічні тексти, тексти Святого Письма). Н. належать фундаментальні дослідження в галузі філологічного аналізу тексту Письма та його перекладів. XVII ст. – доба розквіту проектів універсальної мови. Від інших проектів проект Н.помітно відрізняється своєю «лінгвістичністю»: в ньому присутня «точка зору мовця»; останній розділ «Про складні способи мови або напрямки» співзвучний із сучасними дослідженнями з семіотики тексту.

Універсальна мова. Створення універсальної мови входило до завдань Лондонської Королевської спілки. Лінгвоконструювання було викликано бурхливим розвитком природничих наук, які потребували адекватних засобів опису. Лінгвоконструювання передбачає етап виділення кодованих смислів, тобто побудову мовної моделі. Від інших проектів робота Н. відрізняється лаконічною, чіткою подачею матеріалу, що сприяє уявленню про граматику як про цілісну систему. Більша частина матеріалу зведено в таблиці, в яких відображено не тільки системи відмінка, числа, часу, але й покладена в основу словотворення (за термінологією Н. − дієвідміни) система семантичної деривації, а також система «складних способів мови», що відображають установки мовця в контексті та інші контекстні зв'язки. Як і записник студентських років, рукопис Н., надрукований у сер. 50-х рр. XX ст., містить розроблену ним абетку мови майбутнього, де поруч з буквами англійського алфавіту розташовані голосні, приголосні та дифтонги універсальної мови. Рукопис загалом − англійською мовою. Н. писав, що це алфавітна таблиця всіх субстанцій (сутностей, реальностей); напроти кожної з них стоїть ім'я, призначене для позначення того ж предмету в Універсальній Мові. В такій мові значення слів відповідають заченням будь-якої мови. В мові-проекті Н. все було класифіковано: тварини і птахи, знаряддя праці й види одягу, почуття (або, як він писав, «пристрасті душі») і хвороби тощо. Тварини, напр., символізувались буквою *t,* знаряддя − буквою *s*, почуття (пристрасті) буквою *b* і под. Суфікси, різноманітні за значенням, утворювали похідні слова відповідно до законів логіки і принципів математики, а також категорій граматики − числа, часу, ступеня, дії, відношення тощо. Початковий проект універсальної мови Н. мав словник, де слова розташовані згідно з класифікацією понять і утворені з 2400 часток. Новий рукопис Н. містив подальшу розробку проекта філософської, логічної мови. Напр, від кореня *tol*, який означав «художник», Н., утворював: *tolv* – «спонукання до малювання»; *tolk* – «холст, папір або інший матеріал для малювання, на якому художник ще нічого не намалював»; *tolf* – «олівець, пензлі, фарби та інші знаряддя праці художника»; *tolr* – «малювання»; tolth – «незавершена картина»; *tolg* – «завершена картина»; *told* – «те, що намальовано»; *toldr* – «сутність намальованого предмета»; *tolfr* – «композиція і кольори картини»; *tolp* – «головна мета праці художника»; *tolb* − «побічна мета його праці». Деякі зі слів видаються зайвими, однак важливим є сам принцип: свідоме, наукове словотворення, не обмежене ніякими традиціями і нормами, що дозволяє створювати ряди слів із різними віддінками значення, яких, можливо, немає в жодній реальній природній мові. Незважаючи на конструктивний характер опису, робота в цілому сприймається швидше як дослідження, що виявляє універсальні відносини в мові, ніж як проект (до того ж, незавершений) мови, призначений для практичного застосування. Послідовна диференціація змістовних мовних одиниць і поверхневих засобів їх вираження, незалежне виокремлення саме змістовних одиниць зумовили схожість Ньютонова опису мови з лінгвістичними уявленнями останнього часу, а лаконічність і ясність опису підкреслили цю схожість.

Значення творчості. Н. створив нову наукову парадигму – механістичну − з потужним математичним підґрунтям; ньютонівська картина світу стала філософською основою для багатьох наук, як точних, природничих, так і гуманітарних, і стимулювала їх прогрес. Осмислення Н. природи понять у створеній ним універсальній мові послужило основою його наукового світогляду − і тим самим певною мірою вплинуло й на сучасні наукові уявлення. Для сучасних досліджень, що звертаються до глибинного рівня мови, праці з лінгвоконструювання із втіленими проектами універсальних мов набули особливої актуальності. У зв'язку із підвищеним інтересом до семантики (як лексичної, так і синтаксичної), до лінгвістики тексту, окремі частини граматики Н. сьогодні інтерпретуються як рішення задач, актуальних в наші дні. Це числення семантичних моделей словотворення, обчислення семантичних ролей слова в реченні, виявлення паралелізму між синтаксисом слова і речення, аналіз зв'язків у тексті.

Цитати. «Діалекти окремих мов так сильно різняться, що всезагальна Мова не може бути виведена з них так само правильно, як з природи самих речей, яка є єдиною для всіх народів і на основі якої вся Мова була створена із самого початку. Система буття побудована з окремих субстанцій (духів та тіл), кожна з яких знаходиться в тому чи іншому положенні, стані або кондиції. Використовування мови в тому і полягає, що одна людина може позначити для іншої, в якому стані та чи інша субстанція є, була, буде, може бути, повинна бути, бажано, щоб була, спонукається бути тощо. Цього достатньо як вступ до того, що буде далі» (*«Про універсальну мову»*).

«Відмінювання ступенів. Приклад. Нехай tor позначає річ, яка є гарячою, хлодною або теплою. Тоді *utor* – гаряче, *owtor* – надзвичайно гаряче, *əwtor* – дуже гаряче, *awtor* – помірно гаряче, *ewtor* – дуже мало гаряче, *iwtor* – надзвичайно мало гаряче, *etor* – тепло, *iytor* – надзвичвйно мало зимно, *eytor* – дуже мало зимно, *aytor* – помірно зимно, *əytor* – дуже зимно, *oytor* – надзвичайно зимно, *itor* – зимно, *ator* – ні дуже гаряче, ні дуже зимно, *ətor* – помірно гаряче або помірно зимно, *otor* – дуже гаряче або дуже зимно. Для речей, створених штучно, екстремумами є речі, зроблені чудово і старанно, а також речі, зроблені погано або неретельно, а середніми – речі, зроблені посередині між хорошим та поганим, тобто так, як вони звичайно й робляться. Для природних речей екстремуми – це речі, досконалість яких для їхнього роду більша і, відповідно, менша звичайної, а середні – це речі всезагальної і звичайної досконалості. Якщо перед градаційними буквами ставиться буква *y*, то вони позначають кількість речей. Екстремуми – це позитивні та негативні величини, а середня – нульова величина. Як в часі – будь-який момент береться як середній, тоді попередній час – один екстремум, а наступні – інший» (*«Про універсальну мову»*).

Терміни

Градаційні букви (graduall letters) – букви, які вживаються для градації значень ознак чи прикмет («ступенів виразності» ознак, прикмет). **Речі** (things) – будь-які реалії, за науковою традицією того часу. **Позначники** (affections) – означення, що приєднюються до субстанцій і пояснюють їх. **Конфігурація, або з'єднання** (conjugation) – словотворення, що оформлює різні семантичні модифікації вихідного імені. **Конфігурація ступенів** (conjugations of degrees) – зміна порівняння із різною мірою вираження як ознак, так і їх носіїв. **Форма** (form) – філософська категорія, як в Арістотеля (=ейдос). **Екстремум** (extremum) – максимальне значення ознаки (напр., температура може означати й висока температура). **Суб'єкт** (subject) – ім'я типової ролі суб'єкта певного предиката, а також ім'я конкретної речі як носія абстракції (сутності, форми). **Агент** (agent) – дійсна причина дії. **Пацієнт** (patient) – річ як наслідок дії. **Інструмент** (instrument) – причина-посередник дії. **Числові голосні звуки або букви** (guantity letters) – показники числа в формах, що конструюються.

Публікація праці

Newton I. Of an Universall Language // Modern Language Review. − 1957.

Переклад праці на східнослов'янські мови

Ньютон И. Об универсальном языке / Пер., прим. и послесл. Л. В. Кнориной; предисл. В. А. Успенского // Семиотика и информатика / Сб. науч. ст. − М. : Русские словари. − Вып. 28. – 1986. – С. 122-159.

Література:

Дмитриев И. С. Неизвестный Ньютон. – СПб, 1999.

Кнорина Л. В. Природа языка в лингвоконструировании XVII века // Вопросы языкознания. – № 2. – 1995. – С. 110-–121.

Левицкий Ю. А. Исторические открытия в лингвистике // Вестник Удмуртского ун-та. История и филология. – Вып. 1. – 2009. – С. 98–106.

Успенский В. А. К публикации ранней лингвистической работы Исаака Ньютона // Семиотика и информатика. − Вып. 28. – 1986. – С. 122–123.

Arthur R. T. W. Newton's fluxions and equably flowing time // *Studies in history and philosophy of science*. − 1995. − № 26. − P. 323–351.

Elliott R. W. Isaac Newton as a phonetician // Modern Language Review. – № 49. – 1954. − P. 5–12.

Elliott R. W. Isaac Newton's Of an Universal Language // Modern Language. – Review 52. – 1957. − P. 1–18.

Slaughter M. M. Universal Languages and Scientific Taxonomy in the Seventeenth Century. – Cambridge : Cambridge University Press, 1982. – P. 141–157.

Література:

1. Булахов М.Г. Восточнославянские языковеды. I–III. – Минск, 1976–1978. – 776 с.

2. Ясіновська О. Просопографічний метод у викладанні історії лінгвістичних учень // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Українознавчий вимір у сучасній науці: гуманітарний аспект». – Миколаїв, 2011. – С. 147–150.

3. The Oxford English Dictionary. A new English dictionary on historical principles. – Oxford. – [1970]. – Vol. VIII.

4. Webster's Third New International Dictionary of the English Language, Unabridged. – Springfield, Massachusetts, [1981]. – Vol. 2.

УДК 821.161.2-311.6 Загребельний 7.09

В. Ю. Сікорська,
Одеський національний політехнічний університет, м. Одеса

РОЛЬ МІФОПОЕТИКИ У ТВОРЕННІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТА ІСТОРИЧНОЇ ПОСТАТІ В РОМАНАХ ПАВЛА ЗАГРЕБЕЛЬНОГО «ЄВПРАКСІЯ» ТА «РОКСОЛАНА»

Аналізується історичний роман за принципом матеріалізації художнього часу в просторі на рівні зображення особистості в літературі. Розкривається взаємозалежність тимчасової і просторової інтерпретації і психологічного сприйняття часу і простору окремими героями.
***Ключові слова**: художній час, художній простір, хронотоп, історичний роман.*

Анализируется исторический роман по принципу материализации художественного времени в пространстве на уровне изображения личности в литературе. Раскрывается взаимозависимость временной и пространственной интерпретации и психологического восприятия времени и пространства отдельными героями.
***Ключевые слова:** художественное время, художественное пространство, хронотоп, исторический роман, континуум.*

Historical novel have been analyzed according to the principle of materialization of literary time in space on the level of depicting a personality in literature. Full interdependence of time and space interpretation and psychological sense of time and space by separate characters have been discovered.
***Key words:** literary time, literary space, chronotop, historical novel, continuum, plot, composition, character.*

У сучасній історичній романістиці головний герой ніколи не буває лише історичною постаттю, він перш за все «несе в собі значно більше загальнолюдського, ніж тільки те, що характеризує його як представника певного фаху чи діяча певної історичної епохи» [6, с. 21].

Павло Загребельний, почерпнувши задум романів з нечисленних літописних відомостей («Євпраксія»), зарубіжних документів та легенд («Роксолана»), ставив собі за мету створити щось схоже на так зване археологічне дослідження історичної правди «…долі людини. А що доля людська, надто в трагічних її вимірах, найвиразніше простежується на прикладі жінки, то й написано цей роман про жінку («Євпраксія» – *В.С.*), про трагедію розлуки з рідною землею, про трагедію втрати любові» [3, с. 5]. Обидва романи пройняті ідеєю боротьби з національним безпам'ятством, прагненням створити мистецьким шляхом умови для встановлення історичної справедливості та намаганням письменника зафіксувати історичний час через конкретну особистість.

Зважаючи на визначення М. Бахтіна, образ людини в мистецькому творі є завжди суто хронотопічним, тому час і простір, вносячи зовнішній лад у зображуваний світ, допомагають глибше зрозуміти значимість процесу характеротворення при втіленні мистецького задуму. Говорячи про хронотопічність особистості в історичному романі, слід звернути увагу на той факт, що час і простір є безпосередньо вхожими в образ вже через саму специфіку жанру. Оскільки історія не здатна існувати ізольовано від людини, то особистість персонажа в історичному романі є носієм хронотопічності через безпосередню дотичність до часу й місця свого існування. У зв'язку з цим важливо розглянути хронотопічне осердя характеру жінок в історичних романах Загребельного «Євпраксія» й «Роксолана», прослідкувати, як час і простір співвідноситься з психологією цих відомих історичних постатей.

За допомогою майстерного відтворення часопросторового континууму Павло Загребельний розкриває читачеві глибокий внутрішній світ Євпраксії та Роксолани, дає свою оцінку історичним подіям через безпосередню узгодженість відтворених ним обставин з життям героїнь. Микола Жулинський у своєму дослідженні зазначає, що внутрішнє єство людини – це історична проблема тому, що у кожній особистості гармонійно співіснують історія й сучасність [2]. Л. Ромащенко вважає: «Внутрішня структура роману, не втрачаючи ідеологічної спрямованості, відзначається все більшим психологізмом, спробою осягнути такі глобальні категорії, як добро і зло, злочин і кара, гріх і спокута, вірність і зрада, свобода вибору і вибір свободи, особистість і маса» [7, с. 385]. Як створюється «внутрішнє наповнення людини» (М. Жулинський) у романах «Євпраксія» і «Роксолана», може розкрити прискіпливий аналіз текстів.

Психологізація середовища в обох романах, тобто показ місця дії через внутрішнє сприйняття персонажа, – одна з форм образного узагальнення. Образ простору конструюється письменником в системі зображуваних конфліктів. Його завдання – виявити не гармонію, а дисгармонію зображуваної дійсності, включити реалії зовнішнього, об'єктивного світу у вирішення свого письменницького задуму, зробити їх знаряддям аналізу глибинних тенденцій життя, людської душі, натури. Аналізована літературознавцями проблема «людина й середовище» у Павла Загребельного виявляється переосмисленою і тісно поєднаною з категорією простору. Поставивши ряд завдань і відтворивши їх у глибинному змісті твору, автор вдається як до зображення зовнішнього простору, так і відтворення внутрішнього світу героїнь – особистісного простору.

Людина в романах П. Загребельного про долю жінки постійно знаходиться в конкретному локалізованому просторі, який безпосередньо впливає на її екзистенційну ауру. У разі відповідності зовнішнього оточення внутрішньому психологічному навантаженню особистості герой і простір знаходяться в повній гармонії, в протилежному випадку відбувається взаємне відштовхування внутрішнього й зовнішнього світів – героя та оточення, як це випливає з романів.

Художній простір у «Євпраксії» і «Роксолані» допомагає письменникові створити той особливий психологічний діапазон, у котрому розкривається характер. Географічний простір повністю накладається на внутрішній, слугує відправною точкою початку і кінця часу існування героїнь, що нібито утворює часопросторове

© В. Ю. Сікорська, 2014

коло: Євпраксія в кінці роману все-таки повертається туди, звідки прийшла – вона втікає додому, де так і не була прийнята прихильно, а Роксолана змогла полинути на батьківщину лише думками, бо до кінця днів своїх змушена була жити на чужині, у ворожому оточенні.

Панівною в текстах обох романів є власне суб'єктивна сфера героїні роману. Відтворюючи складні психічні процеси, Загребельний моделює гнітючий монотонний, здебільшого замкнений простір, де основна увага зосереджена на художньому дослідженні однієї людської долі («Усе життя – в чотирьох стінах. Ув'язнені, живцем поховані» [4, с. 97]; «...вона рветься з цієї закутості, з цих кам'яних стисків» [3, с. 143]). Така монотонність просторової сфери, яка прослідковується в обох романах, відбивається в емоційних процесах душі героїнь. Простір у романах не виступає тим невинним і стандартним простором звичайного пейзажу чи опису інтер'єру: він набуває ознак агресивності, перетворюючись із реально-повсякденного в метафоричний, поетично-умовний, відповідає настрою героїні. Простір змінюється з розвитком конфлікту, котрий відбувається між жінкою й оточуючим світом. Зміни відбиваються в психології персонажа. Прибувши в помешкання чоловіка, Євпраксія з острахом сприйняла сирі неприступні кам'яні будівлі, на інтуїтивному рівні порівнявши їх із світлими дерев'яними оселями батьківщини. Пізніше ця будівля стане в'язницею для беззахисної жінки. Роксолана ж дивувалася лабіринту гарему із завішаними шовками стінами, за якими ховалося по декілька євнухів-підслуховувачів одночасно.

Незважаючи на одноманітність художнього локусу в обох романах, він стає місцем бурхливої зміни подій, переростає межі звичайного простору. Він утворює хронотоп переживання, де простір перебування окреслюється як психологічний топос і розмежовується на чужий і свій.

Такий простір перебуває в складному єднанні з героїнею. Він повністю поглинає її, «карає», виштовхує. Особистість персонажа опиняється у безвихідній ситуації. І Євпраксія, і Роксолана – діти степу. Це треба враховувати, аналізуючи їх характери. О. Кульчицький [5] вважає, що українська інтровертність пов'язана з географічними умовами проживання етносу. Виходячи з цього, дослідник виділяє динарську расу з її пристрасністю та великою силою почуттів й остійську расу, що характеризується замкненістю душі та зверненням до глибинного переживання. Ознаки обох типів наявні в характерах аналізованих героїнь.

Етнопсихологічні чинники, таким чином, мають принципове значення для розуміння характеру українця. Їх враховує Павло Загребельний, мотивуючи поведінку Євпраксії і Роксолани. Обидві героїні перебувають в оточенні людей, що гублять чисту людську душу. Кожна з них, виходячи із ситуації, намагається боротись.

Життя Євпраксії на чужині зіткане зі страждань та тяжких принижень. Тому ще молодою жінка втрачає віру в людину, не маючи сил боротися проти земного зла, втіленням якого є недосконале суспільство Західної Європи XI століття. Вона повертається на батьківщину, шукаючи захисту – не знаходить його і так, у зневірі до людей, і помирає в монастирі. А Роксолана, перебуваючи в чужому просторі, не має змоги змінити ситуацію на іншу, тому закриває свою душу від стороннього ока, пристосовується до існуючої життєвої ситуації, вивищується над нею, стаючи сильнішою. Загребельний навіть у такій ситуації створює колізію, завдяки якій відкривається завіса потаємних куточків душі Насті: якщо тілом і ділами владна султанша належала до ісламському простору, то в свою душу вона не пустила нікого.

У психологічному світлі Євпраксії вирує буря: безвихідне становище стає психологічним еквівалентом внутрішнього стану людини в екстремальних умовах. Хронотоп внутрішніх переживань асимілюється у ті реальні події і відчуття, серед яких живе героїня, – смерть першого чоловіка, якого майже не знала, трагічно невдалий другий шлюб, обра́зи імператора та його оточення, ув'язнення до вежі, смерть сина, ґвалтування. Роль просторової характеристики зростає в міру розгортання складних ситуацій і конфліктів. Мертвий неодухотворений простір згущується і кам'яніє, що відповідає внутрішньому стану душі героїні: «З вежі, здавалося, побачиш півсвіту... Але ніколи не думала, що світ може звузитися до таких нікчемних меж» [3, с. 245]. У найбільш трагічних колізіях автор навмисно максимально зменшує простір існування Євпраксії, вводячи в канву роману таку промовисту деталь, як локус каменю. Характеротворча функція цієї деталі особливо виразна – чиста душа молодої жінки прагне світла і волі. Для Євпраксії – дитини степу – камінь пов'язаний з непорушністю та закутістю, наділений негативними якостями людини. Відбувається заперечення самого символу каменя на інтуїтивному рівні шляхом протиставлення: «камінь – сірий, безнадійний, жорстокий, ...а десь удома білі ласкаві доми» [3, с. 46]; «...камінь давив і гнітив» [3, с. 67]; «тебе замкнено в камінь» [3, с. 251]. Здавалося б, художній простір у романі статичний та локалізований, насправді ж він наповнений прихованим рухом, що поступово посилюється. Так зовнішній простір плавно переходить у особистісний – розширюється простір внутрішньої дії. Ув'язнена Євпраксія довгий час розмірковує над власним життям, над власною долею, тримається непохитно, намагається придушити душевний розпач, свою безвихідь. Саме тут остаточно формується світогляд і характер імператриці, розширюються межі власного болю до болю народного. Євпраксія свято вірила в те, що, піднявшись до статусу імператриці, зможе поліпшити життя і своє, і свого народу. Та лише потім розуміє, як гірко помилилася.

Ностальгія за отчим домом та любов героїні до батьківщини спричиняє появу в тексті асоціацій-контрастів. П. Загребельний, за що йому дорікали критики, зобразив Європу, порівняно з Київською Руссю, дикою і відсталою: «Про рівень культурності Київської Русі можна судити бодай з того простого факту, як можновладці всієї Європи, візантійські імператори охоче і настирливо добивалися шлюбів з київськими княжнами» [1]. Протиставивши духовну чистоту, незайманість і гордість духу Євпраксії життєвому бруду її оточення, письменник ще більше підсилює трагічну тональність роману та руйнує міф про варварство нашого народу. Молода руська княжна, волею долі ставши дружиною удвічі старшого за неї чоловіка, правителя могутньої Римської імперії, вжахнулася від побаченого життя Західної Європи, наповненого забобонами, жорстокістю та духовною зубожілістю.

Героїня розуміє, яке прокляття несе у собі ворожий простір: «...дивилася на той сірий камінь, і здавалося, ніби лежить він там спервовіку, як і вся ця земля... А вона ж, мов земля її рідна, молода, розкута, їй так хочеться жити, вона рветься з цієї закутості» [3, с. 143].

Усвідомлення трагізму свого становища спонукає Євпраксію до активних дій, в основі яких лежить глибока й щира правда про сенс існування та людину як істоту передовсім морально-етичну. Аби розкрити складні психологічні механізми, письменник сконденсовує зміст твору в модифікації обмеженого локусу. У тексті роману він несе в собі ознаки трагізму смерті та могили, бо саме так окреслює Євпраксія для себе чужину, постійно протиставляючи її батьківщині.

Простір, що оточує Роксолану-Хуррем, теж умовно можна поділити на свій, рідний, з якого була насильно забрана, і чужий, ворожий, в якому мусила прожити більшу частину свого життя. Протягом усієї розповіді обидва простори в душі Роксолани перебувають в опозиції. Задля духовного порятунку героїня прагне знайти вихід і позбутися відчуття рідного простору: навіть в думках, піснях, снах, про існування яких не мав права довідатись ніхто. Забороняє собі згадувати, хоч це нічого не дає. Саме за допомогою такого художнього прийому Загребельний фіксує зміни психологічного стану героїні, котра прагне гармонії, затишку в оточенні, яке так заповзято відштовхує душа молодої дівчини. Романний простір породжує погляд у нікуди, набуває позачасового забарвлення, тому героїня має можливість осмислювати себе, свою життєву позицію, що найповніше виражається у внутрішньому мовленні Роксолани. Відбувається зіткнення двох полярних ментальностей – української та турецької. Спираючись на антонімію ворожий – рідний, письменник відтворює пейзажі, інтер'єри, образи гарему, базару, вулиць Стамбула у постійному зв'язку з асоціативним світом внутрішнього неспокою Роксолани: «Килимові не було кінця. Десь сховані в далеких кутках ложниці палали світильники, розсіваючи червонясте світло, вона брела в тому світлі, мов у власній крові» [4, с. 79].

Пейзаж, як одна з форм вияву художньо оформленого простору в загальній системі зображення, відіграє не лише естетичну, але й ідейно-змістовну функцію. З одного боку, пейзаж служить тлом, на якому розгортаються події у романі, одним із засобів місцевого колориту, а з іншого – психологічним засобом поглиблення думок і почуттів персонажів, посилення драматизму, увиразнення хронотопічності характеру, тобто усім тим, що водночас створює психологічну та розумову конструкцію героя й мотивує саме таку, а не іншу його поведінку. Роксолана, не по своїй волі потрапивши до Стамбула, віддавши Сулейманові «хустинку», постійно міркує про помсту ворожому мусульманському світу не лише за себе, а й за Україну. Ця ненависть виражається навіть у ставленні до природи: «Несамовитіло сонце, бліде й страшне, як око сліпого. А вдома сонце завжди світило крізь листя, лягало на землю мереживними блискітками» [4, с. 38]. Реакція персонажа на навколишній світ і чужину відтворена в романі через описи природи, яка завжди в тексті присутня, але з волі автора завуальована.

Пейзажі, пов'язані з внутрішнім світом Євпраксії і Роксолани, переростають у художні картини, наповнені емоційною і психологічною виразністю. Вони створюють сталий емоційно-естетичний ефект внаслідок об'єднання різних стилістичних фігур і поглиблюють таким чином психологію персонажів. Живописна ілюстрація, що превалює в манері письма Загребельного, є певним художнім прийомом, якому властиве поступове «наростання»: від конкретного до загального і навпаки. У «Євпраксії: «...повисла густа стіна осіннього дощу. Життя її теж стало затьмарене, мов осіннє небо, лишалася сама, відірвано від неї всіх...» [3, с.154]; «Оточували її чужі, ворожі люди, сипали в її молоде життя холодним дощем» [3, с. 204]. У «Роксолані»: «Дощем, як слізьми, заливало весь видимий і невидимий світ, і душа її плавала в сльозах» [4, с. 3]. Образ дощу є асоціацією до сліз. Душа жінки асоціюється з безмежним просторами природи, що ніби сумує з приводу нещасної долі поодинокої людини.

В аналізованих романах навмисне прямо не називаються душевні стани героїнь, вони передані через активізацію зовнішніх зримих деталей пейзажу. Більше того, символічний образ дощу виступає стрижнем формотворчого комплексу обох романів і покликаний виразити невисловлене шляхом співвіднесеності між реально існуючим світом і світом мрій, думок, ідеалів та почувань. Пейзаж у Загребельного олюднюється, пронизуючись настроєм персонажів, тому оточуючий простір сприймається ще й як проекція на духовність персонажів. Коли помирає дитя Євпраксії – найбільша трагедія для жінки, – автор вдається до деталі «умертвіння» природи, що стає асоціацією не лише до умертвіння плоті, а й душі: «Сталося вночі, у тиші, коли, здавалося, вмерли всі вітри й відлетіло з землі все повітря, ...заціпенів увесь світ» [3, с. 211].

В описових образах простору особливу роль відіграє колір, який сприяє створенню не лише естетичної характеристики життєвого середовища, а й психічного стану персонажів. Зовнішній простір Роксолани наповнений розпачем, тугою, безвихіддю, перенасичений чорним, темним кольором: «Востаннє чула своє ім'я тут над морем, бо мало воно втонути в морі назавжди, навіки. І назване було море Чорним» [4, с. 11]; «Названо його Чорним, бо чорна доля і чорні душі на ньому і діла теж чорні» [4, с. 7]. За допомогою перенасичених в просторі темних кольорів створюється відчуття диявольської пітьми (письменник, можливо, підсвідомо вдається до релігійного трактування чорного кольору – колір кінця, смерті, могили, пекла), що неминуче впливає на душевний стан героїні. Реакція Роксолани на події в романі відбувається через опис картин природи. Естетична функція світлотіні з'являється, як правило, в найнапруженіші й найвідповідальніші моменти розвитку дії та допомагає увиразнити її суть. Хронотоп дня і ночі, до якого часто вдається письменник, є протиставленням світла темряві. Це надає розповіді особливого напруження і є допоміжним засобом характеристики душевного стану героїні: з одного боку, ніч, темрява межує з відчуттям зла, гріха, з іншого – лише вночі султанша Хасекі могла бути Настунею, а значить вільною. Для Євпраксії ночі ж були нестерпними, «коли зненацька прокидалася, з жахом згадувала все, що з нею сталося, бігала по темній ложниці і плакала» [3, с. 159]. Вночі Євпраксія побачила страшне безчинство імператора і його прибічників.

Історія, час, простір, особистість у концептуальному стрижні образів виступають як цілісний «моноліт, котрий можна було б схарактеризувати як історичну пам'ять» [6, с. 22].

Серед різних засобів психологізму, до яких вдається П. Загребельний при відтворенні характерів у романах «Євпраксія», «Роксолана», заслуговує на увагу змалювання художнього часу, який стає своєрідним засобом поетики, що конденсує настрій і думку персонажа, водночас створюючи загальний часопросторовий фон існування особистості.

Час в обох романах безпосередньо виконує роль історичного часофіксування, «прив'язання» художньої дії до реальних подій української історії. Але найбільш виразно письменник розкриває плин часу через сприйняття його жінкою. Тому Загребельний вдається до відтворення уповільненого часу, який присутній в обох аналізованих романах. Це допомагає авторові поглибити особистісний простір героїнь, зосередити увагу читача на їхньому внутрішньому світі. Час ніби втрачає притаманні йому реальні ознаки, незважаючи на те, що роман історичний. Він по-особливому сприймається і Євпраксією, і Роксоланою, бо насичений не стільки подіями, як думками та сподіваннями персонажів. Ритм часу зумовлений суб'єктивним часотриванням та своєрідною авторською модифікацією, завдяки чому відбувається випробування людини, її поглядів, почуттів, стосунків з іншими. Євпраксія пробула в неволі три-чотири роки, Роксолана – сорок, але ця часова прірва зовсім не відчутна у романах ні за виром емоцій, ні за насиченістю подій, зображених письменником.

Життєвий шлях Євпраксії та Роксолани автор простежує протягом усього їхнього перебування в неволі. Роздумуючи над людським існуванням, згадуючи колишнє життя на батьківщині, і Євпраксія, і Роксолана вихоплюють фрагменти та епізоди з минулого, об'єднують їх, чітко усвідомлюючи своє місце й значення в складному ритмі життя. Через чуттєве сприйняття простору й часу життя героїнь проявляє себе на емоційному рівні. Відчуття рідного простору в снах, мареннях, мріях створює ліричний план оповіді, разом з тим надаючи йому епічного надособистісного характеру. В романах постійно зростає напруження, що спричиняється відтворенням хронотопу героїнь, який через ретроспективний план часового відтворення часто виявляє себе у вигляді сновидінь. Наталя Тодчук називає сон символічним елементом «тексту у тексті» [8, с. 79]. Справді, сон чи спогад у романах «Євпраксія» й «Роксолана» тісно переплітається з романними колізіями, є чуттєво-образним способом вираження емоційно-психічного стану персонажа.

Роксолані наснився материн льох, в якому вона вступає в сутичку з візиром. Сон є передчуттям майбутніх дій Хасекі-Хуррем по відношенню до найдовіренішої людини Сулеймана – Ібрагіма. Ніби забігаючи наперед, окремими деталями сновидіння автор повідомляє про наступне розгортання подій та місце в них персонажа.

Тлумачення сновидінь пов'язане з їх сприйняттям як психічного феномена, мотивом утворення якого є підсвідоме бажання. З. Фройд виділив дві техніки тлумачення сну – символічну й асоціативну [9]. Сни Євпраксії і Роксолани цілком логічно та органічно поєднані з розгортанням художньої історії, є елементами цієї історії, одночасно існуючи як самостійні завершені тексти. Сон сприяє відтворенню так званої підсвідомої розповіді, завдяки якій автор здатен прослідкувати сферу найпотаємніших думок героїні. У снах Роксолана могла бути Настею, повертатися до простору, в якому їй було комфортно (сни зазвичай про Україну, батьківський дім). Сни, маючи метафорично-символічний зміст, виконують у романі роль путівника, який наперед передбачає хід романних подій (наприклад, у сні Євпраксія дізналась про свою вагітність). Зображення снів досить природно вмонтовується у художній текст романів Загребельного, одночасно існуючи як самостійна історія. Вони допомагають Роксолані розібратися з чужорідним простором та людьми, які її оточують, а Євпраксії – уявно повернутися на землю «чеберяйчиків». В обох романах сни виконують роль попередження про небезпеку і мають властивість переміщати героїню в часі та просторі, що є зазвичай простором батьківщини.

Стає очевидним, що ретроспекція, діалоги-пізнання, монологи-сповіді, філософські розмірковування над сенсом людського існування, плутані сюжетні повороти, які здійснюються нашаруванням історичних джерел і художніх рефлексій – все це не гра, примха митця, а особливий шлях пізнання особистості героя, аналіз не лише історичного, але й філософського та соціального рівня дійсності. Крізь темряву віків просочується промінь, який єднає день минулий із прийдешнім, а Павло Загребельний веде нас углиб історії Батьківщини, допомагає оживити прадавні сторінки, повертаючи українському народу призабуті імена славних жінок.

Провідну роль у розкритті психології особистості в історичних романах Павла Загребельного відведено насамперед хронотопічному відображенню духу епохи, що передається через використання народнопоетичної творчості, де образно-психологічні утворення виступають у ролі ментальних кодів, що акумулюють історичний досвід народу, забезпечуючи його збереження та передачу наступним поколінням.

Психологізація простору і внутрішнє відчуття часу в романах представлене через виокремлення одноманітного локусу (обмежений локус каменю), пейзажу як простору переживання, сну як психологічної ознаки, що набуває певної метафоричності та глибокого підтексту.

Таким чином, Павлу Загребельному притаманна синтезуюча манера викладу в оригінальній формі афористичності думки та асоціативності художніх узагальнень, через що часопросторове тривання романної особистості персонажів в історичних романах письменника є багатогранним. Суб'єктивний час характерів героїв покликаний довести історичну закономірність духовного зв'язку з минулим та передбачуваним майбутнім.

Література:

1. Грабовський В. Павло Загребельний: «...бути самим собою!» / В. Грабовський // Літературна Україна. – 2005. – 1 вересня.
2. Жулинський М. Пафос життєствердження / М. Жулинський. – К. : Наукова думка, 1974. – 393 с.
3. Загребельний П. Євпраксія: Роман / Худож.-оформлювач І. В. Осипов. – Харків : Фоліо, 2001. – 350 с.
4. Загребельний П. Роксолана / П. Загребельний. – К. : Радянський письменник, 1980. – 573 с.

5. Кульчицький О. Світовідчування українця / О. Кульчицький // Українська душа. – К. : Фенікс, 1992. – С. 55–75.
6. Наєнко М. П. П'ятиліття українського роману: Літературно-критичний нарис / М. П. Наєнко. – К. : Радянський письменник, 1985. – 268 с.
7. Ромащенко Л. І. Жанрово-стильовий розвиток сучасної україн-ської історичної прози: Основні напрямки художнього руху / Л. І. Ромащенко. – Черкаси : РВВ ЧДУ ім. Б. Хмельницького, 2003. – 388 с.
8. Тодчук Н. Роман Івана Франка «Для домашнього огнища»: Простір і час / Н. Тодчук. – Львів, 2002. – 204 с.
9. Фрейд З. Введение в психоанализ: Лекции / З. Фрейд. – М. : Наука, 1989. – 455 с.

УДК 811.111'373.7'221:159.925.8

А. А. Слащук,
Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк

ОПОЗИТИВНІ ВІДНОШЕННЯ У ЖЕСТОВИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ

Стаття присвячена проблемі визначення синонімічних та антонімічних зв'язків у жестових фразеологізмах, які характеризуються недостатньою диференційованістю значень. Це видається можливим розглянувши такі звороти згідно опозитивних відношень схожості та протиставлення.

Ключові слова: *синонімія, антонімія, опозитивні відношення схожості, опозитивні відношення протиставлення, жестові фразеологізми.*

Статья посвящена проблеме определения синонимических и антонимических связей в жестовых фразеологизмах, которые характеризуются недостаточной дифференцированностью значений. Это оказывается возможным при рассмотрении таких оборотов согласно оппозитивных отношений сходства и противопоставления.

Ключевые слова: *синонимия, антонимия, оппозитивные отношения сходства, оппозитивные отношения противопоставления, жестовые фразеологизмы.*

The article deals with the problem of differentiation of synonymous and antonymous relations in gestural phraseological units which are characterized by insufficient differentiation of meanings. This is possible to achieve when considering these units according to oppositive relations of similarity and contrasting.

Key words: *synonymy, antonymy, oppositive relations of similarity, oppositive relations of contrasting, gestural phraseological units.*

Проблема багатозначності, синонімії, антонімії та омонімії у фразеології є надзвичайно дискусійною, адже вважається, що ці явища не характерні для фразеологічних одиниць (далі ФО). Фразеологізми переважно обмежені кількістю значень, що, як зазначають дослідники, зумовлене їхнім метафоричним характером, високим ступенем абстракції, а також більшою структурною складністю [6, с. 192; 5, с. 47–48]. Фразеологічна одиниця завжди фігурує як єдність, що, в свою чергу, унеможливлює логічне сприйняття її окремих компонентів.

Найбільш неоднозначним та водночас актуальним, на нашу думку, залишається питання синонімії та антонімії фразеологізмів. Фразеологізми-синоніми відіграють важливу роль в урізноманітненні мовлення, даючи можливість не лише уникнути повторів, а й надати мові виразності та експресивності. Явище фразеологічної синонімії розглянуто у працях Л. Г. Скрипник, Н. Д. Бабич, Л. Г. Боярової, Є. С. Регушевського, Л. А. Лисиченко, М. П. Коломієць А. М. Матвієнко, Л. М. Полюги, П. О. Редіна та ін. В свою чергу, фразеологічна антонімія на матеріалі різних мов вивчалась А. І. Альохіною, Л. П. Зіміною, Н. П. Колесніковим, А. М. Еміровою та ін.

Слід зазначити, що єдиної позиції у розумінні фразеологічної синонімії та антонімії так і не виявлено. Сумнівними є ці явища також серед жестових ФО. На нашу думку, такі звороти доцільніше розглядати згідно опозитивних відношень схожості та протиставлення. Однак характер таких опозицій в лексиці і фраземіці різний.

На відміну від синонімічного ряду слів, домінанту фразеологічних синонімів визначити неможливо [1, с. 17]. На думку П. О. Редіна, «пов'язано це з різною внутрішньою формою конституентів фразеологічного синонімічного ряду, їх стилістичним забарвленням, конотативним елементом у семантичній структурі, який, на відміну від лексичного синонімічного ряду, наявний у значенні більшості ФО» [4, с. 50–51].

Ми вважаємо, що жестові ФО, які володіють близьким або тотожним значенням, можуть відрізнятися одна від одної внутрішньою формою, стильовою приналежністю, семантико-стилістичними відтінками фразеологічних значень, ступенем інтенсивності дії або вияву ознаки та можуть бути тотожними за значенням і не мати змістової різниці здатні вступати в опозитивні відношення схожості. Наприклад, значення того, що людина заглиблена у свої думки, ламає голову над чимось, обмірковує щось, виражається наступними ФО: *absorbed (buried, deep, engrossed, fixed, immersed, lost, plunged, sunk, wrapped) in one's own thoughts* – заглиблений у думки, міркування; *cudgel one's brains over something (addle one's brain; beat (bother, break, busy, puzzle, rack) one's brain (brains, head, wits); drag one's brains about (with) something; put (set) one's wits to work; worry one's head (off))* – ламати голову над чимось; морочити собі голову; сушити собі голову; обмірковувати щось; *revolve (something) in one's brain (head)* – обдумувати, обмірковувати (щось). Гордовитість, пихатість, манірність зображують ФО: *assume (give oneself, put on) airs (be on the high ropes; play the peacock; pique oneself; plume oneself; put on dog; set up one's comb; thrust the chin into the neck; walk on stilts; do the grand; pile on lugs; put on side)* – гордувати, величатися, напускати пиху, задирати носа; *too big for one's boots* – величатися, бундючитися; задирати носа; *be a little upon the fal-lal* – триматись, поводитись трохи манірно; *be on (get on; ride) one's high horse* – триматися зарозуміло, задаватися; задирати носа (вираз виник у зв'язку з тим, що феодали, які зазвичай боролися верхи, презирливо відносились до піших вояків та простого народу); *hold one's head high (hold up one's head)* – високо тримати голову; *hold up one's head* – високо тримати голову, не втрачати своєї гідності; *with one's head in the air* – що згорда дивиться на інших, задирає носа; *look down (turn up) one's nose at someone (smth.)* – задирати носа перед кимось; дивитися зверху вниз на когось; з презирством відноситись до когось; *with one's nose in the air* – задерти ніс; бути гордовитим; дивитися згорда; *pomp and circumstance* – поважний, пихатий вигляд; *prim and proper* – манірний; *proud as a peacock (as a turckey-cock, turkey cock)* – гордовитий, чванливий, пихатий, пихатий, як індик; *proud as Lucifer (as the devil)* – гордовитий, пихатий, зарозумілий; гордий як біс; *ride high* – високо нестися, пишатися.

© А. А. Слащук, 2014

Причинами виникнення таких опозицій є особливості відображення жестів вербальними засобами та їх можлива варіативність:

Один і той же жест може бути виражений різними зворотами. Наприклад, жест «схибнутися, з'їхати з глузду» передається наступними ФО: *be a button short (be short of a button; have lost a button; not to have one's button on; have a cog loose; have a loose screw; have one's garret unfurnished; have rats in the attic)* – бути дурним, безглуздим; не сповна розуму; *crack one's brain* – схибнутися, з'їхати з глузду; *have bats in one's belfry* – з'їхати з глузду; бути не при своєму розумі; «у когось не всі вдома»; *balmy off one's crumpet* – що вижив з розуму, з'їхав з глузду; не сповна розуму; *be out in left field* – клепки бракує; *touching one's forehead* – дурний, придуркуватий, не всі вдома, не сповна розуму, бракує клепки; *go off one's head (be off one's head (beam); go out of one's head; go crazy; go mad; lose one's reason)* – бути не сповна розуму, збожеволіти, з'їхати з глузду; *not right in the head* – не при своєму розумі; *little bit off the top* – не сповна розуму; клепки бракує; *be out of one's mind (be out of one's senses; take leave of one's senses)* – збожеволіти, з глузду з'їхати; *go out of (lose) one's mind* – з'їхати з глузду, схибнутися; *have you gone out of your mind? (you'd have gone out of your mind!)* – «ти що, з глузду з'їхав?», «у тебе не всі вдома!», не сповна розуму; *(as) mad as a hatter (as a March hare)* – божевільний, що з'їхав з глузду; *nobody home (light (touched, weak, wrong) in the head (upper storey, upper story, wits); not all there)* – дурний, придуркуватий, не сповна розуму, бракує клепки.

Одне й те ж значення передається різними фразеологічними зворотами. Наприклад, значення схвалення передається наступними ФО: *all right* – 1) добре, нічого, годиться, домовились; 2) все в порядку, у повній безпеці; 3) вірно, правильно, як треба, за всіма правилами; *all serene* – все в порядку, все добре; чудово, гаразд; *hang on to one's sleeve* – погоджуватися з усім, що хтось говорить або робить; *shake on it!* – Згода! По руках! (після досягнення угоди)*; Thumbs up!* – «Гаразд!»; *give thumbs up (on someone or something)* – бути за (когось, щось); підтримувати, дозволяти; *give the nod* – кивнути комусь головою на знак згоди; *cast (throw) a nod* – кивнути головою комусь, подати знак*; it (that, this) will do* – 1) досить, вистачить, добре; 2) Годиться! Підходить!; *shake hands* – перебити руки (після досягнення угоди); *Done with you!* – Гаразд! Домовились! По руках!; *bully for you!* – Молодець! Добре сказано! Добре зроблено!; *in the affirmative* –стверджувально, позитивно; *be at accord with one* – погоджуватися з кимсь, не сперечатися, бути однієї думки з кимось; *be in agreement* – погоджуватись. Також, дуже часто одна і та ж сама емоція людини описується різними ФО. Наприклад, значення розлюченості, обурення виражається наступними жестовими фразеологізмами: *get (put, set) one's back up (raise one's back; get one's goat; raise one's bristles; hump one's back)* – розсердитися, вийти з себе, розлютитися, скипіти (кішки коли зляться, вигинають спину); *get in a bate* – розлютитись; *hot under the collar (get hot under the collar; get in a passion; get one's blood up; get oneself into a stew)* – розлючений, обурений, оскаженілий (скипіти, роздратуватися, оскаженіти); *be all on end (be in hot blood; be on fire; be on one's high horse; be on high ropes)* – розсердитися, розлютитися, скипіти; *burst out with fury* – спалахнути люттю, розлютитися; *fret like gummed taffeta* – шаленіти, скаженіти, дуже злитися; сердитися, хвилюватися; зморщуватися, коробитися; *burn with indignation* – бути дуже обуреним; *burst with indignation* – скипіти гнівом*; be (get up) on one's hind legs* – стати на диби, упертися, роз'яритися, обуритися; *go off like a rocket (like a Roman candle)* – скипіти, розлютитися, вибухнути гнівом; *rip and tear (rage and fume; fret and fume; fume and chafe; be on the rampage)* – рвати й метати; шаленіти, скаженіти.

Слід також навести приклад, коли одному жесту відповідає один фразеологічний зворот. Але тут мова йде про ті ФО, де дієслова можуть взаємозамінюватись: *absorbed = buried, deep, engrossed, fixed, immersed, lost, plunged, sunk, wrapped in one's own thought* – заглиблений у думки, міркування; *lift = lift up, put forth, raise, stretch forth one's (the) hand against someone* – підняти руку на когось, повстати проти когось; *one's head is spinning = whirling, reeling, going (a)round* – голова йде обертом; голова «пухне»; *take = have, hold, get, grab, catch someone by the throat* – взяти, схопити за горло (когось, щось).

Таким чином, можемо зробити висновок, що значна кількість жестових фразеологізмів може вступати в опозитивні відношення схожості, мати кілька варіантів, де змінними бувають не тільки граматичні форми компонентів, а й самі компоненти [2, с. 107]. Варіативність жестових ФО притаманна як мові оригіналу, так і мові транслятора, а отже це явище досить поширене [3, с. 153].

Окрему групу формують ті жестові фразеологізми, які вступають в опозитивні відношення протиставлення [1, с. 17]. Такі ФО утворюють сектор вторинної номінації, корелюють з конотативною лексикою, реалізують національний шарм. Облігаторним при цьому є збереження змісту ФО, факультативним – збереження лексико-синтаксичних паралелей. У семантичній скарбниці зіставлених одиниць зберігається когнітивний досвід [7]. Наприклад, жестові ідіоми, згідно опозитивних відношень протиставлення можуть формувати пари, які виражають смуток та радість: *be all to bits (pieces) (with one, something); be in the blues (get the blues); hang (hang down) one's head; hang one's lip* (бути сильно засмученим) – *throw up one's cap (hat); delirious with delight; dance for joy* (радіти). Наприклад:

«If we hide in pairs,» Christina shouted, «I want to be Dolly's partner». «No way,» said Gretch, irked. «She belongs to me». «I'm with Gretchen,» Dolly agreed. «You stay with Katy, Christina». Katy <u>*hung her head*</u>*. «You don't have to stay with me, Christina,» she murmured. «You can find somebody else». Mrs. Shevvington looked at Christina. Every girl at the party could read that expression. Really, Christina? can't you be nice to that poor, ugly, little fat girl for one evening? They've won a round, Christina thought* [10].

The scores came in the mail; Maude opened the envelope and <u>*danced for joy*</u> *and sent copies to the former teachers* [13].

Іншим прикладом можуть бути пари жестових ФО, які виражають згоду та заперечення: *be at accord with one; be in agreement; in the affirmative; all right; all serene; hang on to one's sleeve; shake on it!; thumbs up!; turn thumbs up (on someone or something); give the nod; cast (throw) a nod; it (that, this) will do; shake hands; done*

with you!; close (conclude, drive, make, seal, settle, strike) a bargain; bully for you!; say ditto to one; give the nod; thumbs up! (згода) – *shake (wag) one's head; in the negative; no dice!; not a bit (not a jot; not a dreg; not a tittle; not a mite); not on your nellie (Nelly); say nay (say no; nick with nay); offer (raise) an objection* (незгода). Наприклад:

She dug a small pair of field glasses out of her pack and began to inspect the terrain, which was clearing now as the moon broke through melting clouds. She finally got a good look at their objective. «Looks all right,» she said. Linville gave the nod and reached for his pack. They had just gotten to their feet when they heard the sound [9].

Freya paused, then spoke carefully. «Do you have such a woman, Captain Benton?» He didn't answer for a moment, decided to only reply in the negative as he usually did when someone asked that, then found himself saying much more [12].

Слід також звернути увагу на пари жестових ФО, які виражають гордовитість, пиху та приниження: *assume (give oneself, put on) airs (be on the high ropes; play the peacock; pique oneself; plume oneself; put on dog; set up one's comb; thrust the chin into the neck; walk on stilts; do the grand; pile on lugs; put on side); too big for one's boots; be a little upon the fal-lal; be on (get on, ride) one's high horse; with one's head in the air; with one's nose in the air; look down at someone (something); pomp and circumstance; prim and proper; proud as a peacock (as a turckey-cock, turkey cock); proud as Lucifer (as the devil); ride high* (гордовитість, пиха) – *bow and scrape; lick one's boots; be at one's feet; fall at one's feet (beg someone on bended knee); fall on (to) one's knees (go (get) down on bended knee (on one's knees)); beg for sth humbly; lay oneself out at one's feet; throw (flung) oneself at one's feet; bend (bow) one's knee (knees) to someone/something; go on one's knees to someone; kneel (down) before (to) someone; on one's bended knees; be on one's marrow-bones; take to one's knees; bend one's neck* (приниження). Наприклад:

The man lowered his eyes and looked aside, as if he were the one to blame for everything. He even gave a shudder when the accountant angrily pulled the money from his hand. We hurried to the train without looking back. «Each of us gets a loaf of bread,» the accountant said as she handed as little as a thousand to each of us. The lab chief put on airs, saying, «I haven't earned anything, share it between yourselves» [15].

The shadow skulked from the jungle, resolving into a Samoan man in a black silk windbreaker, shorts, and baseball cap. He fell at her feet, worshipful, his face nestled an inch from her toes, which, had she allowed, he would have kissed. «Enough». She waved her hand. «Up, up. Say what you came to tell me and then depart» [14].

Крім того, порівняно чисельними виявились пари жестових ФО, які виражають гостинність та непривітність, ворожість: *with open arms (receive with open arms); throw open the door to someone; Come right in!; get (give) someone the glad hand; give someone the hand of welcome* (гостинність) – *Move your bones! Chase yourself! Down with! Get out of my face! Get you gone! put somebody to the door (show someone the door; see someone to the door); send someone packing (send someone flying; send someone to the right-about; send someone about one's business); shut the door in one's face* (непривітність, ворожість).

Серед жестових ФО нами також було виділено декілька прикладів, які, за певного контексту, здатні вступати в опозитивні відношення як схожості, так і протиставлення. Це можуть бути приклади вітання та прощання з кимось (*touch one's cap to somebody; pump smb.'s hand; shake hands; touch one's hat to somebody; give a bow; tip one's mitt; give (bear, lend) (one's) hand (offer somebody one's hand (arm); give a hand to one; drop (make, bob) a curtsy (drop a nod; make cheeses)*), приклади схвалення та несхвалення (*shake (wag) one's head; cast (throw) a nod*). Наприклад, у наведених прикладах жестова ФО *shake hands* може номінувати як жест вітання, так і жест прощання:

«No need for formality. Call me Tobias». Tobias reached out and the two men shook hands in greeting [11].

Sanders escorted the two young men outside, shook hands with both, and watched until they got in their car before he returned to the house. After closing and locking the door, he stood in the foyer for several minutes, deciding how to handle this situation [8].

Як бачимо, проведений нами аналіз показав, що жестові ФО є фрагментами мовної системи і характеризуються внутрішньосистемними відносинами через їхню здатність вступати в опозитивні відношення протиставлення та схожості.

Не можна залишати поза увагою й проблему багатозначності та однозначності жестових фразеологізмів тим паче, що єдність внутрішньої форми ФО зумовлює цілісний характер її значень і, через це, полісемія ФО часто сприймається як контекстуальна різноманітність її значення.

Література:

1. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології / М. Ф. Алефіренко. – Х. : Вища школа, 1987. – 136 с.

2. Верба Л. Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов. Посібник для перекладацьких відділень вузів. – Вінниця : Нова Книга, 2003. – 160 с.

3. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підруч. / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 1999. – 288 с.

4. Редін П. О. Типи системних зв'язків фразеологічних одиниць у мові / П. О. Редін // Мовознавство. – 1994. – № 4–5. – С. 50–52.

5. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации : монограф. учеб. пос. / Е. А. Селиванова. – К. : Брама, 2004. – 336 с.

6. Солощук Л. В. Взаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації у сучасному англомовному дискурсі : дис. … доктора філол. наук : 10.02.04 / Л. В. Солощук. – К., 2009. – 469 с.

7. Швачко С. О. Перекладацькі аспекти фразеологічних одиниць (на матеріалі англійських нумеральних словосполучень) / С. О. Швачко // Вісн. Сум. держ. ун-ту. Серія : Філол. науки. – 2003. – № 4(50). – С. 240–244.

8. Barton B. Dead by nightfall [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://corpus.byu.edu/coca/

9. Chopra D., Greenberg M. H. Deepak Chopra's The angel is near [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://corpus.byu.edu/coca/
10. Cooney Caroline B. Snow [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://corpus.byu.edu/coca/
11. Garner C. Kiss of the Vampire [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://corpus.byu.edu/coca/
12. Hemry G. John. Swords and Saddles [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://corpus.byu.edu/coca/
13. Humphreys J. The Fireman's Fair [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://corpus.byu.edu/coca/
14. Nylund Eric S. Mortal Coils [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://corpus.byu.edu/coca/
15. World Literature Today. Life of a Butterfly [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://corpus.byu.edu/coca/

УДК 811.112.2'276.2

О. В. Столярчук,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

JUGENDSPRACHE IN DEUTSCHLAND: EIN SPRACHVERFALL ODER MODERNE SPRACHVARIANTE VON HOCHDEUTSCH?

У статті проаналізовано основні дефініції поняття «Jugendsprache» («молодіжний сленг»), негативну та позитивну сторони розвитку «молодіжної мови» в Німеччині під впливом таких факторів, як глобалізація, засоби масової інформації та імміграція, наведено основні стилістичні ознаки і актуальні приклади «deutsche Jugendsprache» («німецького молодіжного сленгу»).

Ключові слова: *«Jugendsprache» («молодіжний сленг»), Sprachverfall (мовний занепад), Sprachvariante (мовний варіант), Standardsprache (літературна мова), Umgangssprache (розмовна мова).*

В статье проанализированы основные дефиниции понятия «Jugendsprache» («молодежный сленг»), отрицательная и положительная стороны развития «молодежной языка» в Германии под влиянием таких факторов, как глобализация, средства массовой информации и иммиграция, приведены основные стилистические признаки и актуальные примеры «deutsche Jugendsprache» («немецкого молодежного сленга»).

Ключевые слова: *«Jugendsprache» («молодежный сленг»), Sprachverfall (языковой упадок), Sprachvariante (языковой вариант), Standardsprache (литературный язык), Umgangssprache (разговорная речь).*

The article analyzes the basic concept definition «Jugendsprache» («youth slang»), positive and negative sides of «youth language» in Germany under the influence of factors such as globalization, media and immigration. The main stylistic features and examples of actual «deutsche Jugendsprache» («German youth slang») are given.

Keywords: *«Jugendsprache» («Youth Slang»), Sprachverfall (language decline), Sprachvariante (language version), Standardsprache (literary language), Umgangssprache (spoken language).*

Problemstellung. Alle gesprochenen Sprachen sind lebendig und werden beständig von verschiedenen Faktoren beeinflusst. Sie ändern sich beinahe täglich, was besonders für schnelllebige Jugendsprachen gilt. Das Phänomen der Jugendsprache steht schon lange im öffentlichen Interesse. Die wissenschaftliche Sprachforschung begann allerdings erst in den 1980er Jahren sich genauer mit ihr zu befassen. In Deutschland ist die Sprache der Jugend ein aktuelles Thema in den Medien. Im Allgemeinen ist das in der Öffentlichkeit geprägte Bild von Jugendsprache eher negativ belastet. Sprachpessimisten sprechen von einem «Verfall» der deutschen Sprache oder einer einfältigen Jugend, die es kaum vermag, sich angemessen unter korrekter Verwendung von grammatikalischen Regeln auszudrücken. «Jugendsprachlicher Sprachgebrauch ist unter Umständen akzeptabel, aber «nur solange er sauber bleibt», was «ich an der Jugendsprache hasse, das ist, wenn sie abgleitet in die Fäkaliensprache» [7, s. 16]. Die kulturellen Ressourcen, aus denen Jugendliche schöpfen, entstammen in zunehmendem Maße den Medien, welche die jugendlichen Gruppensprachstile bedienen. Jugendliches Spiel mit Sprache und Kommunikation hat gegenwärtig in der Regel weniger die Funktion, Protest auszudrücken, sondern ist vielmehr Teil einer durch Medien geprägten Kultur des Spaßes und der Zerstreuung, der Anregung in der Gruppe, in der es um Vergnügen und gelegentlich um «den Kick» geht. Jugendliche Kommunikationsformen erscheinen «als systematische Resultate einer Orientierung an Unterhaltung und Wettbewerb» [7, s. 194]. Die Frage, ob diese Sprachkritiker von der Forschung Recht bekommen, ist heute sehr aktuell und ist auch Gegenstand des vorliegenden Aufsatzes.

Die Sprechweise von Jugendlichen war schon immer ein Phänomen, z.B., die Tradition der Studentensprache war gefolgt von der Ausbreitung einer «Schüler- oder Pennälersprache» zu Beginn des 20. Jahrhunderts [6, s. 106]. Diese neue sprachliche Entwicklung beinhaltete zum einen Charakteristika der Studentensprache (z.B. Jux) und zum anderen solche der Kindersprache (z.B. Einerlei). Die Pennälersprache bezog sich hauptsächlich auf Wortfelder, die mit «Schule (z.B. Pauker, Poofstunden, spucken), Sport und Spiel (z.B. Halla, watzen) und den Mitmenschen (z.B. doppelknorke, Reff, Fez machen)» zu tun hatten [6, s. 107]. Die Sprache der Schüler unterschied sich in Hinblick auf deren sozialen Stand, so kristallisierten sich unterschiedliche Sprachentwicklungen bei den «Backfischen» (junge bürgerliche Mädchen), organisierten Jugendgruppen oder politisch aktiven Schülern heraus [6, s. 109].

Nach dem Ende des Krieges knüpften die «Halbstarken» an die Tradition der Jugendsprachbildung (in Westdeutschland) an. Sie war die erste dokumentierte Jugendbewegung nach dem Krieg und bot viel Angriffsfläche für Kritik. Durch ihr «rowdy-haftes» Verhalten, ihre Vorliebe zum «Amigeheule» oder auch «Negermusik» genannt sowie ihrer wüsten Ausdrucksweise (z.B. pfundig, wuchtig, mords-, gammeln, Ische), wurden die Halbstarken teilweise verfolgt [6, s. 113].

Die Bewegung der 1968er Generation markierten die «APO-Sprache» [6, s. 120]. Diese zeichnete sich durch Begriffe der «Gesellschaftskritik» aus und war stark politisch geprägt. So verwendeten die protestierenden Jugendlichen erste Anglizismen, vor allem in der «Verb plus Präposition oder Verb+-ing» Kombination (z.B. teach-ing, sit-ing oder Happening). Andere Begriffe bedienten sich vor allem der Sozialwissenschaft und des Marxismus (z.B. autoritärer Scheißer, solidarisieren, Kapitalismus, Mehrwert).

In den 1980er Jahren prägten die «Spontis» die Sprache der Studenten, die besonders in der alternativen Szene verbreitet war. Ihre Sprache legte besonderen Wert auf den Ausdruck von «Bedürfnissen und Gefühlen», also Emotionen [6, s. 125]. Zudem war auffallend, dass viele Füllwörter benutzt wurden, so wie «eben, halt, drum, naja, ne» um persönliche Unsicherheiten zu überspielen. Die Entwicklung «alternativer Szenesprachen» in den späten 80er Jahren bildete die letzte Etappe bis hin zur heutigen Jugendsprache. Sie bediente sich Wörter des «Psychojargons», der Ökologie (z.B. bio-, und öko-) sowie der Technik (z.B. Gau, nuklear, Brennstab) [6, s. 128].

© О. В. Столярчук, 2014

Analyse der letzten Forschungen und Veröffentlichungen. Viele Wissenschaftler haben versucht, Jugendkommunikation zu erforschen, aber keinem ist es vollständig gelungen. Ein Kennzeichen von Jugendsprache ist der schnelle Wortwandel, indem durch kreative Wortspiele und Neuschöpfungen neue Lexeme entstehen, die teilweise nach recht kurzer Zeit wieder verschwinden. Es ist gar nicht möglich, alle Veränderungen im Wortschatz der Jugendlichen aufzuzeichnen, weil immer die Frage besteht, ob das Wort bei Erscheinen der Neuauflage noch aktuell oder schon «überholt ist» ist.

Viele Forscher beschäftigten sich mit der Erforschung des Phänomens «Jugendsprache». Dieses sind:

– E. Neuland, die Stilwandel und Sprachwandel der Jugendsprache im Vergleich zur Standardsprache untersucht hat;

– P. Schlobinski, der Jugendsprache und Jugendkultur, Lexikographie und Lexikologie in der Jugendsprachforschung analysiert hat;

– H. Ehmann, der ein Lexikon der Jugendsprache erstellt hat;

–J. Androutsopoulus, der Untersuchungen im Bereich der Strukturen und Funktionen der deutschen Jugendsprache durchgeführt hat;

– M. Heinemann, der «Kleines Wörterbuch der deutschen Sprache», das den Wortschatz von Jugendlichen in der DDR in den 80er Jahren wiedergibt, veröffentlicht hat.

Weiterhin sind Werke, wie «Charakteristika der deutschen Jugendsprache(n)» von W. Bachofer, «Jugend und ihre Sprache» von H. Henne und andere zu beachten.

Das Ziel von Aufsatz ist zu untersuchen, welche Stellung die Jugendsprache in Deutschland nimmt: man gilt sie für ein Sprachverfall oder moderne Sprachvariante von Hochdeutsch. Um das zu forschen, soll man **nächste Aufgaben** lösen: die grundlegende Konzeptdefinition «Jugendsprache», ihre positiven und negativen Seiten, die sich in Deutschland unter dem Einfluss von Faktoren wie Globalisierung, Medien, Einwanderung entwickeln, zu analysieren und die wichtigsten Stilelemente und Beispiele von tatsächlichen «deutsche Jugendsprache» beizubringen.

Hauptteil. Heute ist die Jugendsprache vor allem durch Einflüsse der Medien, der Globalisierung und von Migrationsströmen geprägt. Die Frage danach, wie Jugendsprache im größeren Kontext der deutschen Sprachenvarianten definiert und einzuordnen ist, wird in diesem Artikel erörtert. Dieser Beitrag ist eine Untersuchung, inwieweit die schnelllebige Jugendsprache mit ihren ständigen Veränderungen eine Bedrohung für das Hochdeutsch oder die deutsche Umgangssprache darstellt. Dazu werden stilistische Merkmale und aktuelle Beispiele aus der Jugendsprache angeführt.

Die Themen «Jugend» und «Jugendsprache» haben sich in den letzten Jahren zu einem interdisziplinären Forschungsfeld entwickelt, welches sich durch seinen ständig variierenden Charakter auszeichnet [1, s. 103]. Jugendsprache zu definieren, ist schwierig, weil die Konzepte dazu umstritten sind und sich die folgenden Fragen auftun: Was ist «die Jugend»? Schließt der Begriff nur Teenager mit ein oder auch Kinder und (junge) Erwachsene? Kann man von einem «älteren Gebrauch» der Jugendsprache sprechen?

Der Begriff «Jugendsprache» (auch «Jugendkommunikation)» bezeichnet sprachliche Muster und Merkmale, die unterschiedliche Gruppen von Jugendlichen zu verschiedenen Zeiten, in verschiedenen Altersstufen und unter verschiedenen Kommunikationsbedingungen verwenden oder verwendet haben. «Jugendsprache ist ein Medium der Selbstdarstellung von Jugendlichen und dient einerseits der Identifikation und Kommunikation im Rahmen der Gruppe, anderseits der Abgrenzung von der als institutionalisiert und autoritätsbesetzt erfahrenen Welt der Erwachsenen und damit auch von einer Standardsprache mit normativem Anspruch» [2]. E. Neuland grenzt Jugendsprache in einer allgemein anerkannten Definition ab: «Jugendsprache wird heute überwiegend als ein mündlich konstituiertes, von Jugendlichen in bestimmten Situationen verwendetes Medium der Gruppenkommunikation definiert und ist durch die wesentlichen Merkmale der gesprochenen Sprache, der Gruppensprache und der kommunikativen Interaktion gekennzeichnet» [6, 45, 56]. Schlobinski erklärt zudem, dass es «eine Jugendsprache, die alle sprechen, nicht gibt» [7, s. 15]. Jugendsprache ist so schnelllebig und von äußeren Eindrücken beeinflusst, dass sie sogar von Stadt zu Stadt und von Gruppe zu Gruppe variieren kann. H. Ehmann stellte folgende Thesen auf:

1) «es gibt nicht die eine Jugendsprache, weil es die Jugend als homogene Gruppe nicht gibt. Vielmehr existieren mehrere Jugendsprachenvarietäten nebeneinander, die sich wiederum gegenseitig inspirieren (Szene – Sprache, Musikerjargon, Schüler- bzw. Studentensprache …).

2) Es gibt nicht die Jugendsprache an sich, wohl aber jugendspezifische Besonderheiten, die sich in sprachlicher, grammatischer, lautlicher und wortbildungsspezifischer Hinsicht deutlich von der Standardsprache abheben.

3) Es gibt nicht die Jugendsprache als mehr oder weniger komplettes Sprachsystem, sondern lediglich das schnelllebige, sich nicht zu einer festen Struktur verdichtende Sprechen von Jugendlichen» [3, s. 23].

Es wurde ausführlich erörtert, dass jede Generation ihre Sprache aufs Neue formt und verschiedene Schwerpunkte festlegt. Spezielle Charakteristika von jeder einzelnen Jugendsprache werden dennoch übernommen und durch neue erweitert. Da es jedoch äußerst schwierig ist eine eigene Sprache zu erfinden, bedienen sich Jugendliche auch bekannter Regeln der deutschen Sprache, um ihren eigenen Sprachstil zu bilden. Folglich ist zu bemerken, dass Jugendsprache nicht nur von sich selber und den äußeren Einflüssen lebt, sondern auch vom Standarddeutsch. Diese beiden Stile beeinflussen sich auf natürliche Art und Weise wechselseitig und beitragen damit gleichgewichtig zu einem konstanten Sprachenwandel [6, s. 76].

Jede Jugendsprache in ihrer Zeit wurde durch politische, wirtschaftliche, kulturelle und soziale Umstände entscheidend und beeinflusst und hatte aus den entsprechenden Bereichen bestimmte Charakteristik. E. Neuland akzeptiert die Aufmerksamkeit auf solche wichtigsten stilistischen Merkmale der heutigen Jugendsprache:

– Verbalisierung von Substantiven/als Adjektive verwendete Subjektive (z.B.: müllen, zoffen, pickeln, stiefeln/aldi (von ALDI), sahne, klasse);

– unübliche Infinitivbildung/Vereinfachungen durch Wortneuschöpfungen (z.B.: Maul halten/ Assi – asoziale Menschen);

– Verstärkungswörter (z.B.: abgespaced – cool, verrückt; fett – super; krass – prima; ätzend – total schlecht);

– Bildung von Vegetarismen und Animalismen die zu Umdeutungen führen (z.B.: Dumme Nuss; Pflaume/fressen – schnell essen; Bock haben – Lust haben);

– Anglizismen auf die deutsche Sprache angewandt (z.B.: cool – locker; checken – untersuchen; chillen – sich ausruhen; Handy; Beamer; It-Girls);

– Verwendung der Füll-/Verlegenheitspartikel (ey; digger; so), Rückversicherungspartikel (oder nicht, oder so, oder wo), Kommunikativpartikel (man; hör zu);

– Standardisierung und Informalisierung (hallo, liebe Grüße, ciao anstelle von Guten Tag, mit freundlichen Grüßen und Auf Wiedersehen);

– Onomatopoetische Wörter der SMS-, Chatsprache (AFK – «away from keybord» – nicht an der Testatur; CU – «see you» – Tschüss!; HF – «Hae fun!» – Viel Spaß!; kA – «keine Ahnung»; Sry – «Sorry!» – Entschuldigung!);

– Nonsens Redensarten («Geh nach Bagdad Schnee schippen», «Laber mir keine Frikadelle an die Backe»);

– Ironie/Schimpfwörter/Vulgarismus/Sarkasmus (Oh toll (gegenteilig gemeint) /der Assi – ein Egoist; der Spacko – Idiot; Penner – Obdachloser/Leck mich) [6, s. 32, 82, 134, 139, 142, 146, 148].

M. Heinemann unterstreicht solche Besonderheiten der deutschen Jugendsprache auf der Wortschatzebene [4, s. 26]:

– Sozialverhalten: viele Begriffe für Menschen (Nullchecker – Person, die einfach nichts kapiert);

– Geschlechterkampf: viele wertende Begriffe für Jungen (Macho – harter Junge; der Schmacko – schön), Mädchen (Ische, Brieze, Irze, Mosse, Schramma, Kante, Brumme; schön: Biene, Mieze; weniger schön: Schachtel, Nebelkrähe); sexueller Bereich (eine Nummer schieben, pudern);

– Freizeitverhalten: Genußmittelkonsum (Alkohol: sich zuballern, hackenstramm sein), Musik (die Tanzfläche polieren, Mucke, Grunge);

– Eltern/ Lehrer/ Erwachsene: Erzeuger, Oldies, Lernfuzzi, Sheriff, Grufti, Skeletti.

Heutzutage wird die Popularitätsquote der Jugendwörter erarbeitet, sowie: **Jugendwort 2008:** »Gammelfleischparty» oder «(Ü-30-Party)» – Party für Menschen über 30 Jahren; «Bildschirmbräune» – Blässe von Computerfreaks; «unterhopft sein» – Lust auf Bier zu haben; **Jugendwort 2009:** »hartzen» – arbeitslos sein, rumhängen; «bam» – Variante von «cool»; «Bankster» – Kombination aus Banker und Gangster**; Jugendwort 2010:** »Niveaulimbo» – das ständige Absinken des Niveaus, aus dem Ruder laufende Partys und sinnlose Gespräche unter Jugendlichen; «Arschfax»-Unterhosenetikett, das hinten aus der Hose hängt; «Egosurfen» – Seinen eigenen Namen in Suchmaschinen im Internet eingeben; **Jugendwort 2011:** »Swag» – beneidenswerte, lässig-coole Ausstrahlung; «Fail» – grober Fehler, misslungenes Vorhaben, Versagen; «guttenbergen«– abschreiben**; Jugendwort 2012:** «YOLO» – Abkürzung von «you only live once»; Aufforderung eine Chance zu nutzen; «Fu!«– Fuck you!; «Yalla!» – Beeil dich! ; **Jugendwort 2013:** «Babo» – Boss oder Anführer [5].

Nach diesen oben genannten Beispielen können wir bemerken, dass Jugendsprache der Gegenwart nachträglich von drei Kennzeichen der Moderne beeinflusst ist: Globalisierung, Massenmedien und Immigrationsbewegungen. Globalisierung ist ein Prozess, welcher durch die steigende Verbindung und Abhängigkeit der Weltbevölkerung beschrieben wird. Aufgrund dieser Einflüsse ändert sich automatisch das Sprachverständnis der Jugend (z.B. Anglizismen, wie «YOLO». Die modernen Medien beeinflussen die Bildung der gegenwärtigen Jugendsprache. Dazu gehört der einfache Zugang zu Internet, TV oder ähnlichem. Immigration ermöglichte das Heranwachsen einer neuen Generation, welche sich zwischen deutsch und ihrer Muttersprache einen eigenen Sprachraum geschaffen hat und einen aktuellen Trend der Jugendsprache in Deutschland darstellt: das Türken Deutsch, die Kanak Sprak oder das Kanakisch.

Im Laufe der Zeit hat sich eine Reihe von Begriffen für unterschiedliche Formen von Jugendsprache herausgebildet; man findet unter deren: Comicdeutsch, Schülersprache, Denglisch,Soldatensprache, Studentensprache, Szenesprache, Drogenjargon, Graffiti-Jargon, Hip-Hop-Jargon, Netzjargon.

Hierzu ist anzumerken, dass Jugendsprache auf unterschiedlichen sprachlichen Ebenen existiert. Alle diese Formen der deutschen Jugendsprache fordern die weitere Forschung aus verschiedenen Seiten, d.h. man soll verschiedene beeinflussende Faktoren, z.B. wie die lokalen Dialekten, die Zeitgeschichte, die Region, in Betracht ziehen.

Heute gibt es verschiedene Meinungen, warum es überhaupt eine Jugendsprache existiert. Dazu gehört der Protestaspekt (Jugendsprache gilt als Instrument gegen der Erwachsenwelt), der Abgrenzungsaspekt (Jugendsprache ist die Weise eine Intimsphäre zu schaffen), der Spiel- und Innovationsaspekt (der Wunsch, etwas Neues, Eigenes, ganz Persönliches und Authentisches zu schaffen), der affektiv-emotionale Aspekt (jugendliche Aggressionen werden am sinnvollsten durch konkrete Handlungen oder verbal abgebaut), der kommunikativ-ökonomische Aspekt (Jugendsprache ist ökonomischer und bequemer als die Standardsprache. Sie drückt subjektive Gefühle und Stimmungen besser aus als die Standardsprache). Einige Forscher meinen, dass Jugendsprache ein Sprachverfall ist, weil es die ganz andere Form der Sprache mit eigenen Sprachenstrukturen, Sprachenstill und Wortschatzebene ist, und wenn diese Jugendsprache mehr als die Standardsprache verwendet wird, wird es zur Zerstreuung der deutsche Sprache führen. Andere sehen in ihr hingegen eine mehr oder weniger kreative experimentelle Sprachvariante, die den soziokulturellen Wandel der Gesellschaft in sprachdynamischer Form widerspiegelt [3, s. 12]. Durch die Jugendsprachen entwickelt sich eine Sprache auch weiter, bleibt lebendig, findet neue Wortschöpfungen. Die Erwachsenen von heute sprechen immer noch «ihre damalige» Jugendsprache. Also die Jugendsprache besteht nicht nur aus ausgedachten Wörtern und Ausdrücken, die Jugendliche unter Freunden benutzen, sondern auch aus Hochdeutsch, die auch von Erwachsenen benutzt wird. Die Jugendlichen können sich sehr gut der Umgebung und Situation anpassen und ihre Sprechweise entsprechend ändern. Obwohl also keine direkte Gefahr für das Hochdeutsch von Jugendsprache und deren aktuellen Entwicklungen ausgeht, muss abschließend erwähnt werden, dass die heutige Jugend, welche sich

zahlreicher moderner Sprachvarietäten bedient, mit der Zeit wird nicht mehr in der Lage, sich qualifiziert auf Hochdeutsch auszudrücken.

Література:

1. Bachlo, N. Rezension Eva Neuland Jugendsprache: Eine Einführung / N. Bachlo // Gesprächsforschung – Online-Zeitschrift zur verbalen Interaktion (ISSN 1617-1837) [Електронний ресурс]. – 2009. – Ausgabe 10. – S. 103-110. – Режим доступу : www.gespraechsforschung-ozs.de.

2. Brockhaus Enzyklopädie [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.brockhaus-enzyklopaedie.de/.

3. Ehmann, H. Endgeil. Das voll korrekte Lexikon der Jugendsprache / H. Ehmann. – Deutschland, München : Beck, 2005. – 178 s.

4. Heinemann, M. Kleines Wörterbuch der Jugendsprache / M. Heinemann. – Deutschland, Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1990. – 122 s.

5. Langenscheidt. Das Jugendwort des Jahres [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.jugendwort.de/jugendwort.cfm.

6. Neuland, E. Jugendsprache. Eine Einführung / E. Neuland. – Deutschland, Tübingen/ Basel: A. Francke Verlag, 2008. – 210 s.

7. Schlobinski, P. Jugendsprache und Jugendkultur / P. Schlobinski // Aus Politik und Zeitgeschichte. – Jugendkultur. Bundeszentrale für politische Bildung [Електронний ресурс]. – 2002. – B 5. – S. 14-19. – Режим доступу : http://www.bpb.de/files/P4LENB.pdf.

УДК 811.111'42

О. Г. Сторчак,
Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків

КОНЦЕПТУАЛЬНА СТРУКТУРА СЛІВ HEAVY (ВАЖКИЙ) І LIGHT (ЛЕГКИЙ) У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

*Концептуальна структура слів **heavy** і **light** складається з 18 концептуальних ознак, що відтворюють історію концепту і стан індивіда.*
Ключові слова: *концепт, концептуальна структура, концептуальна ознака, стан індивіда.*

*Концептуальная структура слов **heavy** и **light** состоит из 18 концептуальных признаков, которые отображают историю концепта и состояние индивида.*
Ключевые слова: *концепт, концептуальная структура, концептуальный признак, состояние индивида.*

*This paper argues that the conceptual structure of the words **heavy** and **light** consists of 18 conceptual features. They reflect the history of concept and the state of a human being.*
Keywords: *concept, conceptual structure, conceptual feature, human state.*

Одной из центральных проблем когнитивной лингвистики является соотношение концептуальных структур сознания и объективирующих их языковых форм. Цель данной работы заключается в описании стоящих за словами *heavy/* «тяжёлый» и *light/* «лёгкий» концептуальных признаков, под которыми мы, вслед за А.В. Рудаковой, понимаем семантические признаки или семы [8, с. 33]. Объектом исследования являются значения слов *heavy* и *light* в современном английском языке, а предметом исследования – концептуальная структура слов *heavy* и *light*, объективирующих одноименные концепты в дискурсивном пространстве английской лингвокультуры. Актуальность работы обусловлена повышенным интересом когнитологов к концептуализации опыта чувственного восприятия мира. Знание структурных компонентов вербализованных концептов позволяет выявить специфику их формирования и актуализации в дискурсе.

Методологической основой исследования является когнитивно-дискурсивный подход, при котором посредством соотнесения единиц сознания с языковыми формами выясняется какая структура знания нашла свою объективацию в слове. В качестве метода исследования используется концептуальный анализ слова, представляющий собой поиск концептов, подведенных под один знак, и смыслов, интегрированных словом [4, с. 252-253, 371-372, 406].

Концепты как единицы сознания являются продуктами деятельности человека, который с помощью концептуальных структур объективирует мысль и вербализует её во внешней речи [4, с. 317]. Под концептуальной структурой слова мы понимаем иерархически упорядоченное объединение концептуальных признаков. Концепты и концептуальные структуры, сформированные в процессе познания мира и отражающие информацию об этом мире, сведены в концептуальную систему и составляют ментальный лексикон человека [3, с. 94; 4, с. 319].

К началу 1980-х гг. понятие концептуальной системы уже изучалось как в зарубежной, так и в отечественной науке. Наиболее полно концептуальная система охарактеризована в работах Р.И. Павилёниса, который рассматривает её как систему мнений и знаний о мире, отражающую познавательный опыт человека на доязыковом и языковом уровнях, при этом опыт не сводится к лингвистической сущности. «Ещё до знакомства с языком», – пишет Р. И. Павилёнис, – «человек в определенной степени знакомится с миром, познает его; благодаря известным каналам чувственного восприятия мира он располагает определенной <...> информацией о нем, различает и отождествляет объекты своего познания. Усвоение любой новой информации о мире осуществляется каждым индивидом на базе той, которой он уже располагает. Образующаяся таким образом система информации о мире и есть конструируемая им концептуальная система как система определенных представлений человека о мире» [7, с. 12, 101]. Как подчёркивает Р. М. Фрумкина: «Мир не отображается, а интерпретируется – таков один из важнейших девизов когнитивизма. Постоянно акцентируется, что человек не просто воспринимает мир, а конструирует его» [13, с. 90].

Концепты *HEAVY* и *LIGHT* являются базовыми в системе англоязычного мышления, что подтверждается наличием у ключевых лексем *heavy* и *light* большого количества лексико-семантических вариантов (ЛСВ) (49 ЛСВ у *heavy*; 39 – у *light*) и синонимических связей (около 120 синонимов у *heavy* и 90 – у *light*) [10, с. 79-87]. За каждым синонимом стоит объективируемая только ним концептуальная структура [4, с. 487].

Этимологически для имени прилагательного *heavy* исходным является глагол *to heave* (поднимать), т.е. в результате транспозиции глагола в имя прилагательное создана новая концептуальная структура, содержащая отсылочную часть, а слово *heavy* выступает как производное. Слово *light* не является результатом транспозиции, и его концептуальная структура является исходной. Оба слова являются результатом конкретной телесной активности. Если за словом стоит действие, активируется программа его выполнения. Схема снятия параметров при производстве реального действия не отделяется от языковой единицы, хотя сведения о моторных программах осуществления движений или действий долгое время не считались компонентами памяти [4, с. 262].

Концепты *HEAVY* и *LIGHT* формируются в процессе деятельности, как показано на рис. 1. На основании когнитивного классификатора «вес» выделяются два релевантных для субъекта концепта, объективированные словами *heavy* и *light*. Концепты отражают специфику среды, процесса деятельности, субъекта, объекта, мышления и речи таким образом, чтобы придать смысл весу.

© О. Г. Сторчак, 2014

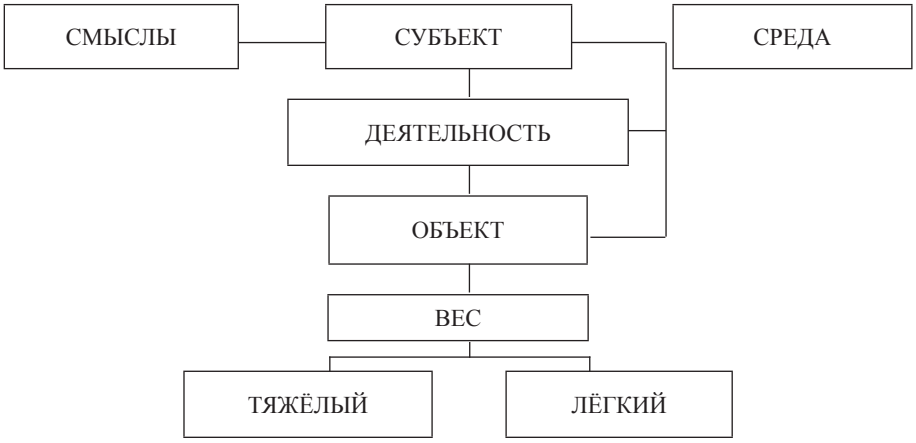

Рис. 1. Схема формирования концептов *HEAVY* **и** *LIGHT*

Количественный анализ семантических признаков лексем *heavy* и *light*, рассматриваемых на материале современного английского языка, позволяет классифицировать выявленные признаки как обязательные и факультативные (см. Табл.1). Обязательными для слов *heavy* и *light* являются такие семы как признак, оценка, образность и объектность, поскольку все значения содержат данные признаки [11].

К факультативным семантическим признакам относятся: атрибутивность; предикативность; классификация; оппозитивность; предметность; норма; психофизиологическое состояние «быть/ считать тяжёлым» или «быть/ считать лёгким»; качество; усилие; количество; соматика; вес; абстракция; связь между основаниями оценки объекта – объёмом и весом, размером и весом и под.

В плане содержания языковые единицы *heavy* и *light* представлены восемнадцатью семантическими признаками – четырьмя инвариантами и четырнадцатью вариантами с различной вероятностью реализации в англоязычном лингвокультурном пространстве.

Таблица 1
Семантические признаки слов ***heavy*** *(тяжёлый) и* ***light*** *(лёгкий) и их количественные показатели (по данным анализа ЛСВ)*

№ п/п	Семантические признаки	Кол-во семантических признаков в лексемах		Всего ЛСВ с данной семой
		heavy (49 ЛСВ)	light (39 ЛСВ)	
	признак	49	39	88
	оценка	49	39	88
	образность	49	39	88
	объектность	49	39	88
	атрибутивность	47	33	80
	предикативность	42	36	78
	классификация	39	25	64
	оппозитивность	31	32	63
	предметность	34	25	59
	норма	19	30	49
	состояние психофизиологическое	28	14	42
	качество	17	13	30
	усилие	17	12	29
	количество	19	9	28
	соматика	16	10	26
	вес	15	8	23
	абстракция	16	4	20
	связь между основаниями оценки объекта: объём и вес, размер и вес…	5	5	10

Следовательно, концептуальные структуры слов *heavy* и *light* представлены восемнадцатью концептами. Сохранение в единой концептуальной структуре компонентов разных уровней мыслительной деятельности возможно в силу их референциальной тождественности и закрепления за ними разных операций единого когнитивного процесса [6, с. 750]. Каждый концептуальный признак выполняет определённую функцию в глобальной архитектонике сознания.

Наличие в составе слов *heavy* и *light* концептов ПРИЗНАК и ОЦЕНКА позволяет отнести эти номинативные единицы к признаковой и оценочной лексике. Под признаком понимается то, что выражает природу объекта

(явления) [1, с. 409]. На основании перцептивных признаков осуществляется обобщение воспринимаемой информации в процессе познания.

Оценка входит в коннотативный компонент семантической структуры языковой единицы, репрезентирующей отношение носителя языка к обозначаемому по абсолютной шкале «хорошо – нейтрально – плохо» и относительной шкале «лучше – <…> – нейтрально – <…> – хуже» [9, с. 438–439]. В языках гораздо больше аффективных средств для передачи тяжелого и неприятного, чем легкого и радостного [2, с. 108], что подтверждается наличием большего количества ЛСВ слова *heavy* по отношению к слову *light*.

Сознание решает задачи концептуализации посредством создания образа, который привязывает понятие к чувственно воспринимаемой конкретности, наглядности мира и преобразует конкретные параметры ощущений в конкретно-обобщённую мыслительную форму [6, с. 753–754]. Критерии правильного употребления предикатов «тяжёлый» и «лёгкий» в значительной степени определяются невербальными представлениями человека о тяжёлом и лёгком, образом объекта.

Концептуальные признаки «оценка, образность, состояние, усилие, соматика» свидетельствуют не только о содержательном наполнении концепта, но и о процессуальном характере его формирования. Наличие концептуальных признаков «состояние», «усилие», «соматика» подтверждает тот факт, что суждения выносятся не об объектах как таковых, а о тех чувственных впечатлениях, которые они вызывают [4, с. 469-470]. Фактически, в фокусе находятся ощущения человека и его восприятие мира. Как отмечает С.А. Моисеева, «сема «восприятие» обнаруживается в этимонах большинства знаковых слов» [5]. Слова *heavy* и *light*, являясь «словами с семантикой сенсорных ощущений» (термин М. В. Никитина), сводят в единый концепт ощущения об объектах, полученные через разные каналы восприятия (зрительный, слуховой, осязательный, обонятельный и др.) и описывающие разные аспекты деятельности (физический, интеллектуальный, эмоциональный, духовный) [10]. Концепт вырастает из базисных сенсорных форм сознания и сохраняет их на высшем уровне понятийно-дискурсивного мышления как основание к пропозиционально-логическому компоненту концепта-понятия [6, с. 750].

Наличие концептуальных признаков «оценка, образность, состояние, качество, усилие, количество, абстракция» свидетельствует о возможности протекания метафоризации как семантического процесса. Метафорический потенциал номинативных единиц *heavy* и *light* прирастает за счёт сдвига прямого значения на основе сходства по субъективной оценке, субъективному образу, эмоциональной и соматической реакции, способности к абстрагированию. Механизм метафоры при этом видоизменяется: он не базируется на импликациях онтологического плана, а переключает онтологические признаки в область синестезических и эмотивно-оценочных коррелятов [6, с. 206–207]. Параметры объективного состояния «быть/ считать тяжёлым» или «быть/ считать лёгким», когда речь идёт о вещах, используются как параметры субъективного восприятия и оценочного переживания состояний и в тех случаях, когда речь идёт об абстрактных понятиях. Тропеические высказывания с *heavy* и *light*, сами являясь результатом переносов при помощи тропов, порождают иллюзию тождества двух состояний человека, проявляющихся в процессе оперирования конкретными (состояние 1) и абстрактными (состояние 2) объектами. Семантизация тропеических выражений с *heavy* и *light* по правилам непрямой номинации не порождает в сознании человека понимания того, что некое состояние 2 обозначено чужим именем состояния 1. Поскольку словосочетания с *heavy* и *light* закреплены узусом, то они осмысливаются как правильные, а состояние выступает как закон связи элементов системы.

Наличие концептуальных признаков «объектность, предметность, вес, связь между основаниями оценки объекта» демонстрирует, что слова *heavy* и *light* содержат физические характеристики в виде веса, формы и других оснований оценки. Наличие признаков «оппозитивность» и «норма» свидетельствует о фиксации словами *heavy* и *light* наиболее удалённых друг от друга релевантных для наблюдателя позиций. В лексике реализуется «когнитивный принцип релевантности» – человеческое познание стремится приспособиться к максимизации релевантности [14; 12, с. 136].

В когнитивном плане концептуальный признак «абстракция» позволяет выделить отдельное свойство «тяжёлый» или «лёгкий» и превратить его в самостоятельный объект. Как полагает М.В. Никитин, говоря о понятиях и значениях, человек, по существу, имеет дело с одним и тем же предметом – концептуальным уровнем обобщающих абстрагирующих единиц сознания [6, с. 89]. Наличие концептуального признака «абстракция» в словах *heavy* и *light* подразумевает протекание процесса абстрагирования от вещи. В результате образуется понятие об общем признаке вещей – о весе, длине, цвете, скорости, доброте и под. [6, с. 93].

Тяжёлый и лёгкий – это, по мысли М.В. Никитина, количественные признаки [6, с. 428]. Добавим, что тяжёлый и лёгкий – это и качественные признаки [11]. Например, в словосочетаниях *heavy soil (clayey), heavy people (uninteresting), light sleep (not deep, easily disturbed), light in the head, light conduct (frivolous; capricious)* словами «тяжёлый» или «лёгкий» выражается, в первую очередь, качество процесса, объекта, явления.

Таким образом, содержательный план концептов *HEAVY* и *LIGHT* представляет собой структурированную совокупность 18 концептуальных признаков: «оценка, образность, признак, объектность, предметность, классификация, норма, качество, усилие, количество, соматика, вес, абстракция, связь между основаниями оценки объекта, психофизиологическое состояние «считать тяжёлым/ лёгким», оппозитивность, атрибутивность и предикативность». Состояние, возникающее в процессе деятельности с объектами, признаки которых репрезентируются концептами *HEAVY* и *LIGHT* и имеют ключевые номинанты *heavy* и *light*, характеризуется наличием у субъекта многокомпонентной иерархической структуры, в которой концептуальные признаки отображают историю концепта и состояние индивида.

В перспективе целесообразно исследовать концептуальные структуры слов с семантикой сенсорных ощущений. Через «телесность семантики» проявляется синергетическое взаимодействие окружающей среды и познания.

Литература:

1. Большой психологический словарь / [ред. Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко]. – СПб. : прайм-ЕВРОЗНАК, 2005. – 672 с.
2. Кронгауз М. А. Семантика : учебник для студ. лингв. фак. высш. учеб. заведений / М. А. Кронгауз. – 2-е изд. – М. : Академия, 2005. – 352 с.
3. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М. : Факультет МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 212 с.
4. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с. – (Язык. Семиотика. Культура).
5. Моисеева С. А. Лексико-семантическая парадигма глаголов восприятия в новороманских языках / С. А. Моисеева // Каразінскі читання: Людина. Мова. Коммуникація : матеріали IX міжнар. наук. конф., Харків, 5 лютого 2010 р. – Харків, 2010. – С. 205–208. – Режим доступа к ст. : http://dspace.bsu.edu.ru.
6. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики : учебное пособие / М. В. Никитин. – 2-е изд. – СПб. : РГПУ имени А. И. Герцена, 2007. – 819 с.
7. Павилёнис Р. И. Проблема смысла: современный логико-философский анализ языка / Р. И. Павилёнис. – М. : Мысль, 1983. – 286 с.
8. Рудакова А. В. Объективация концепта БЫТ в лексико-фразеологической системе русского языка : дис. … канд. филол. наук : 10.02.01 / Рудакова Александра Владимировна. – Воронеж, 2003. – 213 с.
9. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
10. Сторчак О. Г. Концепты ТЯЖЁЛЫЙ и ЛЁГКИЙ в современном англоязычном дискурсе : дис. … канд. филол. наук : 10.02.04 / Сторчак Олег Григорьевич. – Харьков, 2011. – 221 с.
11. Сторчак О. Г. Когнитивные компоненты концептов HEAVY и LIGHT / О. Г. Сторчак // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог : Національний ун-т «Острозька академія». – 2013. – Вип. 38. – С. 127–130.
12. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / И. П. Сусов. – М. : «Восток–Запад», 2006. – 200 с.
13. Фрумкина Р. М. Когнитивная лингвистика или «психолингвистика наоборот» / Р. М. Фрумкина // Язык и речевая деятельность. – СПб., 1999. – С. 80–93.
14. Wilson D. Relevance Theory / Wilson Deirdre, Sperber Dan // Handbook of Pragmatics. – Oxford, 2004. – P. 249–290.

УДК 82.09 (71)

І. М. Тимейчук,
Національний університет «Острозька академія», м. Острог

ІМ'Я ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ІНШОСТІ У РОМАНІ-ДИСТОПІЇ «ОРИКС І КРЕЙК» М. ЕТВУД

У статті проаналізовано функціональне навантаження на імена персонажів роману-дистопії «Орикс і Крейк» (2003) М. Етвуд та показано, яким чином ім'я героя / героїні вказує на його/її статус як Іншого/Іншої у дистопійному суспільстві
Ключові слова: *дистопія, великий Інший, малий інший, метанаратив, малий наратив*

В статье проанализировано функциональную нагрузку на имена персонажей романа-дистопии «Орикс и Крейк» (2003) М. Этвуд и продемонстрировано каким образом имя героя / героини указывает на его / ее статус як Другого / Другой в дистопийном обществе.
Ключевые слова: *дистопия, большой Другой, малый другой, метанарративу, малый нарратив*

The article analyses names' function of the characters in Margaret Atwood's dystopian novel Oryx and Crake (2003) and demonstrates the way in which the name of the hero / heroine refers to his / her status of the Other in dystopian society.
Key words: *dystopia, the big Other, the little other, metanarrative, minor narrative*

У вересні 2013 р. провідна сучасна канадська письменниця, поетеса, критик та есеїст канадської літератури М. Етвуд завершила роботу над апокаліптичною трилогією, до якої увійшли романи-дистопії «Орикс і Крейк» (*Oryx and Crake*, 2003), «Рік Потопу» (*The Year of the Flood*, 2009) та «МеддАддам» (*MaddAddam*, 2013). Події творів є паралельними у часі; романи мають окремих головних персонажів, кожен з яких переповідає історію загибелі людства зі свого ракурсу.

Дистопійні проекти М. Етвуд є предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Оскільки, М. Етвуд у своїх творах поєднує риси соціально-психологічного, історичного, феміністичного, апокаліптичного роману і роману-дистопії, то науковці аналізують різні аспекти: феміністичний (Н. Банерджі, К. Браун, М. Ю. Воронцова, Р. Гупта, Т. Дінуччі, Ю. А. Жаданов, Ш. Іршад, Н. Макей, А. Малак, А. С. Моуда, Е. М. Паже, К. Р. Стімпсон, Ф. Толан, П. Л. Томас, С. Томк та ін.), постколоніальний (Г. Блекфорд, А. Вейс, К. Лабудова, А. Лафлен, Д. Кеттер, М. Коугестані, Н. Овчаренко, П. М. Редді, С. Томк та ін.), релігійний (Ф. Сторей, Дж. Сторей та ін.), екофеміністичний (Д. Бандьопадгай, Л. Романчук) та ін.

Мета нашої наукової розвідки розглянути функціональне навантаження на імена персонажів роману-дистопії «Орикс і Крейк» М. Етвуд та простежити, яким чином ім'я героя / героїні вказує на його/її статус як Іншого/Іншої у дистопійному суспільстві. Оскільки більшість персонажів роману «Орикс і Крейк» є спільними для творів трилогії, то для аналізу ми використовуємо їх сумарний образ, проте основну увагу зосереджуємо на тих аспектах, які першочергове змалювання мають у досліджуваному творі.

Теоретичною основою нашої розвідки є дискурс Іншого у постколоніальній критиці. Зокрема, ми опираємось на концепцію Е. Саїда («Орієнталізм», 1978), щодо імперіалістичного Заходу, який панує над колоніальним Сходом. В основі аналізу дискурс панівного та підпорядкованого, який філософ укладає у структуру постколоніальних бінарних опозицій: свій – чужий (інший), Захід – Схід (Орієнт), імперія – колонія, центр – маргінес. Відповідно, категорія Іншого за Е. Саїдом виступає як колонізоване, маргіналізоване, культурно та расово нижче [4].

Ми використовуємо теорію Ж. Лакана, у якій дискурс Іншого розгортається у двох площинах як співвідношення панівного / імперіалістичного великого Іншого та підпорядкованого / колонізованого малого іншого [1, с. 339].

Ми послуговуємося концепцією мовчання Е. Саїда («Культура й імперіалізм», 1993) в рамках якої, голос європейця / поневолювача / колонізатора є завжди домінантним, тобто голосом того, хто називає, в той час як підпорядкований інший, якого називають, не наділений власною думкою [5]. Відтак, розглядаємо поняття панівного Іншого як метанаративну категорію за Ж. Ф. Ліотаром («Ситуація постмодерну», 1974), яка виступає у ролі універсального та головного наративу. Відповідно категорію підпорядкованого іншого ми прирівнюємо до малого наративу, який у контексті кризи метанаративів [2, с. 16] деконструює бінарну опозицію «великий Інший – малий інший».

Події роману «Орикс і Крейк» відбуваються у дистопійному науково-зорієнтованому суспільстві, яке зазнає краху через антигуманну дію науковця Крейка. Крейк створює новий запрограмований біологічний вид – дітей Крейка та знищує людство, щоб дати планеті другий шанс. Вчений поширює вірус, який поступово вбиває всіх, включно з ним самим та його коханою дівчиною Орикс. Протагоністом роману, який переповідає події є вакцинований друг Крейка – Джиммі, якого шалений науковець навмисно залишає живим, щоб той доглянув за його лабораторними створіннями.

Роман «Орикс і Крейк» написано в рамках дистопійного шаблону М. Етвуд. Зокрема, письменниця у всіх своїх романах-дистопіях численно використовує історичні та біблійні імена, що свідчить про гіперрецептивність стилю письменниці та є інтертекстуальним елементом, який відображає ідейно-естетичну позицію авторки. Так, у творі «Орикс і Крейк» представники / представниці нового біовиду Дітей Крейка мають історичні імена: Імператриця Жозефіна, Мадам Кюрі, Авраам Лінкольн, Елеонора Рузвельт, Бенджамін Франклін, Наполеон, Симона де Бовуар та ін.

© І. М. Тимейчук, 2014

Імена у цьому випадку є антономазією, яку письменниця використовує у спробі переосмислити історію. Н. Макей зазначає, що імена відомих постатей – це «тягар історичного минулого», який Крейк поклав на плечі нових істот. Дослідниця вважає, що «ім'я впливає на подальшу долю людини» та що, послуговуючись таким інтертекстуальним елементом, М. Етвуд з іронією риторично запитує: «Можливо, новий Наполеон незабаром захоче підкорити собі світ?» [3]. Дослідниця К. Керскенс вказує на «пародійне ставлення» Крейка до історії людства як до відео гри [8, с. 438].

Ми вважаємо, що, по-перше, ім'я (власна назва) у випадку використання його як антономазії у творі М. Етвуд набуває значення загальної. Відповідно таким чином руйнується метанаратив, який ця власна назва представляє, що у свою чергу дає можливість письменниці на перший план творів вивести нові (малі) наративи. Таким чином, метанаратив Історія людства зазнає реконструкції на прикладі існування Дітей Крейка (новостворених Лінкольна, Рузвельта і. т.). З огляду на це, антономазійні образи у романі набувають ознак символу переходу від метанаративу до малого наративу.

По-друге, окрім інтертекстуальної функції історичні імена Дітей Крейка у романі «Орикс і Крейк» також вказують на підпорядковану роль нових істот. Адже, співставлення праобразів Дітей Крейка, які використовує письменниця, з роллю, яку їм відведено у романах-дистопіях, можна трактувати як різку іронію на те, що вони є лише іграшками у руках науковця Крейка. Персонаж Крейк глумливо обирає імена провідних історичних осіб аби продемонструвати свою першість та верховенство в плані творення історії. Крейк як той, хто називає, у цьому випадку виступає у ролі великого Іншого. Отже, у творах М. Етвуд антономазія імені як загальної назви також вказує на підпорядкований статус персонажа (носія імені). Відповідно створені письменницею антономазійні образи – це символ підконтрольного іншого у дистопійному суспільстві.

М. Етвуд неодноразово змінює імена персонажів в рамках своїх дистопій, зокрема у романі «Орикс і Крейк» ми простежуємо наступні трансформації: Гленн → Крейк, Джиммі → Сноумен, Барб Джоунс → Аманда Пейн та ін. Таким чином, імена допомагають читачеві встановити часові рамки, особливо коли спогади головних героїв переплітаються з реальністю. Проте, в основному письменниця використовує трансформацію імен, щоб продемонструвати кардинальні зміни, які відбулись у житті персонажів і які, власне, і призводять до появи нових імен або прізвиськ. М. Етвуд використовує ім'я як мотив поневолення та звільнення, тобто воно є вказівкою на зміну статусу: перехід від малого іншого до великого Іншого та навпаки.

У романі «Орикс і Крейк» подібну зміну найяскравіше продемонстровано на прикладі персонажа Гленна / Крейка. Пізніший образ цього героя повністю «знищив» попередній: «Гленн – є лише маскою, тому у спогадах Сноумена Крейк не буває Гленном, ніяких «Гленн, він же Крейк», «Гленн-Крейк», чи «Гленн, згодом відомий як Крейк» [6, с. 81]. Джиммі використовує ім'я «Гленн» у стосунку до науковця лише на стадії знайомства, коли думає, що вони зможуть стати «рівноправними» друзями. Зміна імені на Крейк у спогадах Джиммі засвідчує момент, коли протагоніст переходить у статус підпорядкованого, а Гленн у статус панівного. Кількісний аналіз частоти використання імен Гленн (9 разів) та Крейк (733) у романі «Орикс і Крейк» теж засвідчує повне витіснення первісного образу персонажа.

Обидва імені персонажа Крейка свідчать про унікальність його особистості. Гленн отримав своє ім'я на честь мертвого піаніста-генія, ім'я якого писали з двома 'нн'. Коли Джиммі зауважив, що це безглуздо, адже зазвичай ім'я Глен пишеться з однією 'н', то Крейк відповів, що «не все має сенс» [6, с. 81]. Винятковість імені «Крейк» простежується також на рівні лексичної алюзії. Червоношийний крейк – це зниклий вид австралійського птаха, «популяція якого ніколи, – сказав Крейк, – не була дуже численною» [6, с. 93]. Отож, взаємодія якісних ознак з кількісними показниками свідчить про питому вагу та значення цих ознак як таких, які вказують на остаточне встановлення статусу Крейка як обраного, унікального, великого Іншого.

Наступним прикладом зміни імені та відповідно зміни статусу є ім'я протагоніста Джиммі / Сноумен. Зменшено-пестливе ім'я Джиммі як похідне від імені Джеймс (James) вказує на несерйозне ставлення персонажів до головного героя та на те, що навіть у дорослому віці його сприймають за недосвідчену дитину, залежну від когось старшого.

Після пандемії, коли Джиммі думає, що крім нього ніхто не врятувався, він починає йменувати себе Сноуменом (Сноумен – транслітерація з англійської, у перекладі – Снігова людина). Головний герой пояснює, що він – «Снігова людина, яка існує і не існує, мерехтить на грані бурі занепаду, мавподібна людина, людиноподібна мавпа, потайний, невловимий, відомий лише з чуток і перевернутим слідам» [6, с. 8]. У цьому випадку, ім'я вказує на процес гібридизації персонажа, який не співвідносить себе ні з людством, яке вимерло, ні з новим біовидом, який вижив.

Вибір Джиммі свідчить, що він почувається чужаком та одинаком у постапокаліптичному світі, і що рано чи пізно він стане жертвою чи то Дітей Крейка, чи то ген модифікованих тварин, чи то людей, які могли десь вижити: «Ходили чутки, що гірські племена полювали на снігових людей і при найменшій можливості їх вбивали. Говорили, що ці племена варили снігових людей, жарили їх, влаштовували бенкети, які канібалізм робив особливого цікавими» [6, с. 8]. Близькою до нашої є позиція Р. Пірес де Соуза, яка вважає, що ім'я Сноумен / Снігова людина – накладає міфологічний шаблон Єті – як істоти-легенди, існування якої не є доведеним, – та символізує, що персонаж є «стороннім (прим. перекл. аутсайдером), який не відповідає новому навколишньому середовищу». По-друге, дослідниця зазначає, що прізвисько Сноумен, як похідне від іменника «сніг» (snow), іронічно віддзеркалює явище природи, яке більше не існує в умовах глобального потепління. По-третє, як продовження метафори «снігу», прізвисько свідчить про невідповідність та недоречність білого, як кольору шкіри, у порівнянні з новоствореними різнокольоровими істотами Крейківцями, адже серед них Сноумен «є не лише останнім представником людської раси, але й останньою людиною білої раси». Крім

того, нове ім'я виконує функцію заперечення та є спробою стерти минуле, «щоб хоч якось існувати у теперішньому» [9, с. 194]. Ім'я вказує на відмирання метанаративу Людство.

Ми розглядаємо нове ім'я Джиммі не лише з позиції семантики та символіки, але й через призму психоаналізу амбівалентних стосунків між персонажем Джиммі / Сноуменом та Гленном / Крейком. Ми вважаємо, що ім'я, яке обирає собі Джиммі засвідчує про його спробу повстати проти волі Крейка, адже протагоніст, коли йменує себе Сноуменом, порушує одне з основних правил божевільного та владного науковця: «не можна обирати ім'я, яке не має фізичного еквіваленту – чи то скелету, чи опудала. Ніяких єдинорогів, грифонів, мантікор і василісків. Але правила більше не діють, і Сноумен з насолодою, хоча й гіркою, взяв собі таке сумнівне ім'я» [6, с. 8]. Відтак, зміну імені Джиммі – Сноумен можна тлумачити як спробу повстати проти правил Крейка і позбутись статусу малого іншого та статусу жертви.

Зміна імені – це основний перелом у свідомості протагоніста: адже, таким чином Джиммі робить спробу скинути з себе нав'язаний йому шаблон підпорядкованого та усіляко противиться долі, яку обрав для нього Крейк. Проте безлюдне середовище та привиди минулого настільки гнітять головного героя, що згодом він втрачає бажання протистояти своїм внутрішнім страхам та повертається до підпорядкованої позиції. Снігова людина як біологічний вид з минулого – це остання стадія колонізації Джиммі. Зміна імені свідчить про перехід персонажа від першої, несвідомої позиції жертви до другої позиції жертви (М. Етвуд), коли він усвідомлює власний підневільний статус, але тлумачить його як волю Крейка. Сноумен є ще більш підпорядкованим, ніж Джиммі, адже він переконаний у неминучості своєї долі; а це ще раз засвідчує його роль як малого Іншого у стосунку до Крейка. Образ Сноумена – це образ вже повністю підкореного індивіда.

У романах-дистопіях «Орикс і Крейк» та «Рік Потопу» імена батьків Джиммі та Гленна або невідомі (батько Джиммі та батько Гленна), або їх використання зведено до мінімуму (ім'я матері Джиммі – Шерон, у романі звучить лише двічі). Усі безіменні персонажі виступають у ролі типових безликих підневільних жителів дистопійної реальності, чиї сім'ї зруйнувала дистопійна система.

Описи зовнішності персонажів також зведено до мінімуму, що ще раз підкреслює стилізацію безликості. Проте, подекуди героїв виділяє певна риса, яка стилістично використовується замість імені у вигляді синекдохи. Наприклад, усе, що відомо про зовнішність матері Джиммі, то це, що «вона була стрункою та блакитноокою» [7, с. 248]. М. Етвуд наголошує на кольорі очей як особливій рисі цього персонажа в обох романах та використовує опис замість імені. Зокрема, у романі «Орикс і Крейк» у спогадах протагоніста можна прослідкувати розгорнуту метафору: «дивлячись прямісінько на нього, її очі блакитніші за блакить» [6, с. 36] або «потім вона поглянула на Джиммі тим блакитним, ображеним на нього поглядом, який був йому таким відомим» [6, с. 79]. Після втечі, саме колір очей виділяє Шерон з-поміж інших протестуючих: «На якусь секунду бандана зісковзнула і Джиммі чітко її побачив – її нахмурені брови, її щирі блакитні очі, її чіткі вуста» [6, с. 212]. Крейк теж відзначає унікальність риси матері Джиммі: «Я одразу її помітив, ті блакитні очі. Це була або вона, або її клон» [6, с. 214]. Саме по очах Джиммі на відео про страту впізнає у жінці-зрадниці свою матір: «блакитноокий погляд, прямий, зухвалий, терплячий, поранений. Але ніяких сліз» [6, с. 303].

М. Етвуд також наголошує на прізвиську героїні, яке вона отримує, коли йде у підпілля. Перед тим як втекти з Компаунду матір Джиммі, аби приховати свою крадіжку даних, розгромлює комп'ютер чоловіка за допомогою молотка. Згодом, вона потрапляє до підпільного релігійного угрупування Божих Садівників, де її кодове ім'я – Молотголова (Hammerhead). Зміна пасивного імені Шерон на активне прізвисько є доказом, що жінка позбувається статусу малого іншого та робить спробу не просто вирватись з дистопійного середовища, але й протистояти йому та знищити його. Відтак, зміна імені засвідчує перехід від малого іншого до великого Іншого.

Аналогічно М. Етвуд використовує зміну імені як свідчення переходу від підпорядкованої до панівної позиції на прикладі персонажів Орикс та Аманди Пейн. Образи цих двох жіночих персонажів у романах-дистопіях «Орикс і Крейк» та «Рік Потопу» є дзеркальним: вони відображають та взаємодоповнюють один одного.

Перш за все, Орикс – це псевдонім-прізвисько героїні, адже справжнє ім'я дівчини читачу знову ж таки невідоме. Відсутність імені вказує на відмову жінки від попереднього життя, у якому вона була залежною секс-рабинею. Коли героїня починає працювати з Крейком над його проектом Парадис, то обирає собі нове ім'я – Орикс, як похідне від назви вимерлої (за романами) африканської антилопи. Нове ім'я метафорично вказує на неможливість піймати героїню, адже невловима жінка залишається байдужою до почуттів Крейка та сприймає сексуальні зносини з ним виключно як роботу: «У будь-якому випадку, Крейк мій бос. А ти [Джиммі] для задоволення» [6, с. 368]. Під час роботи над проектом Парадис та після знайомства з Орикс у свідомості персонажа Крейка відбувається перелом, і він більше не почуває тієї влади, що раніше. Адже, Орикс – жінка, у «якої було більше щупалець, ніж у восьминога» [7, с. 306], перевертає опозицію «колонізатор-колонізоване» на свою користь, і Крейк стає їй абсолютно підвладний і поводиться так, ніби вона «перша, остання та єдина дівчина на планеті» [7, с. 306]. Попри запевняння Орикс, що вона любить Джиимі, складається враження, що він, як і Крейк, є радше іграшкою у її руках. Отримання імені «Орикс» свідчить, що героїня перейшла зі статусу безіменної жертви до статусу креативної не-жертви та поволі стає хижачкою.

Персонаж Аманда Пейн – це «митець абстрактного мистецтва, довговолоса брюнетка» [6, с. 283], з якою певний час зустрічається та мешкає Джиммі у романі «Орикс і Крейк»; а також – найкраща подруга героїні Рен, з якою вони разом жили у спільноті Божих Садівників у романі «Рік Потопу».

Персонажа Джиммі у Аманді приваблює той факт, що її ім'я як і решта фактів з її життя є вигадкою. У минулому дівчину звали Барб Джонс. По-перше, ім'я Барб алюзійно асоціюється із улюбленою лялькою усіх дітей світу – Барбі та викликає образ ідеальної красуні. По-друге, ім'я відображає характер героїні, адже «barb» в перекладі з англійської означає шип, колючка, шпилька. Зміна імені у випадку Аманди, як і у випадку матері Джиммі, є вимушеним заходом, щоб втекти від дистопійного уряду: «Вона змінила своє ім'я, тому що

не хотіла, щоб її знову зачинили на футбольному стадіоні для біженців, яких відправляли на усілякі роботи». Проте, згодом Аманда вже не сприймає свого справжнього імені: «Це було ім'я, характерне для білої шушвалі. Барб Джоунс, – сказала Аманда. – Воно мене ідентифікувало. Але тепер мене ніщо не ідентифікує. Тому я невидима» [7, с. 85].

Ім'я Аманда в офіційному списку опублікованого Міністерством соціального захисту США є один з найбільш уживаних імен за останні 100 років [10]. Як нам видається, такий вибір письменниці не є випадковим, оскільки з таким ім'ям героїні легко злитись з великою кількістю інших Аманд. Слід зауважити, що часто вживаним є ім'я Джиммі, яке посідає перше місце за частотою використання за останні 100 років (період 1912-2011) [10]. Частота використання цих імен засвідчує, що їх носіями можуть бути пересічні особистості, які нічим не вирізняються з-поміж решти. Отже, таким чином письменниця вкотре наголошує, що доля персонажів є близькою будь-якому читачу.

Під час аналізу імені Аманда Пейн не можна не помітити звуковий символізм, який використовує М. Етвуд. Прізвище героїні – Пейн (Payne) – співзвучне з англійським словом «pain», яке перекладається як «біль». Прізвище є вказує на іронічне ставлення героїні до власного статусу жертви у минулому, яке було наповнене болем.

Образ Аманди Пейн у романах «Орикс і Крейк» – це сформований дистопійною реальністю персонаж, який виробив власну непідпорядковану, незалежну Іншість в умовах постійного виживання. Спробу Аманди, змінивши ім'я, «знову винайти себе», оскільки справжню Барб «знищила її жорстока, нудотно-солодка сімейка білих потолочей суспільства» [6, с. 283], можна розцінювати як намагання створити Іншу особистість – витривалішу та жорсткішу, яка б краще пристосувалась б до умов виживання. Нове ім'я це спроба позбутись минулого, у якому вона була слабкою, та відобразити шрами, які він нього залишились.

Отже, питомими рисами шаблону роману-дистопії М. Етвуд є наступні ознаки: по-перше, описи зовнішності персонажів зведено до мінімуму; по-друге, персонажі або безіменні, або є носіями прізвиськ, мають типові, часто вживані імена, а також релігійні або історичні імена. Відповідно, імена персонажів у романі-дистопії є частиною ідеологічного задуму М. Етвуд та виконують кілька функцій, зокрема встановлюють інтертекстуальний зв'язок з літературними, історичними та релігійними площинами, а також вказують на позицію персонажа у стосунку до Іншого, тобто або маскують, або викривають підпорядковану (малий інший) та панівну позицію (великий Інший) героя у романі.

Література:

1. Лакан Ж. Семинары. Книга 2: «Я» в теории Фрейда и в технике психоанализа (1954/1955) [Электронный ресурс] / Ж. Лакан // Пер с фр. А. Черноглазова. – М. : Гнозис / Логос, 1999. – 520 с. – Режим доступа : http://yanko.lib.ru/books/psycho/lacan-seminaire-2.htm

2. Ліотар Ж. Ф. Ситуація постмодерну [Текст] / Ж. Ф. Ліотар // Пер. з. англ. Ю. Джулая // Філос. і соціол. думка. – 1995. – № 5–6. – С. 15–38.

3. Макей Н. »Дзівосны новы свет» у рамане Маргарэт Этвуд «Орыкс і Карасцель» [Электронный ресурс] / Н. Макей // Міфалогія – фальклор – літаратура: праблемы паэтыкі: зб. навук. прац / склад. Т. І. Шамякіна; пад агул. рэд. В. П. Рагойшы. – Мінск : Выд. цэнтр БДУ, 2007. – Вып. 5. – С. 70–76. – Режим доступа : http://elib.bsu.by/handle/123456789/26668

4. Саид Э. В. Ориентализм. Западные концепции Востока / Пер. с англ. А. В. Говорунова. [Текст] / Саид Э. В. – СПб. : Русский Міръ, 2006. – 640 с.

5. Саїд Е. В. Культура й імперіялізм. [Текст] / Е. В. Саїд. – К. : Критика, 2007. – 608 с.

6. Atwood M. Oryx and Crake [Text] / M. Atwood. – Great Britain: Virago Press, 2004. – 436 p.

7. Atwood M. The Year of the Flood [Text] / M. Atwood. – London, Berlin and New York : Bloomsbury Publishing, 2009. – 434 p.

8. Kerskens, C. Escaping the Labyrinth of Deception: A Postcolonial Approach to Margaret Atwood's Novels [Text] / C. Kerskens // Volume I. – Canada : Annee Academique, 2006-2007. – 524 p.

9. Pires de Souza R. Snowman and Dr. Manhattan: Wandering as a Mataphor of Existence [Text] / R. Pires de Souza // Estação Literária / Londrina, dez. 2011. – Volume 10A. – P. 190–206.

10. Top Names Over the Last 100 Years [Electronic resourse] // USA Official Social Security Website. – Access mode : http://www.ssa.gov/OACT/babynames/decades/century.html

УДК 811.161.2: 811.112.2

М. Р. Ткачівська,
Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ

ЛАЙЛИВІ СЛОВА НА ПОЗНАЧЕННЯ РОЗПУСНОЇ ЖІНКИ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД НА НІМЕЦЬКУ МОВУ

Статтю присвячено проблемі перекладу лайливої лексики на позначення розпусної жінки. Розглядаються синонімічні ряди досліджуваної проблематики та аналізується їх відповідність в українській та німецькій мовах. Стаття ілюструється прикладами із творів постмодерної літератури.
***Ключові слова**: нецензурні слова, синонімічний ряд, лайлива та обсценна лексика, переклад, відтворення.*

Статью «Бранные слова на обозначение женщины легкого поведения и их перевод на немецкий язык» посвящено проблеме пейоративной лексики. Рассматриваются синонимические ряды на обозначение женщины легкого поведения, и проводится анализ их соответствия в двух языках. Статья иллюстрирована примерами из литературы постмодерна.
***Ключевые слова**: нецензурные слова, синонимический ряд, бранная и обсценная лексика, перевод, воспроизведение.*

Maria Tkachivska. «Abusive vocabulary denominating rakish women and its translation into German». The article deals with the problem of the abusive vocabulary denominating rakish women and with its translation from Ukrainian into German. It studies the synonymic rows within the framework of the researched problems and analyses their correspondence in both languages. The article is provided with the examples from the postmodern literature.
***Key words:** obscene words, synonymic row, abusive and libelous vocabulary, translation, reproduction.*

Мова є дзеркалом внутрішнього світу людини. Одні мовці демонструють його проекцію відразу, інші ж публічно афішують тільки те, що можуть собі дозволити. Та нерідко навіть і в останніх мова змінюється від несподіваного пориву емоцій та експресії. Чи не проглядається у цьому парадокс, що іноді доведена до лиску літературна мова слугує швидше як матеріал для «експонування», ніж як мова повсякденного користування? Чи варто змінювати цей літературний еталон, який закріпився у кожній мові як взірцевий? Яке ж місце займають на сьогоднішній день на сторінках постмодерних творів позалітературні мовні елементи? Як і в читачів так і в письменників до них далеко неоднозначне ставлення.

Останнім часом вже нікого не здивуєш сторінками сучасної літератури, переповненими обсценною лексикою та лайливими словами. О. Забужко, С. Жадан, Л. Подерев'янський, Ю. Андрухович, І. Карпа, В. Іздрик та багато інших розкріпачують своїх героїв за допомогою відкритої експресії та досі табуйованих для літератури слів. Як зазначає Лесь Подерев'янський, «… лайка – страшна зброя. Нею треба вміти володіти. Не має значення, хто тримає зброю – жінка чи чоловік, Нікіта чи Клінт Іствуд, головне, щоб вони вміли це робити» [8]. Порівняння лайки зі зброєю знаходимо і в В. Мокієнка та Т. Нікітіної [1]. Такі уподібнення засвідчують потребу і значення вербальної агресії, що є частиною мовленнєвого акту як у повсякденні, так і в постмодерній літературі. Якщо у громадських місцях табуйованою лексикою послуговуються далеко не «кожні вуста», то винесена на широкий загал література демонструє за допомогою табуйованих лексем психологічний стан героя, його емоційність, рівень спілкування і, зрештою, нерідко його правдиве обличчя. Якщо уникати в літературі таких слів, «… результатом буде лише «кастрована» література, яка описуватиме утопію, а не реальність і, якщо такою утопічністю страждатиме вся література, цензурована в примусовому порядку або з власних переконань авторів, то до неї просто пропаде читацький інтерес. З іншого боку, якщо більшість письменників старанно уникатиме табуїзованої лексики, то це лише підсилить нездоровий інтерес до неї у певного кола читачів, тобто сприятиме популяризації тих нечисленних творів, де заборона порушуватиметься» [16]. Тому «українська література зараз повинна пройти той шлях, який пройшли кілька десятиліть тому перші британські зразки художньої прози з використанням обсценізмів» [10, с. 156].

Дослідженню «табуйованої» лексики присвятили свої праці такі українські та зарубіжні дослідники як В. Мокієнко, Т. Нікітіна, В. Хімік, Б. Успенський, В. Биков, В. Жельвіс, Л. Ставицька, О. Гаврилів, О. Голод, Л. Білоконенко, А. Даниленко, Л. Клепуц, О. Кульчицька, Л. Ростомова, А. Скорофатова, Л. Широкорадюк, В. Демецька, О. Федорченко та багато інших.

Метою нашої статті є дослідження лайливих слів на позначення розпусної жінки та їх переклад. До основних завдань належить окреслення синонімічного ряду лайливих слів із семою «розпусна жінка» та аналіз їх відтворення німецькою мовою.

«Як відомо, система загальнонародної мови охоплює як літературну мову, так і позалітературні мовні елементи – просторіччя, діалекти, жаргони, які різною мірою взаємодіють із літературною мовою […]. До позалітературних мовних елементів належить і так звана обсценна лексика (від лат. *obscene* – непристойний, розпусний, аморальний) – один із сегментів лайливої лексики, до складу якого входять грубі слова» [18, с.249]. Як зазначає О.Гаврилів, «лайливі слова (більш чи менш вульґарні) присутні в кожній мові і поряд із діалектами, сленгом, жарґоном – ознака кожної розвиненої мови» [2, с. 25].

Поняття лайлива та обсценна лексика нерідко підмінюють одне одним, не зважаючи на існуючу різницю між ними: «лайка включає в себе й такі лексеми, на які суспільна мораль не наклала табу щодо їх уживання

[1] Лихослів'я – це «словесна зброя, як ми знаємо, здатна поражати ціль далеко ефективніше від інших засобів масового ураження» [14, с. 10].

© М. Р. Ткачівська, 2014

[18, с. 25]. Поруч з тим, «обсценізми – це окремий пласт особливо грубих слів, які одночасно є і ненормативними, і нецензурними, і вульгарними, і лайливими, тому суспільство накладає заборону на їх використання в системі літературної мови» [18, с. 250]. Як стверджує В.Мокієнко, «квота табуізованості обсценної лексики і фразеології більш висока, ніж у лайливої лексики та фразеології, хоча основне, що їх робить нерозривно зв'язаними, – емоційно-експресивана реакція на несподівані і неприємні події, слова, дії і т.п.» [12, с. 14].

Переклад лайливої та обсценної лексики є одним із непростих завдань для перекладача. Здавалося б, *чому* така «неделікатна» лексика потребує при перекладі особливої делікатності. «Перекладати ненормативну лексику буквально чи ні – справа естетичного смаку та вподобань саме перекладача» [3, с. 242]. Це стосується не тільки перекладу художньої літератури, але й публіцистики, текстів ЗМІ, телевізійних передач, фільмів тощо. Так, В.Демецька та О.Федорченко при аналізі перекладу кінотекстів наводять приклад «скандально відомого перекладача» як «культової фігури сучасності» Д. Пучкова (псевдонім Гоблін) і його фразу «Не варто перекладачеві вдавати із себе цензора» [3, с. 242]. Якщо у фільмі, який транслюється на широкий загал, ще «якось навіть і можна» припустити думку «варто-чи-не-варто», то в художній літературі, на нашу думку, перебирати на себе роль правосудді аж ніяк не належить до перекладацьких пріоритетів.

Одним із важливих аспектів при перекладі є відтворення експресії. «Співвідношення експресії іншомовної та української/російської лексики є сьогодні достатньо складним питанням з огляду на проблеми перекладу сучасної іншомовної художньої літератури, кіно та ін. Найчастіше, не відчуваючи подібну розбіжність ступенів експресії, перекладачі дещо пом'якшують ненормативну лексику при перекладі» [3, с. 242]. Це залежить не тільки від волі перекладача, але й, у першу чергу, від ментальності нації та її інвективної культури. Важко уявити собі німця, який міг би лаятися російською чи арабською лайкою. Це найчастіше пов'язано із національними особливостями нецензурної лексики[2].

Для позначення жінки легкої поведінки (повії), українська мова налічує чимало лексичних одиниць, зафіксованих у лексико-графічних джерелах: розпу́сниця, розпу́тниця, безпу́тниця, пові́йниця, гріхово́дниця, куртиза́нка тощо. Поруч з тим існує ряд іменників, які сприймаються як цілеспрямована образа і кодифікуються як лайливі слова: мандрьо́ха, па́плюга, хльо́рка, потіпа́ха, шлю́ха, шльо́ндра та ін.

Лексичні одиниці на позначення розпусної жінки складають чималі синонімічні ряди у багатьох мовах. Наприклад, англійська (*prostitute; streetwalker; slattern, strumpet; tart; wench; female prostitute, game , harlot, night-walker, whore*), російська (*проститутка, публичная женщина, гулящая, уличная [девка], шлюха*), іспанська (*prostituta , ramera ; guaricha*), італійська (*prostituta; puttana ; donna di vita ; battona*).

Для дослідження лексичних одиниць на позначення розпусної жінки, ми вибрали десять найбільш вживаних іменників та їх переклад: 1) *курва* – die Hure, die Schlampe, die Dirne, die Sau (Наприклад, укр..: «Стара курва в муках конає» – нім.: «Die alte Sau mußte elendlich verrecken» (Ю.Андрухович, «Московіада»); 2) *лахудра* – die Schlampe (наприклад, лахудра з газети – die Zeitungsschlampe (Ю.Андрухович, «Перверзія); лахундри з райцентру – Schlampen aus der Kreisstadt (Ю.Андрухович, «Дванадцять обручів»); 3) *повія* – die Nutte, die Hure; 4) *профура* – die Slampe; 5) *прошмандівка* – die Schlampe; 6) *сикса* – die Schickse; 7) *сука* – die Hure; сучки – Schlampen; 8) *хвойда* – die Hure, die Schlampe; 9) *шлюха* – die Schlampe; 10) *шльондра* – die Nutte, die Hure, die Schickse; шльондри – Huri.

Не зважаючи на широкий синонімічний ряд лайливих слів на позначення розпусної жінки в українській мові, низка українських лексикографічних джерел уникає прилучення їх до основного словникового корпусу. Наприклад, Універсальний словник української лексики (2009) посилається тільки на нейтральну лексему *повія* із єдиним синонімом *проститутка* [20, с. 377]. Такі лексеми як *курва, сука, шльондра, шлюха, лахудра, хвойда* цілком відсутні. Практичний словник синонімів української мови М. Зубкова (2008) не подає жодного позначення розпусної жінки, в тому числі лексеми *повія*.

Найбільш повним є досліджуваний нами лексичний матеріал, що входить до Великого тлумачного словника сучасної української мови (2005). У словникових статтях лексема *повія* трактується як жінка, яка займається проституцією, проститутка [1, с. 999]. Семантично і стилістично близькими до неї є *проститутка* – 1) жінка, яка замається проституцією, проститутка; 2) перен., розм. продажна, безпринципна, безчесна людина [1, с. 1170] та *курва* – розм. гуляща жінка, повія [1, с. 598]. Широко представлена у словнику низка лайливих слів, які відповідно до свого семантичного наповнення можуть бути взаємозамінними: *шльондра* – 1) неохайна жінка; 2) лайл. повія, шлюха [1, с. 1625], *шлюха* – жінка легкої поведінки, гуляща жінка, розпутниця, повія. [1, с. 1625], *лярва* – зневажл. гуляща жінка, шльондра, курва, [1, с. 632], *лахудра* – жарг. жінка легкої поведінки, шльондра [1, с. 608]. Відповідно до семантичного нюансування, немає чітко вираженої семи «розпусна жінка» у лексемі хвойда: *хвойда* – зневажл. неохайна, нечепурна людина, нечепура, уживається як лайливе слово [1, с. 1558].

[2] «Найбільше лаються […] араби, росіяни, греки, італійці, іспанці і баварці. Однак в цілому американські і європейські лайки для маледиктолога є убогими, стереотипними і нудними. В США здебільшого чути «fuck» і «shit», в Німеччині – «Scheiße». Але щоб почути справді оригінальні прокльони, треба – на думку Амана – податися до Африки, Азії, Австралії або Океанії. В Таїланді, наприклад, можна почути : «говорити з тобою – як бегемотові грати на скрипці». В Західній Африці виражають антипатію словами: «смердиш, як в білого з-під пахви» або «твоє обличчя зморщене як дупа в слона». В Саудівській Аравії: «твоя мати вигодувана верблюжою сечею» […]. В Єгипті: «ти сучий сину» […] або «ти дочка 50 псів». В Карої погрозами можна навіть заробити на хліб. Жінок, що мають добрий голос і особливо барвисту лексику, деколи наймають люди, що хочуть переказати іншим, що вони про них думають. […]Все ж найбільш вигадливими є єврейські прокльони, запозичені з багатьох різних культур. Наприклад: «щоб ти втратив всі зуби, окрім одного, для того, щоб він тебе болів» або «щоб ти одержав у спадок три кораблі, наповнені золотом – і щоб всього цього багатства не вистачило для плати твоїм лікарям» [21].

Загальний корпус найбільш уживаних німецьких відповідників із семою «розпусна жінка» у досліджуваній нами німецькомовних перекладах творів Ю. Андруховича складають наступні лексичні одиниці: *Hure, Schlampe, Dirne, Sau, Nutte, Schickse* (6 позначень), які відповідають українським *курва, лахудра, повія, прошмандівка, профура, сикса, сука, хвойда, шлюха, шльондра* (10 позначень). З них лексемі *die Schlampe* відповідають сім позначень: *шлюха, хвойда, сука, прошмандівка, профура, лахудра, курва,* а лексемі *die Hure – курва, повія, сука, хвойда, шльондра* (5 позначень).

У «Словнику лайливих слів» (2005) О.Гаврилів знаходимо наступні українські відповідники: *die Schlampe* – 1) нехлюя; 2) шлюха [2, с. 85]; *die Schickse* – сикса, шикса (універсальне: дівчина, жінка) [2, с. 84]; *die Hure* – курва [2, с. 60]; *die Dirne* – лярва [2, с. 47]; *die Nutte* – шльондра [2, с. 76]; *die Sau* – льоха [2, с. 82]. Словник «Українська мова без табу» такі лексеми як «сикса» та «шикса» не фіксує. Лексема «прошмандівка» зафіксована у словнику як «прошмандовка». Лексема «*лярва*» фіксує два значення: 1) розпусна жінка, повія; презирл, лайл.) 2) (жарг.) жінка, дівчина; *шлюха* – жінка легкої поведінки, розпусниця, рідко – повія, презирл., лайл. [17, с. 412]; *шльондра* – те ж саме, що *шлюха* (презирл., лайл). [17, с. 412]; *курва* – 1.Повія, 2. Жінка легкої поведінки, розпусниця (зневажл., лайл.) [17, с. 220]; *сука* – жінка легкої поведінки, повія; *хвойда* – жінка легкої поведінки; повія [17, с. 383], зневажл, лал.; *профура* – легкодоступна жінка, низькопробна повія [17, с. 317], (жарг.презирливо); *прошмандовка* – 1) повія, яка опустилася, втратила колишню привабливість, красу; 2) жінка легкої поведінки (презирливо, лайливо) [17, с. 318]; *повія* – 1) жінка, яка займається проституцією, проститутка; 2) жінка легкої поведінки, розпусниця; 3) лайл. мерзотна, ненадійна, продажна людина. Серед поданих лексем такі як *лярва, шлюха, шльондра, курва, хвойда, повія* є носіями семи *«розпусна жінка», «розпутниця»,* а такі лексеми як *профура, прошмандовка* містять сему «*низькопробна повія*», «*повія, яка опустилася*».

Досліджуючи семантичну структуру лайливих лексичних одиниць на позначення розпусної жінки та їх переклад, приходимо до висновку, що більшість лексем можуть бути взаємозамінними, оскільки вони є носіями спільних сем, що полегшує роботу перекладача. У деяких випадках проглядається не тільки перекладацька завбачливість, але й володіння нюансами мови. Наприклад, лексема *хвойда* («неохайна жінка», нехлюя, задрипанка) відповідає німецькій лексемі *Schlampe* (неохайна жінка) і має дещо інше семантичне нюансування ніж лексема *Hure* (*повія*). Поруч з тим, лексема *курва* сягає етимологічними глибинами лексеми *Hure*. Порівняймо:

«*курва* – «розпусниця», скурвай – «син розпусної жінки», утворене від kurъ «півень» з початковим значенням «курка», пізніше «розпусниця», спроба вважати псл. *kurva результатом скорочення псл. *kuropъtъva «куріпка», як і виведення від […] двн. huora (> нвн.Hure) «розпусниця» [5, с. 151–152].

Дослідження підтверджує, що розглянуті нами лексеми належать до одного синонімічного ряду. Це уможливлює їх перманентну можливість взаємозаміни для оживлення тексту й уникання повторів. При цьому не завжди може братися до уваги інтенсивність ознаки (*хвойда – Hure*) та стилістичне забарвлення. Наприклад, лексема *прошмандовка*, *профура та шлюха* позначені у словнику як «презирливі», що посилює інтенсивність негативної ознаки характеристики жінки, хоча вони у перекладі відтворені, як і інші лексеми цього ж синонімічного ряду (*хвойда, сука, курва)* лексемі *die Schlampe.* Результати дослідження фіксують відповідність обох синонімічних рядів лайливих слів як у німецькій так і в українській мові при кількісно ширшому ряді лексичних одиниць в українській мові (10:6), про що вже зазначалося вище.

При наявності ряду субстантивів із негативною конотацією для характеристики особи жіночої статі, перекладач відтворює текст за допомогою німецьких відповідників, зберігаючи негативний малюнок героїні роману. Наприклад, укр..: «*хвойдою, відьмою, старезною гачкодзьобою курвою*» – нім.: «*Schlampe, Hexe, eine greisenhafte hakennasige Hure*» (Ю.Андрухович, «Дванадцять обручів).

Отже, як демонструє наше дослідження, лайливі слова на позначення ознаки «розпусна жінка» мають в українській та німецькій мовах подібні синонімічні ряди, одиниці яких можуть при перекладі взаємно замінювати інші. Це свідчить не тільки про наявність лексичних відповідників в обох мовах, але й про мовну і культурну наближеність народів, які є носіями цих мов.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) // Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

2. Гаврилів О. Німецько-український словник лайливих слів / Укладач О. Гаврилів. – Львів : Апріорі, 2005. – 144 с.

3. Демецька В., Федорченко О. До проблеми перекладу кінотекстів // В. Демецька В. Науковий вісник Херсонського державного університету. Лінгвістика. Випуск Х. – С. 242–245. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvkhdu/2010X/51.pdf.

4. Етимологічний словник української мови: в 7 т. /. АН УРСР. І-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Том третій // Редкол. О. С. Мельничук (гол.ред.) та ін. – Київ : Наукова думка. – 1983. Т. 3: Кора-М / Укл.: Р. В. Болдирєв та ін. – 1989. – 552 с.

5. Етимологічний словник української мови: У 7 т. // Редкол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. – Київ : Наукова думка. – 1983. Т. 5: Кора-М / Укл.: Р. В. Болдирєв та ін. – 2006. – 704 с.

6. Жельвис В. И. После брани. Сквернословие как социальная проблемма в языках и культурах мира // В. И. Жельвис. – М. : Научно-издательский центр «Ладомир», 2001. – 352 с.

7. Жельвис В. И. Слово и дело: юридический аспект сквернословия // В. И. Жельвис. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.philology.ru/linguistics2/zhelvis-00.htm

8. Зьобро О. Лесь ПОДЕРВ'ЯНСЬКИЙ. Лайка – страшна зброя. Нею треба вміти володіти // О. Зьобро. Високий замок. 09.11.2012 210 (4834). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.wz.lviv.ua/articles/111369

9. Зубков М. Практичний словник синонімів української мови // М. Зубков. – Харків : Весна, 2008. – 720 с.

10. Клепуц Л. Естетика художнього слова та соціокультурні табу / Л.Клепуц // Вісник Львівського у-ту, Серія: філол. – Вип. 46, Ч. 1. – 2009. – С. 155-161.

11. Кульчицька О. Структура пейоративних прикметників у описі персонажів циклу романів «Сутінкова Сага» Стефані Майер (на матеріалі циклу романів «Сутінкова Сага» Стефані Майер) // О. Кульчицька. Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови. 2012. Випуск 19. – С. 263–269.

12. Мак Киенго Уоллер. Словарь русской брани: А-А-ЯЯ / Вступ. ст. В. М. Мокиенко; Ред. Л. В. Матвеев. – Калининград, 1997. – 264 с.

13. Мельниченко Г. В. Етнічні корені обсценної лексики // Г. В. Мельниченко. Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.confcontact.com/2009_03_18/fk4_melnichenko.htm.

14. Мокиенко В. М. Русское сквернословие. Краткий, но выразительный словарь // В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитина. – М. : ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», 2008. – 384 с.

15. Павленко Д. Леся Ставицька видала книгу «Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обсценізми, евфемізми, сексуалізми». Інтервю // Д. Павленко. – Starlife. 25 марта 2008 в 23:25. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://starlife.com.ua/posts/848. html.

16. Рущенко Ю. Сняданко Наталка: «Вживання будь-якої лексики в літературі — це наслідок вживання її в житті» // Ю. Рудченко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sumno.com/article/ natalka-snyadanko-vzhyvannya-bud-yakoji-leksyky-v-/.

17. Ставицька Л. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обсценізми. Евфемізми. Сексуалізми // Л.Ставицька. – К. : Критика, 2008. – 454 с.

18. Терлак З. Незвичний об’єкт лексикографічного опрацювання. Ставицька Леся. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обсценізми, евфемізми, сексуалізми. – К. : Критика, 2008. – 454 с. // З. Терлак. Вісник Львів. ун-ту. Серія філол. 2009. – Вип. 46. – Ч. ІІ. – С. 249–254.

19. Українська мова. Енциклопедія. Видання друге // В. М. Русанівський та ін. – К. : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. П. П. Бажана, 2004. – 821 с.

20. Універсальний словник української лексики. Синоніми, антоніми, омоніми // Укл. Нечволод Л. І., Безлітко В. І., Паращич В. В. – Х. : Торсінс плюс, 2009. – 768 с.

21. Четвер. Проект №22. Час делікатесів. Лікбез і пропаганда 2. Гартвіг Г. За матеріалами: Psychologie Heute, Sonntags Zeitung, The Sydney Morning Herald, Berliner Morgenpost, Berliner Zeitung, Sonoma Idependent. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://chetver.com.ua/22/20-1.htm.

УДК 808.5 8=161.2

Н. С. Трач,
Національний університет «Києво-Могилянська академія», м. Київ

КУЛЬТУРА МОВИ В ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОМУ СТИЛІ (НА МАТЕРІАЛІ СЛОВНИКІВ ДІЛОВОЇ МОВИ ТА ПРАВНИЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ПОЧАТКУ XX СТ.)

У статті подано характеристику словників ділової мови та правничої термінології у зв'язку з питаннями культури мови. Особливу увагу звернено на аналіз елементів усного народно-розмовного мовлення, наявного в словниках указаного періоду, а також на адаптацію запозичень та вплив російського канцеляриту на формування офіційно-ділового стилю.
Ключові слова: *культура мови, правничий термін, офіційно-діловий стиль.*

В статье предоставлена характеристика словарей деловой речи и юридической терминологии у связи с вопросами культуры речи. Особоев нимание уделяется анализу элементов устной народной речи, представленных в словарах указаного периода, а также адаптации заимствований и влиянию русского канцелярита на формирование официально-делового стиля.
Ключевые слова: *культура речи, юридический термин, официально-деловой стиль.*

The article characterizes the dictionaries of business speech and legal terminology in the connection with culture of speech. Special attention is paid to analysis of elements of oral folk speech, presented in dictionaries, and also to adaptation of loan-words and to the influence of Russian document language on formation of official style.
Key terms: *culture of speech, legal term, official style.*

На сьогодні для української лінгвістики надзвичайно важливими є питання культури слова в різних стилях української мови. Особливо гостро проблема культури мовлення постає в офіційно-діловому стилі української мови, оскільки століття впливу російської мови у законодавчій та діловій сферах відобразилися у вживанні численних кальок не тільки на лексичному, а й на фраземному та синтаксичному рівнях. Як слушно зазначають автори підручника «Ділове спілкування і культура мовлення»: «Для культури мовлення центральною проблемою є мовна норма, що є як мовним, так і суспільним явищем» [5, с. 32]. Розглядаючи мовну норму як суспільне явище, передусім слід враховувати позамовні чинники – історію, мовну політику та мовну ситуацію тощо. Таким чином, дослідження історії мови в соціокультурному контексті дає змогу виправити хибні утворення, відхилення від мовної норми, наявні й на сучасному етапі.

Історія офіційно-ділового стилю української мови сягає часів Київської Русі, коли було укладено перші міжнародні договори та законодавчі збірники. Проте наукове осмислення термінів, моделей творення офіційно-ділових кліше починається наприкінці XIX – на початку ст., зокрема у зв'язку з творенням центральних державних органів влади, українських політичних партій тощо. Українська дослідниця О. Клєщова зауважує: «Вчені вказують, що паростки офіційно-ділового стилю закладалися в українській літературній мові в XIX – на початку XX ст» [2, с. 17]. Саме на цей період звертаємо детальну увагу в цій статті.

Отже, мета цієї статті – висвітлити особливості творення словників правничої термінології та ділової мови початку XX ст. Мету реалізовано через такі завдання: 1) проаналізувати елементи усного народно-розмовного мовлення, засвідченого словниками; 2) відстежити впливи російського канцеляриту в аналізованих словниках; 3) здійснити порівняльний аналіз словників.

На початку XX ст. активно розвивається словникарство в правничо-термінологічній сфері. Різні правничі товариства укладають російсько-українські словники юридичних термінів: «Московсько-український правничий словничок» за редакцією В. Леонтовича та О. Єфимова (Київ, 1919 р.), «Короткий московсько-український словник судівництва та діловодства» (Полтава, 1918 р.), «Кишеньковий російсько-український правничий словник» за редакцією Е. Ванька (Київ, 1918 р.), «Практичний правничий словник російсько-український» за ред. М. Свободіна та М. Кохановського (Київ, 1919 р.) тощо.

Ю. Шевельов зазначає важливість видання тогочасних лексикографічних праць у правничо-адміністративній сфері: «Скласти словник бере довше, ніж написати граматику. І все ж, за роки 1917–1919 словників видано чимало (…). Звертає увагу багатство термінологічних словників: …не менше восьми з правничої та адміністративної термінології – показник того, що бюрократична машина вперше за двісті років користувалася українською мовою» [6, с. 65].

Названі вище видання не претендували на академічність і були радше реєстрами термінів, а не словниками. Основним їхнім завданням було спростити роботу юристів у добиранні потрібних термінів. Так, у передмові до «Короткого московсько-українського словника судівництва та діловодства» укладачі зазначають: «Бажаючи негайно прийти на поміч українським суддям в справі провадження суду в рідній мові і добре знаючи, що для багатьох суддів і інших юристів-практиків мале знайомство з українською мовою взагалі й українськими правничими термінами з'окрема стане немалою перешкодою в їх тяжкій праці, полтавське Правниче Товариство поставило своїм завданням у першу чергу видати хоч би неповний російсько-український словник, як чисто правничих українських слів і виразів, так і загальних, які найбільше вживаються суддями-практиками при написанню ріжних судових актів та постанов» [3, с. 3]. На популярно-практичний характер видань вказували додатки наприкінці словників: назви місяців, грошових одиниць, народний календар тощо.

Джерела формування реєстру цих словників були різноманітними: історична лексика, новотвори, запозичення, діалектизми тощо. Такий добір термінологічного матеріалу було зумовлено як історичними умо-

© Н. С. Трач, 2014

вами розвитку мови, так і загальними лексикографічними тенденціями того періоду. Описуючи зазначений історичний період, Ю. Шевельов, зокрема, зазначає: «Мова потребувала стандартизації/нормалізації й – до певної міри штучного – заповнення прогалин, – ситуація типова для всіх мов у період, коли вони поширюють сферу вживання від побутової й літературної й мають задовольняти найрізнорідніші вимоги новочасного суспільства. Словниковий запас, фразеологію й термінологію треба було устійнити, а нерідко й доповнити. Використовуючи розмовну практику, діалекти, історичні джерела, іншомовні запозичення чи будуючи новотвори» [6, с. 66].

«Кишеньковий російсько-український правничий словник (для адвокатів, суддів, нотарів та урядовців)» за ред. Е. Ванька 1918 р. є перекладним реєстром термінів. Словник укладено за тематично-алфавітним принципом, терміни поділено на 5 тематичних підрозділів: вирази цивільного права, вирази карного права, нотаріальні вирази, політичні вирази, канцелярські речення. Також словник містить 2 тематичні групи нетермінологічної загальновживаної лексики: назви місяців та народний календар. Загалом словник налічує близько 600 термінів.

Про романтичні тенденції добору термінів свідчить намагання автора дібрати питомі терміни чи слова з народної мови як відповідники до чужомовних запозичень, засвоєних російською *мовою*: рос. *автономия* – укр. ***самоуправа;*** рос. *амнистия* – укр. ***помилування;*** рос. *анархия* – укр. ***безладдя;*** рос. *анексия* – укр. ***захоп краю;*** рос. *вердиктъ* – укр. ***присуд;*** рос. *делегатъ* – укр. ***обраний громадою;*** рос. *департамент* – укр. ***відділ;*** рос. *капиталъ* – укр. ***грошові кошти;*** рос. *контактъ* – укр. ***порозуміння;*** рос. *конференція* – укр. ***нарада;*** рос. *конфискация* – укр. ***відібрання майна;*** рос. *конфликтъ* – укр. ***суперечка;*** рос. *копия* – укр. ***список;*** рос. *лидеръ* – укр. ***голова партії;*** рос. *манифестация* – укр. ***вуличний похід;*** рос. *милиция* – укр. ***народнє військо;*** рос. *оппозиция* – укр. ***противостайність;*** рос. *ораторъ* – укр. ***промовець;*** рос. *петиция* – укр. ***прохання до уряду;*** рос. *принципъ* – укр. ***основні постанови;*** рос. *провокация* – укр. ***намова;*** рос. *протекция* – укр. ***оборона;*** рос. *профессия* – укр. ***заняття;*** рос. *процентъ* – укр. ***відсоток;*** рос. ***реализация*** – укр. ***здійснення;*** рос. *репресия* – укр. ***придушення;*** рос. *реформа* – укр. ***зміна;*** рос. *циркуляръ* – укр. ***обіжник*** та ін. [1].

Запозичень із латини, західноєвропейських мов в українській частині незначна кількість: *ревизія, проект, протокол, апелювати, міністр, публікація, прокуратор* тощо [1]. На нашу думку, в деяких випадках укладач словника Е. Ванько, очевидно, свідомо уникаючи перенесення в українську мову попередньо засвоєних російською інтернаціоналізмів, витворює не дуже вдалі описові конструкції, які, по-перше, не передають повною мірою позначуване поняття, по-друге, занадто громіздкі для того, щоб претендувати на роль терміна: рос. *мандатъ* – укр. ***припорука партії;*** рос. *монархия* – укр. ***держава з царем;*** рос. *окупація* – укр. ***тимчасове заняття краю;*** рос. *эксплуатация* – укр. ***витяг користі*** тощо [1]. Про тенденції етнографічного романтизму свідчить також наявність у словнику великої кількості лексем із усно-розмовної народної мови: *вагота, заволока, зводи, кривоприсяга, під'южування, праволомство, пустовщина, тімахи, трус* та ін. [1].

Російські політико-юридичні терміни *администрація, блокада, бюджетъ, бюрократъ, експропріація, кворумъ, коалиція, колонія, комиссаръ, консерватизмъ, конституція, контръ-революція, митингъ, монополія, організація, парламентъ, партія, патріотъ, платформа, плебисцитъ, политика, популяризація, радикалъ, реакція, режимъ, республика, референдумъ* тощо в українській частині словника автор Е. Ванько перекладає описовим зворотом. Наприклад: рос. *бюджетъ* – укр. ***наперед складений розпис;*** рос. *бюрократъ* – укр. ***урядовець, маючий на увазі тільки свою користь;*** рос. *администрація* – укр. ***люде, що правлять;*** рос. *коалиція* – укр. ***спілка ріжних держав чи партій;*** рос. *консерватизмъ* – укр. ***бажання хоронити давнішний уряд;*** рос. *конституція* – укр. ***устрій з народним заступництвом у державі;*** рос. *патріотъ* – укр. ***людина, що любить свій рідний край*** тощо [1].

Такі тенденції, звичайно, применшують значення словника і водночас засвідчують стан тодішньої української правничої термінології, що перебувала на етапі формування та становлення. У більшості випадків автор словника добирає українські терміни на позначення відповідних російських, проте у словнику помітним є і вплив російського офіційно-ділового канцеляриту: *виконуючий обов'язки, відношення, віротерпимість, доклад, знасилування, кровозмішення, начот, невстойка, обличати, погашуючий напис* та ін. [1].

«Короткий московсько-український словник судівництва та діловодства», виданий Полтавським Українським правничим товариством того ж 1918 р., містить близько 3500 слів та висловів. Праця цінна тим, що укладачі брали до уваги рекомендації представників Галичини: «Праці упорядника й товариства багато допоміг своїми цінними вказівками член товариства І.Я. Боцюрків – присяжний адвокат з Галичини» [3, с. 4]. Звернення до здобутків галицької правничої термінології простежується на прикладі термінів: *варунок, конфіската, крижі, матура, трупарня* та ін. [3]. На відміну від словника за ред. Е. Ванька, терміни подано з відповідним наголосом.

«Московсько-український правничий словничок» за редакцією В. Леонтовича та О. Єфимова 1919 р., виданий у Києві, містить близько 4 тис. термінів. На відміну від попереднього словника, терміни подано без наголосів. У цьому словнику менш відчутні тенденції етнографічного романтизму, натомість спостерігаємо велику кількість запозичень із класичних та романо-германських мов. У цьому словнику і в праці Полтавського правничого товариства помітними є тенденції історичного романтизму: *рос. канцелярія – укр. писарня, рос. кассиръ – укр. підскарбник, скарбник, скарбничий* та ін. [4].

Порівняльний аналіз словників дає змогу побачити спільні та відмінні риси лексикографічних видань, загальні тенденції розвитку термінології. Звісно, в межах двох років (1918–1919), упродовж яких було видано ці праці, важко говорити про певну динаміку. Тим паче, що це були роки національно-визвольних змагань, революційних подій – у такий час практично неможливими є координування дій різних видавців, співпраця укладачів словників тощо.

Отже, в окреслений період українська правнича термінологія активно поповнюється чужомовними запозиченнями з класичних та романо-германських мов. Пуристичні тенденції спостерігаємо тільки у словнику Е. Ванька, видавці полтавського словника подають деякі чужомовні терміни і водночас намагаються підбирати українські відповідники до них (синоніми, подані в українській частині *адвокат ↔ повірений ↔ речник; амністія ↔ помилування; атестат ↔ свідоцтво – матура; гарантія ↔ зарука ↔ убезпека; книгозбірня ↔ бібліотека; кредитор ↔ позичальник ↔ боргодавець* тощо) [3]. Натомість словник за редакцією В. Леонтовича та О. Єфимова демонструє поєднання двох підходів: утворення юридичної термінології на міжнародній основі, використання термінів-інтернаціоналізмів (*адвокат, акт, амністія, анальогія, анархія, документ, екзекутор* та ін.) й частково пошук власне українських відповідників (*рос. анархія – укр. безладдя* та ін.) [4].

У всіх словниках представлено значну кількість народно-розмовної лексики з експресивно-емоційним забарвленням, що вказує на значні тенденції етнографічного романтизму в термінології: *вагота, дозорець, заволока, зведенюки, зведенята, зводи, перевертень, поторжка, пустовщина, торги, трус, тямець, ціновка, шапарь* [1; 3; 4] та ін.

Помітний вплив на формування тодішньої української правничої термінології має офіційно-діловий канцелярит російської мови – прямі кальки з російських термінів, використання активних дієприкметників тощо. Слід зазначити, що порівняно зі словником Е. Ванька у полтавському словнику та словнику за ред. В. Леонтовича та О. Єфимова кальок з російського офіційно-ділового канцеляриту помітно менше. Так, в українській частині словника Полтавського правничого товариства часто в синонімічному ряді поруч із калькою подається власне український відповідник: *відміна ↔ скасування; відношення ↔ звідомлення; довжник ↔ винуватий ↔ винуватець; доклад ↔ справоздання ↔ оповідь; неустойка ↔ неміра; розкривати ↔ доказувати ↔ висвідчити* та ін. [3]. Подібні тенденції простежуємо і в словнику за ред. В. Леонтовича та О. Єфимова: *доклад ↔ звідомлення; скасування ↔ знесення; стосунок ↔ відношення ↔ звідомлення; строк ↔ термін ↔ реченець* тощо [4]. Оскільки ці словники в часі вийшли дещо пізніше, можна стверджувати тенденцію до поступового очищення української правничої термінології від російського канцеляриту.

Отже, у словниках аналізованого періоду спостерігаємо взаємодію протилежних тенденцій. З одного боку, прагнення укладачів словників до пуризму, часом крайнього, коли заради уникнення вживання іншомовного слова автори вдаються до розлогих описових конструкцій. На пуристичні тенденції вказує й часте звертання до джерел народного мовлення. З іншого боку, помітним є вплив російської мови, запозичення моделей творення офіційно-ділових кліше та юридичних термінів. У перспективах дослідження – діахронний аналіз словників XX ст. та виявлення основних тенденцій у термінотворенні.

Література:

1. Ванько Е. Кишеньковий російсько-український правничий словник. Для адвокатів, суддів, нотарів та урядовців / Е. Ванько. – К., 1918. – 32 с.

2. Клєщова О. Є. Стилістика ділового мовлення та редагування (за кредитно-модульною системою). Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Ольга Клєщова. – Луганськ, 2011. – 207 с.

3. Короткий московсько-український словник судівництва та діловодства. Друге доповнене видання Полтавського Українського Правничого Товариства. – Полтава, 1918. – 126 с.

4. Московсько-український правничий словничок / за ред. В. Леонтовича та О. Єфимова. – К. : Друкарь, 1919. – 141 с.

5. Пентилюк М. І. Ділове спілкування та культура мовлення. Навчальний посібник / М. І. Пентилюк, І. І. Марунич, І. В. Гайдаєнко. – К. : Центр навчальної літератури, 2010. – 223 с.

6. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): Стан і статус / Юрій Шевельов. – Чернівці : Рута, 1998. – 208 с.

УДК 413.13(43)

А. В. Фрідріх,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

ВПЛИВ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ НА ФОРМУВАННЯ АНГЛІЙСЬКОГО ОНОМАСТИКОНУ

Статтю присвячено вивченню семантичних та функціональних особливостей англійських символічних власних імен. Зроблена спроба визначення символічного значення власних імен, виділення окремого ономастичного ряду символічних власних імен та їх класифікації. Показано, що семантика символічних власних імен найкраще визначається та описується в рамках лінгвокраїнознавчої теорії значення слів.
Ключові слова: *власне ім'я, символічне значення, семантична класифікація, символічний антропонім.*

Статья посвящена изучению семантических и функциональных особенностей английских символических собственных имен. Рассмотрена проблема значения имен собственных. Сделана попытка определения символическогозначения имени собственного на основе лингвострановедческой теории значения слов, то есть изучение значения слов в тесной связи с культурно-исторической традицией народа-носителя языка. Установлен культурно-ассоциативный компонент значения имен собственных, который предопределяет их переход в символические собственные имена.
Ключевые слова: *имя собственное, символическое значение, семантическая классификация, символический антропоним.*

The paper deals with the investigation of semantic and functional peculiarities of English symbolic proper names. An attempt is made to determine the symbolic meaning of proper names, to singe out individual onomastic rows of symbolic proper names and to classify them semantically. The semantics of symbolic proper names in full measure can be defined within the framework of the linguistic area studies theory of word meanings.
Key words: *proper name, symbolic meaning, semantic classification, symbolic anthropomyns.*

Постановка проблеми. У наш час, час широких міжнародних зв'язків власні імена стають опорними точками в міжмовній комунікації і тим самим, у вивченні іноземної мови. Існує ілюзія того, що власні імена (ВІ) не вимагають особливої уваги у вивченні іноземної мови і перекладу з неї. Такий підхід є помилковим. ВІ дійсно допомагають подолати мовні бар'єри, але у своєму мовному середовищі вони мають складну смислову структуру, унікальні особливості форми та етимології, численні зв'язки з іншими одиницями та категоріями мови. Під час передачі ВІ іншою мовою велика частина цих властивостей втрачається. Якщо не знати або ігнорувати ці особливості, то передача ВІ на іншу лінгвістичну основу може не полегшити, а, навпаки. ускладнити ідентифікацію носія імені [1, с. 62].

Серед небагатьох наукових праць, де глибоко аналізується передача власного імені, можна назвати монографії В. Виноградова [4], С. Влахова і С.Флоріна [5], Н. Гарбовського [6], а також Д. Єрмоловича [7-8] та ін.

Спірними залишаються питання про літературні антропоніми, хоча саме ВІ людей відіграють одну з найважливіших ролей у прозових і поетичних творах. Вони можуть впливати на адекватність та еквівалентність перекладу. Особливо це стосується символічних власних імен (СВІ), які вказують на соціальний статус, національність героїв тощо.

Актуальність теми визначається необхідністю подальшої розробки теоретичних положень ономастики з одного боку, та семантики – з іншого. Оскільки СВІ через особливості їхньої семантики не виділялися як окрема група ВІ, це не могло не вплинути на рівень їх дослідженості.

Метою роботи є опис і пояснення особливостей семантики символічних власних імен та визначення їх комунікативно-стилістичних функцій у художніх текстах.

Огляд стану проблеми показав, що для досягнення мети необхідно вирішити такі **завдання:** иизначити поняття «власне ім'я»; встановити мовні чинники, що зумовлюють перехід антропонімів, топонімів та інших ВІ у СВІ; розкрити роль і значення СВІ для лінгвокраїнознавчих та семантичних досліджень.

Власне ім'я – це об'єкт ономастики, лінгвістичної науки, і, за визначенням М.Блоха, це «слово або словосполучення, яке служить для виділення іменованого об'єкту серед інших об'єктів для його індивідуалізації та ідентифікації» [2, с. 105].

Питання про значення ВІ досі залишається одним з найбільш гострих у дослідженнях з ономастики. Існують різні теорії семантики ВІ. Так, Д.Єрмолович поділяє лінгвістичні концепції ВІ на три групи за відношенням учених до теорії Дж. Мілля, згідно з якою ВІ не мають значення, будучи «відміткою, яку ми зв'язуємо у своєму розумі з ідеєю предмета». До них відносяться: теорія розрізняльної форми; теорія попереднього знання; теорія мовної індивідуалізації [8, с. 13].

За останній час в ономастичній літературі намітився функціональний підхід до проблеми семантичної структури ВІ. Функціональний підхід дає змогу прийняти положення, запропоноване К. Ірихановою: «власні назви не мають значення в мові» [10, с. 76]. Проте в мові художнього твору ВІ наповнюється змістом, який містить усі знання комунікантів стосовно певного об'єкту, і розрізняються повнотою якісної і кількісної інформації, але «обов'язково містять суб'єктивне відношення до референта» [10, с. 77].

Ономастика вивчає основні закономірності історії, розвитку та функціонування ВІ. А.Суперанська [18] відмічає, що, маючи свій матеріал і методику його вивчення, ономастика не може не бути самостійною дисципліною. Проте в ономастиці домінує лінгвістичний компонент, тому що кожне ім'я – це слово, що розвивається за законами мови, а також тому, що імена містять інформацію, яка «здобувається» за допомогою лінгвістичних засобів.

© А. В. Фрідріх, 2014

Отже, під власним іменем розуміють слово, словосполучення або речення, що слугує для виділення об'єкта, який називають, із ряду подібних, приводячи до індивідуалізації та ідентифікації цього об'єкта [13, с. 473].

К. Іриханова відмічає той факт, що ВІ настільки численні та різноманітні за своїм лексичним значенням і структурою, що абсолютно природно постає питання про їх систематизацію. У лінгвістичній літературі робилися численні спроби дати різні варіанти класифікації ономастичної лексики (В.Бондалетов, М.Морозова, В.Петрунина, А.Реформатський, А.Смирницький, А.Суперанська, М.Шарашова). Ці класифікаційні схеми дуже різноманітні і часом значно відрізняються одна від одної. Немає єдиної думки відносно прізвиськ, псевдонімів, кличок, спірним залишається питання про «літературні антропоніми» [10, с. 81].

Як зазначає Є.Курилович, «якщо серед іменників конкретні загальні імена є центральною семантичною категорією, то це саме тому, що вони володіють двома здатностями: значити (signifier) і позначати (designer), у них є певний семантичний зміст, і в той же час вони застосовні до реальних об'єктів. Загальні імена мають повну семантичну структуру» [12, с. 252].

Власні імена, на противагу загальним, обмежуються однією функцією – позначення, що дає змогу їм тільки розрізняти, пізнавати позначувані предмети, особи, без вказівки на якісну, змістовну характеристику даного індивідуума або одиничного предмета, факту. Основним дефектом ВІ, за словами С. Ульмана, є «нездатність» виражати узагальнене поняття; їхня роль у мові чисто називна, у силу чого їх називають «розпізнавальними знаками» [21, с. 73].

М. Рут пропонує класифікацію ВІ за предметною сферою, тобто за позначуваними предметам: 1) назви осіб (ім'я, прізвище, по батькові); 2) назви (клички) тварин, птахів і т.п.; 3) топографічні імена – річок, океанів, морів, заток, озер, країн, океанів, гір, гірських хребтів, міст, поселень, парків, вулиць; 4) назви будинків, установ, пароплавів, літаків і інших засобів пересування; 5) назви книг, журналів п'єс, музичних груп і виконавців і т.п. [17, с. 13].

Л. Булаховський стверджує, що «межа, яка відокремлює загальні іменники від власних, звичайно, не абсолютна. Більшість власних імен походять від загальних слів, що раніше вказували на якусь ознаку (зміст)» [3, с. 102–103]. Загальновідомий і той факт, що значна кількість загальних імен утворюються у результаті «лексикалізації», тобто в результаті процесу вторинного перейменування власних імен у загальні.

Поряд із денотативною функцією індивідуалізації, ВІ властива прагматична функція, яка виявляється в тому, що ідентифікуючі знаки, як і ті, що характеризують, використовуються в мові як засіб вираження емоційно-оцінних значень. «Сам спосіб найменування по імені, або по імені та по батькові, або по прізвищу, – пише Д. Шмельов, – певним чином відбиває й взаємостосунки осіб, і суспільне становище називаного» [19, с. 141].

ВІ містять у собі інформацію саме про конкретний предмет, про його властивості. Ця інформація може бути багатою або бідною, і вона буває різною мірою відома в різних сферах спілкування. У значенні ВІ А. Живоглядов виділяє щонайменше чотири компоненти:

1. Буттєвий, або інтродуктивний – існування і предметність означеного поняття. Цей компонент значення є згорнутим повідомленням.

2. Класифікуючий – приналежність предмета до певного класу. Такий клас називається денотатом імені. Денотатами антропонімів, наприклад, є люди; денотатами зоонімів – тварини; денотатами топонімів можуть бути континенти, океани, моря, країни, річки, острови, населені пункти тощо.

3. Індивідуалізуючий – спеціальна призначеність цього імені для називання одного з предметів у рамках денотата. Такий окремий предмет називається референтом імені.

4. Характеризуючий – набір ознак референта, достатніх, щоб співрозмовники розуміли, про що або про кого йде мова [9, с. 37].

У художній літературі склався спеціальний прийом використання символічних імен. Останнім часом багато лінгвістів говорять про особливе положення онімів у контексті художнього твору: ВІ наділяється автором багатством і різноманітністю асоціативних зв'язків, які розкриваються в контексті твору. Стає очевидним, що вивчення мови художньої літератури неможливе без дослідження ВІ, що знаходяться в тому чи іншому тексті.

Літературна ономастика вивчає особливості вживання ВІ в тексті художнього твору і за його межами. Цей напрям, за виразом Д. Єрмоловича, досліджує «віддзеркалення елементів реальної і вигаданої ономастики, сукупність яких складає ономастику художнього тексту – на основі їх індивідуального переломлення і застосування в творчості кожного письменника і окремого тексту» [7, с. 61]. Це заломлення можна розглядати як взаємозв'язок категорій «загального» (мовного) – «окремого» (мовленнєвого), індивідуального у семантико-стилістичній системі мови письменника, елементом якої і являються ВІ.

Учені неодноразово підкреслювали, що під час дослідження будь-якого тексту треба підходити до нього з різних сторін, враховуючи різні аспекти лінгвістичного аналізу. Так, аналіз лише літературної ономастики без урахування специфіки художнього тексту буде, на думку Т. Немировської, «дещо однобоким і малоефективним, незважаючи на виграшність і принадність таких досліджень» [16]. Щоб дослідження носило цілісний характер, потрібний також і лінгвістичний аналіз усього літературного твору.

«Організуюча роль ономастичного простору в структурі художнього тексту зумовлюється системністю цього простору: групуванням ВІ за лексичними розрядами в залежності від семантичної функції, за словотворчими особливостями, стилістичною приналежністю, відношенням до категорії узуальності, мірою експресивності», – відмічає О.Леонович [14, с. 3]. Усе це відбивається в художньому творі і грає конструктивну роль у передачі людських відносин, відтінків інтимності, офіційності, вікових оцінок й інших модальних характеристик.

Деякі дослідники, що займаються проблемами літературної ономастики, вказують на її специфіку у відношенні до ономастики в цілому. Так, О.Карпенко виділяє декілька її істотних ознак:

1. Вторинність літературної ономастики. Загальномовна система дає письменникові свої моделі і норми відповідно до місця, часу і соціального середовища.

2. Літературна ономастика народжується на основі вільного творчого пошуку, вибору, здійснюваного письменником відповідно до жанру і стилю тексту, – на відміну від природного і тривалого історичного розвитку реальної ономастики в певному соціальному середовищі і мові народу. Літературна і реальна ономастики мають різні причини появи.

3. Літературна ономастика виконує стилістичну функцію. Власне ім'я в звичайній мовній комунікації називає, щоб розрізняти об'єкти, а власне ім'я в художній мові цю диференційну функцію поєднує з естетичною, образотворчою функцією і підкоряється їй.

4. Якщо реальна ономастика належить цілому словниковому складу мови, топонімічному масиву, то літературна ономастика – це факт мови, і не просто мови, а мови художньої, оскільки функції ВІ у повсякденній і художній мовах абсолютно різні.

5. Літературно-художній твір завжди має заголовок, який є головним компонентом ономастичного простору [11, с. 15].

Поширенню ВІ сприяють багато факторів. Одним із головних є популярність літературних творів, у яких використовується те, чи інше ім'я. Яскраві літературні персонажі не тільки сприяли популяризації ВІ, а й поповнювали їх номенклатуру. Так, деякі ВІ були створені саме письменниками. Серед них можна назвати такі імена: *Pamela* (використовується в «Аркадії» Ф.Сідні), *Stella* («Астрофель і Стела» Ф.Сідні), *Silvia* («Два веронця» У.Шекспіра), *Celia* («Як вам це сподобається» У.Шекспіра), Julia («Два веронця» У. Шекспіра), *Juliet* («Ромео та Джульєта» У. Шекспіра), *Jessica* («Венеціанський купець» У.Шекспіра), *Ophelia* («Гамлет» У.Шекспіра), *Viola* («Дванадцята ніч» У.Шекспіра), *Claribel* («Королева фей» Е.Спенсера), *Venessa* («Каденус і Ванеса» Дж. Свіфта).

Багато літературних творів дали друге життя забутим іменам. Так, зацікавленість готичним романом, що мала місце у XVIII ст., сприяла відродженню давньоанглійських ВІ, таких як *Albert, Alfred, Arthur, Edgar, Emma, Galahad, Lancelot, Matilda, Maud, Rosabel.* Під впливом історичних романів В.Скотта, поеми А.Теннісона «Королівські ідилії», творів С.Колдріджа, Дж.Байрона отримують розповсюдження такі імена, як *Christabel, Manfred, Rowena, Cedric, Quentin, Minna, Guy, Diana, Fenella, Nigel, Roland, Ralph, Hugh, Walter*. Завдяки Льюїсу Керролу та його книзі «Аліса в країні див» забуте раніше жіноче ім'я стало одним із найпопулярніших ВІ у Великобританії.

ВІ, використані у літературних творах, мають соціальне забарвлення. Лінгвіст Н.М.Шутова дослідила цю закономірність на прикладі творчості Дж.Б.Прістлі. Наприклад, ім'я *Albert*, що зустрічається в творах письменника і належить представникам низьких прошарків населення, з XIX ст. було популярним у Великобританії в основному серед людей робочого класу. Іноді соціальна приналежність імені заважає його носію, знаходиться в дисонансі з його особистими характеристиками. Так, у романі Дж.Б. Прістлі «Гарні друзі» *Courtney Brundit («a powerfully built man, with a broad and pleasantly stupid face, easiest-tempered man, the good-humored Joe»)* ніколи не називається своїм справжнім іменем. Усі називають його *Joe,* оскільки *Courtney* – аристократичне ім'я, яке йому не личить. У творах цього письменника типовими іменами служниць є *Alice* й *Agnes*, а ім'я *Muriel* – аристократичне.

Соціальні конотації ВІ можна простежити у художніх творах впродовж усієї історії літератури. Так, у добу классицизму величні герої мали потребу у величних ВІ, тому автори часто запозичували або створювали імена на базі класичних мов: латинської та грецької. Ось декілька прикладів «величних» імен: *Amanda, Olivia, Valeria, Julia*. Часто класичні імена запозичувалися разом із персонажами грецької, римської та біблійної міфології (наприклад, *Adam, Eve, Gabriel, Faun, Absalom, Sylvio,* що зустрічаються на сторінках творів Е.Марвелла, Дж.Мільтона та Дж.Драйдена). В одах доби классицизму нерідко зустрічаються імена богів та героїв (такі як *Venus, Jove, Samson*). У комедіях автори використовують етимологічні ВІ, релевантні іменам персонажів (наприклад, *Mistress Flippant* – «легковажна», *Lord Aimwell* – «добра мета»).

Автори сентиментальних романів давали своїм героям мелодичні та звучні імена, що іноді базувалися на грецьких та латинських елементах (це такі імена, як *Pamela, Clarissa, Tristan*). Імена-характеристики давалися зрідка і лише негативним героям *(Lovelace*). У добу романтизму в сфері ВІ у літературних творах існувало дві прямо протилежні тенденції. З одного боку, герої могли отримувати реальні імена (наприклад, *Lemuel Gulliver* (Дж. Свіфт), *Robinson Crusoe* (Д. Дефо), а з іншого – деякі герої отримували екзотичні імена *(Rowena, Guy Mannering,* В. Скотт). Герої Дж.Байрона часто мали німецькі імена *(Conrad, Manfred).*

У добу реалізму в сфері ВІ спостерігається документалізм. Так, майже всі ВІ з творів Ч.Діккенса взяті з життя *(Twist, Unwin, Bates*). У творах У.Теккерея багато символічних ВІ (*Charles Honeyman*, пастор *Felix Rabbits* (*felix*, у перекладі з латинської мови – «щасливий». У пастора було 14 доньок.)

Проаналізувавши вибрані приклади, можемо зробити **висновок**, що ВІ відіграють велике значення у художній літературі. Часто символічні власні імена характеризують персонажів або створюють комічний ефект. ВІ також вказують на місце і час дії у творі. Іноді письменники створюють нові імена, що, завдяки популярності їх творів, поповнюють списки англійських ВІ. Нерідко використані письменниками забуті імена отримують друге життя та набувають широкої популярності серед населення. Разом із іменами, письменники створюють і певні стереотипи героїв, що переносяться в реальне життя і певною мірою накладаються на людей – носіїв імен тих, чи інших літературних героїв. Вибір їх є не випадкови, а служить меті більш глибокого розкриття

теми та ідеї творів. Багато ВІ в англійській літературі є символічними, тобто надають проникливому читачеві додаткову інформацію про особу персонажа, його професію, соціальну приналежність і т.д.

Отже, символічні власні імена є не тільки засобом створення художнього фону твору, який яскраво і точно відображає картину життя сучасного англійського суспільства, але і служать джерелом для глибокого вивчення культури, історії, традицій Великобританії, що може бути використаним у подальших наукових розвідках.

Література:

1. Бережна М. В. Тринадцять етапів перекладу власних назв та імен / М. В. Бережна // Вісник СумДУ. Філологія. – 2007. – № 1. – С. 62–67.

2. Блох М. Я. Имена личные в парадигматике, синтагматике и прагматике // М. Я. Блох, Т. Н. Семёнова. – М. : Готика, 2001. – 194 с.

3. Булаховский Л. А. Введение в языкознание / Л. А. Булаховский. – М. : Учпедгиз, 1984. – 174 с.

4. Виноградов В. С. Введение в переводоведение / В. С. Виноградов. – М. : РАО, 2001. – 224 с.

5. Влахов С. В. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М. : Р. Валент, 2006. – 448 с.

6. Гарбовский Н. К. Теория перевода / Н. К. Гарбовский. – М. : Изд-во Московского университета, 2007. – 544 с.

7. Ермолович Д. И. Имена собственные на стыке языков и культур / Д. И. Ермолович. – М. : Р. Валент, 2001. – 200 с.

8. Ермолович Д. И. Функционально-семантические особенности индивидуализирующих знаков : автореф. дис. канд. фил. наук. : 10. 01.01 / Д. И. Ермолович. – М. : МГПИИЯ им. М. Тореза, 1981. – 27 с.

9. 15. Живоглядов А. А. Поэтические имена собственные личные в системе национального антропонимикона современного английского язика / А. А. Живоглядов // Словообразование и лексические системы в разных языках. – Вып. 2. – Уфа, 1996. – С. 39–49.

10. Ириханова К. М. Функционирование топонимов в художественной литературе (английский язык): автореф. дис. канд. филол. наук / Ириханова Ксения Максимовна – М., 1978. – 20 с.

11. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики / О. Ю. Карпенко – Одеса : Астропринт, 2006. – 325 с.

12. Курилович Е. Положение имени собственного в языке / Е. Курилович // Очерки по лингвистике. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1982. – С. 251–266.

13. Лакофф Д. Метафоры, которыми мы живём [Электронный ресурс] / Дж.Лакофф, М. Джонсон. – Режим доступа : http://www.metaphor.narod.ru/ lacoff_main. htm.

14. Леонович О. А. Очерки английской ономастики: Пособие для преподователей / О. А. Леонович. – М. : Интерфакс, 1994. – 128 с.

15. Леонович О. А. В мире английских имен / О. А. Леонович. – [1-е изд., испр. и доп.]. – М. : ООО «Издательство АСТ» : ООО «Издательство Астрель», 2002. – 140 с.

16. Немировская Т. В. Собственное имя в творчестве М. М. Коцюбинского: Автореф. дисс. канд. филол. наук. / Т. В. Немировская – Киев, 1988. – 20 с.

17. Рут М. Э. Образная номинация в русской ономастике / М. Э. Рут. – М. : Издательство ЛКИ Формат, 2008. – 192 с.

18. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М. : УРСС, 2007. – 368 с.

19. Шмелев Д. Н. Очерки по семасиологии русского язика / Д. Н. Шмелев. – М. : УРСС, 2003. – 244 с.

20. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 432 с.

21. Ullmann S. The Principles of semantics / Ullmann S. – Glasgow : Jackson, 1989. – P. 73.

УДК 81' 42.

А. О. Худолій,
Національний університет «Острозька академія», м. Острог

КАРТИНА СВІТУ АМЕРИКАНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОМОВ ПРЕЗИДЕНТІВ США)

Розглянуто особливості концептуальної картини світу президентів Сполучених Штатів Америки. Здійснено аналіз політичної промови, її функціональної спрямованості. Висвітлено комунікативно-прагматичну спрямованість промов американських президентів. Виокремлено базові поняття картини світу американських політиків.
Ключові слова: *картина світу, політична промова, функція, комунікація, оцінка.*

Рассмотрены особенности концептуальной картины мира президентов Соединенных Штатов Америки. Проведен анализ политических речей, их функциональной направленности. Освещена коммуникативно-прагматическая направленность речей американских президентов. Выявлены базовые понятия картины мира американских политиков.
Ключевые слова: *картина мира, политическая речь, функция, коммуникация, оценка.*

The article deals with peculiarities of conceptual picture of the world of the United States presidents. Analysis of political speeches is made. Functional orientation of political speeches is described. Communicative and pragmatic orientation of political speeches delivered by American presidents is highlighted. Basic notions of the picture of the world of American presidents are distinguished.
Key words: *picture of the world, political speech, function, communication, assessment.*

Постановка проблеми. В умовах ключової ролі США набуває актуальності дослідження чинників, що відображають спосіб мислення та поведінки американських політиків. Питання впливу політичних промов (що відображають картину світу американців), на свідомість виборців, їхнє мислення та поведінку залишилося осторонь наукових досліджень, що створює сприятливий ґрунт для лінгвістичних і політологічних розвідок цього питання.

Аналіз останніх досліджень. Підхід до оцінки промов американських лідерів передбачає аналіз різних аспектів політичної комунікації. Лінгвістичний аналіз політичного дискурсу американських президентів здійснила О. С. Фоменко [16]. Національно-культурну специфіку дискурсу вивчав П.М. Донець [4]. І. В. Андрусяк аналізувала лексику політичної коректності, зокрема номінативний та прагматичний аспекти [2]. Н. М. Миронова акцентувала увагу на оцінній складовій у політичних промовах [11]. К.С. Серажим узагальнила існуючі підходи до дискурсу, зосередивши увагу на соціолінгвальних особливостях дискурсу [15]. А. П. Чудінов присвятив низку праць новому напряму лінгвістики – політичній лінгвістиці, в якій аналізує політичні промови, використовуючи ширший комунікативний підхід [17]. О. І. Шейгал вивчала жанрові особливості політичних текстів [18]. Прагматико-функціональні особливості політичного дискурсу США та України вивчала І. С. Бутова [3]. Численний науковий доробок українських та російських вчених свідчить про суттєві зміни у підходах до аналізу лінгвістичних особливостей політичних промов американських лідерів. Незважаючи на численні дослідження, аналіз типових особливостей картини світу американських політиків, зокрема промов американських президентів Сполучених Штатів залишився поза увагою науковців. Ми вбачаємо наше завдання в аналізі базових понять картини світу американських президентів, відображених у політичних промовах.

Стаття опирається на положення праць у галузі лінгвістики тексту та прагматики, у яких увага акцентується на осмисленні характеристик та функцій текстів політичної комунікації.

Особливістю політичних промов є їхня оцінність, яка закладена в лексиці, якою послуговуються політики. Матеріалом для аналізу слугують промови президентів США.

Власне **актуальним** виявляється аналіз політичної промови, її функціональної спрямованості в світлі базових понять картини світу американців.

Метою даної статті є дослідження функціональних характеристик і особливостей картини світу американських політиків. Мета передбачає виконання таких **завдань**:

1. Висвітлити особливості політичних промов;
2. Виокремити базові поняття картини світу американських політиків;
3. Виокремити та описати ключові концепти в промовах американських політиків.

Ми розглядаємо політичну промову президентів як форму публічного виступу, процес комунікації і як один з видів соціальної дії. Оскільки така промова реалізується як дія, за якою стоять досить широкі групи суспільства, то передбачається і високий ступінь її суспільного впливу. Діючи в полі визначеної формальності, політична промова набуває яскраво вираженої функціональності і зорієнтована на прагматично обґрунтовану презентацію очікуваних змістово-понятійних структур. Загалом основний зміст політичних промов полягає в тому, щоб сформулювати цілі, цінності і суспільно-політичну стратегію однієї політичної групи щодо виборців, а також щодо своїх політичних опонентів.

Політична промова – прагматично спрямована, тобто має стратегічні і тактичні завдання [1, с. 15]. Будь-яка політична промова потенційно, в стратегічному сенсі, спрямована на зміну або підтримку поточної політичної ситуації, на перерозподіл або підтримку існуючого балансу сил влади. Її базовою інструментальною функцією є боротьба за владу. У межах всього соціуму вона виконує функцію інтеграції та диференціації. Інтеграція виявлялася, наприклад, упродовж періоду «холодної війни», коли політичні промови американських президентів сприяли згуртуванню народу в протистоянні з ворогом, яким на той час був СРСР. Функція диференціації сприяла відчуженню групових агентів зовнішньої політики. Політичні промови виконують функції

© А. О. Худолій, 2014

інтерпретації та орієнтації, оскільки під час виступу політики пояснюють значущість тих чи інших подій, розкривають їхні причинно-наслідкові зв'язки та кореляції з іншими подіями, роблять висновки і дають певні оцінки. Доповнює спрямованість політичної промови функція контролю, згідно з якою політик намагається створити передумови для уніфікації поведінки, думок, почуттів і бажань значної кількості індивідів, тобто маніпулювання суспільною свідомістю.

Аналіз промов американських президентів свідчить, що існує певна схема загальної моделі світу, вкоріненої у свідомості американців. А виступи американських очільників вписуються в існуючу модель стереотипних уявлень про світ та місце США в цьому світі. Зазначені промови містять найбільш ефективні моделі впливу. У промові справедливість і добро неодмінно перемагають згідно з усталеним уявленням американців про добро та зло. Добром є США, а інших можна асоціювати зі злом. Традиційно промови американських президентів вибудовуються за такою схемою: Президент (герой) + негативні обставини (перепони) в політиці → зусилля (зовнішня політика) = Результат / Зміни (винагорода).

Негативним героєм може бути й країна, що підтримує тероризм (такими країнами були Афганістан, Ірак). І зрозуміло, негативний герой має бути покараним. На разі може трапитися, що зазначений герой добивається тимчасових успіхів, але він приречений зрештою на поразку. Тут спрацьовує інша модель розвитку подій: Негативна країна + позитивні обставини = негативні наслідки.

Компонентом політичних промов є концепти, які відображають погляди політичного діяча, його бачення та сприйняття реалій. Це складні утворення, що охоплюють як хибну, так і правдиву інформацію. Концепти слугують стандартом політичного мислення, втілюють моделі поведінки, впливають на політичні рішення мас, спричиняють певні зрушення в людській свідомості та формують образи тих чи інших народів.

Висвітлення цього аспекту здійснюється на широкому історичному тлі. На разі використано, окрім контент-аналізу, праксеологічний та системний методи. Контент-аналіз дав змогу виявити концепти американських президентів – Дж. Буша-ст., Б. Клінтона, Дж. Буша-мол. та Б. Обами. В їхній картині світу домінуючими є такі: «гегемоністські амбіції», «боротьба за свободу», «боротьба з тиранією», «війна», «мирні ініціативи», «ворог» та «друг». Індикаторами виявлених концептів стали найбільш уживані категорії, зокрема «Богообраності», «американської місії», «світового лідерства», «вільних народів світу», «демократії», «диктатури», «агресії», «війни», «військової могутності», «збройних сил», «мирного співіснування», «мирних угод», «роззброєння», «образу ворога», «загроз», «небезпек», «друзів» і «союзників». Кількісні методи дослідження стали в нагоді для з'ясування значущості проблем безпеки, національних інтересів та міжнародного співробітництва для американських політиків. Виявлені концепти в риториці американських президентів не виникли спонтанно, вони пройшли період зародження та визрівання. На їхнє формування вплинули політичні традиції.

Американці керуються усталеними уявленнями про організацію світу, під яку вони підводять ті чи інші факти [13, с. 182]. Більшість американців поділяють думку про те, що сила має бути використана на добру справу. Вони вірять, що Америка має своє призначення і що їхня доля бути багатими і великими згідно з волею Бога. Навіть ті, хто критикує уряд і виступають проти війн вірять в те, що Америка ефективна і що є її особлива місія і доля у справах цілих народів. Більшість американців вірить у те, що США може вплинути на стан справ у цілому світі, оскільки Америка має відповідальність [19, с. 25].

Серед американців поширена віра в унікальність своєї нації, що походить з переконання в те, що призначення цього народу полягало у формуванні його в дикій природі, яка сама була частиною народу і водночас яка потім мала перетворитися у частину народу. Тому американці були хрестоносцями, воїнами, що несли цивілізацію та свободу дикій природі. Є багато тих, хто пам'ятає президента Ф. Рузвельта, який проголосив Америку «арсеналом демократії «, потужною промисловою фортецею, що поставляла зброю демократичним країнам під час другої світової війни. Образ нації як арсеналу-фортеці, заповненої горами найкращої зброї, і водночас, самодостатньої, ізольованої, у світі небезпеки, все ще є важливою частиною міфічного образу у свідомості американців. Вона є образом Нового світу, фортеці, заповненої воїнами, які воліють передати найкращу зброю решті людства, яке все ще живе в умовах дикої природи [19, с. 26].

Концепти відіграють важливу роль у формуванні образу світу як окремої людини, так і суспільств. Аналіз концептів американських політиків свідчить про те, що існує певна схема загальної моделі світу. Виступи американських президентів вписуються в існуючу модель ментальних і вербальних уявлень про світ та місце США в цьому світі. Промови політиків ще й до того несуть найбільш ефективні моделі впливу. У промові має бути рівновага, а справедливість і добро перемагає, в будь-якому випадку добро має перемогти згідно з усталеним уявленням американців про добро та зло.

Концепцію образу світу запропонував і проаналізував О.М. Леонтьєв, який підкреслював, що образ світу не є дзеркальним відбитком у свідомості людини та суспільства явищ і процесів дійсності. Образ світу – особлива конструкція, що формується такими інститутами, як сім'я, школа чи ЗМІ. Будь-яка нова інформація повинна вписатися в існуючий образ світу інакше вона буде відкинута особистістю або групою. Недолік інформації, в свою чергу, компенсується деталями, взятими з образу світу [10, с. 251–261].

Стійкість образу світу можна досягнути за рахунок свідомого та конструйованого керування його не тільки за допомогою ЗМІ, але й більшістю інших інститутів соціалізації особистості [10, с. 251–261]. Систему настанов і образів, на основі яких побудовано уявлення середнього американця про американські цінності, демократію, місце та роль Сполучених Штатів в світовому політичному процесі, постійно постулюють та відтворюють ЗМІ. Тим самим, образ світу середнього американця надійно захищений не тільки від нав'язування протилежних думок чи оцінок, але й проти впливу очевидних фактів (наприклад, від інформації про опір іракців «демократичній місії» військ США). Політична сфера – це важлива частина національної культури, в якій важливу роль відіграє мовна картина політичного світу.

Мовна картина політичного світу США є складним утворенням ментальних одиниць (концептів, настанов, міфів, цінностей тощо), що відносяться до політичної сфери комунікації та політичному дискурсу [17, с. 46]. Зазначені вище ментальні одиниці політичних текстів більшою чи меншою мірою нав'язують людині (читачу/слухачу) певне бачення світу, особливо в аспекті його категоризації та оцінки. Цілком закономірно, що політики в реальному житті відтворюють типові моделі поведінки, що узгоджуються з існуючими уявленнями та настановами.

Особливості менталітету жителів США пов'язані з поняттям *американського суспільства*. Під американським суспільством розуміють мультирасове суспільство, домінуюче становище в якому займають представники двох рас – європеоїдної і негроїдної, білої та чорної [6, с. 132].

Стереотипні уявлення про мультирасове суспільство входять до наївної картини світу американського народу, однією з основних характеристик якої – етноцентричність, що знаходить відбиток у суспільних нормах, цінностях та соціальних стереотипах. Поняття американське суспільство пов'язане з поняттям національний характер.

Національний характер – це своєрідне, специфічне поєднання загальнолюдських рис у конкретних історичних і соціально-економічних умовах буття нації [7, с. 194]. Як відомо, воно означає фіксацію певних типових рис. Ці риси найчастіше виявляються в тих випадках, коли йдеться не про окремих людей, а про групи. В американському суспільстві переплітаються національні та соціальні характеристики. Головною сферою виявів національного характеру є різноманітна діяльність, тому його дослідження здійснюється за допомогою аналізу продуктів цієї діяльності: поряд із вивченням звичаїв і традицій особливого значення надають аналізу стереотипів.

Дослідники національного характеру американської нації не без підстав зазначають, що його підґрунтям є характер англійців. Переселенці зі Старого світу перенесли на новий контингент індивідуалізм, схильність до практицизму, енергійність. Але за нових умов ці риси набули інших форм вияву. Якщо індивідуалізм англійців був пов'язаний насамперед із вимогами політичної рівності, то американський – з економічною незалежністю, ідеєю вільного підприємництва [7, с. 194]. Нормою і цінністю американців є впевненість у собі, енергійність, діловитість. Час, власний престиж, гроші – це те, що вони найбільше цінують. Звідси їхня обов'язковість, економність, ощадливість. Ці якості поєднуються зі знеособленістю міжособистісних контактів, їхньою стандартизацією.

О. Семітко вважає, що в політичну культуру через ЗМІ проникли найбільш стійкі міфологічні образи і уявлення давніх людей про порядок, гармонію, дисгармонію, діяння і відплату, норму, звичай і наслідки їхнього порушення. В кожній політичній культурі ці образи та ідеї усвідомлюють у поняттях, категоріях і вони входять у побут та звички народу [14, с. 110].

Фахівці акцентують увагу на усвідомлення своєї «вартості», класичності «американської ментальності». Історичні чинники, визначені з давніх часів, ставлять США на рівень геополітичної «межовості», яка пізніше переростає в соціопсихічну та культурну «межовість» – існування людини на межах «боротьби, страждання, загрози смерті» (К. Ясперс) [8, с. 50]. Звідси – виділення вищих ідеалів – турбота про збереження свободи, незалежності. Усвідомлення себе як вартості породжує активну позицію. Витоки беруть свій початок з часів перших поселенців, що проживали на межі між освоєним світом, диким та неосвоєним.

Дослідники американського характеру приділяють увагу такій невід'ємній рисі американського менталітету, як емоційно домінанта. Схильність до рефлексії співвідноситься з емоційно-чуттєвим характером і зменшує роль раціонально-вольового компонента психіки. Можливо саме тому американський електорат є досить сприйнятливий до різноманітних політичних маніпуляцій, побудованих на стереотипних образах ворогів чи борців за свободу. О. Донченко, Ю. Романенко зазначають, що американець мислить в категоріях «я – ти», «я – ми» (як європеєць), чи «я-природа». І якщо найближче оточення (батьки, друзі) мають шанси на взаєморозуміння, то будь-який інший, незнайомий уже не сприймається як рівний. Якщо мале референтне коло виступає продовженням «я» і оцінюється в логіці інструментального інтересу, то «чужих» можна експлуатувати, тобто ставлення до них буде не соціальним, а біологічним [5, с. 36–244].

Основу американської картини світу складають цінності, що регулюють взаємовідносини людей та визначають способи ціннісного освоєння середовища. Політичні цінності – це позитивне чи негативне відношення до об'єктів і явищ навколишнього світу (політичних реалій) [9, с. 157]. Відмінності в цінностях передбачають можливості конфліктів цінностей. В термінах зовнішньої політики, зокрема періоду протистояння США та СРСР, ціннісні орієнтації мають такий вигляд: *вбити комуніста – добре, допомогти комуністу – погано* (розрядка моя). З політичною культурою тісно переплітається національна свідомість.

Національна самосвідомість американського народу – ядро національної свідомості. Вона виступає стрижневою системою оцінних відносин та раціонально-ціннісних уявлень, необхідних для відповідного самовизначення людини в духовному та соціально-політичному житті. Ґенеза національної самосвідомості американського народу, що є тривалим історичним процесом, пов'язана з формуванням і укоріненням в психіці представників американської спільноти антитези «ми» і «вони». Усвідомлення себе як члена певної групи, цілісності («ми») будується на протиставленні представникам іншої групи («вони») [12, с. 309].

Основу антитези «ми» – «вони» зазвичай формують один або кілька найбільш яскраво виражених зовнішніх ознак, характерних для «них» на відміну від «нас». Це можуть бути фізичні дані, соціокультурні ознаки (інша мова, традиції), релігійні вірування, соціально-економічний уклад життя, політичний устрій, ідеологічна доктрина. Фіксація одного чи декількох таких незвичних ознак супроводжується їхнім негативним оцінюванням («вони» завжди «погані», оскільки відрізняються від «нас», за тим же визначенням, безумовно «хороших»). Їхня зовнішність, звичаї, традиції, спосіб життя тощо, як правило, «неправильні». «Їм» приписують всі можливі негативні, «нам» – всі можливі позитивні якості [12, с. 310].

В дії антитези «ми» та «вони» виявляється вплив природного психологічного механізму, засобом якого людина усвідомлює свою національно-етнічну та соціальну приналежність. За допомогою цієї антитези людина

ідентифікує себе зі своєю групою, поділяючи її цінності, ототожнюючи себе з усім позитивним, еталонним, властивим тільки цій групі. І в цьому контексті важливим є політичний образ світу, кожної людини (американця). Вагома роль у політичній картині світу президента, оскільки його бачення світу здійснює вплив на життя не тільки однієї країни, але й цілого світу, як це спостерігаємо на прикладі американських президентів.

Для політичного лідера найбільш характерним є існуючий яскравий і деталізований образ світу поряд з сильним бажанням втілити його в життя. А для президента США стає незворотнім бажання за допомогою важелів влади втілити свій образ-схему, зробити її реальністю [12, с. 146]. В структурі цього образа-схеми центральне місце займає образ самого себе, який зосереджується в самому імені політика. Намагаючись сформувати свою концепцію зовнішньої політики американські президенти здійснюють спроби увіковічнити свої імена. Особливе місце в психології американських президентів займають норми та цінності, які певним чином відповідають загальноприйнятим. Лідер покликаний бути новатором, людиною, що може переступити старі норми та цінності і навіть закони. Парадокс полягає в тому, що справжній лідер змушений поєднувати непоєднуване. Він зобов'язаний бути консерватором і оберігати свою політичну систему, американське суспільство. А із іншого боку, для розвитку того ж суспільства, для досягнення нового вищого рівня життя народу він змушений бути новатором, змушений вміти ставити та досягати нові цілі. А це означає, що йому приходиться руйнувати звичні, усталені погляди. Американцям віриться, що політики керуються у своїх вчинках моральними та прагматичними принципами, і що їхні моральні цінності набагато вищі ніж ті, що притаманні автократичним і диктаторським урядам.

Отже, політична промова є частиною політичного дискурсу, особливим різновидом політичного акту комунікації і одним з видів соціальної дії. Слід зауважити, що основною функцією політичної промови є мовний вплив на свідомість електорату, що полягає у прагненні політичного діяча заручитися підтримкою якомога ширших верств населення і популяризувати власні політичні погляди в суспільстві.

Головний мотив поведінки президентів полягає в їхньому стремлінні досягти влади для того, щоб втілити власну ментальну картину світу, максимально наближену до картини світу американського політикуму.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в аналізі мови політичних промов американських політиків, виокремленні базових концептів і понять.

Література:

1. Алтунян А. Г. Анализ политических текстов / А. Г. Алтунян. – М. : Университетская книга; Логос, 2006. – 384 с.

2. Андрусяк І. В. Лексика політичної коректності: номінативний та прагматичний аспекти / І. В. Андрусяк // Сучасні дослідження з іноземної філології: Зб. наук. праць. Відп. ред. Фабіан М. П. – Ужгород : ТзОВ «Папірус-Ф», 2008. – Вип. 6. – С. 41–46.

3. Бутова І. С. Прагматико-функціональні особливості політичного дискурсу США та України XXI століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. філол. н.: спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / І. С. Бутова. – Львів, 2011. – 20 с.

4. Донець П. М. Національно-культурна специфіка дискурсу / П. М. Донець // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен // Під заг. ред. Шевченко І. С. – Харків : Константа, 2005. – С. 198–232.

5. Донченко О. Архетипи соціального життя і політика: Монографія / О. Донченко, Ю. Романенко. – К. : Либідь, 2001. – 334 с.

6. Ермакова О. Б. Человек и цвет в русской языковой картине мира: цвет и раса / О. Б. Ермакова // Вестник Московского Университета. – Серия 9. Филология. – 2007. – № 3. – С. 129–134.

7. Коваленко А. Б. Соціальна психологія / А. Б. Коваленко, М. Н. Корнєв. – К. : Вид-во «Геопринт», 2006. – 400 с.

8. Коваль М. А. Українська ментальність як складова сучасного державотворення / М. А. Коваль // Мультиверсум. – 2002. – Вип. 27. – С. 47–54.

9. Козырев Г. И. Политическая конфликтология: учебное пособие / Г. И. Козырев. – М. : ИД «ФОРУМ»: ИНФРА-М, 2008. – 432 с.

10. Леонтьев А. Н. Образ мира / А. Н. Леонтьев // Избранные психологические произведения. В 2-х т. Т II. – М. : Педагогика, 1983. – С. 251–261.

11. Миронова Н. Н. Политический дискурс vs оценочный дискурс / Н. Н. Миронова // Политический дискурс в России. – Москва : Наука, 1997. – С. 41–50.

12. Ольшанский Д. В. Основы политической психологии / Д. В. Ольшанский. – Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – 496 с.

13. Почепцов Г. Г. Семиотика / Г. Г. Почепцов – М. : «Рефл-бук», К. : «Ваклер», 2002. – 432 с.

14. Семитко А. П. Русская правовая культура: мифологические истоки и предпосылки / А. П. Семитко // Государство и право. – 1992. – № 10. – С. 108–113.

15. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність: [монографія] / К. Серажим / За ред. В. Різуна. – К. : КНУ, 2002. – 392 с.

16. Фоменко О. С. Лінгвістичний аналіз сучасного політичного дискурсу США (90-ті роки XX століття). Автореф. дис…канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1998. – 18 с.

17. Чудинов А. П. Политическая лингвистика / А. П. Чудинов. – М. : Флинта: Наука, 2007. – 256 с.

18. Шейгал Е. И. Инаугурационное обращение как жанр политического дискурса / Е. И. Шейгал // Жанры речи-3. – Саратов, 2002. – С. 205–214.

19. Robertson J. O. American myth, American reality / Robertson James Oliver. – New York : Hill &Wang, 1980. – 398 p.

УДК 811.111'342

І. В. Чарікова,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ОСОБЛИВОСТІ ВАРІЮВАННЯ ІНТОНАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ АНГЛІЙСЬКИХ ВИСЛОВЛЕНЬ-ПОДЯК

У статті розглядається проблема фонетичної диференціації мовлення. Основна увага при аналізі мовлення, а саме мовленнєвого акту подяки, концентрується на аналізі взаємодії різних мовних засобів (лексичних, граматичних, фонетичних) при реалізації аналізованого мовленнєвого акту в реальному мовленні та сприяє моделюванню і розрізненню функціонально-семантичних видів висловлень-подяк. У статті описуються результати аудиторського аналізу, що підтверджують гіпотезу про просодичну автономність стилістичних варіантів висловлень-подяк, яка утворюється складною взаємодією тональних, динамічних та темпоральних характеристик.

Ключові слова: *висловлення-подяка, інтонаційна організація, просодичні засоби, функціонально-семантичний вид висловлення, аудиторський аналіз, перцептивні характеристики.*

В статье рассматривается проблема фонетической дифференциации речи. Основной акцент при анализе речи, а именно речевого акта благодарности, осуществляется на анализе взаимодействия различных языковых средств (лексических, грамматических, фонетических) при реализации анализированного речевого акта в реальной речи и способствует распознаванию функционально-семантических видов высказываний благодарности. В статье описываются результаты аудиторского анализа, которые подтверждают гипотезу о просодической автономности стилистических вариантов высказываний благодарности, которая создается сложным взаимодействием тональных, динамических и темпоральных характеристик.

Ключевые слова: *высказывание благодарности, интонационная организация, просодические средства, функционально-семантический вид высказывания, аудиторский анализ, перцептивные характеристики.*

The article deals with the utterance prosodic differentiation. Analysis of the speech, namely speech act of gratitude, is grounded on the interpretation of interaction of the language means (lexical, grammatical, phonetic) in the realization of the analyzed speech act in the speech contexts and favour establishment of the functional and semantic types of the gratitude utterances. The results of the auditory analysis prove the hypothesis about the prosodic autonomy of the stylistic variants of gratitude utterances, which are formed by different models of tone dynamic and temporal characteristics.

Key words: *gratitude utterance, intonation model, prosodic means, functional and semantic type of the utterance, auditory analysis, perceptual characteristics.*

Одним із основних напрямків сучасних лінгвістичних досліджень є вивчення просодичної організації мовлення у когнітивній парадигмі, що передбачає антропоцентричний підхід до пізнання мовленнєвих явищ, виявлення закономірностей інтонаційного варіювання реального мовлення та визначення ролі просодичних засобів в процесі організації та координації інформаційного потоку [2; 5; 8]. Просодична модель висловлення тісно пов'язана із іншими рівнями організації мовлення та здатна зорієнтувати учасників комунікації на розуміння смислу висловленого, виступаючи ефективним джерелом та провідником інформації [7; 11; 13, с. 33–47].

Важливим є вивчення закономірностей інтонаційного оформлення діалогічного мовлення оскільки відсутність результатів відповідних теоретичних та експериментально-фонетичних досліджень загальмовує широке впровадження у практику навчання культури інтонування конкретних висловлень. Активна глобалізація комунікативних процесів, що передбачає численні міжнародні контакти, визначає особливу роль досліджень соціолінгвістичних аспектів просодичної організації мовленнєво-етикетних висловлень, що є контактовстановлюючими формами міжособистісного спілкування [6; 14].

Висловлення-подяка належить до семи найуживаніших мовленнєво-етикетних прагматичних актів в англійському діалогічному мовленні [9], від коректної просодичної організації якого залежить успішність спілкування. Проте одним із нерозроблених питань комунікативної фонетики англійського мовлення є саме питання інтонаційної організації висловлення-подяки.

Дотепер варіативність інтонаційної моделі зазначеного типу висловлень не була предметом спеціального дослідження. У попередніх дослідженнях подяка вивчалася в межах ширшої проблематики складника ефективності мовленнєвої комунікації [10] і проблематики функціонування висловлень подяки як окремого мовленнєвого жанру [4]; в межах інтенсифікованих висловлень [1]; як взятий поза мовленнєвою варіативністю комунікативний акт [3].

Отже, висловлення-подяка досліджувалися з недостатнім ступенем соціолінгвістичної стратифікації, який дозволив би розв'язати ряд аспектів проблеми варіативності інтонаційних засобів реалізації висловлень-подяк. Тому **актуальними** та теоретично значущими є дані про характер і закономірності взаємодії просодичних підсистем у реалізації висловлень-подяк, різних за ступенем емоційності, прагматичною спрямованістю та актуалізованих мовцями із різним соціальним статусом в офіційних та неофіційних умовах спілкування. Актуальність вибраної теми зумовлена також загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на розгляд функціональних особливостей мовних одиниць та тенденцією до використання багатофакторної стратегії при вивченні їх інтонаційної варіативності.

Експериментальний матеріал для дослідження відбирався нами з найбільш розповсюджених в англійській мові подяк та складався у вигляді ситуативних мікродіалогів з об'ємом експериментальної фрази у межах від чотирьох до чотирнадцяти слів.

© І. В. Чарікова, 2014

В експерименті приймали участь п'ять носіїв англійської мови (троє чоловіків та дві жінки) у віці від 23 до 38 років, мовлення яких відповідає орфоепічній нормі правильної літературної англійської вимови (RP). Попередньо кожний диктор знайомився з текстом діалогічних єдностей і потім проголошував його з мінімальною опорою на письмовий варіант, ніби відтворюючи ситуацію природного спілкування.

Загальний об'єм експериментального матеріалу склав 400 реалізацій стилістичних варіантів подяк доброзичливого та стриманого характеру вираження.

Отриманий експериментальний матеріал був представлений для аудіювання.

Аудиторський аналіз проходив у два етапи.

Метою першого етапу аудиторського аналізу була стилістична ідентифікація аналізованих висловлювань подяки без опори на діалогічний контекст. На цьому етапі перед аудиторами-інформантами ставилися наступні завдання:

1) оцінити природність звучання експериментального матеріалу, його відповідність вимовним нормам спонтанного мовлення;

2) визначити соціальний статус комунікантів відносно один одного (в термінах: рівний/нерівний) та характер відносин між ними (у термінах: офіційні/невимушені);

3) визначити відношення мовця до співрозмовника (у термінах: доброзичливе, щире або стримане).

В якості інформантів було запрошено носіїв англійської мови (5 чоловік) у віці від 23 до 38 років. Кількість спроб прослуховування фонозаписів не лімітувалася.

Для другого етапу аналізу були відібрані висловлювання, однотипно розпізнані більшістю аудиторів. В експериментальний корпус увійшло 365 реалізацій у виконанні всіх дикторів.

На другому етапі експериментальний матеріал прослуховувався групою кваліфікованих фонетистів-філологів, дослідників і викладачів англійської мови (6 чоловік). Цей етап аудиторського аналізу (власне фонетичний) був націлений на виявлення перцептивних просодичних характеристик досліджуваних фоностилістичних варіантів подяк.

Для виявлення варіативності моделі висловлення-подяки (ВП) був проведений аналіз ступеня складовиділеності, а також розподілу фразового наголосу у висловленнях дослідженого типу. Аудитори дійшли висновку, що розподіл наголосів у блоках ВП та їх окремих реалізаціях визначається в певній мірі прагматичною домінантою, прагматичними співзначеннями та лексичною і граматичною структурою висловлень. Зміна ступеня емоційної напруги мовленнєвої ситуації, трактування мовцем першорядності / важливості інформації певних комунікативних одиниць спричинює перерозподіл фразового наголосу.

Визначення перцептивних характеристик здійснювалося в термінах таких контрастів:

– ступінь виділеності складів – ненаголошений, слабонаголошений, наголошений, сильнонаголошений;

– тип передшкали – низька (рівна,висхідна), середня (рівна, висхідна, низхідна), висока (рівна, висхідна, низхідна);

– тип шкали – рівна (висока, середня, низька), поступово низхідна, низхідна з порушеною поступовістю, ковзна, рівно-ковзна, ступінчасто-ковзна, скандентна та висхідна;

– тип термінального тону – низхідний, висхідний, низхідний-висхідний, висхідний-низхідний, рівний з класифікацією кожного тону за трьома висотними рівнями (високий, середній, низький), також складений, що складається з двох вищевказаних типів тонів);

– темп – повільний, уповільнений, помірний, прискорений;

– гучність – низька, понижена, помірна, підвищена, висока.

За допомогою цих термінів аудитори дали розмітку експериментальних фраз та кваліфікували їх перцептивні просодичні характеристики.

У результаті проведення експерименту, ми отримали такі результати.

Ключові слова ВП (здебільшого це інтенсифікатори, емфатичні допоміжні дієслова і найбільш емоційно та комунікативно навантажені слова «**thank**», «**appreciate**», «**oblige**», «**gratitude**», «**thanks**») оформлюються за допомогою таких комплексів просодичних параметрів: сповільнення темпу в поєднанні з низьким і середнім рівним та низьким спадним термінальним тоном, зниженою гучністю і передуючою цезурою; подовження приголосних і чітка артикуляція голосних на сегментному рівні (за умови, що темп сповільнений) і мала швидкість зміни термінального тону.

Найбільш функціонально значущим фонетичним засобом при виділенні релевантного ступеня промінантності слова «**thank**» у різних лінгвістичних контекстах слугує зміна висоти тону в термінальній частині інтоногрупи (її підвищення/зниження). Так, семантичний та емоційний центр власне подяк – дієслово «**thank**», вимовлене на низькому тональному рівні і оформлене низхідним термінальним тоном, передає основний прагматичний намір цих висловлень, тобто виражає щиру вдячність, задоволення, радість як реакцію на здійснену послугу, допомогу. З підвищенням емоційності характер термінального тону на семантичному центрі змінюється: термінальний тон стає більш пологим.

Помітний перепад гучності між центром «**thank**» і особовим займенником «**you**», що вимовляється тихіше, сприяє створенню ефекту нетерплячості.

Аудитори визначили високий ступінь порізаності мелодійного контуру як диференційну просодичну ознаку ВП, актуалізованих мовцями з нижчим соціальним статусом, та емоційно-експресивних ВП. Порізаність мелодики досягається за рахунок висотно тональних перепадів, особливо на стиках різних ділянок інтоногрупи, зміни діапазону та тонального рівня реалізацій термінального тону, неоднакової виділеності наголошених складів, загального розширення діапазону інтоногрупи. Контрастне розмежування ритмічних груп всередині

інтоногрупи є варіативною просодичною рисою реалізації ВП у діловій сфері спілкування, що створює ефект додаткової емоційності та нерегламентованості мовленнєвої поведінки в оточуючому контексті ситуації.

Навпаки, рівний розподіл наголосів, простий ритмічний малюнок, низький ступінь наповнення внутрішньосегментними паузами, незмінний рівень гучності визначалися аудиторами як типові просодичні ознаки формальних ВП та як варіативні просодичні риси неформальних подяк. Контраст між наголошеними і ненаголошеними складами, незбалансований рівень гучності, хвилеподібний мелодійний контур супроводжують функціонування висловлень у побутовій сфері комунікації. Як, наприклад, у наступній суміжній парі, де неформальна власне подяка актуалізована на високому тональному рівні при змінній гучності вимови (підвищена – помірна – знижена – підвищена):

Want a cigarette? – he said.

¯No ⁓↘ thank you – she said. – ∨Thank you ever. so much . just the °same.

Зазначені показники просодичних підсистем (високий тональний рівень і змінна гучність вимовляння) контрастують одна з одною, додаючи подяці емоційно-модальної конотації дещо бурхливого заперечення. Позитивний тональний інтервал між підвищеним наголошеним «**No**» і вимовленим на <u>пониженому</u> тональному рівні із <u>спадною</u> конфігурацією тону <u>вузького</u> діапазону складом thank виділяє, інтенсифікує слово «**thank**», визначаючи його прагматичне спів значення нещирої вдячності, додаючи відтінку негативності та протиріччя, незадоволення пропозицією. Ефект просодичного контрасту створюється за рахунок відчутного перепаду довжини інтонаційних груп, різної складовиділеності повнозначних слів (наприклад, повнонаголошене «**thank**» і ненаголошене «**so**»), загальної порізаності мелодійного контуру, і свідчить про забарвленість цього висловлення емоцією заперечення (мовець заперечно, несхвально реагує на зроблену йому пропозицію).

Аналогічні просодичні ознаки спостерігалися і у подяках-проханнях, забарвлених емоцією роздратування, яка відноситься до слабо контрольованих. Наприклад, у подяці із значення незадоволення – *I'll thank you, sir – Judge Irwin took a step toward a big chair, and his face wasn't the colour of calf's lover now. – I'll thank you, sir, to get out of that chair and get out of this house.*

<u>I'll > thank you sir...⁓I'll↗thank you, sir⁓ to ˈget ˈout of that ˈchair and ˈget ↑out of this ↘ house..</u>

як різновид подяки-прохання, актуалізований у формальній ситуації мовцем із рівним соціальним статусом слухача, стаккаттоподібний ритм, що виник у результаті різновиділеності наголошуваних складів, перепади тону в поєднанні з підвищеним темпом нашаровуються на стримано ввічливий, нарочито етикетизований лексичний склад і створюють ефект дещо різкої мовленнєвої поведінки мовця:

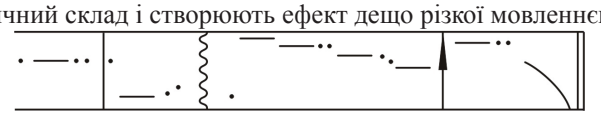

Варто зауважити, що різновиділеність складів, прискорений темп і хвилеподібність інтонаційного контуру мають місце і в інших висловленнях аналогічної прагматичної спрямованості (із співзначенням протиріччя, незадоволення).

Аудитори відзначали, що в реалізаціях ВП мовцями з нижчим соціальним статусом загальна гучність актуалізацій є вищою, менш контрольованою/збалансованою. Виразність мовлення нівелюється внаслідок зниження контрастності комунікативно-смислових та емоційних центрів.

Під час аналізу такого соціально зумовленого виду, як формальні ВП, аудитори зауважували, що варіативними сприймаються ті реалізації, які звучать сердечно, доброзичливо, щиро, тепло, а типові демонструють певну стриманість у вираженні емоцій, але звучать підкреслено ввічливо, як, наприклад, у висловленні, адресованому службовцем до свого колеги:

I'm going out to a meeting. You're welcome to use my office if you like.

∨Thanks, I'll ↗do that.

Підкреслюючи своє доброзичливе ставлення до співрозмовника, мовець оформлює подяку-підтвердження згоди, яка складається з двох висловлень на граматичному рівні та однієї синтагми на фонетичному, за допомогою помірних гучності та темпу. Спадно-висхідний перерваний рух тону на функціонально вагомих словах передають дружній характер реалізацій та виражають завершення висловленого. Аудитори зареєстрували щирість реалізацій при загальному емоційно-нейтральному її характері і засвідчили, що вона досягається поєднанням перерахованих просодичних параметрів.

Розмежування емоційно-забарвлених та емоційно-експресивних реалізацій повинно здійснюватися з урахуванням усіх просодичних характеристик кожної конкретної реалізації [12]. Вважаємо, що більшої наочності у виявленні значущих просодичних відмінностей і спричинених їхньою варіативністю смислових модифікацій можна досягти зіставленням реалізацій одного й того ж самого висловлення, актуалізованих різними мовцями в подібній ситуації.

Порівняємо, наприклад, дві реалізації висловлення «**Thanks. I appreciate it».**, що були начитані двома різними дикторами-чоловіками в наступних лінгвістичних оточеннях:

1) *– Are you sure you won't be too cold?*

– If I am, I'll just put my suit jacket back on.

–↘Thanks.⁓ I ap↘ preciate it. But ˈlet me ˈknow if it ↘ bothers you.

2) *– Dick will fetch her. I mean, he'll bring her to you.*

↘-↘ <u>Thanks, thanks, Hilda. I ap ∨preciate what you're ↗doing. I...⁓ I ∨know it isn't °easy.</u>

Обидві мовленнєві ситуації були описані інформантами як дружні розмови колег в офісі, а лексичні вираження обох подяк було кваліфіковано як власне подяка експліцитного характеру. Незважаючи на практично

ідентичний лексичний склад, пор: *(1)* ↘*Thanks. I ap*↘ *preciate it. (2)* ↘ *Thanks. I* ap∨preciate *what you are* ↗*doing.*, висловлення сприймалися по-різному: (1) – як емоційно-нейтральне, а (2) – емоційно-забарвлене. Більш того, внаслідок зміни ступеня емоційності прагматична настанова двох досліджуваних подяк трактувалася також по-різному: аудитори-інформанти визначили прагматичне значення першої як суто етикетну подяку, а друге висловлення було сприйняте як щира вдячність і навіть, певним чином, вибачення за спричинений клопіт.

Релевантними просодичними змінними, що передають ці значення, за оцінкою аудиторів є: перерозподіл фразового наголосу в межах цього висловлення (в емоційно-нейтральному висловленні єдиний термінальний тон на словах «**thanks**» та «**appreciate**», в емоційно-забарвленому – два: спадний на слові «**thanks**» та спадно-висхідний перерваний на «**appreciate**», крім того, в емоційно-забарвленій подяці наголошеним стає займенник «**I**»; чіткість і темп вимови (в емоційно-забарвленій подяці вимовляння кожного слова є чіткішим, роздільним за рахунок сповільненого темпу порівняно з емоційно-нейтральним висловленням); загальний тональний рівень реалізацій (в емоційно-забарвленій подяці тональний рівень є вищим, ніж тональний рівень емоційно-нейтральної подяки); порізаність мелодійного контуру (її ступінь збільшується в емоційно-забарвленій подяці) та діапазон (вужчий в емоційно-нейтральній реалізації).

Результати аудиторського аналізу дозволили встановити, що із зростанням емоційної насиченості збільшується частотність випадків, коли подяка несе не тільки провідну емоцію – вдячність, а й забарвлюється додатковими, внаслідок чого спостерігається широка варіативність просодичних засобів вираження емоційно-експресивних ВП. В той же час, спадний тип такту та більша частотність пологих термінальних тонів (порівняно з емоційно-забарвленими реалізаціями) можуть відігравати роль просодичних показників стриманих почуттів та емоцій, що супроводжують вдячність – вибачення, прохання, відмова тощо в аналізованих контекстах.

Як свідчать результати проведеного аналізу інтонаційне оформлення ВП є віддзеркаленням ступеня емоційності, прагматичного смислу і ступеня формальності аналізованих висловлень. Опис особливостей взаємодії інтонаційних підсистем в соціально зумовлених, прагматичних й емоційних видах ВП у формальних і неформальних ситуаціях спілкування буде предметом наших подальших досліджень.

Література:

1. Алексієвець О. М. Просодичні засоби інтенсифікації висловлень сучасного англійського мовлення : автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 1999. – 20 с.

2. Алексієвець О. Просодія як фактор вираження точки зору політика. / О. Алексієвець. – Наук. вісник СНУ ім. Лесі Українки. Сер. : Філологічні науки. Мовознавство. – 2013. – № 20 (269). – С. 177–181.

3. Белодед О. Р. Структурно-семантические и коммуникативно-прагматические особенности высказываний благодарности : автореф. дис. … канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / О. Р. Белодед. – К., 1990. – 38 с.

4. Бердникова А. Г. Речевой акт благодарности: когнитивный и семантико-прагматический аспекты : автореф. дис. … канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / А. Г. Бердникова. – Новосибирск, 2005 – 23 с.

5. Дворжецкая М. П. Нормативность интонационных выразительных средств в дидактической коммуникативной сфере / М. П. Дворжецкая // Тезисы докладов межвуз. науч. конференции «Нормы человеческого общения». – Горький : ГГПИИЯ, 1990. – С. 186–188.

6. Надеина Т. М. Просодическая организация речи как фактор речевого воздействия : автореф. дис. … докт. филол. наук : спец. 10.02.19 / Н. В. Надеина. – М., 2004. – 50 с.

7. Орлов Г. А. Новейшие исследования английской литературно-разговорной речи / Г. А. Орлов // Вопросы языкознания. – 1993. – №5. – С. 119–129.

8. Орлова В. А. Межъязыковые соответствия в просодии диалогических единств с взаимной благодарностью : Сопоставительное экспериментально-фонетическое исследование на материале английского и немецкого языков : автореф. дис. … канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / В. А. Орлова. – Пятигорск, 2005. – 23 с.

9. Сковородина С. В. Прагматика реактивных речевых актов в немецком диалогическом дискурсе : Концепты «благодарность» и «извинение» : автореф. дис. … канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / С. В. Сковородина. – С.-Петербург, 2004. – 20 с.

10. Сальникова О. Е. Комбинированные речевые акты в англоязычном дискурсе : Функционально-семантический и лингвокультурный аспекты автореф. дис. … канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / О. Е. Сальникова. – М., 2005. – 24 с.

11. Ускова Е. А. Просодия коммуникативов согласия и несогласия при двуязычии : автореф. дис. … канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Е. А. Ускова. – Волгоград, 2011. – 19 с.

12. Янчева Т. В. Просодія висловлень-захоплень в англійському мовленні (експериментально-фонетичне дослідження): Дис. канд.... філол. наук: 10.02.04. – К., 1997. – 246 с.

13. Chomsky N., Halle M. The Sound Pattern of English / N. Chomsky, M. Halle. – 2nd print. – Cambridge, L. : The MIT Press, 1991. – XIII+470 p.

14. Wichmann A. Attitudinal Intonation and the Inferential Process [Electronic resource] / Anne Wichmann // Proc. Speech Prosody. – Aix-en-Provence, 2002. – P. 11 – 22. –Mode of access : http://www.isca-speech.org/archive

УДК 821.111(73).09

Ю. О. Чирва,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ МОТИВИ САМОТНОСТІ ТА ВИБОРУ В ТВОРЧОСТІ ТРУМЕНА КАПОТЕ

У статті осмислюються екзистенційні проблеми творчості Т. Капоте: людська самотність і свобода вибору, котрі визначають ті кризові межові ситуації, в яких опиняються головні герої творів.
Ключові слова: *Трумен Капоте, екзистенційні проблеми, самотність, вибір.*

В статье осмысливаются экзистенциальные проблемы в творчестве Т. Капоте: одиночество и выбор, которые определяют те кризисные граничные ситуации, в которых оказываются главные герои произведений.
Ключевые слова: *Трумэн Капоте, экзистенциальные проблемы, одиночество, выбор.*

The article interprets the existential problems in Truman Capote's creative work: solitude and choice which determine those critical marginal situations in which the protagonists find themselves.
Keywords: *Truman Capote, existential problems, solitude, choice.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Трумен Капоте (Truman Streckfus Persons, 1924–1984), прозаїк, есеїст, кіносценарист, один із тих авторів, творчість яких визначила специфіку американської художньої прози другої половини XX століття. Уже в ранніх творах письменника були заявлені найважливіші теми, які розвиватимуться у всій його творчості: духовна спрага, пошуки джерел її угамування, людська самотність, відчуження, свобода вибору, тема дитинства та інші. Твори «Трав'яна арфа», «Інші голоси, інші кімнати», «Сніданок у Тіффані» постають цілісною ідейно-художньою системою, в якій знайшли відбиток соціальні та моральні процеси американського суспільства перших повоєнних десятиліть у всій його суперечливості й складності. Самотній, відчужений від суспільства персонаж ранніх творів письменника отримав своє закінчене втілення у нефікційному романі «З холодним серцем». Екзистенційна нота становить у творах письменника справжній зміст двопланового зображення життя пересічних американців. Виявлення екзистенційних мотивів значно розширює та поглиблює уявлення як про творчість самого письменника, так і про основні тенденції розвитку прози США другої половини XX століття, що дозволяє доповнити картину розвитку американської літератури цього періоду загалом.

Творчість Т. Капоте ще мало досліджена в українському літературознавстві й практично не відома широкому читацькому загалу. На наш погляд, найбільшу цінність для вітчизняної американістики, в основному про ранні твори письменника, складають глави з монографій Т. Денисової, М. Мендельсона, Ю. Покальчука, статті О. Звєрєва, рецензії на нефікційний роман «З холодним серцем» (Р. Орлова, Б. Стрельніков). В США одними з перших почали досліджувати творчість Т. Капоте В. Нанс і К. Т. Рід. Що стосується нефікційного роману Т. Капоте, то деякі американські літературознавці займалися творчістю письменника в контексті культури США 60-х рр., практично кожне дослідження, що розглядає практику «нового журналізму», торкається нефікційного роману. Один із відомих літературознавців США – І. Малін у 1968 р. випустив збірник статтей про нефікційний роман Т. Капоте «З холодним серцем». Проблеми жанрової унікальності твору, способи та прийоми проникнення факту, кіно, журналізму в його структуру розглядали Дж. Де Белліс, Дж. Ґолловел, Дж. Ґаррет, Д. Ґелловей, М. Заварзадех, С. Кауффманн, Г. Крамер, Д. Макдональд, Дж. Ноулз, Д. Пайзер, Дж. Стайнер, С. Юрік, В. Філіпс та ін. Біографічна книга Дж. Кларка «Капоте: Біографія» (1988) засвідчила, що письменник є невід'ємною частиною американської культури та суспільного життя. Попри високий фаховий рівень праць названих авторів, спостерігається відсутність спеціальних досліджень екзистенційних проблем творів письменника, а тому є **метою** нашого дослідження. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: виявити ключові для екзистенційного мислення мотиви самотності та вибору на прикладі найбільш репрезентованих творів; виділити тематичні та формальні зв'язки між ранніми та зрілими творами.

Виклад основного матеріалу й обгрунтування отриманих результатів дослідження. Світ персонажів ранніх творів Т. Капоте майже позбавлений соціальних і політичних проблем. Джоел Нокс, Коллін Фенвік, Голлі Ґолайтлі виступають суб'єктами інтенсивних екзистенційних переживань, у відображенні яких одними із домінуючих є мотиви самотності та вибору. Автор акцентує на внутрішньо-екзистенційній відокремленості від соціуму та на цілій низці відчуттів, викликаних цим. Самотність породжує тривогу й страх, загострює почуття неприродної порожнечі, яка проймає весь внутрішній світ підлітка / юнака / жінки. Джоел Нокс («Інші голоси, інші кімнати») – осиротілий підліток, ніжний мрійник, наділений надзвичайно тонким, поетичним світосприйманням, котре формує його власну інтерпретацію навколишнього життя, котрий мріє про любов серед людей. І хоча Джоел віддалений від реального життя, але він починає розуміти, що його мрія неминуче приведе до самотності.

Сповнений ідеальних почуттів Коллін Фенвік («Трав'яна арфа») шукає своє місце в суспільстві, прагне пізнати себе. У творі відчутне авторське співчуття до персонажа, оскільки попереду його чекає світ нічим не кращий за те містечко, де він опинився. Автор розкриває внутрішній світ підлітка, показує, як відірване від зовнішнього світу середовище певним чином впливає на становлення його характеру. Коллін відразу стає другом відкритої, світлої добродушної, трохи не в собі, на думку сестри Верони, Доллі та чорношкірої Кетрін. Вони втрьох чудово співіснують в своєму маленькому світі, однак кожен із них по-своєму є самотнім. Події трьох днів змінюють життя Колліна. Усього три дні дозволили юнакові подивитися на світ без фантазій та

© Ю. О. Чирва, 2014

романтики. Втеча Доллі, Кетрін, Колліна, судді Кула й Райлі Ґендерсона на старий дуб є серйозним і відповідальним кроком: вони не хочуть жити, як раніше. Водночас «бунтівниками» оволодіває почуття розгубленості перед можливістю іншого життя, крім того, що склалося. Екзистенційні переживання охоплюють Доллі: «I said I would know what was right. But it hasn't happened; I don't know…»[1] [3, с. 103]. Три дні життя на «волі» дали можливість Коллінові зрозуміти, що добро й зло зрідка набувають абсолютної форми, а межа між ними часом невиразна. «… my sympathies, curiously, were nowhere; or rather, everywhere: a tenderness for all three ran together like raindrops, I could not separate them, they expanded into a human oneness»[2] [3, с. 103].

Добровільна евакуація мешканців хатини на дереві – лише початок поразки, яка складається зі смерті Доллі, трансформації колючого забіяки Райлі в зразкового сім'янина, згасанні судді Кула. Моральні перетворення, спричинені внутрішньою деформованою совістю, простежуємо в поведінці Верени. Сімейна катастрофа змусила її пошкодувати про свою поведінку. Протест не відбувся, міраж вільного життя під запоною Прирічного лісу розвіявся. Майбутнє цих персонажів можна передбачити, оскільки вони вибрали свою долю. Їхній вибір можна тлумачити як екзистенційний вибір через прийняття ними власної життєвої невизначеності. Для Колліна пошук долі розпочинається з міркувань про вибір шляху: залишитися з тітками або розлучитися з дитинством і фантазіями й самореалізуватися в житті. Смерть Доллі стає тим поштовхом, завдяки якому Коллін розірвує коло та виїжджає з міста. «Summer, another autumn, winter again: not a spiral, but a circle confined as the umbrella's shadow. If I ever were to make the leap – with a heartskip, I made it. 'Verena, I want to go away'»[3] [3, с. 116]. Вибір Колліна свідчить, що він спроможний вибрати себе справжнього. Єдиною фантазією, яку Коллін узяв із собою в доросле життя, – спогади про «a grass harp, gathering, telling, a harp of voices…»[4] [3, с. 118]. Фінал послаблює соціально-критичний пафос книги, однак посилює її філософсько-психологічний аспект.

У повісті «Сніданок у Тіффані» немає вигаданого «іграшкового світу», сільської ідилії, персонажі живуть і діють в Нью-Йорку. Однак домінуючими у настроях головного персонажу твору Голлі Ґолайтлі є все ті ж почуття самотності, відчуження, котрі приглушують почуття надії, що постійно жевріє в її душі. Голлі виросла в злиднях і голоді й із раннього віку плекала мрію про життя прекрасне, чисте й високе. Вона залишилася в душі такою ж маленькою дівчинкою, як міс Боббіт («Діти в день народження»). Однак їй судилося набагато довше плекати свою мрію, і тому Голлі пізнає більше сумного в житті, ніж міс Боббіт. На поштовій скриньці її квартири прикріплена картка з написом: «*Miss Holiday Golightly, Traveling»*[5]. У дійсності Голлі «подорожує» лише з одного кінця міста в інший, і то зрідка. Однак картка не обманює. Голлі «подорожує» у мріях та спогадах, втікає від смутку, від нью-йоркських веселощів і шукає місце, де можна було б жити, «як у Тіффані»: «It calms me down right away, the quietness and the proud look of it; nothing very bad could happen to you there, not with those kind men in their nice suits, and that lovely smell of silver and alligator wallets. If I cc. 143]. Сусідки-пліткарки, багаті приятелі, п'яні дебоші – це сувора проза існування наївної провінціалки, розтоптаної великим містом, змушеної йти на компроміс із навколишнім світом. Зовнішній блиск нью-йоркського життя ще більше підкреслює трагізм її становища. Вона свідомо відокремлює себе від суспільства, не хоче до чогось звикати, любити щось по-справжньому, доки не буде впевнена, що це назавжди. Голлі викидає на вулицю кота, а згодом її охоплює страх за безпросвітний стан свого буття і своє майбутнє: «'Oh, Jesus God. We did belong to each other. He was mine. <…> But what about me?' she said, whispered, and shivered again. 'I'm very scared, Buster. Yes, at last. Because it could go on forever. Not knowing what's yours until you've thrown it away'»[6] [3, с. 184].

Найбільш органічно екзистенційний стан самотності персонажа знайшов своє художнє втілення в нефікційному романі «З холодним серцем». Самотність є фундаментальною характеристикою життя Перрі Сміта. Його доля – наслідок непростих сімейних відносин. «His mother, an alcoholic, had strangled to death on her own vomit. Of her children, two sons and two daughters, only the younger girl, Barbara, had entered ordinary life, married, begun raising a family. Fern, the other daughter, jumped out of a window of a San Francisco hotel. (Perry had ever since 'tried to believe she slipped,' for he'd loved Fern. She was 'such a sweet person,' so 'artistic,' a 'terrific' dancer, and she could sing, too. 'If she'd ever had any luck at all, with her looks and all, she could have got somewhere, been somebody.' It was sad to think of her climbing over a window sill and falling fifteen floors.) And there was Jimmy, the older boy – Jimmy, who had one day driven his wife to suicide and killed himself the next»[7] [2, с. 110–111]. Родина для Перрі була реальним світом, а розлад у ній, крах мрій, втрата Долі Ферн і Джиммі переростають в самотність, а невдовзі й у відчуження. Для автора важливо змусити читачів повірити в реальність того, що їх ще

[1] «Ось я і говорила – коли прийдеться вирішувати, я буду знати точно, що правильно, а що ні. А виходить – не знаю…»

[2] «На диво, симпатії мої не були віддані нікому. А вірніше – їм усім: ніжность до всіх трьох зливалася в мені, як зливаються краплі дощу, я не міг відділити їх один від одного, вони втілились для мене в єдину людську сутність».

[3] «Літо, ще одна осінь, знову зима.…Ні, не спіраль, а замкнене коло. Коло – ось як тінь від парасолі. Якщо вже робити скачок, то… Серце моє рванулося, я стрибнув. – Вірена, я хочу поїхати».

[4] «…трав'яну арфу, що звучить різними голосами…».

[5] «Міс Голідей Ґолайтлі. Подорожує».

[6] «О господи Ісусе! Які ж ми чужі! Він був мій…А як же я?» – запитала вона пошепки і знову затрусилась, – мені страшно, милий…Так, тепер страшно. Тому що це може тривати без кінця. Так і не довідаєшся, що твоє, поки не втратиш…»

[7] «Мати, алкоголічка, померла, захлинувшись у власному блювотинні. З її дітей – двох синів та двох дочок – лише наймолодша дівчинка Барбара жила як звичайні люди, вийшла заміж і створила сім'ю. Інша дочка, Ферн, викинулася з вікна готелю у Сан-Франціско. (Перрі до цього часу переконував себе, що вона 'випала ненароком,' бо він любив Ферн: вона була 'така мила', така 'артистична', 'незвичайна' танцівниця і співала також чудово. 'Якби їй хоч трохи повелося – з її зовнішністю та іншими даними вона б чогось таки досягла'. Йому було гірко уявляти, як вона залазить на підвіконня і падає з п'ятнадцятого поверху.) І був ще Джиммі, старший хлопчик, – котрий в один прекрасний день довів свою дружину до самогубства, а наступного дня також покінчив із собою».

очікує, і він продовжує вести до джерел зла та насильства. Ще за життя матір «збула» Перрі до католицького сиротинця, де «Чорні Вдови» лупцювали його за мокру постіль, дитячий інтернат Армії спасіння, де його «hated me, too. For wetting the bed. And being half-Indian. There was this one nurse, she used to call me 'nigger' and say there wasn't any difference between niggers and Indians. Oh, Jesus, was she an Evil Bastard! Incarnate. What she used to do, she'd fill a tub with ice-cold water, put me in it, and hold me under till I was blue. Nearly drowned. But she got found out, the bitch. Because I caught pneumonia. I almost conked»[8] [2, с. 132].

Відчуття душевної порожнечі спричиняє не реалізована Перрі в юності чуттєва пристрасть. Його непрості стосунки зі світом розпочалися ще в Гонолулу в 1945 році, коли він був моряком торговельного флоту. «'But I never would have joined if I'd known what I was going up against,' Perry once said. 'I never minded the work, and I liked being a sailor – seaports, and all that. But the queens on ship wouldn't leave me alone. A sixteen-year-old kid, and a small kid. I could handle myself, sure. But a lot of queens aren't effeminate, you know. Hell, I've known queens could toss a pool table out the window. And the piano after it. Those kind of girls, they can give you an evil time, especially when there's a couple of them, they get together and gang up on you, and you're just a kid'»[9] [2, с. 133–134]. Моральні цінності, так і не набуті остаточно, зазнають краху перед брутальністю нових обставин. Армія перетворилася на брутальну екзекуцію: «I had a good record in the Army, good as anybody; they gave me the Bronze Star. But I never got promoted. After four years, and fighting through the whole goddam Korean war, I ought at least to have made corporal. But I never did. Know why? Because the sergeant we had was tough»[10] [2, с. 134]. Сміта як особистість руйнували протиприродні відносини. Його світ – єдиний світ, якого він не може позбутися, і складається він із насильства, здійсненого над ним у різних варіантах – від витончених черничих до сексуальних армійських. Сміт не тільки зустрічається зі злом, а приносить його в світ. Перрі – жертва насильства – робить свій вибір: перетворюється в ката. Кульмінацією стає безглузде жорстоке вбивство.

Дослідження оніричної свідомості Перрі сприяє розкриттю потаємного, прихованого у його душі, того, чого він ще не до кінця усвідомлює, відчуваючи певну провіденційну тривогу. Сни Перрі вражають своєю страшною реальністю. У четвертій частині роману хворий Перрі бачить сон-попередження. Він у білому циліндрі та білому смокінгу в ролі «Перрі О'Парсона, людини-оркестру» в нічному клубі Лас-Веґасу грає на губній гармонійці, гітарі, банджо, барабанах, співає «Ти моє сонце» та відбиває степ на позолочених сходинках. Дивна аудиторія, більшість якої негри, чомусь не аплодувала. Його охопив страх, коли він здогадався, що перед ним фантоми законно знищених, повішених, задушених газом, страчених на електричному стільці, і що він повинен приєднатися до них, що позолочені сходи ведуть на ешафот, а верхня сходинка, на якій він стоїть, провалюється під ним у вічність. І невідомо, який світ – реальний чи ілюзорний – є для героя справжньою реальністю. Для Перрі життя є справді лише короткочасним сном, у якому переплітається реальне й нереальне, минуле, сьогоднішнє й майбутнє. Це типове для Капоте парадоксальне переплетіння. Через увесь твір автор підводить нас до своєї основної думки: Перрі так і залишається небезпечною жертвою самотності, приниження, озлоблення, ненависті, мрій, котрі переповнювали його та привели до трагедії.

Висновки. У процесі дослідження ми з'ясували, що екзистенційна інтерпретація творів Т. Капоте дозволяє науково аргументувати думку про певну ідейно-змістову єдність, цілісне сприйняття творчої спадщини письменника, де все органічно взаємопов'язано, і кожний фрагмент його творчості можна розглядати як невід'ємну частину художнього цілого.

Література:

1. Литература США XX века. Опыт типологического исследования: в 3 т. Т. 3 / под ред. Р. Спиллера, У. Торпа. – М. : Прогресс, 1979. – 645 с.

2. Capote T. In Cold Blood. A True Account of a Multiple Murder and Its Consequences / Truman Capote. – New York : First Vintage International Edition, February 1994. – 343 p.

3. Capote T. The Grass Harp. Breakfast At Tiffany's / Truman Capote. – Moscow : Progress Publishers, 1974. – 224 p.

4. Clarke G. Capote: A Biography / Gerald Clarke. – New York : Simon and Schuster, 1988. – 631 p.

5. Existential America [Електронний ресурс] / G. Cotkin. – The Johns University Press, 2003. – 368 p. – Режим доступу : http://books.google.com.ua (15.12.2011).

6. Nance W. L. The Worlds of Truman Capote / William L. Nance. – New York : Stein and Day Publishers, 1973. – 256 p.

7. Reed Keneth T. Truman Capote / Kenneth T. Reed. – Boston : G.K. Hall, 1981. – 145 p.

[8] «…також зненавиділи. За те, що мочився у ліжко. І за те, що я наполовину індіанець. Була там одна нянька, котра мала звичку називати мене 'нігером', і говорила, що немає різниці між чорномазими й індіанцями. О, Боже, це була справжня мегера! Вовкулака. Вона робила так: наллє ванну крижаної води, занурить мене туди і тримає, аж поки я не посинію і не почну тонути. Потім цій суці дісталося. Бо я схопив запалення легень. Мало дуба не врізав».

[9] «'Я б ніколи туди не пішов, якби знав, із чим мені там доведеться зіткнутися', – сказав одного разу Перрі. – Я ніколи не боявся роботи, мені подобалося бути моряком, мені подобалися порти й усе, що пов'язане з морем. Та гомики не дали б мені спокою. Шістнадцятирічному хлопчикові, до того ж маленького зросту. Я міг за себе постояти. Але більшість гомиків не жіночоподібні. Чорт, я знав гомиків, які могли викинути у вікно стіл для пула. А за ним і піаніно. Це такі 'дівчатка', від яких можна добряче натерпітися, особливо якщо вони зберуться удвох і разом на тебе накинуться, а ти ще зовсім дитина».

[10] «Я був в армії на гарному рахунку, не гірший за інших; мене нагородили 'Бронзовою Зіркою'. Проте підвищення я не заслужив. За чотири роки, та й ще до того ж я брав участь у цій клятій корейській війні, я мав би отримати капрала. Але так і не отримав. А знаєте чому? Тому що наш сержант був дуже жорстокий. Тому що я під нього не ліг. Господи, як я все це ненавиджу. Не виношу. Хоча – не знаю. Деякі гомики мені навіть подобалися. Поки не починали до мене лізти. Найкращий з моїх друзів, і чуйний, і дійсно розумний, також, як виявилося, був гомиком».

УДК 811.111'373:81'42

Н. А. Чумак,
Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ

ВЗАЄМОДІЯ ЛАКУНАРНИХ КОНЦЕПТІВ З АНГЛОМОВНИМ ПУБЛІЦИСТИЧНИМ ДИСКУРСОМ (НА ПРИКЛАДІ ФРАНЦУЗЬКИХ ЕТНОСПЕЦИФІЧНИХ КОНЦЕПТІВ)

У статті розглядаються основні принципи декодування інокультурних лакунарних коцептів в дискурсі на прикладі французьких етноспецифічних концептів в англомовному публіцистичному дискурсі.
Ключові слова: *лакунарний концепт, етноспецифічний концепт, ім'я концепту, публіцистичний дискурс.*

В статье рассматриваются основные принципы декодирования инокультуных лакунарних концептов в дискурсе на примере французских этноспецифических концептов в англоязычном публицистическом дискурсе.
Ключевые слова: *лакунарный концепт, этноспецифический концепт, имя концепта, публицистический дискурс.*

The article deals with basic principles of the lacunar concepts decoding in the discourse by the example of the French concepts denoted by ethnic specific linguistic units in the English publicistic discourse.
Key words: *lacunar concept, ethnic specific concept, name of concept, publicistic discourse.*

Французькі етноспецифічні концепти – це репрезентовані за допомогою французьких етноспецифічних номінацій концепти, наділені, як і будь-які інші концепти англомовної картини світу, трирівневим шаром змісту (понятійного, перцептивного і валоративного). Як слушно зауважує А. М. Приходько, «інтеркультурна трансляція концептуального змісту – це його передача, перекодування, перевербалізація засобами іншої мови з різним ступенем повноти інтеріоризації понятійного, перцептивного чи валоративного компонентів концепту, а іноді й усіх разом» [4, с. 292].

Актуальність нашого дослідження визначається відсутністю комплексного наукового аналізу взаємодії французьких етноспецифічних концептів з англомовним публіцистичним дискурсом у світлі останніх підходів до вивчення дуалізму концепту й дискурсу. **Метою** статті є висвітлити взаємодію лакунарних концептів з англомовним публіцистичним дискурсом на прикладі французьких етноспецифічних концептів, що передбачає вирішення таких завдань: 1) з'ясувати місце інокульткрного лакунарного концепту в цільовій лінгвокультурі, 2) визначити ознаки, яких набувають або втрачають певні французькі етноконцепти при взаємодії з англомовним публіцистичним дискурсом.

Зміст, який уміщують у собі французькі етноспецифічні концепти під час інтеграції в англомовну картину світу, сприймається відповідно до досвіду та знань носіїв англійської мови про устрій когнітивної бази «експортерів» (себто французів) даних концептів, тому «етноспецифічний характер концепту може спричиняти значні труднощі при трансляції в іншу лінгвокультуру», зокрема в англійську [там само]. У такому разі «імпортери» (носії англійської мови) матимуть справу з відсутністю їх вербальних репрезентантів, а відтак, і самих концептів у своїй лінгвокультурі. Йдеться про так звану «лакунарну трансльованість» (термін А. М. Приходька). Називаючи її безеквівалентністю, А. М. Приходько характеризує лакунарну трансльованість як «незрозумілість, незвичність, екзотичність, незнайомість, неточність та навіть помилковість» [там само, с. 297].

Цілком справедливо А. М. Приходько зараховує до низки лакунарних концептів (ксенонімів) поряд з українськими БОРЩ, ГОПАК, ВИШИВАНКА, французьку BOUILLABAISSE [там само], а Д. Анджео, наприклад, уналежнює до південно-африканізмів – АПАРТЕЇД, а до британізмів – БІГ БЕН [5, с. 228]. Не маючи вербальних репрезентантів у приймаючій лінгвокультурі, такі лакунарні концепти, як наголошує І. О. Голубовська, можуть бути об'єктивовані в інших мовах лише розгорнутим описовим шляхом [2, с. 78].

Декодування інокультурного концепту в цільовій мові відбувається реципієнтом шляхом трансформації отриманої інформації з вербального коду в когнітивні структури та його співвіднесення зі своєю когнітивною (епістемічною) базою, а потім – залежно від актуальності й значимості цього змісту має місце або фіксація його у структурах довготривалої пам'яті та вживання у концептивному просторі дискурсу, або поступова втрата. Тому концепти, перебуваючи у когнітивно-семантичному просторі одного дискурсу, виявляються ситуативно імпортованими (запозиченими) до іншого дискурсу для виконання певних когнітивно-комунікативних функцій [4, с. 307].

Якщо говорити про дуалізм концепту і дискурсу, стає очевидним, що дискурс є середовищем його існування, а сам він концептуалізується навколо певних концептів. Оскільки ті самі концепти поводяться по-різному в різних дискурсах, можна припустити, що в результаті взаємодії одного концепту з іншими концептами дискурсу, останній збагачується новими властивостями, ознаками і рисами, змінюючи свою структуру, як наприклад, етноконцепти TERROIR, TRICOTEUSES, TUMBRIL, GUILLOTINE тощо. Так, мовний засіб втілення французького етноспецифічного концепту GUILLOTINE лексема *guillotine, f* у французькій мові має такі значення: *1) instrument qui servit à décapiter les condamnés à mort par la chute d'un couperet qui glisse entre deux montants verticaux; 2) exécution capitale; 3) peine de mort par décapitation* [7]. Англомовний словник дає широке визначення цієї етнореалії: *I. Noun: 1) a machine with a heavy blade sliding vertically in grooves, used for beheading people; 2) a device for cutting that incorporates a descending or sliding blade, used typically for cutting paper, card, or sheet metal; 3) a surgical instrument with a sliding blade used typically for the removal of the tonsils; 4)* British *(in parliament) a procedure used to prevent delay in the discussion of a legislative bill by fixing times at*

© Н. А. Чумак, 2014

which various parts of it must be voted on. II. 1) Verb [with object] *execute (someone) by guillotine; 2) cut (paper, card, etc.) with a guillotine; 3)* British *(in parliament) end discussion by applying a guillotine to (a bill or debate)* [8]. Як бачимо, в англомовному публіцистичному дискурсі дана мовна одиниця значно збагачує набір семантичних ознак, а тому і стуктура концепту GUILLOTINE суттєво розширюється.

Так, наприклад, часто в англомовному публіцистичному дискурсі можна зустріти французьку лексему *tumbril,* яка слугує іменем концепту TUMBRIL («відкритий візок, що нахилявся назад для вивантаження, зокрема використовувався, щоб відвозити засуджених до гільйотини під час Французької революції» [там само]), при відтворенні не лише негативно-маркованих ситуацій, що змальовують ***«осуд»*** (*Rafael Benítez is being led to the tumbril by a slavering mob of media sans-culottes* [9]), ***«ув'язнення»*** (*The captains of the 1990s stock market bubble are being dragged into court and carted off to jail. On Friday Martha Stewart became the latest victim to fall to the tumbrils* [там само]), ***«крах кар'єри»*** (*the Blair administration is being prepared for the tumbrils that have carried its predecessors away* [там само]) тощо», а й ситуацій нейтрального змісту із значенням ***«двозначна ситуація»*** (*whether it turns out to be a bandwagon or a tumbrel* [там само]), ***«неоднозначна ситуація»*** (*the tumbrils are not quite rolling up* [там само]), ***«нейтральна ситуація»*** (*there was no mob to be seen or heard in the House of Lords this week. no sign of a tumbril, or the guillotine either* [там само])», і навіть таких, що є позитивно забарвленими із значенням ***«позитивні зміни»*** (*he turned a tumbril into a bandwagon – and won* [там само]) або ***«відставка зі збереженням привілеїв»*** (*their (Lords') last few days have been characterized by an anxiety to have the tumbril oiled with privileges and refreshments* [там само]).

Заслуговує на увагу також приклад із лексемою *SMIC*, що є іменем концепту SMIC («мінімальна зарплатня у Франції»), потенційну сему «мінімальний» якої авторка статті використала у своїх інтересах, змальовуючи мінімальний запас слів у користувачів французької мови: *...This should be the basis on which the number of individuals possessing the «French-speaking minimum» should be determined (this would be what I have called the French-speaking SMIC, that is to say, the linguistic equivalent of the minimum wage in France)* [7, с. 292].

Тут буде незайвим згадати теорію функціональної переорієнтації, запропоновану А. Е. Левицьким, під якою вчений має на увазі «особливий дериваційний процес, що дає змогу окремим одиницям мови, не змінюючи свою форму, реалізувати нові, нехарактерні для них раніше категоріальні, синтаксичні та прагматичні характеристики» [3, с. 4]. Ці трансформації вихідних номінацій є можливими завдяки тому, що лексичні одиниці, які вербалізують французькі етноспецифічні одиниці, володіють функцією-потенцією, яка є «схильністю одиниці номінації до набуття певного знакового навантаження, а також до виконання окремих нехарактерних для цієї одиниці семантичних, синтаксичних і прагматичних ролей» [там само, с. 7]. Невипадково французькі концепти, репрезентовані відповідними етноспецифічними лексемами, в англомовному публіцистичному дискурсі мають багатшу палітру складників, які органічно вписуються в дискурс та сприяють повноцінній реалізації його інформативної стратегії та функції впливу.

Наприклад, французька етноспецифічна лексема *Côte d'Azur, що є ім'ям концепту CÔTE D'AZUR* («прибережна територія на південному сході Франції, що охоплює Ніццу, Канни, Сент-Тропе та князівство Монако» [8]), є аксіологічно нейтральною у французькій мові, проте в англомовному публіцистичному дискурсі вживається не лише з позитивним забарвленням у значенні ***«сонячний»*** (*The sun disappears behind a black cloud and the Côte d'Azur effect immediately evaporates* [9]), ***«яскравий, пістрявий»*** (*Solid flat shoes […] can make an animal print tunic less Côte d'Azur* [там само]), а навіть з додаванням префіксу *un-* ***«похмурий»*** набуває діаметрально протилежного значення (*The weather was extremely un-Côte d'Azur, a cold rain fell incessantly from skies* [там само]). Розібратися читачам у справжніх значеннях цих номінацій, як видно з прикладів, допомагає контекст.

Тому вживані в англомовному публіцистичному дискурсі французькі етноспецифічні номінації, що реалізують однойменні концепти, розцінюємо, як своєрідні маркери, які підтримуються англомовним публіцистичним дискурсом, у якому останні змінили своє початкове французьке значення, переорієнтувавшись на потреби англомовного дискурсу, який, у свою чергу, відображає їх нові когнітивні особливості. Звідси випливає, що англомовний публіцистичний дискурс надав даним номінаціям нові смисли, яких немає у французькій мові, а отже, підсилив вже наявні перцептивно-образні та ціннісні складники репрезентованих ними концептів.

Однак, можлива і зворотня ситуація, коли дискурс нейтралізує окремі ознаки концепту або повністю нівелює даний концепт як лінгвокультурну цінність, як наприклад, у випадку з лексемою *champagne*, що є ім'ям концепту CHAMPAGNE: «*1) en héraldique, pièce honorable qui occupe le tiers inférieur de l'écu*; *2) cuve cylindrique employée pour la teinture en indigo, spécialement des pièces imprimées avec retenue et pour les batiks*» [6] / «*I. шампанське; II. 1) геогр. крейдова, вапняна долина (у провінції Шампань, Франція*); *2) геральд. нижня третина щита*» [1, с. 182]. В англомовному публіцистичному дискурсі зустрічаємо дану номінацію лише у значенні «алкогольного напою», проте, з огляду на широке розповсюдження у цьому значенні даної мовної одиниці, не лише в англійській мові, а й загалом, зважаючи на її «інтернаціональність» (пор.: укр. *шампанське*, рос. *шампанское*), варто зауважити, що справжню етнографічну цінність представляє значення «*II. 2) геогр. крейдова, вапняна долина (у провінції Шампань, Франція)*», але в англомовному публіцистичному дискурсі це значення не закріпилося, а тому ця ознака концепту CHAMPAGNE була втрачена. Це означає, що засвоєння і закріплення того чи іншого значення мовної одиниці, а отже, й ознаки концепту, відбувається з урахуванням дискурсивних потреб. Оскільки в англійській мові значення «вапняний» покладається на цілком універсальну лексему «limestone», а словосполучення «вапняна долина» вербалізується як «limestone valley», то, з одного боку, у додатковій лексемі *champagne* з таким самим значенням англомовний публіцистичний дискурс не має потреби, а з іншого, – *champagne* у значенні «шампанське» є настільки звичною назвою в англомовному

публіцистичному дискурсі, що навіть якби значення II. 2. і прижилося в англійській мові, воно б усе одно «не витримало конкуренції» з боку значення I.

Отже, французькі етноспецифічні концепти проявляють когнітивно-семантичну вибірковість, актуалізуючись у тому чи іншому контексті в рамках англомовного публіцистичного дискурсу.

До перспектив подальших розвідок слід зарахувати подальше дослідження метафоричного переосмислення французьких етноспецифічних номінацій в англомовному публіцистичному дискурсі, що може бути використане на заняттях з лексикології та стилістики англійської мови тощо.

Література:

1. Гак В. Г. Новый французско-русский словар / В. Г. Гак, К. А. Ганшина. – 6-е изд. стереотип. – М. : Рус. яз., 2001. – 1195 с.

2. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу: монографія / Ірина Олександрівна Голубовська. – 2-е вид., виправ. і доповн. – К. : Логос, 2004. – 284 с.

3. Левицький А. Е. Функціональні зміни в системі номінативних одиниць сучасної англійської мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / А. Е. Левицький. – К., 1999. – 36 с.

4. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Анатолій Миколайович Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.

5. Angeo J. British-American Lexical Differences. A Typology of Interdialectal Variation / J. Angeo // English Across Cultures, Cultures Across English; ed. by O. García, R. Otheguy, J. A. Fishman. – Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 1989. – P. 219–243.

6. Dictionnaires Larousse. Des dictionnaires Larousse accessible gratuitement [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.larousse.fr/dictionnaires.

7. Maurais J. Languages in A Globalising World / J. Maurais, M. Morris. – Cambridge : Cambridge University Press, 2003. – 362 p.

8. The Compact Oxford English Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.askoxford.com.

9. The Times [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.timesonline.co.uk.

УДК 811.111'01

О. О. Шабаліна,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ

СИНТАКТИКО-ФУНКІЙНА СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ АД'ЄКТИВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКИХ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ

Стаття присвячується вивченню базових синтаксичних побудов англосаксонської поезії, створення яких потребувало використання прикметників, ад'єктивних елементів та відад'єктивних утворень. Робота виконана на базі записів давньоанглійських поетичних текстів, а також деяких метричних заклять, датованих не пізніше Нормандського завоювання. Досліджено широкий пласт синтактико-стилістичних конструкцій, побудованих за допомогою давньоанглійських прикметників.

Ключові слова: *прикметники, давньоанглійська мова, синтаксичні конструкції, атрибуція, предикація, стилістичні засоби, англійська поезія.*

Статья посвящается изучению основных синтаксических конструкций англосаксонской поэзии, образование которых требовало использования прилагательных, адъективных элементов и отадъективных образований. Работа проведена на материале записей древнеанглийских поэтических текстов, а также нескольких метрических заклятий, датированных не позднее Нормандского завоевания. Исследовано широкий пласт синтактико-стилистических конструкций, построенных с помощью древнеанглийских прилагательных.

Ключевые слова: *прилагательные, древнеанглийский язык, синтаксические конструкции, атрибуция, предикация, стилистические средства, английская поэзия.*

The present work dwells upon an investigation into the system of basic syntactical structures whose production required employment of adjectives, adjectival elements and adjective derivatives, due to Anglo-Saxon poetry. The research has been made on the basis of a wide range of various poetry excerpts as well as few metrical charms dated until the Norman Conquest. A great number of syntactical stylistic devices, formed with the help of Old English adjectives, is put under analysis.

Keywords: *adjectives, Old English, syntactical structures, attribution, predication, stylistic devices, English poetry.*

На даний момент існує значна кількість наукових робіт, присвячених історичному розвитку англійської мови. Але ця тематика загалом видається розробленою дуже вибірково і містить чимало білих плям. Дане дослідження **актуальне**, передусім, спробою всебічного аналізу такої частини мови, як прикметник в англійській мові на Англосаксонському етапі її розвитку. Новим є розгляд прикметників у структурно-функційному аспекті, із приділенням особливої уваги не тільки лінгвістичним процесам, які спостерігалися у процесі їх функціонування, але і казуальному боку питання, причинам і значенню цих явищ.

Завданням роботи є відстежити базові особливості синтактико-функційного аспекту вживання прикметників та споріднених до них елементів, які мали місце у давньоанглійському періоді. **Метою** такого аналізу є вироблення єдиної концепції стосовно ролі та місця прикметника як частини мови в архаїчних англомовних текстах та її порівняння із традиційно панівною у сучасному мовознавстві.

Англосаксонські поетичні тексти, які збереглися до нашого часу, хоча і відносно нечисленні, але є наразі вже досить ґрунтовно дослідженими з різних лінгвістичних позицій. Особливо ця теза стосується таких загальновідомих і популярних джерел, як, зокрема, давня поема «Беовульф» [9]. На даний момент вже можна навіть стверджувати, що в германському мовознавстві склалася певна традиція розглядати саме тексти «Беовульфа» за найменшої потреби дослідження англосаксонської поезії. Втім, загальновизнаним фактом є те, що, попри всю різницю в діалектах та манері запису, поема мала, у будь-якому випадку, єдиний спільногерманський фольклорний прототип, через що давньоанглійська мова, якою вона фіксувалася зі сторіччя у сторіччя, все одно проходила, так би мовити, крізь призму лінгвістичних особливостей оригіналу. Тому, на нашу думку, було б не доцільно ґрунтувати подальше дослідження саме на тексті «Беовульфа» чи, навіть, розглядаючи його лише як одне з-поміж провідних джерел.

Через це, з метою досягнення більшої об'єктивності, як **матеріал** для даного дослідження було обрано інші давньоанглійські поетичні тексти, такі, як поеми *Andreas* [2, с. 342–343], *Elene* [2, с. 340–341], *The Phoenix* [2, с. 339–340], *The Seafarer* [4, с. 35–39], широковідомі *Cædmon's Hymn* [4, с. 48–50; 2, с. 337–338] та *The Battle of Maldon* [4, с. 30–34; 10, с. 262], а також деякі з-поміж збережених метричних заклять, зокрема, «*Роєві Бджіл*» [2, с. 338] та «*Від Семи Нещасть*» [1].

Не маючи можливості докладно викласти хід аналізу корпусу речень, коротко підсумуємо основні синтаксичні моделі, які були знайдені в результаті проведеного дослідження.

Атрибутивна функція

1. Надзвичайно часте явище – препозитивна атрибуція переважно сильних прикметників. Зазвичай у поетичних текстах вона не супроводжується властивим прозі її поєднанням з означеним/неозначеним займенником або числівником.

E.g.: Deormōd drohtað; On æþelast londa

2. Натомість, означений займенник з'являється у випадку, якщо означуваним словом виступає числівник:

E.g.: þæt hālige treo; se tireadga twelf

Варто додати, що, як це наочно демонструється наведеними прикладами, у переважній більшості випадків такі поєднання за своєю природою мають релігійне походження.

3. Майже повсемісне оточення означуваних іменників прикметниками при поліатрибуції, властиве поезії навіть у ще більшій мірі, аніж прозі [7, с. 590–591]:

© О. О. Шабаліна, 2014

E.g.: Fæger fugel feþrum strong vs. *Strong fugel feþrum wlonc*

E.g.: ... æþele sē Wyrhta mōdig meahtum spēdig...

4. Також цікавим є одночасне атрибутивне вживання двох семантично близьких, майже ідентичних, прикметників в оточенні одного й того ж іменника, як, зокрема, у виразі: *deorce niht won* («*dark [and] dark*» *night*).

5. Велика кількість складених рідковживаних прикметників-оказіоналізмів, кенінгів та поетизмів.

E.g.: manfremmendum, wlitigfæst

6. Субстантивація прикметників є, навпаки, явищем рідким, яке, проте все одно подекуди зустрічається.

E.g.: Hæðene grungon…

Предикативна функція

1. Варто відзначити, що у давньоанглійській поезії, за результатами проведеного дослідження, у предикативній функції прикметники вживаються значно частіше, аніж у прозі [7, с. 591].

E.g.: Hæðene ... feollon friðelease.

E.g.: Þonne... fugel … lōcað georne.

2. До того ж, у такій ролі вони набувають помітної тенденції до препозитивності. Вочевидь, подібні закономірності у вживанні прикметників та ад'єктонімів зумовлюються, передусім, законами ритму.

E.g.: Wlitig is sē wong eall.

E.g.: Ænlīc is þæt īglond.

Синтактико-стилістичні характеристики

1. У давньоанглійській поезії, згідно із результатами нашого дослідження, майже не зустрічається випадків синтактико-стилістичного використання прикметників, ад'єктонімів та відад'єктивних елементів. Таким чином, у більшості розглянутих випадків їх функції так чи інакше зводяться до атрибуції або предикації, поетичному вжитку прикметників у набагато більшій мірі властивий аналітизм.

2. У тих рідких випадках, коли синтактико-стилістичний вжиток усе ж має місце, традиційні структури виявляються зруйнованими чи порушеними. Так, зокрема, в англосаксонській поезії нерідкі випадки розриву емфатичного поєднання прикметника *eall* зі вказівним займенником *se* (на відміну від прозових текстів), про яке детальніше вже йшлося у попередніх роботах [7, с. 590-591].

E.g.: se wong eall.

3. Іншою цікавою особливістю є також тенденція до оточення – у тому числі і для прикметників, що вживаються у середовищі іменників.

E.g.: cyme æþelast tungla

Специфіка вживання відад'єктивних елементів та інших частин мови в атрибуції

1. Дуже характерним для давньоанглійської поезії виступає повсемісне вживання відад'єктивних утворень, переважно – іменників.

Наприклад: middangeard, fyrngeweorc, westdæas, sigeleoð *etc.*

У переважній більшості випадків такі утворення синтаксично відіграють ролі другорядних членів речення. Зазвичай вони вживаються у якості обставин місця, додатків, чи, як у випадку формувань на зразок eastdælum або eastwegum, – як обставини на позначення напрямку руху.

2. Дуже цікавим феноменом у досліджених літературних зразках є нерідке використання в атрибутивній функції не прикметників, а інших іменників, що, перш за все, є нехарактерним для більшості прозових творів [7]. У цьому вбачаємо онтологічний прообраз явища атрибутивної поліномінації, надзвичайно властивого англійській мові на сучасному, аналітичному, етапі її розвитку. До того ж, цей феномен стає характерним також і для словотвірних процесів у давньоанглійських поетичних текстах. Так, зокрема, у поемі «Фенікс» маємо чимало виразів на зразок: swegles leoma (sky lights).

Висновки. Проведене раніше дослідження продемонструвало, що у збережених текстах давньоанглійської прози у сфері прикметникового вжитку у синтаксичних конструкціях нарівні із атрибутивною та предикативною функцією функціонують ряд цікавих особливостей, які ми характеризуємо як синтактико-стилістичні [7, с. 590–591]. Такі побудови вимагають використання ад'єктивних конструкцій, задіяних з метою підсилення художньої виразності; у стилістичній картині тексту вони зазвичай формують різноманітні тропи.

У давньоанглійській поезії ж має місце протилежна ситуація щодо синтактико-стилістичних конструкцій: вони майже відсутні, якщо й вживаються, то у зруйнованому чи порушеному виді. Натомість, маємо значну кількість кенінгів та складних поетизмів (у переважній більшості випадків – в атрибуції, лише деколи вони вживаються предикативно).

На давньоанглійському етапі атрибутивна функція продовжує відігравати одну з провідних ролей у сфері вживання прикметникових утворень, хоча ще і не займає того панівного місця, яке вона має на середньо- та новоанглійському. Тим не менш, у текстах де-не-де зустрічаються випадки неузгодження атрибутивних прикметників із означуваними членами речення, через що має місце певне розмивання семантичного плану висловлювання.

Цікавими є численні знайдені випадки емфатичного вживання давньоанглійського прикметника *eall* у сполученні із вказівним займенником *se*, що звично вважалося не властивим для давньоанглійської мови [2, с. 296]. У деяких випадках замість вказівного займенника можемо зустріти присвійні займенники, також узгоджені з атрибутивними прикметниками за всіма граматичним категоріями, що суперечить пізнішій загальноприйнятій мовній парадигмі, згідно із якою узагальнюючий атрибутив «*all*» вимагатиме по собі партитивного родового відмінка, зазвичай введеного прийменником «*of*». Тут можемо вбачати етимологічні зв'язки із рефлексивними конструкціями, властивими слов'янським мовам.

Етимологічно близьким феноменом до вищезазначеного витупає час від часу вживане постпозитивне атрибутивне поєднання прикметників із особовими займенниками.

У сполученні зі вказівними займенниками давньоанглійські слабкі атрибутивні прикметники нерідко ставали у постпозицію до означуваних іменників, що, вочевидь, є черговим проявом розповсюдженої в давньоанглійській мові тенденції до оточення означеного іменника при поліатрибуції [2, с. 284].

До базових синтактико-стилістичних конструкцій давньоанглійської прози, утворених за допомогою прикметників, ад'єктивних елементів та відад'єктивних утворень передусім зараховуємо: фреймові структури, анафоричні побудови (зазвичай у поєднанні з полісидентонами), паралельні еліптичні конструкції тощо.

Тобто, попри розповсюджену точку зору, семантично-функціональні характеристики давньоанглійських прикметників у поетичних літературних зразках помітно відрізнялися від характеристик тогочасної прози, і найбільше змістове навантаження несуть на собі саме синтактико-стилістичні конструкції прозових текстів.

Література:

1. Брунова Е. Г. Пространство, время и число в древнеанглийском заговоре / Е. Г. Брунова // Филологические науки. – 2005. – С. 59–67.

2. Иванова И. П. История английского языка. Учебник. Хрестоматия. Словарь / И. П. Иванова, Л. П. Чахоян, Т. М. Беляева. – СПб. : ПИТЕР, 2001. – 512 с.

3. Иванова И. П. Особенности синтаксической системы древнеанглийского языка / И. П. Иванова, Т. М. Беляева, Л. П. Чахоян // Иванова И. П., Беляева Т. М., Чахоян Л. П. Практикум по истории английского языка. – СПб. : ПИТЕР, 1999. – С. 60–66.

4. Левицький В. В. Антологія англійської мови : тексти з коментарями, вправи та етимологічний словник = Anthology of the English Language : Texts with Comments, Exercises and Etymological Glossary : навч. посіб. / В. В. Левицький, О. В. Соловьова. – Вінниця : Нова книга, 2012. – 240 с.

5. Мороховский А. Н. Слово и предложение в истории английского языка / А. Н. Мороховский. – К. : Виша школа, 1980. – 216 с.

6. Харитончик З. А. Имена прилагательные в лексико-грамматической системе современного английского языка / З. А. Харитончик. – Минск : Вышэйшая школа, 1986. – 96 с.

7. Шабаліна О. О. Синтактико-стилістичні характеристики прикметників та ад'єктивних елементів у давньоанглійській прозі (на матеріалі «Англосаксонської Хроніки») / О. О. Шабаліна // Наукові записки. – Випуск 118. – Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 588–594.

8. Ярцева В. Н. Исторический синтаксис английского языка / В. Н. Ярцева / АН СССР. Ин-т языкознания. – М.–Л. : Изд-во АН СССР, 1961. – 308 с.

9. Hough C. Beowulf, lines 710–836 / C. Hough // Hough C., Corbett J. Beginning Old English. – N-Y. : PALGRAVE MACMILLAN, 2007. – P. 152–168.

10. Verba L. History of the English Language / L. Verba. – Винница : Нова книга, 2004. – 304 с.

УДК 81'25:81'38:81'42

О. М. Шапошник,
Херсонський державний університет, м. Херсон

ПРОБЛЕМИ ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДІ ЖАНРОВИХ ОЗНАК НАУКОВОЇ ФАНТАСТИКИ: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ КОНТЕКСТ

Стаття присвячена особливостям відтворення у перекладі жанрових характеристик наукової фантастики, де зокрема висвітлюються проблеми транскодування квазіреалій та термінів як інваріантних елементів лексико-семантичного контексту наукової фантастики; зазначаються способи та прийоми перекладу квазіреалій і термінів.

Ключові слова: *переклад, квазіреалії, терміни, наукова фантастика, оказіоналізми, семантичні неологізми.*

Статья посвящена особенностям воссоздания в переводе жанровых характеристик научной фантастики. Автор затрагивает проблему перевода квазиреалий и терминов как инвариантных элементов лексико-семантического контекста научной фантастики; указываются способы и приёмы перевода квазиреалий и терминов.

Ключевые слова: *перевод, квазиреалии, термины, научная фантастика, окказионализмы, семантические неологизмы.*

The article highlights the peculiarities of science fiction rendering as a whole and its genre features, in particular. Under investigation is the process of transcoding of quazi-realias and terms as the invariant elements of lexico-semantic context.

Key words: *translation, quazi-realias, terms, science fiction, occasional words, semantic neologisms.*

Згідно з вимогами адекватності перекладу, елементи жанрово-стилістичної домінанти (термін М.О. Новикової) [7] оригіналу повинні бути відтворені в перекладі на всіх рівнях тексту. Лексико-семантичний контекст у цьому випадку не становить виключення, а надто при транскодуванні наукової фантастики. Адже окрім притаманних більшості текстам художньої літератури таких елементів лексико-семантичного контексту, як реалії, символи, алюзії, абревіатури, антропоніми, топоніми, промовисті власні назви або інші стилістичні засоби, інваріантною жанровою ознакою наукової фантастики постає використання квазіреалій та термінів.

Проблема відтворення у перекладі зазначених лексичних одиниць та у цілому жанрових ознак наукової фантастики на рівні лексико-семантичного контексту залишається недостатньо дослідженою, тому її висвітлення обумовлює **актуальність** цієї розвідки.

Мета статті полягає у вивченні особливостей відтворення у перекладі лексико-семантичного контексту наукової фантастики, у тому числі транскодування таких елементів, як квазіреалії та терміни.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**:

1) висвітлити жанрові ознаки наукової фантастики на рівні лексико-семантичного контексту;

2) виконати перекладознавчий аналіз вихідного тексту (далі – ВТ) та тексту перекладу (далі – ПТ);

3) дослідити ступінь адекватності відтворення лексико-семантичних жанрових ознак оригіналу в перекладі;

4) визначити способи та прийоми перекладу інваріантних лексико-семантичних одиниць наукової фантастики – квазіреалій та термінів.

Матеріалом розвідки слугує текст фентезі з елементами наукової фантастики – «Артеміс Фаул» Й. Колфера («Artemis Fowl» E. Colfer) та його переклад, виконаний О. Мокровольським. Особливо наголошуємо на тому, що у цій статті ми зупинимося на вивченні лише особливостей транскодування лексико-семантичних жанрових ознак наукової фантастики.

Вивченню окремих лексико-стилістичних проблем перекладу наукової фантастики присвячені розвідки дослідників Войтенко К.І. [3], Глінки Н.В. [4], Катиш Т.В. [5], Черниціної (Тараканової) Ю.Є. [8; 9; 10]. Проте питання відтворення у перекладі інваріантних жанрових ознак наукової фантастики на рівні лексико-семантичного контексту залишається мало дослідженим на теренах українського перекладознавства.

У текстах з елементами наукової фантастики повсякчас зустрічається застосування героями неіснуючого на сьогодні обладнання, залучення у повсякденне життя технічних досягнень майбутнього. Так, у ВТ «Артеміс Фаул» у вторинному світі міфічних істот існують такі нереальні з точки зору сучасності наукові відкриття, як капсули для пересування від земного ядра до поверхні землі за допомогою розпеченої магми, засіб для стирання пам'яті, пристрій для зупинки часу у певному периметрі тощо. А відтак у авторів виникає потреба у наданні назв знаковим предметам та явищам фантастичного світу, які втілюються у квазіреаліях.

Дослідниця лексико-стилістичних проблем перекладу наукової фантастики Ю.Є. Черницина визначає квазіреалії як «слова (словосполучення), які пов'язані з тематикою науково-фантастичних текстів, з описом теоретично можливих, але досі не втілених у життя рішень наукових або технічних проблем, а також з описом елементів навколишнього середовища вигаданого світу» [10, с. 10].

Окремим питанням і, певно, одним із найважливіших постає питання перекладу квазіреалій. Зрозуміло, що для відтворення цих елементів лексико-семантичного контексту іншою мовою у будь-якому тексті перекладачу, перш за все, потрібно встановити їхню семантику. На етапі доперекладацького аналізу вони потребують декодування, оскільки авторська фантазія здатна вигадати низку науково-технічних засобів, а звідси – більше лексико-семантичних одиниць для їхньої номінації. Таким чином, назвами для цих пристроїв можуть слу-

© О. М. Шапошник, 2014

гувати семантичні неологізми, тобто загальновживані слова, які набули додаткові значення у рамках ВТ, та оказіоналізми – лексичні інновації, значення яких випливає з контексту або з компонентів слова [8].

У ВТ «Артеміс Фаул» [12, p. 35] вживається квазіреалія науково-фантастичного світу *moonometer*, яка позначає пристрій на кшталт годинника, але цей пристрій визначає час в залежності не від сонця, а від місяця. Тобто життя у світі міфічних істот під землею пробуджується, коли місяць сходить над земною поверхнею. *Moonometer* – це оказіоналізм, утворений шляхом словоскладання, значення якого можна зрозуміти із сукупності значень його компонентів, а саме *moon*, що означає «місяць», та *meter* – «вимірювальний пристрій» [1, с. 723]. У ПТ квазіреалія *moonometer* відтворена як *місяцемір* [6, с. 46] за допомогою калькування, що у даному випадку виявляється слушним перекладацьким прийомом. Варіант перекладу *місяцемір* є влучним та цілком адекватним, адже передає у ПТ ознаки лексико-семантичного контексту наукової фантастики.

Також на позитивну оцінку заслуговує відтворення квазіреалії *Concusser* [12, p. 60] як *Відключник* [6, с. 74] з використанням перекладацького прийому контекстуальної заміни. Квазіреалію з ВТ можна визначити як оказіоналізм, утворений за допомогою афіксації, а саме шляхом додання до дієслова *to concuss* суфікса *-er.*

Значення оказіоналізму *Concusser* можна зрозуміти, спираючись на результати компонентного аналізу, а також контекст. Дієслово *to concuss* має такі значення: *1) to shake or agitate; 2) to force (a person) to do something, or give up something, by intimidation; to coerce* [14]; *3) if you are concussed, something hits you on the head, making you lose consciousness or feel sick for a short time* [13]. Суфікс *-er*, відповідно, надає цій лексемі морфологічних ознак іменника. Так, враховуючи контекст вживання цієї квазіреалії, доходимо висновку, що квазіреалія науково-фантастичного світу *Concusser* позначає пристрій, який, маючи дистанційний вплив, спричиняє тимчасову втрату свідомості. Адже у ВТ зазначено: *<…> the small silver ball. It was ticking, faster and faster, almost like a countdown. <…> Three, two, one … Boom! Flash! Mass unconsciousness. Nothing fatal, but headaches all around in about forty minutes* [12, p. 58]. У ПТ: *<…> маленьку срібну кульку. Щось у ній цокотіло, дедалі швидше, ніби відбувався передстартовий відлік часу. <…> Три, два, один… Бумм! Спалах! Моментальна і масова втрата свідомості. Нічого смертельного, але хвилин за сорок у всіх присутніх розболяться голови* [6, с. 72]. Отже, варіант перекладу *Відключник* є оказіональним відповідником, утвореним з використанням прийому контекстуальної заміни. Він цілком передає значення квазіреалії *Concusser,* а тому виявляється слушним перекладацьким рішенням.

Іншу квазіреалію науково-фантастичного світу *mind-wipe electrodes* [12, p. 60] транскодовано у ПТ за допомогою морфологічної кальки як *електроди для стирання пам'яті* [6, с. 74]. Такий переклад також задовольняє вимогам адекватності, тому що передає не тільки значення лексичної одиниці з ВТ, але й відтворює у ПТ ознаки лексико-семантичного контексту наукової фантастики.

Серед квазіреалій науково-фантастичного світу у ВТ «Артеміс Фаул» повсякчас зустрічаються назви пристроїв, які застосовуються ельфами з метою швидкого подолання великих відстаней. Це так звані крила *Hummingbird* [12, p. 51, 61, 67] та *Dragonflies* [12, p. 50], які транскодовано як *«Колібрі»* [6, с. 63, 75, 81] та, відповідно, *«Бабка»* [6, с. 63]. Перекладач відтворив квазіреалії з ВТ за допомогою словникових відповідників лексемам *hummingbird* та *dragonflies,* що за будь-яких інших умов виявилося би правильним перекладацьким рішенням. Проте у даному випадку ми вбачаємо певні протиріччя.

У ВТ зазначено: *Holly unhooked a set of wings from their bracket. They were double ovals, with a clunky motor. She moaned.* ***Dragonflies****. She hated that model. Petrol engine, if you don't mind. And heavier than a pig dipped in mud. Now the* ***Hummingbird*** *Z7, that was transport. Whisper silent, with a satellite-bounced solar battery that would fly you twice around the world. But there were budget cuts again* [12, p. 50–51]. У ПТ, відповідно: *Капітан Куць зняла зі скоби пару крил: дві овальні площини, тріскотливий двигунчик… І аж застогнала від розчарування:* ***«Бабка»****! Тьху, а не модель. Бензиновий вам моторчик, чхайте на здоров'ячко! А важке – мов підсвинок, що викачався у багнюці. От «****Колібрі*** *Z7» – це транспорт так транспорт. Працює тихесенько, мов шепоче тобі на вушко, живлення від сонячної батареї, замкненої на супутник, – на такій моделі можна двічі довкола Землі обкрутнутися! Та коли проблеми з бюджетом, мусиш літати, на чому дають* [6, с. 63]. Зрозуміло, що модель крил *Hummingbird Z7* (*«Колібрі Z7»*) є більш сучасною, швидшою та тихішою за модель *Dragonflies* (*«Бабка»*), тому і назви обрані автором по аналогії з живими істотами. Адже і справді, колібрі – це маленька пташка, яка швидко і беззвучно літає, натомість комаха бабка, звичайно, повільніша за колібрі та під час польоту її видає шурхіт крил.

Однак, якщо транскодування квазіреалії *Hummingbird* як *«Колібрі»* ми вважаємо цілком адекватним, варіант перекладу *«Бабка»* виявляється не дуже влучним для номінації технічного оснащення через багатозначність іменника *бабка*, адже згідно з Академічним тлумачним словником, *бабка – 1) те саме, що баба; баба* (пестл.); *2) одна з частин токарного верстата; 3) у копитних тварин – суглоб над копитом ноги; 4) коваделко, на якому здебільшого клепають коси; 5) страва з локшини, рису, сиру і т. ін.; 6) хижа комаха з довгим тонким тілом і двома парами великих прозорих крил; 7) купка складених на полі снопів жита, льону і т. ін.; 8) петелька, на яку застібають гаплик; 9) подорожник; 10) гриб підберезник* [2, с. 50]. Отже, читачам ПТ може бути незрозумілою логіка назви *«Бабка»* як *комахи з крилами,* тому можуть виникнути хибні, відсутні у ВТ асоціації як із чимось старим, застарілим.

Відповідно до контексту та авторового задуму краще було б відтворити лексему *Dragonflies* у ПТ за допомогою назви будь-якої іншої комахи, яка безвідносно до контексту вживання ідентифікується носіями мови перекладу виключно як назва комахи, наприклад, *джміль.* Природні особливості цього різновиду комах нагадують як раз технічні ознаки устаткування, зазначеного у ВТ як *Dragonflies,* а саме чутне шурхотіння крил, доволі повільне та обтяжене пересування під час польоту. Таким чином, варіант перекладу *джміль* видається більш влучним у даному випадку.

Інша квазіреалія науково-фантастичного світу зустрічається у ВТ «Артеміс Фаул» (стор. 76), а саме *nuclear power source,* тобто *ядерне джерело живлення* або *джерело ядерної / атомної енергії* (переклад наш – *О.Ш.*). Хоча про існування такого типу устаткування давно відомо у всьому світі, і воно не належить до вигаданих технологій майбутнього, проте, у даному тексті йдеться про інноваційне застосування цього обладнання, а отже *nuclear power source* ми вважаємо науково-фантастичною квазіреалією.

У ВТ зазначено: *'Fairy technology. Most impressive,' he muttered, popping the battery from its groove. The camera whined and died. '**Nuclear power source**, if I'm not mistaken* [12, p. 76], та у ПТ відтворено як *Ельфійська технологія… Справляє враження! – пробурмотів він, дістаючи батарейку з її ніші. Камера тихенько вискнула й вимкнулася. – **Ядерний міні-реактор**, коли не помиляюсь* [6, с. 93]. Навряд чи дійсно існують відеокамери, що працюють від атомного джерела живлення, яке тим паче виявляється настільки компактним, аби вміщатися в корпусі камери. Саме тому словосполучення *nuclear power source* у даному контексті вживання виявляється квазіреалією, утвореною семантичним неологізмом.

Що до перекладу цієї квазіреалії як *ядерний міні-реактор,* утвореного за допомогою перекладацького прийому модуляції, ми вважаємо його не надто слушним. Відтворення квазіреалії *nuclear power source* як *ядерний міні-реактор* могло б бути виправданим за певних умов у тексті науково-фантастичного жанру. Проте у даному випадку така перекладацька заміна суперечить оригіналу, оскільки *реактор* та *джерело живлення* – це устаткування, які суттєво відрізняються. Більш вдалим виявився би варіант перекладу *ядерне джерело живлення*, утворений за допомогою перекладацького способу калькування.

Окрім перекладу квазіреалій, важливим виявляється питання відтворення у ПТ семантичних особливостей та адекватне транскодування жанрово-маркованих елементів наукової фантастики у текстах фентезі. Так, певне нівелювання жанрових ознак наукової фантастики у ПТ відбувається при перекладі лексеми *a contraption* [12, p. 73, 76] як *якийсь прилад* [6, с. 88] і *пристрій* [6, с. 92]. У ВТ зазначено: *The diminutive figure before them unhooked from around its shoulders and lifted a full-face helmet from a definitely non-human head* [12, p. 73], у ПТ відтворено: *Невисока фігурка, що стояла перед ними, скинула з пліч **якийсь прилад**, потім скинула шолома з голови, явно не схожої на людську* [6, с. 88]. У наведеному реченні лексема *a contraption* ужита на позначення специфічного винаходу у вигляді крил, який дозволяє ельфам долати великі відстані. На жаль, у перекладі фантастичність, специфічність даного пристрою знівельована, а лексему *a contraption* у словниковому значенні *«a device or contrivance, esp. one considered strange, unnecessarily intricate, or improvised»* [11] транскодовано нейтральними варіантами *якийсь прилад, пристрій.* Для збереження у ПТ вихідного значення *«інноваційний винахід, незвичайний пристрій»* краще було б удатися до прийому контекстуальної заміни або ж ужити один із варіантних відповідників, наприклад, *хитрий винахід* [1, с. 232]. У такому разі у ПТ була б збережена семантика інновації, яка характерна для лексико-семантичного контексту наукової фантастики.

Також невиправданим є використання прийому генералізації при відтворенні речення оригіналу *It seemed promising, but anything could be faked these days with **a PC and flatbed scanner*** [12, p. 6] як *Виглядало начебто переконливо, але ж у наші дні можна що завгодно підробити за допомогою **сучасної комп'ютерної техніки*** [6, с. 11]. Заміна назв конкретних технічних пристроїв *a PC and flatbed scanner* з ВТ узагальнюючим родовим найменуванням *сучасна комп'ютерна техніка* дещо збіднює ПТ. З іншого боку, це також нівелює жанрові ознаки оригіналу, адже саме згадування технічних засобів, науково-технічних відкриттів і створює антураж текстів наукової фантастики. Виходячи з того, що об'єктивних причин для даного перекладацького рішення не вбачається, варіант перекладу словосполучення *a PC and flatbed scanner* як *сучасна комп'ютерна техніка* ми вважаємо неадекватним. У цьому випадку правильніше було б ужити у ПТ варіантні відповідники *персональний комп'ютер та планшетний сканер*, зберігаючи при цьому вихідну конкретику та жанрові особливості тексту.

Потребує коментаря й речення з ВТ *By midnight, Artemis had successfully fed his findings into **the Macintosh*** [12, p. 25] та його переклад: *Ще й годинник не вибив опівночі, як Артеміс нарешті завантажив усі здобутки своїх пошуків у **«макінтош»*** [6, с. 34]. *Macintosh* – це назва лінії комп'ютерів американської фірми Apple, хоча ця інформація, певно, не буде новою для англомовного читача. Тому у тексті оригіналу під словом *Macintosh* без додаткових пояснень розуміється просто персональний комп'ютер виробництва цієї фірми. Натомість у ПТ не кожному читачу-підлітку буде зрозуміло, що йдеться лише про комп'ютер, адже під транскрибованою назвою *«макінтош»* може матися на увазі будь-який пристрій реальний або науково-фантастичний. У даному випадку використання перекладацького прийому транскрибування недостатньо, адже треба скористатися прийомом експлікації та поряд з транскрибованою назвою зазначити її предметну категорію. Наприклад, замість багатозначного *«макінтош»* ужити *комп'ютер «Макінтош» / комп'ютер фірми «Макінтош»* або взагалі залишити назву з ВТ без змін на кшталт *комп'ютер Macintosh.*

Саме прийомом експлікації скористався О.Мокровольський при відтворенні назви серії комп'ютерів у цьому ж ПТ. Речення оригіналу *A series of networked **AppleMacs** whirred from various corners of the room* [12, p. 30] перекладено у ПТ як *По кутках гули об'єднані в єдину мережу **комп'ютери «Епл-Макінтош»*** [6, с. 39]. Додання іменника, який визначає предметну категорію транскрибованої власної назви *«Епл-Макінтош»,* сприяло повному розумінню усього речення. Цей варіант слугує прикладом адекватного перекладу.

Терміни та термінологічні словосполучення як інваріантні елементи лексико-семантичного контексту наукової фантастики також зустрічаються у ВТ «Артеміс Фаул» та цілком адекватно відтворюються у перекладі. Прикладом слугує транскодування словосполучення *load of curare and **succinylcholine chloride-based tranquillizer*** [12, p. 75] як *доза суміші **кураре** й **снодійного на основі хлориду сукцинілхоліну*** [6, с. 92]. По-перше, закономірно, що термінологічне словосполучення з ВТ *succinylcholine chloride* перекладається за допомогою словникових відповідників його складових, а саме *хлорид сукцинілхоліну.* По-друге, об'єктивним є

той факт, що назва цієї хімічної сполуки виявиться незрозумілою для читачів, проте її наявність як у ВТ, так і в ПТ підкреслює стилістику наукової фантастики. Саме через те, що терміни та термінологічні словосполучення є стилістично маркованими по відношенню до даного жанру, їхнє нівелювання або вилучення з ПТ вважається недопустимим.

Але для того, аби словосполучення *succinylcholine chloride-based tranquillizer* було у цілому зрозумілим читачам ПТ, перекладач відтворив термін *tranquillizer* за допомогою контекстуального відповідника *снодійне*, відмовившись від словникового відповідника *транквілізатор,* який має термінологічне значення.

Таким чином, О. Мокровольському вдалося передати у ПТ стилістичну маркованість словосполучення *succinylcholine chloride-based tranquillizer*. Що ж до розуміння значення усього словосполучення з ПТ – *доза суміші курарe й снодійного на основі хлориду сукцинілхоліну,* усвідомлення читачами того, що у тексті йдеться про снодійний засіб, буде цілком достатньо.

У результаті перекладознавчого аналізу ВТ і ПТ жанру фентезі з елементами наукової фантастики доходимо висновку, що наявність квазіреалій постає інваріантною жанровою ознакою останньої. Транскодування цих елементів лексико-семантичного контексту викликає певні труднощі, проте для досягнення найкращого результату перекладач може вдало використовувати низку трансформацій, як-от калькування, контекстуальна заміна, модуляція.

Характерною особливістю лексико-семантичного контексту наукової фантастики виявляється також широке використання термінів та термінологічних словосполучень. Для передачі у ПТ цих лексичних одиниць традиційно використовують словникові відповідники, проте за певних умов перекладач вдається до способу контекстуальної заміни, що належить до адекватних засобів перекладу.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в дослідженні проблеми збереження у ПТ жанрово-стилістичної домінанти наукової фантастики, а також у вивченні питання відтворення ідіостилю автора при перекладі текстів даного жанру.

Література:

1. Англо-український словник : Близько 120 000 слів : у 2 т. / [упоряд. Балла М. І.]. – К. : Освіта, 1996. – Т. 1. – 752 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) [уклад.-гол. ред. Бусел В. Т.]. – К.; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.

3. Войтенко К. І. Особливості функціонування та перекладу англомовних технічних термінів українською мовою у творах науково-фантастичного жанру (на прикладі циклу оповідань Айзека Азімова «Я, робот») [Електронний ресурс] / К. І. Войтенко, І. С. Грицай // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2011. – № 6 (ч. 2). – С. 17–20. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvvnu/filolog_mov/2011_6_2/R1/Voitenko.pdf.

4. Глінка Н. В. Особливості перекладу термінів та неологізмів у творах наукової фантастики [Електронний ресурс] / Н. В. Глінка, А.С.Хмара // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2010. – № 9. – С. 241–244. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvvnu/filolog_mov/2010_9/R4/Glinka.pdf.

5. Катиш Т. В. Особливості функціонування термінологічної лексики в мові української фантастики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. В. Катиш. – Дніпропетровськ, 2005. – 18 с.

6. Колфер Й. Артеміс Фаул. Розум проти чарів / Йоун Колфер ; [пер. з англ. О. Мокровольський]. – К. : Школа, 2006. – 320 с. – (Дит. світ. бест.).

7. Стиль автора и стиль перевода / [Новикова М. А., Лебедь О. Н., Лукинова М. Ю. и др.]. – К. : УМК ВО при Минвузе УССР, 1988. – 84 с.

8. Тараканова Ю. Е. Квазиреалии как лексический элемент научно-фантастического текста на примере перевода рассказа «Февраль 1999: Илла» Рэя Брэдбери на русский язык // Вестник МГОУ «Лингвистика». – 2007. – № 1. – С. 294–299.

9. Тараканова Ю. Е. Особенности перевода лексических элементов научно-фантастического текста на примере романа Рэя Брэдбери «451° по Фаренгейту» // Филология и проблемы преподавания иностранных языков. – 2006. – № 2. – С. 192–200.

10. Черницина Ю. Е. Лексико-стилистические проблемы перевода научно-фантастического текста (на материале переводов произведений Рэя Брэдбери «451˚ по Фаренгейту», «Август 1999: Земляне», «Февраль1999: Илла» и «Август 2026: Будет ласковый дождь» на русский язык) : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд.. філол. наук : спец. 10.02.20 – «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Ю.Е. Черницина. – М., 2009. – 18 с.

11. ABBYY Lingvo. Electronic Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lingvo.ua/ru.

12. Colfer E. Artemis Fowl / Eoin Colfer. – London : Puffin Modern Classics, 2010. – 280 p.

13. Longman Dictionary of Contemporary English [Electronic resource] : 5th ed. – Longman, 2009. – Access : http://www.ldoceonline.com/

14. Webster's Revised Unabridged Dictionary [Electronic resource] [ed. by Noah Porter]. – Springfield, 1913. – Access : http://dictionary.babylon.com

УДК 811.161.2:112.2

Н. В. Шапран,
Національний університет «Острозька академія», м. Острог

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТІВ БРИТ. *ENVY*, НІМ. *NEID* І УКР. *ЗАЗДРІСТЬ* АНГЛІЙСЬКИМИ, НІМЕЦЬКИМИ ТА УКРАЇНСЬКИМИ ФРАЗЕОЛОГІЗМАМИ: ЗІСТАВНО-ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Відомо, що чи не єдиним ключем до розкриття душі народу є його мова, тому неабиякої актуальності набувають сьогодні лінгвокультурологічні студії, у межах яких починають домінувати зіставно-лінгвокультурологічні розвідки, оскільки будь-які явище, риса, характеристика, феномен стають очевидними лише на тлі порівняння з іншими такими ж явищами, рисами, характеристиками, феноменами. Важливим є викладення нашого розуміння обсягу фразеології та визначення критеріїв, які слугують підґрунтям для виокремлення лінгвокультурних концептів, зокрема концепту ЗАЗДРІСТЬ.
Ключові слова: *репрезентація, концепт, фразеологізм, лінгвокультурологічний аспект, феномен.*

Известно, что единственным ключём к раскрытию души народа есть его язык, поэтому особо актуальными сегодня стают лингвокультурологические исследования, в рамках которых начинают доминировать сопоставительные лингвокультурные поиски, потому что любое явление, черта, характеристика феномен становятся очевидными только когда сопоставлять их с такими же понятиями, чертами, характеристиками, феноменами. Важным есть представление нашего понимания объема фразеологии и определение критериев, слугующих основой для выделения лингвокультурных концептов, в частности концепта ЗАВИСТЬ.
Ключевые слова: *репрезентация, концепт, фразеологизм, лингвокультурологический аспект, феномен.*

It's clear that the only key to open the soul of people is their language, that's why it's becoming more and more popular to study lingocultural aspects, as every peculiarity, characteristic, phenomena become vivid and understandable only while comparing them with the same ones. In the article we explain our perception of phraseology and highlighting the bases for distinguishing lingocultural concepts and «envy» in particular.
Key words: *representation, concept, phraseologism, lingocultural aspect, phenomena.*

Чи не кожна лінгвістична розвідка розпочинається сьогодні як в Україні, так і на всьому пострадянському мовознавчому просторі з твердження про необхідність вивчення феномену людини крізь призму нових лінгвістичних напрямів, предметом дослідження яких став нерозривний зв'язок людини з її мовою та культурою. Особливо актуальними при цьому є студії, спрямовані на встановлення в людині тих фактів, які вирізняють її на тлі інших людей, бо саме ці факти дають змогу скласти складну мозаїку, ім'я якої – Людина. В екстраполяції на суспільство – це пошук національно-специфічних характеристик представників тієї чи іншої лінгвокультури. Відомо, що чи не єдиним ключем до розкриття душі народу є його мова, тому неабиякої **актуальності** набувають сьогодні лінгвокультурологічні студії, у межах яких починають домінувати зіставно-лінгвокультурологічні розвідки, оскільки будь-які явище, риса, характеристика, феномен стають очевидними лише на тлі порівняння з іншими такими ж явищами, рисами, характеристиками, феноменами. Головним методологічним прийомом при цьому є ідентифікація національно-специфічних характеристик мови певного етносу в екстраполяції на його культуру шляхом зіставлення цієї мови й культури з іншими (спорідненими та неспорідненими) мовами й культурами на тлі вивчення універсальних категорій, концептів, понять, смислів [див., напр.: Коцюба 2010; Мізін 2012].

З огляду на це, метою нашої статті є по-перше, викладення нашого розуміння обсягу фразеології, по-друге, визначення критеріїв, які слугують підґрунтям для виокремлення лінгвокультурних концептів, зокрема концепту ЗАЗДРІСТЬ, оскільки часто дослідники обирають для лінгвокультурологічного вивчення концепти із сумнівною лінгвокультурною значущістю.

Так, вибірка одиниць нашого фактичного матеріалу здійснювалася відповідно до широкого тлумачення обсягу фразеології, тобто під фразеологічними одиницями ми розуміємо не лише ідіоматику – центр фразеології, а й інші (периферійні) типи ФО, зокрема ті, що мають структуру речення, – прислів'я, приказки тощо. Стосовно периферійних ФО, то тут ми солідарні з думкою професора німецького університету в Ерлангені Ф. Зайлера [Seiler 1922, с. 53], який майже століття тому на основі семантичних, структурних і функціональних ознак визначив належність до фразеології таких типів ФО:

1) прислів'їв (Sprichwörter);
2) афоризмів, сентенцій (Aphorismen, Sentenzen);
3) приказок (sprichwörtliche Redensarten);
4) парних словосполучень (sprichwörtliche Formeln);
5) крилатих слів (geflügelte Worte).

Щодо підґрунтя для виокремлення лінгвокультурних концептів, то тут слід назвати критерії, запропоновані С. Г. Воркачовим, В. І. Карасиком, А. М. Приходьком, Ю. С. Степановим [див., напр.: Воркачев 2003; Карасик 2007; Приходько 2013; Степанов 2004] та іншими відчизняними й зарубіжними лінгвокультурологами:

1) слово-ім'я концепту має бути поширеним (високочастотним);
2) слово-ім'я концепту повинно містити активну твірну основу;
3) слова-репрезентанти концепту мають активно входити до усталених ідіоматичних конструкцій;
4) «переживання» концепту представником лінгвокультури;
5) номінативна щільність концепту;

© Н. В. Шапран, 2014

6) «неграничність» (відсутність меж) концепту;
7) «світоглядне орієнтування» концепту;
8) лінгвокультурна маркованість концепту;
9) комунікативна релевантність концепту;
10) мовна абстрактність (узагальнення значення лексичних реалізацій) концепту;
11) наявність «етимологічної пам'яті» концепту.

Саме ці критерії дають змогу стверджувати про лінгвокультурну значущість концепту ЗАЗДРІСТЬ для британської, німецької та української мовних спільнот. У наступних підрозділах і пунктах дисертації розглянемо фразеологічну об'єктивацію цього концепту в англійській, німецькій і українській мовах крізь призму трьох його складників – поняттєвого, образного та ціннісного (валоративного).

Аналіз нашого фактичного матеріалу дає змогу стверджувати, що у свідомості британців, німців та українців закріпилося переконання, що не існує нічого, чому не заздрили б. У німецькій мові на базі іменника *Gut* (благо, власність, товар, майно тощо) і прикметника *gut* (хороший; доброякісний) побудована навіть гра слів: об'єктом заздрості є *Güter*, тобто те, що в певній спільноті вважається хорошим. Проте хорошими можуть бути не лише речі, але й почуття та стосунки між людьми, що значною мірою розширює потенційне коло об'єктів, які викликають заздрість. Так, заздрість найчастіше породжують:

1) матеріальні блага (напр., гроші);
2) соціальні відносини (напр., вищий або середній прошарок населення);
3) почуття (напр., радість);
4) соціальні зв'язки (напр., відносний соціальний статус [див. про це детальніше: Exline 1999]);
5) якості, властивості або характеристики (напр., зовнішній вигляд);
6) здібності, уміння, обдарованість (напр., розумові здібності);
7) досягнення (напр., високі бали за навчання);
8) релігійна або національна належність (напр., християни чи іудеї);
9) продукти харчування (у німців є навіть окремий композит, що номінує заздрість, спрямовану на продукти харчування – *Futterneid* (харчова заздрість). Утім, психологи стверджують, що тут ідеться про біологічні потреби, які важливі для виживання людини [див., напр.: Otto 2000]).

Шкала актуальності благ або майна, на які спрямовується заздрість у певний період часу в тій чи іншій спільноті, безпосередньо віддзеркалює їхню ціннісну шкалу. Відповідно, ґенеза концепту ЗАЗДРІСТЬ у зіставлюваних лінгвокультурах тісно пов'язана з їхніми ціннісними пріоритетами та настановами. А це, у свою чергу, свідчить, що найперспективнішим для лінгвокультурологічного дослідження є вивчення саме ціннісного (валоративного) складника цього концепту.

Наголосимо при цьому, що заздрість є не завжди заздрістю, тобто вона є багатогранною, виявляючи різні форми й різні характеристики. Тому дослідники, починаючи від давніх греків, диференціюють різні види заздрості, оскільки заздрість – це більше, ніж домагання блага (майна), яке є в інших, але відсутнє у заздрісника. Заздрість з'являється лише тоді, коли заздрісник не може спокійно продовжувати своє існування, відмовившись від блага або майна, яких він домагається [Haubl 2008, с. 11]. Тому деякі науковці [див., напр.: Haidt 2001, 2003] називають заздрість «соціально-моральною інтуїцією», тобто таким, дещо «невизначено-примарним», почуттям, яке однією своєю гранню спирається на соціум, а іншою – на його цінності. Соціальну сутність заздрості підкреслює і кореляція концепту ЗАЗДРІСТЬ з такими соціально релевантними концептами, як ПРАЦЯ, ПРАВО, ВЛАДА, СОЛІДАРНІСТЬ (див. про це нижче).

Інструментом установлення особливостей ціннісних складників концептів брит. ENVY, нім. NEID та укр. ЗАЗДРІСТЬ слугує в нашому дослідженні не просто мова, яка є системою світобачення, здійснюючи регулятивний вплив на людську поведінку, бо «ніщо так тісно не пов'язане з долею будь-якого народу, ніж його мова, і немає більш тісного взаємозв'язку, ніж між народом і його мовою» [Вайсгербер 1993, с. 114], а її культуронасичена серцевина – фразеологія, зокрема пареміологія, яка несе в собі моральні цінності [Савенкова 2002, с. 15], оскільки в пареміях зафіксовані пам'ять, історія та етнічний менталітет народу [Воркачев 2004, с. 95].

Ще чотири тисячі років тому в давньоєгипетській «Книзі Мертвих» заздрість стояла першою у списку пороків. Наші предки були впевнені, що заздрість прямо веде спочатку до царства мертвих, а потім і до загибелі душі. Про заздрість згадується також і в давньогрецькій міфології [див. про це детальніше: Несветайлова 2010]. Так, Фтонос – демон, який утілював заздрість, представлявся в чоловічому образі. Будь-який людський успіх викликав заздрощі Фтоноса, які призводили найчастіше до смерті об'єкта заздрості. Це поклоніння перед заздрістю богів (phthonos theon) у греків не зникло й нині. Воно продовжує існувати у вигляді народних марновірств і забобонів, остаточно перетворюючись на «заздрість людей» (phthonos anthropon).

У багатьох примітивних культурах віра людей у «заздрість богів» до людського щастя та успіху збереглася у вигляді оборонної магії (захисні магічні ритуали, що охороняють від «псування» тощо). Спочатку епічні герої не відчували страху перед «заздрістю богів», а скоріше обурювалися ними. Давні греки використовували богів для того, щоб не підпускати до себе близько нечисту совість та насолоджуватися свободою своєї душі. Але поступово богобоязнь і страх перед божественним гнівом стали стрижнем міфологічної свідомості і «героїчна» модель культури Греції змінилася на етично-релігійну [Александрова 2002, с. 76]. Показово, що саме давні греки почали диференціювати «білу» (змагальну) та «чорну» (руйнівну) заздрість, що реалізується ціннісними (біла заздрість) і антиціннісними (чорна заздрість) ознаками концепту ЗАЗДРІСТЬ у переважній більшості лінгвокультур (див. нижче кольори заздрості).

Церковні наставники у перші століття нашої ери не розділяли цей подвійний підхід греків до заздрості. Вони відкидали діалектичну природу заздрості, піддаючи її безжальній і викривальній критиці. У Старому

Заповіті поняття заздрості практично відсутнє, фігуруючи лише в таких словосполученнях, як *око заздрить*, *заздрісне око*, *гідний заздрості*, *чорна / біла заздрість*. У Новому Заповіті, навпаки, є численні згадки про заздрість і ревнощі. Сюжетне оповідання заздрості наголошується при описі ставлення іудейських первосвящеників до Ісуса Христа, якого вони зрадили через заздрість.

Інші приклади заздрості у літературі Нового Заповіту, вписані в євангельську моральну доктрину, заперечують античні чесноти та змагальний дух, указуючи, що всяке прагнення до суперництва для християнина є аморальним (пристрасті до змагань і суперництва провокують заздрість, розбрат, лихослів'я, лукаві підозри). Ототожнюючи мораль з любов'ю, що характерно для християнської моралі, любов зводиться нею в ранг етичного абсолюту – *любов не заздрить*. Згідно з християнською доктриною людина подібна до бога, але не повністю, і залишається істотою земною, плотською, смертною та грішною. Тут заздрість проілюстрована поведінкою Сатани в поемі на біблейський сюжет «Утрачений рай», де Сатана, заздривши Богові, вирішує захопити Небеса. Він іде на Бога війною у спробі зіпсувати небесне життя і падає з Небес. Тут він будує Пекло, змагаючись з Небесами, стаючи деструктивною силою, прагнучою зруйнувати те, що створює Бог. Ця богословська ідея висловлена Святим Августином, середньовічним мислителем, який змальовував Життя як творчу силу, на противагу до Заздрості, руйнівної сили (пор. у цьому зв'язку англійську паремію *Envy feeds on the living* (досл.: Заздрість живиться життям) [PDP, с. 81]).

Думка про гріховність і плотську природу заздрості у Новому Заповіті повторюється неодноразово. Кипріян Картагенський проголосив заздрість коренем усякого зла – *radix est malorum omnimum*. Заздрість була заборонена вже в найдавнішому моральному кодексі – Десяти Заповідях Мойсея (*Не жадай дому ближнього свого, не жадай жони ближнього свого, ані раба його, ані невільниці його, ані вола його, ані осла його, ані всього, що ближнього твого!*). Аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що і в наївній картині світу носіїв зіставлюваних нами мов, зокрема німців, існує уявлення про заздрість як корінь будь-якого зла, напр.: *Neid ist Wurzel alles Übels* (досл.: Заздрість – корінь усього зла) [НУФС, т. 2, с. 76].

Проте проблема заздрості є в Біблії, все ж таки, неоднозначною. Сама лексема *заздрість* і похідні від неї слова вживаються в Святому Письмі 92 рази. Але Біблія вживає це слово у двох значеннях. Перше значення позитивне й означає святу заздрість. Апогеєм і взірцем цієї заздрості є заздрість самого Бога. Старий Заповіт багато разів стверджує, що Єгова є заздрісним Богом і любить вибраний народ заздрісною любов'ю. У Біблії ця свята заздрість означає величезну любов Бога, яка у своїх виявах нагадує людську заздрість, її нестриманість і непримиренність, хоч по своїй суті вона є чимось цілком іншим, оскільки вона не постає зі страху за любов когось іншого, а є вираженням турботи за вибраний народ. Бог не заздрить почестям, які Ізраїль віддає чужим божкам, бо знає, що вони не існують – це тільки ілюзія та обман диявола. Для своєї повноти щастя свята заздрість не має необхідності в людській любові. Але ця любов знає, що вибраний народ, віддаючи шану чужим богам, перебуває в смертельній небезпеці. І тому на його невірність вона реагує способом, що нагадує людську заздрість. Тільки Божа заздрість має завжди одну мету – милосердя, тобто запровадити незрячу людину до любові Бога та відкрити її для цієї людини.

Божа заздрість виражається також реакцією Ісуса на ідолопоклонство грошам у місці, де необхідно почитати правдивого Бога (вигнання торгашів зі святині). Євангеліст Святий Іоанн укладає в уста Ісуса слова 69-го псалму: *ревність до дому Твого з'їдає мене*, що можна також перекласти: *заздрість до дому Твого з'їдає мене*, оскільки грецьке слово *zelos* означає як одне, так і друге [Łucarz 2013]. Слово *ревність* більше пасує до поданого тексту, оскільки свята заздрість Бога, будучи вогнем любові, по суті є ревністю, поривом Божого Серця до людини. Божа Любов – *agape* – не заздрить, бо вона є заздрісною любов'ю, яка не заздрить. Божа заздрість присутня також у людях у міру присутності в них Святого Духа. Утім, служителі церкви (священники), у яких Святий Дух має бути присутнім завжди, у британській та українській лінгвокультурах наділяються неабиякою заздрістю, напр.: англ. *No envy like a monk's* (досл.: Немає такої заздрості, як у монаха); укр. *очі як у попа* – «про заздрісні очі» [PDP, с. 183; СФУМ, с. 476]. Цей факт надає негативу навіть позитивно-ціннісним настановам Божої заздрості, нівелюючи позитивні смисли при формуванні ціннісних складників концептів брит. ENVY та укр. ЗАЗДРІСТЬ.

Отже, із самого початку утвердження християнства заздрість було визнано істотною загрозою для життя віруючого, свідченням чого є її категоричне засудження в найдавніших творах ранньохристиянських письменників – апостолів (авторів канонічних і апокрифічних текстів), апостольських отців і апологетів християнства. Зокрема, отці Церкви III–V століть (Кипріян Картагенський, Василій Великий, Григорій Ніський, Йоан Золотоуст) визначали заздрість як важкий гріх, яким не можна нехтувати; закликали ставитись до нього з великою обачністю й боятися його. Вони вважали заздрість найгіршим гріхом і найзгубнішою пристрастю, оскільки заздрісник, випереджуючи того, кому заздрить, сам себе карає й мучить, ніколи не позбувається цього гріха й постійно в ньому перебуває [Ясіновська 2011, с. 67]. Прикметно, що аналіз нашого фактичного матеріалу виявив тісний зв'язок концептів ЗАЗДРІСТЬ і БЕЗСМЕРТЯ у ККС британців і німців, напр.: англ. *Envy never dies* (досл.: Заздрість ніколи не помирає); *The envious die*, *but envy never* (досл.: Заздрісники помирають, але заздрість – ніколи); нім. *Neid stirbt nicht* (досл.: Заздрість не помирає) [ODP, с. 67; Beyer 1985, с. 423] (пор. також висловлення Ф. Ларошфуко: «Заздрість завжди продовжується довше, ніж щастя тих, кому заздрять» [Ларошфуко 1959, с. 8]).

Давнє схоластичне визначення називає заздрість журбою з приводу чийогось добра, але таке визначення дуже поверхове. По своїй суті заздрість є страхом за любов і за те, що з нею пов'язується, і без чого життя людини втрачає сенс. Крайньою формою заздрості є ненависть, у якій страх переходить у ненависть до особи, якій заздрять. Проте зіставне вивчення ФКС британців, німців та українців дає змогу стверджувати, що антиціннісна ознака «ненависть» є актуальною виключно для представників німецького мовного соціуму (пор. у

цьому зв'язку німецькі паремії *Neid und Hass wohnen in einem Fass* (досл.: Заздрість і ненависть живуть в одній бочці); *Hass und Neid bringen viel Leid* (досл.: Ненависть і заздрощі приносять багато страждань) [Beyer 1985, с. 423]), що свідчить про особливо негативне ставлення німців до емоції «заздрість».

В ієрархії смертних гріхів, починаючи з VII століття, заздрість із часом перемістилася з четвертого місця (список Григорія Великого, VII ст.) на друге (Хома Аквінський, XIII ст.). З огляду на те, що список смертних гріхів є також невизначеним – від семи до десяти, заздрість може займати й останню десяту позицію. Під гаслом смертного гріха заздрість пройшла через усю історію європейського середньовіччя. Утім, кореляція концептів заздрість і гріх простежується певною мірою лише в німецькій лінгвокультурі, напр.: нім. *Hass und Neid machen die Hölle weit* (досл.: Ненависть і заздрість розширюють (збільшують) пекло) [Beyer 1985, с. 423].

Серед головних гріхів заздрість займає згадані позиції невипадково, оскільки певною мірою вона є віддзеркаленням тих гріхів, які стоять попереду неї. Заздрість, як і гордість, захланність та нечистота, не є конкретним вчинком порушення якоїсь заборони, а глибокою поставою людського серця, яка своїм корінням сягає попередніх гріхів. Її остаточною причиною є також невіра в безумовну любов Бога, що змушує людину шукати любов та її атрибути поза Богом. Захланність шукає любов у багатстві і владі; нечистота – у міжособових стосунках, надаючи їм – добрим і необхідним по своїй суті – ідолопоклонний характер, тобто ставить їх на місце Бога. Але річ не є Богом і не має його атрибутів, і тому не може заспокоїти серце людини. Її серце тужить за безумовною та нескінченною любов'ю Бога, і оскільки вона в неї не вірить, то піддається умовній і обмеженій людській любові. З огляду на те, що людина відчуває умовність і обмеженість любові та часто зазнає наслідків цього вже в дитинстві, то в неї з'являється страх за любов: чи вистачить любові і для неї, чи особа, яка її любить, не буде любити більше когось іншого, чи не залишить її [Łucarz 2013] (пор. у цьому зв'язку англійську паремію *Love and envy make a man pine* (досл.: Кохання й заздрість висушують (вимучують) людину) [DAP, с. 203]). Як бачимо, тут і проходить споконвічна розмита межа між заздрістю та ревнивістю (див. вище кореляцію концептів ЗАЗДРІСТЬ і РЕВНИВІСТЬ).

Лінгвокультурологічно показовою у цьому зв'язку є англійська ФО *to break the tenth commandment* (досл.: порушити десяту заповідь) [OT, с. 712], яка безпосередньо пов'язана з десятою заповіддю, означаючи, відповідно, «заздрити». Евфемістичність цієї ФО свідчить, на нашу думку, про те, що британці, на відміну від німців та українців, більшою мірою прагнуть приховати цю людську ваду за «маскою» ФО. До того ж, символ «маски» взагалі є властивим для заздрості, оскільки вона прикриває нею свої пороки: брехню, наклеп, обман, підступність. Тому символіка заздрості часто має одні й ті ж образи в багатьох лінгвокультурах: голова гарної жінки з тілом, яке вкрите лускою, або молода жінка, з-під маски якої показуються риси огидної старої, або образи змії, отрути [Александрова 2002, с. 77].

Таким чином, зіставно-лінгвокультурологічний аналіз етико-релігійних ознак концептів брит. ENVY, нім. NEID та укр. ЗАЗДРІСТЬ на фразеологічному матеріалі встановив, що диференціація ціннісних і антиціннісних ознак цих концептів бере свій початок від Давньої Греції, бо саме давні греки почали диференціювати «білу» (змагальну) та «чорну» (руйнівну) заздрість. Однак євангельська моральна доктрина заперечує античні чесноти та змагальний дух, указуючи, що всяке прагнення до суперництва для християнина є аморальним. Тому апостольські отці визначали заздрість як важкий гріх, найзгубнішу пристрасть, оскільки заздрісник, випереджуючи того, кому заздрить, сам себе карає й мучить, ніколи не позбувається цього гріха й постійно в ньому перебуває. Вивчення нашого фактичного матеріалу виявило, що найбільшою мірою антиціннісні етико-релігійні ознаки актуалізуються при розбудові німецького концепту NEID.

Література:

1. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 780 с.

2. Воркачев С. Г. Зависть и ревность : к семантическому представлению моральных чувств в естественном языке / С. Г. Воркачев // Известия АН. Серия литературы и языка. – 1998. – Т. 57. – № 3. – С. 39–45.

3. Воркачев С. Г. Сопоставительная этносемантика телеономных концептов «любовь» и «счастье» (русско-английские параллели) : монография / Сергей Григорьевич Воркачев. – Волгоград : Перемена, 2003. – 164 с.

4. Воркачев С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт : монография / Сергей Григорьевич Воркачев. – М. : ИТДК «ГНОЗИС», 2004.

5. Герас Ю. А. Когнитивно-лингвистические характеристики группы английских лингвокультурных концептов «Желание» / Ю. А. Герас // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2008. – № 80. – С. 47–54.

6. Гоббс Т. Сочинения : в 2 т. / Т. Гоббс ; [пер. с лат. и англ. ; сост., ред., авт. примеч. В. В. Соколов]. – М. : Мысль, 1991. – Т. 2. – 731 с.

7. Григоренко Н.В. Концепт «envy» и его языковая репрезентация в современном английском языке : дис. … канд. филол. наук : 10.02.04 / Наталья Викторовна Григоренко. – Белгород, 2008. – 156 с.

8. Ерофеева К. Л. Зависть : философский аспект проблемы / К. Л. Ерофеева // Личность. Культура. Общество. – 2008. – Вып. 1 (40). – С. 328–335.

9. Журавлева С. В. Феномен ревности : этико-философский анализ : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук : спец. 09.00.05 «Этика» / С. В. Журавлева. – Саранск, 2009. – 18 с.

10. Ионова Е. Зависть разрушает сердце, а жадность ведет ... к запорам? Ученые назвали 5 чувств, которые заставляют нас болеть / Е. Ионова. – Режим доступу : http://murmansk.kp.ru/daily/24462.3/622739/

11. Карасик В. И. Языковые ключи / Владимир Ильич Карасик. – Волгоград : Парадигма, 2007. – 520 с.

12. Каренина А. Зависть как заразная болезнь / А. Каренина. – Режим доступу : http://www.proza.ru/2002/09/26-45

13. Кернберг О. Ф. Тяжелые личностные расстройства : Стратегии психотерапии / О. Ф. Кернберг ; [пер. с англ. М. И. Завалова]. – М. : Независ. фирма «Класс», 2000. – 464 с.

14. Кляйн М. Зависть и благодарность. Исследование бессознательных источников / М. Кляйн ; [пер. с англ. А.Ф. Ускова]. – СПб. : Б.С.К, 1997. – 93 с.
15. Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы / Анатолий Николаевич Приходько. – Днепропетровск : Белая Е. А., 2013. – 307 с.
16. Савенкова Л. Б. Русская паремиология : семантический и лингвокультурологический аспекты / Людмила Борисовна Савенкова. – Ростов н / Д. : Изд-во Ростовского ун-та, 2002. – 240 с.
17. Саторин И. Зависть и жадность / И. Саторин. – Режим доступу : http://progressman.ru/2009/10/bu/
18. Степанов Ю.С. Константы : Словарь русской культуры / Юрий Сергеевич Степанов ; изд. 3-е, испр. и доп. – М. : Академический Проект, 2004. – 992 с.

СЛОВНИКИ ТА довідники
19. АУСФ Баранцев К. Т. Англо-український фразеологічний словник / К. Т. Баранцев. – К. : Т-во «Знання», 2005. – 1056 с.
20. Квеселевич Д. И. Русско-английский фразеологический словарь / Д. И. Квеселевич. – 2-е изд., стереотип. – М. : РЯ, 2000. – 705 с.
21. НУФС Німецько-український фразеологічний словник / [укл. В.І. Гаврись, О. П. Пророченко]. – У 2 т. – К. : Рад. школа, 1981. – Т. 1. – 416 с. ; Т. 2. – 382 с.
22. ППЗ Приказки та прислів'я про заздрість. – Режим доступу : http://vislovi.org.ua/prikazki-temi/73-zazdrist.html
23. СФУМ Словник фразеологізмів української мови / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наукова думка, 2003. – 1104 с.
24. Aphorismen : Spott, Neid und Missgunst. – Режим доступу : http://www.sprueche-universum.de/Aphorismen_12/Spott%252C-Neid
25. Beyer H. Sprichwörterlexikon : Sprichwörter u. sprichwörtl. Ausdrücke aus dt. Sammlungen vom 16. Jh. bis zur Gegenwart / H. Beyer, A. Beyer ; [2., unveränd. Aufl.]. – Leipzig : Bibliographisches Institut, 1985. – 712 S.
26. BNC British National Corpus. – Режим доступу : http://www.natcorp.ox.ac.uk/
27. DAP Dictionary of American Proverbs by Wolfgang Mieder. – NY ; Oxford : Oxford University Press, 1992. – 720 p.

УДК 81:378:316.7

О. В. Шевченко,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

ЖЕСТИ, ЯК СПОСІБ СПІЛКУВАННЯ З ІНШИМИ КУЛЬТУРАМИ В ХОДІ ВИВЧЕННЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена використанню жестів, як способу спілкування з іншими культурами в ході вивчення французької мови.
Ключові слова: *жести, невербальне спілкування, культура, міжкультурна комунікація, комунікативна компетентність.*

Статья посвящена использованию жестов, как способа общения с другими культурами в ходе изучения французского языка.
Ключевые слова: *жесты, невербальное общение, культура, межкультурная коммуникация, коммуникативная компетентность.*

The article is devoted to the use of sign language as a way of communicating with other cultures in the study of French.
Keywords: *gestures, non-verbal communication, culture, intercultural communication, communicative competence*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Міжнародні зв'язки України**,** вихід її у європейський простір, допомагають вказати на важливість вивчення іноземної мови, як засіб міжкультурної комунікації. В процесі спілкування та взаєморозуміння людей, важлива роль відводиться не лише мові але й так званому «невербальному спілкуванню» – мови жестів і рухів тіла. Визначальним принципом є орієнтація на оволодіння мовою жестів, як засобом спілкування в реальних життєвих ситуаціях. Попри таку важливу роль невербальних дій у процесі здійснення міжособистісного спілкування, спеціальному вивченню основних засобів невербального спілкування у мовному вузі уваги майже не відводиться. Отже, **актуальність** обраної теми зумовлюється необхідністю деяких змін в підходах до навчання, а саме володіння та використання сучасним вчителем іноземних мов інтерактивних технологій, за допомогою яких можливе вивчення та дослідження мови жестів у міжкультурній комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Невербальні аспекти комунікації почали вивчатися з початку 60-х років, а громадськості стало відомо про їхнє існування тоді, як у 1970 році Юлій Фаст опублікував свою книгу «Мова жестів». Ця книга узагальнювала дослідження про невербальні аспекти комунікації, пророблені вченими – біхевіористами до 1970 року [14, с. 35]. Існує велика кількість праць, які присвячені вивченню жестів у навчанні іноземної мови. Такі французькі дослідники як Кадет Л., Тельї М., Косньї досліджували педагогічні жести в ході вивчення іноземної мови.

Найбільш впливовою працею початку 20 століття була робота Чарльза Дарвіна «Вираження емоцій у людей та тварин», опублікована у 1872 році. Ним було виявлено і зареєстровано більше ніж 1000 невербальних знаків і сигналів.

Іспанська дослідниця Марія Аніта Рожеро зазначала: «жест це комунікативний невербальний аспект, який включає в себе всі знаки, які відповідають чотирьом значенням: le toucher (дотик) (присутність чи відсутність фізичного контакту), la vue (погляд) (фізична поява, жести, одяг…), l'odorat (запах), le gout (смак). Дослідник в області жестів Альберт Мейерабиан встановив, що передача інформації відбувається вербально (тільки слова) на 7%, за рахунок звуків (тон голосу, інтонація звуку) на 38% і за рахунок невербальних засобів на 55% [14, с. 40].

Теоретики ораторського мистецтва у статтях про лекторську майстерність також звертали особливу увагу на жестикуляцію. А. Ф. Коні в «Радах лекторам» пише: «*Жести оживляють мову, але ними слід користуватися обережно. Певний жест повинен відповідати змісту та значенню виразу або окремого слова. Занадто часті, одноманітні, метушливі, різкі рухи рук недоречні та дратують*» [14, с. 45].

Наукова новизна: полягає в тому, що вперше обгрунтовано та визначено основні форми невербального спілкування в ході вивчення іноземної мови; проаналізовано жести франкомовних країн. Значення здобутих результатів полягає в обґрунтуванні положень, які поглиблюють розуміння процесів, що впливають на розвиток соціокультурного компонента змісту навчання іноземної мови.

Теоретико-методологічною основою дослідження є соціокультурні ідеї діалогу культур та їх вплив на розвиток особистості (В.В.Андрієвська, Г.О.Балл, О.В.Киричук).

Мета статті – дослідити та розглянути культурні жести в ході вивчення іноземної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оволодіння невербальним мовленням важливе не тільки для комунікації, але й для формування внутрішнього світу учня і його ставлення до носіїв мови, до культури, до їх способу життя. Вивчення іноземної мови нерозривно пов'язане з оволодінням національної культури, яка передбачає не тільки засвоєння культурологічних знань (фактів культури), а й формування здатності і готовності розуміти ментальність носіїв мови, а також особливості комунікативної поведінки. Для створення комунікативної ситуації вчитель повинен здійснювати відбір невербального і вербального змісту, розглядаючи іноземну мову, як систему орієнтирів, необхідних учневі для діалогу. Навчання культурних жестів дозволяє уникнути ситуацій «непорозуміння» з носіями мови. Відкрити для себе захоплюючий аспект цільової культури, пізнати, зрозуміти та з повагою віднестись до способу спілкування інших культур.

© О. В. Шевченко, 2014

Спілкуючись з носієм іншої мови та подорожуючи закордон, ми можемо не лише дізнатися про рівень різноманітності жестів але й їх використання [4].

Як викладати жести в ході вивчення французької іноземної мови (FLE), щоб це було доречним при привітанні, поясненні та ідіоматичних виразів? Як налаштувати учнів, спостерігаючи, не засуджувати та зрозуміти? Принципи, про які буде йти мова, стосовно жестів французької культури, можуть бути притаманні іншим культурам, особливо франкофонним.

Говорячи про жести ми можемо сказати про мову знаків чи про рухи, які ми робимо спонтанно при розмові, які притаманні певній культурі. Як їх розрізняти?

Перед усім потрібно зважати на мову знаків, як мову повноцінну, кодовану та стилізовану. Ця мова є повністю незалежною від вербальних виразів. Жести утворилися спонтанно співрозмовником для супроводження своєї речі і відображають та часто вказують на його думки. Наприклад, людина каже «Залишаємось на зв'язку?» імітуючи клацання на клавіші означає, що контакт підтримуватиметься не телефоном, а електронною поштою або смс. Жест буде незрозумілим, якщо не супроводжуватиметься словом. За межами цього контексту, він може означати: друкувати на друкарській машині або грати на фортепіано.

Між мовою знаків і невербальною, знаходяться культурні жести або емблеми. Вони є досить стилізованими – мають чітку та сталу форму – асоціюються з мовленням, так, як дуже часто супроводжуються певним словом або виразом (можуть використовуватися самостійно). Деякі жести є універсальні і більшість з них характеризує якийсь один регіон. Часто один і той самий знаковий жест має різне значення в двох різних культурах. Широко використовуваний в одній культурі і може бути взагалі невідомим для іншої. Наприклад, манера рахувати на пальцях варіюється відповідно до культур: французи часто використовують палець та індекс, щоб показати цифру 2 тоді, як в Китаї цей жест означає 8. Саме в таких ситуаціях і виникає проблема інтерпретації. Кивнути головою (dodeliner) зліва на право є використовуваним знаком в таких регіонах світу як: Болгарія, Греція, Індія, Пакистан, а у Франції він більше використовується для позначення «не зовсім так» [5].

Серед жестів рукою, зібрані пальці разом відвести на відстань потім приблизити кілька разів, у Франції і у Бельгії означає «боятися». В деяких регіонах світу, таких, як південна Америка, цей жест означає «багато», що і часто призводить до плутанини [6].

Розглянемо інший приклад відмінності, який видно в самому акті: щоб когось покликати, французи (як англійці, американці) ляскають пальцями, долонею вгору, тоді коли в Італії, Іспанії, Тунісі крутять долонею донизу.

Далі мова піде про емблеми, як умовне зображення ідеї через малюнок і які характеризують певну культуру. Кожне соціолінгвістичне суспільство містить в середньому від 150 до 200 емблем. Французи, як і Італійці включають приблизно 200 емблем.

На семантичному рівні французькі емблеми можуть поділятися на :емоції, почуття (через міміку) 32%; вольові, які слугують, щоб впливати на інших ('stop','silence','venez'…) 13%; фатичні – жести вступу до контакту (привітання та інші комунікативні дії) 10%; передача інформації 26%; образливі 17%.

Серед французьких емблем найбільш використовувані, це ідіоматичні вирази, такі, як «j'en ai ras le bol» (набридло), «il est bourré» (напиханий), «mon oeil» (я тобі не вірю). Зазвичай це фамільярні вирази але не завжди. Французи щоденно використовують прості жести для того, щоб керувати базовою інформацією при привітанні, рахунку на пальцях. Знаки також часто використовуються коли потрібно вказати на дистанцію, шум або коли є необхідність бути стриманим в усному мовленні [4].

Щоб викладати мову жестів, вчитель повинен їх урізноманітнити. Бажано, самостійно обирати і використовувати іноземні жести (наприклад жест: j'entends mal (погано чую) або Chut (Цить!). Потрібно допомогти учням створити їхню систему культурного релятивізму, беручи до уваги невербальні характеристики рідної мови. Після дослідження французьких жестів, доречним буде використати їх на практиці у вигляді рольових ігор, сценах, діалогах.

В процесі вивчення іноземної мови, важливим є використання мультимедійних засобів. Тому програма типу Power Point допоможе розширити знання та надасть яскравості виучуваним жестам. Цей спосіб потребує послідовні дії, а інформативні знання та засоби не завжди досяжні вчителю, тоді він може самостійно продемонструвати жест аудиторії, або віднайти зразок у вигляді автентичного документу.

Висновки. У сучасному суспільстві, в епоху загальноєвропейського розвитку змінюється і зростає статус іноземної мови як навчального предмета. Оволодіння іноземною мовою нерозривно пов'язане з оволодінням національною культурою, яка передбачає не тільки засвоєння культурологічних знань (фактів культури), а й формування здатності і готовності розуміти ментальність носіїв мови, а також особливості комунікативної та некомунікативної (тобто жести, міміка, пози і т.д.) поведінки народу цієї країни.

Велика кількість дослідників займається питанням використання іншомовних культурних жестів в процесі вивчення іноземної мови, такі як: Кадет Л., Тельї М., Косньї досліджували педагогічні жести в ході вивчення іноземної мови; Юлій Фаст, Марія Аніта Рожеро, Альберт Мейерабиан та інші. Комунікативно-грамотний педагог знає не тільки словесно оптимальні засоби при спілкуванні з аудиторією, а й відповідну їм інтоніровку, жестикуляційний комплекс, що забезпечує діалогічну відкритість, правильне розуміння сказаного. Виходить, що в розпорядженні викладача не одна, а дві мови спілкування, вербальна і невербальна. Між мовою знаків і невербальною, знаходяться культурні жести або емблеми. Вони є досить стилізованими – мають чітку та сталу форму – асоціюються з мовленням, так, як дуже часто супроводжуються певним словом або виразом (можуть використовуватися самостійно).

Вивчення жестів мови країни якої вивчається викликає велику зацікавленість учнів, так як процес їх вивчення є мотивуючим і захоплюючим. Використати їх можна в рольових іграх, діалогах, сценках. Жести як

один з елементів невербальної поведінки мають як універсальний характер, що сприяє порозумінню між представниками різних культур, так і національно культурну специфіку, яка визначає те, наскільки успішною буде міжкультурне спілкування.

У перспективі передбачається розробка моделі навчання іншим невербальним засобам комунікації, зокрема, міміки, просодики.

Література:

1. Піз А. Мова рухів тіла / А. Піз. – Нижній Новгород, 1992.
2. Пиз Аллан. Язык жестов: как читать мысли других людей по их жестам / Аллан Пиз. – М. : Ай-Кью – 1995. – 257 с.
3. Пиз Аллан. Язык жестов: увлекательное пособие для деловых людей / Аллан Пиз. – М. : Ай-Кью – 1992. – 112 с.
4. Cadet L., Tellier M. «Le geste pedagogique dans la formation des enseignants de LE réflexion à partir d'un corpus de journaux d'apprentissage», in Les Cahiers de Théodile / L. Cadet, M. Tellier. – № 7. – 2007. – PP. 67–80.
5. Green J. R. «A Focus Report Kinesics in the foreign language classroom», Foreign Language Annals 5 / J. R. Green. – 1971. – PP. 62–68.
6. Revue de la Fédération Internationale des Professeurs de Français «Le français dans le monde».

УДК 372.881.1

Л. М. Штохман,
Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

ДО ПИТАННЯ КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ У ВИВЧЕННІ ДІЛОВОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглядається питання навчання іноземній мові з врахуванням дійсного досвіду і мотивації студентів. Розглядаються причини виникнення комунікативного підходу як поєднання різних методів, роль у ньому викладача і студентів. Наводяться взірці комунікативних завдань, які можуть бути використані при викладанні ділової іноземної мови.
Ключові слова: *іноземна мова, метод, комунікація, підхід, діяльність*

В статье рассматривается вопрос обучения иностранному языку с учетом действительного опыта и мотивации студентов. Рассматриваются причины возникновения коммуникативного подхода как сочетания разных методов, роль в нем преподавателя и студента. Наводятся примеры коммуникативных заданий, которые могут быть использованы в преподавании делового иностранного языка.
Ключевые слова: *иностранный язык, метод, коммуникация, подход, деятельность*

This article refers to teaching of the foreign language when students can communicate in a conscious way, taking into account their real experiences. Here, the origin of the Communicative Approach as a combination of different methods is explained, as such as the role of the teacher and the students in a communicative English as a Second Language class. The article also gives some examples of communicative activities that can be developed in a business English class from the communicative point of view.
Key words: *foreign language, method, communication, approach, activity*

Одним із основних завдань викладання іноземних мов у вищому навчальному закладі є пошук шляхів підвищення комунікативної компетенції фахівця. У центрі уваги при цьому є мовно-розумова діяльність людей, а основним об'єктом навчання є мовна комунікація. Досягнення цієї мети вимагає використання методичної концепції навчання іноземним мовам у вищому навчальному закладі, яка виходить з найголовнішого, комунікативного підходу до професійно орієнтованого навчання чотирьом видам мовленнєвої діяльності.

Виникнення комунікативного підходу до навчання іноземної мови лежить у багатьох площинах і вплив кожної на наступну беззаперечний. Він є продуктом невдоволення освітян і лінгвістів аудіо-лінгвальним та граматично-перекладним методами навчання іноземній мові [1; 3; 4; 8; 10]. За їх спостереженнями, учні і студенти, вивчаючи мову, опановували її далекою від реальної, живої мови. Іншими словами, комунікація відбувалась поза межами культури мови, що вивчалась [10; 11].

Інтерес та розвиток комунікативного підходу до навчання мали місце у 1970-х; використання автентичної мови та розігрування навчальних ситуацій природного спілкування стало досить поширеним.

З часом комунікативний підхід адаптували до усіх рівнів опанування мови і його філософія торкнулась різних методів навчання, включно із комунікативним навчанням. Мова під час комунікативного підходу в першу чергу – знаряддя ділової мови – «мови тільки для спеціальних цілей» [9, с. 247; 4].

Мовленнєва функціональна система, яка забезпечує комунікацію, тобто спілкування, має складний, системний характер і включає в себе цілий ряд ланок: мотив, задум, внутрішню програму і т.д. Ще однією умовою комунікативності є наявність чи відсутність у тих, хто навчається, мотиву для здійснення мовленнєвої діяльності іноземною мовою [1; 3; 6]. Це положення є головним при визначенні комунікативності. Важливою умовою ефективності діяльності, за визначенням багатьох науковців, є наявність і мотиву, і предмету діяльності, їх співпадіння [4, с. 93].

Margie S. Berns, експерт у сфері комунікативного навчання мові наводить точку зору Алана Фірта, про те, що «…мова є взаємодією; це – міжособистісна діяльність, тому її зв'язок із суспільством є природним. У світлі цього вивчення мови повинне бути спрямоване на використання (функціонування) мови у контексті як лінгвістичному, так і соціальному чи ситуаційному (хто говорить, яка їх соціальна роль, чому вони ведуть діалог)» [1, с. 5].

Якщо вести мову про справжню комунікативність, насамперед потрібно викликати у тих, хто навчається, природну потребу у спілкуванні іноземною мовою на занятті. Комунікативний підхід до навчання мови полягає у використанні реальних ситуацій із життя, що спонукають до спілкування. На відміну від аудіо-лінгвального методу навчання мови, що в своїй основі має повторення та тренування, комунікативний підхід дозволяє завжди забезпечити студентам відчуття неочікуваності під час виконання вправ, адже їх результат залежатиме від реагування та відповідей тих, хто навчається. Моделі ситуацій з реального життя змінюються щоразу, а мотивація студентів до навчання зумовлюється їхнім бажанням до змістовної комунікації на значущі для них теми [7].

Активізація навчальної діяльності значним чином залежить від викладача, який створює атмосферу співробітництва. Важливо, щоб вся навчальна діяльність була мотивованою. При організації групового і парного спілкування важливо правильно підібрати партнерів тому, щоб з однієї сторони у них був різний рівень інформованості, а з іншого боку, щоб один не пригнічував активність іншого.

Ґюнтер Ґернґрос, австрійський викладач наводить приклад того, як він робить свої заняття комунікативними. Він цитує відомий дитячий підручник, де діти організовують свято домашніх улюбленців. «Навіть коли діти розігрують цю сцену творчо та з ентузіазмом, вони не досягають тієї глибини задіяності, як тоді, коли

© Л. М. Штохман, 2014

вони розігрують невеличкий сцену, в якій представлено сімейний конфлікт з приводу того, чи дозволяти дитині мати домашнього улюбленця взагалі» [4, с. 92]. Він наголошує, що комунікативний підхід акцентує на слуханні, що спрямоване на розуміння сказаного співрозмовниками. Це – одне із найважчих завдань, адже ті, хто вчаться, зазвичай слухають викладача, а не співрозмовників. Викладач у цьому випадку повинен бути терплячим слухачем.

Перш за все комунікативна спрямованість навчання повинна переслідувати мету не навчання спілкування взагалі, а навчання мовленнєвому спілкуванню. Для задіяння комунікативного підходу у роботі зі студентами, що вивчають ділову англійську, американські викладачі Карен Вілетс та Лін Томпсон з Центру Прикладної Лінгвістики пропонують вправу «Підслухай».

Завдання: Підслухайте розмову, що відбувається неподалік офісу великої компанії, і підготуйтесь відповісти на деякі запитання про неї.

1. Між ким відбувається діалог?

2. Який орієнтовний вік співрозмовників?

3. Де були ви, коли підслухали?

4. Про що вони розмовляли?

5. Що вони вирішили?

6. Чи дізнались вони, що їх підслуховували?

Ця вправа переносить студентів в ситуацію з реального життя, коли вони мають переповісти інформацію, яку підслухали. Студенти, вивчаючи предмет, орієнтуються в лексиці і темах та мають власну точку зору з приводу ситуації. Після відповідей на питання може слідувати дискусія іноземною мовою в групі про подібний досвід та їх точку зору [9].

Такі комунікативні вправи мотивують студентів до розгляду тем на вибір та на тому рівні, що дозволяє, використовуючи наявні знання, активізувати опанування нового матеріалу.

Розмаїття видів діяльності, що можуть бути застосовані за умови комунікативного підходу до викладання іноземної мови, ділової зокрема, є необмеженим за умови, що такі вправи дають змогу студентам досягти комунікативних цілей навчальної програми курсу, залучити студентів до комунікативної діяльності з метою передачі інформації чи її отримання, мовної взаємодії.

Роль викладача при комунікативному підході до викладання іноземної мови було визначено багатьма науковцями, серед яких Breen and Candlin, які описують ці ролі у своїй праці «*The essentials of a communicative curriculum in language teaching. Applied Linguistics*». Першою з них вони визначають роль посередника в організації процесу комунікації між її учасниками та між ними і різними видами діяльності чи текстами. Іншою роллю вони визначають роль незалежного учасника навчальної групи. Остання роль тісно пов'язана із цілями першої і випливає із неї. Ці ролі передбачають і ряд другорядних: організатора ресурсів, керуючого та дослідника, аналітика і радника [1, p. 99].

Ларсен – Фрімен, у свою чергу, підтримує науковців і зазначає, що викладачі в умовах комунікативного підходу повинні виконувати роль радше слухачів, ніж тих, хто говорить, приймаючи функцію фасилітатора.. Викладач визначає вправи, та маючи за мету діяльність студентів, повинен лиш спостерігати, часом відіграючи роль судді. Завдяки підвищеній відповідальності у розігруванні навчальних сцен студенти мають можливість відчути себе впевненішими у застосуванні мови, що вивчається. За словами Ларсен-Фрімен, студенти є відповідальними менеджерами свого власного навчання [5].

У навчанні іноземній мові в умовах комунікативного підходу основний наголос на процесі комунікації, ніж на опануванні мовою. Такий акцент може бути незрозумілим для викладачів, що звикли виправляти помилки і метою навчання бачити успішне складання того чи іншого іспиту з іноземної мови.

Комунікативна активність – це участь у навчальній діяльності всіх тих, хто навчається. Важливо, щоб ця діяльність наближалась до безпосереднього спілкування. Групова взаємодія тих, що навчаються, спрямована на вирішення цієї проблеми. У результаті цієї діяльності, де стимулюється активність кожного і яка спонукає до створення атмосфери взаєморозуміння, кожен учасник чітко бачить свій внесок у спільну справу, що в результаті є ефективним способом підвищення комунікативної компетенції майбутніх фахівців.

Література:

1. Berns, M. S. Functional approaches to language and language teaching: Another look. // S. Savignon & M. S. Berns «Initiatives in communicative language teaching. A book of readings». – Boston : Addison-Wesley Publishing Co., 1984. – PP. 3–21.

2. Clark, J. L. Classroom assessment in a communicative approach. «British Journal of Language Teaching». – Oxford : Oxford University Press 25(1), 1987. – PP. 9–19.

3. Dolle, D., Willems, G. M. The communicative approach to foreign language teaching: The teacher's case. // «European Journal of Teacher Education». – Routledge : Routledge. Part of the Taylor and Francis group 7(2), 1984. – PP. 145–54.

4. Gerngross, G., Puchta, H. Beyond notions and functions: Language teaching or the art of letting go. // S. Savignon, M. S. Berns «Initiatives in communicative language teaching. A book of readings». – Boston : Addison-Wesley Publishing Co., 1984. – PP. 89–107.

5. Larsen-Freeman, D. «Techniques and principles in language teaching». – Oxford : Oxford University Press, 1986.

6. Littlewood, W. «Language teaching. An introduction». – Cambridge : Cambridge University Press, 1981.

7. Morrow, K., Schocker, M. Using texts in a communicative approach // «ELT Journal». – 41(4), 1987. – PP. 248-56.

8. Pica, T. P. Communicative language teaching: An aid to second language acquisition. Some insights from classroom research // «English Quarterly». – 21(2). – 1988. – PP. 70–80.
9. Rosenthal, A. S., Sloane, R. A. A communicative approach to foreign language instruction: The UMBC project // «Foreign Language Annals». – 20(3). – 1987. – PP. 245–53.
10. Swan, M. A critical look at the communicative approach (1) // «ELT Journal». – 39(1). – 1985. – PP. 2–12.
11. Swan, M. A critical look at the communicative approach (2) // «ELT Journal». – 39(2). – 1985. – PP. 76–87.
12. Terrell, T. D. The role of grammar instruction in a communicative approach // «Modern Language Journal». – 75(1). – 1991. – PP. 52–63.

УДК: 811.161.2'373'276.6:61

Л. Б. Шутак,
Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці

ВТОРИННА НОМІНАЦІЯ В МЕДИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ СТОМАТОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ)

Вивчення медичного дискурсу в сучасній українській мові – одна з вузлових проблем когнітивно-комунікативної граматики, адже мова медицини – з усіма її формами й засобами вираження та використання в суспільстві – це невід'ємна частина національної мови.

У статті проаналізовано способи творення вторинних номінацій у стоматологічному дискурсі (на основі стоматологічної лексики). Обґрунтовано причини появи та особливості використання таких назв. З'ясовано, що вторинні лексеми в стоматологічному дискурсі творяться переважно за допомогою метафорично-метонімічних перенесень, насамперед за зовнішньою схожістю, а також на основі асоціативних зв'язків. Серед вторинних назв домінують назви інструментів, апаратів та зубів за їхнім місцем у ротовій порожнині щодо середини щелепи.

Основною причиною появи таких вторинних номінацій є бажання спростити процес спілкування лікаря з пацієнтом, лікаря з молодшим медичним персоналом, зробити їхній діалог зрозумілішим, уникнути небажаних комунікативних бар'єрів.

Ключові слова: *номінація, вторинна номінація, способи номінації, стоматологічна лексика, стоматологічний дискурс.*

Изучение медецинского дискурса в современном украинском языке – одна из ключевых проблем когнитивно-коммуникативной грамматики, поскольку язык медицины – со всеми ее формами и способами выражения и использования в обществе – это неотъемлимая часть национального языка.

В статье проанализированы способы образования вторичных номинаций в стоматологическом дискурсе (на основании стоматологической лексики). Обоснованы причины возникновения и особенности использования таких найменований. Доказано, что вторичные лексемы образовываются в основном с помощью метафорически-метонимических переносов, преимущественно по внешнему сходству, а также на основе ассоциативных связей. Среди вторичных наименований доминируют названия инструментов, аппаратов и зубов, их расположение относительно средины челюсти.

Основной причиной возникновения таких вторичных номинаций является стремление упросить процес общения врача с пациентом, врача с младшим медицинским персоналом, сделать их диалог понятным, избежать нежелательных комуникативных барьеров.

Ключевые слова*: номинация, вторичная номинация, способы номинации, стоматологическая лексика, стоматологический дискурс.*

The study of medical discourse in modern Ukrainian language is one of the key problems of cognitive and communicative grammar. Medicine, with all its forms, means of expression, and use in the community is an integral part of the national language.

The article considers the ways of creating secondary nominations in dental discourse (based on dental vocabulary). The causes and features of the use of such items are analyzed. It was found that the secondary lexems in the dental discourse occur primarily through metaphorical and analogical transfers, especially by external similarity based on associative connections. Among the secondary name instrument names, machines and teeth at their place in the mouth on the middle of the jaw dominate.

The main cause of these secondary nominations is a desire to simplify the communication between doctor and patient. Doctors of junior medical staff do their dialogue clearer avoiding unwanted communication barriers.

Keywords: *nomination, secondary nomination, nomination methods, dental vocabulary, dental discourse.*

Лексична організація будь-якої мови характеризується не лише співвіднесенням наявних у ній лексико-семантичних одиниць, але й можливістю переосмислення їх для називання всього того, що необхідно для мовця в певний момент. Тому нерідко в мовленні з'являються вторинні назви, тобто утворюється друге, навіть третє найменування для об'єктів позамовної дійсності, які вже були позначені засобами мови. Такі вторинні номінації ще не засвідчені словниками, але активно вживані в мовній практиці.

Сутність вторинної номінації обґрунтовано в працях таких російських мовознавців, як Н.Д. Арутюнова [1], В.Г. Гак [3], Ю.М. Караулов [5], О.С. Кубрякова [8], В.М. Телія [14], Г.А. Уфимцева [16] та ін. В українському мовознавстві вторинну номінацію досліджували Є.А. Карпіловська [6], І.Р. Вихованець [2], І.Я. Нестеренко [9], Н.З. Цісар [17], роль метафори у творенні вторинних назв у художній літературі розглядали А.П. Загнітко [4], Л.О. Пустовіт [11], Ю.Ф. Прадід [10] та ін. Останні дослідження як зарубіжних, так і вітчизняних мовознавців доводять, що вторинна лексична номінація є результатом природного розвитку мови, зумовленого пізнавальною і когнітивно-комунікативною потребою людини в її суспільно-історичній практиці. Виникнення нових назв призводить до концентрації в словесному знакові нової інформації. Як зазначає Є.А. Карпіловська, «новотвори відіграють провідну роль у зміні як україномовного «креслення» дійсності в цілому (послуговуючись термінами креслення, в її загальному вигляді), так і «креслення» окремих її об'єктів, їх сукупностей чи реальних і ментальних просторів з ними (їх вигляду у певній мовній проекції)». [7, с. 91]. Вторинні назви постають як результат семантичного переосмислення загальновживаної лексики, термінів, слів професійної сфери тощо. Завдяки асоціативному характеру мислення, здатному виражати невідоме через відоме, позначати новостворене за допомого наявного в мові досягається фіксація явищ реального життя. Нове значення закріплюється у мові за допомогою розширення сполучуваних можливостей слова. Попри активні пошуки

© Л. Б. Шутак, 2014

дослідників у цьому напрямі, в українському мовознавстві типологія вторинних номінацій у медичному дискурсі мало вивчена, немає ґрунтовного дослідження щодо причин та способів творення вторинних назв у побутовому мовленні медичних працівників. Саме тому нам видається досить актуальним дослідження особливостей українського медичного, зокрема стоматологічного, дискурсу.

Метою пропонованого дослідження є спроба з'ясувати причини та способи творення вторинних назв у сучасному стоматологічному дискурсі. Матеріалом для аналізу послугували вторинні назви, дібрані з побутового професійного мовлення стоматологів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пошук нових засобів передання інформації, вплив на адресата мовлення вимагає певних когнітивних зусиль, а самі спонукання мовця є наслідком його участі в дискурсі й адресатній спрямованості акту спілкування. «Створюючи будь-яку одиницю чи конструкцію в мові, – зазначає О.О. Селіванова, – суб'єкт номінації передусім орієнтований на можливість її використання в процесі комунікації. Саме в номінативній діяльності людини простежується призначення мови як інструменту передання знань в актах спілкування, вираження знань у комунікації, тексті та дискурсі» [12, с. 182].

Вивчення медичного дискурсу в сучасній українській мові – одна з вузлових проблем когнітивно-комунікативної граматики, адже мова медицини – з усіма її формами й засобами вираження та використання в суспільстві – це невід'ємна частина національної мови. Оскільки в Україні медична галузь – одна з найпоширеніших, то вивчення фахового мовлення медиків у різноманітних комунікативних ситуаціях – одне з актуальних питань сучасного мовознавства.

Особливістю мовлення працівників медичної галузі є те, що в ньому поєднуються як традиційні способи пізнання, так і сучасні методи й підходи. Медична галузь формувалася водночас зі становленням людини як особистості. Людина завжди залишалася об'єктом дослідження медицини. Першими ліками від хвороб були слова. Усе це й визначає споконвічний зв'язок між медициною і словом.

Непростий розвиток української наукової мови спричинив складний процес творення термінів на іншомовній основі. Деякі галузі науки, зокрема й медична, отримали складну грецько-латинську термінологію, яка інколи є малозрозумілою для окремих фахівців, а особливо для пацієнтів, які приходять до лікаря з різноманітними фобіями, страхом почути незрозумілий для них термін чи діагноз. Саме тому в сучасному українському медичному дискурсі дедалі частіше з'являються вторинні назви, мотивовані спеціальними термінами чи створені на основі загальновживаної лексики. Основними причинами їхньої появи є складність медичної, особливо клінічної термінології; психоемоційний чинник (психологічне навантаження під час складних обстежень); економія часу (потреба максимально швидко надати необхідну команду під час невідкладної допомоги, оперативних втручань тощо).

У традиційному витлумаченні вторинна номінація – це використання наявних у мові номінативних засобів у новій для них функції називання. На думку В.М. Телії, «вона (тобто вторинна номінація – автор) наявна скрізь, де відбувалося переосмислення мовної сутності – автономної чи неавтономної» [14, с. 336].

О.С. Кубрякова виділяє три основні способи номінації в мові: номінація через слово і словосполучення (лексична номінація), номінація через речення (препозитивна номінація); номінація через текст (дискурсивна номінація) [8, с. 530].

Для медичного дискурсу найтиповішими способами творення вторинних назв є номінація лексична та дискурсивна. Нерідко це поява нового змісту в уже відомому слові, як-от: *нерви* – нервові хвороби, *травма* – травматологія, *труба* – переведення на штучне дихання, *рецидивіст* – хворий з повторним захворюванням тощо. Такі лексеми постали як наслідок вторинного номінативного процесу, що виокремлює в семантичній структурі вже наявного слова значення, котре внаслідок абсолютизації перетворюється в самостійну лексему. Проте значно активніше вторинні назви в медичній галузі утворюються внаслідок метафорично-метонімічних перенесень, зокрема на основі подібності / схожості, порівняння, а також використання оксиморона, евфемізму тощо.

Свої особливості має творення вторинних назв у побутовому професійному дискурсі стоматологів. Оскільки сучасна стоматологія – це галузь клінічної медицини, що вивчає хвороби зубів, слизової оболонки та інші частини ротової порожнини, щелепи й обличчя, то і стоматологічна лексика – частина клінічної термінології, однієї з найскладніших медичних термінологій, переважно грецького походження. Намагаючись спростити процес спілкування, зробити його більш доступним та зрозумілим, лікарі-стоматологи вдаються до творення вторинних номінацій, передусім у комунікативних ситуаціях лікар – пацієнт, лікар – молодший медичний персонал (у присутності пацієнта). Причому чимало створених ними вторинних назв мають зменшено-пестливу форму, що сприяє заспокоєнню пацієнта.

У своєму професійному мовленні стоматологи широко використовують вторинні номінації, створені насамперед за зовнішньою схожістю до чого-небудь, пор.: *пестик* – частина паяльного апарата і *пестик* – ботанічний термін, який називає основну частину квітки, що бере участь в утворенні плода; *дзьобик* – інструмент у формі дзьоба для виривання зубів і *дзьоб* – подовжена загострена і покрита рогівкою ротова частина у птахів і деяких тварин, *дзьобик* – зменш. до *дзьоб*. Напр.:*Треба прикрутити* ***пестик*** *до паяльного апарата. Лікар попросив асистента підготувати шість* ***дзьобиків*** *для верхньої п'ятірки.*

За зовнішньою схожістю до чого-небудь постали також вторинні лексеми для називання органів та їхніх частин, деталей інструментів, зокрема *каміння* – зубні відкладення і *каміння*, збірн. до *камінь*, тверда гірська порода у вигляді суцільної маси або окремих шматків, що не кується й не розчиняється у воді; *гірлянда* – приясневий край металокерамічної коронки і *гірлянда* – 1.Прикраса з квіток, гілок і т.ін., сплетених у вигляді довгої низки. 2.перен. Розташовані в ряд предмети, що нагадують таку прикрасу (Словник української мови, т. II, с.75); *п'ятка* – форма для литникової системи і *п'ятка* – те ж саме, що *п'ята*, задня частина ступні. Напр.: *З*

кожним роком все більше пацієнтів звертаються до стоматологів з проханням почистити ***каміння****; Необхідно перевірити* ***гірлянду*** *на коронці; Лікар-стоматолог зняв відбитки для виготовлення* ***п'яток****.*

Чимало вторинних назв створено на основі асоціативних зв'язків і зовнішньої схожості, напр.:*пилосос* – усмоктувач повітря для промивання стоматологічної установки і *пилосос* – апарат для очищення від пилу предметів одягу, меблів; *паровозик* – апарат для штампування коронок і *паровоз* – залізний локомотив із паровим двигуном, *паровозик*, зменш. до *паровоз*; *мостик* – мостоподібний незнімний протез і *міст* – споруда для переїзду або переходу через річку, залізницю, автомагістраль, *мостик* – зменш. до *міст*; *гробик* – гіпсовий контрагент і *гріб* – розм., рідко.1.Те саме, що труна. 2.Те саме, що могила (Словник української мови, т. II, с. 169), *гробик* – зменш. до *гріб*; *штампик* – гіпсова форма для виготовлення мелотового стовпчика і *штамп* – 1.Форма з металу або якого-небудь іншого матеріалу. 2.Вид печатки, яка переважно має вигляд прямокутника з гуми з опуклим зображенням тексту, відбиток, одержаний за допомогою такої печатки (Словник української мови, т. XI, с. 532), *штампик* – зменш. від *штамп*. Напр.: *Для промивання установки треба ввімкнути* ***пилосос****; Зламався* ***паровозик****, доведеться зачекати з коронками; У вашій ситуації без* ***мостика*** *не обійдешся*. Такі вторинні назви використовують для спрощення процесу спілкування, надання мовленню побутового звучання, уникнення складної стоматологічної термінології іншомовного походження в комунікативній ситуації лікар – пацієнт, лікар – молодший медичний персонал.

Деякі вторинні номінації в стоматологічному дискурсі утворені на основі функціональної подібності, пор.:*вальс* – апарат для протягування золота (вторинну назву створено за подібністю рухів апарата до рухів вальсу: апарат тричі обертається, а потім зупиняється); *прожарити* – обробити в сухожаровій шафі (вторинну назву створено внаслідок подібності функції); *колобок* – тимчасова пломба (вторинне найменування створено за подібністю дії: утікати – випадати); *пакувати пластмасу* – замінювати віск пластмасою (вторинна назва постала на основі подібності виду діяльності – укладати пластмасу на віск). Напр.: *Зараз протягнемо золото під* ***вальс****; Матеріали для виготовлення коронок треба* ***прожарити***; *Ми вас пролікуємо і поставимо* ***колобок****, який згодом замінимо на постійну пломбу*. Трапляються випадки, коли вторинні номінації вступають у синонімічнізв'язки, пор.: *жвачка*, *колобок* – тимчасова пломба; *слюник*, *відсмоктник* – слиновідсмоктувач та ін.

Для стоматологічного дискурсу характерне використання відчислівникових іменників як вторинних назв зубів, що є замінниками термінологічних сполучень: *одиничка*, *двійка, трійка, четвірка, п'ятірка* тощо. Такі лексеми уживають для називання зуба за його місцем у ротовій порожнині відносно середини щелепи: *одиничка* – перший зуб щодо медіальної лінії, *двійка* – другий, *трійка* – третій і т.д. Використовуючи їх у спілкуванні з молодшим медичним персоналом чи з пацієнтом, лікар-стоматолог спрощує звучання іншомовного терміна й економить час. Напр.: *Карієс правої* ***п'ятірки*** (замість *Карієс п'ятого премоляра*); *Треба вирвати* ***трієчку*** (замість *Треба вирвати ікло*); *Потрібно запломбувати* ***двійку*** (замість *Потрібно запломбувати боковий різець*); *Медсестро, потримайте мені дзеркало навпроти* ***одинички*** (замість *Медсестро, потримайте дзеркало навпроти центрального різця*).

Отже, вторинні назви, що стали вже узвичаєними в стоматологічному дискурсі, утворені переважно за допомогою метафорично-метонімічних перенесень, насамперед за зовнішньою схожістю, а також на основі асоціативних зв'язків. Поява таких вторинних номінацій зумовлена бажанням спростити процес спілкування лікаря з пацієнтом, лікаря з молодшим медичним персоналом, зробити їхній діалог зрозумілішим.

Серед вторинних назв у стоматологічному дискурсі домінують назви інструментів, апаратів та зубів за їхнім місцем у ротовій порожнині щодо середини щелепи.

Запропоноване дослідження допоможе в перспективі розширити вивчення побутового професійного мовлення лікарів, сприятиме фіксації вторинних номінацій у царині українського медичного дискурсу, що є частиною загальнонаціональної мови.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 896 с.

2. Вихованець І. Р. Синтетизм / І. Р. Вихованець // Українська мова: Енциклопедія. – К. : вид. «Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана». – Вид. 3-тє, доповн. і випр. – К., 2007. – С. 619.

3. Гак В. Г. К типологии лингвистических номинаций / В. Г. Гак // Языковая номинация: Общиевопросы. – М. : Наука, 1977. – С. 1–97.

4. Загнітко А. П. Сучасні лінгвістичні теорії: [моногоафія] / А. П. Загнітко. – Донецьк : Донецький національний університет, 2006. – 338 с.

5. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 261 с.

6. Карпіловська Є. А. Вторинна номінація в сучасній українській мові: тенденції розвитку / Є. А. Карпіловська // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць. – К., 2010. – Вип. 20. – С. 28–32.

7. Карпіловська Є. А. Нова Україна у словотвірній номінації: зміни у мовному «кресленні» світу // Відображення історії та культури народу в словотворенні: Доповіді XII Міжнародної конференції / Упорядкування та наукове редагування Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська. – К., 2010. – С. 91–109.

8. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира: [монография] / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.

9. Нестеренко І. Я. Явища непрямої номінації в українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01. «Українська мова «/ Ірина Ярославівна Нестеренко. – К., 1997. – 16 с.

10. Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) / Ю. Ф. Прадід. – К., 1997. – 252 с.

11. Пустовит Л. Е. Лексико-семантическая структура метафоры: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01».Украинский язык» / Л. Е. Пустовит. – К., 1997. – 16 с.

12. Селиванова Е. А. Когнетивная ономасіологія : [монография] / Е.А. Селиванова. – Киев : Фитоцентр, 2000. – 204 с.

13. Словник української мови в 11-ти томах. / Уклад. В. Винник, В. Градова та ін. – К. : Наук. думка, 1970–1980.

14. Телия В. Н. Вторичная номинация и ее виды / В. Н. Телия // Языковая номинация. Виды найменований. –М. : Наука, 1977. – С. 129–221.

15. Телия В. Н. Номинация // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Современная энциклопедия, 1990. – С. 336–337.

16. Уфимцева А. А. Лексическое значение, принцип семиологического описания лексики / А. А. Уфимцева. М. : Наука, 1986. – С. 41–42.

17. Цісар Н. З. Вторинна номінація в системі української медичної термінології: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01. «Українська мова» / Н. З. Цісар. – К., 2009. – 16 с.

УДК 81'42:821.111 «19» (045)

О. Б. Ярема,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ТИПОЛОГІЯ ЗМІН ЗМІСТОВОГО ІМПЛІКАТИВНОГО ЗНАЧЕННЯ АЛЮЗИВНИХ ЗАСОБІВ

У статті аналізуються семантичні зміни алюзивних елементів в англомовному художньому дискурсі 20 ст. Виокремлено основні типи алюзій, у залежності від збереження чи зміни їх семантичного навантаження та концептуального наповнення. Відповідно, таксономія алюзій у нашій роботі включає апелятивні, трансформативні, іронічні і символьні.
Ключові слова: *алюзія, алюзивні одиниці, семантика, інтертекстуальність, метатекст.*

В статье анализируются семантические изменения аллюзивных элементов в англоязычном художественном дискурсе 20 в. Выделены основные типы аллюзий, в зависимости от сохранения или изменения их семантической нагрузки и концептуального наполнения. Соответственно, таксономия аллюзий в нашей работе включает апеллятивные, трансформативные, ироничные и символьные.
Ключевые слова: *аллюзия, аллюзивная единица, семантика, интертекстуальность, метатекст.*

The semantic changes of allusive elements in the English literary discourse 20 are analyzed in the paper. The main types of allusions, depending on maintaining or changing their semantic load and conceptual content are differentiated. Accordingly, taxonomy of allusions in our work includes appellative, transformative, ironic and symbolic ones.
Keywords: *allusion, allusive unit, semantics, intertextuality, metatext.*

Семантичний компонент алюзивних засобів є чи не найважливішим при дослідженні цих інтертекстуальних вкраплень, оскільки дає відповідь на питання про причини використання і звернення автора до певного прецедентного тексту. Розгадка змістового наповнення алюзивного засобу через боротьбу свідомостей автора і читача дає можливість правильного трактування усього тексту-реципієнту та формує цілісну смислову картину тексту.

Типово, що під впливом нового контекстного середовища алюзивні одиниці зазнають семантичних змін. Кожен із провідних українських та зарубіжних лінгвістів виокремлює власний вектор дослідження семантичного компоненту алюзії з акцентом на певних лінгвістичних параметрах. Наприклад, Н. Ю. Новохачова спрямувала напрямок своїх досліджень у бік структурно-семантичної класифікації, М. А. Захарова і Н. Є. Камовнікова займалися проблемами обмеженого сектору алюзивних одиниць, а саме механізмом дії семантики алюзивних власних назв та алюзивних антропонімів, М. В. Воробйова здійснювала дослідження на основі складових алюзивного змісту.

В плані нашого дослідження ми вважаємо доцільним здійснити занурення у змістовий компонент алюзивних засобів у текстах англомовної літератури з проектуванням на семантико-стилістичну таксономію, що визначає актуальність нашого дослідження. Найближчими у цьому плані є роботи російської вченої О. М. Дронової та української дослідниці М. О. Шаповал. Цікавими щодо класифікації зміни семантичного значення алюзивних одиниць у новому тексті є дослідження зарубіжних лінгвістів Л. Женні та Р. Ф. Томаса, на основі яких ми опиратимемося при ідентифікації зміни семантичного значення у своїх розвідках.

На думку З. Я. Турає́вої [8, с. 31], слово живе не в системі, а в тексті, де воно включається в мережу взаємопов'язаних, взаємозалежних засобів вираження думок і почуттів. Відповідно кожен новий текст і контекст тягне за собою зміну значення алюзивної одинці. Варто, проте, пригадати, що повний зміст алюзивних мовних одиниць включає три складові [1, с. 92]: 1) значення мовних одиниць незалежно від контексту (словникове значення), 2) зміст алюзивних засобів, який вони набувають у тексті-джерелі, 3) зміст алюзивних засобів, який вони набувають у тексті-реципієнті.

У певних випадках власні назви не мають першої складової повного алюзивного змісту – словникового значення. Вони завжди мають конкретний денотат. У той же час власні назви можуть символізувати ситуацію, в якій фігурують, або гіпертрофовану(і) рису(и) характеру істоти, якій належать, [Кухаренко, с. 106-107, цит. за 1] – це буде зміст одиниці у першоджерелі.

Очевидно, що в процесі прочитання інтертекстуальної інтенції автора, читач спостерігає нерівномірність та неоднаковість розподілу алюзивного навантаження у виявлених інтертекстемах. Це проявляється у переважанні того чи іншого змісту алюзивних засобів, оскільки кореляція контексту та алюзії відображає повноту її так званої семантичної асиміляції із змістовою лінією тексту-реципієнта, тобто чи зберігає алюзивна одиниця своє первинне значення тексту-джерела, чи переважає набуте значення у тексті-реципієнті. Іншими словами, алюзія та її джерело реалізуються у різних мовленнєвих ситуаціях, володіючи однаковою знаковою формою, їх концептуальна структура не може бути взаємозамінною, тому що у різних ситуаціях різні компоненти значення виходять на передній план [2, с. 63].

На основі зразків алюзій у текстах британських авторів 20 ст., ми виокремлюємо такі категорії алюзій, у залежності від збереження чи зміни їх семантичного навантаження та концептуального наповнення, що відбуваються з алюзією відповідно до перерозподілу змістового імплікативного навантаження алюзивної одиниці:

1. Апелятивні алюзії.

Вливаючись у новий контекст або ж слугуючи основою творення алюзивного тексту, семантичне навантаження і власне концептуальна установка джерела і метатексту практично не відрізняються. У новому середовищі алюзія зберігає ті елементи, риси, концепти і реалізує те ж значення, що було закладено у першоджерелі.

© О. Б. Ярема, 2014

Спроектований автором, базисний зміст повторюється у новому тексті та не потребує додаткового занурення у глибинну семантику повідомлення, за винятком відсутності фонових знань читача стосовного походження певної алюзії. Апелятивні алюзії виконують функцію підказки інтерпретації на макрорівні.

Для чіткості розуміння принципів дії апелятивної алюзії на рівні макро- і мікросередовищ тексту, вважаємо доцільним виділити окремі її підвиди:

а) ***сюжетні*** (як наскрізні тематичні алюзії, що задають фон усьому тексту, в якому певні елементи можуть зазнавати змін). Лінгвокультурні концепти прецедентних текстів є здебільшого схемами, сценаріями й скриптами прецедентних творів [5].

Наприклад, сюжет твору Дж. Джойса «A Portrait of an Artist as a Young Man» викликає спогад класичного міфу про вираження теми мистецького розвитку і пошуку особистості, а саме міф про Дедала та Ікара. Міф про Дедала є внутрішньою структурою не для сюжету книги «A Portrait of an Artist as a Young Man», а для його головного героя. Тобто, концепт САМОІДЕАЛІЗАЦІЇ/ДОСКОНАЛОСТІ людини відображений як у прецедентному, так і в метатекстовому просторі. Читач, у свою чергу, ідентифікуючи джерело алюзії, прослідковує відображення концептуальності прецедентного твору не стільки через семантику, скільки через екзистенціальний контекст.

Сам текст розглядається як компонент мовної свідомості соціуму і представляє собою одиницю осмислення життєвих ідеалів і цінностей людини через призму мови за допомогою культурної пам'яті.

б) ***ситуативні*** (алюзивні цитати, прислів'я, приказки або уривки фраз, які перебувають у незмінному вигляді у новому тексті і несуть те ж семантичне й концептуальне навантаження).

«Her eyes, her hair, her cheek, her gait, her voice; / Handlest in thy discourse O! that her hand, / In whose comparison all whites are ink / Writing their own reproach; to whose soft seizure / The cygnet's down is harsh…» (О. Хакслі, «Brave New World»).

Приклад дослівно відтвореної алюзивної цитати на «*Troilus and Cressida»* (9.1.29) В. Шекспіра. Це посилання відноситься до мовлення Троліуса у п'єсі, коли він милується Кресідою. Джон використовує ці слова у метатексті для опису Ленайни.

в) ***іменні*** (різного роду оніми, які мають закріплене словникове значення і в новому контексті зберігають свою первинну семантику).

Прикладом іменних алюзій можуть слугувати антропоніми, як згадка історичних, міфологічних чи біблійних героїв, коли акцент розташований на їх рисах або діяльності і вдало вписується у новий контекст:

Madame Sosostris, famous clairvoyante,
Had a bad cold, nevertheless
Is known to be the wisest woman in Europe,
With a wicked pack of cards. (Т. С. Еліот, The Waste Land)

Ворожка Мадам Сосостріс є персонажем сатиричного оповідання О. Хакслі «Crome Yellow», опублікованого за рік до видання вірша «The Waste Land». У «Crome Yellow», Мадам Сосостріс є проповідницею, одягненою як циганка, яка відвідує ринкові площі, де пророкує людям долю за гроші.

2. Трансформативні алюзії.

Видозмінені або трансформативні алюзії утворюються на основі прецедентного тексту, однак алюзивне посилання вибудовує нові контекстуальні зв'язки, що призводить до зміни концептуальних значень, а також перерозподілу семантичного навантаження у сторону тексту-реципієнту. Виходячи з умовиводу, що структура алюзивних зв'язків є анафоричною, до її складу входять не два елементи (дейктичний знак, як вказівник конкретизуючих значень слів, до яких він відноситься, і його референт), як при дейктичному зв'язку, а три: референт як «внутрішня сторона» предмету думки, з яким співвіднесене алюзивне вираження, дейктичний вказівник на джерело, що є пристунім у ситуації первинного найменування, і власне концепти мовленнєвої ситуації, що реалізують алюзію [2, с. 63]. Саме нові концепти нової мовленнєвої ситуації і є відображенням трансформативних змін алюзій.

На основі змішування значень метатексту і прототексту [5], створено багато детективів А. Крісті, яка використовує схеми сюжетів римівок для побудови нової картини твору. Деякі з них мають однойменні назви: «*Sing A Song of Sixpence»* (римівка «Sing a Song of Sixpence»), *«How Does Your Garden Grow?»* (римівка «Mary, Mary, Quite Contrary»), «*Three Blind Mice»* (римівка «Three Blind Mice»), *«The Market Basing Mystery»* (римівка «The rabbit has a charming face..»., anonymous poetry of little value), «*Four and Twenty Blackbirds»* (римівка «Sing a Song of Sixpence»), *And Then There Were None* (old English rhyme, originally римівка «Ten Little Niggers»), *One, Two, Buckle My Shoe* (римівка «One, Two, Buckle My Shoe»), *Five Little Pigs* (римівка «This Little Piggy»), *Taken at the Flood* (римівка «Little Boy Blue») та ін.

Трансформації можуть відбуватись не лише на цілісному текстуальному рівні, а й ситуативно на рівні фраз. Логічно, що при заміні лексичних компонентів відбувається і зміна лексичних значення в силу появи нових елементів. При заміні в алюзивному висловлюванні *Lead him not into temptation* із роману «Ulysses» займенника *us* на *him* (пор. з оригіналом *Lead us not into temptation*) вислів *Lead him not into temptation* набуває нового звучання, так як виражає не стільки сакральне значення слів молитви, скільки пряме значення застереження від спокуси.

Загалом, особливістю трансформативної алюзії є те, що у різному контексті різні риси виходять на перший план. Алюзивний перенос є гнучкою контекстуально й прагматично (передусім, з урахуванням ціннісних концептуальних домінант) детермінованою процедурою, що передбачає певну новизну вивідного знання [3, с. 288].

3. Іронічна алюзія.

Іронія може зумовлюватися зіставленням двох різних за тональністю контекстів, що містять спільний фрейм. Лексичною модифікацією фрейму може бути заміна, при якій замість очікуваного ключового слова з'являється інша лексична одиниця. Така заміна зазвичай прив'язана до контексту – будь-який відомий фрейм може мати безліч варіацій. Тим часом, синтаксис фрейму може змінюватись тільки злегка, бо інакше фрейм стане невпізнаваним. Упізнавши фрейм, читач пригадує первинний вислів й усвідомлює контраст.

О. Копильна називає цей прийом «деформацією алюзій»: «Під деформацією алюзії розуміється оказіональна зміна вихідного вислову або власної назви із збереженням базових елементів, що обумовлюють їх впізнаваність» [4, с. 12].

Р. Леппіхалме [9] слушно зазначає, що гумористичні та іронічні алюзії не завжди побудовані на фреймах. Зв'язок між текстами може бути виражений й іншими засобами – наприклад, наслідуванням форми чи схожістю фабули. Продуктивним засобом створення іронії слугує лексико-семантичний алогізм.

...the Dutch uncle being swiftly proved ***the emperor with no clothes*** (Дж. Фаулз, «The Magus»).

Дж. Фаулз вживає дві алюзії, створюючи гру слів: на ідіому – *to talk to smb like a Dutch uncle* (читати комусь нотацію, по-батьківському докоряти, навчати) – і героя казки датського письменника Г. Хр. Андерсена «Нове плаття короля».

4. Символьні алюзії.

Імпліцитність алюзії може проявлятись не лише через семантику, але через символіку, що міститься в алюзивному вкрапленні. За визначенням Ю. М. Лотмана, уявлення про символ пов'язані з ідеєю деякого змісту, який, у свою чергу, слугує планом вираження для іншого, як правило, культурно більш цінного змісту [6, с. 193].

Найбільш досконало ознаку символьності відображають власні назви.

Відповідно, М. Едельман розрізняє ***референтні символи***, за якими стоїть реальний фізичний об'єкт, конкретна особа, і конденсаційні символи, до функціональних особливостей яких належить у першу чергу генерування бажаних психологічних станів.

Наприклад, речення, як референтний символ, *A woman brought sin into the world*, що є алюзією на біблійний епізод про гріхопадіння Адама, відповідає образові спокусниці Єви. Перша жінка на землі уособлюється із концептом «ГРІХА» і є впізнаваним символом у силу біблійних оповідей. Використання символічної алюзії у цьому епізоді підсилене подальшим переліком гріхів жінок, про які розповідає Містер Дізі: *For a woman who was no better than she should be, Helen, the runaway wife of Menelaus, ten years the Greeks made war on Troy. A faithless wife first brought the strangers to our shore here, MacMurrough's wife and her leman, O'Rourke, prince of Breffni. A woman too brought Parnell low. Many errors, many failures but not the one sin. I am a struggler now at the end of my days. But I will fight for the right till the end*.

Конденсовані символи викликають емоції, пов'язані із ситуацією. В одну символічну подію, знак або вчинок вони спресовують різноманітні емоції, хвилювання, спогади про минуле, обіцянки та інші цінності – окремі з цих емоцій чи усі їх разом [7].

Так, декілька прикладів подібних символів знаходимо у вірші В. Оуена «Dulce et Decorum Est»:

Bent double, like old beggars under sacks,

Knock-kneed, coughing like hags, we cursed through sludge…

Порівняння солдат із старими відьмами *like hags* відображає алюзивне відсилання до персонажів багатьох творів, як от відьми у «Hansel and Gretel» або відьом у «Macbeth» та ін. Конденсований символ *hags*, що вміщує поняття «жінка», «стара», «магія» передає загальні уявлення, які сформовані у читача про цей тип персонажів, які доволі часто зустрічаються як у фольклорних казках, так і в авторських роботах.

Отже, значеннєва сторона алюзії є центральним елементом, у якому можна знайти відповідь на питання причини використання автором цього стилістичного прийому, його спрямованості і функціональної завантаженості. На основі вибірки алюзивних одиниць із опрацьованого матеріалу, ми згрупували їх у чотири класи на основі критерію семантичного наповнення алюзії та їх трансформацій у метатексті. Такими групами є: 1) апелятивні алюзії (сюжетні, ситуативні, іменні), 2) трансформативні алюзії; 3) іронічні алюзії і 4) символьні алюзії, які відображають різні варіанти зв'язку із прецедентним текстом і модифікацію семантики алюзій під впливом нових мікро- та макроконтекстів. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у з'ясуванні індивідуальних особливостей використання алюзій авторами та їх концептуального наповнення у новому тексті.

Література:

1. Воробйова М. В. Алгоритм ідентифікації алюзивних засобів у тексті (на матеріалі англомовного публіцистичного дискурсу) / М. В. Воробйова // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Філологія. – 2011. – № 2. – С. 92–96

2. Киосе М. И. Лингво-когнитивные аспекты аллюзии: На материале заголовков английских и русских журнальных статей : диссертация... кандидата филологических наук : 10.02.20 / Киосе Мария Ивановна. – Москва, 2002. – 281 с.

3. Колесник О. С. Концептуальна алюзія як модель міфологічно орієнтованої концептуалізації світу / О. С. Колесник // Мовні і концептуальні картини світу. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2011. – С. 286–292.

4. Копильна О. М. Відтворення авторської алюзії в англо-українському перекладі: автореф. дис... канд. филол. наук : спец. «перекладознавство» 10.02.16 / Копильна Олена Миколаївна. – К., 2007. – 225 с.

5. Лавриненко О. О. Алюзивна об'єктивація концептів прецедентних текстів (на матеріалі англомовних публіцистичних текстів) [Електронний ресурс] / О. О. Лавриненко. – Режим доступу : http://www.stattionline.

org.ua/filologiya/31/1878-alyuzivna-ob-yektivaciya-konceptiv-precedentnix-tekstiv-na-materiali-anglomovnix-publicistichnix-tekstiv.html

6. Лотман Ю. М. Избранные статьи: В 3 т. / Ю. М. Лотман / Перевод. – Таллинн : Олион, 1992. – Т. 1: Культурная семиотика: Текст – литература – культура. – 420 с.

7. Павлюк Л. С. Символ та ідентифікація в політичному дискурсі мас-медіа [Електронний ресурс] / Л. С. Павлюк // Журналістика: Науковий збірник. – 2006. – Вип. 5 (30). – С. 48–57. – Режим доступу : http://www.franko.lviv.ua/faculty/jur/publications/visnyk26/Statti_Pavljuk.htm

8. Тураева З. Я., Гришкова Л. В. Инвариантность и вариативность / З. Я. Тураева, Л. В. Гришкова // Семантическое взаимодействие языковых единиц разных уровней. – Л. : ЛГУ, 1985. – С. 102–110.

9. Leppihalme R. Caught in the Frame: A Target – Culture Viewpoint on Allusive Wordplay // The Translator: Studies in Intercultural Communication. Wordplay and Translation. – 1996. – No 2. – Vol. 2.

УДК 81'373.612:811.14'03

О. В. Ясіновська,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

НОМІНАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ *ΦΘΟΝΟΣ* У КОРПУСІ НОВОГО ЗАВІТУ

На матеріалі тексту Нового Завіту грецькою мовою виявлено й проаналізовано мовні засоби вираження однієї з ключових категорій християнської етики – концепту ΦΘΟΝΟΣ.
Ключові слова: *концепт ΦΘΟΝΟΣ, номінативне поле, Новий Завіт.*

На материале текста Нового Завета на греческом языке определены и проанализированы языковые средства выражения одной из ключевых категорий христианской этики – концепта ΦΘΟΝΟΣ.
Ключевые слова: *концепт ΦΘΟΝΟΣ, номинативное поле, Новый Завет.*

Basing on the New Testament text in Greek language, this article deals with the linguistic means of expression of the key category of Christian ethics, the concept ΦΘΟΝΟΣ.
Keywords: *concept ΦΘΟΝΟΣ, nominative field, New Testament.*

Одним із положень у ділянці концептуального аналізу, щодо якого представники різних підходів у сучасних лінгвокогнітивних студіях дійшли консенсусу, є думка про те, що концепти як ментальні одиниці можна описати тільки завдяки аналізові їх мовної об'єктивації. Ця теза обґрунтовується кількома арґументами, найважливішими з-поміж яких є такі: 1) мова – природна й основна форма функціонування концептів [7, с. 11], хоч і кодує їх частково й вибірково [14, с. 11]; 2) мова дає найкращий доступ до ключових концептів як своєрідних «квантів знання» [5, с. 9]; 3) у мові закріплено найважливіші для мовно-культурної спільноти концепти [6, с. 6].

Сьогодні враховується, що концепт можуть представляти найрізноманітніші мовні засоби: лексеми, їх парадигматичні та синтагматичні зв'язки (синонімічні й антонімічні ряди, родо-видові структури, словотвірне гніздо, контекстна сполучуваність), етимологія, метафорика, мовні шаблони, фразеологізми, вільні словосполучення, синтаксичні концепти, паремійний фонд, тексти та їх сукупності тощо (Н. Арутюнова, С. Воркачов, В. Карасик, М. Піменова, З. Попова, Й. Стернін, О. Кубрякова та ін.). При цьому вважається, що для адекватної реконструкції концептів необхідно вивчати весь «мовний корпус» їх репрезентантів [3, с. 9], іншими словами, всі доступні для спостереження вербальні засоби фіксації концептів, кожен з яких розкриває якусь його окрему грань, і тільки зіставивши їх можна виявити зміст концепту як одиниці мислення. Сукупність усіх мовних засобів об'єктивації концепту формує його «номінативне поле», яке, на відміну від традиційних структурних групувань у системі мови (як напр., синонімічний ряд, лексико-семантична група, лексико-семантичне поле, асоціативне поле та ін.), має комплексний характер, оскільки включає до свого складу різноструктурні мовні одиниці, в тому числі їх різноманітні групування [4, с. 66–77].

У центрі нашої уваги – номінативне поле концепту ΦΘΟΝΟΣ, який представляє одну з констант морально-етичної (МЕ) системи християнства – антицінність заздрість у прецедентних текстах цієї культури. Предмет вивчення – комплекс мовних засобів об'єктивації концепту у книгах Нового Завіту (НЗ). Джерельною базою дослідження стало критичне видання грецького тексту НЗ, опубліковане Німецьким біблійним товариством [21], звернення до якого вмотивовано наявним тут ґрунтовним науковим апаратом, що відображає «широкий спектр відомостей на підставі мінускульних та інших грецьких рукописів» [18, с. 148]. Завдання статті полягає у виявленні всього набору засобів вербалізації концепту ΦΘΟΝΟΣ у новозавітних книгах, встановленні комунікативної релевантності аналізованого концепту та з'ясуванні способів його репрезентації авторами НЗ. Під таким кутом зору дослідження концепту ΦΘΟΝΟΣ не проводилось, чим і зумовлена актуальність даної розвідки.

Концепт ΦΘΟΝΟΣ, представляючи понятійну ділянку «заздрісне ставлення до благополуччя інших», належить до центральних категорій християнської етики, де вважається одним із основних порушень Божого закону «Бог є любов» (у Святому Письмі заздрість виступає антитезою до настанов «любити ближніх», «любити ворогів», «не бажати чужого добра»). При цьому заздрості в НЗ майже не приділяється спеціальної уваги. У прецедентних текстах християнської культури вона розглядається головно в контексті інших гріхів (зокр., включена до більшості їх переліків, напр.: Рим.1:29, 13:13, 2Кор.12:20, Гал.5:20, Мр.7:21-23), при цьому згадується майже в усіх книгах НЗ. Звернемось до репрезентантів заздрості детальніше.

Аналізований концепт у книгах НЗ найчастіше вербалізується одиницями лексико-семантичного рівня, представлених різними частинами мови. До них належить передусім іменник φθόνος «заздрість, ревнощі, недоброзичливість» та пов'язане з ним дієслово φθονέω «бути заздрісним, заздрити, виявляти злу волю, противитись комусь» [20, с. 638], яке в аналізованому новозавітному тексті представлене дієприслівником φθονοῦντες. Напр.: (1) ᾔδει γὰρ ὅτι **διὰ φθόνον** παρέδωκαν αὐτόν [οἱ ἀρχιερεῖς] (Мт.27:18); (2) εἴ τις ἑτεροδιδασκαλεῖ καὶ μὴ προσέρχεται ὑγιαίνουσι λόγοις, τοῖς τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τῇ κατ' εὐσέβειαν διδασκαλίᾳ, τετύφωται, μηδὲν ἐπιστάμενος, ἀλλὰ νοσῶν περὶ ζητήσεις καὶ λογομαχίας, ἐξ ὧν γίνεται **φθόνος**, ἔρις, βλασφημίαι... (1Тим.6:3–5); (3) μὴ γινώμεθα κενόδοξοι,...ἀλλήλοις **φθονοῦντες** (Гал. 5:26) та ін. Подібні значення згадані лексеми мали й у давньогрецькій мові класичної доби, де φθόνος використовувався у значенні «зла воля (злість), яку відчувають щодо доброго поводження інших», відповідно дієслово φθονέω у класичний період означало «носити злу волю» [16, с. 1668], див. також [19, с. 557].

Істотно зауважити, що лексема φθόνος є етимологічно та морфологічно неоднозначною. На думку Г. Фріска, вона може мати два членування: **φθόν-**ος від дієслова *φθεν- (звідки φθονέω), утворене за аналогією до

© О. В. Ясіновська, 2014

χτόν-ος, πόν-ος, або **φθ-**όνος з суфіксом -ν- від нульового ступеню, яке утворене подібно до χλ-όνος, τρ-όνος. У першому випадку значенням лексеми φθόνος Г. Фріск, спираючись на реконструкцію Т. Бенфея (виводить φθόν- від авестійського *aγžo.nvamnm* «те, що зменшується» [11, с. 181]), вважає «зменшення, скорочення, приниження». У другому – услід за Ф. Купером [15, с. 65] – припускає можливість спорідених зв'язків φθόνος з литовськими gendù, gèsti «гинути, зазнавати шкоди», які, у свою чергу, походять з *ged-ti, інд.-євр. gᵘedh- [13, с. 1016].

Інша група однокомпонентних одиниць-номінантів аналізованої понятійної ділянки пов'язана з багатозначними лексемами, які відображають зміст концепту тільки одним зі своїх значень. Ними є іменник ζῆλος «заздрість, ревнощі, образа» [20, с. 255] та споріднені з ним дієслова ζηλόω, одним зі значень якого є «заздрити, ревнувати» [20, с. 255], і παραζηλόω «робити ревнивим, спричиняти заздрість» [20, с. 463]. Напр.: (4) ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν **ζῆλος** καὶ ἔρις, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε (1Кор.3:3); (5)...**ζηλοῦτε**, καὶ οὐ δύνασθε ἐπιτυχεῖν (Як. 4:2); (6) Εγώ **παραζελώσω** ὑμᾶς (Рим. 10:19; 11:14); (7) εἰ δὲ **ζῆλον πικρὸν** ἔχετε καὶ ἐριθίαν ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν… (Як.3:14).

У НЗ лексеми ζῆλος і ζηλόω використовуються також у етично-позитивному сенсі: ζῆλος позначає «пристрасність, старанність, ентузіазм» [20, с. 255], ζηλόω функціонує у значенні «добиватись чогось» [20, с. 255]. Згадані мовні одиниці були неоднозначними й у давньогрецькій мові. Зокрема, іменник ζῆλος, згідно з Г. Фріском, починаючи від Гесіода (VIII-VII ст. до н.е.) означав «завзяття, змагальність, ревнощі, заздрощі, захоплення» [13, с. 612]. Ще різноманітніші значення ζῆλος фіксує словник Дж. Ліддела і Р. Скотта, пор.: 1) палке суперництво (ревне наслідування), змагання, ревнощі, благородна пристрасть (протилежне до φθόνος); 2) об'єкт ревнощів чи щастя, блаженства, честі, слави; 3) екстравагантність (про стиль ранньовізантійських оракулів) [16, с. 634]. У такому, етично-позитивному, сенсі у прецедентних текстах християнства вживаються й інші лексеми з коренем ζηλ-: дієслово ζηλεύω «бути старанним», прикметник ζηλωτής «ревний, старанний, палкий прихильник, ревнісний сповідник, ревнитель, ентузіаст чогось» [20, с. 255]. Ще однією етимологічно спорідненою лексемою зі згаданими в тексті НЗ є особова ім'я Ζηλωτής.

Зауважимо при цьому, що в новозавітному койне представлено тільки незначну частку похідних від φθόνος і ζῆλος лексем з-поміж тих, які функціонували в давньогрецькій мові, починаючи від архаїчного періоду. Свідченням цього є їхні словотвірні гнізда: φθονερία, φθονερο-ποιός, φθονερός, φθονέω, φθόνησις, φθονητέον, φθονητικός, φθονητός [16, с. 1669]; ζηλαῖος (ζῆλος), ζηλευτής (ζηλωτής), ζηλεύω (ζηλόω), ζηλέω (ζηλοτυπέω), ζήλη, ζηλημοσύνη, ζηλήμων, ζηλοδοτήρ, ζηλομᾶνής, ζηλοσύνη, ζηλοτῦπέω, ζηλοτῦπία, ζηλότῦπος, ζηλόω, ζήλωμα, ζήλωσις, ζηλωτέος, ζήλωτής, ζηλωτικός, ζηλωτός [16, с. 634–635].

Окрім лексем, номінантами аналізованого концепту є ідіоми χολήν πικρίας «гірка жовч» та ὀφθαλμὸς πονηρός «погане око». Напр.: (8) ἢ ὁ **ὀφθαλμός** σου **πονηρός** ἐστιν ὅτι ἐγὼ ἀγαθός εἰμι (Мт.20:15); (9) ἔσωθεν γὰρ ἐκ τῆς καρδίας τῶν ἀνθρώπων οἱ διαλογισμοὶ οἱ κακοὶ ἐκπορεύονται, πορνεῖαι, κλοπαί, φόνοι, μοιχεῖαι, πλεονεξίαι, πονηρίαι, δόλος, ἀδέλγεια, **ὀφθαλμὸς πονηρός**, βλασφημία, ὑπερηφανία, ἀφροσύνη· πάντα ταῦτα τὰ πονηρὰ ἔσωθεν ἐκπορεύεται καὶ κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον (Мк. 3:14); (10) μετανόησον οὖν ἀπὸ τῆς κακίας σου ταύτης καὶ δεήθητι τοῦ κυρίου, εἰ ἄρα ἀφεθήσεταί σοι ἡ ἐπίνοια τῆς καρδίας σου, εἰς γὰρ **χολὴν πικρίας** καὶ σύνδεσμον ἀδικίας ὁρῶ σε ὄντα (Дії. 8:23). У новозавітних текстах згадані фразеологічні одиниці виконують номінативну функцію (як це загалом прикметно фразеологізмам), до певної міри дублюючи значення, виражені лексемами φθόνος і ζῆλος. Такої думки дотримується Р. Тренч, вважаючи ὀφταλμὸς πονερός синонімом лексеми φθόνος [див. 23: 89]. До синонімів останньої обидві ідіоми зараховують також Дж. Лав та Е. Ніда [17].

Подібну синонімічність лексичних і фразеологічних засобів у мовознавстві прийнято пояснювати їх функціональною еквівалентністю. Однак вважаємо, що, передаючи разом із лексемами одне поняття, ідіоми χολῆν πικρίας та ὀφταλμὸς πονερός тільки частково перетинаються зі своїми однокомпонентними відповідниками – іменниками φθόνος і ζῆλος, оскільки мають інший обсяг інформації. По-перше, вони більш деталізовано фрагментують те явище дійсності, яке позначають: ὀφταλμὸς πονερός не просто вказує на заздрість як на один із гріхів, але також акцентує на зоровому способі сприйняття, що найчастіше спричиняє виникнення цієї емоції (хтось бачить щось, що викликає в нього заздрість). Те саме стосується ідіоми χολῆν πικρίας. Окрім власне вказівки на емоцію заздрості, вона підкреслює некомфортність стану людини, яка її переживає. По-друге, ідіоми наділені експресивністю, що виявляється в наявності в них модального і/або оцінного компоненту. Аналізованим фразеологічним одиницям прикметна емоційна оцінка, яка за своїм типом є антропоцентричною – реалії оцінюються з позицій *homo sapiens*; при цьому обидві ідіоми утворюються за однією моделлю: *атрибут (оцінка) + опорне слово (соматизм)*. Вербалізація емоційно-оцінного компонента відбувається в них за допомогою якісних прикметників πονερός «поганий» та πικρός «гіркий». По-третє, ідіоми збагачують концепт образними компонентами. Це зумовлено тим, що процес «ідіомотворення», порівняно з творенням лексичних одиниць, є особливим типом номінації, який засадничо скерований на утворення вторинних значень. Основними процесами тут виступають такі когнітивні операції, як метафоризація (полягає у взаємодії двох різних понятійних сфер на підставі подібності компонентів, завдяки чому ідея, що метафоризується, наділяється новими уявленнями та асоціативними зв'язками), метонімізація, куди зараховують і синекдоху (виконується в межах однієї понятійної структури) і ґрунтується на суміжності компонентів) та символізація, в тропеїчну основу якої вміщено символи чи еталони, які, за В. Телією, радше варто було б назвати «квазісимволами і квазіеталонами», оскільки вони, «будучи залученими до ситуації, описуваної буквальним значенням, грають ніби дві ролі – становлять і реальне позначуване, й «ім'я», що заміщує реальність» [8, с. 92]. У межах когнітивної лінгвістики згадані процеси вважаються взаємопов'язаними [2, с. 253]. Зокрема, метафора й метонімія пов'язуються на підставі механізму перенесення значення; подібність же символу з метафорою та метонімією вбачають у транспозиції імені прямого значення, в перенесенні властивостей вихідного значення

на похідне, в єдності механізмів перенесення – «за подібністю і за суміжністю» і мотивованості переносних значень різними видами метафоричних і метонімічних асоціацій [9, с. 51].

З низкою ментальних операцій пов'язані й ідіоми ὀφταλμὸς πονερός та χολῆν πικρίας. Обидві виникають на основі метонімії – використовують асоціацію суміжності (пов'язуються фізична й емоційна сфери людини) та здійснюються в межах однієї понятійної структури (концептосфери ЛЮДИНА). При цьому до процесу метонімізації залучаються два концепти – ЧАСТИНИ ТІЛА ЛЮДИНИ та ПСИХІЧНІ СТАНИ ЛЮДИНИ, які поєднуються в результаті концептуальної інтеграції (т.зв. розумове «змішування», «зв'язування» (mental blending) [24]). Дані ідіоми базуються на візуальних образах, які виникають завдяки знанням про зовнішній вигляд людини, а саме – про відображення емоційних станів на її обличчі. Їх виокремленню сприяють опорні компоненти ідіом – соматизми *жовч* і *око*. Зокрема, в основі ὀφταλμὸς πονερός міститься знання про специфічний погляд заздрісної людини та про зовнішній вигляд самого органу зору. У свою чергу χολῆν πικρίας викликає передусім візуальний образ людини-заздрісника, яка має специфічний, жовтаво-зелений, колір обличчя, що підтримувалося анатомічними відомостями греків про колір жовчі, з якою від найдавнішого часу асоціювали заздрість, а також про фізіологічну реакцію організму людини, яка полягала у зміні забарвлення її обличчя внаслідок дії згаданої секреції. Загалом образність аналізованих фразеологічних одиниць для ранньохристиянських авторів у період створення новозавітних текстів не була «затемненою». Вжиті у відповідних контекстах соматизми *око* та *жовч*, що є опорними компонентами аналізованих ідіом, мали відповідне символічне значення ще в античності.

До номінацій смертного гріха заздрість зараховуємо також словосполучення ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν *«пожадливість очей»*: (11) ὅτι πᾶν τὸ ἐν τῷ κόσμῳ, ἡ ἐπιθυμία τῆς σαρκὸς καὶ ἡ **ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν** καὶ ἡ ἀλαζονία τοῦ βίου, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ πατρός, ἀλλὰ ἐκ τοῦ κόσμου ἐστίν (1Йо.2:16). Аналіз семного складу даного сполучення слів дозволяє виявити такі ознаки: 'спосіб (канал) надходження інформації', що власне й зумовлює виникнення заздрості (хтось бачить щось, що викликає в нього заздрість), 'специфічність погляду заздрісної людини', а також прикметну рису заздрісників – 'пристрасть', а точніше – 'пристрасне бажання мати щось, чого заздрісник не має'.

Більш абстрактними репрезентантами аналізованого концепту у грецьких новозавітних текстах, вираженими лексемами і сполученнями слів, є іменники πονηρία *«злість»* (Мр.7:22), ἡδονή *«задоволення, насолода»* (Як. 4:2), κακία *«зло»* (Дії 8:23), ἐπιθυμία *«пожадання»* (Рим.13:14), а також словосполучення ἔργα τοῦ σκότους *«вчинки темряви»* (Рим.13:13) та ἔργα τοῦ σαρκός *«вчинки тіла»* (Гал.5:21). Напр.: (12) ἀποθώμεθα οὖν τὰ **ἔργα τοῦ σκότους**, ἐνδυσώμεθα [δὲ] τὰ ὅπλα τοῦ φωτός. ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατήσωμεν, μὴ κώμοις καὶ μέθαις, μὴ κοίταις καὶ ἀσελγείαις, μὴ ἔριδι καὶ ζήλῳ, ἀλλ' ἐνδύσασθε τὸν κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιεῖσθε εἰς **ἐπιθυμίας** (Рм.13:12–14), див. (9), (10), (14). Згадані одиниці хоч і не вказують на концептуальний простір заздрості прямо, однак є по-своєму інформативними в плані виокремлення концептуальних ознак аналізованого концепту, зокрема дозволяють встановити його спільні риси з іншими концептами новозавітного МЕ поля. Такі мовні засоби виступають загальними назвами також і для інших гріхів, представляючи їх на категорійному рівні.

Як і деякі інші емоційні концепти, заздрість належить до міжособистісної сфери людського існування, яка неминуче передбачає соціальний контекст – наявність щонайменше двох осіб. У грецьких новозавітних текстах відсутні спеціальні назви для осіб, які опановані заздрістю, або тих, хто її викликає, хоч у класичній грецькій мові вони були поширеними [16, с. 634–635, 1669]. Заздрісників у НЗ називають парафразами διεφθαρμένων ἀνθρώπων τὸν νοῦν καὶ ἀπεστερημένων τῆς ἀληθείας *«ті, які зруйнували собі думку і позбавили себе правди»* (1Тим.6:5), οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες *«які таке роблять»* (Рим.1:29; Гал.5:20). Разом з іншими грішниками їх іменують також лексемами ἀνόητοι *«нерозсудні»,* ἀπειθεῖς *«непокірні»*, πλανώμενοι *«збаламучені»,* στυγητοί *«бридкі»* (Тит 3:3), ὑποκριτά *«лицеміри»* (Мт.7:5). Напр.: (13) Ἦμεν γάρ ποτε καὶ ἡμεῖς **ἀνόητοι, ἀπειθεῖς, πλανώμενοι,** δουλεύοντες ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς ποικίλαις, ἐν κακίᾳ καὶ **φθόνῳ** διάγοντες, στυγητοί, μισοῦντες ἀλλήλους (Тит 3:3), див. також (14).

Одиницями вищого рівня, які представляють у текстовому просторі НЗ аналізований концепт, є висловлення, які охоплюють декілька віршів НЗ (Мт.7:3–5, 27:11-18; Мр.10:36–41; Мр.15:1–10; Л.22:21–24). У таких одиницях мови гріх заздрості об'єктивується контекстуально.

Аналізованому концептові у текстах НЗ прикметна також жанрова своєрідність – він репрезентується у притчах, які, хоч і включені до складу Євангелій, становлять окремий релігійний жанр, іншими словами, є своєрідними «текстами в тексті», які, згідно з Отцями Церкви та сучасними біблістами (К. Бломберг, Р. Джонстон, П. Фібіг, В. Остерлі, Г. Руйє, М. Буше, Й. Клаук, Ч. Карлстон), в алегоричній формі розкривають важливі аспекти християнського вчення [зокр. 1, с. 74]. У такій формі понятійна сфера заздрості представлена у притчах про блудного сина (Лк. 15:25–32) та про виноградарів (Мт. 20:1-16). Зокрема, у першій алегорії йдеться про повернення до рідного дому сина, який, ведучи розпутне життя, розтратив весь належний йому спадок, однак, повернувшись до рідного дому, був прощений і сердечно прийнятий батьком, усупереч обуренню старшого брата. Алегорично під старшим братом розуміються заздрісно налаштовані до Христа юдеї, які, глибоко зневажаючи грішників, обурювались, що Христос спілкується з ними й допомагає їм стати на істинний шлях. Загалом дана алегорична розповідь, як і притча про виноградарів, дозволяє виокремити у складі аналізованого концепту ряд семантико-понятійних компонентів (їх розкриття є предметом іншої розвідки автора), які сприяють виявленню глибинних когнітивних структур аналізованого концепту, і, окрім того, свідчить про особливості функціонування МЕ концептів у текстовому просторі НЗ.

Важливим параметром аналізу концепту є врахування частотності його мовних репрезентацій у тексті (т.зв. рекурентність концепту). З цієї точки зору, найбільш репрезентативними одиницями даного номінативного поля є мовні засоби лексико-семантичного рівня: ζῆλος у значенні «заздрість, ревнощі, образа» вжи-

вається в новозавітних текстах християнства 8 разів, ζηλόω – 4, παραζηλόω – 4, φθόνος – 9, φθονέω – 1. Незначними в кількісному відношенні є ідіоми та словосполучення: ὀφθαλμὸς πονηρός трапляється в НЗ двічі, χολήν πικρίας та ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν по одному разові. Що ж до одиниць вищого рівня – окремих речень та їх сукупностей, то згадані мовні засоби репрезентують аналізований концепт у НЗ загалом у 5 контекстах. Про жанрову своєрідність представлення концепту ΦΘΟΝΟΣ свідчить його репрезентація у двох притчах. Якщо звернутися до конкретних авторів, то найчастіше МЕ категорія заздрість згадується у Посланнях апостола Павла – загалом 11 уживань. Лука використовує мовні одиниці на позначення аналізованого концепту 6 разів, Матвій – 5, Марко – 4, Яків – 4, Іван – 1, Петро – 1. Виняток становить Послання Юди, в якому згаданана понятійна ділянка взагалі не представлена.

Як видно, найуживанішими номінаціями концепту ΦΘΟΝΟΣ у корпусі НЗ є лексеми ζῆλος і φθόνος. У словниках НЗ згадані одиниці наводяться як відповідники [12, с. 58], хоч і не вважаються абсолютними синонімами [23, с. 86–90; 22, с. 529]. Вагомим арґументом для цього служить відмінність їх значень. Якщо φθόνος в усіх випадках вживання в НЗ має, як уже зазначалося, виключно негативне забарвлення – «заздрість, ревнощі, недоброзичливість», то ζῆλος використовується як у поганому етичному сенсі – «заздрість, ревнощі, образа» (Ді.5:17, Рим.13:13; Гал.5:20; Як. 3:14), так і в позитивному значенні – «пристрасність, старанність, ентузіазм» (напр., Ів.2:17; Рим.10:2; 2 Кор. 9:2). Іншим свідченням розрізнення авторами НЗ лексем ζῆλος і φθόνος є їх розміщення в одному контексті, пор.: (14) φανερὰ δέ ἐστιν τὰ ἔργα τῆς σαρκός, ἅτινά ἐστιν πορνεία, ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια, εἰδωλολατρία, φαρμακία, ἔχθραι, ἔρις, **ζῆλος**, θυμοί, ἐριθίαι, διχοστασίαι, αἱρέσεις, **φθόνοι**, μέθαι, κῶμι, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις, ἃ προλέγω ὑμῖν καθὼς προεῖπον ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες βασιλείαν θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν (Гал.5:19-21).

Таке використання згаданих лексем, за нашими спостереженнями, прикметне не тільки авторам НЗ, а й античним письменникам (напр., Арістотелю, Платону, Плутархові, Демокріту) та ранньохристиянським екзегетам (зокр., Климентові Римському, Киприяну Картагенському та ін.). Так, їх послідовно розрізняв Арістотель, згідно з яким ζῆλος означає «прагнення мати те, чим володіє інша людина, й не передбачає тамування злої заздрості до неї через те, що вона це має», тоді як значенням φθόνος є «прагнення позбавити людину жаданої речі з метою заволодіти нею» (*«Риторика»*); див. також приклади використання згаданих лексем Платоном: ὀργὴν καὶ φόβον καὶ πόθον καὶ θρῆνον καὶ ἔρωτα καὶ **ζῆλον καὶ φθόνον** καὶ ὅσατοιαῦτα, ἆρ᾽ οὐκ αὐτῆς τῆς ψυχῆς τίθεσαι ταύτας λύπας τινάς (*«Філеб»*), Демокрітом: ὑστέρῳ δὲ χρόνῳ Ἑλληνικοῦ πολέμου καταστάντος **διὰ ζῆλον** τῶν γεγενημένων **καὶ φθόνον** τῶν πεπραγμένων… (*«Лісій»*). Вияснює відмінність згаданих одиниць і Киприян Картагенський у своєму творі De zelo et livore» (*«Про ревнощі і заздрість»*).

Ядром аналізованого номінативного поля з огляду на однозначність і частотність використання в новозавітних текстах вважаємо іменник φθόνος, в якому найповніше представлено найважливіші когнітивно зумовлені ознаки, що відображають у свідомості авторів НЗ гріховний стан заздрості.

Підсумовуючи дослідження засобів вербалізації концепту ΦΘΟΝΟΣ, зауважимо, що він має доволі значне вербальне представлення у новозавітних текстах – згадується майже в усіх книгах цієї частини Біблії – Євангеліях, Діях, Посланнях (за винятком Послання Юди), в яких об'єктивується різнорівневими однокомпонентними й багатокомпонентними мовними одиницями прямої і непрямої номінації. Аналізованому концептові, окрім того, прикметна жанрова своєрідність – ΦΘΟΝΟΣ репрезентується у притчах. З-поміж авторів НЗ найбільше уваги згаданій концептуальній ділянці приділяє апостол Павло, що закономірно з огляду на значне місце, яке в його творах відводиться МЕ проблематиці. У цілому значна й різнобічна вербальна представленість аналізованого концепту в прецедентних текстах християнського дискурсу свідчить про його вагоме місце на шкалі цінностей даної культури.

У плані подальшого дослідження мовної об'єктивації концептосфери заздрість у прецедентних текстах християнського дискурсу перспективним видається вивлення своєрідності засобів і способів номінації цього концепту в перекладах канонічних текстів НЗ на інші мови, зокрема на українську.

Література:

1. Бломберг К. Интерпретация притчей. – М. : Библ. ин-т ап. Андрея, 2005. – 380 с.

2. Миллер Дж. Образы и модели, уподобления и метафоры / Дж. Миллер // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 236–283.

3. Пименова М. В. Предисловие / Введение в когнитивную лингвистику / Под ред. М. В. Пименовой. – Вып. 4. – Кемерова, 2004. – 208 с.

4. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ: Восток-Запад, 2007. – 314 с.

5. Радзієвська Т. В. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст – соціум – культура – мовна особистість / Т. В. Радзієвська. – К. : ДП «Інформ.-аналіт. агенство», 2010. – 491 с.

6. Серебренников Б. А. Введение // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / Б. А. Серебренников, Е. С. Кубрякова и др. – М. : Наука, 1988. – С. 3–7.

7. Степанов Ю. С. Краткая справка о системе взглядов // Философия языка: в границах и вне границ / Ю. Степанов, Ю. Сватко, М. Серрио. – Харьков : Око, 1999. – С. 8–13.

8. Телия В. Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.

9. Шелестюк Е. В. Символ versus троп: сравнительный анализ семантики / Е. В. Шелестюк // Филологические науки. – 2001. – № 6. – С. 50–58.

10. Bauer W. A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature. – 3rd ed. – Chicago; London : University of Chicago Press, 2000. – 900 p.

11. Benfey Th. Griechisches Würzellexicon. – Berlin, 1839. – Bd. 1. – XVII + 686 p.
12. Berry G.R. A dictionary of New Testament Greek synonyms, with indexes to Bauer's Greek-English Lexicon and Brown's Dictionary of New Testament Theology. – Grand Rapids : Zondervan Publ. House, 1979. – 95 p.
13. Frisk H. Griechisches Etymologisches Wörterbuch. – Heidelberg : Carl Winter, 1960-1972. – Vol. 1-3.
14. Keesing R.M. Radical cultural difference: Antropology's myth? // Language contact and language conflict / Ed. by M. Püts. – Amsterdam; Philadelphia, 1994. – P. 3–23.
15. Kuiper F.B.J. Die indogermanische Nasalpräsentia. – Amsterdam, 1937.
16. Liddell H.G., Scott R. Greek-English Lexicon, 7th ed. – Oxford, 1890. – 1774 p.
17. Louw J.P., Nida E.A. Greek-English Lexicon of the New Testament based on semantic Domains / J. Louw, E. Nida. – 2nd ed. – Vol. 1. – New York : United Bible Societies, 1988.
18. Metzger B.M. History of Editing the Greek New Testament // Proceedings of the American Philosophical Society. – 1986. – CXXX. – P. 148–158.
19. The New International Dictionary Of New Testament Theology / Ed. by L. Coenen, E. Beyreuther, H. Bietenhard (2 ed.). – Vol. 1. – Grand Rapids : Zondervan Pub. House, 1983.
20. Popowski R., ks. Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu / R. Popowski. – Warszawa: Vocatio, 1995. – 938 s.
21. The Greek New Testament, edited by K. Aland, M. Black, C. Martini, B. Metzger (Nestle-Aland 27th Edition of the Greek New Testament). – Stuttgart, 1993. – 918 p.
22. The Anchor Bible Dictionary / Ed. D. N. Freedman. – Vol. 2. – New York-London-Toronto-Sydney-Auckland, 1992. – P. 528–532.
23. Trench R.Ch. Synonyms of the New Testament / R. Trench. – 9 th ed. – London : Macmillan, 1880. – xxx + 400 p.
24. Fauconnier G., Turner M. Conceptual Integration Networks // Cognitive Science. – 1998. – Vol. 22. – Issue 2. – P. 133–187.

УДК 37:004.77

О. П. Іванцова, Т. Ю. Малярчук,
Житомирський військовий інститут ім. С.П. Корольова Державного університету телекомунікацій, м. Житомир

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ У БЛОГОСФЕРІ

У статті описується процес навчання англомовного мовлення у блогосфері. Блогосфера позначає сукупність усіх блогів як спільність чи соціальну мережу. Встановлюється ефективність використання блогів у процесі формування англомовної культури спілкування.
***Ключові слова**: інформаційно-комунікативні технології, блог, блогосфера, блоггери*

В статье описывается процесс обучения англоязычного общения в блогосфере. Блогосфера обозначает совокупность всех блогов как обобщение или социальная сеть. Устанавливается еффективность использования блогов в процессе формирования англоязычной культуры общения.
***Ключевые слова**: информационно-коммуникативные технологии, блог, блогосфера, блоггеры*

In article process of training of English-speaking communication in a blog sphere is described. The blog sphere designates community of all blogs as generalization or a social network. Efficiency of use of blogs in the course of formation of English-speaking culture of communication is established.
***Key words**: information and communicative technologies, blog, blog sphere, bloggers*

Сучасне динамічне суспільство вимагає підготовки висококваліфікованих фахівців у різних галузях, які були б конкурентоспроможними в Україні та могли залучатися до співпраці за кордоном. Міжнародні контакти стають звичним явищем у здійсненні професійної діяльності, а неефективне спілкування вважається однією із основних перешкод на шляху досягнення в ній позитивних результатів. З огляду на це, проблема формування іншомовної комунікативної культури під час вивчення англійської мови як важливого компонента професійної підготовки є своєчасною та важливою. Збільшення зарубіжних контактів України, активізація процесів європейської та світової інтеграції суттєво підвищує значущість іноземних мов у системі освіти. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» зазначає, що однією з стратегічних цілей розвитку інформаційного суспільства в Україні, є «забезпечення комп'ютерної та інформаційної грамотності населення», насамперед шляхом створення системи освіти, орієнтованої на використання новітніх інформаційно-комунікативні технології (ІКТ) у формуванні всебічно розвиненої особистості.

Наукові основи технології навчання з використанням ІКТ розглядались у дослідженнях А.М. Білоруса, І.М. Богданова, Л.Ф. Панченко та інших. Проблемі впровадження послуг Інтернету в освітній процес навчальних закладів присвячені праці О.Г. Глазунової, В.П.Карповської, Н.В. Морзе, К.М. Обухова, В.В. Осадчого, Є.Д. Патаракіна та інших. З розвитком різноманітних підходів до навчання виокремилися та еволюціонували численні підходи розвитку іншомовної комунікативної культури. Сьогодні найскладнішою ділянкою у сфері мовних навичок є іншомовна комунікація через неможливість створення іншомовного середовища під час занять іноземною мовою. Вирішення даної проблеми знаходиться у використанні Інтернет технологій, які дають можливість постійного перебування в мережі як в іншомовному середовищі. В розвинених країнах світу, Японії, Великобританії, США процес навчання англомовного мовлення пов'язаний зі створенням навчального процесу у блогосфері. Блог – це веб-сайт, основний зміст якого складають записи, що регулярно додаються, зображення або мультимедія. Блогосфера – позначає сукупність усіх блогів як спільність чи соціальну мережу [3, с. 1–20] [4, с. 209–225]. Надзвичайна популярність блогів зумовлена двома головними обставинами: по-перше, публікувати інформацію в Інтернеті за допомогою блогів досить легко, по-друге, це моментальна доступність в Інтернеті опублікованої інформації.

Однак проблемі встановлення ефективності використання блогів з метою розвитку навичок мовлення в наукових джерелах приділено недостатньо уваги, тому виникає потреба у більш детальному вивченні можливостей впровадження блогів у процес формування англомовної комунікативної культури.

Мета статті – встановити ефективність використання блогів у процесі формування англомовної культури спілкування.

Для досягнення поставленої мети необхідно дослідити особливості мовлення у блогосфері , встановити комунікативні особливості мовлення та види мовленнєвих ситуацій для навчання мовлення.

Оскільки власні записи у блозі можуть бути приватними та відкритими за побажанням власника блогу, ми можемо зробити висновок, що блог об'єднує особисту та публічну сфери комунікації. Особиста сфера мовлення, в якій суб'єкт навчання живе як приватна особа, охоплює індивідуальні заняття, такі як ведення особистого щоденника, задоволення спеціальних інтересів, хобі, проникнення медіа в сімейне та особисте життя, розміщення реклами у поштових скриньках, публічні тексти, що вживаються у повсякденному житті. Особиста сфера індивідуалізує або персоналізує діяльність в інших сферах. Публічна сфера писемного мовлення, в якій суб'єкт навчання діє як член загальної спільноти або якоїсь організації, він (вона) виконує різноманітні види діяльності з різними цілями. Публічна сфера охоплює суспільні та адміністративні інтеракції та трансакції, контакт із засобами масового зв'язку, є відкритою для інших сфер. Основна функція публічної сфери мовлення – функція впливу, яка тісно переплітається з інформативною функцією. Роль публіцистики полягає в тому, щоб переконувати читача і впливати на його волю і почуття з метою створення громадської думки; крім того, зміст публіцистичних творів служить для передачі повідомлень і роз'яснення, коментування подій [4, с. 45]. Для встановлення ефективності використання блогів у процесі формування англомовної комунікативної культури.

© О. П. Іванцова, Т. Ю. Малярчук, 2014

У ході проведеного дослідження блогів двадцять блогів з двадцяти містять риси особистої та публічної сфери мовлення, тому ми дійшли висновку, що особиста та публічні сфери мовлення однаково використовуються у блогосфері. Наприклад на рис. 1 показана анотація до книги, яка впливає на читача як потенціального покупця даної книги, провокуючи мовними засобами коментарі відвідувачів блогу.

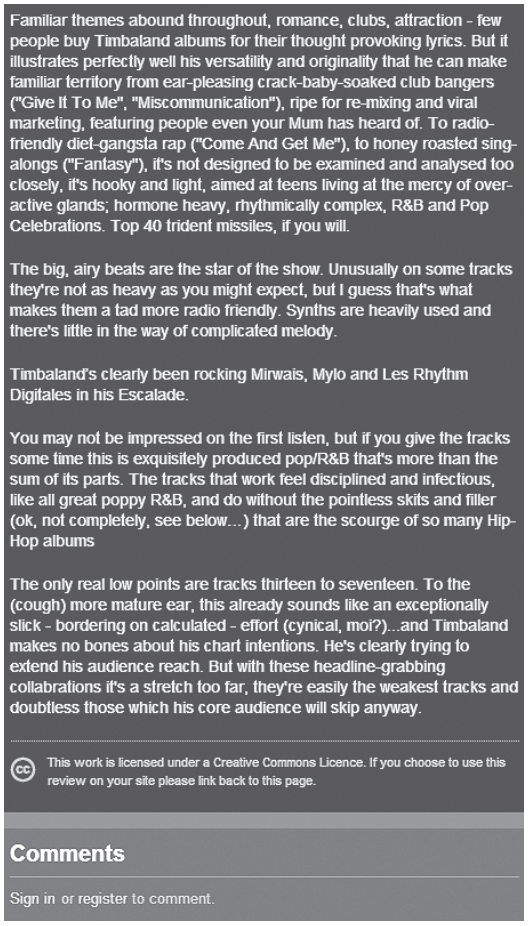
Familiar themes abound throughout, romance, clubs, attraction - few people buy Timbaland albums for their thought provoking lyrics. But it illustrates perfectly well his versatility and originality that he can make familiar territory from ear-pleasing crack-baby-soaked club bangers ("Give It To Me", "Miscommunication"), ripe for re-mixing and viral marketing, featuring people even your Mum has heard of. To radio-friendly diet-gangsta rap ("Come And Get Me"), to honey roasted sing-alongs ("Fantasy"), it's not designed to be examined and analysed too closely, it's hooky and light, aimed at teens living at the mercy of over-active glands; hormone heavy, rhythmically complex, R&B and Pop Celebrations. Top 40 trident missiles, if you will.

The big, airy beats are the star of the show. Unusually on some tracks they're not as heavy as you might expect, but I guess that's what makes them a tad more radio friendly. Synths are heavily used and there's little in the way of complicated melody.

Timbaland's clearly been rocking Mirwais, Mylo and Les Rhythm Digitales in his Escalade.

You may not be impressed on the first listen, but if you give the tracks some time this is exquisitely produced pop/R&B that's more than the sum of its parts. The tracks that work feel disciplined and infectious, like all great poppy R&B, and do without the pointless skits and filler (ok, not completely, see below...) that are the scourge of so many Hip-Hop albums

The only real low points are tracks thirteen to seventeen. To the (cough) more mature ear, this already sounds like an exceptionally slick - bordering on calculated - effort (cynical, moi?)...and Timbaland makes no bones about his chart intentions. He's clearly trying to extend his audience reach. But with these headline-grabbing collabrations it's a stretch too far, they're easily the weakest tracks and doubtless those which his core audience will skip anyway.

This work is licensed under a Creative Commons Licence. If you choose to use this review on your site please link back to this page.

Comments

Sign in or register to comment.

Рис. 1. Приклад монологічного мовлення в блогосфері [5]

На міжнародному блозі студентів (рис. 2.) можна також вести власний електронний щоденник, розміщуючи події власного життя щодня, практикуючи систематичне використання мови. Даний блог може бути закритим для інших блоггерів, але записи особистого блогу можуть стати публічними, коли забажає їх власник, тим самим особиста сфера мовлення може перейти у публічну.

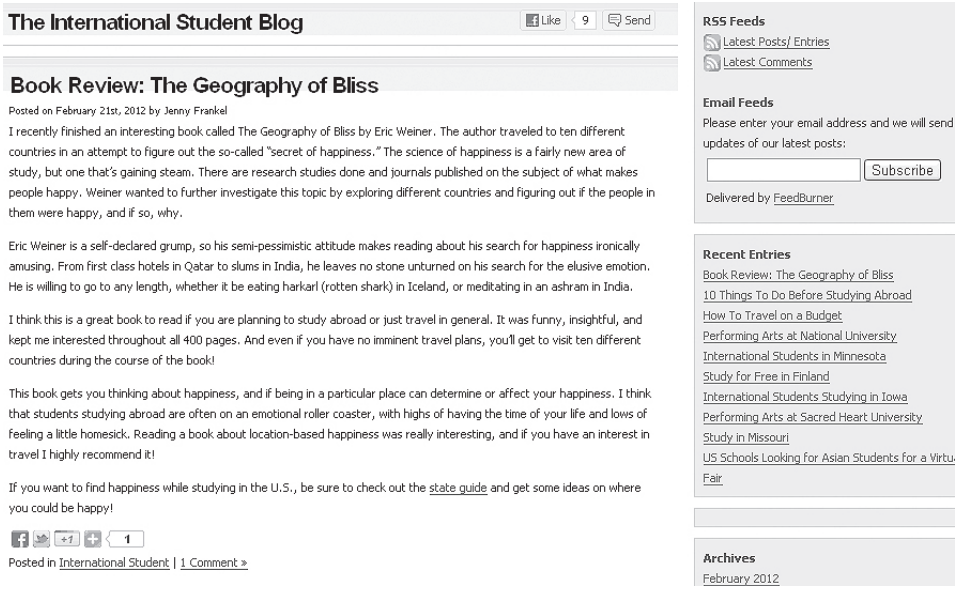
The International Student Blog

Like 9 Send

Book Review: The Geography of Bliss

Posted on February 21st, 2012 by Jenny Frankel

I recently finished an interesting book called The Geography of Bliss by Eric Weiner. The author traveled to ten different countries in an attempt to figure out the so-called "secret of happiness." The science of happiness is a fairly new area of study, but one that's gaining steam. There are research studies done and journals published on the subject of what makes people happy. Weiner wanted to further investigate this topic by exploring different countries and figuring out if the people in them were happy, and if so, why.

Eric Weiner is a self-declared grump, so his semi-pessimistic attitude makes reading about his search for happiness ironically amusing. From first class hotels in Qatar to slums in India, he leaves no stone unturned on his search for the elusive emotion. He is willing to go to any length, whether it be eating harkarl (rotten shark) in Iceland, or meditating in an ashram in India.

I think this is a great book to read if you are planning to study abroad or just travel in general. It was funny, insightful, and kept me interested throughout all 400 pages. And even if you have no imminent travel plans, you'll get to visit ten different countries during the course of the book!

This book gets you thinking about happiness, and if being in a particular place can determine or affect your happiness. I think that students studying abroad are often on an emotional roller coaster, with highs of having the time of your life and lows of feeling a little homesick. Reading a book about location-based happiness was really interesting, and if you have an interest in travel I highly recommend it!

If you want to find happiness while studying in the U.S., be sure to check out the state guide and get some ideas on where you could be happy!

+1 1

Posted in International Student | 1 Comment »

RSS Feeds

Latest Posts/ Entries

Latest Comments

Email Feeds

Please enter your email address and we will send updates of our latest posts:

Subscribe

Delivered by FeedBurner

Recent Entries

Book Review: The Geography of Bliss

10 Things To Do Before Studying Abroad

How To Travel on a Budget

Performing Arts at National University

International Students in Minnesota

Study for Free in Finland

International Students Studying in Iowa

Performing Arts at Sacred Heart University

Study in Missouri

US Schools Looking for Asian Students for a Virtu

Fair

Archives

February 2012

Рис. 2. Блог публічної сфери мовлення [9]

Дослідження показує, що в блогах представлені однаковою мірою повідомлення, що мають монологічний характер, та повідомлення, які створюються користувачами з метою обговорення тієї чи іншої проблеми, вирішення поставленого питання, повідомлення спрямовані на монологічне мовлення, відносяться до повідомлень, які спрямовані на виникнення діалогу. Таким чином, монологічне та діалогічне мовлення взаємопов'язані і є елементами одне одного і блогосфера є безперевним джерелом для спілкування .

Враховуючи основні чинники, які спонукають до мовлення, мовленнєві ситуації [2, с. 146], необхідно розглянути види мовленнєвих ситуацій у блогах, завдяки яким створюється спілкування у блогосфері: природні та умовно-мовленнєві мовленнєві ситуації. Природні мовленнєві ситуації мають природний стимул для мовлення, тому виникають самі собою. Ці ситуації можна використовувати для навчання мовлення [2, с. 147].

У блогосфері до природні мовленнєвих ситуацій можна віднести розміщення блоггерами відео-, адудіофайлів, фото, картинок, які провокують до коментування, обговорення, до зворотної реакції (feedback) інших блоггерів.

Але природних ситуацій недостатньо для навчання мовлення, тому викладачі створюють умовно-мовленнєві ситуації на основі природних (рис. 3) [2, с. 147].

When using Pics4Learning the images are often very large. You might have to download to your computer hard drive, then resize. Remember still to give attribution about where you found the image.

Now for some fun with images

1. Write a post explaining the differences in creative commons licenses. Include an image from Flickrcc giving correct attribution.
2. If you have used images in posts already, go back and give correct attribution or find new images to use with attribution.
3. Write a post about your favourite colour. Find three images and include them in a gallery – check here how to upload and insert a gallery into your blog.
4. Write a sentence using only images – give attribution at end of post.
5. Write a post explaining how to insert images in a post. Include some good sites to find images that are creative commons.

Рис. 3. Штучні мовленнєві ситуації, створені викладачем для навчання письма у блогосфері [7]

З огляду на особливості природних умовно-мовленнєвих ситуацій, зазначених С. Ю. Ніколаєвою [2, с. 147], можна визначити компоненти мовленнєвих ситуацій в блогосфері:

– комуніканти та їх стосунки (користувачі соціальної мережі,які є блоггерами; друзі; друзі друзів; одногрупники (є членами однієї групи у спільнотах соціальної мережі; родичі (брати, сестри тощо); близькі люди (чоловік\дружина, хлопець\дівчина);

– предмет розмови (тема дебатів, тема блогу тощо);

– відношення суб'єктів до теми розмови (погодження, заперечення, власна точка зору).

Мовленнєвий акт

Синхронний – репліки в блозі розміщуються синхронно (як усна розмова в даний момент часу).

Асинхронний – блоггер отримує відповідь на свою репліку або особисто відповідає на репліку партнера через певний проміжок часу, тобто репліки розміщуються асинхронно.

Мовлення в блогах складається з елементів монологів та діалогів (рис.4).

HUBS GALLERIES | VIDEOS PODCASTS TOPICS REVIEWS STORE

FILED UNDER Cellphones, Home Entertainment, Tablet PCs

NCAA March Madness Live app comes to iOS, Android by tourney tip-off

By Edgar Alvarez posted Mar 9th 2012 9:04AM

Following in last year's steps, the NCAA and Turner Sports have taken the wraps off their March Madness 2012 goodies for handsets, slates and PCs. Though, unlike its 2011 variants, you'll now ha' part ways with a one-time $3.99 charge in order to catch your favorite college team in action. Pay'r such a fee will give you an all-access ticket to watch every game during the tournament, which gets rolling this Tuesday, March 13th. Moreover, you'll also be able to customize channels to your view) pleasure, test your knowledge in live trivia and check out how the bracket's shaping up. The action- packed March Madness Live app is available now to folks on iOS, with the Android version coming 1 "selected" devices by the time the tourney is underway.

Примечание [D1]: Приклад монологічного писемного мовлення

Add New Comment

Btw, this list clarifies what they mean by "selected devices". Hopefully more are supported for those who can actually get this... specifically I dont see the S2 or Galaxy REP! Nexus on there.

What's the best way to view the app on a mobile device? 2012 March Madness Live" can be experienced from several devices. Here are the list of devices supported:

Примечание [D2]: Приклад діалогічного писемного мовлення

Рис. 4. Елементи діалогічного та монологічного мовлення в блогах [8]

В діалозі репліки тісно пов'язані одна з одною – за своїми комунікативними функціями, структурно та інтонаційно [2, с. 149].

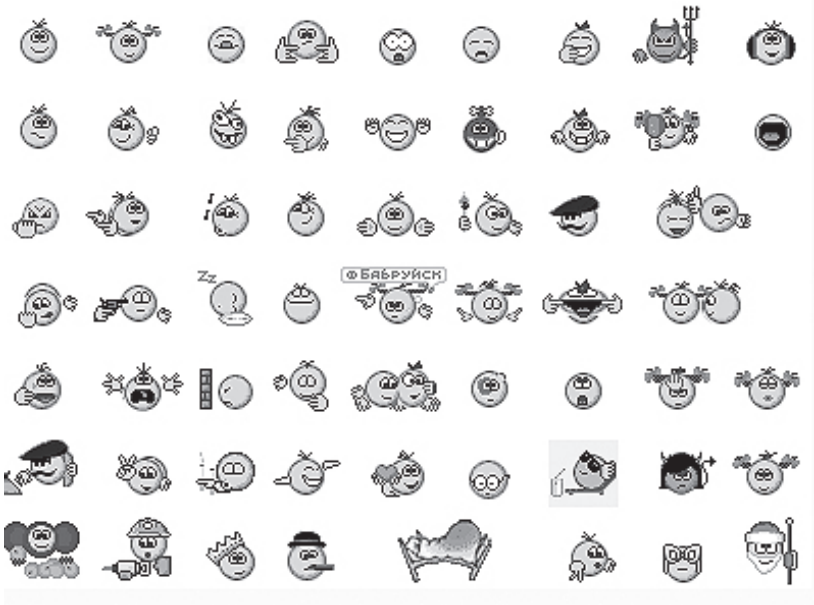

Рис. 1.14. Смайлики – приклад анімаційного емотикону [10]

Емоційна насиченість спілкування в блогах має компенсаторний характер в умовах повної відсутності невербальних засобів для передачі емоцій та опису емоційних станів та інтонації. Вона досягається за допомогою графічних вербальних засобів (використання великих літер, повторень знаків пунктуації, смайликів тощо), спеціально програмованих графічних засобів, які є в оболонці програмного забезпечення, наприклад «емотікон» (коли зображення, які виражають певну емоцію, додаються до будь-якого текстового повідомлення або репліки) (рис.5)

Дослідники, Т.Хуріган та Л.Мюррей, зазначають, що ініціація спілкування, яке може відбуватися у різних ситуаціях (наприклад, початок телефонної розмови або листа), передбачає вирішення ряду завдань: привітання; встановлення стосунків між комунікантами; визначення теми розмови [5]. У повідомленнях у блогах нерідко пропускаються привітання, оскільки комунікація може відбуватись асинхронно, адресатом може бути широка аудиторія або ж тема та структурна організація повідомлення не вимагає його наявності (повідомлення, які містять афоризми, новини, рекламу тощо).

Користувачам не потрібно представлятися у своїх повідомленнях, оскільки під час реєстрації на сайті вони заповнюють анкету, вказуючи особисту інформацію, та можуть додавати власну фотографію. Комуніканти отримують повідомлення із вказівкою на відправника і за бажанням можуть перейти за посиланням на його сторінку, де можна ознайомитись більш детально із персональними даними адресанта. Етап, на якому відбувається встановлення стосунків між комунікантами, втрачає свою актуальність у комунікації в соціальних мережах та блогах.

Розглянувши комунікативні особливості мовлення в блогах, вважаємо доцільним зосередитись на мовленнєвих особливостях мовлення у блогосфері. Характерними лінгвістичними особливостями мовлення у блогосфері є його еліптичність, наявність готових мовленнєвих одиниць, слів-заповнювачів, знаків пунктуації, якими позначаються паузи або відношення комуніканта до предмета розмови. Це пояснюється обмеженнями, накладеними на довжину повідомлень на деяких блогплатформах (наприклад Twitter), прагненням комунікантів економно використовувати мовні зусилля, особиста сторінка кожного користувача несе інформацію, яку не потрібно зазначати при розмові у блогосфері.

Розумінню неповних реплік партнерів у діалозі сприяють контактність комунікантів, наявність спільної ситуації, зверненість реплік, вживання позамовних засобів (смайликів, фото, малюнків, відео- ,аудіофайлів, посилання на інші сайти тощо), знання обома співрозмовниками обставин дійсності тощо.

Компактність, швидкість та відсутність граматичних та орфографічних правил, які є характерними ознаками сучасної віртуальної комунікації, обумовили розповсюдження нових форм письма та використання нетрадиційних орфографічних норм. Прагнення мовців до компресії повідомлень через обмеженість кількості символів у повідомленні на певних блогплатформах та збереження мовних зусиль, економії часу призвело до використання такого засобу передачі інформації як фонетичне письмо, в основі якого лежить ототожнювання графічного оформлення слів з їх звучанням.

Враховуючи зазначені особливості мовлення у блогосфері, ми вважаємо доцільним уточнити склад комунікативних умінь, які розвиваються за допомогою спілкування у блогах. Комунікативні вміння включають умовно-мовленнєві, інформативні та мовленнєві вміння. Умовно-мовленнєві вміння включають уміння з'єднувати декілька мовленнєвих зразків та продукувати діалоги або діалогічні єдності. Інформативні вміння включають уміння відбирати релевантну інформацію для визначення змісту майбутнього повідомлення, залучати для ви-

кладу певної теми матеріал суміжних тем, швидко реагувати на репліку співрозмовника, починати діалог, відбирати інформацію для зворотнього зв'язку, коментарів. Мовленнєві вміння включають уміння досить повно висловлюватись відповідно до запропонованої комунікативної ситуації, оптимально використовувати мовний матеріал певної теми, підтримувати розмову, вживаючи відповідні види реплік.

Отже, блоги дійсно можуть застосовуватися у навчальному процесі як джерело навчальної інформації, для організації дискусій за темами навчальної програми, для організації дистанційного навчання, для контролю на основі публікацій, обговорення контрольних робіт та завдань студентів.

Література:

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор пед.наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.

2. Ніколаєва С. Ю. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підручник. – К. : Ленвіт, 1999. – 320 с.

3. Осадчий В. В. Соціальні сервіси Інтернет у професійній підготовці майбутніх учителів / В.В. Осадчий // Педагогічний дискурс: зб. наук. пр. за ред. Сиротенко А. Й. – Хмельницький : ХГПА, 2009. – Вип. 6. – С. 146–151.

4. Освітні технології: навчально-метод. посіб. / О. М. Піхота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; За ред. Піхоти О. М. – К. : А.С.К., 2001. – 256 с. – С. 14.

5. Thorne, S., & Payne, J. (2005). Evolutionary trajectories, Internet-mediated expressions, and language education. CALICO Journal, 22(3), 371–397.Blogs in English language teaching and learning 1-20 p

6. BBC – Music – Review of Timbaland – Shock Value http://www.bbc.co.uk/music/reviews/zb8c

7. Kids in the Mid. Beginning blogging http://sormid67.edublogs.org/category/beginning-blogging/

8. NCAA March Madness Live app comes to iOS, Android by tourney tip-off – Engadget http://www.engadget.com/2012/03/09/ncaa-march-madness-live-comes-to-ios-android-pc/#comments

9. The International Student Blog http://www.internationalstudentblog.com/

10. Smiles http://clubs.ya.ru/4611686018427442101/

УДК 81'37:81'25»19/20»

С. М. Мельник,
Одеський національний політехнічний університет, м. Одеса

ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІЇ ІНШОМОВНИХ ВКРАПЛЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ КІНЦЯ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТЬ

У статті детерміновано основні прагматичні функції іншомовних вкраплень у художній прозі кінця XX – початку XXI ст., з'ясовано роль іншомовізмів в індивідуальному творчому білінгвізмі, запропоновано класифікацію функцій іншомовних вкраплень в аспекті прагматики.
Ключові слова: *прагматика, узуальний, оказіональний, іншомовні вкраплення, експресивність, функції.*

В статье детерминированы основные прагматические функции иноязычных вкраплений в художественной прозе конца XX – начала XXI вв., выявлена роль иноязычия в индивидуальном творческом билингвизме, предложена классификация функций иноязычных вкраплений в аспекте прагматики.
Ключевые слова: *прагматика, узуальный, окказиональный, иноязычные вкрапления, экспрессивность, функции.*

The aim of the paper is to determine the basic functions of pragmatics for foreign elements in the text of fiction. Our objective is to show the role the other language elements in the individual bilingualism, classify the functions of foreign elements in the aspect of pragmatics.
Key words: *pragmatics, usual, occasional, foreign elements, expressivity, functions.*

Актуальність дослідження. Останнім часом у сучасній українській прозі активно відбувається процес зіткнення автентичної, національної лексики з «європеоїдною», демонстративно запозиченою. Очевидно, це зумовлено тим, що література кінця XX – початку XXI століття розвивається за потреби розвінчування тоталітарної ідеології і репрезентує нові «вербальні ігри, які в іронічній формі втілюють протест, підривають соціокультурні стереотипи та кліше...» [3, с. 71]. А знання мов свідчить про існування нового типу письменника – бінарну особистість, – яка не цурається народу, масового читача, адже актуалізує у своїй творчості розмовні пласти української лексики, і не втрачає читача-інтелектуала, який у сприймає «інтелектуальне» креативне мовлення сучасного письменника як «вправу для розуму» [6].

Лексика іншомовного походження в сучасній художній прозі стає ефективним засобом стилізації, створення своєрідного «модного колориту», інфільтрації іншомовної культури й мови в українську дійсність та втілення головних постулатів постмодерністської естетики – експресивності, інтертекстуальності, карнавальності. Вона потребує ґрунтовного вивчення уже з огляду на те, що складає значну питому частку в ідіолекті сучасного письменника, використовується автором навіть тоді, коли в цьому немає нагальної потреби і коли в українській мові є не менш точні еквіваленти.

Метою нашого дослідження є детермінувати основні прагматичні функції іншомовних вкраплень в українській художній прозі кінця XX – початку XXI століть. Основними **завданнями –** з'ясувати роль іншомовізмів в індивідуальному творчому білінгвізмі та класифікувати функції іншомовних вкраплень в аспекті прагматики.

Питання про статус лексичних одиниць, що використані в тексті мовою оригіналу й адаптовані до граматичної системи української мови до сьогодні залишається до кінця нез'ясованим. Оскільки при маркуванні іншомовних вкраплень домінантним є адаптаційний параметр, який передбачає декілька етапів: графічне засвоєння, граматичну адаптацію та словотвірні трансформації, то невиконання першого з них свідчить про незасвоєність слова лексичною системою української мови. Графічна неадаптованість лексичної одиниці дає підстави зараховувати її до іншомовних вкраплень.

Відтак, до іншомовних вкраплень слідом за ученими, серед яких Л. Крисін, І. Мозова, О. Ребрій та інші, зараховуємо «незамкнені групи слів» [5, с. 10], специфіка використання яких зумовлена рівнем володіння іноземною мовою, стилістичною та жанровою специфікою тексту чи мовлення. Іншомовні вкраплення належать до неасимільованої лексики, не входять до системи мови, яка їх використовує, вони не закріплені тлумачними словниками, а також словниками іншомовних слів. Інкорпоровані в текст іншомовні елементи часто використовуються автором як важливий і виразний стилістичний прийом, наділений особливим рольовим комплексом, а часом перетворюються у прикметну рису ідіостилю письменника. Смислове навантаження іншомовних вкраплень може бути надзвичайно вагомим і коливатися від необхідності створення у прозовому тексті специфічної «іншомовної» атмосфери до виконання функції ключового фрагмента, без якого неможливе розуміння задуму автора і який не допускає заміщення чи зміни власного формату або об'єму.

На нашу думку, до іншомовних вкраплень варто також зараховувати не лише повні, тобто вставлені в текст без змін, лексичні одиниці, а й часткові – такі, що певним чином асимільовані мовою (адаптовані українською графічною системою, трансформовані словотвірно): *Злі багаті люди іноді без стриму користуються цією слабинкою* ***next-покоління****...* (В. Єшкілєв); *Бо замість того, щоб ще одну нічку відмолювати гріхи в її келії, я отримав двадцять діб* ***прізону*** (В. Шкляр); *– Ви наш новий* ***бебі-сітер****? – Ні, я ваш новий* ***мазафакер****!* (І. Карпа). Широке використання в сучасних текстах таких іншомовізмів, на наш погляд, має не лише естетичну, але й доволі прагматичну мету. Уважаємо, що словотвірна трансформація іншомовної лексики зумовлена тим, що традиційне запозичення через певний час стане неактуальним і зрозумілим усім реципієнтам, тоді як основною метою сучасного автора є оригінальність, відхід від штампів та стереотипів, прагнення до збереження унікальності свого письма протягом тривалого часу.

© С. М. Мельник, 2014

Використання іншомовізмів в художній прозі кінця XX – початку XXI століть варто розглядати як інтеграцію в єдиному тексті двох комунікативних систем. Одна із них є основною – базовою (рідна мова письменника), а інша (інші) – допоміжною, службовою, віддаленою від смислового центру. Причому означені системи максимально зближуються, а часом перетинаються чи контрастно протиставляються одна одній, у результаті чого виникає низка додаткових асоціацій, розкриваються нові смислові ракурси, перерозподіляються естетичні акценти, підсилюється емоційно-експресивний план тексту тощо.

Іншомовні вкраплення відіграють важливу роль у створенні особливих комунікативно-прагматичних характеристик тексту. Як зазначає В. Н. Коміссаров, одним із «ключових прагматичних аспектів тексту, без сумніву, є спосіб мовного викладу, тобто обґрунтований вибір мови, якою буде написаний текст [4, с. 105]. Прагматичні функції, які виконують іншомовізми в художній прозі досить складні і різноманітні. Серед основних виокремлюємо функції: документалізації, створення місцевого колориту, екзотизації, евфонізації, евфемізації, встановлення зв'язку творчості автора зі світовою літературною традицією і культурою, створення комічного ефекту, фасцинації.

Функція документалізації. Це одна з найпоширеніших функцій іншомовізмів у художній прозі кінця XX – початку XXI століть. Її виконують здебільшого топоніми – слова чи вирази, що позначають певне місце на карті, розташоване за межами державно-мовного простору, до якого належить чи про який пише автор, напр.: *На виїзді з* ***Moscau*** *ми поминули «капе», і я подумав, що по дорозі назад саме тут можуть виникнути найбільші проблеми* (В. Шкляр). *Вілла знаходилася на окраїні Берліна, в спальному районі, званому* ***Wansee*** *– від назви озера, що лежало там* (Л. Дереш); *Тоді ж я вперше почув слово «фашинг» і не здивувався:* ***Hauptsatdt der Bewegung*** *як-не-як* (Ю. Андрухович). Письменник домагається більш точної, «документальної» презентації реалії тим, що подає назви готелів, вулиць і бульварів тощо мовою оригіналу, даючи змогу читачеві долучитися до описуваної дійсності. Відтак, позначуване місце стає в тексті не просто предметом опису, а важливим «елементом декорацій» для описуваних подій і сцен.

Достовірності авторській оповіді також надають іншомовні вкраплення-антропоніми, напр.: *Я вийшов до вбиральні і, поки мив руки, поглядав у дзеркало на свого неголеного,* ***a la Mickey Rourke****, писка, поки не вгледів у тому дзеркалі ще двох гицлів* (В. Шкляр); *Мій маленький, мій хлопчику,* ***mein lieber Junge Daflish*** *– мене збуджує вже саме твоє ім'я, твоя клейкувата юність, що стікає моїм тілом і долонями* (І. Карпа). Імена, прізвища і прізвиська іншомовного походження органічно вписуються в авторський текст і відкривають читачеві не просто одну із деталей тексту, а дещо значно важливіше – ставлення письменника до описуваного.

Функція створення місцевого колориту. Національна їжа і напої, традиції і символіка, назви яких автор передає питомою графікою, є ефективним засобом створення місцевого колориту (couleur locale), напр.: *Слово* ***polskość*** *відверто штучне і від того дещо хворобливе, я вперше міг почути саме там і саме тоді* (Ю. Андрухович); ***Сампай бер тему лагі!*** *– кажуть індонезійці* (Ю. Покальчук); *З часом жінкам забороняли пити лише* ***tementum*** *– вино першого витискання, натомість усі вторинні вина були дозволені* (Ю. Винничук). Іншомовізми, що виконують роль соціокультурних маркерів, стають символами певного народу чи соціальної групи, а смакові враження, емоції, почуття оповідача передаються читачеві.

Функція екзотизації. Терміном «екзотизм» послуговуються для позначення нестійкої, гетерогенної лексики, запозиченої здебільшого з неіндоєвропейських мов чи діалектів, яка використовується для опису умов життя різних народів. Виокремлення екзотичної лексики часто здійснюється за принципом національно-культурних особливостей: «своє» – «чуже». Екзотизми, звичайно, не мають синонімів у мові-реципієнті, не входять в лексико-стилістичні парадигми і тому не є виразними засобами даної мови, проте можуть бути використані для створення тих чи інших стилістичних прийомів. Вони вводяться автором з метою підкреслити екзотично нестандартний характер зображуваних сцен, явищ, дій, індивідів, напр.: *Але* ***ган-раями*** *– сніговими піками – тут загалом всі найвищі вершини кличуть* (І. Карпа); *Старезна* ***gompa****, за словами жінки-продавщиці, найстаріша у їхньому краї <…> була, на жаль, все ще зачинена* (І. Карпа). Іншомовний компонент наділений додатковою загадковістю, що ґрунтується на екзотичному звучанні номінації. У цьому випадку іншомовізми розглядаємо як рефлекторне бажання автора відсторонитися від реальності, зануритися в чужу країну і іншомовну культуру, захоплюючи з собою читача.

Функція евфонізації. Евфонія – властивість, що гармонізує мовлення, акустична милозвучність, слугує потужним індикатором того, що і мовець, і слухач (і письменник, і читач) в певний момент взаємного спілкування «залишають» межі мовлення повсякденного і звертаються у вираженні/сприйнятті до мовлення художнього, тобто естетично вагомого. Висуваючи на перший план звукову цінність висловлювання сучасні письменники досить часто використовують іншомовізми паралельно з власне українським відповідником, або вводять іншомовні компоненти без перекладу, змушуючи читача акцентувати увагу на них, напр.: *Але все це пусте – ніякий казах не налетить на тебе ззаду з мисливським ножем, і загалом та історія матиме супер-щасливий кінець, ба навіть* ***happy end****, бо казаха вдруге заловлять через тринадцять діб…* (Ю. Андрухович); ***Ebbelwoi*** *на ім'я Х'ялмар* (І. Карпа); *Двері. Знову* ***DOORS*** (І. Карпа).

Функція евфемізації. Евфемізм – це заміна грубих, вульгарних, різких слів і виразів, які є недоречними чи неприйнятними в певній ситуації, контексті, м'якшими, а також деяких власних імен – умовними позначеннями, напр.: *О* ***Scheisse****, вилаялася вона німецькою.* (Ю. Андрухович); ***Shit****, – подумав я, читаючи ту її відповідь. – Як же до неї добратися?* (Ю. Андрухович); *Хтось невідомий пропонує мені збільшити член, купити віагру, познайомитися з* ***horny hot chicks*** *у своєму районі* (А. Бондар). Такі іншомовізми успішно виконують роль евфемізму і є естетичним субститутом «вульгарних», лайливих одиниць – «чорт», «лайно», «хвойда» тощо.

Функція встановлення зв'язку творчості автора зі світовою літературною традицією і культурою, мистецтвом. Ця функція відображає прагнення автора до проголошення принципу наступності літературно-

естетичних течій і шкіл. Реалізація цієї функції досягається шляхом цитування текстів «в оригіналі», напр.: *Тобто все підтвердилося –* ***manu facta manu distruo****, як свого часу своєчасно пожартував зловісний Бодьо Хмельницький, вихованець дотепних єзуїтів* (Ю. Андрухович); *Бо якими одиницями виміряти той особливий щем, коли все інше втрачає сенс і* ***All You Need Is Love****?* (Л. Дереш); ***Asta la vista baby****, – кажу я на виході з літака тій дівчині з тоненькою шийкою в синіх прожилках* (В. Шкляр).

Функція створення комічного ефекту. Використання іншомовізмів часто пов'язане з комізмом певної ситуації, напр.: *Квиточок від Берлінчика до* ***Lörrашка****, куплений у провіднички, потряс мене цілушкою в 111 євриків, які довелося відвалити з власної кишені* (Л. Дереш); *Слухай, горєц, у тебе все з* ***interfac'ом*** *(йдеться про обличчя – С.М.) добре?* (І. Карпа). Однак іноді може передавати більш складні відношення, наприклад, авторську іронію, сарказм, стьоб, недовіру, незгоду, тобто втілювати критичну позицію автора щодо предмета художнього опису, напр.: *...«вони впали на мокру долівку і їх захопила тваринна пристрасть», але цей* ***булшит*** *зовсім не клеївся з тодішньою явою* (І. Карпа).

Функція фасцинації. Під фасцинацією ми розуміємо зачарування мовою, привернення уваги читача до висловлювання, захоплення прочитаним і повне залучення у світ тексту. Ця функція може бути пов'язана з тематикою тексту, з застосовуваними в тексті лексико-семантичних, фонетичних, графічних прийомів мовної гри, напр.: *Давид – так насправді зветься мій* ***perfect drug*** *– ніколи не п'є алкоголю* (І. Карпа); *–* ***2Pizza****. Точно, що тупіца* (І. Карпа). Як бачимо з наведених прикладів, графіка «працює» на швидке і ефективне досягнення прагматичних цілей висловлювання, які реалізуються завдяки можливості подвійного прочитання іншомовних вкраплень: drug – наркотик і друг, 2Pizza – дві піци, тупіца (людина з обмеженими розумовими здібностями). Іншомовна графічна система сама по собі є ефективним засобом творення експресивності і пов'язана з принципом зображальності, який є одним із головних мотивів уведення іншомовізму в художній текст.

Отже, «мовні ігри, а також різноголосся мов, дискурсів, мовних гібридів, маргінальних словників, – на думку Т. Гундорової, – стають прикметною ознакою українського постмодернізму» [3, 71]. Лексичні одиниці різномовного походження, запозичені в первинному вигляді чи асимільовані за законами української мови, низку прагматичних функцій, зокрема забезпечують стилістичний (емфатичний) ефект, передають позитивну чи негативну конотацію, посилюють вражальність висловлювання, впливають на зміну емоційного стану адресата тощо. Як художній засіб іншомовні лексеми створюють справжню картину навколишньої дійсності, утілюють місцевий колорит і, насамперед, реалізують авторські інтенції щодо сприйняття сучасного постмодерністського тексту читачами.

Література:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : КомКнига, 2007. – 576 с.
2. Арутюнова Н. Д. Прагматика Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Большая Рос. энциклопедия, 2002. – 709 с.
3. Гундорова Т. І. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн / Т. І. Гундорова. – К. : Критика, 2005. – 258 с.
4. Комиссаров В. Н. Лингвистика перевода / В. Н. Комиссаров. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 176 с.
5. Крысин Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке / Л. П. Крысин. – М. : Наука, 1968. – 208 с.
6. http://ukrlit.blog.net.ua/knyhy-yuriya-izdryka/izomorfnist-landshaftu/

УДК 811.161.2 – 82-2-81'373.422

О. Д. Тарасенко,
Військова академія, м. Одеса

КОНТЕКСТУАЛЬНА АНТОНІМІЯ ТА ЇЇ МІСЦЕ У ТВОРЧОСТІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

У статті проведено дослідження власне антонімів та лексичної групи – контекстуальні антоніми на матеріалі художньої мови В. Винниченка. З'ясовано, що у лексичному багатстві мови функціонують власне антоніми та контекстуальні антоніми. Доведено, що у художній мові письменник використовує поряд з власне антонімами контекстуальні. Визначено, що контекстуальні антоніми автор використовує у більшій мірі зі стилістичною метою.

Ключові слова: *художня мова, лексичні антоніми, контекстуальні антоніми,стилістична роль контекстуальних антонімів.*

В статье проведено исследование лексических антонимов и лексической группы – контекстуальные антонимы на материале художественной речи В. Винниченко. Выяснено, что в лексическом богатстве языка функционируют лексические антонимы и контекстуальные антонимы.Определено, что контекстуальные антонимы писатель использует в большей мере из стилистической целью.

Ключевые слова: *художественная речь, лексические антонимы, контекстуальные антонимы, стилистическая роль контекстуальных антонимов.*

In article it has been conducted research of antonyms and lexical group – contextual antonyms based on the material of artistic language by V.Vynnychenko. It has been found out that common antonyms and contextual antonyms function in lexical variety of language. It has been proved that writer exploits common antonyms along with the contextual antonyms in artistic language. It has been determined that authors exploit contextual antonyms mostly for stylistic purpose.

Key words: *artistic language, lexical antonyms, contextual antonyms, stylistic role of contextual antonyms.*

Володимир Винниченко – один з найвизначніших прозаїків і драматургів ХХ століття.Письменник – новатор, Винниченко зумів поєднати художній досвід класики з інтенсивним засвоєнням естетичних ідей свого часу.

Варто зауважити, що заслуговує на увагу та набирає все більших обертів вивчення його творчості сьогодні: знаходимо чималу кількість наукових студій (О. Бровко «Генетико-контактні та порівняльно-типологічні підходи до вивчення вставних новел у творчості В. Винниченка», В. Чернецька «Живописна спадщина В. Винниченка «примітив у дусі старих італійських майстрів» або один із виявів його багатогранної особистості», Н. Віннікова «Пародійна стихія п'єси Володимира Винниченка «Молода кров»,М. Ковалик «Поетикальні витоки драми «Брехня», Л. Козинський «Психологічні аспекти характеротворення в оповіданні «Терень» Володимира Винниченка», Л. Рева «Жіночі характери в новелістиці В. Винниченка», О. Крижанівська «Мовний образ України початку ХХ ст. у творах Володимира Винниченка» та багато інш.

Однак, недослідженим є питання використання власне антонімів та контекстуальних антонімів на матеріалі художньої мови згаданого письменника (окрім наших досліджень: «Вербальна репрезентація опозицій у п'єсі Володимира Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь»», «Особливості використання антонімів у п'єсі Володимира Винниченка «Закон»», «Мовні засоби контрасту та їх експресивне значення (на матеаріалі п'єси Володимира Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь»)», «Мегаконцепт «Україна» в художній картині світу В. Винниченка (на матеріалі оповідання «Студент»)».

Усе вище сказане дає право говорити про **актуальність** даної статті.

Метою роботи є: ґрунтовне дослідження власне антонімів та контекстуальних антонімів на матеріалі художньої мови В. Винниченка.

Завдання, які ставимо: здійснити вибірку речень з художніх творів письменника, де представлено власне антоніми;здійснити вибірку речень, де інтерпретовано контекстуальні антоніми;визначити зв'язок контекстуальних антонімів із власне антонімами та їх стилістичну роль; довести, що у художній царині письменника домінують контекстуальні антоніми.

Предмет дослідження: власне антоніми, контекстуальні антоніми.

Об'єкт дослідження: художні твори: «Малорос-європеєць», «Біля машини», «Роботи», «Терень», «Зіна», «Суд», «Раб краси», «На той бік».

Отож, перейдемо, безпосередньо, до дослідження.

Спочатку представимо наявність власне лексичних антонімів у художніх творах письменника.

За академічною класифікацією розрізняють чотири групи: контрарні, векторні, комплементарні, контрадикторні антоніми. Контрарні антоніми (від лат.*contrarius* «протилежний») виражають якісну протиставленість і утворюють градуальні опозиції. Між ними є проміжний член. Наприклад, ***молодий*** (чоловік) – нестарий – середніх літ – літній – ***старий***.Подаємо використання контрарних антонімів письменником у художній мові: ««Зібрать усе село до волості!» Збирають. Діди,баби… словом, **старе й молоде…**»[1, с.62].

Комплементарні антоніми (від лат.*complementum* «доповнення») доповнюють один одного до родового і є граничними за своїм характером. У них нема середнього (проміжного) члена. Запереченя одного з них дає значеня іншого: *істинний – хибний* (не + істинний = хибний), *живий –мертвий* (не + живий = мертвий).Подаємо приклад з художнього тексту комплементарних антонімів: «В цій пісні оповідалось, що в Захарчука **легка** совість і **важка** кишеня, в якій уже не поміщались громадські гроші , а тому він їх одсилав у банк» [2, с.181].

© О. Д. Тарасенко, 2014

Необхідно додати, що даний приклад показує роль комплементарних антонімів: як вони впливають на сам вислів й яке несуть смислове навантаження (**легка – важка (не + легка = важка)**. «Можна було тікати назад, але валка була така густа, що Людмила постановила краще всього продертись вперед і між козаками вибратись **чи живою чи мертвою** на другий бік рогу» [2, с.107] **(не + живою = мертвою)**. Варто помітити, що сполучник **чи** посилює експресію висловлення, а використані автором антоніми якнайяскравіше передають психічний стан героїні.

Проаналізуємо типовий приклад: «У **багатих** од розмови з доктором Верходубом лишалось почування ніяковості за своє **багатство**, а **бідним** здавалось, що **бідність** хоч і хвороба , але не така , що її треба соромитись, бо заразити нею другого не можна» [1, с.427]. З останього прикладу бачимо, що комплементарні антоніми використані письменником попарно й це робить вислів лаконічним, ідейно змістовним.

Контрадикторні антоніми (від лат.*contradictorsus* «супречливий»): один із членів утворюється за допомогою префікса **не –** і не має точної визначеності: *молодий – немолодий* (середніх літ, літній, старий). Як показує дослідження, найменше використано у художній мові контрадикторних антонімів.Наводимо приклад: «… Люди в більших **нещастях** не падають духом , а вам, може, й не **нещастя** це, а **щастя**» [2, с.258].

Векторні антоніми (від лат. *vector* «той, що несе») виражають протилежну спрямованість дій, ознак, властивостей: в'їжджати –виїжджати, збирати – розбирати , піднімати – опускати.Наводимо приклади векторних антонімів: «Він пильно дивиться за ворота, але по дорозі нікого немає, тільки якась засмикана конячинка стоїть над ровом, сумно киваючи головою та помахуючи хвостом **уліво** та **вправо**» [1, с.62];«Ви, кажу, хлопці, завтра не баріться; **сьогодня** пройшов дощик, то **завтра** зрання виходьте, щоб до сонця ще встигнути на Круту Могилу перебратись» [1, с.70];«Я дивлюся на небо, **вправо**, **вліво** й поважно одповідаю…» [1, с.197];«Навіть **угорі** на товстелезних бантинах прилипли люди й щось кричали звідти, коли кричали **внизу**»[2, с.154]; «Де не станеш, здається, круг тебе **і згори і знизу** пала якась велетенська піч»[2, с.35];«Машина реве, дзижчить і вкривається **згори донизу** туманом пороху й полови» [2, с.43]; «Дядько Софрон і Василь лежали вже на сьому невеличкому подвір'ї за станцією, **день і ніч** сплячи під кучерявими берестками» [1, с.91]; «Усі вже **пішли**, а вони **стоять** собі…» [1, с.134];«Перші кинулись вбік, а козак, підбивши й зім'явши конем якусь панну в рудій шапочці , що щось **закричала** , але зразу якось **замовкла**, скаженно почав гатити **вправо й вліво** по головах, плечах, по чому попало» [2, с.102]. В останьому прикладі попарне використання власне антонімів надає експресії вислову і є засобом правдоподібного змалювання тогочасних подій.

Необхідно додати, що окрім власне антонімів (лексичних, словникових) вчені виокремлюють ще й контекстуальні антоніми.

Одним з таких дослідників є Л. М. Полюга.Цікаву та цінну інформацію щодо поняття «антонімія» знаходимо у вступній статті до його лексикографічної праці «Словник українських синонімів і антонімів».

Науковець звертає увагу на широку зону антонімії, доводить, що поняття антонімії проявляється не тільки на лексичному рівні: «Найкращим способом дати вичерпну характеристику явищам дійсності є зіставлення і порівняння, а контрастність значень найяскравіше виражають лексичні антоніми.Крім лексичних антонімів, у мові наявні й словотворча, яка спирається на антонімічність морфем, і антонімія граматична, котра ґрунтується на семантичній протилежності, опозиційності висловів, антонімічності різних граматичних конструкцій. Лексичні антоніми поряд із синонімами, омонімами, багатозначними словами належать до яскравих засобів стилістики» [13, с.10].

Подаючи ґрунтовну характеристику вищеописаним антонімічним одиницям, вчений велику увагу приділяє й контекстуальним антонімам. Контекстульні антоніми можна спостерігати при аналізі синонімічних гнізд, які зумовлюють багатство компонентів антонімічних пар. Мовознавець наводить приклади використання як загальномовних так і контекстуальних антонімів В.Симоненком: «На **ясні** зорі і на тихі води Вже ваша **чорна** злоба не впаде; під сонцем вічності **древніє** й **молодіє** його **жорстока** й **лагідна** душа…»»[13, с.17]. Приклади, які подає автор, безперечно, підтверджують, що художнє мовлення вбільшості насичене контекстуальними антонімами; саме ці лексичні одиниці роблять вислів художника слова багатим, допомагає передати задум тощо.

Вищезгаданий лексикограф до терміна «контекстуальні антоніми» використовує синонім «ситуативні антоніми», тобто їх використання зумовлене відповідним контекстом.

Поняття «контекстуальні антоніми», його визначення, трактування знаходимо у наступних науковців: П. С. Дудик «Стилістика української мови»: «Окрему групу становлять контекстуальні антоніми. Наприклад, тільки в певних реченнях слова **чорний – тендітний**, **землянка – хата** можуть тлумачитись як антоніми» [3,с.170-171];Л. Ю. Шевченко «Контекстуальними антонімами, тобто такими, що стають антонімами лише в контексті, можуть бути й конкретні назви:**Мир хатам – війна палацам**. Конкретні іменники **хата і палац** у даному разі символізують абстрактні поняття **бідність і багатство**, що й дає їм змогу стати антонімами»[20,с.133]; О. Д. Пономарев:«Поряд із загальномовними антонімами в антонімічні зв'язки в певній ситуації можуть вступати слова, які в звичайному вживанні не мають протилежних значень. Протиставленість значень у таких слів створюється лише в індивідуальному використанні, тобто в спеціальному контексті. Це антоніми мовлення, або контекстуальні, тобто слова, що набувають антонімічних відношень тільки в певному контексті. Контекстуальні антоніми тісно пов'язані з ознаками, властивими поняттями, вираженими загальномовними антонімами. В уривку з вірша В. Симоненка «Безпорадні агонії злості, Злість гармонії не порве! Сонце сходить до нас не в гості – Сонце з нами живе!» «контекстуальні антоніми **злість** і **сонце** передають протилежні якості, оскільки **сонце** тут переносно вжито в значенні «добрість, лагідність»[15, с.60];О.Микитюк «…Контекстуальні є в певному тексті внаслідок переносного вживання слова: Краще **солом'яна** згода, ніж **золота** звада (Нар. тв.)» [7, с. 85].

Заслуговують на увагу думки інших вчених щодо контекстуальних антонімів. Так, М. М. Шанський твердить : «… поряд з точними і регулярно відтворюваними лексичними одиницями (наприклад, антоніми,синоніми), які відображають суворі системні відношення у мові, у текстах використовуються й так названі «приблизні» за своїм значенням пари чи ряди слів, які представляють контекстуальні антоніми чи синоніми, які виражають антонімію чи синонімію тільки у даному чи декількох контекстах. У мові художньої літератури вони стають одним із яскравих образних засобів» [21, с.246].Про можливість неатонімічних слів вступати у протиставні відношення констатує Л. О. Новіков: «Одначе мова, хоча вона й реалізується на основі прийнятих норм, завжди індивідуальна: у ній можуть бути відхилення від усталених мовних стандартів…Мовні (контекстуальні) антоніми – це далеко не завжди максимально можлива протилежність, а всього лиш дане в певній мовленнєвій ситуації протиставлення» [11, с.73-74]; В. А. Чабаненко зауважує: «Антонімічне контрастування дає широкий простір для індивідуальної експресивної мовотворчості. Йдеться про так звану контекстуальну антонімічність, яка здебільшого пов'язується із різноманітними семантичними зсувами.Стилістична виразність при цьому породжується не стільки самим стилістичним прийомом , як неспдіванністю зіткнення, протиставлення чи зіставлення семантики констрастуючих одиниць, складністю асоціацій і новизною образів, напр.: «Лихо, лихо! Мати **в'яне**, Дочка **червоніє**, виростає… » [19, с.29].

Вищевказані висловлювання відомих мовознавців доводять той факт, що контекстуальні антоніми як лексеми так і їх стилістичні можливості завжди цікавили дослідників. Хоч кожен з науковців по-своєму подає трактування, приклади з художніх творів, спільною для них є думка про їх наявність та функціонування як у художній мові, так і у мовленні загалом.

Як показують дослідження, практика, контекстуальні антоніми як існуюче мовне явище не досить досліджене.

У свою чергу ми помітили, що у протиставні відношення вступають не просто лексеми, а й словосполуки. Про таку особливість антонімії писали вчені: Л. М Полюга, Є. М. Міллер.

Після проаналізованих власне лексичних антонімів зупинимося на аналізі саме контекстуальних антонімів.

Як вже зауважували, антоніми відіграють велику роль у мові та мовленні: виконують важливу стилістичну роль – дають контрастну характеристику предметів, явищ, дій.

Наступним кроком у дослідженні буде: з'ясувати, з якою метою письменник використав контекстуальні антоніми у творі; які зустрічаються комбінації щодо використання контекстуальних антонімів.

Отож, продемонструємо сказане на прикладах: «Та й замовкни краще або скажи, що «неблагонамеренные лица» – це такі ліця, що хотять зрівнять **мужика з паном**, що говорять не слухати начальства , що бунтують вас…» [1, с.61]; « От тут ти йому й роз'ясни, що те, що **по-їхньому** написано, **по-божому**, а для **начальства по-чортячому**» [1, с. 62]; «Ось він і тепер уже починає говорить, що всі рівні, що всім треба робить , що у **одного пана** більше землі, ніж у **цілого села**…[1, с. 65]; «…Це не **суд**, а **розбій**!..» [1, с.72].З наведених прикладів бачимо, що використані автором різні за структурою та морфологічними особливостями контекстуальні антоніми дозволяють письменнику змалювати несправедливість та соціальну нерівність.

Далі представляємо приклади, коли зі стилістичною метою письменник будує уривок на контекстуальних антонімах, які стають ключем стилістичної виразності. Наводимо приклад: «Бог **велить слухать царя й начальство**…А Бог сказав, **щоб рівні були**… А Бог велів **усім робити**, а чому ж **пани нічого не роблять?**» [1, с. 63].

Розглянемо наступні яскраві приклади: « – Да, да!..Граждани! Що зробиш?.. Давай і нам **горниць**, не хочемо жить в **бараках**. Булки давай, чай, котлети…» [2, с.163]; «Бідний **мужик** – бідний **поміщик**, бідна значить страна» [2, с.167]; «Вік мотузяного хазяйства зступає з шляху і дає дорогу машині , **азія** дає дорогу **європі**!» [2, с.167]; «Ніби **верхи**, ніби **пішки** … – дивувався Ґудзик, приставивши руку до козирка з ремінчиком» [2, с. 46]; «Але я пану покажу,prose pana …– підморгнув він **напів по-приятельськи**, **напів по-рабськи**, але з тою міною, що буває у кімнатних льокаїв» [2, с. 47]; «Ґудзик пригнічений ходив від паровика до машини, заговорював **то до одного, то до другого**, але, почувши гидку лайку або сміх, одходив і з жахом, дивився, як усі до одного збирали свитки,торби і всі свої пожитки» [2, с. 58].

Кочан І. М. зауважує: « … антоніми також є словникові й контекстуальні, їх нанизування сприяє стилістичному ефектові: у прозових творах посилюється характеристика людей за їхніми якостями та поведінкою» [5, с.209]. На наше переконання використання у реченні поряд як власне антонімів так і контекстуальних, відіграє далеко більшу роль.

Оригінальне поєднання власне антонімів із контекстуальними спостерігаємо на прикладі художньої мови Винниченка. Проілюструємо сказане на прикладі: «Голова говорила про те, що круг вокзалу стоять солдати і козаки, що сили нерівні, що **жертв** буде **багато**, а **здобутку мало**» [2, с.154]. З прикладу бачимо, що автор використав контекстуальні антоніми : **жертв – здобутку**; вони у свою чергу посилюються власне антонімами : **багато – мало**. На наш розсуд, така конструкція робить вислів лаконічним, змістовним, емоційним, окрім цього, привертає увагу читача.

Продовжимо ілюструвати: « **–** Плювать! **–** крикнуло **з бантини**, **немов з небес**. Але **унизу**, **з землі** зараз же полетіли назустріч крики…» [2, с.155].

Наведений приклад, вкотре доводить мовне чуття, майстерність письменника.

У даному випадку використано слово **бантини** (мається на увазі верх й це розкривається у порівняльній конструкції), яка вказує на просторові координати: **немов з небес**. Власне антонім **унизу** протиставляється слову **з землі**, яке виступає уточненням.З прикладу видно, що вступають у протиставлення власне антонім з контекстуальним антонімом: **з бантини – унизу**. Такого плану конструкція, робить вислів колоритним, неповторним, емоційно-забарвленим. З проаналізованих прикладів бачимо, що письменник зі стилістичною метою використовує як власне антоніми,так і контекстуальні. Але майстер художнього слова більше розширює

виражальні можливості протиставлення за рахунок «… контекстуальних, або індивідуально-авторських, антонімів» [3, с.155].

Як підсумок зазначимо, що: антоніми відіграють важливу роль у мові та мовленні;особливе місце антоніми займають у художній мові; мова творів В. Винниченка представлена як власне антонімами так і контекстуальними; серед власне антонімів найчастіше використовуються векторні, комплементарні антоніми, рідше – контрарні та контрадикторні; у значній кількості автор використав контекстуальні антоніми різні за будовою та стилістичною метою;представлені також конструкції, де вступають у протиставлення як власне антоніми так і контекстуальні антоніми. Проведене дослідження вкотре переконує у неперевершеності використання слова В. Винниченком. Художня мова митця з неординарним мовним масивом є «скарбом» для подальшого дослідження.У наступній розвідці представимо морфологічну характеристику антонімів мови В. Винниченка.

Література:

1. Винниченко В. К. Твори в двох томах / В. К. Винниченко. – К. : Дніпро. – Т. 1. – 2000. – 584 с.
2. Винниченко Володимир. Вибране для серед. та ст. шк. віку / В. Винниченко. – К. : Школа, 2002. – 304 с.
3. Грищенко А. П. Сучасна українська літературна мова: підр. для студ. філолог. спец. вищ. навч. закл. – 3-тє вид., доп. / А. П. Грищенко. – К. : Вища школа, 2002. – 439 с.
4. Дудик П. С. Стилістика української мови: Навчальний посібник / П. С. Дудик – К. : Видавництво центр «Академія», 2005. – 368 с.
5. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. / І. М. Кочан. – К. : Знання, 2008. – 423с.
6. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник. – 2-ге вид. / М. П. Кочерган. – К., 2006. – 368 с.
7. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навч. посібник. – 3-тє вид. / О. Микитюк. – Львів, 2013. – 440 с.
8. Міллер Є. М. Природа лексичної та фразеологічної антонімії / Є. М. Міллер. – Саратов : вид-во Сарат. ун-ту, 1990. – 221 с.
9. Міллер Є. М. Антонімія номінативних одиниць в сучасній німецький мові : навч. посіб. / Є. М. Міллер. – Куйбишев, 1985. – 423 с.
10. Мацько Л. І. Стилістика української мови : підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. – 2-ге вид., випр. – К. : Вища шк., 2005. – 462 с.
11. Новиков Л. А. Логическая противоположность и лексическая антонимия / Л. А. Новиков // Русский язык в школе, 1966. – № 4. – С. 81.
12. Новиков Л. А. Антонимия в русском языке: Семантический анализ противоположности в лексике / Л. А. Новиков. – М., 1973. – 290 с.
13. Полюга Л. М. Повний словник антонімів української мови / Л. М. Полюга. – К. : Довіра, 2006. – 510 с.
14. Полюга Л. М. Словник українських синонімів та антонімів / Л. М. Полюга. – Київ, 2007. – 272 с.
15. Полюга Л. М. Повний словник антонімів української мови / Л. М. Полюга. – Київ, 2006. – 510 с.
16. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови : підручник / О. Д.Пономарів. – К. : Либідь, 1993. – 248 с.
17. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика : пробний підруч. для гімназій гуман. профілю / М. І. Пентилюк. – К. : Вежа, 1994. – 230 с.
18. Сучасна українська мова : підручник / О. Д. Пономарів, В. В.Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.; за ред. О. Д. Пономарева. – 3-тє вид. перероб. – К. : Либідь, 2005. – 488 с.
19. Чабаненко В. А. Стилістика експресивних засобів української мови / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя, 2002. – 344 с.
20. Шевченко Л. Ю. Сучасна українська мова : довідник / Л. Ю. Шевченко, Л. Л. Різун, Ю. В. Лисенко. – К. : Либідь, 1993. – 336 с.
21. Шанський Н. Н. Лексикология современного руського язика. Пособие для пед. ин-тов / Н. Н. Шанський. – М. : «Просвещение», 1964. – 316 с.

УДК: 378.147:811.111

О. Е. Можаровська,
Вінницький технічний коледж, м. Вінниця

МОДЕЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ СИТУАЦІЙ В ІНШОМОВНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ

У статті обґрунтовано необхідність використання методу моделювання професійно-комунікативних ситуацій в іншомовній підготовці фахівців технічного профілю. З'ясовано поняття «модель», «моделювання». Виявлені змістові характеристики етапів тренінгу формування вмінь професійного спілкування технічних фахівців у процесі вивчення іноземних мов.

Ключові слова: *професійно-комунікативна ситуація, моделювання, іншомовне професійне спілкування, тренінг.*

В статье обоснована необходимость использования метода моделирования профессионально-коммуникативных ситуаций в иноязычной подготовке специалистов технического профиля. Объясняются понятия «модель», «моделирование». Выделены смысловые характеристики этапов тренинга формирования умений профессионального общения технических специалистов при изучении иностранных языков.

Ключевые слова: *профессионально-коммуникативная ситуация, моделирование, иноязычное профессиональное общение, тренинг.*

The article substantiates the need for a modeling method of the professionally communicative situations in foreign language training of the technical profile specialists. It was found the term «model», «modeling». The content characteristics of the training stages skill formation for technical professional intercourse during foreign language study are determined.

Key words: *professionally communicative situation, modeling, foreign professional intercourse, training.*

Підготовка фахівців технічного профілю до професійної діяльності є комплексним і багатоплановим процесом, що передбачає виявлення компонентів, що мають вагомий вплив на формування особистості майбутнього фахівця. Розвиток комунікативних умінь та навичок є одним із таких компонентів. Саме професійне спілкування є невід'ємною частиною діяльності фахівця.

Наукова новизна зумовлена авторським підходом щодо проблематики моделювання професійно-комунікативних ситуацій в іншомовній підготовці фахівців технічного профілю. Оскільки труднощі ведення професійного діалогу спостерігаються в перші ж дні трудової діяльності молодого працівника, стає актуальним формування професійно-комунікативної готовності майбутніх фахівців технічного профілю до професійного спілкування.

Отже, **метою статті** є обґрунтування необхідності використання методу моделювання професійно-комунікативних ситуацій під час іншомовної підготовки фахівців технічної сфери. Для досягнення поставленої мети необхідне визначення основних етапів тренінгу з формування вмінь іншомовного професійного спілкування, з'ясування основних принципів, на яких базується організація тренінгу з підготовки фахівців технічної сфери до іншомовного професійного спілкування тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем іншомовної підготовки в професійній освіті опікувалися Л.А. Абраменко, М.І. Алексєєва, Т.В. Алексєєва, І.І. Бекреньова, О.В. Бернацька, П.О. Бех, Л.В. Биркун, Л.В. Гайдукова, С.В. Гапонова, Г.О. Китайгородська.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професіоналізм майбутнього фахівця визначається не лише фаховою підготовкою, оскільки загальна ефективність його діяльності значною мірою залежить від: сформованості вмінь фахівця зорганізуватись і використати набуті знання, навчальний та життєвий досвід у певній професійній ситуації; вміння знайти та проаналізувати необхідну інформацію; вміння залагоджувати конфліктні ситуації та знаходити компромісні рішення; вміння вести діалог тощо. Саме гуманітарні дисципліни відіграють важливу роль у формуванні творчої і гармонійної особистості майбутнього фахівця технічної сфери, сприяють розвитку його світогляду, навичок професійного спілкування і комунікабельності. Вільне володіння рідною та іноземними мовами сприяє створенню позитивного іміджу особистості в побутовій, науковій чи діловій сферах. Тому досконале вивчення не лише ділової української, але й іноземної мови є передумовою ефективної взаємодії на різних рівнях, налагодження професійних контактів із вітчизняними та закордонними колегами, мобільності майбутніх фахівців.

Головною метою педагогічного процесу є формування особистості, котра здатна самостійно і творчо працювати, виховання такого ставлення до навчання і професії, активності, самостійності, які забезпечують здатність і готовність випускника вищого навчального закладу до майбутньої професійної діяльності. Детермінуючим фактором ефективності професійної діяльності виступає комунікативна діяльність, ведучою складовою якої є комунікативні вміння. Практика навчання іноземної мови свідчить про різноманітність форм організації навчально-пізнавальної діяльності щодо оволодіння навичками спілкування мовою, яку вивчають на базі навчальних матеріалів, передбачених програмою. Ці форми роботи забезпечують можливість більш повно реалізувати мету навчання – оволодіння вміннями спілкування іноземною мовою з урахуванням майбутньої спеціалізації студентів. Без оволодіння комунікативними вміннями на заняттях з іноземної мови будь-яка діяльність не може бути ефективною.

Ефективність процесу формування комунікативних умінь забезпечується залученням студентів до діяльності, що максимально моделює навчальний процес і створює умови для професійно орієнтованого спілку-

© О. Е. Можаровська, 2014

вання.

Розглянемо поняття «модель» та «моделювання». У філософській та педагогічній літературі знаходимо декілька підходів щодо визначення поняття «модель». Л.М. Фрідман модель визначає «як деякий об'єкт (система), дослідження якого слугує засобом для одержання знань про інший об'єкт (оригінал) [6, с. 23]». У «Педагогічній енциклопедії» зазначається, що модель – це «умовний образ (зображення, схема, опис тощо) певного об'єкта (або система об'єктів) [2, с. 852]». Щодо визначення поняття «моделювання», то у «Філософському словнику» зазначається, що моделювання – це «науковий метод непрямого (опосередкованого) дослідження об'єктів пізнання, безпосереднє вивчення яких з певних причин не можливе, ускладнене через дослідження їхніх моделей – предметних, знакових чи мислених систем [5, с. 392].

Отже, якщо розглядати моделювання як навчальний процес, можна виділити два способи моделювання: а) логічне впорядкування навчального матеріалу і представлення його у легко сприйнятній, наочній формі; б) представлення навчального матеріалу за допомогою мнемічних засобів у розрахунку на образні асоціації [6, с. 48–52]. О.В. Бернацька виділяє таки етапи ситуативного моделювання: 1) постановка проблеми; 2) побудова моделі певної педагогічної ситуації; 3) вибір способу її застосування;

4) реалізація плану застосування моделі у навчальному процесі; 5) аналіз одержаних результатів [1, с. 7].

Одним із найбільш ефективних засобів розвитку та формування у студентів іншомовних комунікативних умінь, необхідних у міжособистісному спілкуванні є рольова гра (імітаційне моделювання). Суть такої форми навчання спілкуванню полягає в тому, що комунікативне завдання вирішується учасниками рольової гри під час розігрування певної ситуації, в якій вони виконують роль окремих дійових осіб. Саме ігрове моделювання ситуацій дозволяє матеріалізувати і об'єктизувати різні аспекти комунікативної діяльності студентів.

О.І. Пометун виділяє чотири етапи підготовки та проведення ігрового моделювання: орієнтація (ознайомлення), підготовка до проведення, основна частина, обговорення проведеного моделювання [3, с. 46]. На етапі орієнтації студенти ознайомлюються з темою, її місцем у навчанні. На другому етапі (підготовчому) студенти планують ігрову ситуацію. Основна частина полягає в ігровому моделюванні за розробленими планами. На заключному етапі відбувається обговорення та аналіз.

На заняттях нами використовувалися такі різновиди ігор: ситуаційно-рольові, сюжетні, ділові. В залежності від рівня комунікативних умінь студентів (високий, середній, низький), ми обирали найбільш адекватні завдання, які вимагали від студентів уміння легко і швидко приймати умови, запропоновані ситуацією, а також використовувати імпровізацію.

Формування і розвиток комунікативних умінь студентів здійснюється через засвоєння нових слів, словосполучень, мовних фраз та доведення їх до автоматизму; перенесення умінь з однієї ситуації в іншу та їх розширення;

розвиток умінь імпровізування.

Досліджуючи проблему активізації навчально-пізнавальної діяльності в процесі формування комунікативних умінь студентів, не можна не зупинитися на психологічних компонентах вивчення іноземної мови. На нашу думку, викладачам іноземної мови більше, ніж викладачам інших дисциплін, необхідно впливати на емоційну сферу студентів та створювати ситуації для сприятливого настрою співрозмовників. Необхідно враховувати психологічні особливості навчання як самої іноземної мови, так і мислення, що здійснюється засобами цієї мови, адже це не є рідна мова. Для підняття рівня комунікативних умінь з іноземної мови можливе застосування індивідуальних форм роботи, які враховують індивідуальні особливості студентів. Побудова навчальних завдань, вправ, ситуацій, що забезпечують можливість студентам технічної сфери особистого самовираження, є основою для появи особистісної значущості здійснюваних мовленнєвих дій, а через неї й для виникнення мотивації у студентів технічних навчальних закладів вивчати професійну іноземну мову. Індивідуальні форми завдань різних рівнів складності мають більше можливостей порівняно зі звичайними завданнями фронтального характеру.

Наше дослідження дає змогу констатувати, що індивідуалізація навчання створює можливість: 1) розвивати навчально-пізнавальні здібності, мовленнєві вміння всіх студентів із урахуванням їх особистих здібностей до вивчення іноземної мови; 2) актуалізувати високу здатність до навчання у здібних студентів. Цілісний підхід до організації навчального процесу створює можливість для викладачів повною мірою реалізувати комунікативний потенціал дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням».

З'ясовано, що ефективність формування та вдосконалення майбутніми фахівцями технічної сфери вмінь і навичок професійного іншомовного спілкування збільшується під час виконання певних завдань тренінгу професійної комунікації, з умовами яких студенти ознайомлюються на практичних заняттях, маючи змогу моделювати ті чи інші ситуації професійної комунікативної діяльності. Серед основних цілей тренінгу виділимо формування і корекцію знань, умінь і навичок, необхідних для успішного спілкування у процесі виконання завдань професійної діяльності. У завданнях тренінгу з підготовки майбутніх фахівців технічної сфери до професійного спілкування, який є формою активного навчання, беруть участь від п'яти до п'ятнадцяти студентів. Тренінг професійного іншомовного спілкування створює для студента реальну можливість сформувати вміння і навички побудови продуктивних міжособистісних відносин, проаналізувати низку соціально-психологічних ситуацій з власної позиції і з позиції партнера зі спілкування. Тренінг розвиває вміння вести бесіду з професійною спрямованістю, розуміти сказане іншим, адекватно поводитися у виникаючих конфліктних ситуаціях. Щодо сформованих тренінгом компетенцій – студенти оволодівають навичками та вміннями: 1) оперувати лексичними одиницями, пов'язаними з майбутньою професією; 2) розуміти і при необхідності передавати нову інформацію; 3) описувати проблеми, досягнення, виявляти їхні причини і наслідки; 4) обговорювати перспективи, давати поради; 5) вступати в дискусію та її підтримувати; 6) оцінювати вплив на-

уково-технічного прогресу на різні сфери сучасного життя; 7) перекладати спеціальну технічну літературу; 8) розуміти зміст прочитаної газетної або журнальної інформації.

Організація тренінгу фахівців технічної сфери до іншомовного професійного спілкування базується на таких принципах [4, с. 87–94]:

1. Принцип виклику. (У даному випадку є таким завданням, яке дає змогу студенту розширити свої вміння. Всі завдання тренінгу будуються з урахуванням перспективи постійного зростання людських можливостей).

2. Принцип позитивного зворотного зв'язку. (Передбачає прийняття будь-яких висловлювань учасників тренінгу як конструктивної даності. Проведення тренінгу відбувається таким чином, що думки, реакції, пропозиції учасників були враховані).

3. Принцип вагомості. (Після закінчення тренінгу кожен учасник відчуває, що здобув щось нове в інтелектуальному плані).

4. Принцип ефективності методів і вправ. (Кожен учасник переконується у дієвості запропонованих методів).

Аналізуючи зміст і характеристики тренінгу формування вмінь професійного спілкування майбутніх технічних фахівців можна виокремити таки його кроки:

1) Безпосередньо моделювальний. Викладач особисто чи за допомогою мультимедійних засобів демонструє студентам зразок або модель уміння професійно спілкуватись на прикладі запропонованої ситуації. Особливістю цього кроку є ознайомлення студентів із теоретичними засадами професійно-технічної комунікації.

2) Організаційно-стимулювальний. Викладач має змогу визначити індивідуально-психологічні особливості студентів, що необхідні для здійснення майбутньої професійної комунікативної діяльності, зокрема: їх вербальні властивості, комунікативні здібності, рівень самооцінки кожного з них і наявності рівня мотивації. Студенти, в свою чергу, мають реальну можливість виявити власний природній потенціал у процесі виконання запропонованих завдань. Викладач оцінює результати завдань, визначає проблемні питання щодо диференціації студентів і підбір практичних завдань, виконання яких підвищить ефективність оволодіння вміннями та навичками професійного спілкування, забезпечить індивідуалізацію і диференціацію навчання. На цьому етапі завдання полягає у формуванні та закріпленні зразків комунікативних умінь у процесі виконання низки вправ, рольових і ділових ігор. Завдання викладача полягає у створенні позитивної мотивації майбутніх працівників технічної сфери до самореалізації у процесі виконання того чи іншого завдання.

3) Практичний. Здійснюється формування динамічного професійно-комунікативного стереотипу засобами навчання студентів прийомам налагодження стосунків, аналізу та вирішенню конфліктних ситуацій, техніці подолання агресивності у стосунках та керування емоційною сферою, прийомам та способам досягнення соціального престижу. Завдання викладача полягає у формуванні індивідуального стилю спілкування, розвитку й автоматизації вмінь професійно-технічної комунікації.

На наш погляд, вищеназвані кроки забезпечують ефективне здійснення процесу формування іншомовних професійних комунікативних умінь. Досягається триєдина мета – створення демонстраційної основи для формування іншомовних професійних комунікативних умінь; формування і закріплення професійних комунікативних умінь; удосконалення, комбінування та автоматизація набутих умінь у нових комунікативних ситуаціях; створення умов для їх перенесення у професійну діяльність.

Серед основних завдань тренінгу формування вмінь іншомовного професійного спілкування, на особливу увагу заслуговує необхідність створення умов для поступової зміни позиції студента: в процесі послідовного виконання завдань тренінгу майбутній фахівець перетворюється з імітатора комунікативних моделей на активного учасника комунікативної взаємодії.

Наведемо приклад моделювання професійної ситуації під час вивчення першої мовної теми «Моя майбутня професія» з предмету «Іноземна мова за професійним спрямуванням».

Викладач звертається до учасників тренінгу з проханням об'єднатися у пари. На першому етапі студентам оголошується тема і пропонується обміркувати що би кожен з них міг розповісти. На виконання завдання дається від трьох до п'яти хвилин. Другий етап: кожен розповідає партнерові про себе якомога докладніше. Бажано, щоб учасники відобразили в самопрезентації такі важливі питання: «Як я уявляю свою професію?», «Предметом моєї гордості є…», «Що я вмію робити краще за все». Третім етапом роботи є відрекомендування групі свого партнера. Тому необхідно намагатися отримати від нього якомога більше інформації. Після завершення викладач резюмує те, що особи, які брали участь у тренінгу, об'єднані спільною діяльність, прагненням до професійного вдосконалення тощо.

Як переконує аналіз літератури з проблеми дослідження, ідея навчання іншомовному професійному спілкуванню повинна базуватись на використанні різних за ступенем складності комунікативних ігрових ситуацій як основи взаємодії «викладач – студент», «студент – студент», «студент – студенти». Оскільки спілкування є частиною взаємодії, її засобом та способом, а взаємодія більшості фахівців технічного профілю зі своїми партнерами, замовниками чи співробітниками відбувається у комунікативній формі, то комплекс занять повинен містити вправи, рольові ігри та ситуації, завданням яких є формування і вдосконалення комунікативних умінь, необхідних для підвищення ефективності ділової взаємодії [4, с. 13–14].

На нашу думку, ділова гра є одним із дієвих методів набуття досвіду іншомовного професійного спілкування. Вона допомагає майбутнім фахівцям уявити умови професійної діяльності та практично реалізувати набуті знання, а також поєднує в собі навчання, майбутню професійну діяльність та шляхи вирішення проблемних ситуацій. Враховуючи аналіз літературних джерел з проблеми дослідження, можна виділити необхідні вимоги до навчальної ділової гри:

– наявність необхідних базових знань, що сприяють вирішенню поставленого завдання;

– актуальність завдання, яке спонукає до використання вже набутих знань і сприяє пошуку нових методів його вирішення;

– багаторазове проведення однотипних ігор із метою доведення здобутих навичок до автоматизму;

– за організацію і управління ситуативною грою відповідає викладач.

Формуючи вміння і навички іншомовного професійного спілкування, ділова гра виконує професійно-орієнтовану (орієнтує студентів на планування власної професійної мовленнєвої поведінки та прогнозування варіантів поведінки, а також розвиває вміння оцінювати професійну ситуацію), мотиваційно-спонукальну (запускає у дію механізм мотивації), виховну (забезпечення позитивного впливу на студента), навчальну (забезпечує оволодіння навичками та вміннями ділового мовлення) функції і сприяє формуванню професійних якостей особистості та становленню активної позиції майбутнього фахівця.

Серед основних завдань вдало розробленої гри в контексті навчання виділимо такі: а) полегшити сприйняття і запам'ятовування навчального матеріалу; б) навчити майбутніх фахівців правильно застосовувати варіанти мовленнєвої поведінки у певній ситуації і допомогти створити саму ситуацію; в) розвинути мовну творчу активність та мовну реакцію фахівця технічних спеціальностей.

Таким чином констатуємо, що студент, беручи активну участь у запропонованих вправах, рольових і ділових іграх, одержує можливість формувати вміння і навички технічного мислення, розвивати мовну функціональність, формувати уявлення про принципи культури спілкування та професійної культури, які мають значний вплив на професіоналізм майбутнього фахівця технічної сфери. Для досягнення цієї мети завдання мають відображати предметний і соціальний зміст професійної діяльності, сприяти формуванню у студентів іншомовних комунікативних умінь, навичок аналізу професійних ситуацій, прийняттю самостійних рішень і вирішенню проблемних питань. Умотивованість поставлених завдань сприяє результативності оволодіння студентами знаннями, вміннями та навичками іншомовної професійної комунікації.

Література:

1. Бернацька О.В. Моделювання ситуації професійної діяльності у навчанні іноземної мови у вищому навчальному закладі військового профілю: автореферат. дисер. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук / О. Б. Бернацька. – К., 2004. – 19 с.

2. Педагогическая энциклопедия / Гл. ред. А. И. Каиров, Ф. И. Петров. – Т. 2. – М. : Советская энциклопепдия, 1965. – 911 с.

3. Пометун О. І. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. Наук.-метод. посіб. / О. І. Пометун, Л. С. Пироженко. – К. : Вид-во А.С.К., 2004. – 192 с.

4. Сидоренко Е. В. Тренинг коммуникативной компетентности в деловом взаимодействии / Е. В. Сидоренко. – Спб. : Речь, 2007. – 208 с.

5. Філософський словник / Наук. ред. Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.

6. Фридман Л. М. Наглядность и моделирование в обучении / Л. М. Фридман. – М. : Знание, 1984. – 80 с.

Alexander Yemets,
Khmelnytsky National University, Khmelnytsky

BOOK REVIEW
KLAUDIA BEDNÁROVÁ-GIBOVÁ (2012). NON-LITERARY AND LITERARY TEXT IN TRANSLATION. PRESOV: FILOZOFICKA FACULTA PRESOVSKEJ UNIVERZITY, 100 P.

This study includes a detailed and comprehensive comparison of translation procedures in literary and non-literary (legal) texts. Firstly, the author distinguishes between these two types of texts, stressing their major linguistic and functional features. She also logically states that non-literary translation is based on the transfer of pragmatic and informative functions while literary translation, primarily, involves rendering aesthetic function.

A clear advantage of the work of Bednárová-Gibová is her aspiration for giving lucid and unequivocal definitions of terms, such as text, translation procedure, etc.

The central part of the author's textbook is the description of basic translation procedures of the two types of texts. Each translation procedure is illustrated by vivid examples, statistical data. Especially deep and convincing is the analysis of such major procedures as transposition, modulation and permutation. The author concludes by stating the dominant translation procedures in each text type.

As a recommendation I would suggest a deeper characteristics of literary text (literariness, as its feature), as well as revealing peculiar stylistic translation devices for literary texts. Dr. Bednárová-Gibová singles out the procedures typical for literary texts, however, they are too traditional.

In general, the methodology of the author is clear and logical, the analysis and explanations are solid and reliable. This books is a bright example and model for research in translation of typologically different texts and a noticeable contribution into the theory and practice of translation.

© Alexander Yemets, 2014

ЗМІСТ

S. Bigunova, M. Zubilevych
THE STRUCTURAL AND GRAMMATICAL CHARACTERISTICS OF ENGLISH PHRASEOLOGICAL UNITS OF LATIN AND FRENCH ORIGIN 3
Agnieszka Koterwas
HOW TO DESIGN CONSTRUCTIVIST LEARNING ENVIRONMENTS IN THE CLASSROOM? 7
Lessia M. Kotsyuk
LEARNER CORPORA AS A FEEDBACK ON CURRICULUM 10
S. Shandruk
MODERN EMPIRICAL METHODS IN COGNITIVE LINGUISTICS RESEARCH 14
Беата Адрян
МЕСТО РОДИТЕЛЕЙ В КУЛЬТУРЕ ШКОЛЫ 17
К. В. Антонова, О. Ю. Корж
ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ НА ЗАКЛЮЧНОМУ ЕТАПІ НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ МЕДИЧНОМУ ЗАКЛАДІ 21
О. В. Бабенко
КОГНІТИВНИЙ І НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ОЦІННОЇ СЕМАНТИКИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З КОМПОНЕНТОМ КОЛЬОРУ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ) 24
Г. С. Бабічева
РЕАЛІЗАЦІЯ АКТУЛЬНОЇ КОГНІТИВНОЇ МЕТАФОРИ В АНГЛОМОВНОМУ ВІЙСЬКОВОМУ ДИСКУРСІ 27
І. С. Байдак
ПЕРИФРАЗА ВЛАСНИХ ІМЕН АМЕРИКАНСЬКОГО ШОУ-БІЗНЕСУ 31
Д. В. Байсан
КОМПОНЕНТНИЙ АНАЛІЗ ЯК МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ СЛОВА 34
О. Б. Бачишина
ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЧАСУ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ХИМЕРНОЇ ПРОЗИ) 37
Г. А. Бевзо
СЕМА «ЕСО» У ФОРМУВАННІ ЕКОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ 41
О. А. Бігун
ОБРАЗ ВОЇНСТВА ХРИСТОВОГО В ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА 45
Л. Ф. Борсук
МІЖМОВНІ ВПЛИВИ ТА ІНШОМОВНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В АНГЛІЙСЬКУ ТЕРМІНОЛОГІЮ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ 49
А. В. Булкіна
КОНФЛІКТНИЙ ДІАЛОГ У ЛЮБОВНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ ТОМАСА ГАРДІ) 52
Ю. В. Вороніна
КОНЦЕПТ «ЧОЛОВІК» У СУЧАСНІЙ ЖІНОЧІЙ ПРОЗІ (НА МАТЕРІАЛІ ІДІОЛЕКТНИХ ПОРІВНЯНЬ) 56
А. М. Гузак
СТИЛІСТИЧНІ ПРИЙОМИ ЯК ЗАСОБИ СУГЕСТИВНОГО ВПЛИВУ В ПРЕЗИДЕНТСЬКІЙ ОРАТОРСЬКІЙ ПРОМОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОМОВ АМЕРИКАНСЬКИХ ПРЕЗИДЕНТІВ) 60
Р. Я. Дмитрасевич
ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ АНГЛІЙСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ 63
С. О. Застровська, О. В. Найдюк
ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ІМЕН У МЕТАФОРАХ ТА ПОРІВНЯННЯХ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ) 67
О. І. Ілик
ЗАСАДИ МАРКУВАННЯ ДИСКУРСИВНИХ СЛІВ У КОРПУСІ ТЕКСТІВ МАЛОЇ ПРОЗИ І. ФРАНКА 71
Е. Ш. Ісаєв, Т. О. Мороз
ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕВФЕМІЗМІВ У НІМЕЦЬКОМОВНИХ ТА РОСІЙСЬКОМОВНИХ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ) 75
Н. І. Іщенко
НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ СТИЛЬ У СИСТЕМІ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ СТИЛІВ 78
А. Калиновска
КОНЦЕПЦИИ ДЕТСКОГО УМА У АВТОРОВ УЧЕБНИКОВ КАК КОНТЕКСТ ПРЕПОДАВАНИЯ МАТЕМАТИКИ МЛАДШИМ ШКОЛЬНИКАМ 81
В. П. Кандинська
ЕСТЕТИЗМ ЯК СТИЛЬ ЖИТТЯ Й ПИСЬМА В ЩОДЕННИКАХ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ 86
Н. П. Киселюк
ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ВЕРБАЛЬНИХ І НЕВЕРБАЛЬНИХ КОМПОНЕНТІВ КОМУНІКАЦІЇ ПРИ МАНІФЕСТАЦІЇ ЕМОЦІЙ У ХУДОЖНЬОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ 90
Н. З. Кобрин
ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ КУРСУ ЗА ВИБОРОМ З МЕДИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ ДЛЯ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ 93
О. С. Ковальчук
КОМП'ЮТЕРНИЙ СЛЕНГ ЯК ФОРМА МОЛОДІЖНОГО СПІЛКУВАННЯ 97

Х. І. Куйбіда
СКЛАДНІ ПРИКМЕТНИКИ КІЛЬКОСТІ: СТРУКТУРА ТА СЕМАНТИКА (НА МАТЕРІАЛІ ГОМЕРІВСЬКОГО ЕПОСУ) 100
Ю. В. Курята, О. В. Касаткіна-Кубишкіна
ЛІНГВОКУЛЬТУРНЕ КОМЕНТУВАННЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ СПАДЩИНИ ТЕРРІ ПРАТЧЕТТА (НА ОСНОВІ СЕРІЇ «ПЛАСКИЙ СВІТ») 103
М. О. Лукач
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ДІЄСЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ 106
О. І. Лучик
ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ У АВТОРСЬКОМУ ДИСКУРСІ СУЧАСНИХ НІМЕЦЬКИХ АВТОРІВ 109
Л. П. Мармураш
ФОРМУВАННЯ КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНОЇ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ЕКОНОМІСТА 112
О. М. Мартинюк
ВЕРЛАН ЯК ВИД МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ) 115
Г. О. Матковська
ДИНАМІЗАЦІЯ КОНСТРУКТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕКСТУ 118
С. М. Мельник
ГРАФОДЕРИВАЦІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІЙ ПРОЗІ 121
Н. О. Мельничук
КОНОТАТИВНА СЕМАНТИКА АНГЛІЙСЬКИХ ЕМОТИВНИХ АД'ЄКТИВІВ 124
Н. О. Михальчук
ТИПИ КОНВЕРТУВАННЯ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ 127
І. М. Міщук
СЕМАНТИЧНІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ АМЕРИКАНСЬКОГО МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ 132
І. Г. Монатік
ОПОЗИЦІЯ «СВІЙ-ЧУЖИЙ» ЯК СКЛАДОВА СТЕРЕОТИПІВ ПОЗИТИВНОГО ТА НЕГАТИВНОГО ПРЕДСТАВЛЕННЯ У АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ 135
Л. В. Мороз, Н. В. Кушнір
АНАЛІЗ СТРАТЕГІЙ ПЕРЕКЛАДУ В СФЕРІ ПУБЛІЦИСТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ 138
І. С. Накашидзе
МОДУСИ ПАСІОНАРНОСТІ У ТВОРЧОСТІ УКРАЇНОМОВНИХ ПОЕТІВ КАНАДИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX СТ. 141
Р.-Ю. Т. Перхач
ЕТАПИ РОЗВИТКУ ТЕРМІНА І ТЕРМІНОСИСТЕМИ У МЕДИЦИНІ ТА ФАРМАЦІЇ 145
О. В. Пилипко
ФУНКЦІОНУВАННЯ ОДНОСЛІВНИХ ВИГУКІВ В СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ 148
Л. А. Пилипюк
ПАНОРАМНЕ БАЧЕННЯ СВІТУ ЯК ЧАСТИНИ СПІРАЛІ У ТВОРЧОСТІ ОНОРЕ БАЛЬЗАКА 152
В. М. Подрига
ОБРАЗНА СИСТЕМА АВТОБІОГРАФІЇ ВОЛОДИМИРА ШАШКЕВИЧА: ПРОБЛЕМА ЕСТЕТИЗАЦІЇ 156
В. Б. Приходько
РЕЦЕПЦІЯ, РОЗУМІННЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ КОМПАРАТИВІСТИЦІ 160
О. М. Ріба-Гринишин
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У НІМЕЦЬКІЙ НАУКОВО-ТЕХНІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ 163
Л. М. Рубан
КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ КОМІЧНОГО В ПОВІСТІ МАРКА ТВЕНА «ПРИГОДИ ТОМА СОЙЄРА» 166
О. В. Сацюк
ЗАСТОСУВАННЯ ЗІСТАВНОГО МЕТОДУ У ВИКЛАДАННІ ЛЕКСИКИ РУМУНСЬКОЇ МОВИ 170
Л. Ю. Сваричевська, О. В. Ясіновська
ДОСВІД ЛЕКСИКОГРАФІЧНОГО ПРЕДСТАВЛЕННЯ ІСТОРІЇ ЛІНГВІСТИЧНИХ УЧЕНЬ 173
В. Ю. Сікорська
РОЛЬ МІФОПОЕТИКИ У ТВОРЕННІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТА ІСТОРИЧНОЇ ПОСТАТІ В РОМАНАХ ПАВЛА ЗАГРЕБЕЛЬНОГО «ЄВПРАКСІЯ» ТА «РОКСОЛАНА» 176
А. А. Слащук
ОПОЗИТИВНІ ВІДНОШЕННЯ У ЖЕСТОВИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ 181
О. В. Столярчук
JUGENDSPRACHE IN DEUTSCHLAND: EIN SPRACHVERFALL ODER MODERNE SPRACHVARIANTE VON HOCHDEUTSCH? 185
О. Г. Сторчак
КОНЦЕПТУАЛЬНА СТРУКТУРА СЛІВ HEAVY (ВАЖКИЙ) І LIGHT (ЛЕГКИЙ) У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ 189

І. М. Тимейчук
ІМ'Я ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ІНШОСТІ У РОМАНІ-ДИСТОПІЇ «ОРИКС І КРЕЙК» М. ЕТВУД 193
М. Р. Ткачівська
ЛАЙЛИВІ СЛОВА НА ПОЗНАЧЕННЯ РОЗПУСНОЇ ЖІНКИ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД НА НІМЕЦЬКУ МОВУ 197
Н. С. Трач
КУЛЬТУРА МОВИ В ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОМУ СТИЛІ (НА МАТЕРІАЛІ СЛОВНИКІВ ДІЛОВОЇ МОВИ ТА ПРАВНИЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ПОЧАТКУ ХХ СТ.) 201
А. В. Фрідріх
ВПЛИВ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ НА ФОРМУВАННЯ АНГЛІЙСЬКОГО ОНОМАСТИКОНУ 204
А. О. Худолій
КАРТИНА СВІТУ АМЕРИКАНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОМОВ ПРЕЗИДЕНТІВ США) 208
І. В. Чарікова
ОСОБЛИВОСТІ ВАРІЮВАННЯ ІНТОНАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ АНГЛІЙСЬКИХ ВИСЛОВЛЕНЬ-ПОДЯК 212
Ю. О. Чирва
ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ МОТИВИ САМОТНОСТІ ТА ВИБОРУ В ТВОРЧОСТІ ТРУМЕНА КАПОТЕ 216
Н. А. Чумак
ВЗАЄМОДІЯ ЛАКУНАРНИХ КОНЦЕПТІВ З АНГЛОМОВНИМ ПУБЛІЦИСТИЧНИМ ДИСКУРСОМ (НА ПРИКЛАДІ ФРАНЦУЗЬКИХ ЕТНОСПЕЦИФІЧНИХ КОНЦЕПТІВ) 219
О. О. Шабаліна
СИНТАКТИКО-ФУНКІЙНА СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ АД'ЄКТИВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКИХ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ 222
О. М. Шапошник
ПРОБЛЕМИ ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДІ ЖАНРОВИХ ОЗНАК НАУКОВОЇ ФАНТАСТИКИ: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ КОНТЕКСТ 225
Н. В. Шапран
РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТІВ БРИТ. ENVY, НІМ. NEID І УКР. ЗАЗДРІСТЬ АНГЛІЙСЬКИМИ, НІМЕЦЬКИМИ ТА УКРАЇНСЬКИМИ ФРАЗЕОЛОГІЗМАМИ: ЗІСТАВНО-ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ 229
О. В. Шевченко
ЖЕСТИ, ЯК СПОСІБ СПІЛКУВАННЯ З ІНШИМИ КУЛЬТУРАМИ В ХОДІ ВИВЧЕННЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ 234
Л. М. Штохман
ДО ПИТАННЯ КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ У ВИВЧЕННІ ДІЛОВОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ 237
Л. Б. Шутак
ВТОРИННА НОМІНАЦІЯ В МЕДИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ СТОМАТОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ) 240
О. Б. Ярема
ТИПОЛОГІЯ ЗМІН ЗМІСТОВОГО ІМПЛІКАТИВНОГО ЗНАЧЕННЯ АЛЮЗИВНИХ ЗАСОБІВ 244
О. В. Ясіновська
НОМІНАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ ΦΘΟΝΟΣ У КОРПУСІ НОВОГО ЗАВІТУ 248
О. П. Іванцова, Т. Ю. Малярчук
ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ У БЛОГОСФЕРІ 253
С. М. Мельник
ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІЇ ІНШОМОВНИХ ВКРАПЛЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ 258
О. Д. Тарасенко
КОНТЕКСТУАЛЬНА АНТОНІМІЯ ТА ЇЇ МІСЦЕ У ТВОРЧОСТІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА 261
О. Е. Можаровська
МОДЕЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ СИТУАЦІЙ В ІНШОМОВНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ 265
Alexander Yemets
BOOK REVIEW. KLAUDIA BEDNÁROVÁ-GIBOVÁ (2012). NON-LITERARY AND LITERARY TEXT IN TRANSLATION. PRESOV: FILOZOFICKA FACULTA PRESOVSKEJ UNIVERZITY, 100 P. 269

Наукове видання

Наукові записки
Національного університету «Острозька академія»
Серія «Філологічна»

Збірник наукових праць

Випуск 46

Головний редактор *І. Д. Пасічник*

Відповідальний за випуск *І. В. Ковальчук*

Укладачі: *І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк, С. В. Новоселецька*

Технічний редактор *Р. В. Свинарчук*

Комп'ютерна верстка *Н. О. Крушинської*

Художнє оформлення обкладинки *К. О. Олексійчук*

За достовірність наведених фактичних даних, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей відповідають автори.

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 31,38. Тираж 100 прим. Зам. № 43-14
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «TimesNewRoman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Видавець СПД Свинарчук Р. В.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 27 від 29 липня 2004 року.
Тел. (+38067) 771 28 70, e-mail: 35800@ukr.netРВ №1 від 8 серпня 2000 року.